

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
VIEŠOJO SAUGUMO FAKULTETAS**

**VISUOMENĖS SAUGUMAS IR
VIEŠOJI TVARKA (7)**

Mokslinių straipsnių rinkinys

PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER (7)

Scientific articles

Kaunas 2012

Redaktorių kolegija:

Prof. hab.dr. Rūta Adamonienė - redaktorių kolegijos pirmininkė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Algirdas Muliarčikas - atsakingas sekretorius (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Prof. dr. Petras Ancelis (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Prof. dr. Birutė Pranevičienė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Prof. dr. Peteris Vucenlzdans (Rezeknės aukštoji švietimo mokykla, Latvija)
Prof. dr. Ligita Šimanskienė (Klaipėdos universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Martina Blaškova (Žilinos universitetas, Slovakija)
Doc. dr. Saulius Greičius (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Laima Ruibytė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Darius Urbonas (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Kęstutis Vitkauskas (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Loreta Bukšnūtė (Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Gintaras Žilinskas (Kauno technologijos universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Aurelija Pūraitė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Andrej Sotlar (Mariboro universitetas, Slovėnija)
Dr. Piotr Bogdalski (Ščytno aukštoji policijos mokykla, Lenkija)
Dr. Andrzej Wawrzusiszyn (Sienos apsaugos mokymo centras, Lenkija)
Lekt. Chiok Phaik Fern (Jalan universitetas, Malaizija)
Konze Andre (Policijos akademija, Vokietija)

Redaktorių kolegija patvirtinta Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Tarybos posėdyje 2012-05-25

Mokslinių straipsnių rinkinys leidžiamas Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultete nuo 2008 m.
Kiekvieną straipsnį recenzavo 2 atitinkamos srities mokslininkai.

Autorių straipsnių kalba netaisyta.

Mokslo straipsnių rinkinio VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA

Redaktorių kolegijos 2012 m. birželio 26 d. posėdžio nutarimu leidinys rekomenduotas spausdinti.

Visos leidinio leidybos teisės saugomos. Šis leidinys arba kuri nors jo dalis negali būti dauginami, taisomi ar kitu būdu platinami be leidėjo sutikimo.

Adresas:

Mykolo Romerio universiteto
Viešojo saugumo fakultetas
V. Putvinskio g. 70, LT- 44211 Kaunas
El.paštas vsf@mruni.eu

Address:

Mykolas Romeris University
Faculty of Public Security
V. Putvinskio g. 70, LT- 44211 Kaunas
E-mail vsf@mruni.eu

Public Security and Public Order (7)

Scientific articles

Editorial Board

Prof. Dr. Rūta Adamonienė - Editor in Chief (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Algirdas Muliarčikas - Executive Secretary (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. Dr. Petras Ancelis (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. Dr. Birutė Pranevičienė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. Dr. Peteris Vucenlzdans (Rezekne Higher Education Institution, Latvia)
Prof. Dr. Ligita Šimanskienė (Klaipėda University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Martina Blaškova (Žilina University, Slovakia)
Assoc. Prof. Dr. Saulius Greičius (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Laima Ruibytė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Darius Urbonas (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Kęstutis Vitkauskas (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Loreta Bukšnūtė (Vytautas Magnus University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Gintaras Žilinskas (Kaunas University of Technology, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Aurelija Pūraitė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Andrej Sotlar (University of Maribor, Slovenia)
Dr. Piotr Bogdalski (Police Academy in Szczytno, Poland)
Dr. Andrzej Wawrzusiszyn (Border Guard Training Center, Poland)
Lekt. Chiok Phaik Fern (Jalan University, Malaysia)
Konze Andre (Police Academy of Germany, Germany)

Every article are reviewed of 2 scientist.

Scientific articles have been published since 2008.

TURINYS

	Psl.
Darius Amilevičius ELEKTRONINĖS ERDVĖS SAUGUMO EKONOMINIAI ASPEKTAI	5
Vladimiras Andrejevas BŪSIMŲ PASIENIEČIŲ ĮDARBINIMO PROBLEMOS	23
Nijolė Aukštuolytė VIEŠOJO SAUGUMO FAKULTETO STUDENTŲ NUOSTATOS IR PASIRENGIMAS FILOSOFIJOS DALYKO STUDIJOMS	41
Daiva Bereikienė PAKUOČIŲ PAKARTOTINIO NAUDOJIMO VALSTYBINIO REGULIAVIMO ASPEKTAI	51
Daiva Bereikienė, Kęstutis Gudynas ŽMOGAUS TEISIŲ PAŽEIDIMO GRĖSMĖS TAIKANT EUROPOS AREŠTO ORDERĮ	64
Daiva Bereikienė, Žana Vašcova PROPORCINGUMO PRINCIPŲ REIKŠMĖ EUROPOS AREŠTO ORDERIO TAIKYMO KONTEKSTE	79
Viačeslav Čigrin AKTYVAUS MOKYMOSI METODŲ NAUDOJIMAS RENGIANČIOJE POLICIJOS PAREIGŪNŲ	93
Antanas Janušauskas AFTER THE BOLOGNA PROCESS: NEW DEVELOPMENTS IN UNIVERSITY EDUCATION OF POLICE OFFICERS	103
Erikas Kaukas DAIKTINIŲ ĮRODYMŲ INTERPRETAVIMO PROBLEMATIKA TARPTAUTINIAME KONTEKSTE	112
Rolandas Nagrockas GYVENTOJŲ PASIRENGIMO EKSTREMALIAI SITUACIJAI TYRIMAS	126
Žaneta Navickienė ŠIUOLAIKINĖS KRIMINALISTIKOS TAKTIKOS SAMPRATA IR KRYPTYS	135
Laima Ruibytė, Rūta Adamonienė, Darius Amilevičius POLICIJOS ORGANIZACIJOS DARBUOTOJŲ PROFESINIŲ VERTYBIŲ YPATUMAI	151
Laima Ruibytė, Vilius Velička DIRBANČIŲ IR BŪSIMŲ POLICIJOS PAREIGŪNŲ NUOSTATOS Į SMURTAŲ ARTIMOJE APLINKOJE	166

Raimondas Skibarka, Žaneta Navickienė	181
PRIELAIDOS BŪSIMŪJŲ STATUTINIŲ PAREIGŪNŲ FIZINEI SAVIUGDAI	
Raimondas Skibarka, Robertas Veršinskas	199
PAREIGŪNŲ, TARNAUJANČIŲ ĮVAIRIUOSE VIDAUS REIKALŲ ĮSTAIGŲ PADALINIUOSE, POŽIŪRIS Į PROFESINĮ IR TAIKOMĄJĮ –FIZINĮ RENGIMĄ	
Aušra Stepanovienė	212
MULTIMEDIA PROJECT ACTIVITY IN TEACHING AND LEARNING ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES	
Edmundas Štarevičius, Algis Mečkovskis	222
SAMBO IMTYNIŲ VAIDMUO STUDENTŲ RENGIMO PROCESĖ	
Edmundas Štarevičius, Robertas Veršinskas	236
BŪSIMŪJŲ STATUTINIŲ PAREIGŪNIŲ POŽIŪRIO Į SPECIALŪJŲ FIZINĮ RENGIMĄ ANKETINIS TYRIMAS	
Valentinas Tumas	246
CHULIGANIŠKO IR PAVOJINGO VAIRAVIMO, KAIP KELIŲ EISMO TAISYKLIŲ PAŽEIDIMŲ, VERTINIMAS	
Žana Vašcova	260
KIOTO PROTOKOLO PERSPEKTYVOS KOVOS SU KLIMATO KAITA KONTEKSTE	
Raimondas Vasiliauskas	271
HOLOGRAFINĖS INTERFEROMETRIJOS METODŲ TAIKYMO KRIMINALISTINIUOSE TYRIMUOSE GALIMYBĖS	
Robertas Veršinskas, Aistis Gaidelis	291
DZIUDO VARŽYBŲ VAIDMUO STATUTINIŲ PAREIGŪNŲ RENGIMO PROCESĖ	
Kęstutis Vitkauskas	300
LIETUVOS POLICIJOS RENGIMO SISTEMA EUROPOS SĄJUNGOS KONTEKSTE	
Kęstutis Vitkauskas	316
LIETUVOS VSAT VIDURINĖS GRANDIES PAREIGŪNŲ RENGIMO STUDIJŲ PROGRAMOS IR CMC LYGINAMIEJI ASPEKTAI	
Priedai	334

ELEKTRONINĖS ERDVĖS SAUGUMO EKONOMINIAI ASPEKTAI

Darius Amilevičius*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 30310
El.paštas: d.amilevicius@mruni.eu*

Santrauka. Elektroninės erdvės saugumo ekonomika - nauja ekonomikos mokslo sritis, apimanti už ją anksčiau atsiradusias saugumo ekonomiką ir informacijos ekonomiką. Užsienio mokslininkai jau kuris laikas pabrėžia, kad kibernetinio saugumo neįmanoma pasiekti vien technologinėmis priemonėmis. Tai tarpdisciplininių studijų, kur ekonomika užima svarbią vietą, objektas. Daug šios srities problemų galima žymiai geriau paaiškinti ekonomikos kalba (viešosios gėrybės, informacijos asimetrija ir t.t.), o ekonominė logika sudaro prielaidas ribotus išteklius naudoti išmintingai, apsaugant individus, įmones ir organizacijas nuo kibernetinių atakų, bei pasirinkti optimalių investicijų į kibernetinį saugumą dydį. 2011 m. patvirtintoje pirmoje Nacionalinėje elektroninės informacijos saugos (kibernetinio saugumo) plėtros 2011-2019 metams programoje stinga dėmesio ekonominio pagrįstumo, mokslinio pagrįstumo ir teisėtumo principų sinerginei sąveikai, todėl investicijų į kibernetinį saugumą dydžio klausimas lieka atviras politinėms manipuliacijoms. Straipsnyje šios problemos svarstomos iš elektroninės erdvės saugumo ekonomikos taško, ieškant ekonominio pagrindo investicijų dydžio ir investavimo kryptių sprendimams.

Pagrindinės sąvokos: elektroninė erdvė, elektroninės erdvės saugumas, elektroninės erdvės saugumo ekonomika, elektroniniai nusikaltimai, viešoji gėrybė, privati gėrybė.

ĮVADAS

Prasidėjus interneto erai prie keturių žmogaus veiklos erdvių (žemė, oras, jūra, kosmosas) prisidėjo penkta - elektroninė erdvė. 2011 metais McKinsey&Company paskelbė studiją, kurioje išanalizuotas interneto poveikis pasaulio ekonomikai. Remiantis gausiais statistiniais duomenimis daroma išvada, kad internetas vidutiniškai 3-4 procentais padidina išsivysčiusių šalių bendrąjį vidaus produktą¹. Tačiau „Norton Cybercrime Report 2011“ atskleidžia ir kitą medalio pusę. Šio tyrimo rezultatai rodo, kad dėl kibernetinio nusikalstamumo pasaulyje kasmet prarandama apie 388 mlrd. JAV dolerių. Kibernetinis saugumas tapo ypač svarbi ir dėmesio reikalaujanti sritis – elektroninė erdvė tampa vis labiau pažeidžiama. Akivaizdu, kad kibernetinėje erdvėje išpuolių niekada nepavyks išvengti. Jie vykdomi kasdien, su tuo susiduria visi, turintys interneto ryšį. Tradiciniai kriminaliniai nusikaltimai, nors baugina visus, bet turi žymiai mažiau tiesioginių aukų, palyginus su elektroniniais nusikaltimais, kurie jau kelia grėsmę ne tik viešajam saugumui kibernetinėje erdvėje, bet ir šalies ekonomikai.

¹ McKinsey&Company, Internet matters: The Net's sweeping impact on growth, jobs, and prosperity [interaktyvus]. 2011. [žiūrėta 2012.04.10]. <http://www.mckinsey.com/Insights/MGI/Research/Technology_and_Innovation/Internet_matters>.

Temos aktualumas. Remiantis Nacionalinio elektroninių ryšių tinklų ir informacijos saugumo incidentų tyrimo padalinio CERT-LT duomenimis, 2011 metais pranešimų apie elektroninės erdvės pažeidimus skaičius išaugo daugiau kaip dvigubai. 18 kartų šoktelėjo informacinių sistemų užvaldymo incidentų atvejai - jų 2011 m. nuo 477 pagausėjo iki 8057. Dauguma šių išpuolių buvo atlikti automatizuotomis priemonėmis, pasitelkiant ir „botnet“ - virusų sukuriamus ir iš išorės valdomus tinklus, kai vartotojas net nenuotkia, kad per jo kompiuterį gali būti vykdomos kibernetinės atakos. Institucija kasdien tokių kompiuterių Lietuvoje užfiksuoja apie 8000². 2011 m. birželio mėn. Vyriausybė patvirtino pirmą Nacionalinę elektroninės informacijos saugos (kibernetinio saugumo) plėtros 2011-2019 metams programą³, kurioje nurodytos pagrindinės strateginės kryptys ir gairės kibernetinio saugumo srityje. Programos tikslas - sudaryti prielaidas kibernetinio saugumo plėtojimui Lietuvoje 2011-2019 metais, bet programos vykdymui lėšų neskirta. Šis teisės aktas labai svarbus, nes iki tol Lietuvoje nebuvo dokumentų, kuriais būtų apibrėžtos elektroninės informacijos saugos gairės. Tačiau jame stokojama vientisumo, nestinga trūkumų, tekstas organizuojamas apie dvi pagrindines tematines ašis - technologiniai sprendimai ir teisinės bazės kūrimas/stiprinimas. 2011 m. gruodį Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto posėdyje, kuriame buvo aptartas programos vykdymas, atsakingų institucijų vadovai akcentavo specialistų ir finansavimo stygių⁴. Po 2012 m. sausį įvykusių DDoS atakų prieš Lietuvos Banko interneto sistemas premjeras Andrius Kubilius prabilo apie investicijų didinimą elektroninės erdvės skydai stiprinti. Tai eilinį kartą patvirtina, kad kibernetinės erdvės saugumas Lietuvoje tapo įkaitu politinių deklaracijų, neegzistuojančio finansavimo ir augančių grėsmių. Nors užsienio mokslininkai jau kuris laikas įrodinėja, kad kibernetinės erdvės saugumas neišsprendžiamas vien technologinėmis arba teisinėmis priemonėmis, o daugelį šios srities problemų galima žymiai geriau paaiškinti ekonomikos kalba (viešosios gėrybės, informacijos asimetrija ir t.t.), bet Nacionalinėje elektroninės informacijos saugos (kibernetinio saugumo) plėtros 2011-2019 metams programoje stinga dėmesio ekonominio pagrįstumo ir mokslinio pagrįstumo principams. Todėl ir klausimas apie papildomas investicijas yra retorinis, nes vien technologiniai arba teisiniai svarstymai neduos atsakymo į

² CERT-LT: metinė ir ketvirtinė incidentų statistika [interaktyvus]. Vilnius, 2011 [žiūrėta 2011.09.30].

<<https://www.cert.lt/statistika.html>>.

³ Elektroninės informacijos saugos (kibernetinio saugumo) plėtros 2011-2019 metams programa. Valstybės Žinios, 2011-07-09, nr. 83-4033 (Valstybės Žinios, 2011-08-27, nr. 106 Atitaisymas (programos priedo 47 punkto))

⁴ 2011 m. gruodžio 21 d. pranešimas VIR. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012.04.10]

<http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4463&p_d=19407&p_k=1>.

savo prigimtimi ekonominius klausimus: kas turi investuoti? kiek investuoti? kokia laukiama investicijų grąža?

Tyrimo tikslas – ištirti elektroninės erdvės saugumo stiprinimo ekonominius aspektus ir ekonominio patikimumo principo sąryšį su mokslinio patikimumo ir teisėtumo principais.

Uždaviniai:

- ištirti ar elektroninės erdvės saugumas yra viešoji gėrybė;
- ištirti elektroninės erdvės saugumo kaip privačios gėrybės trūkumus;
- atskleisti ekonominio pagrįstumo, mokslinio pagrįstumo ir teisėtumo principų bei jų sąveikos svarbą, siekiant elektroninės erdvės saugumo optimalių ekonominių kaštų ir investicijų dydžio.

Tyrimo objektu pasirinktas elektroninės erdvės saugumas kaip privati ir viešoji gėrybė, jos optimalių gamybos kaštų ir investicijų dydžio nustatymo principai.

Tyrimo metodai. Siekiant užsibrėžto tikslo buvo taikyti empiriniai tyrimo metodai. Dokumentų analizės metodas ir jo atskiras porūšis - teisinių dokumentų analizė. Mokslinės literatūros analizės metodas leido atskleisti, įvertinti ir panaudoti tyrime kituose mokslinės literatūros šaltiniuose sukauptas naujausias mokslo žinias ir teoriškai pagrįsti atskirus teiginius. Kontentinės analizės metodas taikytinas analizuojant straipsnius elektroninėje žiniasklaidoje. Tyrimuose buvo naudotas antrinės duomenų analizės metodas, kuriuo, atsižvelgiant į kitą turimą informaciją, buvo analizuojami ir vertinami įvairių institucijų surinkti duomenys. Atskiriems klausimams tirti buvo taikyti ir teoriniai tyrimo metodai (analitinis - kritinis, alternatyvų, analogijos, apibendrinimo, dedukcijos, indukcijos).

ELEKTRONINĖS ERDVĖS SAUGUMAS - VIEŠOJI GĖRYBĖ

Nacionalinis saugumas, kaip ir viešasis saugumas, yra nekonkurencinė viešoji gėrybė, kurią vartoja visi šalies piliečiai. Iš kitos pusės, piliečiui (vartotojui) neįmanoma uždrausti naudotis nacionaliniu saugumu, net jei jis nemoka mokesčių. Tarptautiniame kontekste globalus saugumas irgi yra viešoji gėrybė. Anksčiau klasikiniiais pagrindiniais globalaus saugumo pavyzdžiais buvo pateikiami branduolinio karo grėsmė, klimato užterštumas, šiltnamio efektas, tarptautinis terorizmas. Nuo 2000 m., o ypač po 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykusių teroristų atakų, sparčiai besivystančių ekonomikos šakų - elektroninės erdvės saugumo ekonomikos, saugumo ekonomikos ir informacijos ekonomikos - atstovai ieško atsakymų į keturis esminius klausimus. Pirmasis - ar elektroninės erdvės saugumas gali būti laikomas viešąja gėrybe? Jei taip, tai koku mastu valstybė turi gaminti šią gėrybę? Koks

optimalus šios viešosios gėrybės santykis su privačia? Kaip spręsti kibernetinės erdvės saugumo, kaip privačios gėrybės, eksternalitetų (išorinių efektų) problemą?

Viešosios gėrybės - tai tokios prekės ir paslaugos, kuriomis vienu metu gali naudotis daug asmenų ir dėl to jos naudingumas kiekvienam iš jų nesumažėja. Klasikiniai pavyzdžiai - jūros švyturys. Privatus sektorius niekada neinvestuos į švyturio statybą, nes švyturys naudingas daugeliui, bet jo statyba brangiai kainuoja ir neįmanoma uždrausti juo naudotis arba imti mokesčių už jo teikiamą naudą⁵. Rinka yra veiksminga, jei ekonominė gėrybė - prekė ar paslauga - teikia naudą tik ją įsigijusiam vartotojui. Viešųjų gėrybių gamybą efektyviai gali organizuoti tik valstybė, nes jų išorinis naudingumas yra labai didelis lyginant su vidiniu, o vidinis naudingumas labai mažas lyginant su jos gamybos kaštais. Naudojimosi viešosiomis gėrybėmis negalima apriboti, todėl jos visada vartojamos kolektyviai. Ekonomikos teorija, analizuodama rinkos trūkumus ir jos keliamas problemas, bei siekdama išsiaiškinti priemones šiems trūkumams panaikinti ar bent sumažinti, pagrindiniais rinkos mechanizmo ribotumą lemiančiais veiksniais nurodo viešųjų gėrybių neefektyvią gamybą bei paskirstymą, informacijos asimetriją, eksternalitetus (šalutinius efektus), neveiksmingą socialinių problemų sprendimą, rinkos polinkį į monopolizavimą⁶.

Prasidėjus interneto erai prie keturių žmogaus veiklos erdvių (žemė, oras, jūra, kosmosas) prisidėjo penkta - elektroninė erdvė. Elektroninės ekonomikos plėtra teigiamai paveikė šalių ir pasaulinę ekonomiką. 2011 metais McKinsey&Company paskelbė studiją, kurioje išanalizuotas interneto poveikis pasaulio ekonomikai. Remiantis gausiais statistiniais duomenimis daroma išvada, kad internetas vidutiniškai 3-4 procentais padidina išsivysčiusių šalių bendrąjį vidaus produktą⁷. Remiantis 2011 m. Lietuvos Statistikos departamento duomenimis, Lietuvoje tai sudarytų 4240,25 mln. Lt⁸. Tai sudarytų vidutiniškai daugiau nei žemės ūkio, miškininkystės ir žuvininkystės sektorius (A), informacijos ir ryšių sektorius (J), arba finansinė ir draudimo veikla (K)⁹. Plečiantis elektroninei ekonomikai neatsilieka ir kibernetinis nusikalstamumas. Andrew P. Morriss mano, kad šiuo metu elektroninė erdvė prilygintina „laukiniams Vakarams“, kur žmogui atsiveria neribotos galimybės, bet kur

⁵ Davulis, G., *Ekonomikos teorija*. Vilnius, 2009: 214.

⁶ Ten pat, 211-226.

⁷ McKinsey&Company, Internet matters: The Net's sweeping impact on growth, jobs, and prosperity [interaktyvus]. 2011. [žiūrėta 2012.04.10]. <http://www.mckinsey.com/Insights/MGI/Research/Technology_and_Innovation/Internet_matters>

⁸ Lietuvos Statistikos Departamentas: BVP 2011 kainomis buvo 106 006,347 mln. litų [žiūrėta 2012.04.10]. <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/saveselections.asp>>.

⁹ Lietuvos Statistikos Departamentas: Lietuvos bendrosios pridėtinės vertės struktūra [žiūrėta 2012.04.10].

<<http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M2010253&PLanguage=0&TableStyle=&ButtonS=&PXSIId=18531&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>>>.

nevaržomai plinta smurtas ir prievarta, o niekadėjai nesulaukia pelnytos bausmės¹⁰. Anne S.Y. Cheung teigia, kad nors internetas daugeliui žmonių sudarė iki tol neturėtas prieinamumo, betarpiškumo, anonimiškumo galimybes, bet kartu tapo iššūkiu žmogaus teisėms, asmens ir visuomenės saugumui¹¹. Elektroninių nusikaltimų ypač sparčiai pradėjo gausėti nuo pasaulinės finansų krizės pradžios, kai nemažai IT profesionalų neteko darbo. 2011 m. atliktų tyrimų rezultatai rodo, kad dėl kibernetinio nusikalstamumo pasaulyje kasmet prarandama apie 388 mlrd. JAV dolerių¹². Tradiciniai kriminaliniai nusikaltimai, nors baugina visus, bet turi žymiai mažiau tiesioginių aukų, palyginus su elektroniniais nusikaltimais. Elektroniniai nusikaltimai virtualiai daro poveikį beveik visiems šalies gyventojams ir beveik visoms įmonėms ir organizacijoms. Ekonominiai ir kiti kibernetiniai nusikaltimai jau kuris laikas kelia rimtą grėsmę tiek viešajam saugumui, tiek nacionaliniams saugumui, tiek globaliam saugumui elektroninėje erdvėje. Šioje situacijoje jau nepakanka, kad valstybė dalyvautų kibernetinės erdvės saugumo užtikrinime vien kurdama ir/ar tobulindama teisinę bazę. Neišvengiamas jos dalyvavimas ir ekonomine prasme - kuriant viešąsias gėrybes, kurios ne rinkos sąlygomis kuriamos efektyviau nei rinkos.

Bruce H. Kobayashi, tirdamas elektroninės erdvės saugumo optimalaus lygio nustatymo metodus mano, kad kai kuriais aspektais elektroninės erdvės saugumą galima lyginti su tradiciniu saugumu¹³. Pavyzdžiui, piliečiui, besirūpinančiam savo saugumu, žymiai paprasčiau įsidėti sudėtingos konstrukcijos durų spyną, nei laukti kol valstybė sugebės efektyviai kovoti su vagystėmis bendrai. Tokiu būdu vagis paprasčiausiai nukreipiamas pas kaimyną, kurio durų spyna lengviau įveikiama. Atsakingos valstybės institucijos, sugriežtindamos baudžiamąją atsakomybę už nusikaltimus, gali be ekonominės veiklos kovoti su bendru nusikalstamumo didėjimu. Elektroninių nusikaltimų atveju tai padaryti nėra paprasta. Jau vien tikimybė, kad elektroninis nusikaltėlis bus surastas, yra labai maža. Valstybė gali bandyti kovoti su elektroniniais nusikaltimais *ex ante* sugriežtindama atsakomybę ir padidindama bausmes, tačiau elektroninių nusikaltimų srityje tai neduos laukiamo rezultato. Galimybės atskleisti didžiąją elektroninių nusikaltimų dalį šiuo metu yra tokios menkos, kad tik neadekvačiai didelės bausmės gal kažkiek kažkurią elektroninių

¹⁰ Morriss, A. P. The Wild West Meets Cyberspace. *The freeman: ideas on liberty* [interaktyvus]. 1998, 48(7) [žiūrėta 2011.09.30]. <<http://www.thefreemanonline.org/featured/the-wild-west-meets-cyberspace/print/>>.

¹¹ Cheung, A. S. Y. A Study of Cyber-Violence and Internet Service Providers' liability: Lessons from China. *Pacific Rim Law & Policy Journal*. 2009, 18(2): 345.

¹² Norton Cybercrime Report 2011. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012.04.10]. <<http://uk.norton.com/cybercrimereport/promo>>.

¹³ Kobayashi, B. H., Private versus Social Incentives in Cerbersecurity: Law and Economics. *The Law and Economics of Cybersecurity*. Cambridge University Press, 2006: 13.

nusikaltėlių dalį atbaidytų nuo šios rūšies nusikaltimų. Įmonės ir organizacijos gali įdiegti efektyvias individualias informacinių sistemų apsaugos priemones, bet jos tik nukreips elektroninių nusikaltėlių dėmesį į įmones ir organizacijas, kurių apsaugos priemonės ne tokios efektyvios. Individualiai vykdoma kova su elektroniniais nusikaltimais apsaugo individą, bet neprisideda prie kovos su elektroniniais nusikaltimais bendrai. Nors piliečių pastangos užkirsti kelią individualiam nusikaltėlių persekiojimui, individualiam susidorojimui su jais bei piliečių pagalba teisėsaugos organams yra gyvybiškai svarbūs elementai, organizuojant efektyvų kriminalinių nusikaltimų kontrolės procesą¹⁴, bet kibernetinės erdvės saugumą galima užtikrinti tik kolektyvinėmis pastangomis kuriant sąveikaujančias privačias ir viešąsias gėrybes, kaip yra, pavyzdžiui, kovos su oro tarša atveju.

Grynosios viešosios gėrybės ir privačios gėrybės yra ekonominių gėrybių kraštutiniai atvejai. Tarpiniai ekonominių gėrybių variantai yra negrynosios viešosios ir mišriosios gėrybės. Pagal imtį viešosios gėrybės yra globalios, nacionalinės ir lokalsios. Nors viešųjų gėrybių rūšių yra ir daugiau, bet elektroninės erdvės saugumas negali būti priskirtas nei vienai konkrečiai. Pavyzdžiui, jei dėl globalaus saugumo nebuvimo nacionalinis saugumas gali nenukentėti, tai kalbėti vien apie nacionalinį elektroninės erdvės saugumą yra keblu, arba netgi beprasmiška.

Nors klasikinė ekonomikos teorija anksčiau nesvarstė viešųjų ir privačių gėrybių substitucijos klausimo, jei privačių gėrybių kiekis ar kokybė netenkina vartotojo, ekonomistai apie tai prabilo nuo praėjusio amžiaus devinto dešimtmečio. Pavyzdžiui, Charles L. Vehorn, remdamasis trijų atvejų - policijos veiklos, priešgaisrinė apsaugos ir švietimo - analize, teigia, kad nors anksčiau apie viešų ir privačių gėrybių substituciją buvo nekalbama dėl specifinės viešųjų gėrybių prigimties, tačiau išties pakitęs požiūris į vartotoją atveria plačias tokios substitucijos galimybes¹⁵. Šiai nuomonei prieštarauja Bruce H. Kobayashi. Šis mokslininkas sumodeliavo kibernetinės erdvės kaip viešosios ir privačios gėrybės rinkos pusiausvyrą. Remdamasis atliktos analizės rezultatais, Bruce H. Kobayashi teigia, kad kibernetinės erdvės saugumas yra kompleksinė ekonominė realybė, kurios rinkos pusiausvyrą ekonomiškai pagrįstais kaštais ir optimaliomis investicijomis pasiekama tik tada, kai gerai sukoordinuota ir subalansuota viešosios ir privačios gėrybės gamyba. Jos apimtys priklauso nuo kibernetinių

¹⁴ Cook P. J., MacDonald J.; Public Safety Through Private Action: An Economic Assessment Of Bids. *The Economic Journal*. 2011, N. 121 (May): 445.

¹⁵ Vehorn, Ch. L., (1981), Substitution Between Public And Private Goods: An Overview Of The Market Meeting Consumer Preferences. *Advances in Consumer Research*. 1981, Vol. 08: 523-524.

atakų skaičiaus. Priešingu atveju ekonominiai kaštai ir investicijų dydis nėra optimalūs, ir juntama perteklinės produkcijos tendencija¹⁶.

PRIVAČIOS GĖRYBĖS ELEKTRONINĖS ERDVĖS SAUGUMO TRŪKUMAI

Elektroninės erdvės saugumas turi visus privačios gėrybės požymius. Šiame skyriuje aptarsime keturis rinkos mechanizmo ribotumą lemiančius veiksnius, kurie neigiamai veikia elektroninės erdvės saugumo kaip privačią gėrybės efektyvumą. Tai - neefektyvi viešųjų gėrybių gamyba, eksternalitetai (išorės efektai), polinkis į rinkos monopolizavimą ir informacijos asimetrija.

Pirmas iš pagrindinių rinkos mechanizmo ribotumą lemiančių veiksnių yra viešųjų gėrybių arba ekonominių gėrybių, turinčių viešosios gėrybės požymius, neefektyvi gamyba bei paskirstymas. Kaip jau buvo minėta, rinka yra veiksminga, jei ekonominė gėrybė - prekė ar paslauga - teikia naudą tik ją įsigijusiam vartotojui. Todėl elektroninės erdvės saugumas kaip privati gėrybė netaps visiškai neveiksminga, nes visada bus vartotojai (individai ir organizacijos), turintys poreikį privačiam saugumui. Tačiau globaliame ar nacionaliniame kontekste, jau nekalbant apie viešojo saugumo elektroninėje erdvėje užtikrinimą, tokia gėrybė bus nepakankamai veiksminga, dėl privataus sektoriaus vengiamų eksternalitetų (išorinių efektų).

Eksternalitetas (išorinis efektas) - viena iš rinkos ydų. Eksternalitetas yra kai žmogus ar įmonė užsiima veikla, kuri turi poveikį kitam žmogui ar firmai, ir kai pastariesiems už tai nemokama ar jie nemoka. Eksternalitetų paveiktos rinkos lemia neefektyvų išteklių paskirstymą. Gamybos lygiai ir išlaidos, nukreiptos kontroliuoti eksternalitetą, bus neteisingi. Kai kuriais atvejais žmogaus ar įmonės veiksmai duoda nekompensuotą naudą kitiems. Jie yra vadinami teigiamais eksternalitetais (išoriniais efektais). Veiksmai, kurie kitus veikia nepalankiai, yra vadinami neigiamais eksternalitetais (išoriniais efektais). Neigiamų išorinių efektų gamyba reiškia, kad ribiniai socialiniai kaštai viršija ribinius privačius kaštus, ir rinkos pusiausvyroje prekės gamyba bus per didelė. Eksternalitetų pasekmės yra dvi. Privatus sektorius linkęs į perteklinę prekių, sukuriančių neigiamus eksternalitetus, gamybą ir nepakankamą prekių, sukuriančių teigiamus eksternalitetus, pasiūlą. Bendrai, kai yra

¹⁶ Kobayashi, B. H., Private versus Social Incentives in Cerbersecurity: Law and Economics. *The Law and Economics of Cybersecurity*. Cambridge University Press, 2006: 17-19.

eksternalitetai, rinkos pusiausvyra nebus efektyvi. Prie eksternaliteto problemos reikėtų pridėti „zuikiavimo“ problemą¹⁷, kurios čia nenagrinėsime dėl straipsnio apimties limitų.

Dar viena rinkos yda - polinkis į monopolizavimą. Visiems žinoma, kad didelė dalis kompiuterinių virusų ir kitų kenkėjiškų programų nutaikyti į firmos Microsoft programinę įrangą. Taip atsitinka ne todėl, kad Microsoft gamina nekokybišką ar labiau pažeidžiamą programinę įrangą nei kiti gamintojai. Programišiai ir kibernetiniai nusikaltėliai žino, kad kenkėjiškos programos, rašomos Microsoft programinei įrangai, leis per trumpą laiką pasiekti žymiai gilesnę rinkos skverbę, todėl tos pačios sąnaudos duos žymiai didesnę ekonominę ir/ar veiklos¹⁸ efektą. Programinės įrangos atveju rinkos polinkis į monopolizavimo glaudžiai siejamas su programinės įrangos tiražavimo kaštais ir iš to gaunamais pelnais¹⁹. Programinės įrangos tiražavimas gamintojui nekainuoja beveik nieko, todėl pelnas auga eksponentiškai, priklausomai nuo gamintojo padėties rinkoje arba lobizmo. Dėl šios priežasties, esant teisinio reguliavimo prielaidoms²⁰, programinės įrangos gamintojas gali legaliai monopolizuoti rinką ir užpildyti šalies kritinę infrastruktūrą vienalype programine arba kompiuterine įranga. Tokiu atveju visos kritinės šalies infrastruktūros tampa lengvu ir ekonomiškai naudingu kibernetinių nusikaltėlių taikiniu.

Informacijos asimetrija arba asimetrinė informacija - dar vienas rinkos mechanizmo ribotumą lemiantis veiksnys. Daugiau kaip prieš 30 metų šią sąvoką pirmasis pavartojo Nobelio premijos laureatas G. A. Akerlof. Savo mintis apie asimetrinę informaciją jis išdėstė istoriniame straipsnyje „Niekalo rinka: neapibrėžtis dėl kokybės ir rinkos mechanizmas“ (The Market for Lemons: Quality Uncertainty and the Market Mechanism), paskelbtame 1970 m. Šis jo darbas buvo pripažintas fundamentaliu bei didelės svarbos ekonomikos srityje ir atvėrė kelią dabartinių elgsenos ekonomikos teorijų plėtojimui. Jis nagrinėja prekės rinką, kurioje pardavėjas turi daugiau informacijos apie jos kokybę negu pirkėjas. Tai iliustruoja naudotų automobilių rinkos pavyzdžiu. Pardavėjas turi informaciją apie automobilio būklę, o pirkėjas gali tik tikėtis, kad tai nėra niekalas. Pirkėjas įtariai žiūri į tokią prekę ir daro išvadas apie jos kokybę, nes turi ribotą informaciją. Taigi pirkėjas gali nenorėti mokėti už automobilį tiek, kiek jis vertas, jeigu, tarkime, automobilis nėra niekalas. G. A. Akerlof parodo, kad hipotetiškai informacijos problema gali arba sužlugdyti rinką, arba susiaurinti ją iki žemos

¹⁷ Davulis, G., *Ekonomikos teorija*. Vilnius, 2009: 222.

¹⁸ Jei tikslas neekonominis, bet chuliganiškas arba politinis - nusikaltėlio tikslas yra kuo greičiau su mažiausiomis sąnaudomis suformuoti didelį botnet tinklą.

¹⁹ Iwamura, M. *The Economics of Cyber-Security* [interaktyvus]. Institute for International Policy Studies (Japan), Perspectives Series, 2003 [žiūrėta 2012.04.10] <http://www.iips.org/Perspective_Iwamura.pdf>

²⁰ Tokias prielaidas sudaro Viešųjų pirkimų įstatymo nuostatos, kurios pagrindiniu kriterijumi laiko žemiausią kainą.

kokybės produktų nepalankaus pasirinkimo. Jo nuomone, normalios rinkos yra dėl to geros, kad jos leidžia žmonėms prekiauti sąžiningai. Esant asimetrinei informacijai, sąžiningos prekybos situacijos nėra. Svarbus dalykas, atskleistas straipsnyje apie „niekalą“, yra tas, kad ūkio subjektai gali turėti didelių paskatų kompensuoti nepalankių informacijos padarinių poveikį rinkos efektyvumui. Atsižvelgdamas į tai, G. A. Akerlof įrodinėja, jog daugelis rinkos institucijų atsiranda mėgindamos išspręsti problemas, kylančias dėl asimetrinės informacijos. Vienas iš tokių pavyzdžių yra automobilių prekybos agentų garantijos, kiti - prekių ženklai, parduotuvių tinklai, franšizė ir įvairių rūšių sutartys.²¹ Tai, ką G. A. Akerlof išvelgė tirdamas naudotų automobilių rinką, galima pritaikyti kitoms rinkoms, kuriose nėra informacijos pusiausvyros, pavyzdžiui, elektroninės erdvės saugumo rinkai. Pateiksime du pavyzdžius - kibernetinio saugumo priemonių rinką bei įmonės vertę rinkoje. R. Anderson labai teisingai pastebi, kad kibernetinio saugumo kontekste informacijos asimetrija sukelia ypač sunkias pasekmes tada, kai vartotojas vertinantis nuslėptą niekalą nėra tas, kuris nukenčia dėl jo vartojimo sukeltų pasekmių. Įmonių vadovai linkę pirkti garsių gamintojų produktus, nors ir žino ar įtaria juos esant nepakankamos kokybės. Tokiu būdu perkantysis gali išvengti atsakomybės už pasekmes.²²

Aukščiau aptarta viena informacijos asimetrijos pusė - asimetrinė informacija apie prekę/paslaugą. Kita pusė - asimetrinė informacija apie prekės/paslaugos gamintoją. Įmonės reputacija yra fundamentali jos ekonominei dabarčiai ir ateičiai. Informacija apie jos informacinės sistemos neatsparumą kibernetinėms atakoms arba apie jos patirtas sėkmingas kibernetines atakas gali labai pakenkti įmonės reputacijai, sumažinti įmonės akcijų vertę ir pakirsti klientų pasitikėjimą. Kas patikės savo pinigus bankui, jei žinoma, jog to banko elektroninė sistema neatspari kibernetinėms atakoms? Tyrimai rodo, kad investicijų į elektroninį saugumą dydis skirtingas atskiruose sektoriuose (bankai investuoja daugiau nei pvz. mažmeninės prekybos maisto produktais įmonės), tačiau reta įmonė investiciją į elektroninę saugą traktuoja kaip alternatyvią investiciją į įmonės įvaizdį.²³ Užsienio įmonių tyrimo rezultatai rodo, kad jos dažniausiai naudoja sudėtingas apskaitos ir analizės sistemas, kurių tikslas - mažinti kaštus ir didinti pelną. Bet reta įmonė nusistato aiškius standartus kokio

²¹ Akerlof, George A., "The Market for 'Lemons': Quality Uncertainty and the Market Mechanism," *Quarterly Journal of Economics*. August 1970, N. 84: 488-500.

²² Anderson, R.; Why Information Security is Hard - An Economic Perspective. *Computer Security Applications Conference, 2001. Proceedings 17th Annual*. Conference Publications. ACSAC 2001: 593.

²³ Kiely, M.; Kobe, E.; MacArthur, A.; Polk, M.; Rains, E.; Andrijcic, E.; Crawford, J.; Horowitz, B., Macro-Economic Cyber Security Models. *Systems and Information Engineering Design Symposium, 2006 IEEE, Conference publication*. Charlottesville, University of Virginia, 2006: 288-289.

lygio elektroninio saugumo jai reikia ir kiek reikia į tai investuoti. Nacionaliniu ar globaliu mastu nustatytų standartų nebuvimas šį procesą palieka pačių įmonių nuožiūrai²⁴.

Ne visos kibernetinės erdvės grėsmės nukreiptos į asmenis ar privatų sektorių. Prie to pridėję rinkos mechanizmo ribotumą lemiančius veiksniai ir asmenų bei privataus sektoriaus tendencijas nepakankamai investuoti į apsaugą nuo kibernetinių grėsmių, galime konstatuoti, kad formuojasi situacija, kai kibernetinės atakos gali turėti katastrofiškas pasekmes nacionaliniam saugumui. Be valstybinio reguliavimo asmenys ir privataus sektoriaus įmonės niekada savanoriškai nepasieks reikiamo atsparumo kibernetinėms grėsmėms lygio, nes kibernetinis saugumas kaip privati gėrybė turi perteklinę tendenciją (lokalizuojama aukščiau pusiausvyros taško). Todėl asmenys ir privataus sektoriaus įmonės bei organizacijas būtina įtraukti į kibernetinės erdvės kaip viešosios gėrybės kolektyvinę gamybą.

Bruce H. Kobayashi mano, kad rinkos mechanizmo ribotumą lemiantys veiksniai ir koordinavimo tarp viešosios ir privačios gėrybės stygius skatina privačios gėrybės gamybos apimčių deficitines tendencijas, todėl ekonominiai kaštai bei investicijų dydis nėra optimalūs²⁵.

EKONOMINIO IR MOKSLO PAGRĮSTUMO BEI TEISĖTUMO PRINCIPŲ SVARBA VIEŠOSIOS IR PRIVAČIOS GĖRYBIŲ KŪRIME

2011 m. Vidaus reikalų ministerijos specialistai parengė, o 2011 m. birželio mėn. Vyriausybė patvirtino pirmą Nacionalinę elektroninės informacijos saugos (kibernetinio saugumo) plėtros 2011-2019 metams programą²⁶, kurioje nurodytos pagrindinės strateginės kryptys ir gairės kibernetinio saugumo srityje. Programos tikslas - sudaryti prielaidas kibernetinio saugumo plėtojimui Lietuvoje 2011-2019 metais. Siekiant šio tikslo už kibernetinio saugumo plėtrą atsakingoms institucijoms iškelta apie 60 uždavinių, tarp jų - suformuoti grėsmių ir pažeidžiamumų kibernetinėje erdvėje valdymo sistemą, sukurti elektroninės informacijos saugos sistemą, stiprinti teisinę bazę, reikalingą efektyviam reagavimui į saugumo incidentus elektroninių ryšių tinkluose ir pan. Šis teisės aktas labai svarbus, nes iki tol Lietuvoje nebuvo dokumentų, kuriais būtų apibrėžtos elektroninės

²⁴ Rowe, B. R.; Gallaher, M. P.; Private Sector Cyber Security Investment Strategies: An Empirical Analysis. *The Fifth Workshop on the Economics of Information Security (WEIS 2006)*. Robinson College, University of Cambridge, 2006. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012.04.10] <<http://www.weis2006.econinfosec.org/docs/18.pdf>> (The study funded by the U.S. Department of Homeland Security)

²⁵ Kobayashi, B. H., Private versus Social Incentives in Cybersecurity: Law and Economics. *The Law and Economics of Cybersecurity*. Cambridge University Press, 2006: 30-32.

²⁶ Elektroninės informacijos saugos (kibernetinio saugumo) plėtros 2011-2019 metams programa. Valstybės Žinios, 2011-07-09, nr. 83-4033 (Valstybės Žinios, 2011-08-27, nr. 106 Atitaisymas (programos priedo 47 punkto))

informacijos saugos gairės. Tačiau stokojama vientisumo, nestinga trūkumų, atskleidžiančių kad Lietuva dar tik žengia pirmuosius žingsnius elektroninės erdvės saugumo kaip viešosios kolektyvinės gėrybės kūrimo linkme. Dokumento tekstas organizuojamas apie dvi pagrindines ašis - technologiniai sprendimai ir teisinės bazės kūrimas/stiprinimas. Pasaulinė praktika jau atskleidė, kad vien technologiniai sprendimai nepajėgūs garantuoti pakankamą kibernetinės erdvės saugumo lygmenį²⁷, o be ekonominės logikos kuriama/stiprinama teisinė bazė neduos ekonomiškai efektyvaus rezultato.

2003 m. patvirtintoje Nacionalinėje nusikaltimų kontrolės ir prevencijos programos²⁸ punkte 24 konstatuojama, kad nusikaltimų prevencijos ir kontrolės veiklos efektyvumas gali būti užtikrintas tik jei vadovaujasi nustatytais reikalavimais ir pagrindiniais sėkmingos veiklos principais, kurių sąrašas susideda iš 14 principų. Paminėsime du. Pункte 24.6 aprašytas efektyvumo ir ekonominio pagrįstumo principas: „Nustatant numatomų vykdyti priemonių ekonominį pagrįstumą, vertinama ne tik poveikio efektyvumas bei priemonės vykdymo išlaidos, bet ir tikėtina jos vykdymo ekonominė nauda. Prioritetas teikiamas ne pigiausioms, bet labiausiai ekonominiu ir efektyvumo požiūriu pagrįstoms priemonėms“. Pункte 24.14 aprašomas mokslinio pagrįstumo principas: „Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės planai turi būti pagrįsti moksliskai, jie turi būti vykdomi tik esant pakankamai racionalių mokslinių argumentų, rodančių tikėtiną šių planų veiksmingumą“. Kalbant apie Nacionalinę elektroninės informacijos saugos (kibernetinio saugumo) plėtros 2011-2019 metams programą, jos rengėjai nepasivargino nustatyti bent kažkokius principus, kas verčia suabejoti programos rengėjų kompetencija arba pačios programos pasiektų rezultatų efektyvumu. Ekonominio pagrįstumo ir mokslinio pagrįstumo principai glaudžiai susiję ir duoda sinergijos efektą.

Kalbant apie programos pirmą tikslą „pasiekti, kad būtų užtikrintas valstybės informacinių išteklių saugumas“ (punktas 6.1), dokumento autoriai konstatuoja, kad „...trūksta Lietuvos viešojo ir privataus sektoriaus subjektų bendradarbiavimo...“. Akivaizdu, kad jie mokslą priskiria viešajam sektoriui, o mokslo rezultatus traktuoja kaip viešąją gėrybę, nes apie Lietuvos mokslo tam tikrą dalyvavimą elektroninės erdvės saugumo užtikrinime užsimenama tik dokumento priedo punkte 22. Šiame punkte uždavinio 1.4 „skatinti elektroninės informacijos saugos (kibernetinio saugumo) projektų įgyvendinimą“ vienu iš vertinimo kriterijų nurodoma „Šalies ūkio subjektų ir mokslo įstaigų iniciatyvų (tyrimų, projektų, sprendimų ir

²⁷ Stein Schjolberg, S.; Ghernaouti-Helie, S., *A Global Treaty on Cybersecurity and Cybercrime*. Oslo, 2011: 31-32.

²⁸ Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa prevencijos programa. *Valstybės žinios*. 2003, Nr.: 32 - 1318.

panašiai), prie kurių įgyvendinimo prisidėjo valstybės institucijos, dalis, procentais“, o už kriterijaus įgyvendinimą atsakingomis institucijomis skiriamos Švietimo ir mokslo ministerija, Vidaus reikalų ministerija, Ryšių reguliavimo tarnyba, LITNET taryba. UNESCO 1998 m. paskelbtoje Pasaulinėje deklaracijoje dėl aukštojo mokslo²⁹ visuose šešiuose misijos apibrėžimuose yra išryškinti viešosios gėrybės akcentai, tačiau mokslo kuriamos gėrybės statusas, nepriklausomai nuo mokslo institucijos juridinio statuso, yra specifinis. Jis užima tarpinę poziciją tarp viešosios ir privačios gėrybės. Todėl mokslo erdvė yra pati tinkamiausia efektyviam bendradarbiavimui ir dialogui tarp trijų sektorių: viešojo, privataus ir mokslo. Ypač tai svarbu kolektyvinės viešosios gėrybės kūrimo atveju, nes mokslas, nesant suformuotos mokslo politikos ir finansavimo šaltinių, gali apsiriboti vien fundamentaliais tyrimais ir viešajam bei privačiam sektoriams neaktualia tematika. Pavyzdžiui, iš 90 paraiškų, pateiktų Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 3 prioriteto „Tyrėjų gebėjimų stiprinimas“ įgyvendinimo priemonės „Parama mokslininkų ir kitų tyrėjų mokslinei veiklai (visuotinė dotacija)“ II kvietimo konkursui, vienintelis Mykolas Romeris universiteto projektas „Lietuvos valstybės pajėgumo kovoti su elektroniniais nusikaltimais ir užtikrinti kritinės elektroninės informacijos infrastruktūros apsaugą tyrimas“, kuriam pajėgas sujungė Viešojo saugumo ir Socialinės informatikos fakultetų mokslininkai, siekia kompleksiskai tirti valstybės pajėgumus kovoti su elektroniniais nusikaltimais ir pasiūlyti kompleksinius veiklos gerinimo pasiūlymus³⁰. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad iki šiol nei vienoje Lietuvos mokslo programoje elektroninės erdvės saugumas nėra išryškintas kaip prioritetinga mokslinių tyrimų kryptis ir sritis. Tai, be jau minėto komunikacijos tarp sektorių stygiaus, rodo komunikacijos stygių viešojo (valstybinio) sektoriaus viduje.

Laukiamo ekonominio rezultato nebus įmanoma pasiekti, jei jau minėta ekonominio pagrįstumo ir mokslinio pagrįstumo principų sąveika nepapildys teisėtumo principas, kuriam Programoje skirtas pirmo tikslo uždavinys 1.2: „tobulinti elektroninės informacijos saugos (kibernetinio saugumo) teisinį reguliavimą“. Bet ar galima tikėtis laukiamo rezultato, teisingumo principas - kurį galima traktuoti kaip mokslinio pagrįstumo principo posistemę - nesąveikauja su ekonominio pagrįstumo principu?

²⁹ UNESCO, Pasaulinė deklaracija dėl aukštojo mokslo dvidešimt pirmajame amžiuje: vizija ir veiksmai, 1998 m. spalio 9 d. [žiūrėta 2012.04.10] <http://www.unesco.org/education/educprog/wche/declaration_spa.htm>.

³⁰ Lietuvos mokslo taryba: Visuotinės dotacijos priemonės II konkursui pateiktų paraiškų sąrašas [interaktyvus]. Vilnius, 2012 [žiūrėta 2012-04-12].
<http://www.lmt.lt/download/1627/2012%2003%2008_vd_ii%20kv_%20pateiktos%20paraiskos.pdf>

Ekonomikos teorija teigia, kad viešojo sektoriaus sprendimai išoriniams efektams skirstomi į dvi plačias grupes: rinka besiremiantys sprendimai ir tiesioginis reguliavimas³¹. Remiantis Naujosios viešosios vadybos paradigma, reguliavimas turi būti rezultatais besiremiantis ir į juos orientuotas³². Abiejų grupių sprendimai įgyvendinami per teisinės sistemos tobulinimą, nes ši sistema gali saugoti nuo išorinių efektų net kai nuosavybės teisės nėra idealiai apibrėžtos. Teisės sistema neleidžia vienai šaliai pakenkti kitai, ir "pakenkimas" yra interpretuojamas kaip apimantis įvairovę ekonominių kaštų kitiems. Ne rinkos ribotumas lemia informacinių sistemų nepakankamą atsparumą elektroniniams nusikaltimams. Problema yra ta, kad asmenys ir firmos nesugeba atsižvelgti į socialinius kaštus, susijusius su jų sukeliama išoriniais efektais, ir pasekmėje, elektroninės erdvės saugumo lygis gali būti pernelyg menkas. Vyriausybės užduotis yra padėti privačiam sektoriui pasiekti socialiai efektyvų atsparumo kibernetinėms atakoms lygį, kad paskatintų žmones ir firmas veikti tokiu būdu, kad jie atsižvelgtų į jų veiksmų pasekmes kitiems. Todėl būtina lyginti kaštus ir naudą, susijusius su atsparumo kontrole. Kadangi tikėtina, kad įmonė ar individas gauna nedidelę tiesioginę naudą iš atsparumo didinimo (dauguma naudos tenka tiems, į kuriuos nukreipiamos kompiuterių „zombių“ vykdomos kibernetinės atakos), nesant baudai už pakankamą apsaugos priemonių netaikymą, jie turi nedaug paskatų išleisti pinigus atsparumo didinimui. Todėl viešojo sektoriaus sprendimų grupės tampa trys: 1) rinka besiremiantys sprendimai; 2) tiesioginis reguliavimas; 3) baudų sistema. Toliau trumpai juos aptarsime ir įvertinsime jų poveikį inovacijų skatinimui.

Rinka besiremiantys sprendimai mėgina paveikti paskatas, siekiant užtikrinti ekonomiškai efektyvias pasekmes. Pavyzdžiui, imant analogus iš kitų sričių, gali būti naudojamos baudos už aplinkos teršimą, kad firmos susidurtų su tikrais jų veiksmų socialiniais kaštais, tuo sumažinant jų paskatas teršti. Vietoje to, kad apmokestintų teršimą, vyriausybė turėtų subsidijuoti teršimo mažinimo išlaidas. Tačiau ši priemonė nepasiekia socialiai efektyvaus išteklių paskirstymo. Priežastis yra paprasta: bendrieji ribiniai gamybos socialiniai kaštai apima vyriausybės subsidijos už teršimo sumažinimą kaštus. Firmos dažnai į tai neatsižvelgia, sprendamos apie gamybos lygį. Tokiu būdu kaip prieš tai, ribiniai socialiniai gamybos kaštai viršija ribinius privačius kaštus. Teršimo mažinimo subsidijos sumažina ribinius gamybos socialinius kaštus, tačiau jos taip pat sumažina ribinius privačius kaštus. Tai paskatina perprodukciją.

³¹ Jakutis, A., *Ekonomikos teorijos pagrindai*. Vilnius, 2006: 344-346.

³² Thom, N., Ritz, N., *Viešoji vadyba. Inovaciniai viešojo sektoriaus valdymo metmenys*. Vilnius, 2004: 61-64.

Vienas iš svarių argumentų už tai, kad viešojo sektoriaus sprendimai turi remtis gamybos veiksniais ir praktikomis, yra tai, kad jie gali būti lengviau stebimi. Gali būti sudėtinga arba neįmanoma išmatuoti įmonės informacinės sistemos atsparumą kibernetinėms atakoms, tačiau jei žinoma, kad įmonė naudoja bent minimaliai priimtinas apsaugos priemones, atsparumas bus didesnis nei tuo atveju, kai priemonės nenaudojamos.

Metodų, besiremiančių gamybos veiksniais, o ne rezultatais kritikai teigia, kad tokie metodai neefektyvūs ir neskatina inovacijų ir stumia jas bloga kryptimi. Vietoje to, kad siektų efektyviausio būdo sumažinti išmetimus iš anglis deginančių energijos gamyklų, tyrimai skirti sukurti pigiausią filtrą. Be to tyrimai, skirti pagerinti gebėjimą tiksliai stebėti taršą (taip sumažinant būtinumą remtis gamybos veiksmų reguliavimu), nėra skatinami.

Viena iš priežasčių rezultatais besiremiančiam reguliavimui ir baudų/mokesčių sistemai būtų siekis tiesiogiai spręsti problemą - kibernetinės erdvės saugumo lygis - ir skatinti inovacijas, tokias kaip nauji apsaugos būdai ar naujos technologijos. Taip atsirastų suinteresuotumas didinti saugumą mažesniais kaštais

Vyriausybė gali naudoti tiesioginį reguliavimą, kad ribotų išorinius efektus (kaip privalomų išmetimo standartų automobiliams atveju). Reguliavimo šalininkai teigia, kad jis lemia didesnę apibrėžtumą: jei firmoms draudžiama teršti vandenį daugiau už duotą teršimo lygį, tada žinome maksimalų teršimo lygį, o esant baudoms, teršimo lygis priklauso nuo teršimo lygio sumažinimo kaštų. Iš tikrųjų, pagrindinė reguliavimo kritika yra ta, kad jis nesumažina teršimo efektyviausiu būdu: skirtingos firmos gali susidurti su skirtingais ribiniais tolesnio teršimo mažinimo kaštais. Be to, reguliavimas paprastai teikia nedaug ar jokių paskatų firmoms sumažinti teršimą daugiau už nustatytą standartą, nepaisant to, kokie nedideli to kaštai.

Vyriausybė gali naudoti tiesioginį reguliavimą, kad ribotų rinkos polinkį į monopolizavimą. Tačiau aktualios Viešųjų pirkimų įstatymo nuostatos, sutelkiančios dėmesį tik į mažiausios kainos kriterijų, veikia priešingai - sudaro sąlygas monopolizuoti valstybinio sektoriaus informacinių sistemų rinką, ją užpildant vieno gamintojo kompiuterine ir programine įranga. Kaip jau buvo minėta, tai ypatingai susilpnina kritinių infrastruktūrų atsparumą kibernetinėms atakoms.

Nors šiandien informacinių sistemų ir kritinių infrastruktūrų atsparumo lygis negali būti tiesiogiai matuojamas, gerai sukurta reguliavimo sistema, kreipianti dėmesį į rezultatus, gali teikti paskatas inovacijoms, didinančioms gebėjimą stebėti. Todėl kur galima, yra pageidautina taikyti tiek reguliavimą, tiek rinką besiremiančiuos sprendimus.

Praktika rodo, kad kai kuriais atvejais griežtas reguliavimas vietoje inovacijų skatinimo gali paskatinti bylinėjimąsi: įmonei gali atrodyti pigiau mėginti įtikinti teisumą, kad reguliavimas yra neprotingas, nei išleisti pinigus ir atitikti reguliavimo nustatytus standartus. Kai kuriais atvejais, firmos gali žaisti “viščiuką”, spėdamos, kad jei jos nesugebės atitikti standartų, vyriausybės jų neuždarys, bijodamos politinio darbuotojų, kurie tapo bedarbiais, keršto. Nors elektroninės erdvės saugumas yra pakankamai svarbi priežastis kryptingai formuoti ekonomikos politiką, įvedančią privalomus standartus ir baudas, kai kuriais atvejais darant sprendimą dominuoja politinė, o ne ekonominė logika.

Apibendrinant galima teigti, kad Nacionalinėje elektroninės informacijos saugos (kibernetinio saugumo) plėtros 2011-2019 metams programoje stinga dėmesio ekonominio pagrįstumo, mokslinio pagrįstumo ir teisėtumo principams bei jų sąveikai. Kaip buvo išryškinta straipsnyje, iš šių trijų ekonominio pagrįstumo principas yra svarbiausias, nes tik jis garantuoja ekonomiškai pagrįstą taikomąją mokslinių tyrimų ir teisinės bazės kūrimo/stiprinimo vertę.

IŠVADOS

Elektroninės erdvės saugumas turi visus viešosios gėrybės požymius, tačiau kibernetinės erdvės saugumas yra kompleksinė ekonominė realybė, kurios rinkos pusiausvyra ekonomiškai pagrįstais kaštais ir optimaliomis investicijomis pasiekama tik tada, kai gerai sukoordinuota ir subalansuota viešosios ir privačios gėrybės gamyba. Jos apimtys priklauso nuo kibernetinių atakų skaičiaus. Priešingu atveju ekonominiai kaštai ir investicijų dydis nėra optimalūs, ir juntama perteklinės produkcijos tendencija.

Elektroninės erdvės saugumas turi visus privačios gėrybės požymius, tačiau rinkos mechanizmo ribotumą lemiantys veiksniai neigiamai veikia elektroninės erdvės saugumo kaip privačios gėrybės gamybos efektyvumą. Tai - neefektyvi viešųjų gėrybių gamyba, eksternalitetai (išorės efektai), polinkis į rinkos monopolizavimą ir informacijos asimetrija. Šie veiksniai ir koordinavimo tarp viešosios ir privačios gėrybių gamybos stygius skatina privačios gėrybės gamybos apimčių deficitines tendencijas, todėl ekonominiai kaštai bei investicijų dydis nėra optimalūs.

Nacionalinėje elektroninės informacijos saugos (kibernetinio saugumo) plėtros 2011-2019 metams programoje dominuoja dėmesys technologiniams sprendimams ir stinga dėmesio ekonominio pagrįstumo, mokslinio pagrįstumo ir teisėtumo principams bei jų sąveikai. Kaip buvo išryškinta straipsnyje, šie trys principai formuoja sinerginės sąveikos

kompleksą, kuriame ekonominio pagrįstumo principas yra svarbiausias, nes tik jis garantuoja taikomąją mokslinių tyrimų ir inovacijų bei teisinės bazės kūrimo/stiprinimo vertę, o taip pat kibernetinės erdvės saugumo optimalius ekonominius kaštus ir investicijų dydį.

LITERATŪRA

1. Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa prevencijos programa. *Valstybės žinios*. 2003, Nr.: 32 - 1318.
2. Elektroninės informacijos saugos (kibernetinio saugumo) plėtros 2011-2019 metais programa. *Valstybės Žinios*. 2011, Nr.: 83-4033 (*Valstybės Žinios*. 2011, Nr.: 106 Atitaisymas (programos priedo 47 punkto)).
3. UNESCO, Pasaulinė deklaracija dėl aukštojo mokslo dvidešimt pirmajame amžiuje: vizija ir veiksmai, 1998 m. spalio 9 d. [žiūrėta 2012.04.10] <http://www.unesco.org/education/educprog/wche/declaration_spa.htm>.
4. CERT-LT: metinė ir ketvirtinė incidentų statistika. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012.04.10]. <<https://www.cert.lt/statistika.html>>.
5. McKinsey&Company, Internet matters: The Net's sweeping impact on growth, jobs, and prosperity [interaktyvus]. 2011. [žiūrėta 2012.04.10]. <http://www.mckinsey.com/Insights/MGI/Research/Technology_and_Innovation/Internet_matters>.
6. 2011 m. gruodžio 21 d. pranešimas VIR. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012.04.10] <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4463&p_d=119407&p_k=1>.
7. Lietuvos Statistikos departamentas: Lietuvos BVP 2011 kainomis. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012.04.10] <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/saveselections.asp>>.
8. Lietuvos Statistikos departamentas: Lietuvos bendrosios pridėtinės vertės struktūra. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012.04.10] <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M2010253&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSID=18531&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>>>.
9. Norton Cybercrime Report 2011. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012.04.10] <<http://uk.norton.com/cybercrimereport/promo>>.
10. Lietuvos mokslo taryba: Visuotinės dotacijos priemonės II konkursui pateiktų paraiškų sąrašas [interaktyvus]. Vilnius, 2012 [žiūrėta 2012-04-12]. <http://www.lmt.lt/download/1627/2012%2003%2008_vd_ii%20kv_%20pateiktos%20paraiskos.pdf>.
11. Akerlof, G. A., The Market for 'Lemons,' Quality Uncertainty and the Market Mechanism. *Quarterly Journal of Economics*, August 1970, 84: 488-500.
12. Anderson, R.; Why Information Security is Hard - An Economic Perspective. *Computer Security Applications Conference, 2001. Proceedings 17th Annual*. Conference Publications. ACSAC 2001: 358-365.
13. Cheung, A. S.Y. A Study of Cyber-Violence and Internet Service Providers' liability: Lessons from China. *Pacific Rim Law & Policy Journal*. 2009, 18(2): 323-346.
14. Cook P. J., MacDonald J.; Public Safety Through Private Action: An Economic Assessment Of Bids. *The Economic Journal*. 2011, N. 121 (May): 445–462.
15. Davulis, G., *Ekonomikos teorija*. Vilnius, 2009.
16. Iwamura, M. The Economics of Cyber-Security [interaktyvus]. Institute for International Policy Studies (Japan), Perspectives Series, 2003 [žiūrėta 2012.04.10] <http://www.iips.org/Perspective_Iwamura.pdf>.

17. Jakutis, A., *Ekonomikos teorijos pagrindai*. Vilnius, 2006.
18. Kiely, M.; Kobe, E.; MacArthur, A.; Polk, M.; Rains, E.; Andrijeic, E.; Crawford, J.; Horowitz, B., *Macro-Economic Cyber Security Models. Systems and Information Engineering Design Symposium, 2006 IEEE, Conference publication*. Charlottesville, University of Virginia, 2006: 284-291.
19. Kobayashi, B. H., *Private versus Social Incentives in Cybersecurity: Law and Economics. The Law and Economics of Cybersecurity*. Cambridge University Press, 2006: 13-28.
20. Morriss, A. P. *The Wild West Meets Cyberspace. The Freeman: Ideas on Liberty* [interaktyvus]. 1998, 48(7) [žiūrėta 2011.09.30]. < <http://www.thefreemanonline.org/featured/the-wild-west-meets-cyberspace/print/>>.
21. Rowe, B. R.; Gallaher, M. P.; *Private Sector Cyber Security Investment Strategies: An Empirical Analysis. The Fifth Workshop on the Economics of Information Security (WEIS 2006). Robinson College, University of Cambridge*, 2006. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012.04.10] <<http://www.weis2006.econinfosec.org/docs/18.pdf>>.
22. Stein Schjolberg, S.; Ghernaoui-Helie, S., *A Global Treaty on Cybersecurity and Cybercrime*. Oslo, 2011.
23. Thom, N., Ritz, N.; *Viešoji vadyba. Inovaciniai viešojo sektoriaus valdymo metmenys*. Vilnius, 2004.
24. Vehorn, Ch. L., (1981), *Substitution Between Public And Private Goods: An Overview Of The Market Meeting Consumer Preferences. Advances in Consumer Research*. 1981, Vol. 08: 523-526.

ECONOMIC ASPECTS OF CYBERSECURITY

Darius Amilevičius*
Mykolas Romeris University

Summary

At the beginning of the Internet era to the four spaces of human activities (land, sea, air, space) was added the fifth - the cyberspace. The world economy loss about 388 billion US dollars annually because of cybercrimes. Cybersecurity has become an area of a particular importance – cyberspace becomes more and more vulnerable to cyber breaches. For some time foreign scholars have been arguing that cyber security issues cannot be resolved solely by technological or legal instruments, while many of the problems in this area could be much better explained in the economic language (public goods, information asymmetry, etc).

National security and public safety, are the non competitive public goods, which are used by all citizens of the country. Since 2000, and especially after the terrorist attacks in 11 September 2001, representatives of rapidly developing branches of the economy - cyberspace security economics, security economics and information economics - are looking for answers to the four substantive issues. First - do cybersecurity could be considered a public good? If so, to which extent the State must produce it? What is the optimum ratio of this public good with the private one? How to deal with the issues of the externalities of the cyber security as a private good? The cybersecurity is the economic reality, the equilibrium point of it using economically justified costs and optimal investments can be reached only in case when the production of the private good and public one is well balanced. Its volumes depends on the number of cyber attacks. Otherwise the economic costs and the size of the investment is not optimal, and there is present a surplus trend.

Cybersecurity has all the characteristics of a private good. However, the determinants of market mechanism - the inefficient public goods production, externalities, asymmetry of the information - and the lack of coordination of production between public and private goods of cybersecurity encourages

underproduction trends of private goods, therefore, the economic costs and the size of the investment is not optimal.

National electronic information security (cybersecurity) development programme 2011-2019 is dominated by focus on the technological solutions. There is lack of attention to the principles of economic validity, scientific validity and legality and to their interoperability. As it has been shown in this paper, these three principles form the interoperable complex, which has the synergetic effect. The most important principle is the economic validity, because it shall guarantee the development of research and innovation, shall guarantee the economic value of the scientific researches and of the legal framework, and also the optimal amount of economic costs and investment volume of cybersecurity.

Keywords: cyberspace, cybersecurity, cybersecurity economics, cybercrimes, public goods, privat goods.

Darius Amilevičius*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: elektroninės erdvės saugumo ekonomika, kompiuterinė lingvistika, politinė ir juridinė retorika, žmogaus teisės.

Darius Amilevičius*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Humanities, assoc. professor. Research interests: cybersecurity economics, computational linguistic, political and juridical rhetoric, human rights.

BŪSIMŲ PASIENIEČIŲ ĮDARBINIMO PROBLEMOS

Vladimiras Andrejevas*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8-37) 303666
Elektroninis paštas: vladimiras@mruni.eu*

Santrauka. Straipsnyje analizuojamos – Mykolo Romerio universiteto (toliau universitetas) Viešojo saugumo fakulteto (toliau fakultetas) Teisės ir valstybės sienos apsaugos studijų programos (toliau programa) absolventų įdarbinimo problemos. Straipsnyje pateikiama informacija apie absolventų įdarbinimą ne tik Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (toliau VSAT) padaliniuose, bet ir kitose statutinėse (policija, muitinė, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (toliau FNTT), Specialiųjų tyrimų tarnyba (toliau STT), Krašto apsaugos ministerijos padaliniai (toliau KAM) bei civilinėse struktūrose. Straipsnio tikslas – išnagrinėti kaip vyksta absolventų įdarbinimas ir su kokiomis problemomis ir sunkumais jie susiduria. Straipsnyje parodoma, kodėl kai kurie absolventai atsisako įsidarbinti pareigūnais ir įsidarbina civilinėse struktūrose. Taip pat straipsnyje analizuojama, ką daryti ir kaip tobulinti absolventų įdarbinimo klausimą bei pateikiamos tam tikros išvados.

Pagrindinės sąvokos: operatyviniai padaliniai, pasienis, įdarbinimas, absolventai, personalas.

ĮVADAS

Lietuvos narystė Europos Sąjungoje reikalauja, kad išorinių sienų apsaugą ir pasienio patikrinimą atliktų profesionalus, turintis specialų pasirengimą personalas. VSAT, vykdydama sienos apsaugos, asmenų ir transporto priemonių, kertančių valstybės sieną kontrolės, pasienio teisinio režimo užtikrinimo, migracijos procesų kontrolės įgyvendinimo bei viešosios tvarkos užtikrinimo funkcijas, veikia viešai ir prireikus naudoja įstatymų numatytus operatyvinės veiklos metodus ir priemones.

Tokį personalą, kuris gali atlikti minėtas funkcijas, rengia fakultetas. Mokslo procese sprendžiami įvairūs klausimai. Vienas iš tokių klausimų absolventų įdarbinimas. VSAT iš anksto, žinodama absolventų skaičių bei personalo poreikį, planuoja jiems darbo vietas ir finansavimą. Todėl praktika parodė, kad didžioji dauguma programos absolventų įdarbinama VSAT padaliniuose pagal įgytą specialybę. Tuo pačiu metu dalis absolventų įsidarbina kitose struktūrose, tame tarpe ir civilinėse.

Absolventų įdarbinimo klausimo iki šiol niekas neišanalizavo. Nėra atlikta jokių tyrimų šioje srityje. Neaišku kodėl vieni įsidarbina pagal specialybę, o kiti ne.

Todėl buvo atliktas absolventų įdarbinimo klausimo tyrimas, kurio pagrindu ir parengtas šis straipsnis.

Tyrimo tikslas – atskleisti absolventų įdarbinimo problemas.

Tyrimo uždaviniai – ištirti faktinius absolventų įdarbinimo duomenis ir išanalizuoti priežastis bei jų įtaka formuojant būsimų pareigūnų požiūrį į darbą pasienyje, o taip pat pateikti išvadas ir parengti pasiūlymus šiuo klausimu.

Tyrimo objektas – teisės ir valstybės sienos apsaugos studijų programos absolventų įdarbinimo teisinio reglamentavimo aspektai.

Tyrimo metodas – absolventų teorinė apklausa bei jų realaus įdarbinimo analizė.

ABSOLVENTŲ ĮDARBINIMO TEISINIS REGLAMENTAVIMAS

Lietuvos teisės universiteto (dabar Mykolo Romerio universiteto) Senato nutarimu Kauno policijos fakultete (dabar Viešojo saugumo fakultetas) 2000 m. gruodį įsteigta Valstybės sienos apsaugos katedra.

2001 m. gegužės 24 d. švietimo ir mokslo ministro įsakymu buvo įregistruota Teisės ir valstybės sienos apsaugos studijų programa.

2001 m. birželio 19 d. VSAT Štabe Vilniuje pasieniečių vadas ir Kauno policijos fakulteto dekanas pasirašė VSAT ir Lietuvos teisės universiteto Kauno policijos fakulteto bendradarbiavimo sutartį.

2001 m. rugsėjo 1 d. studijas pradėjo 30 dieninių ir 31 neakivaizdinių studijų studentas.

2004 m. lapkritį programa buvo vertinama tarptautinio audito ir gavo teigiamą įvertinimą.

2005 m. birželį programą baigė pirmoji absolventų laida, o šiuo metu jau išleistos septynios absolventų laidos.

2005 m. liepos 5 d. švietimo ir mokslo ministro įsakymu programa buvo akredituota.

2007 m. spalio 10 d. M. Romerio universiteto Senato nutarimu buvo panaikintas Kauno policijos fakultetas ir įsteigtas Viešojo saugumo fakultetas.¹

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 48 straipsnyje sakoma, kad kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą ir turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju.²

¹ Andrejevas, V. Romerio universiteto viešojo saugumo fakultetas – profesionalių pasieniečių kalvė. *VSA pažangios patirties biuletenis* 2008 m. Nr. 5 (5) sausis – kovas. 2008, p. 13-14.

² Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.

Teisės ir valstybės sienos apsaugos studijų programa – tai integruotas, atitinkamai akcentuojantis fundamentaliuosius bei taikomojo pobūdžio specialiuosius mokslus nuoseklios edukacinės veiklos planas. Pagrindinis programos tikslas – rengti kvalifikuotus teisės bakalaurus, kurie vykdydami VSAT pareigūnų funkcijas sugebėtų įgyvendinti ES ir Šengeno teisinės bazės normas bei jas atitinkančius veiklos metodus, remtūsi naujausiomis mokslinėmis, teisinėmis žiniomis, užsienio valstybių bei mūsų šalies sukaupta istorine ir pozityviaja profesine patirtimi, pajėgtų suvokti ir taikyti mokslo naujoves profesinėje veikloje – tobulinant VSAT struktūrinių padalinių valdymą ir organizuojant pasieniečių darbą.³

Programa skirta asmenims, siekiantiems tapti A lygio valstybės tarnautojais valstybės sienos apsaugos padaliniuose bei institucijose, veikiančiose nacionalinio saugumo srityje. Pagal šią programą rengiami kvalifikuoti teisės specialistai, kurie gali vykdyti VSAT pareigūnų funkcijas.⁴ Būtina pažymėti, kad į minėtos programos studijas priimami asmenys vadovaujantis Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto (toliau Statutas) atitinkamais straipsniais. Statuto 6 straipsnis teigia, kad pretenduojantis į vidaus tarnybą asmuo turi:

- būti Lietuvos Respublikos pilietis ir mokėti lietuvių kalbą;
- būti nepriekaištingos reputacijos, sukakęs ne mažiau kaip 18 metų ir ne daugiau kaip 30 metų (asmuo, turintis aukštąjį universitetinį arba aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą – ne daugiau kaip 35 metus). Asmuo laikomas nepriekaištingos reputacijos, jei nėra šio Statuto 11 straipsnio 1 dalies 2–4, 6 punktuose ir 2 dalyje nurodytų aplinkybių;
- turėti ne žemesnį kaip vidurinį išsilavinimą;
- būti tokios sveikatos būklės, kuri leistų eiti pareigas vidaus tarnyboje. Sveikatos būklės reikalavimus nustato vidaus reikalų ir sveikatos apsaugos ministrai;
- būti tokio bendro fizinio pasirengimo, kuris leistų eiti pareigas vidaus tarnyboje. Bendro fizinio pasirengimo reikalavimus nustato vidaus reikalų ministras;
- būti baigęs vidaus reikalų profesinio mokymo įstaigą ar kitą švietimo įstaigą (pvz., Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakultetas) arba vidaus reikalų profesinio mokymo įstaigos įvadinio mokymo kursą.

Vidaus reikalų ministras ar jo įgalioti vidaus reikalų centrinių įstaigų vadovai gali nustatyti papildomus reikalavimus asmenims, pretenduojantiems tarnauti tam tikrų vidaus

³ Andrejevas, V. Romerio universiteto viešojo saugumo fakultetas – profesionalių pasieniečių kalvė. *VSA pažangios patirties biuletenis* 2008 m. Nr. 5 (5) sausis – kovas. 2008. p. 13.

⁴ Andrejevas, V. Specialieji dalykai, kaip karjeros pasirinkimo instrumentas. Visuomenės saugumas globalizacijos kontekste 2010 m. birželio 28 d. vykusios mokslinės konferencijos „Visuomenės saugumo užtikrinimo aktualijos“ *Pranešimų rinkinys(1)*. Kaunas. 2007. p. 4.

reikalų įstaigų padaliniuose. Papildomi reikalavimai siejami su asmens intelektualiais, fiziniais ir praktiniais gebėjimais, sveikatos būkle, moraliniu ir psichologiniu tinkamumu eiti tam tikras pareigas atitinkamuose padaliniuose.

Vidaus reikalų įstaigos vadovas, atsižvelgdamas į vidaus reikalų įstaigų poreikius ir gavęs vidaus reikalų ministro sutikimą, turi teisę priimti į vidaus tarnybą asmenis, kurių amžius viršija šio straipsnio 1 dalies 2 punkte nustatytą maksimalią amžiaus ribą.⁵

Tokių reikalavimų nėra studijuojant įvairias programas kitose aukštosiose švietimo įstaigose (išskyrus Lietuvos karo akademiją).

Statuto 7 straipsnis teigia, kad asmuo, pageidaujantis mokytis vidaus reikalų profesinio mokymo įstaigoje ar vidaus reikalų profesinio mokymo įstaigos įvadinio mokymo kursuose, turi kreiptis į vidaus reikalų įstaigą (išskyrus vidaus reikalų profesinio mokymo įstaigą) dėl siuntimo į vidaus reikalų profesinio mokymo įstaigą, o asmuo, pageidaujantis mokytis kitoje švietimo įstaigoje, – dėl siuntimo į kitą švietimo įstaigą.

Asmuo privalo pateikti vidaus reikalų įstaigos, į kurią jis kreipiasi dėl siuntimo į vidaus reikalų profesinio mokymo įstaigą ar kitą švietimo įstaigą, personalo tarnybai ar valstybės tarnautojui (pareigūnui), atliekančiam personalo tvarkymo funkcijas, anketinius ir biografinius duomenis apie save, duomenis apie savo gyvenamąją aplinką, siekio tarnauti motyvaciją ir lūkesčius.

Asmuo, pageidaujantis mokytis vidaus reikalų profesinio mokymo įstaigoje, kitoje švietimo įstaigoje ar vidaus reikalų profesinio mokymo įstaigos įvadinio mokymo kursuose, tikrinamas:

- Centrinės medicinos ekspertizės komisijos kuri pateikia išvadą dėl asmens sveikatos būklės ir psichologinio tinkamumo vidaus tarnybai;
- vidaus reikalų ministro nustatyta tvarka pagal vidaus reikalų įstaigų įskaitas (jei būtina – pagal kitų operatyvinės veiklos subjektų įskaitas);
- dėl bendro fizinio pasirengimo atitinkamai atrankos į vidaus reikalų profesinio mokymo įstaigas metu ar šio straipsnio 6 dalyje nurodytos atrankos metu.

Asmens, pageidaujančio mokytis vidaus reikalų profesinio mokymo įstaigoje, kitoje švietimo įstaigoje ar vidaus reikalų profesinio mokymo įstaigos įvadinio mokymo kursuose, tikrinimo, nustatyto šio straipsnio 3 dalies 1 ir 2 punktuose, procedūrą teisės aktų nustatyta tvarka koordinuoja vidaus reikalų įstaigos, į kurią jis kreipiasi dėl siuntimo į vidaus reikalų

⁵ Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 42-1927.

profesinio mokymo įstaigą ar kitą švietimo įstaigą, personalo tarnyba arba valstybės tarnautojas (pareigūnas), atliekantis personalo tvarkymo funkcijas.

Nustačiusi, kad asmuo, pageidaujantis mokytis vidaus reikalų profesinio mokymo įstaigoje, kitoje švietimo įstaigoje ar vidaus reikalų profesinio mokymo įstaigos įvadinio mokymo kursuose, atitinka šio Statuto 6 straipsnio 1 dalies 1–4 punktuose nustatytus reikalavimus, vidaus reikalų įstaiga išduoda šiam asmeniui siuntimą į vidaus reikalų profesinio mokymo įstaigą, o Vidaus reikalų ministerija išduoda siuntimą į kitą švietimo įstaigą:

- asmeniui, turinčiam ne žemesnį kaip vidurinį išsilavinimą, – siuntimą dalyvauti atrankoje į vidaus reikalų profesinio mokymo įstaigą;

- asmeniui, turinčiam aukštąjį universitetinį, aukštąjį neuniversitetinį, aukštesnįjį arba iki 1995 metų įgytą specialųjį vidurinį išsilavinimą, – siuntimą į įvadinio mokymo kursus vidaus reikalų profesinio mokymo įstaigoje;

- asmeniui, pageidaujančiam mokytis kitoje švietimo įstaigoje, – siuntimą stoti į kitą švietimo įstaigą.

Asmenims siuntimai į įvadinio mokymo kursus vidaus reikalų profesinio mokymo įstaigoje ar į kitą švietimo įstaigą išduodami atrankos būdu. Šių atrankų atlikimo tvarką nustato vidaus reikalų ministras.

Siuntimų į vidaus reikalų profesinio mokymo įstaigas ir į kitas švietimo įstaigas išdavimo tvarką nustato vidaus reikalų ministras.⁶

Galima teigti, kad ne kiekvienas asmuo dėl minėtų reikalavimų gali studijuoti fakultete, bet kiekvienas norintis studijuoti turi jiems atitikti.

Statuto 9 straipsnis teigia, kad stojimo į vidaus tarnybą sutartis yra trišalis Lietuvos Respublikos piliečio, vidaus reikalų profesinio mokymo įstaigos ar kitos švietimo įstaigos ir vidaus reikalų centrinės įstaigos rašytinis susitarimas, kuriuo kursantas įsipareigoja laikytis šio Statuto ir kitų teisės aktų kursantams nustatytų reikalavimų, atlikti jam pavestas pareigas, o asmuo, nusiūstas mokytis į kitą švietimo įstaigą, – šios įstaigos nustatytų reikalavimų, vidaus reikalų profesinio mokymo įstaiga ar kita švietimo įstaiga įsipareigoja sudaryti asmeniui tinkamas mokymosi sąlygas, o vidaus reikalų centrinė įstaiga įsipareigoja užtikrinti, kad baigęs vidaus reikalų profesinio mokymo įstaigą kursantas ar kitą švietimo įstaigą baigęs asmuo bus paskirtas į jo išsilavinimą ir profesiją atitinkančias pareigas atitinkamoje vidaus reikalų įstaigoje, sudaryti jam tinkamas tarnybos sąlygas, užtikrinti pareigūno teises, socialines garantijas, nustatytas šiame Statute ir kituose įstatymuose.

⁶ Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 42-1927.

Privaloma stojimo į vidaus tarnybą sutarties sąlyga yra:

- sudarant stojimo į vidaus tarnybą sutartį su asmeniu, laimėjusiu atranką į vidaus reikalų profesinio mokymo įstaigą, – šio asmens įsipareigojimas mokytis, baigus mokymąsi ištarnauti vidaus tarnyboje ne mažiau kaip 5 metus, o jeigu jis bus pašalintas iš vidaus reikalų profesinio mokymo įstaigos arba baigęs mokymąsi atsisakys tarnauti vidaus tarnyboje, arba bus atleistas iš vidaus tarnybos jo paties prašymu ar dėl jo kaltės anksčiau, – atlyginti vidaus reikalų profesinio mokymo įstaigai visas su jo mokymu susijusias išlaidas;

- sudarant stojimo į vidaus tarnybą sutartį su asmeniu, nusiųstu į vidaus reikalų profesinio mokymo įstaigos įvadinio mokymo kursus, – šio asmens įsipareigojimas mokytis, baigus mokymąsi ištarnauti vidaus tarnyboje ne mažiau kaip 3 metus, o jeigu jis bus pašalintas iš vidaus reikalų profesinio mokymo įstaigos arba baigęs mokymąsi atsisakys tarnauti vidaus tarnyboje, arba bus atleistas iš vidaus tarnybos jo paties prašymu ar dėl jo kaltės anksčiau, – atlyginti vidaus reikalų profesinio mokymo įstaigai visas su jo mokymu susijusias išlaidas.⁷

Iš Statuto matome, kad norintieji studijuoti programa turi atitikti tam tikrus reikalavimus ir du kartus praeiti atitinkama patikrinimą stojant mokytis ir baigus įsidarbinant VSAT ir kitų struktūrų padaliniuose.

Valstybės sienos apsaugos katedra nuo pat programos įgyvendinimo pradžios deda visas pastangas, kad visi absolventai būtų įdarbinti VSAT padaliniuose. Įstojus į šią programą mokytis studentai pasirašo trišalę sutartį, kur jiems faktiškai garantuojamas darbas pasienyje. Kiekvienais metais likus dviem mėnesiams iki baigiamųjų egzaminų organizuojama personalo diena. Vyksta VSAT personalo vadovo, darbuotojų bei katedros vedėjo ir dėstytojų susitikimas su studentais. Studentai informuojami apie turimus laisvus etatus VSAT padaliniuose į kurias jie gali pretenduoti. Paskutinėje personalo dienoje (2011 m.) absolventams buvo pasakyta, kad kurie panorės dirbti VSAT padaliniuose, bus įdarbinti nepaisant krizės. Taip pat personalo darbuotojai visada ragina visus absolventus kaip galima greičiau pradėti įdarbinimo procedūrą. Praktika rodo, kad tie, kurie pradeda įdarbinimo procedūrą vasario, kovo mėnesiais po studijų baigimo jau liepos, rugpjūčio mėnesiais pradeda dirbti.

Šiuo metu valstybėje yra sunki ekonominė padėtis. Vyriausybė sumažino statutinių pareigūnų atlyginimą. Prastėja pareigūnų socialinės garantijos. Labai daug pareigūnų palieka tarnybą vidaus reikalų sistemoje. Dėl sumažinto statutinių įstaigų finansavimo sumažėjo žmonių priėmimas į darbą. Tai verčia absolventus susimąstyti dėl pasirinktos profesijos, o kartu ir pagalvoti apie tai, kad darbas valstybės tarnyboje turi teigiamų aspektų ir nereikia jo

⁷ Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 42-1927

atsisakyti. Tai paskatino išanalizuoti įsidarbinimo tvarkos, rengiant VSAT specialistus, problematiką bei jos įtaką formuojant būsimų pareigūnų požiūrį į darbą pasienyje.⁸

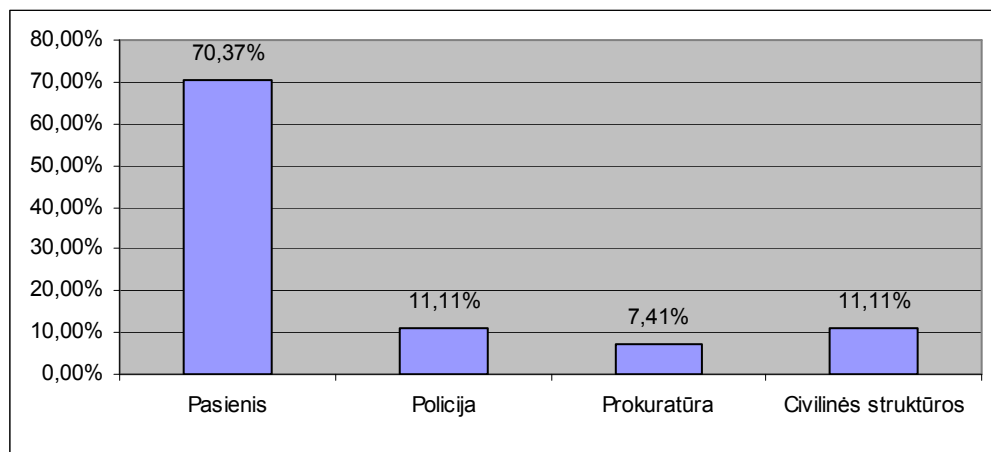
TYRIMO REZULTATAI IR JŲ ANALIZĖ

Programą jau yra baigę septynios laidos (176 nuolatinųjų studijų studentai). Iš anksto galima teigti, kad didžioji absolventų dalis įsidarbino vidaus reikalų sistemoje, iš jų nemažai VSAT padaliniuose. Dalis jų įsidarbino kitose statutinėse struktūrose (FNTP, STT, KAM). Nemažai jų dirba padaliniuose, vykdančiuose operatyvinę veiklą. Todėl papildomai pateikiami skaičiai ten įsidarbinusiųjų absolventų.

Šiame straipsnyje siekiama išanalizuoti nuolatinųjų studijų absolventų įsidarbinimo problemą. Todėl toliau analizuosime absolventų įsidarbinimo statistiką pagal metus ir bendroje sumoje.⁹

2005 m. programą baigė 27 absolventai, iš kurių 19 įsidarbino pasienyje (70,37%), 3 – policijoje, vienas iš jų Lietuvos kriminalinės policijos biure (11,11%), 2 – prokuratūroje (7,41%), 3 - civilinėse struktūrose

(11,11 %). (1 pav.).

1 pav. 2005 m. laidos absolventų įsidarbinimo rezultatai

Įsidarbinusieji pasienyje pasiskirstė taip (2 pav.):

Rinktinių skyrių specialistai – 2

Užkardų specialistai – 4

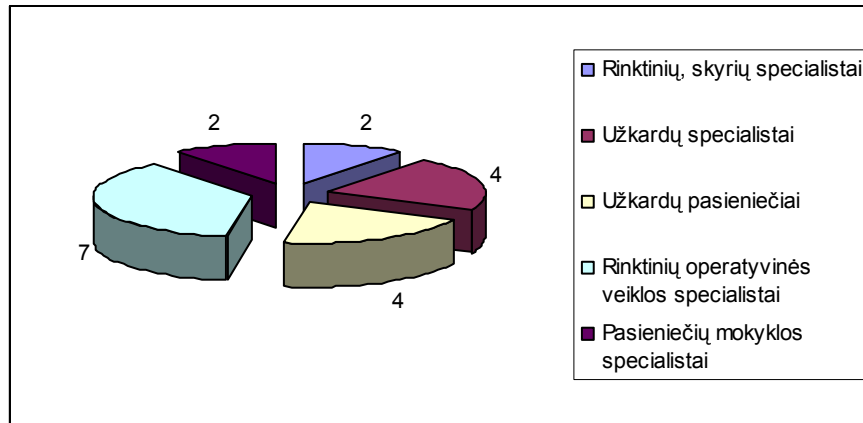
⁸ Andrejevas, V. Specialieji dalykai, kaip karjeros pasirinkimo instrumentas. Visuomenės saugumas globalizacijos kontekste 2010 m. birželio 28 d. vykusios mokslinės konferencijos „Visuomenės saugumo užtikrinimo aktualijos“ *Pranešimų rinkinys(1)*.Kaunas.2007. p. 5.

⁹ Andrejevas, V. Du trečdaliai absolventų dirba pasieniečiais. *VSA pažangios patirties biuletenis* 2009 m. Nr. 1 (9) sausis – kovas. p. 14.

Užkardų pasieniečiai - 4

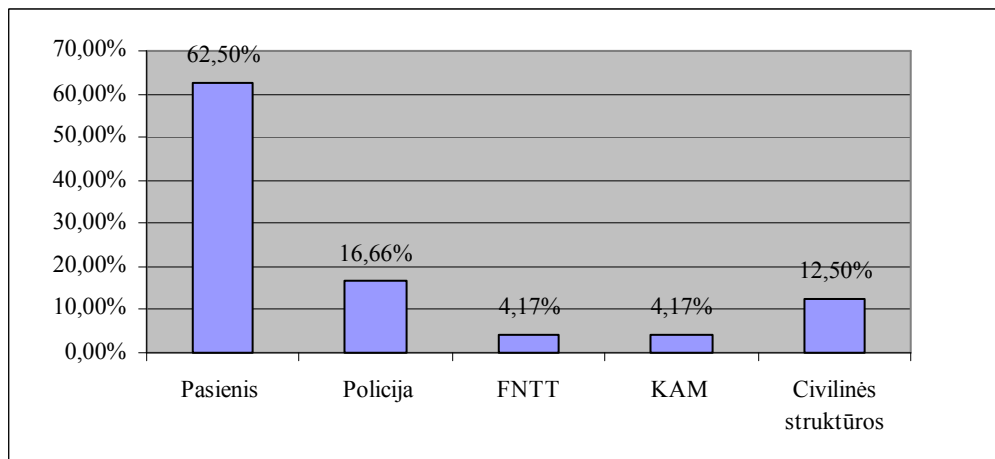
Rinktinių operatyvinės veiklos specialistai – 7

Pasieniečių mokyklos specialistai – 2

2 pav. 2005 m. laidos absolventų įdarbinimas VSAT padaliniuose

2006 m. programą baigė 24 absolventai, iš kurių 15 įsidarbino pasienyje (62,5%), 4 – policijoje, vienas iš jų kriminalinėje (16,66%), 1 – FNNT (4,17%), 1- krašto apsaugos sistemoje (4,17%), 3 - civilinėse struktūrose (12,5%). (3 pav.).

3 pav. 2006 m. laidos absolventų įsidarbinimo rezultatai

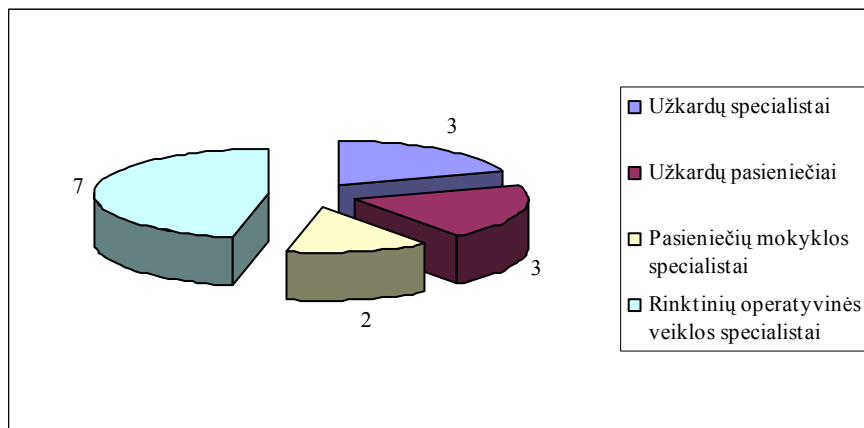
Įsidarbinusieji pasienyje pasiskirstė taip (4 pav.):

Užkardų specialistai – 3

Užkardų pasieniečiai - 3

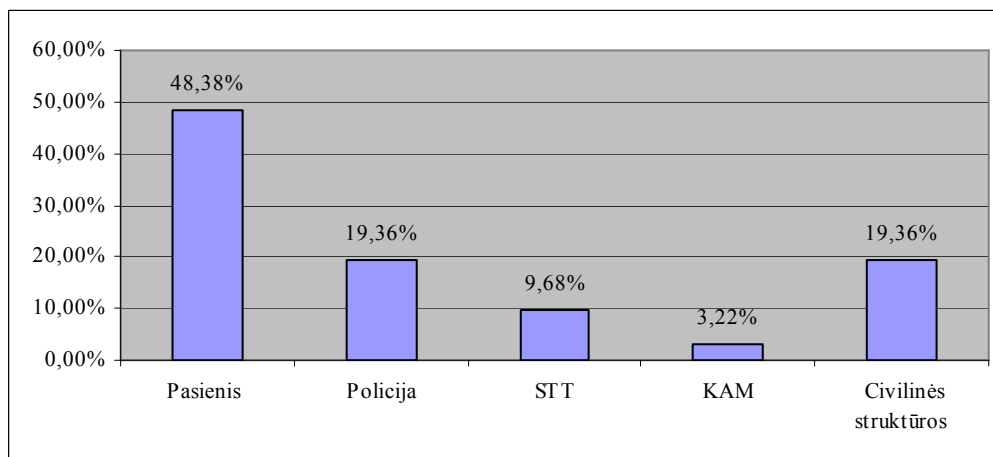
Rinktinių operatyvinės veiklos specialistai – 7

Pasieniečių mokyklos specialistai – 2

4 pav. 2006 m. laidos absolventų įdarbinimas VSAT padaliniuose

2007 m. programą baigė 31 absolventas, iš kurių 15 įsidarbino pasienyje (48,38%), 6 – policijoje, vienas iš jų kriminalinėje (19,36%), 3 - STT (9,68%), 1- krašto apsaugos sistemoje (3,22%), 6 - civilinėse struktūrose (19,36%). (5 pav.).

5 pav. 2007 m. laidos absolventų įsidarbinimo rezultatai

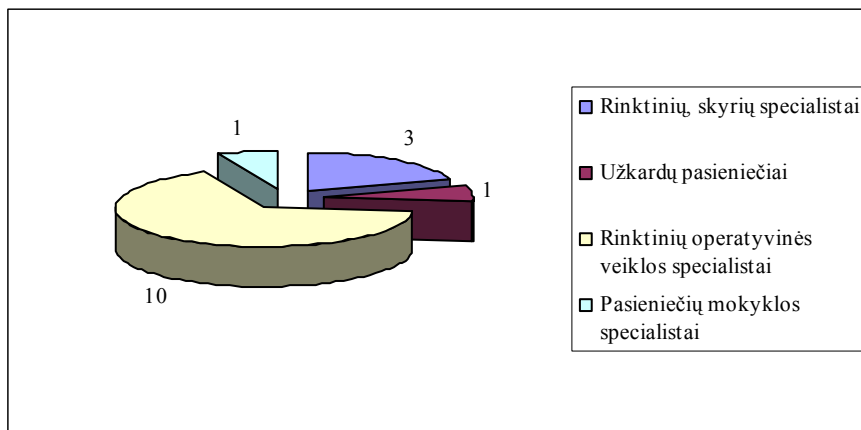
Įsidarbinusieji pasienyje pasiskirstė taip (6 pav.):

Rinktinių skyrių specialistai – 3

Užkardų pasieniečiai - 1

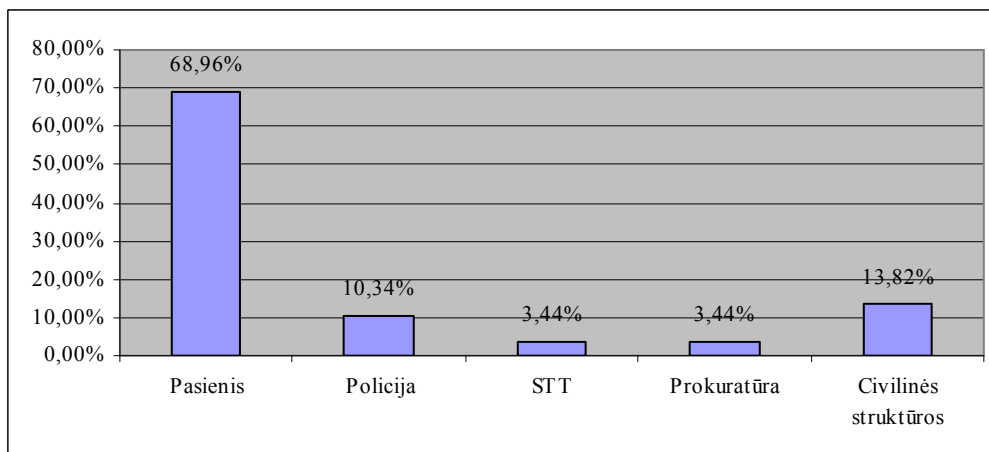
Rinktinių operatyvinės veiklos specialistai – 10

Pasieniečių mokyklos specialistai – 1

6 pav. 2007 m. laidos absolventų įdarbinimas VSAT padaliniuose

2008 m. programą baigė 29 absolventai, iš kurių 20 įsidarbino pasienyje (68,96%), 3 – policijoje, vienas iš jų kriminalinėje (10,34%), 1 - prokuratūroje (3,44%), 1 - STT (3,44%), 4 – civilinėse struktūrose (13,82%). (7 pav.).

7 pav. 2008 m. laidos absolventų įsidarbinimo rezultatai

Įsidarbinusieji pasienyje pasiskirstė taip (8 pav.):

Rinktinių skyrių specialistai – 3

Užkardų specialistai - 8

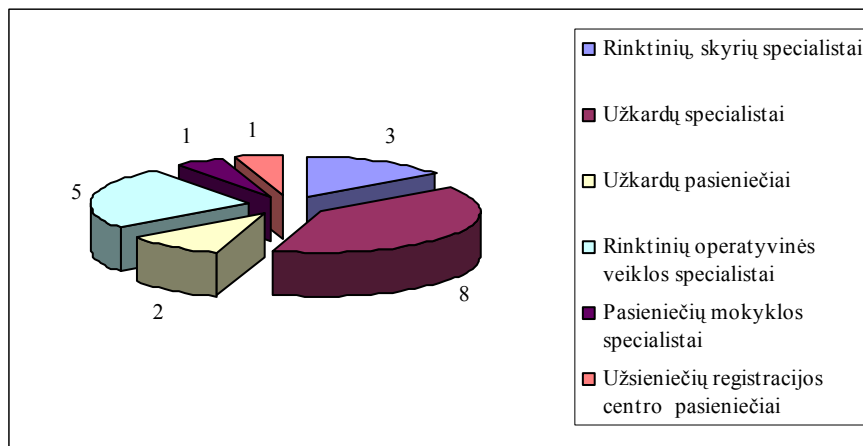
Užkardų pasieniečiai - 2

Rinktinių operatyvinės veiklos specialistai – 5

Pasieniečių mokyklos specialistai – 1

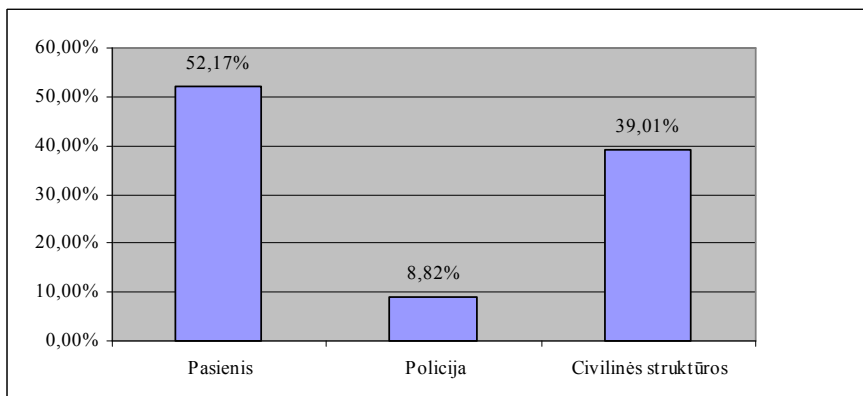
Užsieniečių registracijos centro pasieniečiai – 1¹⁰

¹⁰ Andrejevas, V. Du trečdaliai absolventų dirba pasieniečiais. *VSA pažangios patirties biuletėnis* 2009 m. Nr. 1 (9) sausis – kovas. p. 14.

8 pav. 2008 m. laidos absolventų įdarbinimas VSAT padaliniuose

2009 m. programą baigė 23 absolventai, iš kurių 12 įsidarbino pasienyje (52,17%), 2 – policijoje, vienas iš jų kriminalinėje (8,82%), 9 – civilinėse struktūrose (39,01%). (9 pav.).

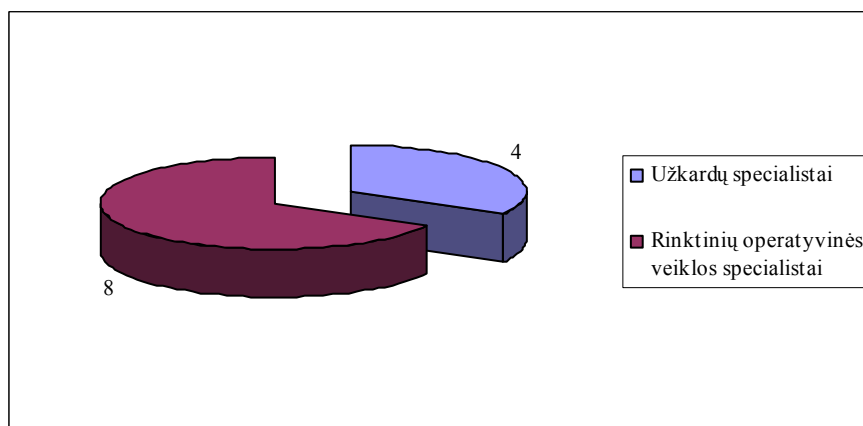

9 pav. 2009 m. laidos absolventų įsidarbinimo rezultatai

Įsidarbinusieji pasienyje pasiskirstė taip (10 pav.):

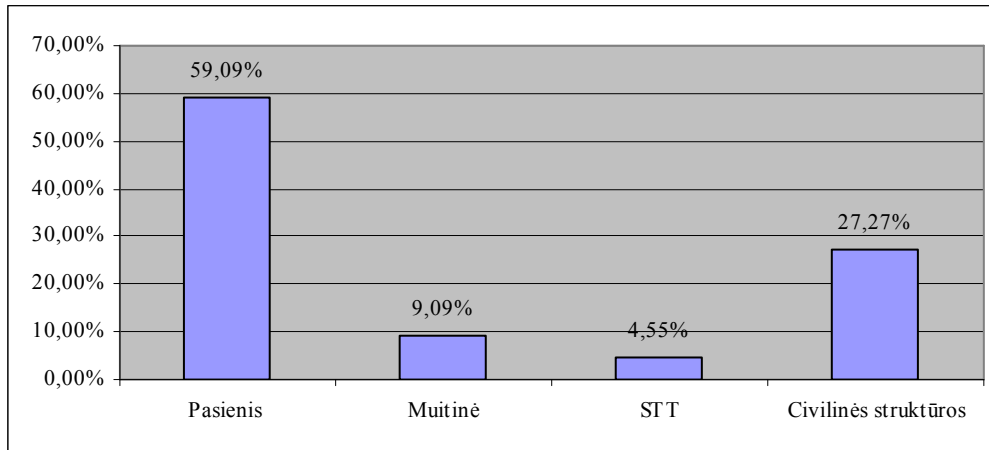
Užkardų specialistai – 4

Rinktinių operatyvinės veiklos specialistai – 8

10 pav. 2009 m. laidos absolventų įdarbinimas VSAT padaliniuose

2010 m. programą baigė 22 absolventai, iš kurių 13 įsidarbino pasienyje (59,09%), 2 – muitinėje, vienas iš jų kriminalinėje tarnyboje (9,09%), 1 - STT (4,55%), 6 – civilinėse struktūrose (27,27%). (11 pav.).

11 pav. 2010 m. laidos absolventų įsidarbinimo rezultatai

Įsidarbinusieji pasienyje pasiskirstė taip (12 pav.):

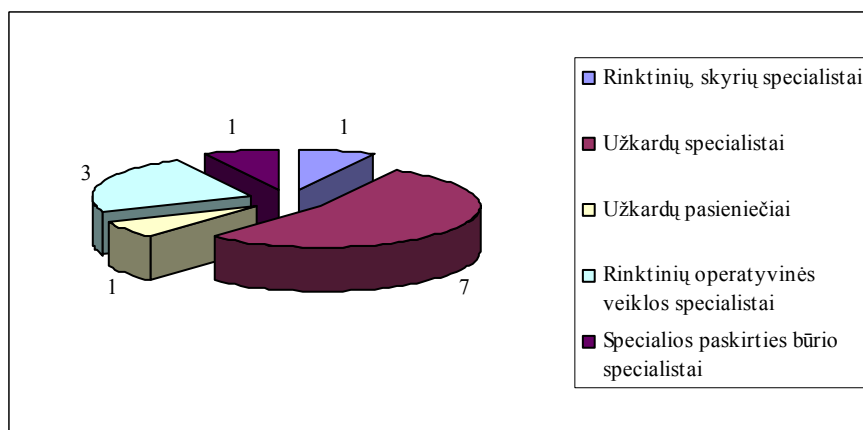
Rinktinių skyrių specialistai – 1

Užkardų specialistai - 7

Užkardų pasieniečiai - 1

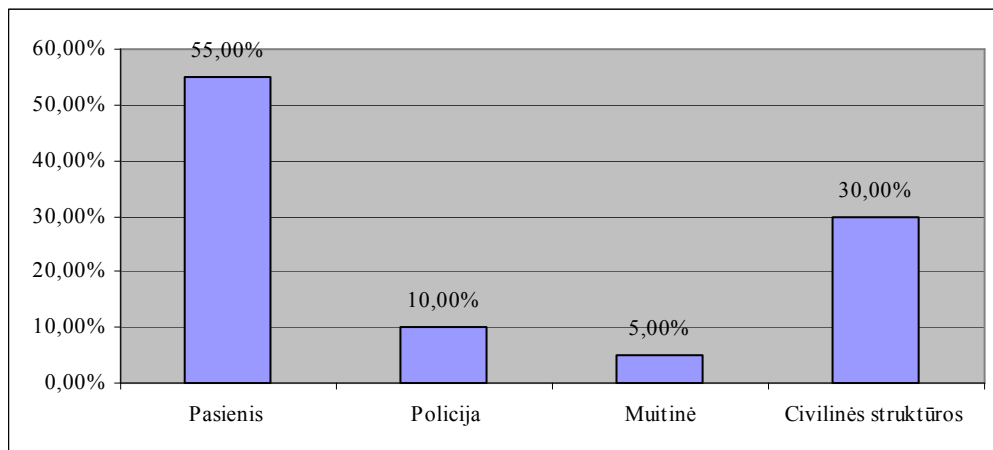
Rinktinių operatyvinės veiklos specialistai – 3

Specialios paskirties būrio specialistai – 1

12 pav. 2010 m. laidos absolventų įdarbinimas VSAT padaliniuose

2011 m. programą baigė 20 absolventai, iš kurių 11 įsidarbino pasienyje (55,0%), 2 – policijoje, vienas iš jų kriminalinėje (10,0%), 1 – muitinės kriminalinėje tarnyboje (5,0%), 6 – civilinėse struktūrose (30,0%). (13 pav.).

13 pav. 2011 m. laidos absolventų įsidarbinimo rezultatai

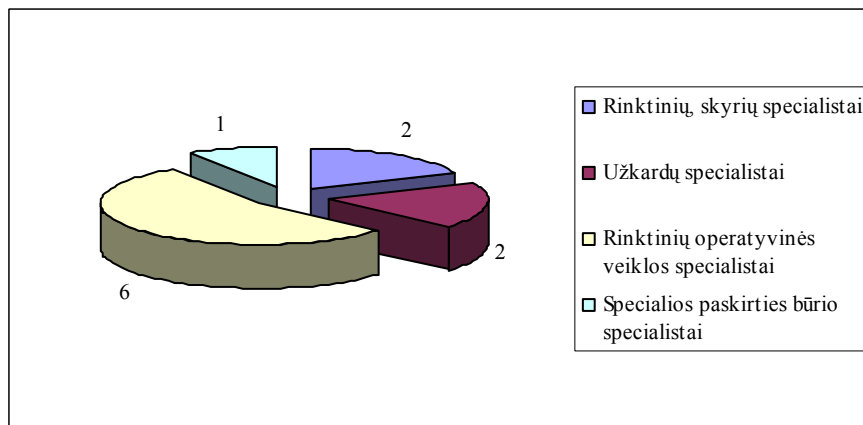
Įsidarbinusieji pasienyje pasiskirstė taip (14 pav.):

Rinktinių, skyrių specialistai – 2

Užkardų specialistai - 2

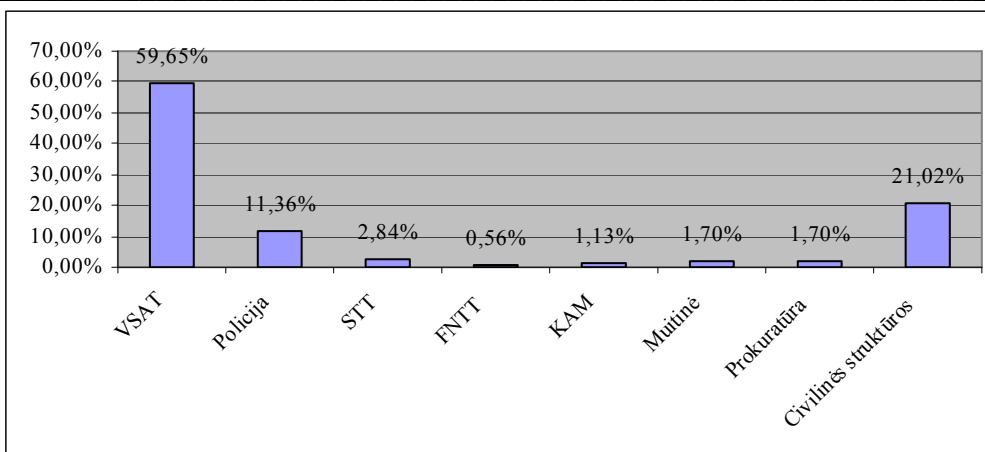
Rinktinių operatyvinės veiklos specialistai – 6

Specialios paskirties būrio specialistai – 1

14 pav. 2011 m. laidos absolventų įdarbinimas VSAT padaliniuose

Visų septynių laidų 176 absolventų įsidarbinimo analizė 2012 m. sausio 1 d. parodė, kad VSAT padaliniuose įsidarbino 105 (59,65%), policijoje 20 (11,36%), STT 5 (2,84%), FNTT 1 (0,56%), KAM 2 (1,13%), muitinėje 3 (1,70%), prokuratūroje 3 (1,70%), civilinėse struktūrose 37 (21,02%), (15 pav.).

15 pav. 2012 m. sausio 1 d. visų laidų absolventų įsidarbinimo statistika

Įsidarbinusieji pasienyje pasiskirstė taip (16 pav.):

Rinktinių, skyrių specialistai - 11

Rinktinių operatyvinės veiklos specialistai – 46

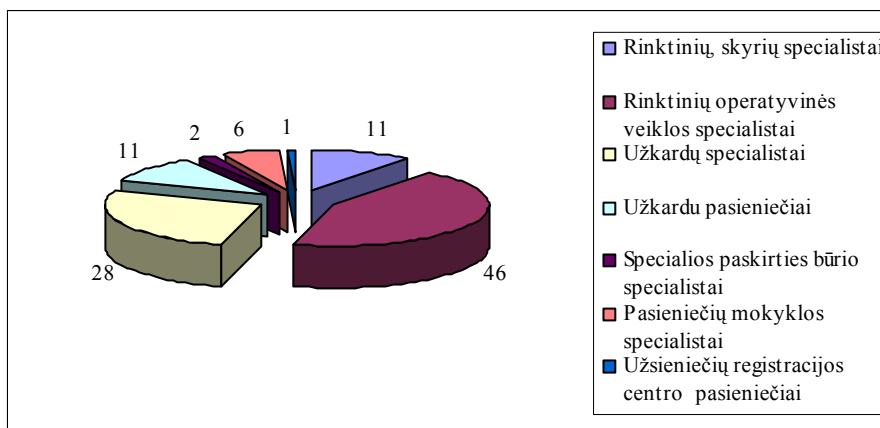
Užkardų specialistai - 28

Užkardų pasieniečiai – 11 (10,47% nuo visų įsidarbinusiųjų pasienyje)

Specialios paskirties būrio specialistai – 2

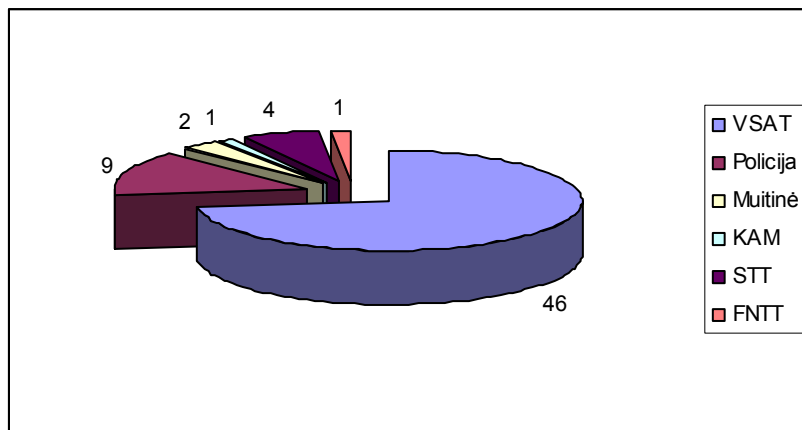
Pasieniečių mokyklos specialistai – 6

Užsieniečių registracijos centro pasieniečiai – 1

16 pav. 2012 m. sausio 1 d. visų laidų absolventų įsidarbinusiųjų VSAT padaliniuose statistika

Tyrimo metu pastebėta, kad nemažai absolventų įsidarbino VSAT ir kitų struktūrų padaliniuose, vykdančiuose operatyvinę veiklą. Skaičiai rodo, kad operatyvinės veiklos specialistais ar tyrėjais įsidarbino 63 absolventai (35,79%). Jie pasiskirstė taip: VSAT 46 (43,39% nuo visų įsidarbinusiųjų pasienyje), policija 9, muitinė 2, KAM 1, STT 4, FNTT 1, (17 pav.).

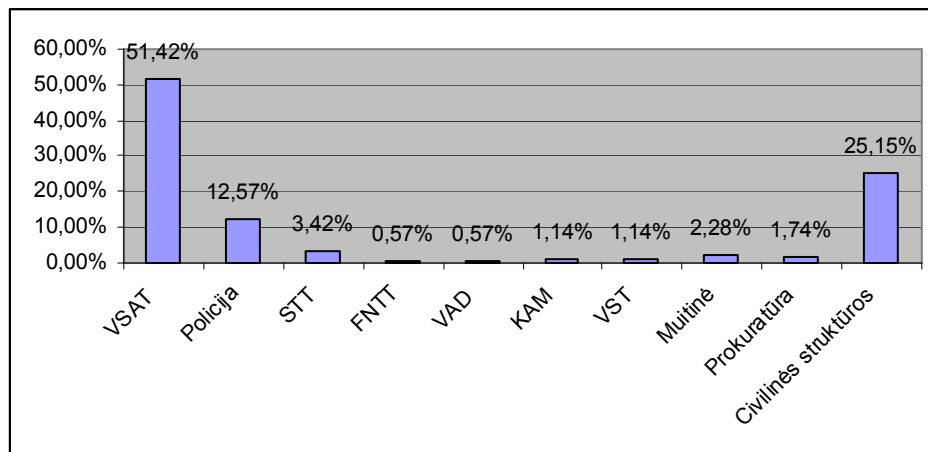
17 pav. Absolventų įsidarbinusiųjų padaliniuose, vykdančiuose operatyvinę veiklą, statistika

Absolventų, kurie įsidarbino civilinėse struktūrose arba išėjo iš VSAT dirbti į civilines struktūras, dirba įvairiuose pareigose: miestų, rajonų savivaldybės teisininkais, draudimo brokeriais, komercinių bankų konsultantais, privačių bendrovių teisininkais, advokatų, notarų padėjėjais, kai kurie dirba užsienio valstybėse.

Praėjus septyneriems metams po pirmos absolventų baigimo laidos (2005 m.) galima teigti, kad didžioji jų dauguma iki šiol sėkmingai dirba VSAT padaliniuose. Tarp jų jau yra vyresniųjų ir vyriausiųjų specialistų. Pagal vidaus tarnybos laipsnius nemažai vyresniųjų leitenantų, kapitonų.

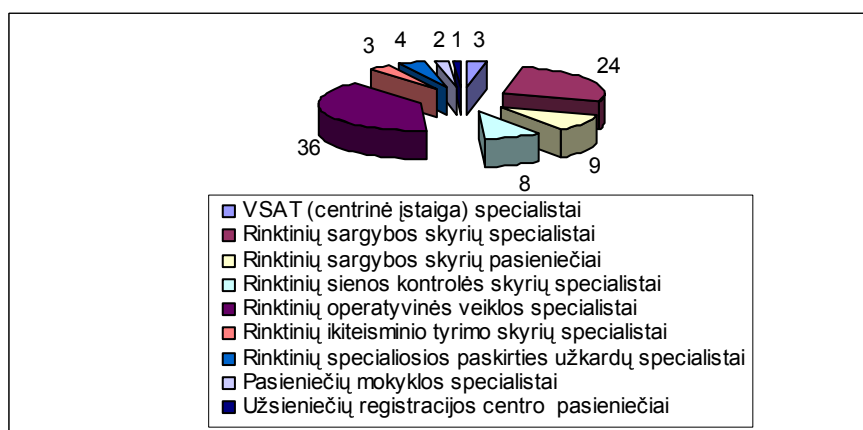
Per minėta laikotarpį iš VSAT į kitas tarnybas (policija, STT, Vadovybės apsaugos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (toliau VAD), Viešojo saugumo tarnyba prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (toliau VST), prokuratūra perėjo 7. Vienas buvęs absolventas žuvo (liko 175). 5 išėjo dirbti į civilines struktūras. 2 išėjo iš VSAT ir išvažiavo dirbti į užsienį.

2012 m. sausio 1 d. įsidarbinusiųjų įvairiose struktūrose statistika atrodo taip: VSAT 90 (51,42%), policija 22 (12,57%), STT 6 (3,42%), FNTT 1 (0,57%), VAD 1 (0,57%), KAM 2 (1,14%), VST 2 (1,14%), muitinė 4 (2,28%), prokuratūra 3 (1,74%), civilinės struktūros 44 (25,15%), (18 pav.).

18 pav. 2012 m. sausio 1 d. absolventų įsidarbinusiųjų įvairiose struktūrose statistika
Iš likusiųjų dirbti VSAT padaliniuose absolventų (90) skaičiai pasiskirstė taip (19 pav.):

- VSAT (centrinė įstaiga) specialistai – 3
- Rinktinių sargybos skyrių specialistai – 24
- Rinktinių sargybos skyrių pasieniečiai – 9 (10,0% nuo visų įsidarbinusiųjų pasienyje)
- Rinktinių sienos kontrolės skyrių specialistai – 8
- Rinktinių operatyvinės veiklos skyrių specialistai – 36
- Rinktinių ikiteisminio tyrimo skyrių specialistai – 3
- Rinktinių specialiosios paskirties užkardų specialistai – 4
- Pasieniečių mokyklos specialistai – 2
- Užsieniečių registracijos centro pasieniečiai – 1

19 pav. 2012 m. sausio 1 d. absolventų įsidarbinusiųjų VSAT padaliniuose statistika

Tyrimas parodė, kad absolventų įsidarbinimo VSAT padaliniuose procentų vidurkis sudarė 59,49%. Tai yra pakankamai geras rezultatas. Pažymėtina, kad dalis jų įsidarbino eiliniiais pasieniečiais kur nereikalingas teisės bakalauro diplomas ir tai sudarė 10,00%.

Tačiau 41,51% absolventų įsidarbino kitur. Dalis jų įsidarbino kitose statutinėse įstaigose ir tai sudarė 17,6%. Šis faktas taip pat džiugina. Nemažai absolventų gavus teisės bakalauro diplomą įsidarbino civilinėse struktūrose - 22,91%, nors tie skaičiai galėtų būti ir VRM struktūros sudėtine dalimi.

Dalyvaujant absolventų įdarbinimo procese, bendraujant su rinktinių personalo skyrių pareigūnais ir su absolventais išryškėja nemažai priežasčių dėl kurių jie nenori įsidarbinti pasienyje. Paaiškėjo tokios priežastys:

- negali įsidarbinti dėl sveikatos būklės;
- nenori išvažiuoti iš Kauno ir įsidarbina kitose statutinėse struktūrose;
- negauna leidimo dirbti su slapta informacija;
- nenori dirbti pareigūno darbu;
- įstojo mokytis su tikslu gauti diplomą ir dirbti teisininko darbu;
- nusivylė pasieniečio darbu;
- asmens įdarbinimo metu atsiranda priežasčių dėl kurių negalimas priėmimas į vidaus tarnybą;
- pretenduoja į tam tikras pareigas, o siūlomos kitos pareigos;
- siūlomos pareigos, kurioms užimti nereikalingas teisės bakalauro diplomą;
- ieško darbo kitose jėgos struktūrose dėl didesnių atlyginimų;
- nenori dirbti užkardeje iki kurios labai didelis atstumas nuo gyvenamosios vietos.

Tyrimo metu buvo išanalizuoti klausimai susiję su studijomis fakultete. Paaiškėjo, kad įvedus apmokėjimą už studijas žymiai sumažėjo norinčiųjų studijuoti minėtą programą. Tai nulėmė pretendentų mažesnę konkurenciją, ko nebuvo tuomet, kai nereikėjo mokėti už studijas. Dar pastebėta viena problema. Faktiškai negalioja trišalės sutarties antro skyriaus 2.3. punkto nuostata kur pažymėta, kad baigus programą ir gavus teisės bakalauro kvalifikaciją studentas įsipareigoja išstarnauti Vidaus tarnyboje ne mažiau kaip 3 metus. Reikalingas teisinis mechanizmas šiai nuostatai sureguliuoti. Turi būti atsakomybė tais atvejais kai studentas atsisako vykdyti minėto punkto reikalavimus.

IŠVADOS

Studijos, kur rengiami statutiniai valstybės tarnautojai, turi būti valstybės finansuojamos.

Teisiškai patobulinti trišalės sutarties punktą dėl išstarnavimo Vidaus tarnyboje ne mažiau kaip 3 metus ir numatyti tam tikra atsakomybę, kai absolventas atsisako įsidarbinti Vidaus tarnyboje.

Studijų metu nuolat aiškinti profesijos privalumus, daugiau kalbėti apie įvairių pareigų specifiką, sunkumus, tuo formuojant studento požiūrį į pasirinktą profesiją bei karjerą.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 42-1927.
3. Andrejevas, V. Du trečdaliai absolventų dirba pasieniečiais. *VSA pažangios patirties biuletenis* 2009 m. Nr. 1 (9) sausis – kovas.
4. Andrejevas, V. Romerio universiteto viešojo saugumo fakultetas – profesionalių pasieniečių kalvė. *VSA pažangios patirties biuletenis* 2008 m. Nr. 5 (5) sausis – kovas.
5. Andrejevas, V. Specialieji dalykai, kaip karjeros pasirinkimo instrumentas. Visuomenės saugumas globalizacijos kontekste 2010 m. birželio 28 d. vykusios mokslinės konferencijos „Visuomenės saugumo užtikrinimo aktualijos“ *Pranešimų rinkinys(1)*. Kaunas.

ISSUES OF FUTURE BORDER OFFICERS EMPLOYMENT

Vladimiras Andrejevas*
Mykolas Romeris University

Summary

The paper analyzes the employment issues of Mykolas Romeris University graduates majoring in Law and State Border Guard study programme. The paper provides information about the employment of graduates not only in the units of State Border Guard Service under the Ministry of the Interior of the Republic of Lithuania but also in such structures as Police, Customs, Special Investigation Service of the Republic of Lithuania , Financial Crime Investigation Service under the Ministry of the Interior. The purpose of the work is to investigate how graduates are being employed and how they cope with their problems. The article deals with the problem of some students' refusal to work as officers and their placement into civil structures. The article also analyzes the perfection of graduates' employment and presents certain findings:

- Studies in which statutory state officers are prepared have to be financed by the state;
- Perfection of triangular agreement subsection on serving in interior service not less than 3 years
- Explaining of profession benefits during studies, discussion on particularity of various positions and difficulties forming student's attitude towards a chosen profession.

Keywords: operative units, border, employment, graduates, staff.

Vladimiras Andrejevas* Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: teisė, visuomenės saugumas.

Vladimiras Andrejevas* Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of State Border Guard, lecturer. Research interests: Public Law, Public Security.

VIEŠOJO SAUGUMO FAKULTETO STUDENTŲ NUOSTATOS IR PASIRENGIMAS FILOSOFIJOS DALYKO STUDIJOMS

Nijolė Aukštuolytė*

*Mykolo Romerio universiteto Humanitarinių mokslų instituto Filosofijos katedra
Ateities gt. 20, LT- 08303 Vilnius
Telefonas 8-5-271 4628
El. paštas: nijola@mruni.eu*

Santrauka. Globali visuomenė kelia vis naujus iššūkius ir uždavinius aukštojo mokslo turiniui ir formoms. Jaunas žmogus stoja į Universitetą siekdamas realizuoti savo nuostatas, lūkesčius ir ketinimus. Todėl labai svarbu, kad Universitete dėstomi dalykai skatintų jaunuolio intelektualinius poreikius ir ugdytų visapusišką jo asmenybę. Šia prasme nemenkas vaidmuo tenka filosofijai, kurios tikslas ne tik suteikti pamatines žinias, įtakojusias žmonijos istoriją, kultūrą, teisę, politiką, mokslo pažangą, bet ir išmokyti vertinti tikrovės reiškinius, suvokti dabarties socialinių ir kultūrinių realijų prasmes, ugdyti analitinę bei kritinę mąstymą bei gebėjimą taikyti teorines žinias praktikoje. Tačiau filosofinių idėjų vertė, prasmė ir nauda negali būti įduota studentui kažkokiu gatavu pavidalu. Jis pats turi dalyvauti filosofijos studijose savo autentiškomis pastangomis plėsdamas asmeninės intelektualinės patirties ribas. Šiame straipsnyje analizuojami Viešojo saugumo fakulteto studentų lūkesčiai, nuostatos ir ketinimai, susiję su filosofijos dalyko studijomis. Keliamas klausimas, ar jaunuoliai, siekiantys įgyti aukštąjį universitetinį išsilavinimą ir pasirinkę panašias studijų programas (Teisės ir policijos veiklos, Teisės ir valstybės sienos apsaugos ir Policijos veiklos), yra pasirengę rimtoms studijoms ir kaip tas pasirengimas skleidžiasi filosofijos dalyko atžvilgiu.

Pagrindinės sąvokos: filosofijos dalyko studijos, nuostata į dalyką, pastangų ir rezultatų dinamika.

ĮVADAS

Filosofija – vienas iš bendrauniversitetinių dalykų, studijuojamų visose Lietuvos aukštosiose mokyklose. Filosofija – tai idėjų ir jų raidos refleksija. Ir būtent dėl reflektvyvaus pobūdžio filosofijos studijos nėra vien informacija apie idėjas, jų istoriją ar dabartinę sklaidą, bet ir gebėjimas jas priimti, susieti su savo gyvenimiškomis nuostatomis, vertybėmis ir prasmėmis. Filosofijos prigimtis lemia dialogą tarp studijuojamo dalyko ir jį studijuojančio asmens¹. Todėl nuostatos filosofijos atžvilgiu gali įtakoti jos studijų rezultatus.

Filosofija - perdėm plati, sudėtinga ir įvairi, kad nekeltų diskusijų ir prieštarų vertinimų tiek buitiniame, tiek akademiname lygmenyje. Anot A. Šliogerio, „*Filosofinį mąstymą galima palyginti su kelione, neturinčia pabaigos. <...> Nėra filosofinės tiesos, kuri visam laikui pasotintų žmogaus sielą. Toks filosofinio atsakymo negalutimumas nėra jokia*

¹ Šis aspektas plačiau nagrinėjamas straipsniuose: Aukštuolytė, N. Individualaus poreikio filosofinei refleksijai įtaka mokymosi efektyvumui. //Visuomenės saugumas globalizacijos kontekste. Mokslinės konferencijos pranešimų rinkinys. Kaunas, 2010(2). P. 31-36; Morkūnienė, J. Filosofijos studijos: keliai ir problemos. // Filosofija, sociologija. Vilnius, 1999, Nr. 3. P. 3-7.

*filosofijos stoka; tai pati jos esmė, parodanti pamatinę žmogaus būseną šiame pasaulyje. Kol esame gyvi, niekada nestovime pabaigoje*². Toks filosofijos pobūdis, nusakantis jos universalumą ir kartu tiesiogines sąsajas su konkrečiu žmogumi, sudaro galimybę atsirasti skirtingiems filosofijos „įvaizdžiams“, kurie turi įtakos ir studentų nuostatoms bei lūkesčiams, susijusiems su šiuo dalyku.

Šio **straipsnio tikslas** – analizuoti Viešojo saugumo fakulteto studentų lūkesčius, nuostatas ir ketinimus, susijusius su filosofijos dalyko studijomis. Keliame klausimą, ar jaunuoliai, siekiantys įgyti aukštąjį universitetinį išsilavinimą ir pasirinkę panašias studijų programas (Teisės ir policijos veiklos, Teisės ir valstybės sienos apsaugos ir Policijos veiklos) yra pasirengę rimtoms studijoms ir kaip tas pasirengimas skleidžiasi filosofijos dalyko atžvilgiu.

Tyrimo objektas – Viešojo saugumo fakulteto studentų požiūris į filosofijos studijas.

Tyrimo sprendžiami **uždaviniai**:

- pasiaiškinti tam tikrais požymiais besiskiriančių respondentų grupių nuostatas ir lūkesčius filosofijos dalyko studijų atžvilgiu;
- analizuoti tų lūkesčių tarpusavio dinamiką bei koreliaciją su bendra nuostata studijų atžvilgiu.

Tyrimo naudojome savo parengtą anketą, kuria siekėme nustatyti studentų požiūrį į aptariamus dalykus, t.y. gauti subjektyvius jų įvertinimus, kurių analizė leistų atskleisti esmines nagrinėjamos problemos puses, įvertinti jas kiekybiniu aspektu, nustatyti reikšmingus veiksnius bei jų sąveikas. Rezultatų analizėje naudojami literatūros šaltinių racionalios rekonstrukcijos, loginės ir statistinės analizės, apibendrinimo **metodai**.

Duomenų analizei naudojama kompiuterinė SPSS 16.0 programa.

TYRIMAS IR JO REZULTATŲ ANALIZĖ

Tyrimo dalyvavo 104 Viešojo saugumo fakulteto studentai (72 pirmo ir 32 antro kurso), studijuojantys Teisės ir policijos veiklos, Teisės ir valstybės sienos apsaugos ir Policijos veiklos programose. Tiriamųjų amžiaus vidurkis 19,1 metų, iš jų – 47 merginos ir 57 vaikinai (atitinkamai 45,2% ir 54,8%). 61,5 % apklaustųjų yra baigę gimnazijas, o 37,5 % - vidurines mokyklas. Didesnė apklaustųjų dalis yra baigę mokyklas didžiuosiuose miestuose ir rajonų centruose (60,6%), likę – mažuose miesteliuose ir kaimuose (39,4 %).

² A. Šliogeris. *Transcendencijos tyla*. Vilnius, 1996. P. 42–43.

Didžioji respondentų dauguma yra labai kryptingai pasirinkę savo studijų programą: 80,8 % iš jų studijuojamą programą buvo pasirinkę pirmuoju arba vieninteliu numeriu, 78,8% apklaustųjų moka už studijas, nors kai kurie iš jų (36,5%) turėjo nemokamų studijų alternatyvą kitose programose ar aukštosiose mokyklose. Tiriamųjų požiūrį į studijas iliustruoja jų išreikštas ketinimas rimtai studijuoti. Tokį apsisprendimą deklaravo 75% studentų, 2,9% atsakė, kad jiems svarbiausia gauti diplomą, o 22,1% yra linkę atsižvelgti į tai, kaip jiems seksis. Be to, 44,2% tiriamųjų jau pradiniuose kursuose išreiškė savo ketinimą tęsti studijas magistrantūroje, kas, mūsų manymu, patvirtina jų nuostatą rimtoms studijoms. Šiame kontekste kėlėme sau uždavinį tirti, ar studentų ketinimai rimtai studijuoti išlieka ir vieno iš bendrauniversitetinių dalykų - filosofijos - studijų atžvilgiu.

Nors 76,0 % apklaustų studentų suvokia, kad studijuojant filosofiją neužteks turimų žinių ir patirties, (priešingai mano tik 4,8%, likusieji linkę galvoti, kad iš dalies pakaks), bet tik 48,0% nusiteikę rimtai dirbti, o 10,6 % - ne, dar 41,3% pasirinko tarpinį variantą – pagal aplinkybes. Juos vertintume kaip artimus antrai grupei ir neturinčius motyvacijos rimtoms šio dalyko studijoms. Iš 75% apklaustųjų, deklaravusių pasiryžimą rimtoms studijoms, tik 61,5% nekeičia savo nuostatos ir filosofijos dalyko atžvilgiu (tai sudaro 48,1% bendro respondentų skaičiaus), o daugiau kaip trečdalis silpnina savo pasiryžimą ir ruošiasi elgtis „pagal aplinkybes“. Galime daryti prielaidą, kad atsakydami į klausimą apie pasirengimą rimtai studijuoti apklaustieji išreiškia daugiau deklaratyvią nuostatą, kurią, susidūrus su konkretesniu klausimu apie požiūrį į atskiro dalyko studijas, yra linkę silpninti. Siekdami detaliau išsiaiškinti studentų nuostatas filosofijos dalyko atžvilgiu, atskyrėme duomenis pagal respondentų lytį ir mokyklos baigimo vietą ir palyginome jų išreikštą nuostatą rimtoms studijoms su nusiteikimu rimtai dirbti studijuojant filosofiją. Žemiau pateikta lentelė iliustruoja vaikinių ir merginų bei jaunuolių, baigusią mokyklą didžiuosiuose miestuose (1 grupė), rajonų centruose (2 grupė), mažuose miesteliuose (3 grupė) ir kaimuose (4 grupė) nuostatų skirtumus (1lentelė).

Lyginant vaikinių ir merginų pozicijas filosofijos dalyko atžvilgiu, matome, kad tendencijos išlieka tos pačios: mažėja ketinančių rimtai studijuoti ir ypač padaugėja besiruošiančių elgtis „pagal aplinkybes“, kitaip tariant paliekančių sau teisę nedirbti tiek ir taip, kaip derėtų. Tačiau merginų požiūris į filosofijos studijas kaip ir į studijas apskritai išlieka rimtesnis.

1 lentelė. Nuostatos rimtoms studijoms palyginamoji lentelė

Klausimai	Atsaky- mų variantai	Mergino- s	Vaikina- i	Vidurki- s	1 grupė	2 grupė	3 grupė	4 grupė	Vidurkis
Ar ketinate rimtai studijuoti?	taip	83,0	68,4	75,0	76,2	66,7	76,9	100,0	75,0
	ne	0,0	5,3	2,9	2,4	4,8	2,6	0,0	2,9
	kaip seksis	17,0	26,3	22,1	21,4	28,6	20,5	0,0	22,1
Ar ruošiatės rimtai dirbti studijuojant filosofijos dalyką?	taip	59,6	38,6	48,1	38,1	42,9	59,0	100,0	48,1
	ne	4,3	15,8	10,6	11,9	14,3	7,7	0,0	10,6
	pagal aplinkybes	36,2	45,6	41,3	50,0	42,9	33,3	0,0	41,3

Tuo tarpu vaikinių nuostatos rimtai studijuoti mažėja nuo 68,4% iki 38,6%, o deklaruojančių išankstinę neigiamą nuostatą padidėja beveik tris kartus (atitinkamai nuo 5,3% iki 15,8%). Lyginant pagal mokyklos baigimo vietą mažiausiai pasikeitė atvykusių iš mažų miestelių rimtų studijų nuostatos (atitinkamai nuo 76,9% iki 59,0%), o iš kaimų apskritai išliko nepakitusios, tačiau ši grupė yra labai maža, kad galima būtų rezultatus laikyti statistiškai reikšmingais). Labiausiai sumažėja baigusių mokyklas didžiuosiuose miestuose nuostatos rimtoms filosofijos dalyko studijoms, lyginant su jų išreikštu pasiryžimu rimtai studijuoti (nuo 76,2% iki 38,1%), t. y. dvigubai. Toks pokytis verčia manyti, kad ši studentų grupė labai deklaratyviai suvokia rimtas studijas.

Tokiems nuostatos pokyčiams galėjo turėti įtakos tam tikri faktoriai. Kaip matome iš gautų rezultatų, į klausimą, kam ketina skirti daugiau dėmesio studijuodami, apklaustieji linkę orientuotis į specialybės dalykus bei praktinius įgūdžius, o tik po to renkasi bendruosius dalykus. Papildomos informacijos suteikia ir studentų atsakymai apie lūkesčius, susijusius su filosofijos studijomis. 14,4% apklaustųjų save laiko dar per jaunais filosofijos dalyko studijoms, nes filosofijos kursas daugeliui apklaustųjų yra dėstomas pirmame semestru. 12,6% turi išankstinę neigiamą nuostatą jos atžvilgiu („nieko nenori apie ją žinoti“), nors nebuvo su šiuo dalyku susidūrę. Tik 3 žmonės (2,9% tiriamųjų) mokėsi mokykloje šį dalyką.

Gauti duomenys leidžia analizuoti respondentų nuostatas konkrečių su filosofijos studijomis susijusių veiklų atžvilgiu. Pasiryžimas lankyti užsiėmimus stipresnis merginų tarpe - 85,1%, vaikinių – tik 68,4%. Takoskyra tarp lyčių dar labiau padidėja veiklos paskaitų metu atžvilgiu. 80,9% merginų ir tik 47,4% vaikinių linkę ne tik klausytis, bet ir žymėtis svarbiausius dalykus, tuo tarpu tik klausytis linkę atitinkamai 14,9% merginų ir net 40,4% vaikinių. Kiti studentai paskaitas nusiteikę lankyti tik todėl, kad tai privaloma, o kai kurie

vaikiniai netgi nurodė ketinantys jų metu užsiimti kitais darbais. Tyrime taip pat siekta išsiaiškinti, ar studentai linkę apsiriboti tik vadovėliais, ar ketina pasieškoti ir skaityti papildomą literatūrą, kokiais sumetimais ir kiek aktyvūs jie ketina būti seminarų metu (2 lentelė).

Gauti duomenys rodo, kad vaikinai labiau linkę apsiriboti vadovėliais, mažiau linkę skaityti papildomą literatūrą ir ketina būti mažiau aktyvūs per seminarus, nors labiau linkę ginčytis.

2 lentelė. Vaikinių ir merginų nuostatos asmeninių pastangų studijuojant filosofiją požiūriu

Klausimai	Atsakymų variantai	merginos	vaikiniai	vidurkis
Ar manote, kad filosofijos studijoms pakaks vadovėlių?	taip	19,1	33,3	26,9
	ne	48,9	35,1	41,3
	iš dalies	31,9	31,6	31,7
Ar esate linkę skaityti papildomą literatūrą?	taip	14,9	3,5	8,7
	ne	25,5	45,6	36,5
	iš dalies	59,6	50,9	54,8
Ar esate linkę pats pasieškoti papildomos literatūros?	taip	17,0	16,1	16,5
	ne	23,4	35,7	30,1
	kaip kada	59,6	48,2	53,4
Ar stengiatės aktyviai dalyvauti seminaruose?	taip	48,9	39,3	43,7
	ne	4,3	17,9	11,7
	kaip kada	46,8	42,9	44,7
Vardan ko stengiatės aktyviai dalyvauti seminaruose?	noriu pareikšti savo nuomonę	11,1	14,3	12,9
	noriu gauti "pliusiuką"	24,4	21,4	22,8
	mėgstu ginčytis	2,2	8,9	5,9
	noriu patikrinti, ar gerai supratau tekstus	48,9	35,7	41,6
	nesu aktyvus	13,3	19,6	16,8

Ieškotų papildomos medžiagos maždaug pusė studentų (tiek vaikinių, tiek merginų) tik kai kuriais atvejais, bet ne nuolat. Dalyvauti seminaruose apklausti studentai ketina tam, kad patikrintų, ar gerai suprato skaitytą medžiagą (atitinkamai 48,9% merginų ir 35,7% vaikinių), o maždaug penktadalis nori tik „gauti pliusiuką“, t.y. ketina tai daryti formaliai, neprisiimdami sau pareigos ir atsakomybės. Tokia pozicija liūdina.

Skirtumai išryškėjo ir tarp respondentų grupių pagal mokyklos baigimo vietą. Baigę mokyklas mažuose miesteliuose linkę aktyviau dalyvauti seminaruose pirmiausia tam, kad patikrinti, ar gerai suprato skaitytus filosofinius tekstus (54,1%). Tuo tarpu atvykę iš

didesnių miestų - atitinkamai 34,1% ir 38,1%. Iš pastarųjų penktadalis apskritai įvardina save kaip pasyvius.

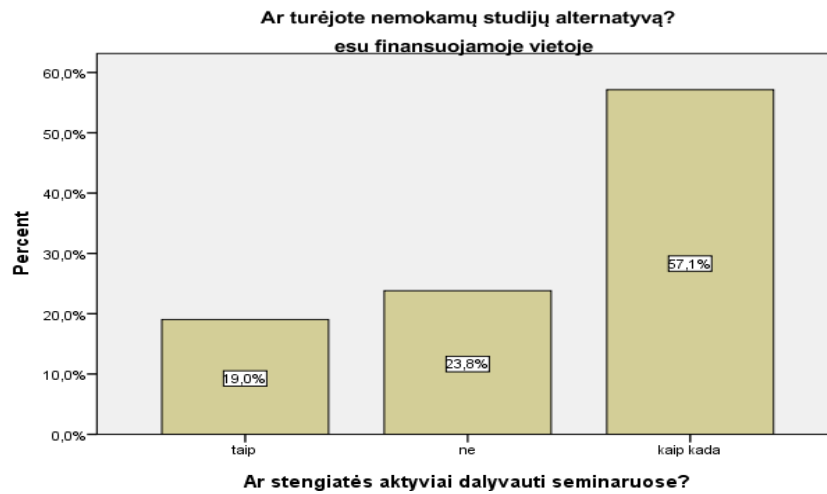
Tyrime taip pat norėjome išsiaiškinti, ar egzistuoja reikšmingi nuostatų filosofijos dalyko studijų atžvilgiu skirtumai tarp studentų, a) kurie studijuoja savo lėšomis, nes tikslingai rinkosi būtent dabar studijuojamą programą, nors turėjo nemokamų studijų alternatyvą kitur (A grupė), b) kuriems pritrūko balų nemokamoms studijoms (B grupė) ir c) tų, kurie įstojo į valstybės finansuojamas vietas (C grupė) (3 lentelė).

3 lentelė. Valstybės finansuojamose vietose ir savo lėšomis studijuojančių asmenų nuostatų filosofijos dalyko atžvilgiu palyginamoji lentelė

Klausimai	Atsakymų variantai	Atsakymai procentais			
		A grupė	B grupė	C grupė	Vidurkis
1	2	3	4	5	6
Ar ruošiatės rimtai dirbti studijuojant tą dalyką?	Taip	57,9	40,9	47,6	48,5
	Ne	7,9	13,6	9,5	10,7
	Pagal aplinkybes	34,2	45,5	42,9	40,8
Ar stengiatės aktyviai dalyvauti seminaruose?	Taip	47,4	51,2	19,0	43,1
	Ne	7,9	9,3	23,8	11,8
	Kaip kada	44,7	39,5	57,1	45,1
Vardan ko stengiatės aktyviai dalyvauti seminaruose	noriu pareikšti savo nuomonę	15,8	12,2	9,5	13,0
	noriu gauti "pliusiuką"	26,3	22,0	19,0	23,0
	mėgstu ginčytis	2,6	9,8	4,8	6,0
	noriu patikrinti, ar gerai supratau tekstus	44,7	41,5	33,3	41,0
	nesu aktyvus	10,5	14,6	33,3	17,0

Rimčiausiai filosofijos dalyko studijoms nusiteikę A grupės studentai – 57,9%, kai visų grupių vidurkis yra 48,5%. Menkiausius ketinimus turi B grupė (40,9%). Vertinant aktyvias pačių studentų pastangas, matome, kad ketinimus aktyviai įsisavinti ir demonstruoti filosofijos žinias seminarų metu ketina 47,4% A grupės, 51,2% B grupės ir tik 19,0% C grupės studentų. Pastarųjų tarpe 23,8% iš anksto nusiteikę nedėti pastangų (vidurkis 11,8%).

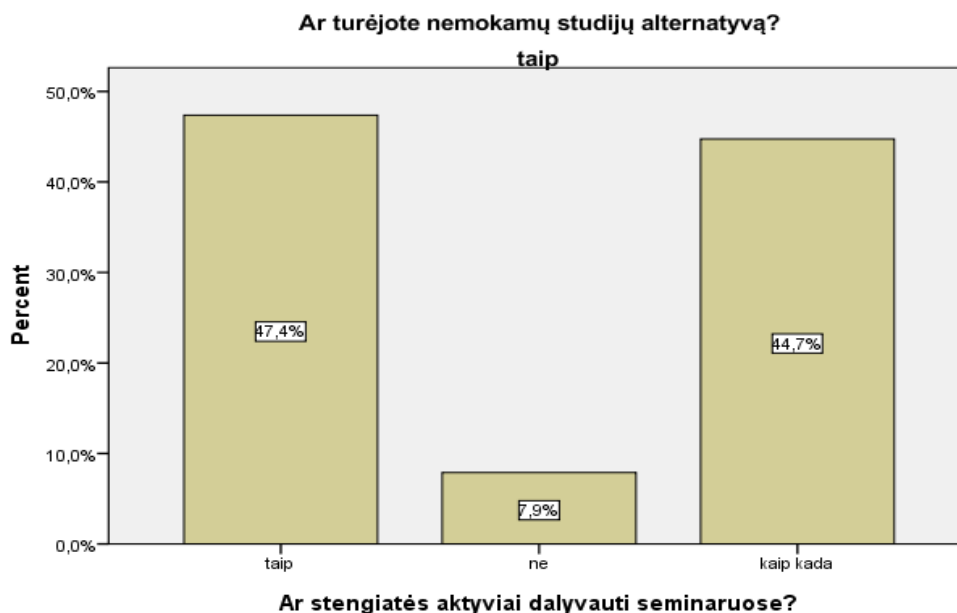
Aiškinantis aktyvaus dalyvavimo seminaruose paskatas C grupės studentai linkę save apibūdinti „nesu aktyvus“. Taip save vertina 33,3%, t.y. trečdalis apklaustųjų šioje grupėje. Tuo tarpu A grupėje taip apie save mano tik 10,5% studentų, o B grupėje – 14,6% (vidurkis yra 17,0%).

1 pav. Aktyvaus dalyvavimo seminaruose diagrama

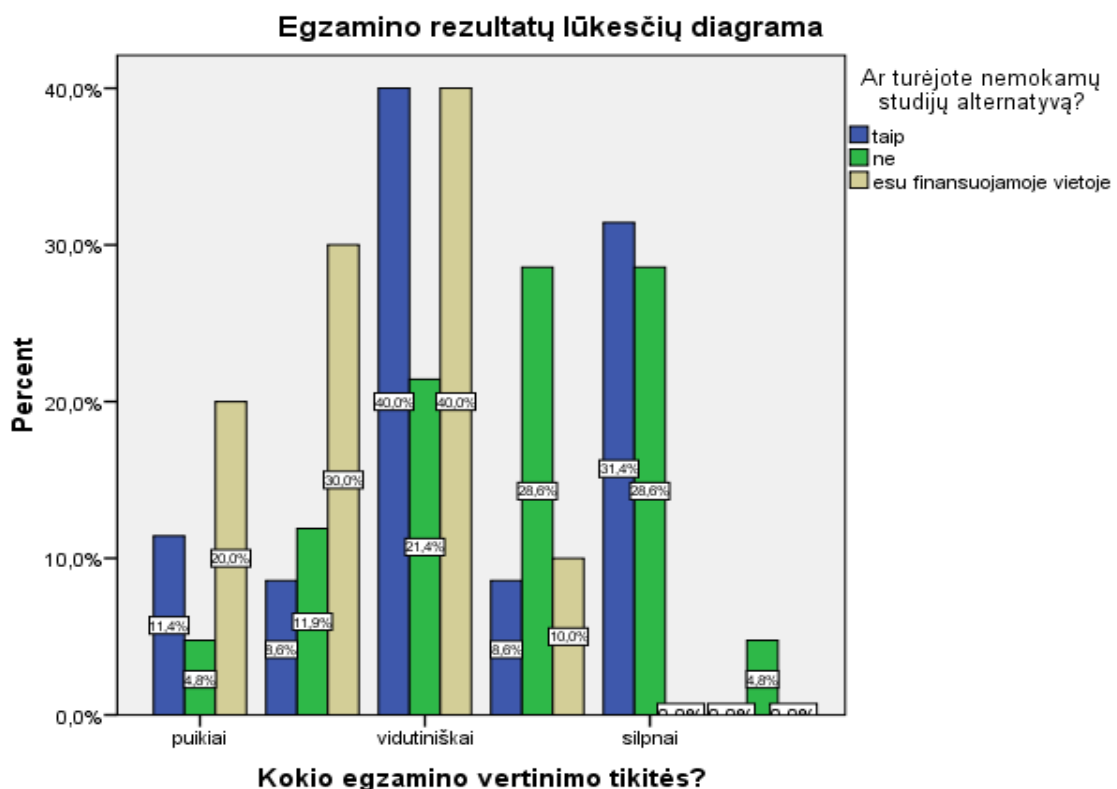
Skaičiai akivaizdžiai liudija apie C grupėje dominuojančią pasyvumo nuostatą (3 lentelė ir 1 pav.).

Valstybės finansuojamose vietose esančių studentų noras išsiaiškinti, ar gerai suprato medžiagą, pareikšti savo nuomonę ar netgi formaliai stengtis „gauti pliusiuką“ yra menkesnis nei kitų grupių studentų. Kadangi tyrimas atliktas 2011 metų spalio mėn., peršasi paradoksali išvada, kad iki šiol galiojusi studijų aukštosiose mokyklose nuostata, užtikrinusi patekusiems į valstybės finansuojamas vietas emocinį ir finansinį saugumą dvejus studijų metus, neskatina studento aktyvių pastangų mokymosi procese. Ją patvirtinti ar atmesti galėtų tik išsamus studentų mokymosi motyvacijos ir jos paskatų tyrimas.

2 pav. Aktyvaus dalyvavimo seminaruose diagrama

Tačiau mūsų tyrime išryškėjo tendencija, jog tikslingai studijų programą rinkęsi studentai yra labiau motyvuoti rimtoms studijoms. Tai puikiai parodo A ir C grupių pasirinkimus iliustruojančios diagramos (1 ir 2 pav.). C grupės atsakymų pasiskirstymas taip pat gerokai skiriasi ir vertinant filosofijos vietą kitų dalykų atžvilgiu. Tik 47,0% jų yra linkę laikyti filosofiją sunkesniu dalyku, (kitose grupėse šis rodiklis yra vidutiniškai apie 80%), kiti 47,0% nemato skirtumų ir tik nedidelė dalis pripažįsta filosofiją sunkesniu dalyku. Nors visų grupių studentai pripažįsta, kad egzamino sėkmę lems įdėtas darbas, vistiek C grupėje tik 4,8% priiima atsakomybę už rezultatus. Didžioji dauguma (85,7% atsakymų) linkusi atsakomybę už rezultatą dalintis su dėstytoju ir mano, kad egzamino rezultatas priklauso nuo abiejų - studento ir dėstytojo. Kitose grupėse taip pat dominuoja šis atsakymų variantas, bet jie didesnę svarbą teikia studento pastangoms: A grupė 15,8%, o B grupė – 20,9 % atsakymų. Į klausimą, kokio egzamino vertinimo (pažymio) tikisi, optimistiškiausiai savo galimybes vertina C grupė, linkusi dėti mažiausiai pastangų. Net 50% tikisi gauti nuo 8 iki 10, nemažesnio pažymio negu 7 tikisi 40% atsakiusių ir tik 10% mano gausiantys patenkinamą pažymį.

3 pav. Egzamino rezultatų lūkesčių diagrama

Tuo tarpu kitose grupėse lūkesčiai nėra tokie optimistiniai: A grupėje nuo 8 iki 10 tikisi gauti 20%, B grupėje – 16,7%, būti įvertintiems vidutiniškai norėtų atitinkamai 40% ir 21,4%, o 40% ir 57,2% studentų nesitiki gauti geresnio pažymio negu patenkinamai ar silpnai. B

grupėje 4,8% studentų netgi mano neišlaikysiantys egzamino. Šių respondentų tarpe menkiausi yra B grupės filosofijos egzamino lūkesčiai, nors jų atestatų vidurkiai labai artimi A grupės vidurkiams. Sėkmingiausią rezultatą sau prognozuoja C grupės apklaustieji. 90% šios grupės respondentų tikisi ne mažesnio negu vidutinio įvertinimo, nors nėra linkę aktyviai mokymosi veiklai (3 pav.). Nors mes nesiekėme tirti studentų pasitikėjimo savo galimybėmis priešasčių, bet gauti rezultatai leidžia manyti, kad studentų pasitikėjimą savo galimybėmis ir geresnių vertinimų lūkesčius gali įtakoti ankstesni mokymosi pasiekimai: viduriniojo mokslo baigimo rezultatai ir patekimas į valstybės finansuojamą vietą, užtikrinantys nemokamas studijas bent dvejus metus. Būtent absoliuti dauguma C grupės studentų nurodė aukštus mokyklos atestatų vidurkius.

IŠVADOS

Tyrimo rezultatai atskleidė tam tikras tendencijas respondentų požiūriuose į filosofijos dalyko studijas. Tik 61,5% apklaustųjų, deklaravusių pasiryžimą rimtoms studijoms, nekeičia savo nuostatos ir filosofijos dalyko atžvilgiu, o daugiau kaip trečdalis silpnina savo pasiryžimą. Manome, kad dalies studentų išreikštas apsisprendimas rimtai studijuoti yra šiek tiek deklaratyvaus pobūdžio, o nuostatos rimtų atskiro dalyko studijų atžvilgiu nėra tokios stiprios. Kaip galimas priežastis įvardintume kelis faktorius: 1) apklaustieji prioritetą teikia specialybės dalykams bei praktinių įgūdžių įgijimui, 2) 14,4% apklaustųjų save laiko dar per jaunais filosofijos dalyko studijoms, nes filosofijos kursas daugeliui apklaustųjų yra dėstomas pirmame semestru, 3) 12,6% turi išankstinę neigiamą nuostatą šio dalyko atžvilgiu.

Detali rezultatų analizė leidžia išskirti apklaustųjų grupes, besiskiriančias savo nuostatomis ir ketinimais filosofijos dalyko atžvilgiu. Gauti rezultatai leidžia manyti, kad pasitikėjimą savo galimybėmis studijų procese ir gerų įvertinimų lūkesčius gali įtakoti ankstesni mokymosi pasiekimai: viduriniojo mokslo baigimo rezultatai ir patekimas į valstybės finansuojamą vietą, o iki šiol galiojusi studijų aukštosiose mokyklose tvarka, užtikrinusi patekusiems į valstybės finansuojamas vietas emocinį ir finansinį saugumą dvejus studijų metus, neskatina aktyvių studento pastangų mokymosi procese.

LITERATŪRA

1. Aukštuolytė, N. Individualaus poreikio filosofinei refleksijai įtaka mokymosi efektyvumui. //Visuomenės saugumas globalizacijos kontekste. Mokslinės konferencijos pranešimų rinkinys. Kaunas, 2010(2). P. 31-36.

2. Barnett, R. *The Idea of Higher Education*. London: The Society for Research into Higher Education and Open University Press, 2009.
3. Bertran, Y. *Contemporary Theories and Practice in Education*. Atwood Publ. Education, 1993.
4. Leonavičius, V., Rutkienė A. *Aukštojo mokslo sociologia: studijų pasirinkimas ir vertinimas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2010.
5. Morkūnienė, J. *Filosofijos studijos: keliai ir problemos*. // *Filosofija, sociologija*. Vilnius, 1999, Nr. 3. P. 3-7.
6. Šliogeris, A. *Transcendencijos tykla*. Vilnius, 1996.
7. Vaitkevičius, R., Saudargienė, A. *Statistika su SPSS psichologiniuose tyrimuose*. Kaunas: VDU leidykla, 2006.

ATTITUDES AND PREPARATION FOR PHILOSOPHY STUDIES OF PUBLIC SECURITY FACULTY STUDENTS

Nijolė Aukštuolytė*
Mykolas Romeris University

Summary

Global society challenges new contents and forms of higher education. A young person enters university for the attainment of his attitudes, hopes and expectations. Therefore, it is very important to stimulate youngster's intellectual needs and requirements as well as to educate versatile personality applying subjects taught at university. In this point philosophy plays a great role in providing not only basic knowledge that has influenced humankind history, culture, law, politics and progress in knowledge but also teaching to assess reality phenomena, perceive present meanings of social and cultural realities, nurture analytical and critical contemplation and abilities to apply theory in practice. However, value, significance and benefit of philosophical ideas cannot be conveyed to a student in a certain conformation. He has to participate in philosophical studies himself and develop the frontiers of personal intellectual knowledge using authentic attempts. Expectations, attitudes and intentions connected with philosophy studies of Public Security Faculty students have been analysed in the article. The question if students, who are eager about higher academic education and have chosen similar study programmes, are prepared to serious learning of philosophy has to be raised.

The investigation was carried out in October 2011. 104 students, who had started philosophy subject, of the 1st and 2nd course of Public Security Faculty participated in the survey. The average age of the inquired is 19,1 years; 47 female and 57 male. Computer program SPSS 16.0 was used for analysis. The analysis of results was based on references reconstruction logical and statistical analysis and the methods of generalization. The collected results let evaluate students' attitude towards philosophical studies, tendencies of attitudes and expectations as well as their dynamics and interaction in a quantitative aspect. The results of the investigation have shown that 51,9% of students have no strong attitudes towards the studies of separate subjects. Possible reasons are as follow: the priority is given to specialty subjects and practical skills; philosophy studies in the 1st course are too early; preconceived notion of some respondents. The investigation has revealed the interaction between the trust of possibilities, good assessment expectations and earlier achievements of a student: learning results of secondary school and passing to a state funding place. On the other hand, the analysis of results let us conclude that the order of getting a state funding place in higher institutions (valid at the moment of surveying) does not stimulate student's attempts in the process of studying.

Keywords: philosophy studies, attitude towards subject, dynamics of attempts and results.

Nijolė Aukštuolytė*, Mykolas Romeris universiteto Humanitarinių mokslų instituto Filosofijos katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: epistemologija, kalbos filosofija, mokslo filosofija, humanistinė psichologija.

Nijolė Aukštuolytė*, Mykolas Romeris University, Institute of Humanities, Department of Philosophy, Assoc. Prof. Dr. Research interests: epistemology, philosophy of language, philosophy of science, humanistic psychology.

PAKUOČIŲ PAKARTOTINIO NAUDOJIMO VALSTYBINIO REGULIAVIMO ASPEKTAI

Daiva Bereikienė

*Mykolo Romerio universitetas Viešojo saugumo fakultetas Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8 37) 303 655
El. paštas: bereikiene@gmail.com*

Santrauka. Straipsnyje analizuojami pakuočių atliekų tvarkymo ypatumai atliekų tvarkymo valstybinio reguliavimo kontekste. Aptariami svarbiausi regioniniai ir nacionaliniai teisiniai instrumentai, reglamentuojantys pakuočių atliekų tvarkymą, akcentuojant pakartotinio pakuočių panaudojimo, kaip esminio aplinkosauginio elemento, svarbą. Aptariamos pakuočių pakartotinio panaudojimo organizacinės ir teisinės prielaidos, kai kurios teisinio reguliavimo problemos. Keliami hipotezė, kad valstybinio reguliavimo instrumentai, įtvirtinantys pakuočių atliekų tvarkymo modelį – „moka gamintojas“, neskatina visuomenės aktyviai dalyvauti atliekų rūšiavimo procesuose, atskiriant pakuočių atliekas nuo kitų komunalinių (buitinių) atliekų. Straipsnyje analizuojama, ar vyraujantis pakuočių atliekų tvarkymo modelis sudaro prielaidas efektyviam pakuočių pakartotinam panaudojimui. Svarstoma, ar nacionalinio teisinio reguliavimo instrumentai sudaro prielaidas tokių komunalinių atliekų tvarkymo sistemų diegimui, kurios motyvuotų ne tik gamintojus ir importuotojus, bet ir vartotojus rūšiuoti pakuočių atliekas.

Pagrindinės sąvokos: aplinkosaugos teisė, atliekų tvarkymas, pakuočių atliekos, pakuočių pakartotinis panaudojimas

IVADAS

Pakuočių atliekos sudaro pakankamai didelę dalį atliekų sraute ir augant vartojimui turi tendenciją nuolat didėti¹. Aplinkos apsaugos agentūros duomenimis daugkartinio naudojimo pakuotės sudaro apie 40 procentų visų į vidaus rinką išleidžiamų pakuočių Lietuvoje. Tinkamo ir kryptingo pakuočių atliekų tvarkymo, kuris skatintų jų pakartotiną naudojimą, aktualumas yra neabejotinas. Didelė ekonominė, socialinė ir ekologinė našta yra ne tik didėjantys sąvartynai. Pakuotės itin greitai tampa atliekomis, o tai sąlygoja naujų pakuočių gamavimo poreikį. Pakuočių gamybai intensyviai naudojamos žaliavos. Valstybiniu reguliavimu skatintini procesai, susiję su svarbiausiu pakuočių atliekų tvarkymo tikslu, t.y. atskirti pakuočių atliekas nuo bendrojo atliekų srauto ir kuo didesnę pakuočių atliekų kiekį perdirbti ir pakartotinai panaudoti. Valstybei keliamas prioritetas – uždavins – tinkamai

¹ Pagal Aplinkos apsaugos agentūros pateiktus suvestinius atliekų duomenis, Lietuvoje 2010 metais surinkta 5321622,944 t. visų rūšių atliekų; tame skaičiuje popieriaus ir kartono pakuočių atliekų - 69286,381 t., plastmasės pakuočių atliekų – 31021,381 t., medienos pakuotės - 25068,430 t., stiklo pakuotės -40190,797 t., metalinės pakuotės – 7236,900 t., kitokios pakuotės – 556,47 t. [interaktyvus] 2012 [žiūrėta 2012-04-01] <<http://atliekos.gamta.lt/cms/index?rubricId=01f545a1-ebed-4f2d-b05a-2b1bf5e7494b>>.

teisėškai sureguliuoti pakartotino pakuočių atliekų panaudojimo aspektus, t.y. teisės normos turi tapti tuo instrumentu, kuris padėtų teršėjui² apsispręsti naudoti tokias pakuotes, kurios būtų tinkamos pakartotiniam panaudojimui, o jei pakartotinis panaudojimas neįmanomas – pakuotes projektuoti ir gaminti taip, kad jų tūris ir svoris būtų kuo mažesni, atsižvelgiant į būtinybę nepažeisti pakuojamo gaminio bei vartotojo saugumo, higienos reikalavimų, ir kad jos būtų priimtinos vartotojui. Teisinių, prevencinių ir edukacinių priemonių bei patrauklaus materialinio skatinimo mechanizmo simbiozė turėtų realiai į pakuočių atliekų tvarkymo procesą įtraukti ir vartotoją.

Kryptingas pakartotinio pakuočių panaudojimo valstybinis reguliavimas sudarytų prielaidas konstitucinės asmens teisės į sveiką aplinką realizavimui. Nors problema yra labai aktuali, tačiau Lietuvos teisės mokslininkų yra nepakankamai tyrinėta. Žmogaus teisės į sveiką aplinką aspektus nagrinėjo G.Gaidys³, darnaus vystymosi santykį su aplinkosaugos priemonėmis tyrė L.Meškys⁴, kitas aplinkosaugos problemas atskleidė E.Monkevičius⁵, medicinos atliekų tvarkymo ypatumus tyrė R.Jakaitienė⁶, buitinių atliekų kiekių didėjimo priežastis, įvertinant pakuočių atliekų kiekius analizavo Viljams H.⁷ ir kt., tačiau pakuočių pakartotinio naudojimo valstybinio reguliavimo aspektai nėra išsamiai tyrinėjami.

Šios aplinkybės nulemia nagrinėjamos temos aktualumą ir suponuoja būtinybę išsamiau išanalizuoti tam tikrus pakuočių pakartotinio panaudojimo valstybinio reguliavimo aspektus.

Straipsnio tikslas – aptarti pakuočių pakartotinio naudojimo valstybinio reguliavimo priemonių sistemą, išanalizuoti pakuočių pakartotinio panaudojimo problematiką.

Tiksliui pasiekti straipsnyje aptariami regioniniai ir nacionaliniai teisiniai instrumentai, įtvirtinantys pakuočių atliekų tvarkymą, įskaitant pakartotinį panaudojimą; įvardijami kai kurie teisinio reguliavimo ypatumai, suponuojantys nepakankamą žmogaus teisės į sveiką aplinką realizavimą; tiriama, ar valstybinio reguliavimo instrumentai, įtvirtinantys pakuočių

² Pagal pakuočių atliekų tvarkymo modelį *teršėju* laikomi gamintojai ir importuotojai. Gamintojas (pakuočių naudotojas) - Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka įregistravęs savo veiklą asmuo, gaminantis ir (ar) pakuojantis gaminius (išskyrus ūkininkavimo veikloje naudojamą šienainį), net jeigu pakavimo operacijas sutartiniais pagrindais atlieka kitas asmuo. LR pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. [85-2968](#).

³ Gaidys, G. Žmogaus teisė į sveiką aplinką: šios teisės atsiradimo ir formavimosi teisinės prielaidos Europos Sąjungoje. *Jurisprudencija*. 2007, 3(93): 61-68.

⁴ Meškys, L. Aplinkosaugos priemonių reikšmė siekiant darnaus vystymosi tikslų. *Jurisprudencija*. 2008, 10(112): 17-22.

⁵ Monkevičius, E. Aplinkosaugos teisinės problemos globalizacijos sąlygomis: straipsnis anglų kalba. *Jurisprudencija*. 2010, 1(119): 197-210.

⁶ Jakaitienė, R. Farmacinių atliekų tvarkymo teisinio reglamentavimo problemos. Visuomenės saugumas globalizacijos kontekste: tarptautinės mokslinės – praktinės konferencijos „Globalizacijos iššūkiai užtikrinant visuomenės saugumą“ pranešimų rinkinys (2) [elektroninis išteklius] Kaunas: Mykolas Romeris universitetas. 2010, [Nr.] 2, p. 102-106.

⁷ Williams H., Wikstrom and other. Reasons for household food waste with special attention to packaging. [Journal of Cleaner Production](#); Mar 2012, Vol. 24, p. 141-148.

atliekų tvarkymo modelį „moka gamintojas“, skatina visuomenę aktyviai dalyvauti atliekų rūšiavimo procesuose, atskiriant pakuočių atliekas nuo kitų komunalinių (buitinių) atliekų.

Šio straipsnio **tyrimo objektas** – pakuočių pakartotinio naudojimo valstybinio reguliavimo priemonės.

Tyrimo dalykas – pakuočių pakartotinio naudojimo valstybinio reguliavimo praktinės problemos; pakuočių pakartotinio naudojimo teisinės ir praktinės prielaidos.

Straipsnyje analizuojami teisės aktai, mokslinė literatūra bei statistiniai duomenys, naudoti deskriptyvinis, lyginamasis, analizės bei sisteminimo metodai.

PAKUOČIŲ PAKARTOTINIS NAUDOJIMAS VALSTYBINIO ATLIEKŲ TVARKYMO REGULIAVIMO KONTEKSTE

Atliekų tvarkymo valstybinio reguliavimo misija – politinėmis, teisinėmis, ekonominėmis, prevencinėmis, edukacinėmis ir kitomis priemonėmis užtikrinti darnaus vystymosi standartus atitinkančius atliekų tvarkymo procesus. Atliekų, tame tarpe ir pakuočių atliekų, kiekio mažinimas svarbus veiksnys užtikrinant žmogaus teisę į saugią ir sveiką aplinką. Pakuočių atliekų mažinimas yra labai svarbus aplinkosauginiu, ekonominiu, estetiniu požiūriu. Vienu iš svarbiausių nacionalinių pakuočių atliekų tvarkymo prioritetų yra pakuočių daugkartinis panaudojimas.

Politinių valstybinio reguliavimo priemonių, susijusių su atliekų tvarkymu ir apsauga nuo fizinės taršos, visetas įtvirtintas 2008-2012 metų Vyriausybės programoje⁸. Vyriausybės prioritetiniai išipareigojimai programoje – integruoto atliekų tvarkymo taikant subsidiarumo principą, diegimas; deponuojamų atliekų mažinimo diegimas ir jų saugus laikymas; siekis išvengti atliekų kaupimosi; efektyvaus atliekų tvarkymo principų įgyvendinimo siekių realizavimas: atliekų vengimas, rūšiavimas, naudojimas, perdirbimas bei saugus šalinimas. Buitinių atliekų rūšiavimo ir perdirbimo skatinimo instrumentu Vyriausybė pasirinko principo „teršėjas moka“ modelį, t.y. atliekų gamintojas ir (ar) turėtojas privalo atliekas sutvarkyti arba apmokėti už atliekų sutvarkymą. Lietuvos Respublikos Vyriausybė⁹ numatė 2008-2012 metų programos įgyvendinimo priemonę, susijusių su pakuočių atliekų pakartotiniu naudojimu - skatinti perėjimą prie daugkartinės taros ir pakuočių bei daugkartinių medžiagų gamybos ir naudojimo. Priemonės įgyvendinimo instrumentu pasirinktas daugkartinių pakuočių

⁸ Lietuvos Respublikos Seimo 2008-12-09 nutarimas Nr. XI-52 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“. *Valstybės žinios*. 2008-12-20, Nr. 146-5870.

⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009-02-25 nutarimas Nr. 189 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008-2012 metų programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 33-1268.

naudojimo plėtros studijos ir pasiūlymų dėl galimų teisės aktų projektų, numatančių skatinti daugkartinių pakuočių naudojimą, parengimas. UAB „Ekokonsultacijos“ atliko Daugkartinių pakuočių naudojimo plėtros studiją ir 2011 m. vasario 3 d. ataskaitoje¹⁰ pateikė išvadas ir rekomendacijas dėl daugkartinio pakuočių naudojimo skatinimo. Antrasis aptartos valstybinio reguliavimo priemonės įgyvendinimo būdas - teisinio reguliavimo tobulinimas. Prioritetiniu aspektu Vyriausybė numatė atliekų tvarkymo įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo¹¹, Lietuvos Respublikos pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymo įstatymo pakeitimo įstatymo¹² ir Lietuvos Respublikos mokesčio už aplinkos teršimą įstatymo pakeitimo įstatymo¹³ projektų, numatančių asmenų pareigą rūšiuoti komunalines atliekas, taip pat efektyvesnį gamintojo atsakomybės principo įgyvendinimą ir atliekų susidarymo prevenciją parengimą.

Selilionis P. teigia, kad „Aplinkosaugos problemos yra globalaus pobūdžio, todėl teisinio reguliavimo, kaip priemonės aplinkosaugos problemoms spręsti, svarba nuolat didėja ne tik nacionaliniu, bet ir tarpnacionaliniu lygiu.“¹⁴

Nacionaliniai teisės aktai, nustatantys pakuočių atliekų tvarkymą, paremti regioniniu teisiniu reguliavimu. Pagrindinis teisės aktas, reglamentuojantis pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymą ES yra Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 94/62/EB¹⁵ dėl pakuočių ir pakuočių atliekų, kuri nustato valstybėms narėms priemones, paremtas atliekų tvarkymo prioritetais. Labai aktualus aspektas – prevencija, todėl minėtoje direktyvoje valstybėms

¹⁰ [interaktyvus] 2012 [žiūrėta 2012-02-28] <<http://www.am.lt/VI/files/0.761180001299743553.pdf>>.

¹¹ Parengti ir patvirtinti LR Atliekų tvarkymo įstatymo pakeitimai: Atliekų tvarkymo įstatymo 2, 34, 34(1), 34(2), 34(3), 34(4), 34(5) straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 154-6961 (2009-12-28); Atliekų tvarkymo įstatymo 20 straipsnio pakeitimo ir 24 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 54-2645 (2010-05-11); Atliekų tvarkymo įstatymo 1, 2, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 17, 26, 27, 28, 30, 32, 36 straipsnių, antrojo skirsnio, šeštojo skirsnio pavadinimo ir 4, 5 priedų pakeitimo ir papildymo, įstatymo papildymo antruoju (1) skirsniu ir 4(1), 6(1), 7(1), 11(1), 11(2), 12(1), 18(1), 29(1) straipsniais, 29 straipsnio ir 1, 2, 3 priedų pripažinimo netekusiais galios įstatymas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 52-2501 (2011-05-03); Atliekų tvarkymo įstatymo 2, 12, 30, 34, 34(3) straipsnio aštuntojo (1) skirsnio pakeitimo ir papildymo, įstatymo papildymo aštuntuoju (2), aštuntuoju (3), aštuntuoju (4), aštuntuoju (5), aštuntuoju (6), aštuntuoju (7), aštuntuoju (8), aštuntuoju (9), aštuntuoju (10) skirsniais ir 16 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 6-190 (2012-01-10); Atliekų tvarkymo įstatymo 2, 21, 22, 23 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir įstatymo papildymo 24 straipsniu įstatymas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 6-188 (2012-01-10);

¹² Parengti ir patvirtinti LR Pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymo įstatymo pakeitimai: Pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymo įstatymo 1, 2, 3, 4, 6, 8 straipsnių pakeitimo ir papildymo, įstatymo papildymo 4(1), 4(2), 8(1) straipsniais įstatymas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 138-6526 (2011-11-17); Pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymo įstatymo 2, 6, 7, 8, 9, 10 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei įstatymo papildymo 7 (1) straipsniu įstatymas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 6-191 (2012-01-10).

¹³ Parengti ir patvirtinti LR mokesčio už aplinkos teršimą įstatymo pakeitimai: Mokesčio už aplinkos teršimą įstatymo 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10 straipsnių ir 5 bei 6 priedėlių pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 61-2404 (2009-05-26); Mokesčio už aplinkos teršimą įstatymo 10 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 145-7426 (2010-12-11); Mokesčio už aplinkos teršimą įstatymo 3 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 57-2706 (2011-05-12); Mokesčio už aplinkos teršimą įstatymo 2, 5, 8 straipsnių ir 3 priedėlio pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 164-7798 (2011-12-31).

¹⁴ Selilionis, P. Lietuvos ekologinės teisės sistemos formavimasis. *Jurisprudencija*. 2007, 4(94): 54-60.

¹⁵ [interaktyvus] 2012 [žiūrėta 2012-02-28] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:13:13:31994L0062:LT:PDF>> .

narėms nustatomos priemonės susiję su maksimaliu pakuočių atliekų vengimu ir pareiga taikyti kitus atliekų tvarkymo būdus – pakartotinis pakuočių panaudojimas, perdirbimas, kitoks pakuočių naudojimas. Direktyvoje sureguliuoti panaudotų pakuočių gražinimo, surinkimo ir tikslinio naudojimo, ženklinimo, informacinių sistemų kūrimo aspektai. 2004 m. vasario 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/12/EB keičianti Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 94/62/EB dėl pakuočių ir pakuočių atliekų¹⁶ patikslino pakuotės sampratą bei įtvirtino naujas pakuočių atliekų tvarkymo tendencijas. 2005 m. kovo 9 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva Nr. 2005/20/EB iš dalies keičianti Direktyvą 94/62/EB dėl pakuočių ir pakuočių atliekų¹⁷ nustatė atskiroms šalims direktyvos nuostatų susijusių su 1 dalies b, d ir e punktuose minimų tikslų pasiekimu termino atidėjimą¹⁸.

2008-11-19 Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/98/EB dėl atliekų ir panaikinančios kai kurias direktyvas¹⁹, valstybės narės įpareigojamos nacionaliniu teisiniu reguliavimu užtikrinti atliekų prevenciją ir tvarkymą tokia hierarchija: prevencija; parengimas pakartotiniam naudojimui; perdirbimas; kitas naudojimas, pvz., naudojimas energijai gauti; ir šalinimas. Direktyva skatina valstybes, atsižvelgiant į aptartą hierarchiją, imtis priemonių paskatinti naudoti tas galimybes, kurių rezultatas visais požiūriais palankiausias aplinkai. Valstybės narės įpareigojamos užtikrinti, kad su atliekomis susijusių teisės aktų ir atliekų politikos rengimo procesas būtų visiškai skaidrus, kad būtų laikomasi galiojančių valstybių narių taisyklių dėl konsultavimosi su piliečiais ir suinteresuotaisiais subjektais ir jų įtraukimo. Valstybė privalo atsižvelgti į bendrus aplinkos apsaugos principus – atsargumą ir tvarumą, techninį galimumą ir ekonominį gyvybingumą, išteklių apsaugą, taip pat bendrą poveikį aplinkai, žmonių sveikatai, ekonomikai ir socialinei aplinkai. Siekiant užtikrinti žmogaus teisę į sveiką aplinką, prioritetinis valstybės uždavinys – teisinėmis priemonėmis įtvirtinti atliekų susidarymo prevencijos priemones, kad būtų sudaromos prielaidos vengti atliekų augimo, o kai atliekų susidarymo išvengti neįmanoma – atliekas perdirbti ar panaudoti kitais būdais.

Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 94/62/EB dėl pakuočių ir pakuočių atliekų²⁰ *prevencija* apibrėžiama kaip kiekio ir kenksmingo poveikio aplinkai mažinimas: pakuotėse bei pakuočių atliekose esančių medžiagų; pakuočių bei pakuočių atliekų, susidarančių

¹⁶ [interaktyvus] 2012 [žiūrėta 2012-02-28] <http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.dok_priedas?p_id=7333>.

¹⁷ [interaktyvus] 2005 [žiūrėta 2012-02-28] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:070:0017:0018:LT:PDF>>.

¹⁸ Lietuvai – iki 2012-12-31.

¹⁹ [interaktyvus] 2008 [žiūrėta 2012-02-28] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:312:0003:01:lt:HTML>>.

²⁰ [interaktyvus] 2011 [žiūrėta 2012-02-28] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:13:13:31994L0062:LT:PDF>>.

gamybos procese ir prekybos, platinimo, naudojimo ir šalinimo stadijose, kuriant švarius produktus ir technologijas. Minėtame teisiniame instrumente „pakartotinio naudojimo“ sąvoka apibrėžiama kaip „bet kokia operacija, kai pakuotė, kuri buvo sumanyta ir sukonstruota naudoti per savo naudojimo laiką tik minimalų vežimų ir pakartotinio naudojimo kartų skaičių, yra vėl užpildoma ar naudojama tuo pačiu tikslu, kuriam buvo sukurta, naudojant ar nenaudojant papildomus rinkoje esamus produktus, įgalinančius vėl užpildyti pakuotę; tokia pakartotinai naudota pakuotė tampa pakuočių atliekomis tuomet, kai ji daugiau pakartotinai nebenaudojama“²¹. Aiškinant sisteminiu požiūriu, prevencija ir pakartotinis naudojimas turi bendrą tikslą - pakuočių atliekų kiekio mažinimas, tačiau pakartotinio pakuočių atliekų naudojimo priskyrimas prie pakuočių atliekų prevencijos netikslingas dėl sąvokų turinio ir įgyvendinimo formų bei tikslų apimties.

Nacionalinis teisinis reglamentavimas paremtas ūkinės veiklos vykdytojų įpareigojimu vadovautis prioritetiniais pakuočių ir jų atliekų tvarkymo etapais: 1 prioritetas - naudoti visas galimas pakuočių atliekų prevencijos priemones pakuočių atliekų susidarymui mažinti; 2 prioritetas - pakartotinai naudoti pakuotes; 3 prioritetas - perdirbti susidariusias pakuočių atliekas ir gauti iš jų naudoti tinkamus gaminius arba antrines žaliavas, tinkamas tokiems gaminiams gaminti; 4 prioritetas - naudoti pakuočių atliekas energijai gauti; 5 prioritetas - saugiai šalinti susidariusias pakuočių atliekas, kad jos nekeltų pavojaus aplinkai ir žmonių sveikatai.²² Siekiant užtikrinti 2 prioriteto vykdymą bei sumažinti aplinkos taršą, Pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymo įstatymo 4 straipsnio 2 dalyje imperatyviai nustatoma, kad pakuotės turi būti projektuojamos, gaminamos, parduodamos taip, kad jas būtų galima pakartotinai naudoti, perdirbti ar kitaip panaudoti ir sumažinti neigiamą poveikį aplinkai šalinant pakuočių atliekas ir (ar) pakuočių atliekų apdorojimo liekanas.²³ Pakartotinio naudojimo pakuotės turi būti pagamintos taip, kad įprastomis naudojimo sąlygomis būtų įmanoma jas transportuoti ir naudoti keletą kartų. Teisiniu reguliavimu nustatoma, kad turi būti įmanoma panaudotas pakartotinio naudojimo pakuotes paruošti pakartotiniam naudojimui (išplauti, dezinfekuoti) nesukeliant pavojaus aplinkai ir šiuos darbus atliekančių žmonių saugai ir sveikatai. Labai svarbus ekonomiškumo ir racionalumo aspektas. Pakuočių atliekų pakartotinis panaudojimas galimas tik esant efektyviam pakuočių surinkimo iš vartotojų

²¹ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 94/62/EB dėl pakuočių ir pakuočių atliekų, 3 straipsnis, 1 punkto 5 papunktis. [interaktyvus] 1994 [žiūrėta 2012-02-28] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:13:13:31994L0062:LT:PDF>>.

²² Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 61-1726.

²³ *Ibid*;

mechanizmui. Įvertinant aplinkybę, kad dalis vartotojų gyvena rajonuose, pakankamai nutolusiuose nuo pakuočių supirkimo (surinkimo) punktų, imperatyvus teisinis reikalavimas, nustatantis privalomą pakartotinių pakuotės naudojimą (pvz. stiklinės taros) gali būti nesuderinamas su saugios ir sveikos aplinkos kriterijais: pakuotės pristatymo kaštai, plovimo ar dezinfikavimo kaštai gali būti neadekvatūs pasiektai ekonominei naudai, o išnaudotas kuras pristatant ar vanduo plaunant pakuotę gali padaryti ženklesnę žalą aplinkai nei pačios pakuotės šalinimas kartu su komunalėmis atliekomis. Selilionis P. teigia, kad „Aplinkos išsaugojimas ir jos tam tikro kokybės lygmens palaikymas glaudžiai susijęs su ekonominiu, socialiniu, kultūriniu visuomenės vystymusi. Visuomeninių aplinkosauginių poreikių nepaisymas ilgainiui gali sukelti ekonominę krizę, bet perdėtas aplinkos, jos objektų garbinimas gali tapti ekonominio vystymosi stabdžiu.“²⁴

Valstybinio reguliavimo priemonėmis įtvirtintas pakartotinio naudojimo pakuotėms tapus atliekomis modelis, kuris remiasi tokiomis pakuočių atliekų naudojimo formomis: pakuočių atliekos gali būti naudojamos – energijai gauti, jei turi bent minimalų kalingumą, leidžiantį optimizuoti energijos išgavimą arba kompostuojamos, jei joms biologiškai skylant neigiamai neveikiamas atskiras atliekų surinkimas, kompostavimas ar kita veikla.

PAKARTOTINIO PAKUOČIŲ PANAUDOJIMO SKATINIMO PRIEMONĖS: TEORINIAI IR PRAKTINIAI ASPEKTAI

Valstybinis strateginis atliekų tvarkymo planas²⁵ nustato, kad pakuočių atliekų surinkimo ir tvarkymo sistema turi būti organizuojama taip, kad iki 2012 metų pabaigos būtų sudarytos organizacinės ir techninės sąlygos kasmet surinkti ir panaudoti ne mažiau kaip 60 proc. pakuočių atliekų, skaičiuojant pagal išleistą į vidaus rinką pakuočių kiekį. Pagal Aplinkos apsaugos agentūros pateiktus suvestinius atliekų 2010 m. duomenis²⁶ popieriaus ir kartono pakuotės atliekų surinkta 69286,381 t., eksportuota - 20207,906 t., panaudotos kaip kuras - 13,220 t., perdirbta 48541,587 t., pašalinta sąvartyne - 2,580; plastmasės pakuotės atliekų surinkta - 31021,383 t., perdirbta - 15989,929 t.; medienos pakuočių surinkta - 25068,430, perdirbta - 23532,461 t., panaudota kaip kuras - 1419,673 t.; stiklo pakuotės surinkta - 40190,797 t., perdirbta - 36949,131 t., eksportuota - 4039,400 t.; įvairios metalinės

²⁴ Selilionis, P. Lietuvos ekologinės teisės sistemos formavimasis. *Jurisprudencija*. 2007, 4(94): 54-60.

²⁵ Valstybinis strateginis atliekų tvarkymo planas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 122-500.

²⁶ [interaktyvus] 2012 [žiūrėta 2012-04-01]<<http://atliekos.gamta.lt/cms/index?rubricId=01f545a1-ebed-4f2d-b05a-2b1bf5e7494b>>.

pakuotės surinkta 7236,900 t., eksportuota 6472,404 t., perdirbta - 451,857 t., apdorota - 1114,638 t.

Valstybinio reguliavimo priemonės suponuoja kelių rūšių pakartotinio pakuočių panaudojimo skatinimo priemonės, tai užstato pakartotinems gėrimų pakuotėms nustatymas bei atleidimas nuo nustatyto mokesčio už aplinkos teršimą pakuočių atliekomis. Užstato sistemą detaliam reglamentuoja Pakuočių, už kurias privaloma imti užstatą, sąrašo, užstato dydžio ir užstato sistemos įgyvendinamo tvarkos aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. rugsėjo 25 d. nutarimu Nr. 1506 „Dėl Pakuočių, už kurias privaloma imti užstatą, sąrašo, užstato dydžio ir užstato sistemos įgyvendinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“²⁷ bei Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2006 m. lapkričio 3 d. įsakymas Nr. D1-513 „Dėl pakuočių, įtraukiamų į užstato sistemą, sąrašo patvirtinimo“²⁸. Pakuočių pardavėjai privalo priimti parduodamų gaminių pakuotes, už kurias nustatytas užstatas²⁹. Aktualizuojamas vartotojų indėlis pakuočių atliekų tvarkyme, todėl įstatymų leidėjas pagrįstai nustato teisinį imperatyvą pakuočių pardavėjams prekybos vietose teikti informaciją apie tai, kaip pakuočių vartotojai gali grąžinti pakuotes ir pakuočių atliekas. Gamintojai ir importuotojai, parduodami gaminius, už kurių pakuotę nustatytas užstatas, privalo imti užstatą ir jį grąžinti pardavėjams, kai šie grąžina pakuotes. Pardavėjai, parduodami gaminius, už kurių pakuotę nustatytas užstatas, taip pat privalo imti užstatą ir jį grąžinti vartotojams ar gaminių naudotojams, kai šie grąžina pakuotes (išskyrus smulkias parduotuves). Taikant užstato sistemą, gamintojai ir importuotojai privalo įpareigojami vykdyti pakartotinio naudojimo pakuočių apskaitą ir ataskaitas teikti LR aplinkos ministerijai.

Atleidimo nuo nustatyto mokesčio už aplinkos teršimą pakuočių atliekomis institutas glaudžiai susijęs, todėl analizuotinas gamintojų ir importuotojų pareigos tvarkyti pakuotes ir pakuočių atliekas kontekste. ES teisiniai instrumentai įpareigoja valstybes nares derinti teisinį reguliavimą, įvertinant pakuočių atliekų tvarkymo probleminius aspektus. Pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymo įstatymo nuostatos, įsigaliosiančios nuo 2013-01-01, nustato pakitusį gamintojų, importuotojų, pardavėjų ir vartotojų teisių bei pareigų, tvarkant pakuočių atliekas, turinį. Gamintojams ir importuotojams nustatoma pareiga organizuoti rūšiuojamąjį

²⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. rugsėjo 25 d. nutarimas Nr. 1506 „Dėl Pakuočių, už kurias privaloma imti užstatą, sąrašo, užstato dydžio ir užstato sistemos įgyvendinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 95-4120;

²⁸ Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2006 m. lapkričio 3 d. įsakymas Nr. D1-513 „Dėl pakuočių, įtraukiamų į užstato sistemą, sąrašo patvirtinimo“. *Informaciniai pranešimai*. 2006-11-08, Nr. 84-822;

²⁹ išskyrus, prekiaujančius smulkiose parduotuvėse, kurių bendrasis plotas neviršija 90 kv. m (neskaitant kaimo parduotuvių), ir prekyvietėse, kioskuose, degalinėse, viešojo maitinimo įstaigose.

surinkimą, vežimą, paruošimą naudoti, naudojimą visų pakuočių atliekų, kurios susidarė naudojant gamintojų ir importuotojų tiektus Lietuvos Respublikos vidaus rinkai supakuotus gaminius, ir (ar) dalyvauti organizuojant tokių atliekų tvarkymą savivaldybių organizuojamose komunalinių atliekų tvarkymo sistemose, o taip pat savo lėšomis šviesti ir informuoti visuomenę pakuočių atliekų tvarkymo klausimais: apie netinkamo pakuočių atliekų tvarkymo žalą aplinkai ir žmonių sveikatai, pakuočių atliekų tvarkymo galimybes ir pan. Pakuotes ir supakuotus gaminius Lietuvos Respublikos vidaus rinkai tiekiantys gamintojai ir importuotojai privalo imtis visų priemonių, kad tuščios prekinės, grupinės, transporto pakuotės ir šių pakuočių atliekos būtų tvarkomos, įvertinant pakuočių atliekų tvarkymo prioritetus. Nacionalinis teisinis reguliavimas sudaro teisinės prielaidas nurodytas užduotis įgyvendinti individualiai arba kolektyviai. Gamintojai ir importuotojai privalo mokėti mokesť už aplinkos teršimą pakuočių atliekomis, jeigu nevykdo Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos nustatytų pakuočių atliekų tvarkymo užduočių³⁰.

Pakuočių gamintojai, gamintojai ir (ar) importuotojai per visuomenės informavimo priemones ir kitais būdais įpareigojami informuoti pakuočių vartotojus ir kitus pakuočių atliekų turėtojus apie jiems prieinamas grąžinimo, surinkimo ir naudojimo sistemas; pakuočių vartotojų ir kitų pakuočių atliekų turėtojų vaidmenį skatinant pakuočių ir pakuočių atliekų naudojimą, pakartotinį naudojimą ir perdirbimą; pakuočių ženklų reikšmes.³¹

Stebimos modelio „moka gamintojas“ modifikavimo teisinės prielaidos. Šiuo metu, vyraujant modeliui „gamintojas moka“, už aplinkos teršimą moka tik gamintojas (ar importuotojas), o vartotojas skatinamas tik taikant užstato sistemą. LR pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymo įstatymas nustato pareigą atliekų turėtojui atskirti pakuočių atliekas nuo kitų atliekų, tai yra rūšiuoti pakuočių atliekas jų susidarymo vietoje, o vartotojams ir komunalinių atliekų sraute susidarančių pakuočių atliekų turėtojams – prievolę naudotis organizuotomis pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymo sistemomis. Toks teisinis reguliavimas skatins vartotojus aktyviau dalyvauti pakuočių atliekų tvarkyme, jei jis bus paremtas ir administracine atsakomybe nesilaikantiems šio imperatyvo arba tinkamesnio materialinio skatinimo priemonėmis.

Mokesčio už aplinkos teršimą principas paremtas modeliu – „moka teršėjas“, o mokesť už aplinkos teršimą pakuotės atliekomis moka gaminių gamintojai ir importuotojai pagal mokesčio už aplinkos teršimą pakuotės atliekomis tarifus (pvz. stiklinė pakuotė – 0,2 Lt/kg

³⁰ Mokesčio mokėjimą reguliuoja LR mokesčio už aplinkos teršimą įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 47-1469.

³¹ LR pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 85-2968; 8¹ str.

pakuotės svorio).³² Mokestis už aplinkos teršimą pakuotės atliekomis mokamas pagal faktiškai per mokestinį laikotarpį tiekiamą Lietuvos Respublikos vidaus rinkai apmokestinamųjų gaminių ir (ar) pripildytos gaminių apmokestinamosios pakuotės kiekį. Valstybė teisiais instrumentais skatina pakuočių pakartotinį naudojimą ir pakuočių atliekų perdirbimą – numato mokesčio už aplinkos teršimą lengvatas įvykdžiusiems Vyriausybės nustatytos gaminių ir (ar) pakuotės atliekų naudojimo ir (ar) perdirbimo užduotį (proporcingai įvykdytos užduoties daliai).

Abi sistemos turi ir privalumų ir trūkumų. Nors įmonės, išleidžiančios į rinką gaminius pakartotinio naudojimo pakuotėse, turi teisę į mokesčio lengvatas, tačiau sudėtinga apskaita, pakuočių surinkimas iš vartotojų ir kitos sąnaudos neadekvati pačiai mokesčio lengvatai. Tikslinga praplėsti subsidijavimo apimtį.

Valstybinio reguliavimo priemonėmis tikslinga įdiegti efektyvias gamintojų ir importuotojų organizuojamas pakuočių atliekų surinkimo ir tvarkymo sistemas. Atsižvelgiant į tai, kad tai yra ilgas ir sudėtingas procesas, dabartiniu etapu tikslinga susiaurinti mokesčio už aplinkos teršimą pakuočių atliekomis objektą ir taikyti mokestį tik gėrimų pakuotei.

IŠVADOS

Kryptingas pakartotinio pakuočių panaudojimo valstybinis reguliavimas gali sudaryti prielaidas konstitucinės asmens teisės į sveiką aplinką realizavimui.

Nacionaliniai teisės aktai, nustatantys pakuočių atliekų tvarkymą, paremti regioniniu teisiniu reguliavimu bei pakankamai orientuoti į Valstybinis strateginis atliekų tvarkymo plano įgyvendinimą.

Pakartotinio pakuočių panaudojimo skatinimo priemonių taikymas susijęs su bendra atliekų tvarkymo politika. Lietuvoje nauojamos dvi pakartotinio pakuočių skatinimo formos: užstato pakartotinėms gėrimų pakuotėms nustatymas bei atleidimas nuo nustatyto mokesčio už aplinkos teršimą pakuočių atliekomis. Abi formos turi privalumų, tačiau turi ir trūkumų, kurie gali būti eliminuoti teisinio reguliavimo priemonėmis. Pakartotinio pakuočių sistemos subsidijavimo apimčių plėtimas galėtų būti viena iš svarbių priemonių skatinant pakartotinį pakuočių panaudojimą.

Mokesčio už aplinkos teršimą pakuočių atliekomis taikymo tobulinimas sietinas su gamintojo atsakomybės principo įgyvendinimu.

³² LR mokesčio už aplinkos teršimą įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 47-1469.

Valstybinio reguliavimo instrumentai, įtvirtinantys pakuočių atliekų tvarkymo modelį „moka gamintojas“, nepakankamai skatina visuomenę aktyviai dalyvauti atliekų rūšiavimo procesuose, atskiriant pakuočių atliekas nuo kitų komunalinių (buitinių) atliekų. Tikslinga teisinio reguliavimo priemonėmis nustatyti veiksmingas administracinio poveikio priemonės vartotojams už prievolės naudotis organizuotomis pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymo sistemomis pažeidimus.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 94/62/EB dėl pakuočių ir pakuočių atliekų [interaktyvus] 2012 [žiūrėta 2012-02-28] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:13:13:31994L0062:LT:PDF>>
3. 2004 m. vasario 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/12/EB keičianti Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 94/62/EB dėl pakuočių ir pakuočių atliekų [interaktyvus] 1994 [žiūrėta 2012-02-28] <http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.dok_priedas?p_id=7333>.
4. 2005 m. kovo 9 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva Nr. 2005/20/EB iš dalies keičianti Direktyvą 94/62/EB dėl pakuočių ir pakuočių atliekų [interaktyvus] 2005 [žiūrėta 2012-02-28] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:0700017:0018:LT:PDF>>.
5. 2008-11-19 Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/98/EB dėl atliekų ir panaikinamosios kai kurias direktyvas [interaktyvus] 2008 [žiūrėta 2012-02-28] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:312:0003:01:lt:HTML>>.
6. Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymas. Valstybės žinios. 1998, Nr. 61-1726.
7. Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymo 2, 34, 34(1), 34(2), 34(3), 34(4), 34(5) straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. Valstybės žinios. 2009, Nr. 154-6961 (2009-12-28).
8. Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymo 20 straipsnio pakeitimo ir 24 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymas. Valstybės žinios. 2010, Nr. 54-2645 (2010-05-11).
9. Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymo 1, 2, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 17, 26, 27, 28, 30, 32, 36 straipsnių, antrojo skirsnio, šeštojo skirsnio pavadinimo ir 4, 5 priedų pakeitimo ir papildymo, įstatymo papildymo antruoju (1) skirsniu ir 4(1), 6(1), 7(1), 11(1), 11(2), 12(1), 18(1), 29(1) straipsniais, 29 straipsnio ir 1, 2, 3 priedų pripažinimo netekusiais galios įstatymas. Valstybės žinios. 2011, Nr. 52-2501 (2011-05-03).
10. Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymo 2, 12, 30, 34, 34(3) straipsnio aštuntojo (1) skirsnio pakeitimo ir papildymo, įstatymo papildymo aštuntuoju (2), aštuntuoju (3), aštuntuoju (4), aštuntuoju (5), aštuntuoju (6), aštuntuoju (7), aštuntuoju (8), aštuntuoju (9), aštuntuoju (10) skirsniais ir 16 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymas. Valstybės žinios. 2012, Nr. 6-190 (2012-01-10).
11. Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymo 2, 21, 22, 23 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir įstatymo papildymo 24 straipsniu įstatymas. Valstybės žinios. 2012, Nr. 6-188 (2012-01-10).
12. Lietuvos Respublikos mokesčio už aplinkos teršimą įstatymas. Valstybės žinios. 1999, Nr. 47-1469.
13. Lietuvos Respublikos mokesčio už aplinkos teršimą įstatymo 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10 straipsnių ir 5 bei 6 priedėlių pakeitimo įstatymas. Valstybės žinios. 2009, Nr. 61-2404 (2009-05-26).
14. Lietuvos Respublikos mokesčio už aplinkos teršimą įstatymo 10 straipsnio pakeitimo įstatymas. Valstybės žinios. 2010, Nr. 145-7426 (2010-12-11).

15. Lietuvos Respublikos mokesčio už aplinkos teršimą įstatymo 3 straipsnio pakeitimo įstatymas. Valstybės žinios. 2011, Nr. 57-2706 (2011-05-12).
16. Lietuvos Respublikos mokesčio už aplinkos teršimą įstatymo 2, 5, 8 straipsnių ir 3 priedėlio pakeitimo ir papildymo įstatymas. Valstybės žinios. 2011, Nr. 164-7798 (2011-12-31).
17. Lietuvos Respublikos pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymo įstatymas. Valstybės žinios. 2001, Nr. 85-2968;
18. Lietuvos Respublikos pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymo įstatymo 1, 2, 3, 4, 6, 8 straipsnių pakeitimo ir papildymo, įstatymo papildymo 4(1), 4(2), 8(1) straipsniais įstatymas. Valstybės žinios. 2011, Nr. 138-6526 (2011-11-17);
19. Lietuvos Respublikos pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymo įstatymo 2, 6, 7, 8, 9, 10 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei įstatymo papildymo 7 (1) straipsniu įstatymas. Valstybės žinios. 2012, Nr. 6-191 (2012-01-10);
20. Lietuvos Respublikos Seimo 2008-12-09 nutarimas Nr. XI-52 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“. Valstybės žinios. 2008-12-20, Nr. 146-5870
21. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. rugsėjo 25 d. nutarimas Nr. 1506 „Dėl Pakuočių, už kurias privaloma imti užstatą, sąrašo, užstato dydžio ir užstato sistemos įgyvendinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. Valstybės žinios. 2002, Nr. [95-4120](#);
22. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2006 m. lapkričio 3 d. įsakymas Nr. D1-513 „Dėl pakuočių, įtraukiamų į užstato sistemą, sąrašo patvirtinimo“. Informaciniai pranešimai. 2006-11-08, Nr. 84-822;
23. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009-02-25 nutarimas Nr. 189 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008-2012 metų programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo“. Valstybės žinios. 2009, Nr. 33-1268;
24. Aplinkos apsaugos agentūros statistiniai duomenys [interaktyvus] 2012 [žiūrėta 2012-04-01] <<http://atliekos.gamta.lt/cms/index?rubricId=01f545a1-ebed-4f2d-b05a-2b1bf5e7494b>>.
25. Daugkartinių pakuočių naudojimo plėtros studija: 2011 m. vasario 3 d. ataskaita [interaktyvus] 2011 [žiūrėta 2012-02-28] <http://www.am.lt/VI/files/0.7611800012_99743553.pdf>.
26. Jakaitienė, R. Farmacinių atliekų tvarkymo teisinio reglamentavimo problemos. Visuomenės saugumas globalizacijos kontekste: tarptautinės mokslinės – praktinės konferencijos „Globalizacijos iššūkiai užtikrinant visuomenės saugumą“ pranešimų rinkinys (2) [elektroninis išteklius]. Kaunas: Mykolas Romeris universitetas. 2010, [Nr.] 2, p. 102-106.
27. Gaidys, G. Žmogaus teisė į sveiką aplinką: šios teisės atsiradimo ir formavimosi teisinės prielaidos Europos Sąjungoje. Jurisprudencija. 2007, 3(93):61-68.
28. Meškys, L. Aplinkosaugos priemonių reikšmė siekiant darnaus vystymosi tikslų. Jurisprudencija. 2008, 10(112):17-22.
29. Monkevičius, E. Aplinkosaugos teisinės problemos globalizacijos sąlygomis: straipsnis anglų kalba. Jurisprudencija. 2010, 1(119): 197-210.
30. Selilionis, P. Lietuvos ekologinės teisės sistemos formavimasis. Jurisprudencija. 2007, 4(94): 54-60.
31. Valstybinis strateginis atliekų tvarkymo planas. Valstybės žinios. 2007, Nr. 122-500;
32. [Williams H.](#), Wikstrom and others. Reasons for household food waste with special attention to packaging. [Journal of Cleaner Production](#). Mar 2012, Vol. 24, p. 141-148.

PACKAGING REUSE STATE REGULATORY ASPECTS

Daiva Bereikienė*
Mykolas Romeris University

S u m m a r y

This advertisement analyzes the characteristics of packaging waste management waste management in the context of state regulation. Considered the most important regional and national legal instruments governing the management of packaging waste with emphasis on re-use of waste as a key element of environmental importance. Discusses packaging waste recycling organizational and legal assumptions, some regulatory issues.

Hypothesis that state regulatory instrument which provides for packaging waste management model - pays the manufacturer, does not encourage the public to actively participate in waste sorting processes, the separation of packaging waste from other municipal (household) waste. This advert examines whether the prevalence of packaging waste management model creates preconditions for efficient packaging waste to be reused. The question of what state regulation of such instruments would create conditions for municipal waste management systems implementation to motivate not only manufacturers and importers, but also the sort of consumer packaging waste.

Keywords: environmental law, waste, packaging waste, packaging recycling

Daiva Bereikienė* Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: žmogaus teisių apsauga, aplinkosaugos teisė.

Daiva Bereikienė, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, Lecturer. Research interests: human rights protection, environmental law.

ŽMOGAUS TEISIŲ PAŽEIDIMO GRĖSMĖS TAIKANT EUROPOS AREŠTO ORDERĮ

Daiva Bereikienė*

*Mykolo Romerio universitetas Viešojo saugumo fakultetas Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8 37) 303 655
El. paštas: bereikiene@gmail.com*

Kęstutis Gudynas**

*Mykolo Romerio universitetas Viešojo saugumo fakultetas Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8 37) 303 655
El. paštas: gudynaskestutis@gmail.com*

Santrauka Straipsnyje analizuojamos žmogaus teisių pažeidimo grėsmės taikant Europos Sąjungos ir nacionalinius teisinius instrumentus, apibrėžiančius Europos arešto orderį. Aptariamos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių užtikrinimo, taikant Europos arešto orderį teisinės prielaidos, kai kurios teisinio reguliavimo problemos. Keliami hipotezė, kad aktualius valstybės bei visuomenės saugumo siekius atspindintys tarptautinio ar regioninio baudžiamojo bendradarbiavimo teisiniai instrumentai koreliuoja su žmogaus teisių apsaugą įtvirtinančiomis teisės normomis, todėl neišvengiamai būtina pasiekti pusiausvyrą tarp šių dviejų teisinių gėrių. Straipsnyje kompleksiskai analizuojamas šių teisinių vertybių tarpusavio balansas, siūloma sprendžiant asmens perdavimą pagal Europos arešto orderį įvertinti pozityvius valstybės išpareigojimus garantuoti perduodamo asmens pagrindinių teisių ir laisvių apsaugą, svarstoma, kurių teisių pažeidimai ir laisvių suvaržymai galėtų būti laikomi esminiais ir sudarančiais prielaidas atsisakyti asmenį išduoti pagal Europos Sąjungos teisinius instrumentus. Analizuojamos policijos pareigūnų veiklos teisėtumo užtikrinimo priemonės suimant ir perduodant asmenį pagal Europos arešto orderį prašančiai valstybei bei svarstomas, koks galėtų būti maksimalių žmogaus teises užtikrinančių veiksmų modelis, įvertinant nacionalinį teisinį reguliavimą.

Pagrindinės sąvokos: Baudžiamasis procesas, baudžiamoji teisė, Europos arešto orderis žmogaus teisių apsauga, policijos pareigūnai.

ĮVADAS

Europos Sąjungos valstybių narių piliečiai turi teisę laisvai keliauti Europoje darbo, studijų ir atostogų tikslais. Tačiau atviros sienos, laisvas asmenų judėjimas nereiškia, kad nusikaltę asmenys gali išvengti teisingumo paprasčiausiai išvykdami į kitą valstybę narę. Europos arešto orderis, 2004 metais pakeitęs asmenų perdavimą pagal ekstradiciją, yra veiksminga asmenų, įtariamų nusikalstama veika ar jau nubaustų laisvės atėmimo bausme ir pasilėpusių nuo bausmės atlikimo, perdavimo iš vienos valstybės narės kitai priemone. Neabejotinai Europos arešto orderis yra labai efektyvus ir dažnai taikomas baudžiamojo

proceso instrumentas¹ Iki Europos arešto orderio taikymo pradžios ekstradicija vidutiniškai užtrukdavo vienus metus, dabar asmenų perdavimas, atsižvelgiant į vykdančios valstybės teisinį reguliavimą, trunka apie 16 dienų, jeigu įtariamasis sutinka būti perduotas, ir iki 48 dienų – jei nesutinka.

Europos arešto orderis tapo svarbia kovos su nusikalstamumu priemone ir svarbiu ES vidaus saugumo aspektu².

Pastaruoju metu vis dažniau tiek Europos Taryboje, tiek Europos Komisijoje akcentuojama, kad valstybės narės turėtų naudoti Europos arešto orderį kiekvienu atveju tinkamai atsižvelgdamos į pagrindines asmens teises ir realų asmens perdavimo kitai valstybei poreikį.

„Europos arešto orderis yra svarbi nusikaltėlių aptikimo priemonė, tačiau valstybės narės turėtų užtikrinti, kad ji būtų naudojama teisingai, – pažymėjo ES Komisijos pirmininko pavaduotoja, už teisingumą atsakinga Komisijos narė Viviane Reding. Tam, kad Europos arešto orderio sistema būtų dar veiksmingesnė, nacionalinės vyriausybės turi didinti teisėsaugos sistemų atstovų tarpusavio pasitikėjimą. Europos arešto orderis turi įtakos pagrindinėms teisėms, taigi jis neturėtų būti mechaniškai ar automatiškai išduodamas dėl nelabai sunkių nusikaltimų, pavyzdžiui, dėl dviračių vagysčių.“³

Taikant Europos arešto orderį, valstybė privalo imtis visų priemonių žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių užtikrinimui pagal tarptautines ir nacionalines asmens teises bei laisves įtvirtinančias teisės normas. 2011 m. birželio 8 d. Europos Parlamente buvo diskutuojama, ar tikrai viskas padaryta ir ar dabartiniai teisiniai instrumentai suponuoja pakankamą žmogaus teisių apsaugą taikant Europos arešto orderį. Ypatingai didelis dėmesys buvo skiriamas

¹ Europos komisijos ataskaitos duomenimis 2005–2009 metais valstybės narės išdavė 54 689 Europos arešto orderius, dėl to buvo sulaikyta 11 630 įtariamųjų. Pvz. 2005 m. Lietuva išdavė 500 Europos arešto orderių, įvykdyta – 69 (Latvijoje 2005 metais išduota 44, įvykdyta 10); 2006 metais išduota 538 Europos arešto orderių, įvykdyta – 57 (Latvijoje išduota – 65, įvykdyta – 14), 2009 metais išduota 354 Europos arešto orderių, įvykdyta 84 (Latvijoje išduota – 171, įvykdyta 40). [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-02-21] <<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/11/454&format=HTML&aged=1&language=LT&guiLanguage=en>>.

² Komisijos ataskaitoje Europos arešto efektyvus grindžiamas tuo, kad taikant sistemą į Jungtinę Karalystę iš Ispanijos gražinti dešimtys įtariamų narkotikų kontrabandininkų, žudikų ir seksualinius nusikaltimus prieš vaikus padariusių asmenų; tarp asmenų, sutikusių su perdavimu, buvo Italijoje sulaikytas nesėkmingai bombą Londone susprogdinti siekęs asmuo, Ispanijoje aptiktas serijinis žudikas vokietis, įtariamasis narkotikų kontrabandininkas iš Maltos, kuris buvo išsiųstas iš Jungtinės Karalystės, Italijos ieškotos ginkluotų užpuolikų grupuotės nariai, sulaikyti šešiose skirtingose ES šalyse, o visai neseniai penkiose šalyse sunaikintas stambus krovinių vagių greitkelio tinklas ir t.t. [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-02-21]

<<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/11/454&format=HTML&aged=1&language=LT&guiLanguage=en>>.

³ *Ibid*;

proporcijumo principo taikymui ir žmogaus teisių pažeidimų eliminavimo aspektams.⁴ Buvo nuspręsta kuo greičiau parengti ir patvirtinti teisės aktus, kurie užtikrins teisę į teisingą teismą, ir kuriais baudžiamajame procese bus užtikrinamos teisės į vertimą raštu ir žodžiu, teisės turėti gynėją ir kitos teisės.

Lietuvos teisės mokslininkai nepakankamai tyrinėja Europos arešto orderio taikymo ir su taikymu susijusių žmogaus teisių pažeidimų problemas. Tam tikrus Europos arešto orderio taikymo praktinius ir teorinius aspektus analizavo R. Jurka⁵, žmogaus teisių ribojimo problemas nagrinėjo B.Pranevičienė⁶, S.Greičius⁷, žmogaus teises apsaugos problemas išsamiai analizavo D.Jočienė⁸ ir kt.

Šios aplinkybės nulemia nagrinėjamos temos aktualumą ir suponuoja būtinybę išsamiau išanalizuoti žmogaus teisių pažeidimų taikant Europos arešto orderį grėsmes ir aptarti teisinio reguliavimo instrumentus, galimai užkirsiančius kelių tokiems pažeidimams.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti žmogaus teisių pažeidimo grėsmes perduodant asmenį pagal Europos arešto orderį; įvertinti dviejų teisinių gėrių: žmogaus teisių apsaugos ir tinkamo tarpvalstybinio bendradarbiavimo baudžiamojo proceso srityje pusiausvyros problemas, nurodyti problemos sprendimo būdus.

Tiksli pasiekti straipsnyje aptariami žmogaus teisių užtikrinimo, taikant Europos arešto orderį teisiniai imperatyvai, taip pat įvardijami kai kurie teisinio reguliavimo ypatumai, suponuojantys asmens perdavimo procedūrą pagal Europos arešto orderį sustabdymą, o taip pat svarstoma, ar žmogaus teisių apsaugą įtvirtinančios teisės normos pagrįstai visais atvejais aktualizuojamos ir taikomos prioritetiškai įvertinant tai, jog valstybės tuo pačiu yra įsipareigoję taikyti aktualius tarptautinio ar regioninio baudžiamojo bendradarbiavimo teisinius instrumentus, kurie atspindi svarbiausius valstybės bei visuomenės saugumo

⁴ Parlamente buvo keliami ir analizuojami konkretūs žmogaus teisių pažeidimai, pvz. parlamento narys Cornelis de Jong atskleidė Olandijoje itin didelio dėmesio sulaukusį verslininko Coro Disselkoeno atvejį. Nurodė, kad 1997 metais C. Disselkoen buvo pateikti kaltinimai dėl Lenkijos mokesčių įstatymo pažeidimo. Dėl to jis 2 mėnesius praleido kalėjime, kur buvo bausmės sąlygos. Sumokėjęs užstatą, asmuo paleistas, tačiau po 12 metų Europos arešto orderio pagrindu vėl paprašytas išduoti Lenkijai. Cornelis de Jong teigia, kad C.Disselkoeno advokatas nurodė, jog asmuo buvo laikomas purviname ir perpildytame Lenkijos kalėjime; pažeidžiant asmens teises verslininko ir advokato pokalbiai įrašinėjami, netikėtai pareikšti nauji keturi kaltinimai. Asmuo sumokėjęs užstatą grįžo į Olandiją, tačiau jis patyrė nežmonišką elgesį, akivaizdžiai buvo pažeidžiamos jo teisės. [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-02-21] <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=//EP//TEXT+CRE+20110608+ITEM-012+DOC+XML+V0//LT#top>>.

⁵ Jurka, R. Europos arešto orderis: kai kurie teisės aiškinimo ir taikymo aspektai: straipsnis anglų kalba. *Jurisprudencija*. 2011, Nr. 18 (1), ISSN 1392-6195: 327-343.

⁶ Pranevičienė, B. Teisės į privatumą ribojimas nacionalinio saugumo apsaugos kontekste: straipsnis anglų kalba. *Jurisprudencija*. 2011, Nr. 18 (1), ISSN 1392-6195: 1609-1622.

⁷ Greičius S., Pranevičienė, B. Žmogaus teisių apsauga nacionalinio saugumo kontekste. *Visuomenės saugumas globalizacijos kontekste: tarptautinės mokslinės – praktinės konferencijos „Globalizacijos iššūkiai užtikrinant visuomenės saugumą“ pranešimų rinkinys (2)*. Kaunas: Mykolas Romeris universitetas. ISSN 2029-5510. 2010, [Nr.] 2, p. 75-83.

⁸ Jočienė, D. Pagrindinių teisių apsauga pagal Europos žmogaus teisių konvenciją ir Europos Sąjungos teisę. *Jurisprudencija*. 2010, Nr. 3(121), ISSN 1392-6195: 97-113.

siekinius. Straipsnyje kompleksiskai analizuojamas dviejų teisinių vertybių: žmogaus teisių apsaugos ir pareigos užtikrinti tarptautinių ir Europos Sąjungos teisinių instrumentų baudžiamojo bendradarbiavimo srityse, tarpusavio balansas; svarstoma, kurių žmogaus teisių pažeidimai ir laisvių suvaržymai galėtų būti laikomi esminiais ir sudarančiais prielaidas atsisakyti asmenį išduoti pagal tarptautinius ir Europos Sąjungos teisinius instrumentus.

Tyrimo objektas – žmogaus teisių pažeidimų, taikant Europos Sąjungos ir nacionalinius teisinius instrumentus, įtvirtinančius Europos arešto orderio taikymą, identifikavimo praktinės problemos; žmogaus teisių pažeidimo grėsmės eliminavimo teisinės ir praktinės prielaidos.

Straipsnyje analizuojami teisės aktai, mokslinė literatūra bei statistiniai duomenys. Tyrimo išvados bei pasiūlymai padės nustatyti žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių pažeidimų išvengimo galimybes taikant Europos arešto orderį, o aktualių ir naujausių teisinių instrumentų, skirtų žmogaus teisių apsaugos užtikrinimui baudžiamajame procese, analizė sudarys prielaidas identifikuoti galimus žmogaus teisių pažeidimus.

EUROPOS AREŠTO ORDERĮ IR ŽMOGAUS TEISIŲ APSAUGĄ ĮTVIRTINANČIŲ TEISĖS NORMŲ KONKURENCINIAI ASPEKTAI

Žmogaus teisių apsaugos aktualizavimas ir ekspansija į svarbiausias visuomeninio gyvenimo sritis bei nekvestionuojamas imperatyvas valstybėms tinkamai užtikrinti žmogaus teises sąlygojo tai, jog apie žmogaus teisių užtikrinimą kalbama net tarptautinio ar regioninio teisinio baudžiamojo bendradarbiavimo srityje ir net tokiose bendradarbiavimo formose kaip ekstradicija ir Europos arešto orderis.

Jungtinių tautų organizacijos Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijos⁹ 1 straipsnyje yra pateikta prigimtinė žmogaus teisių konstanta „Visi žmonės savo orumu ir teisių požiūriu gimsta laisvi ir lygūs. Jiems suteiktas protas ir sąžinė ir jie turi elgtis vienas su kitu kaip broliai“.

Žmogaus teisių apsaugos koncepcija grindžiama suvokimu, kad visos žmogaus teisės yra tarpusavyje susijusios ir viena nuo kitos priklausomos bei nedalomos. Vienos teisės pažeidimas paprastai suponuoja ir kitos teisės ar laisvės pažeidimą. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje iš dalies pakeistoje protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7¹⁰ įtvirtinta valstybių pareiga gerbti žmogaus teises. Minėtame dokumente pateiktas saugomų žmogaus teisių sąrašas, atskleidžiamas jų turinys ir

⁹ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 68-2497.

¹⁰ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.

įtvirtinta nuostata, kad pagal minėtą Konvenciją skelbiamų teisių ir laisvių apribojimais netaikomi jokiais tikslais, išskyrus tuos, kurių siekiant šie apribojimai buvo nustatyti.

Žmogaus teisių ribojimo problematika yra pakankamai jautri konstitucinės teisės sfera. Ribojimo galimybės ir jų ribos paprastai labai griežtai apibrėžiamos aukščiausios kategorijos teisės aktais. Visgi, absoliučios ar fundamentaliosios žmogaus teisės, pvz. teisė į gyvybę¹¹, kankinimo draudimas, kuris apibrėžiamas kaip kankinimo, nežmoniško ar žeminančio elgesio ar tokio baudymo draudimas¹², vergijos ir priverčiamono darbo draudimas¹³ negali būti ribojamos jokiais pagrindais ir motyvais. Europos žmogaus teisių teismas, sprenddamas bylas, susijusias su žmogaus teisių ribojimu ar tokio ribojimo pagrįstumu, suformavo požiūrį, kad žmogaus teisių ribojimai tik tuomet gali būti pripažinti pagrįstais, jei jie visų pirma yra teisėti, o tai reiškia – ribojimai nustatyti tik įstatymu, kuris viešai skelbiamas, o jo normos yra suformuluotos suprantamai, antra, būtini ir neišvengiamai reikalingi demokratinėje visuomenėje. Darytina išvada, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijoje¹⁴ įtvirtintos asmens konstitucinės teisės gali būti ribojamos tik tada, kai būtina apsaugoti pačias svarbiausias visuomenės ir valstybės vertybes, kitų žmonių teisėtus interesus ir tik tiek, kiek tai yra proporcinga ribojimo tikslui pasiekti.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas 1997 m. vasario 13 d. nutarime nurodo, kad „Tarp asmens teisių ir laisvių iš vienos pusės ir visuomenės interesų - iš kitos neretai kyla konfliktų, o kartais atsiranda ir prieštaravimų. Demokratinėje visuomenėje tokie prieštaravimai sprendžiami derinant skirtingus interesus ir siekiant nepažeisti jų pusiausvyros. Vienas iš interesų derinimo būdų yra asmens teisių ir laisvių ribojimas.>...<Įstatymais apibrėžiant teisių įgyvendinimo ribas, būtina atsižvelgti į atitinkamos teisės (ar laisvės) paskirtį bei prasmę ir Konstitucijoje nustatytas jos ribojimo galimybes bei sąlygas. Ieškant atsakymo į klausimą, ar konkretus ribojimas yra būtina reikalingas demokratinėje visuomenėje, pirmiausia reikia išsiaiškinti ribojimo tikslus bei paskirtį, o antra, nustatyti, ar ribojimo priemonės yra proporcingos siekiamam teisėtam tikslui.

Galimi atvejai, kai atitinkamo ribojimo prasmingumas slypi konkrečios teisės (ar laisvės) prigimtyje arba kai atitinkamais apribojimais siekiama išvengti kolizijos su kitomis pagrindinėmis teisėmis. Minėtais atvejais pagrindinių teisių apribojimų pagrįstumas turėtų būti vertinamas sveiko proto ir akivaizdžios būtinybės kriterijais. Svarbu ir tai, kad dažnai

¹¹ *Ibid*, 2 straipsnis.

¹² *Ibid*, 3 straipsnis.

¹³ *Ibid*, 4 straipsnis.

¹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.

konfliktas kyla iš esmės tarp lygiaverčių konstitucinių teisinių vertybių, todėl tokiais atvejais atitinkamais apribojimais neturėtų būti smarkiai pažeidžiama buvusi jų pusiausvyra.¹⁵

Svarbu pažymėti, kad ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje, įtvirtinant konkrečias teises, tam tikrais atvejais nurodytos šių teisių ribojimo sąlygos, kurios įvardijamos kaip valstybės saugumo demokratinėje visuomenėje būtinumas, visuomenės saugumo užtikrinimas, siekis užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, kitų asmenų teisių ir laisvių apsauga ir kita.

Baudžiamojo bendradarbiavimo instrumentas – Europos arešto orderis yra neatsiejamai susijęs su tokiais svarbiais teisiniais ir visuomeniniais gėriais, kaip valstybės jurisdikcijos ir vidaus tvarkos palaikymas ir saugumo užtikrinimas, bausmės neišvengiamumo užtikrinimas, siekis užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams ir kt. Kyla klausimas, kaip turėtų būti sprendžiamas klausimas dėl nusikaltėlio (įtariamo asmens) perdavimo prašančiai šaliai, jei perdavimo procedūrose dalyvaujantiems pareigūnams kyla abejonė, ar nebus pažeistos teisės normos, įtvirtinančios Europos arešto orderio mechanizmą ar žmogaus teisių apsaugą? Kaip turėtų pasielgti pareigūnai, susidūrę su teisės normų, reguliuojančių asmenų perdavimą pagal Europos arešto orderį ir žmogaus teisių apsaugą, konkurencija? Siekiant atsakyti į minėtus klausimus būtina atskleisti asmenų išdavimo pagal Europos arešto orderį procedūrų esminius aspektus ir įvardinti subjektus, kurie dažniausiai yra tiesioginiai šių procedūrų vykdytojai.

Europos arešto orderis yra teisminis sprendimas, kurį išduoda valstybė narė, kad kita valstybė areštuotų ir perduotų prašomą perduoti asmenį, siekiant patraukti baudžiamojon atsakomybėn vykdyti laisvės atėmimo bausmę, arba sprendimą dėl įkalinimo¹⁶.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 9¹ straipsnyje įtvirtinta, kad „remiantis Europos arešto orderiu, Lietuvos Respublikos pilietis ar užsienietis, Europos arešto orderį išdavusioje valstybėje įtariamas nusikalstamos veikos padarymu arba šioje valstybėje nubaustas su laisvės atėmimu susijusia bausme, tačiau jos neatlikęs, perduodamas Europos arešto orderį išdavusiai valstybei“¹⁷.

Asmenys, kuriuos prašoma išduoti pagal Europos arešto orderį, suimami arba jiems taikomos kitos kardamosios priemonės. Remdamasis išduotu Europos arešto orderiu,

¹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas. [interaktyvus] 1997 [žiūrėta 2012-03-15] <<http://www.lrkt.lt/dokumentai/1997/n710213a.htm>>.

¹⁶ Europos Tarybos 2002 m. birželio 13 d. pagrindų sprendimas 2002/584/TVR dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos. [2002] OJ, L190/1, 1 straipsnis.

¹⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.

Generalinės prokuratūros prokuroras su pareiškimu dėl asmens išdavimo iš Lietuvos Respublikos pagal Europos arešto orderį kreipiasi į Vilniaus apygardos teismą, kuriame per septynias dienas privalo būti surengtas posėdis. Teismo posėdyje privalo dalyvauti išduotinas (perduotinas) asmuo, jo gynėjas ir prokuroras.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso¹⁸ 76 straipsnyje yra nustatytas dešimties dienų terminas, per kurį asmuo, dėl kurio yra įsiteisėjusi nutartis perduoti pagal Europos arešto orderį, perduodamas Europos arešto orderį išdavusiai valstybei. Tik labai svarbios, objektyvios ir nenumatytos aplinkybės, gali sąlygoti ilgesnį asmens perdavimo terminą. Tokiu atveju Lietuvos Generalinė prokuratūra ir atitinkama užsienio valstybės institucija nedelsdamos nustato kitą perdavimo dieną. Baudžiamojo proceso kodekso 76 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad „Išimtiniais atvejais, kai pagrįstai manoma, kad asmens perdavimas keltų pavojų asmens gyvybei ar sveikatai, arba kai yra kitų svarbių humanitarinių priežasčių, asmens perdavimas pagal Europos arešto orderį kitai valstybei gali būti atidėtas.“ Tačiau tokioms aplinkybėms išnykus, turi būti nustatyta kita, ne ilgesnė nei 10 dienų perdavimo data. Asmens perdavimo pagal Europos arešto orderį atidėjimo pagrindu gali būti ir pradėtas bet nebaigtas su šiuo asmeniu susijęs Lietuvos Respublikoje pradėtas baudžiamasis procesas arba asmens neatlikta Lietuvos Respublikoje jam paskirta bausmė. Tokiu itin trumpu procesinio termino nustatymu valstybės užtikrina greito proceso principo įgyvendinimą.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 69⁽¹⁾ straipsnyje yra įtvirtintos nacionalinės teisinės prielaidos išduoti Europos arešto orderį ir perimti Lietuvos Respublikos pilietį arba kitą asmenį, kurio baudžiamasis persekiojimas yra pradėtas Lietuvos Respublikoje iš Europos arešto orderį taikančios valstybės. Išsamias procedūras, susijusias su Europos arešto orderio išdavimu, nustato Europos arešto orderio išdavimo taisyklės¹⁹.

Europos arešto orderio išdavimą ir asmens perėmimą pagal Europos arešto orderį Lietuvos Respublikoje organizuoja dvi institucijos: generalinė prokuratūra ir Teisingumo ministerija.

Generalinė prokuratūra, gavusi teismo nutartį suimti asmenį, išduoda Europos arešto orderį ir kreipiasi į kompetentingą Europos Sąjungos valstybės narės instituciją, kad ši perduotų Europos arešto orderio nurodytą asmenį. Šio procesinio veiksmo prielaidos:

¹⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.

¹⁹ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004 m. rugpjūčio 26 d. įsakymas Nr. 1R-195/I-114 „Dėl Europos arešto orderio išdavimo ir asmens perėmimo pagal Europos arešto orderį taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 134-4886.

policijos pareigūnai, ar kiti ikiteisminio tyrimo pareigūnai arba ikiteisminiam tyrimui vadovaujantys prokurorai nustato, kad ikiteisminio tyrimo ir baudžiamosios bylos nagrinėjimo metu nuo ikiteisminio tyrimo ar teismo pasislepia įtariamasis ar kaltinamasis.

Europos arešto orderio išdavimo ir asmens perėmimo pagal Europos arešto orderį taisyklės nustato sąlygas, kurių visetas suponuoja galimybę kreiptis dėl Europos arešto orderio išdavimo: 1. baudžiamasis procesas yra pradėtas dėl nusikaltimo, numatyto 2002 m. birželio 13 d. Tarybos pagrindų sprendimo 2002/584/TVR dėl Europos arešto orderio ir valstybių narių tarpusavio perdavimo procedūrų 2 straipsnio 2 dalyje arba dėl kito nusikaltimo, už kurį pagal nacionalinį baudžiamąjį įstatymą numatyta bent vienerių metų laisvės atėmimo bausmė, išskyrus nesunkų nusikaltimą, kuriuo nepadaryta didelė turtinė žala. Jeigu baudžiamasis procesas yra pradėtas dėl kelių nusikalstamų veikų, iš kurių bent viena atitinka šiuos kriterijus, kartu su Europos arešto orderiu užsienio valstybei pateikiamas prašymas dėl asmens perdavimo ir dėl kitų nusikalstamų veikų; 2. yra pagrindas manyti, kad įtariamasis ar kaltinamasis yra ES valstybėje narėje ar kitoje valstybėje, kuri taiko asmenų perdavimo pagal Europos arešto orderį tvarką; 3. yra priimta teismo nutartis dėl kardomosios priemonės – suėmimo skyrimo.

Dėl asmens, kuris Lietuvos Respublikoje įsiteisėjusiu apkaltinamuoju nuosprendžiu nuteistas laisvės atėmimo bausme, nuo bausmės pasislėpė ir yra pagrindo manyti, kad slepiasi Europos Sąjungos valstybėje narėje, o likusi laisvės atėmimo bausmė yra keturi mėnesiai ar ilgesnis terminas, Europos arešto orderį išduoda ir į kompetentingą šios valstybės instituciją kreipiasi Teisingumo ministerija.

Siekiant išvengti skirtingo Europos arešto orderio traktavimo Sprendime 2002/584/TVR yra nustatyti Europos arešto orderio turiniui keliami esminiai reikalavimai. Jame turi būti suprantamai išvardintos aplinkybės, kurioms esant padaryta nusikalstama veika, nurodyti faktiniai ir juridiniai veikos požymiai, veikos padarymo laikas, vieta, kiek jie nustatyti. Sprendime nustatyti formos bei pateikimo tvarkos reikalavimai. Sprendimo 2002/584/TVR preambulės 10 punktas numato, kad Europos arešto mechanizmas remiasi aukštu valstybių narių tarpusavio pasitikėjimu, o 2 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad valstybės narės vykdo Europos arešto orderį remdamosi tarpusavio pripažinimo principu.

Galiojantis teisinis reguliavimas suponuoja sąlygas išduodančiai valstybei narei netirti Europos arešto orderio nurodytų nusikaltimų aplinkybių ir kaltės įrodymų, nereikalauti pateikti perduotino asmens kaltę įrodančių faktinių duomenų. Vykdančiosios Europos arešto orderį šalies kompetentinga teisminė institucija turi pasitikėti gauta iš jį išdavusiosios

teisminės institucijos informacija ir tikėti, kad ji pagrįsta konkrečiais baudžiamosios bylos medžiagos duomenimis.

Vadinasi užtenka, jog išdavusioji Europos arešto orderį valstybė įrodytų, kad pagal jos baudžiamuosius įstatymus už nusikalstamas veikas, dėl kurių prašoma perduoti asmenį, numatyta ne trumpesnė nei vienerių metų su laisvės atėmimu susijusi bausmė, išskyrus atvejus kai teisės normos nereikalauja dvigubo baudžiamumo. Dvigubas baudžiamumas netikrinamas, jei išduodančioje valstybėje narėje už nusikalstamas veikas baudžiama laisvės atėmimu arba įkalinimu, kurio ilgiausias terminas, bent 3 metai ir nusikalstamos veikos išvardintos Sprendime (pvz. terorizmas, valiutos padirbinėjimas, korupcija, sukčiavimas, turto prievartavimas ir t.t.).

Labai svarbi nacionalinio baudžiamojo įstatymo norma, nustatanti draudimą perduoti asmenį Europos arešto orderį išdavusiai valstybei, jeigu asmens perdavimas pagal Europos arešto orderį pažeistų pagrindines žmogaus teises ir (ar) laisves²⁰.

Aiškinantis galimus žmogaus teisių pažeidimo atvejus, susijusius su Europos arešto orderio taikymu, svarstyti du atskiri atvejai: pirmasis, kai Lietuva kreipiasi į kitą valstybę narę ar šalį vykdančią asmenų perdavimą pagal Sprendimą 2002/584/TVR, pateikdama Europos arešto orderį ir prašydama perduoti asmenį Lietuvai; antra, kai Lietuva vykdo kitos šalies prašymą išduoti asmenį prašančiai valstybei.

Pirmuoju atveju, Europos arešto orderis yra perduodamas Interpolo ar Europolo kanalais, o jeigu yra žinoma kurioje šalyje yra prašomas perduoti asmuo – siunčiamas tiesiai tos valstybės, už šio orderio vykdymą atsakingai teisminei institucijai. Orderį gavusios valstybės už asmenų paieškos organizavimą atsakinga institucija skelbia savo šalies teritorijoje asmens, kuris nurodytas Europos arešto orderyje, paiešką²¹.

Antruoju atveju, Lietuvos Respublikos teritorijoje asmens paiešką pagal Europos Sąjungos valstybės narės ar kitos valstybės, kuri taiko asmenų išdavimą pagal Europos arešto orderį, išduotą Europos arešto orderį organizuoja Lietuvos kriminalinės policijos Tarptautinių ryšių valdyba, pavesdama vykdyti paiešką atitinkamai pagal ieškomo asmens gyvenamąją vietą teritorinei policijos įstaigai. Pastaruoju metu Europos Komisija ir Europos Parlamentas ypač ragina būtent prašomo perduoti asmens sulaikymo ir pristatymo jį į teismą metu maksimaliai užtikrinti pagrindines žmogaus teises ir eliminuoti prielaidas žmogaus teisių

²⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741, 9⁽¹⁾ straipsnis.

²¹ *Kaip atlyginama žala, kai nusikaltimas padarytas užsienyje, o pareigūnų veiksmai neadekvatūs situacijai?* [interaktyvus] 2011[žiūrėta 2012-02-21] <<http://www.prokuraturos.lt/Naujienos/Prokurorokomentaras/tabid/69/ItemID/173/Default.aspx>>

pažeidimų galimybėms atsirasti. Įvertinant tai, jog minėtus baudžiamojo proceso veiksmus atlieka policijos pareigūnai, o būtent jų diskrecijai paliekamas sprendimas: kur ir kada sulaikyti ieškomą asmenį, darytina išvada, kad valstybės narės turėtų užtikrinti, jog šie policijos pareigūnai būtų nuosekliai ir tinkamai mokomi ir supažindinami su žmogaus teisių apsaugos standartais taikant Europos arešto orderio instrumentą.

ŽMOGAUS TEISIŲ APSAUGĄ ĮTVIRTINANČIŲ TEISĖS NORMŲ TINKAMO REALIZAVIMO UŽTIKRINIMO PRIELAIDOS TAIKANT EUROPOS AREŠTO ORDERĮ

Europos Tarybos 2002 m. birželio 13 d. pagrindų sprendimo 2002/584/TVR 1 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta konstanta, kad minėtu pamatiniu sprendimu nekeičiama pareiga gerbti pagrindines teises ir pagrindinius teisinius principus. Žmogaus teisių apsaugos svarbą taikant Europos arešto orderį įtvirtina ir pamatinio sprendimo preambolės 12 punktas, pažymintis, kad pamatinis sprendimas grindžiamas pagarba pagrindinėms teisėms ir principams.

Europos arešto orderio išdavimo europiniame vadove²² valstybėms narėms nurodoma, kad Europos arešto orderis turėtų būti naudojamas veiksmingai, efektyviai ir proporcingai kaip priemonė, skirta nusikalstamumo prevencijai ir slopinimui, tačiau tuo pat metu užtikrinant įtariamų bei nuteistų asmenų žmogaus teises. Vadove teigiama, kad Europos arešto orderis, kaip asmens laisvės atėmimu pagrįsta priemonė iš esmės yra skirta pradėti vykdyti baudžiamąjį persekiojimą sunkesnių ar daugiau žalos padariusių nusikaltimų atveju, kas gali iš esmės pateisinti šio instrumento naudojimą, arba vykdyti baudžiamuosius nuosprendžius. Skirtingai nei ekstradicijos atveju, Europos arešto orderis yra taikomas valstybėse, kuriose demokratijos lygis yra pakankamai aukštas, o tai reiškia, kad šiose valstybėse yra užtikrinamas pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių realizavimas. Taikant Europos arešto orderį tikriausiai tik ypatingai išimtiniais atvejais būtų galima konstatuoti fundamentaliomis²³ laikomų žmogaus teisių ir laisvių pažeidimo atvejų.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 44 straipsnis įtvirtina bendruosius asmens teisių ir laisvių apsaugos baudžiamajame procese elementus, pvz. kiekvienam sulaikytam asmeniui privalo būti nedelsiant ir jam suprantama kalba pranešta dėl ko jis

²² 2008 m. liepos 18 d. (8216/2/08) Europos Sąjungos Tarybos Europos arešto orderio išdavimo europinis vadovas [interaktyvus] 2008 [žiūrėta 2012-04-01] <http://www.tm.lt/dok/Eurarestordispraktinis_vadovas.pdf>.

²³ Fundamentaliomis laikomos žmogaus teisės, įtvirtintos tokiuose svarbiuose tarptautiniuose ir regioniniuose dokumentuose kaip Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, pvz. 3 straipsnyje - teisė į gyvenimą, laisvę ir asmens saugumą; 5 straipsnyje - įtvirtintas kankinimų, žiaurus ir nežmoniško elgesio draudimas, Jungtinių Tautų Piliетinių ir politinių teisių pakte (1966 m.) ir 1989 m. protokole (fakultatyvusis) 3, 9, 10, 14 ir kt. straipsniuose; Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 2, 3, 4, 6, 7 straipsniuose.

sulaikomas ir suimamas; kodekso 73 straipsnio 2 dalis sudaro realias teises prielaidas teisės į gynybą realizavimui: „Vilniaus apygardos teismo teisėjas per septynias dienas turi surengti posėdį, kuriame privalo dalyvauti išduotinas (perduotinas) asmuo, jo gynėjas ir prokuroras...“²⁴ Teisės į gynėją ir teisės į informaciją baudžiamajame procese užtikrinimas sudaro prielaidas asmens teisės į teisingą teismą realizavimui.

2011 m. birželio 8 d. Europos Parlamente sesijos metu vykusių diskusijų dėl Europos arešto orderio taikymo metu Timothy Kirkhope akcentavo, kad „niekas negali paneigti teigiamos Europos arešto orderio įtakos kovojant su tarpvalstybiniu nusikalstamumu. Iki šios dienos dėl jo taikymo buvo išduota beveik 12 tūkst. narkotikų prekeivių, vaikų tvirkintojų, žagintojų ir teroristų, taip pat išvengta ilgų ekstradicijos procedūrų...< Paprasčiausiai buvo per daug atvejų, kai kaliniams suteikiamos sąlygos neatitiko standartų...“²⁵. Didelė problema, jog nėra pakankamų teisinio reguliavimo priemonių, įgalinančių valstybes baudžiamajame procese laikytis vienodų kalnimo sąlygų standartų.²⁶ Įsitikinimas, kad žmogaus teisės vienodai gerbiamos visoje Europoje ėmė kelti abejonių, nes valstybėse, skirtingose tiek ekonominiu lygiu, tiek socialiniu ir kultūriniu palikimu, gali būti skirtingai suprantamos žmogaus teisės, pagaliau jos nevienodai aiškinamos.

Įvertinant skirtingus valstybių baudžiamojo proceso teisinius mechanizmus, valstybės, sprendamos asmens perdavimą pagal Europos arešto orderį, remiasi skirtingomis priemonėmis ir instrumentais žmogaus teisių užtikrinimo srityje, pvz. sulaikius asmenis, jų galimybės gauti tinkamą informaciją apie savo teises šiuo metu įvairiose ES šalyse labai skiriasi, nors visos 27 ES valstybės narės, pasirašydamos Europos žmogaus teisių konvenciją, įsipareigojo gerbti teisę į teisingą bylos nagrinėjimą. Statistiniai duomenys akivaizdžiai demonstruoja valstybių skirtingą teisės į informaciją baudžiamajame procese teisinį reguliavimą: iš 27 valstybių narių įtariamajam raštu pateikiamas pranešimas apie teises 11 valstybių, kitais būdais įtariamajam

²⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.

²⁵ 2011 m. birželio 8 d. Europos Parlamento sesijos diskusijos įrašas [interaktyvus] 2011 [žiūrėta 2012-02-21] <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=//EP//TEXT+CRE+20110608+ITEM-012+DOC+XML+V0/LT#top>>.

²⁶ 2011 m. birželio 8 d. Europos Parlamento diskusijų dėl Europos arešto orderio metu buvo piktinamasi, kad asmenys perduodami pagal Europos arešto orderį į tas valstybes, kur žinoma, jog kalnimo sąlygos yra pažeidžiančios žmogaus teises, pvz. parlamento narė Judith Sargentini teigė, kad „Problema susijusi ne tik su tuo, kaip vykdomas Europos arešto orderis, bet taip pat ir su tuo, kad įvairių Europos šalių kalėjimo sąlygos tokios, kad iš tikrųjų negalima ten daugiau siųsti žmonių. Šalies teisėjas, kuriam siunčiamas prašymas, turėtų taip pat savo nuožiūra pasakyti: „Neišduosiu žmonių šaliai, kurioje kalėjimo sąlygos nežmoniškos, ir, būdamas teisėjas, laikysiuos Europos žmogaus teisių konvencijos 3 straipsnio.“ Pritariu Tarybai, kad šalis turėtų diskretiškai elgtis su bylomis, dėl kurių teikia prašymą, tačiau šalis taip pat turėtų būti suteikta teisė pasakyti: „Tai nusizengimas, dėl jo neketinu išduoti asmenų.“ Todėl labai svarbu, kad Lenkija pakeistų teisingumo vykdymą.“ 2011 m. birželio 8 d. Europos Parlamento sesijos diskusijos įrašas [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-02-21] <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=//EP//TEXT+CRE+20110608+ITEM-012+DOC+XML+V0/LT#top>>.

informuojama apie jo teises 15 valstybių (tame tarpe Lietuva), daugelyje valstybių informacija pateikiama tik paprašius.²⁷

Pirmoji ES priemonė, kuria nustatomi bendri minimalūs gynybos teisių baudžiamosiose bylose reikalavimai – teisės aktas, kuriuo baudžiamajame procese užtikrinamos teisės į vertimą raštu ir žodžiu (IP/10/746). Šiuo teisiniu instrumentu įtariamiesiems užtikrinama teisė per visą baudžiamąjį procesą visuose ES teismuose naudotis vertimo žodžiu į jų gimtąją kalbą paslaugomis: gauti visų svarbiausių dokumentų vertimą, turėti teisę į vertimą žodžiu per visus teismo posėdžius ir apklausas, taip pat susitikimų su advokatais metu; būti apklaustiams, dalyvauti posėdžiuose ir gauti teisinę konsultaciją gimtąja kalba bet kuriuo baudžiamąjo proceso etapu visuose ES teismuose. Prieš atsisakydami savo teisių, asmenys turi gauti teisinę konsultaciją arba išsamią informaciją apie teisių atsisakymo pasekmes. Priemonę ES valstybės narės į nacionalinę teisę turi perkelti per trejus metus. Už teisingumą atsakinga ES Komisijos narė ir pirmininko pavaduotoja Viviane Reding šios priemonės patvirtinimą įvardijo kaip pirmą žingsnį, siekiant Europoje gerinti ir stiprinti gynybos teises ir užtikrinti tinkamą jų ir kaltinimo teisių pusiausvyrą²⁸.

Teisės į teisingą bylos nagrinėjimą užtikrinimui esminės reikšmės turi įtariamųjų teisės į informaciją baudžiamajame procese įtvirtinimas teisinėmis priemonėmis, kurios sudarytų prielaidas didinti pasitikėjimą bendra ES teisingumo erdve. Ši teisinė priemonė užtikrins, kad ES šalys visiems sulaikytiems asmenims arba asmenims, dėl kurių išduotas Europos arešto orderis, įteiktų pranešimą apie teises, kuriame nurodytos pagrindinės jų teisės baudžiamajame procese. Policijos ir prokuratūros pareigūnai įtariamiesiems turi suteikti raštu informaciją apie jų teises, t.y. įteikiant pranešimą apie teises: turėti gynėją, teisę į informaciją apie kaltinimus ir prireikus teisę susipažinti su bylos medžiaga, į vertimą žodžiu ir raštu asmenims, nesuprantantiems proceso kalbos; į tai, kad teismo procesas būtų pradėtas nedelsiant po suėmimo. Sulaikomiems įtariamiesiems ši informacija bus suteikiama visada, neatsižvelgiant į tai, ar jie jos prašė, ir prireikus išverčiama. Šiuo metu galimybės asmenims, perduodamiems pagal Europos arešto orderį, būti tinkamai informuojamiems apie jų teises ES šalyse skiriasi, nors visos 27 ES valstybės narės, pasirašydamos Europos žmogaus teisių konvenciją,

²⁷ Komisija propaguoja teisę į informaciją baudžiamajame procese. IP/10/989. [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-02-23] <<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/10/989&format=HTML&aged=0&language=LT&guiLanguage=fr>>.

²⁸ Teisės į teisingą teismo procesą. ES teisingumo ministrai pritarė teisės aktui, kuriuo baudžiamajame procese užtikrinamos teisės į vertimą raštu ir žodžiu. IP/10/1305 [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-02-21] <<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/10/1305&format=HTML&aged=1&language=LT&guiLanguage=en>>.

įsipareigojo užtikrinti teises į teisingą bylos nagrinėjimą. Kai kuriose valstybėse narėse įtariamiesiems informacija apie jų procesines teises suteikiama tik žodžiu, kitose šalyse rašytinė informacija yra techninio pobūdžio, sudėtinga ir suteikiama tik paprašius.²⁹

Apibendrinant darytina išvada, kad vienos teisės pažeidimas paprastai suponuoja ir kitos teisės pažeidimą, o žmogaus teisių apsaugos koncepcija grindžiama suvokimu, kad visos žmogaus teisės yra tarpusavyje susijusios ir viena nuo kitos priklausomos bei nedalomos, todėl valstybėms svarbu užtikrinti, kad taikant Europos arešto orderio procedūras teisinėmis priemonėmis būtų eliminuojamos galimybės pažeisti bet kokias, teisės aktais įtvirtintas, žmogaus teises, o tokių teisių ribojimas būtų pagrįstas įstatymu ir proporcingas siekiamam tikslui.

IŠVADOS

Taikant Europos arešto orderį valstybė privalo užtikrinti žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugą pagal tarptautines ir nacionalines asmens teises ir laisves įtvirtinančias teisės normas.

Įvertinant aplinkybę, kad valstybės, naudojančios Europos arešto orderį, taiko skirtingus baudžiamąjį proceso teisinius mechanizmus, remiasi skirtingomis priemonėmis ir instrumentais žmogaus teisių užtikrinimo srityje, problema sprendina regioninėmis teisinėmis priemonėmis nustatant atskirų žmogaus teisių užtikrinimo standartus, tame tarpe apibrėžti kalinimo sąlygų standartus.

Regioninio teisinio reguliavimo instrumentų, kuriais įtvirtinamas įtariamųjų teisės į informaciją baudžiamajame procese užtikrinimas, įtariamųjų teisės į vertimą raštu ir žodžiu užtikrinimas praktinis įgyvendinimas didele dalimi priklauso nuo konkrečios valstybės policijos pareigūnų teisinio pasirengimo, žinių ir įgūdžių. Valstybės narės turėtų užtikrinti, jog policijos pareigūnai būtų nuosekliai ir tinkamai mokomi bei supažindinami su žmogaus teisių apsaugos standartais taikant Europos arešto orderio instrumentą. Mokymų svarbą pagrindžia ir tai, kad daugelį baudžiamąjį proceso veiksmų atlieka policijos pareigūnai, o būtent jų diskrecijai paliekamas sprendimas: kur ir kada sulaikyti ieškomą asmenį, kokius veiksmus atlikti sulaikant, kokių priemonių imtis siekiant eliminuoti žmogaus teisių pažeidimo grėsmes, tuo pačiu užtikrinant tinkamą baudžiamąjį bendradarbiavimą tarp valstybių.

²⁹ *Teisės į teisingą bylos nagrinėjimą*. ES valstybių narių vyriausybės pritaria teisės aktui, kuriuo užtikrinama įtariamųjų teisė į informaciją baudžiamajame procese. IP/10/1652 [interaktyvus] 2011 [žiūrėta 2012-01-28] <<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/10/1652&format=HTML&aged=1&language=LT&guiLanguage=en>>.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.
4. Jungtinių Tautų Piliетinių ir politinių teisių paktas (1966 m.) ir 1989 m. protokolai (fakultatyvusis)
5. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 68-2497.
6. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.
7. Europos Tarybos 2002 m. birželio 13 d. pagrindų sprendimas 2002/584/TVR dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos. [2002] OJ, L190/1.
8. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004 m. rugpjūčio 26 d. įsakymas Nr. 1R-195/I-114 „Dėl Europos arešto orderio išdavimo ir asmens perėmimo pagal Europos arešto orderį taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 134-4886.
9. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2009 m. spalio 7 d. įsakymas Nr. 1R-312/I-140 „Dėl Lietuvos Respublikos teisingumo ministro ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004 m. rugpjūčio 26 d. įsakymo Nr. 1R-195/I-114 „Dėl Europos arešto orderio išdavimo ir asmens perėmimo pagal Europos arešto orderį taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 122-5263.
10. Europos Sąjungos Tarybos 2008 m. liepos 18 d. (8216/2/08) „Europos arešto orderio išdavimo europinis vadovas“. [interaktyvus]. 2008 [žiūrėta 2012-04-01] <<http://www.tm.lt/dok/Eurarestordispraktinisvadovas.pdf>>.
11. Europos Komisijos ataskaita Europos parlamentui ir Tarybai dėl 2002 m. birželio 13 d. Tarybos pagrindų sprendimo dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos įgyvendinimo nuo 2007 [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-02-21] http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=58180&p_query=&p_tr2=2.
12. Europos Parlamento 2011-06-08 posėdžio diskusijų įrašas [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-02-21] <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=//EP//TEXT+CRE+20110608+ITEM-012+DOC+X ML+V0//LT#top>>.
13. European arrest warrant [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-02-23] <http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedomsecurity/judicialcooperation_in_criminal_matters/133167_en.htm>.
14. Jočienė, D. Pagrindinių teisių apsauga pagal Europos žmogaus teisių konvenciją ir Europos Sąjungos teisę. *Jurisprudencija*. 2010, Nr. 3(121), ISSN 1392-6195: 97-113.
15. Jurka, R. Europos arešto orderis: kai kurie teisės aiškinimo ir taikymo aspektai: straipsnis anglų kalba. *Jurisprudencija*. 2011, Nr. 18 (1), ISSN 1392-6195: 327-343.
16. Greičius S., Pranevičienė, B. Žmogaus teisių apsauga nacionalinio saugumo kontekste. *Visuomenės saugumas globalizacijos kontekste: tarptautinės mokslinės – praktinės konferencijos „Globalizacijos iššūkiai užtikrinant visuomenės saugumą“ pranešimų rinkinys (2)*. Kaunas: Mykolas Romeris universitetas. ISSN 2029-5510. 2010, [Nr.] 2, p. 75-83.
17. Komisija propaguoja teisę į informaciją baudžiamajame procese. IP/10/989 [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-02-23] <<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/10/989&format=HTML&aged=0&language=LT&guiLanguage=fr>>.
18. Lietuvos Konstitucinio teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas [interaktyvus]. 1997 [žiūrėta 2012-04-01] <<http://www.lrkt.lt/dokumentai/1997/n710213a.htm>>.
19. Pranevičienė, B. Teisės į privatumą ribojimas nacionalinio saugumo apsaugos kontekste: straipsnis anglų kalba. *Jurisprudencija*. 2011, Nr. 18 (1), ISSN 1392-6195.

20. *Teisės į teisingą teismo procesą*. ES teisingumo ministrai pritarė teisės aktui, kuriuo baudžiamajame procese užtikrinamos teisės į vertimą raštu ir žodžiu. IP/10/1305 [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-02-21] <<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/10/1305&format=HTML&aged=1&language=LT&guiLanguage=en>>.
21. *Teisės į teisingą bylos nagrinėjimą*. ES valstybių narių vyriausybės pritaria teisės aktui, kuriuo užtikrinama įtariamųjų teisė į informaciją baudžiamajame procese IP/10/1652 [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-01-28] <<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/10/1652&format=HTML&aged=1&language=LT&guiLanguage=en>>.

HUMAN RIGHTS VIOLATION OF THREATS OF THE EUROPEAN ARREST WARRANT

Daiva Bereikienė*, Kęstutis Gudynas**
Mykolas Romeris University

Summary

In article the human rights violations is being analysed under the threat of international and European legal instruments defining European Arrest Warrant. There is going to be talked about human rights and fundamental freedoms through European Arrest Warrant the legal assumptions, some regulatory issues.

Hypothesis is that the current state of society and reflect the aspirations of international security and regional cooperation in the criminal legal instruments are correlated with the protection of human rights and consolidate the law is absolutely necessary to achieve a balance between these two legal good. In Article comprehensively analyzes the legal balance between the values of the proposed transfer by the person dealing with European Arrest Warrant to evaluate the positive state obligations to ensure the person of fundamental rights and freedoms of others, consideration of the rights violations and restrictions on freedom can be considered as constituting a fundamental assumptions and refuse extradition according to international and European legal instruments.

Regional law instruments, which ones establishes the rights of suspects in criminal proceedings, information assurance, the right of suspects to translation and interpretation guarantee, the practical implementation very much depends on some state police legal preparedness, knowledge and skills. Countries should make sure, that police officers are properly trained in a consistent and well acquainted with human rights standards under the European Arrest Warrant Instrument. It's very important to teach police officers, because they make many criminal procedure actions, they decide where and when to arrest wanted person, which steps to perform the arrest, which procedures take to eliminate threats to human rights violations, while providing appropriate criminal cooperation among the countries.

Keywords: Criminal law, Criminal Procedures, the European Arrest Warrant, human rights protection, police officers

Daiva Bereikienė* Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: žmogaus teisių apsauga, aplinkosaugos teisė.

Daiva Bereikienė, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, Lecturer. Research interests: human rights protection, environmental law.

Kęstutis Gudynas** Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamoji teisė.

Kęstutis Gudynas, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, Lecturer. Research interests: Criminal law.

PROPORCINGUMO PRINCIPŲ REIKŠMĖ EUROPOS AREŠTO ORDERIO TAIKYMO KONTEKSTE

Daiva Bereikienė*, Žana Vašcova**

*Mykolas Romeris universitetas Viešojo saugumo fakultetas Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8 37) 303 655*

El. paštas: bereikiene@gmail.com; zana_vascova@yahoo.com

Santrauka Straipsnyje analizuojama proporcingumo principo reikšmė ir taikymo ribos perduodant asmenį pagal regioninius ir nacionalinius teisinius instrumentus, apibrėžiančius Europos arešto orderį. Valstybėms narėms nacionaliniu teisiniu reguliavimu rekomenduojama užtikrinti proporcingumo patikrinimą taikant Europos arešto orderio sistemą. Keliama hipotezė, kad proporcingumo principas, naudojant Europos arešto orderio mechanizmą, taikytinas įvertinant baudžiamosios teisės tikslus bei nukentėjusiojo teisių apsaugos užtikrinimo imperatyvus. Straipsnyje analizuojami du probleminiai aspektai: regioninių ir nacionalinių teisinių instrumentų, nustatančių asmens perdavimo pagal Europos arešto orderį tvarką, nesuderinamumas ir su juo susijusios problemos; o taip pat, balanso tarp dviejų teisinių vertybių: baudžiamosios teisės tikslų užtikrinimo bei proporcingumo principo taikymo sprendžiant Europos arešto orderio išdavimo klausimą ar asmens perdavimą pagal Europos arešto orderį, užtikrinimo kriterijai. Aptariamos aktualios nacionalinio teisinio reguliavimo problemos. Straipsnyje daroma išvada, kad nacionalinio baudžiamojo įstatymo pataisos galėtų sudaryti prielaidas tinkamai taikyti proporcingumo principą, nepaneigiant baudžiamosios teisės tikslų bei sudarant galimybes tinkamai ginti nukentėjusiųjų teises ir teisėtus interesus. Taip pat daroma išvada, kad ikiteisiminį tyrimą atliekantys pareigūnai turėtų taikyti ir kitas, alternatyvias procedūras, reikalaujančias mažiau sąnaudų tiek iš ieškomo asmens, tiek iš vykdančiosios valstybės.

Pagrindinės sąvokos: Baudžiamoji teisė, baudžiamasis procesas, Europos arešto orderis, proporcingumo principas, nukentėjusiojo teisių apsauga

ĮVADAS

2004 m. sausio 1 d. pradėjo veikti 2002 m. birželio 13 d. Tarybos pagrindų sprendimas dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos¹. Beveik aštuoneri šio Tarybos pamatinio sprendimo taikymo metai parodė teigiamus ir kritikuotinus šio baudžiamojo instrumento taikymo aspektus. Europos Komisijos ataskaitoje Europos Parlamentui dėl 2002 m. birželio 13 d. Tarybos pagrindų sprendimo dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos įgyvendinimo nuo 2007 m. (toliau – Ataskaita)² pabrėžiama, kad Europos arešto orderio sistema veikia sėkmingai, nors nėra

¹ Europos Tarybos 2002 m. birželio 13 d. pagrindų sprendimas 2002/584/TVR dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos [interaktyvus] [prisijungimo laikas 2012-02-28] <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2002F0584:20090328:LT:PDF>

² http://ec.europa.eu/justice/policies/criminal/extradition/docs/com_2011_175_en.pdf [interaktyvus] 2011 [Prisijungimo laikas 2012-02-21].

tobula. Tiek Ataskaitoje, tiek Europos Parlamente³ atkreipiamas dėmesys į tam tikrus sistemos trūkumus, kurie susiję su žmogaus teisių pažeidimų grėsmėmis atliekant asmenų perdavimą pagal Europos arešto orderį bei į proporcingumo ir ekonomiškumo principų taikymą naudojant Europos arešto mechanizmus. „Komisija atkreipia dėmesį į tai, kad Europos arešto orderis padėjo sėkmingai ir veiksmingai išduoti įtariamuosius Europoje be sienų, tačiau taip pat nurodo, kad arešto orderio taikymą būtų galima patobulinti. Ataskaitoje pabrėžiama, kad Europos arešto orderio veiksmingumą gali mažinti abejonės dėl pagrindinių teisių paisymo valstybėse narėse ir galimo pernelyg dažno orderio naudojimo mažareikšmiais atvejais.“⁴

Europos Komisija Ataskaitoje skatina valstybes nares nacionalinio teisinio teisinio reguliavimo priemonėmis kiekvienu konkrečiu atveju, sprendžiant klausimą dėl asmens perdavimo pagal Europos arešto orderį, užtikrinti proporcingumo patikrinimo galimybes ir imtis priemonių, kad nebūtų išduodami Europos arešto orderiai dėl mažareikšmių nusikalstamų veikų.

Europos Sąjungos ir nacionaliniai teisiniai instrumentai, apibrėžiantys Europos arešto orderį, įtvirtina galimybę taikyti minėtą baudžiamosios teisės instrumentą tik tuo atveju, jei tiek prašančios, tiek vykdančios šalies baudžiamieji įstatymai už Europos arešto orderyje nurodytą nusikaltimą veika numato ne mažesnę nei 1 metų laisvės atėmimo bausmę⁵ (teisės aktuose taip pat nustatyti atvejai, kai dvigubas baudžiamumas nereikalaujamas) arba kai likusi laisvės atėmimo bausmė – ne trumpesnė nei 4 mėnesiai. Įstatymų leidėjas, nustatydamas sankciją už priešingą teisei veiką, įvertina jos pavojingumo pobūdį ir laipsnį, todėl bausmės, susiję su laisvės atėmimu, nustatytinos išimtinai tik už pačius pavojingiausias nusikaltimus. Vienu iš svarbiausių baudžiamosios teisės tikslų yra nubausti nusikaltusį asmenį. Bausmės neišvengiamumo suvokimas atgrąšo asmenį nuo nusikaltamų veikų atlikimo. Proporcingumo principo taikymas sprendžiant Europos arešto orderio išdavimo klausimą ar asmens

³ Europos Parlamento 2011-06-08 posėdžio diskusijų įrašas [interaktyvus]. [Prisijungimo laikas 2012-02-21] <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=//EP//TEXT+CRE+20110608+ITEM-012+DOC+XML+V0//LT#top>

⁴ Komisijos ataskaita rodo, kad Europos arešto orderis padeda kovoti su tarpvalstybiniu nusikalstamumu, bet ES valstybės narės galėtų patobulinti orderio taikymą [interaktyvus]. [Prisijungimo laikas 2012-03-29] <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/11/454&format=HTML&aged=1&language=LT&guiLanguage=en>

⁵ Europos Tarybos 2002 m. birželio 13 d. pagrindų sprendimas 2002/584/TVR dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos [interaktyvus] [prisijungimo laikas 2012-02-28] <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2002F0584:20090328:LT:PDF>;

Europos arešto orderio išdavimo ir asmens perėmimo pagal Europos arešto orderį taisyklių, patvirtintų Lietuvos Respublikos teisingumo ministro ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004 m. rugpjūčio 26 d. įsakymu Nr. 1R-195/I-114 „Dėl Europos arešto orderio išdavimo ir asmens perėmimo pagal Europos arešto orderį taisyklių patvirtinimo“ Valstybės žinios, 2004, Nr. 134-4886, 3.1 punktas.

perdavimą pagal Europos arešto orderį, koreliuoja su baudžiamosios teisės tikslų užtikrinimo imperatyvu, todėl valstybė turi teisinio reguliavimo priemonėmis įtvirtinti kriterijus, leidžiančius pasiekti balansą tarp minėtų dviejų teisinių vertybių.

Lietuvoje pasigendama nuoseklaus teisinio reguliavimo, sąlygojančio taikyti proporcingumo ir ekonomiškumo principus Europos arešto orderio sistemoje, įvertinant nusikaltimu padarytos žalos dydį.

Lietuvos teisės mokslininkai nepakankamai tyrinėja proporcingumo principo taikymo aspektus taikant Europos arešto orderį. Tam tikrus Europos arešto orderio taikymo praktinius ir teorinius aspektus analizavo R. Jurka⁶, G.Švedas⁷, proporcingumo principo teorinius ir praktinius aspektus analizavo A.Ponomariovas, E.Losis⁸. Nurodytos priežastys nulemia analizuojamos temos aktualumą.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti proporcingumo principo reikšmę ir taikymo perspektyvas perduodant asmenį pagal regioninius ir nacionalinius teisinius instrumentus, apibrėžiančius Europos arešto orderį.

Tiksliui pasiekti straipsnyje aptariamos Europos arešto orderio sistemos taikymo prielaidos, įvardijami kai kurie nacionalinio teisinio reguliavimo ypatumai, o taip vertinama dviejų teisinių gėrių: baudžiamosios teisės tikslų užtikrinimo bei proporcingumo principo taikymo sprendžiant Europos arešto orderio išdavimo klausimą ar asmens perdavimą pagal Europos arešto orderį, pusiasvyros užtikrinimo aspektai, nurodomi problemos sprendimo būdai.

Tyrimo objektas – Europos Sąjungos ir nacionaliniai teisiniai instrumentai, įtvirtinantys Europos arešto orderio taikymą; proporcingumo principo taikymo suderinamumo su baudžiamosios teisės tikslais teisinės ir praktinės problemos.

Straipsnyje analizuojami teisės aktai, mokslinės publikacijos bei statistiniai duomenys. Straipsnyje kompleksiskai taikomi deskriptyvinis, analizės, lyginamasis bei apibendrinimo metodai.

⁶ Jurka R. Europos arešto orderis: kai kurie teisės aiškinimo ir taikymo aspektai: straipsnis anglų kalba// Jurisprudencija. Vilnius, 2011, Nr. 18 (1), ISSN 1392-6195, p. 327-343.

⁷ Švedas G. Kai kurios asmens perdavimo pagal Europos arešto orderį baudžiamajam persekiojimui teorinės ir praktinės problemos//Teisė. Vilnius, 2008, Nr. 66(1), ISSN 1392-1274, p.62-74.

⁸ Panomariovas A., Losis E. Proporciumas: nuo idėjos iki procedūros (straipsnis anglų kalba)//Jurisprudencija: mokslo darbai = Jurisprudence: research papers/ Mykolas Romeris universitetas. Vilnius: Mykolas Romeris universiteto Leidybos centras. ISSN 1392-6195. 2010, Nr. 2(120), p. 257-272.

BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS TIKSLŲ UŽTIKRINIMO TAIKANT PROPORCINGUMO PRINCIPĄ EUROPOS AREŠTO ORDERIO SISTEMOJE PROBLEMINIAI ASPEKTAI

Europos Parlamente 2011 m. birželio 8 d. sesijos⁹ metu vykusiose diskusijose dėl Europos arešto orderio taikymo, akcentuojamas ES valstybės narių sutarimas, jog reikia atlikti proporcingumo patikrinimą, siekiant, kad Europos arešto orderis nebūtų išduodamas dėl pažeidimų, kurie, nors ir patenka į Tarybos pagrindų sprendimo 2 straipsnio 1 dalies¹⁰ taikymo sritį, tačiau nėra pakankamai sunkūs, kad būtų galima pateisinti priemonės ir bendradarbiavimą, kurio reikia, kad būtų įvykdytas Europos arešto orderis.

Europos Komisijos 2011-04-11 Ataskaitoje nurodoma, kad „Pasitikėjimą dėl EAO taikymo silpnina tai, kad EAO nuolatos išduodamas asmenims, kurie dažnai ieškomi dėl labai smulkių pažeidimų, perduoti<...> Prieš išduodant EAO reikėtų atsižvelgti į kelis aspektus, kaip antai pažeidimo sunkumas, bausmės trukmė, alternatyvios procedūros, reikalaujančios mažiau sąnaudų ir iš ieškomo asmens, ir vykdančiosios institucijos, taip pat EAO vykdymo sąnaudų ir naudos analizė. Prašomų asmenų laisvė neproporcingai varžoma, kai EAO išduodami bylose, kuriose (kardomasis) kalinimas paprastai būtų netinkama priemonė. Be to, dėl didelio tokių prašymų skaičiaus vykdančiosios valstybės narės gali patirti daug sąnaudų“¹¹.

ES Taryba Europos arešto orderio išdavimo europiniame vadove¹² įtvirtinta, kad Europos arešto orderis turėtų būti naudojamas ne tik veiksmingai ir efektyviai, bet ir proporcingai kaip priemonė, skirta nusikalstamumo prevencijai ir slopinimui. Taryba į Europos arešto orderio išdavimo europinį vadovą įtraukė su proporcingumu susijusį pakeitimą ir nurodė veiksnius bei kriterijus, kuriuos reikia įvertinti išduodant Europos arešto orderį bei galimas alternatyvas, kurias būtina apsvarstyti prieš išduodant minėtą tarpvalstybinį

⁹ 2011 m. birželio 8 d. Europos Parlamento sesijos diskusijos įrašas. - <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=//EP//TEXT+CRE+20110608+ITEM-012+DOC+XML+V0//LT#top> [interaktyvus]. [Prisijungimo laikas 2012-02-21].

¹⁰ Europos Tarybos 2002 m. birželio 13 d. pagrindų sprendimas 2002/584/TVR dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2002F0584:20090328:LT:PDF> [interaktyvus] [prisijungimo laikas 2012-02-28].

¹¹ Europos Komisijos ataskaita Europos parlamentui ir Tarybai dėl 2002 m. birželio 13 d. Tarybos pagrindų sprendimo dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos įgyvendinimo nuo 2007 (2011-04-11) http://ec.europa.eu/justice/policies/criminal/extradition/docs/com_2011_175_en.pdf [interaktyvus] [Prisijungimo laikas 2012-02-21];

¹² Europos Sąjungos Tarybos Europos arešto orderio išdavimo europinis vadovas (8216/2/08, su pakeitimais) [prisijungimo laikas 2012-04-01] http://www.tm.lt/dok/Eurarestordispraktinis_vadovas.pdf

instrumentą. „Jei valstybės narės laikysis šio vadovo, jis bus didesnio darnumo taikant proporcingumo patikrinimą pagrindas.“¹³.

G.Švedas¹⁴ mano, kad tikslinga laikyti proporcingumo kriterijų išduodant Europos arešto orderį.

Nekvestionuojama, kad Europos arešto orderio sistema turėtų būti taikoma tik įtarus, kad kitoje valstybėje slepiasi asmuo, padaręs pačius sunkiausių ir visuomenei keliančių didžiausių pavojų nusikaltimus, o ne už mažareikšmes nusikalstamas veikas. Tačiau nacionaliniame baudžiamajame įstatyme su laisvės atėmimu susiję bausmės numatytos tik už sunkiausių ir pavojingiausių nusikaltimus, todėl tokias veikas padarę asmenys turėtų suvokti bausmės neišvengiamumą ir būti baudžiami.

Kritiškai vertintinas proporcingumo principo taikymo imperatyvas Europos arešto orderio vykdymo sąnaudų ir naudos santykio pagrindu. Be jokios abejonės, jog gali būti tokia situacija, kad taikant Europos arešto orderį, asmens pargabenimas iš kitos šalies (pvz. Ispanijos, Didžiosios Britanijos), tokio asmens laikymas suėmimo vietoje, gynėjo, vertėjo paslaugos ir kitos sąnaudos gali viršyti turtinės žalos, kuri buvo padaryta nusikalstama veika, dydžiui. Tačiau vien šis kriterijus neturėtų būti esminiu atsisakant išduoti Europos arešto orderį. Taikant tokį mechanizmą būtų ne tik neginamos arba netinkamai ginamos nukentėjusiojo teisės bei ir paneigti baudžiamosios atsakomybės tikslai. Netinkamas argumentas, jog valstybei per didelę ekonominę naštą pargabenti asmenis pagal Europos arešto orderį. Teismų praktikos analizė rodo, kad tokias išlaidas valstybė gali prisiteisti, pripažinus jas baudžiamojo proceso išlaidomis, iš parvešto nuo ikiteisminio turimo pasislėpusio asmens. Akcentuotina, kad daugeliu atvejų žalos atlyginimas nukentėjusiajam nėra esminis baudžiamosios atsakomybės tikslų siekinys.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos¹⁵ preambulėje įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis suponuoja privalomumą užtikrinti, kad kiekvienas asmuo ir visa visuomenė būtų saugūs nuo nusikaltimų. Europos Sąjungos¹⁶ Komisijos Komunikate Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „ES baudžiamosios teisės politikos kūrimas.

¹³ Europos Komisijos ataskaita Europos parlamentui ir Tarybai dėl 2002 m. birželio 13 d. Tarybos pagrindų sprendimo dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos įgyvendinimo nuo 2007 (2011-04-11)http://ec.europa.eu/justice/policies/criminal/extradition/docs/com_2011_175_en.pdf [interaktyvus] [Prisijungimo laikas 2012-02-21];

¹⁴ Švedas G. Kai kurios asmens perdavimo pagal Europos arešto orderį baudžiamajam persekiojimui teorinės ir praktinės problemos//Teisė. Vilnius, 2008, Nr. 66(1), ISSN 1392-1274, p.62-74.

¹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucija //Valstybės Žinios. 1992, Nr. 33-1014.

¹⁶ Lietuvos Respublika tapo Europos Sąjungos nare 2004 m. gegužės mėn. 1 d.

Veiksmingo ES politikos įgyvendinimo užtikrinimas baudžiamosios teisės priemonėmis“ nurodoma, kad “Europos Sąjungos baudžiamosios teisės politikos bendras tikslas turėtų būti stiprinti piliečių pasitikėjimą tuo, kad jie gyvena laisvoje, saugioje ir teisingoje Europoje, kad jų interesus ginanti ES teisė yra visapusiškai įgyvendinama ir vykdoma ir kad ES veiksmais bus visapusiškai laikomasi subsidiarumo, proporcingumo ir kitų pagrindinių Sutarties principų¹⁷”. Nepaisant šių nuostatų, 2011 metų duomenimis Europos Sąjungos (tame tarpe ir Lietuvos Respublikos) piliečių manymu, viena didžiausių problemų yra susijusi būtent su saugumo problema, t.y. nusikalstamumu¹⁸. Atsižvelgiant į šias aplinkybes, akivaizdu, kad turi būti imamasi įvairių teisėtų ir veiksmingų priemonių, užkertančių kelią baudžiamiesiems nusikaltimams ir nusižengimams bei ribojančių ir mažinančių jų paplitimą.

Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso (kuris suderintas su Europos Sąjungos teisės nuostatomis) 1 straipsnyje yra įtvirtinta, kad „baudžiamosios teisės uždavinys yra apsaugoti žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus nuo nusikalstamų veikų“¹⁹, kuriam pasiekti numatytos įvairios priemonės ir būdai. Pabrėžtina, kad šis uždavinys turi būti įgyvendinamas kartu su baudžiamosios teisės principais: teisėtumo, humanizmo, antraktinio baudžiamumo už tą patį nusikaltimą neleistinumo, atsakomybės neišvengiamumo, proporcingumo ir kitais.

Vieni pagrindinių ir visuotinai pripažintų baudžiamosios teisės principų yra atsakomybės neišvengiamumo ir proporcingumo principai. Atsakomybės neišvengiamumo principas reiškia, kad “kiekvienas padaręs nusikalstamą veiką asmuo turi susilaukti bausmės arba kitokių baudžiamojo teisinio poveikio priemonių, kurias numato baudžiamasis įstatymas”²⁰. Atsakomybės neišvengiamumas yra viena iš teisinės atsakomybės veiksmingumo sąlygų, nes svarbiausias kovos su nusikalstamumu veiksnys yra ne bausmės griežtumas, bet bausmės neišvengiamumo ir minimalios būtinos bausmės už padarytą nusikaltimą visuma.²¹

¹⁷ Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui 2011-09-20 „ES baudžiamosios teisės politikos kūrimas. Veiksmingo ES politikos įgyvendinimo užtikrinimas baudžiamosios teisės priemonėmis“. – COM/2011/573.-2011

¹⁸ Eurobarometer Nr. 75, 2011 m. [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-03-12]. <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb75/eb75_en.htm>.

¹⁹ Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas// *Valstybės Žinios*. 2000, Nr. 89-2741, 5 straipsnis.

²⁰ Drakšas, R. *Bausmė: bendrosios teorinės problemos* [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-03-12]. <https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:PKd9pHku_74J:www.draksas.lt/admin/files/get.php?id%3D7+kiekvienas+padar%C4%99s+nusikalstam%C4%85+veik%C4%85+asmuo+turi+susilaukti+bausm%C4%97s&hl=en&gl=lt&pid=bl&srcid=ADGEESgfvVL997E_AaPRcWA-FsBsbk7-nqOyKvChj5HUaXTWxnZTDZmjs6EFyXICerXVtCV01JafDPBacCtxc4n0OqqHcCVgWbC7-BwFQ6RUX69N-01YheEW9jv-4CnsD95x84Wv7bG&sig=AHIEtbTGa-w0NvNyp5wwnncJzIMxmWXYGg>.

²¹ Pagal: Drakšas, R. *Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos*. Vilnius: Eugrimas, 2002. P.119-120.

Suprantama, kad absoliutus bausmės neišvengiamumas yra neįgyvendinama siekiama, tačiau neišvengiamumas yra būtina bausmės prevencinės funkcijos realizavimo sąlyga. Atlikti tyrimai rodo, kad griežčiausios kriminalinės bausmės, tokios kaip mirties bausmė, paprastai puikiai "sugyvena" su didžiausiu nusikalstamumo lygiu ir atvirkščiai ten, kur taikomos palyginti švelnios bausmės, paprastai stebimas žemas nusikalstamumo lygis²². Debatai dėl to, kas veiksmingiau - nusikaltimų išaiškinamumo didėjimas ar bausmės griežtinimas, vyksta nuolat. Nustatyta, kad nusikaltėliai iš „konkuruojančių“ nusikaltimų renkasi pagal jų rizikos laipsnį, o jos svarbiausi elementai yra galimos bausmės dydis ir tikimybė išaiškinti nusikaltimą. Paaiškėjo, kad esant didelei tikimybei išaiškinti nusikaltimą, sumažėja nusikaltimų. Tačiau taip pat buvo nustatyta, kad yra nusikaltėlių, pirmenybę teikiančių rizikai, - nuo nusikalstamos veikos padarymo jų neatgraso didelės įstatyme numatytos bausmės ar didelė tikimybė būti išaiškintiems. Tokie asmenys nepakeistų savo elgesio net jei bausmės būtų dar griežtesnės arba žymiai padidėtų tikimybė atskleisti nusikaltimą. Remiantis šiais duomenimis buvo padaryta išvada, kad ir šiais atvejais visuomenės saugumui daugiau reikšmės turi tikimybė išaiškinti nusikaltimą, o ne baudžiamajame įstatyme nustatytas bausmės dydis, t. y. kad esant didelei nusikaltimų išaiškinimo tikimybei tokie asmenys bus greičiau išaiškinti ir izoliuoti nuo visuomenės.²³

Konstituciniai teisingumo, teisinės valstybės principai suponuoja tai, kad už teisės pažeidimus nustatomos baudžiamosios priemonės turi būti proporcingos pažeidimui ir turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi varžyti asmens labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti. Tarp siekiamo tikslo nubausti teisės pažeidėjus bei užtikrinti teisės pažeidimų prevenciją ir pasirinktų priemonių šiam tikslui pasiekti turi būti teisinga pusiausvyra (proporcingumas), t.y. teisinio proporcingumo principas reiškia, kad nustatytos teisinės priemonės turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje ir tinkamos siekiamiems teisėtiems ir visuotinai svarbiems tikslams, o gaunama nauda turi būti didesnė už praradimus.

Šis principas įtvirtintas 1997 m. Amsterdame pasirašytos Europos Sąjungos sutarties 5 straipsnyje bei protokole Nr. 30 dėl subsidarumo ir proporcingumo principų taikymo: protokolo 1 straipsnis reikalauja, kad kiekviena Europos Sąjungos ir valstybės narės institucija „užtikrintų, jog būtų laikomasi proporcingumo principo, kuris numato, kad Europos Sąjunga nesiima jokių veiksmų, kurie nėra būtini siekiant Sutarties numatytų tikslų“. Kaip

²² Pagal: Vaišvila, A. *Bausmės problema teisinėje valstybėje: mirties bausmės aporija* // Teisės problemos, 1997, Nr.1, P. 81.

²³ Pagal: Drakšas R. *Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos*. P.118-119

matyti, proporcingumo principas turi užtikrinti, kad valdžia išlaikytų tinkamą proporcingumą tarp siekiamų tikslų ir priemonių, kurias ji gali panaudoti tiems tikslams pasiekti²⁴.

Proporcingumo principas pabrėžiamas ir Komisijos komunikate Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „ES baudžiamosios teisės politikos kūrimas. Veiksmingo ES politikos įgyvendinimo užtikrinimas baudžiamosios teisės priemonėmis“. Jame nurodoma, kad „Baudžiamieji tyrimai ir sankcijos gali turėti didelės įtakos piliečių teisėms, įskaitant pasmerkimą. Todėl baudžiamoji teisė visada turi išlikti kraštutinė priemonė. Į tai atsižvelgiama bendruoju proporcingumu principu (...). Prieš priimant baudžiamosios teisės priemones, kuriomis remiamas ES politikos vykdymas, Sutartyje aiškiai reikalaujama patikrinti, ar baudžiamosios teisės priemonės būtinos veiksmingo politikos įgyvendinimo tikslui pasiekti“²⁵.

Apibendrinant pabrėžtina, kad proporcingumo ir ekonomiškumo principų taikymas naudojant Europos arešto orderio sistemą yra svarbus ir reikalingas, tačiau negali paneigti baudžiamosios atsakomybės tikslų ir kitų svarbių principų: atsakomybės ir bausmės neišvengiamumo, teisėtumo ir kitų principų bei pažeisti nukentėjusiųjų teisių. Proporcingumo principo grindimas vien Europos arešto orderio vykdymo sąnaudų ir naudos santykio pagrindu yra nesuderinama su teisingumu bei baudžiamosios atsakomybės tikslais.

EUROPOS AREŠTO ORDERIO TAIKYMĄ ĮTVIRTINANČIŲ TEISĖS NORMŲ SUDERINAMUMO PROBLEMATIKA LIETUVOJE

„Komisija mano, kad atsižvelgiant į bendrą Tarybos sutarimą dėl proporcingumo patikrinimo naudos ir į mažesnę pasitikėjimą EAO sistema, kai proporcingumas netikrinamas, visos valstybės narės turi atlikti proporcingumo patikrinimą, įskaitant valstybes, kuriose baudžiamasis persekiojimas privalomas. Valstybės narės gali pasinaudoti Tarybos pagrindų sprendimu, kai mano, kad asmuo turėtų būti jų teritorijoje, tam kad jį būtų galima patraukti baudžiamajon atsakomybėn arba jam vykdyti laisvės atėmimo bausmę.“²⁶. Europos Komisija šį aspektą laiko viena esmingiausių problemų, siekiant pripažinti Europos arešto orderio taikymą tinkama baudžiamojo bendradarbiavimo forma.

²⁴ Europos Sąjungos sutartis //Official Journal C: 1997-11-10 Nr.340-173

²⁵ Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui 2011-09-20 ES baudžiamosios teisės politikos kūrimas. Veiksmingo ES politikos įgyvendinimo užtikrinimas baudžiamosios teisės priemonėmis. – COM/2011/573.-2011

²⁶ Europos Komisijos ataskaita Europos parlamentui ir Tarybai dėl 2002 m. birželio 13 d. Tarybos pagrindų sprendimo dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos įgyvendinimo nuo 2007 (2011-04-11)http://ec.europa.eu/justice/policies/criminal/extradition/docs/com_2011_175_en.pdf [interaktyvus] 2011[Prisijungimo laikas 2012-02-21].

Svarbu pabrėžti, kad valstybės narės turi pareigą peržiūrėti nacionalinius teisės aktus ir pakankama apimtimi įtvirtinti Europos arešto orderio sistemoje galimybę taikyti proporcingumo ir proceso ekonomiškumo principą.

Europos Tarybos pagrindų sprendimas²⁷ neįpareigoja Europos arešto orderį išduodančią valstybę narę tikrinti, ar šio baudžiamojo tarpvalstybinio instrumento taikymas atitinka proporcingumo ir ekonomiškumo principams. Europos Komisija ir Parlamentas akcentuoja, kad šis klausimas turi būti sprendžiamas valstybių narių vidaus teisės normų pagalba. Europos arešto orderio išdavimo dėl asmens perdavimo Lietuvos Respublikai tvarką nustato Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) 69¹ straipsnis²⁸. Proceso ekonomiškumo principo, kuris įgalintų prokurorą nesikreipti dėl asmens perdavimo pagal Europos arešto orderį dėl nusikalstama veika padarytos žalos dydžio proporcingumo su instrumento taikymo sąnaudomis, nėra įtvirtinto BPK. Suprantama, proporcingumo principo privalu laikytis pagal bendrąsias nuostatas, t.y. taikant procesines prievartos priemones ir atliekant ikiteisminio tyrimo veiksmus²⁹. Europos arešto orderis yra išduodamas nutarties skirti suėmimą pagrindų. Prokuroras kreipdamasis į teismą dėl suėmimo asmeniui paskyrimo, vadovaujantis nustatytu teisiniu reguliavimu, turi įvertinti griežčiausios kardomosios priemonės taikymo atitiktį proporcingumo principui. BPK 69¹ straipsnio analizė rodo, kad įstatymas nenumato proporcingumo ir ekonomiškumo principų taikymo, jei nustatomos formaliosios prielaidos taikyti Europos arešto orderį: asmuo slepiasi kitoje valstybėje narėje nuo ikiteisminio tyrimo, už nusikalstamą veiką tiek prašančioje valstybėje, tiek vykdančioje valstybėje baudžiamajame įstatyme numatyta ne mažesnė nei 1 metų laisvės atėmimo bausmė, išskyrus atvejus, kai dvigubas baudžiamumas nereikalaujamas, o prašančios valstybės baudžiamasis įstatymas numato ne trumpesnę nei 3 metų laisvės atėmimo bausmę.

Europos arešto orderio išdavimo procedūrą detalizuoja Europos arešto orderio išdavimo ir asmens perėmimo pagal Europos arešto orderį taisyklės (toliau – Taisyklės)³⁰.

2009 metų Taisyklių pakeitimai tiesiogiai įtvirtino proporcingumo ir ekonomiškumo principo taikymą, išduodant šį tarpvalstybinį baudžiamojo bendradarbiavimo instrumentą³¹.

²⁷ Europos Tarybos 2002 m. birželio 13 d. pagrindų sprendimas 2002/584/TVR dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2002F0584:20090328:LT:PDF>[interaktyvus] [prisijungimo laikas 2012-02-28]

²⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341.

²⁹ Ten pat, 11 straipsnis.

³⁰ Europos arešto orderio išdavimo ir asmens perėmimo pagal Europos arešto orderį taisyklės, patvirtintos Lietuvos Respublikos teisingumo ministro ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004 m. rugpjūčio 26 d. įsakymu Nr. 1R-195/I-114 „Dėl Europos arešto orderio išdavimo ir asmens perėmimo pagal Europos arešto orderį taisyklių patvirtinimo“//Valstybės žinios, 2004, Nr. 134-4886;

Taisyklių 3.1. punkte įtvirtinta, kad Europos arešto orderis išduodamas, jei baudžiamasis procesas yra pradėtas dėl nusikaltimo, numatyto 2002 m. birželio 13 d. Tarybos pagrindų sprendimo 2002/584/TVR dėl Europos arešto orderio ir valstybių narių tarpusavio perdavimo procedūrų 2 straipsnio 2 dalyje (LR BK straipsnių atitikmenys nurodyti Taisyklių 2 priede), arba dėl kito nusikaltimo, už kurį pagal LR BK numatyta bent vienerių metų laisvės atėmimo bausmė, *išskyrus nesunkų nusikaltimą, kuriuo nepadaryta didelė turtinė žala*. Šis poįstatyminis teisės aktas imperatyviai nurodo, kad ikiteisminiam tyrimui vadovaujantis prokuroras kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl kardamosios priemonės – suėmimo skyrimo įtariamajam, gali tik įvertinęs padaryto nusikaltimo pavojingumo laipsnį, pobūdį ir įtariamojo asmenybę, privalo užtikrinti asmens perdavimo proporcingumo ir proceso ekonomiškumo principų laikymąsi. Toks teisinio reguliavimo nenuoseklumas suponuoja negatyvų situacijos vertinimą ir reikalauja diskusijų. Įstatymas – aukščiausia teisinę galią turintis teisės aktas. Joks poįstatyminis aktas negali pakeisti ar praplėsti teisinio reguliavimo ribų, tuo tarpu poįstatyminio akto paskirtis yra detalizuoti arba nustatyti įstatyme įtvirtintų imperatyvų įgyvendinimo tvarką. Taigi, Taisyklėmis nepateisinamai susiaurinama nusikalstamų veikų, už kurias pagal įstatymą gali būti išduodamas Europos arešto orderis, amplitudė. Siekiant eliminuoti šią disfunkciją, galimi du problemos sprendimo modeliai. Pats paprasčiausias būdas – papildyti BPK 69¹ straipsnį nuostata, leidžiančia atsakingoms už Europos arešto orderio išdavimą institucijoms nesikreipti į subjektus³², atsakingus už šio teisinio instrumento išdavimą, jei Europos arešto orderio išdavimas neatitiks proporcingumo ir proceso ekonomiškumo principo arba Generalinei prokuratūrai atsisakyti išduoti Europos arešto orderį, jei būtų nuspręsta, kad šio tarpvalstybinio baudžiamojo instrumento išdavimas prieštarauja proporcingumo ir proceso ekonomiškumo principams. Įstatymu nustačius tokį reguliavimą, Taisyklėse tikslinga įtvirtinti kriterijus, padėsiančius įvertinti Europos arešto orderio išdavimo galimą neatitikimą proporcingumo ir proceso ekonomiškumo principui. Šis būdas turi ir neigiamų aspektų. Visų pirma, tokiu valstybiniu teisiniu reguliavimu legalizuojama situacija, jog padariusiam nusikalstamą veiką asmeniui išvykus iš valstybės, išskirtinai būtų ginamos tik didesnę materialinę žalą patyrusių nukentėjusiųjų teisės. Taigi, iš dalies būtų paneigtas valstybės siekis baudžiamosios teisės

³¹ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2009 m. spalio 7 d. įsakymas Nr. 1R-312/I-140 „Dėl Lietuvos Respublikos teisingumo ministro ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004 m. rugpjūčio 26 d. įsakymo Nr. 1R-195/I-114 „Dėl Europos arešto orderio išdavimo ir asmens perėmimo pagal Europos arešto orderį taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“//Valstybės žinios, 2009, Nr. 122-5263.

³² LR generalinė prokuratūra ir LR teisingumo ministerija;

priemonėmis ginti žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus nuo nusikalstamų veikų, susidarytų prielaidos pažeisti nukentėjusiųjų teises. Antra, iškiltų grėsmė konstitucinio asmenų lygybės prieš įstatymą principo pažeidimui³³, o taip pat prieštarautų baudžiamosios atsakomybės tikslui – nubausti nusikaltusį asmenį.

Kita, sudėtingiau įgyvendinama problemos sprendimo priemonė, – už tam tikras veikas, t.y. tas veikas, kuriomis padaroma nedidelė turtinė žala, baudžiamajame įstatyme nustatyti bausmes, nesusijusias su laisvės atėmimu arba nustatyti mažesnę nei 1 metų laisvės atėmimo bausmę arba, atskirais atvejais, tokias veikas dekriminalizuoti. Pastaroji priemonė taip pat turi nemaža diskutuotinų aspektų, nes susijusi su baudžiamojo įstatymo nemažos dalies teisės normų keitimu ir (ar) papildymu. Taikant šią priemonę taip pat labai svarbu įvertinti ir užtikrinti nukentėjusio teisių apsaugą.

IŠVADOS

Baudžiamosios teisės tikslų užtikrinimas bei proporcingumo principo taikymas sprendžiant Europos arešto orderio išdavimo klausimą ar asmens perdavimą pagal Europos arešto orderį yra du teisiniai gėriai, kurių pusiausvyrą privalu užtikrinti nacionaliniu teisiniu reguliavimu.

Europos Tarybos pagrindų sprendimas neįpareigoja Europos arešto orderį išduodančią valstybę narę tikrinti, ar šio instrumento taikymas atitinka proporcingumo ir ekonomicumo principams. Šis klausimas turi būti sprendžiamas valstybių narių vidaus teisės normų pagalba.

Šiuo metu nacionaliniame baudžiamojąjį procesą reguliuojančiame įstatyme – Baudžiamojo proceso kodekse nėra įtvirtintų teisinių priemonių, leidžiančių Generalinei prokuratūrai atsisakyti išduoti Europos arešto orderį ekonomiškumo ir proporcingumo kriterijų pagrindu. Europos arešto orderio išdavimo ir asmens perėmimo pagal Europos arešto orderį taisyklės nustato galimybę neišduoti Europos arešto orderio dėl nesunkaus nusikaltimo, kuriuo nepadaryta didelė turtinė žala. Poįstatyminiu aktu negali būti praplečiamos įstatymo taikymo ribos.

³³ P.vz. asmuo išibrauna į gyvenamąją patalpą ir pagrobia svetimą turtą - 300 litų vertės mikrobangų krosnelę, tuo padarydamas nusikalstamą veiką pagal LR baudžiamojo kodekso 178 straipsnio 2 dalį. Jei toks asmuo neišvyksta iš Lietuvos – būtų vykdomas baudžiamasis persekiojimas, tačiau jei, siekdamas išvengti atsakomybės, toks asmuo išvyktų į kitą ES valstybę narę, nustačius, kad tokio asmens parvežimas iš kitos šalies gerokai viršys patirtą žalą, būtų galimybė atsisakyti išduoti Europos arešto orderį ir taip susidarytų prielaidos išvengti baudžiamosios atsakomybės, nors sankcijoje numatyta, jog tokią nusikalstamą veiką padaręs asmuo baudžiamas bauda arba areštu, arba laisvės apribojimu, arba laisvės atėmimu iki šešerių metų.

Problema sprestina papildant BPK 69¹ straipsnį nuostata, leidžiančia atsakingoms už Europos arešto orderio išdavimo inicijavimą institucijoms nesikreipti į subjektus, atsakingus už šio teisinio instrumento išdavimą, jei Europos arešto orderio išdavimas neatitiks proporcingumo ir proceso ekonomiškumo principo arba Generalinei prokuratūrai atsisakyti išduoti Europos arešto orderį, jei būtų nuspręsta, kad šio tarpvalstybinio baudžiamojimo instrumento išdavimas prieštarauja proporcingumo ir proceso ekonomiškumo principams. Kitas sprendimo būdas – už veikas, kuriomis padaroma nedidelė turtinė žala, baudžiamajame įstatyme nustatyti bausmės, nesusijusias su laisvės atėmimu arba nustatyti mažesnę nei 1 metų laisvės atėmimo bausmę.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija//Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Europos Sąjungos sutartis //Official Journal C: 1997-11-10 Nr.340-173
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojimo proceso kodeksas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341.
5. Europos Tarybos 2002 m. birželio 13 d. pagrindų sprendimas 2002/584/TVR dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos [interaktyvus] [prisijungimo laikas 2012-02-28] <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2002F0584:20090328:LT:PDF>
6. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004 m. rugpjūčio 26 d. įsakymas Nr. 1R-195/I-114 „Dėl Europos arešto orderio išdavimo ir asmens perėmimo pagal Europos arešto orderį taisyklių patvirtinimo“// Valstybės žinios, 2004, Nr. 134-4886.
7. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2009 m. spalio 7 d. įsakymas Nr. 1R-312/I-140 „Dėl Lietuvos Respublikos teisingumo ministro ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004 m. rugpjūčio 26 d. įsakymo Nr. 1R-195/I-114 „Dėl Europos arešto orderio išdavimo ir asmens perėmimo pagal Europos arešto orderį taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“//Valstybės žinios, 2009, Nr. 122-5263.
8. Eurobarometer Nr. 75, 2011 m. [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-03-12]. <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb75/eb75_en.htm>.
9. Europos Komisijos ataskaita Europos parlamentui ir Tarybai dėl 2002 m. birželio 13 d. Tarybos pagrindų sprendimo dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos įgyvendinimo nuo 2007 (2011-04-11) http://ec.europa.eu/justice/policies/criminal/extradition/docs/com_2011_175_en.pdf [interaktyvus] [Prisijungimo laikas 2012-02-21].
10. Europos Sąjungos Tarybos 2008 m. liepos 18 d. (8216/2/08) „Europos arešto orderio išdavimo europinis vadovas“. [prisijungimo laikas 2012-04-01] http://www.tm.lt/dok/Eurarestordispraktinis_vadovas.pdf.
11. 11.European arrest warrant [prisijungimo laikas 2012-02-23] http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedomsecurity/judicial_cooperation_in_criminal_matters/133167_en.htm.
12. Drakšas, R. *Bausmė: bendrosios teorinės problemos* [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-03-12]. <https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:PKd9pHku_74J:www.draksas.lt/admin/files/get.php?id%3D7+kiekvienas+

padar%C4%99s+nusikalstam%C4%85+veik%C4%85+asmuo+turi+susilaukti+bausm%C4%97s&hl=en&gl=lt&pid=bl&srcid=ADGEESgfvVL997E_AaPRcWA-FsBsbk7-nqQyKvChj_5HUaXTWxnZTDZmjks6EFyXICer_XVtCV01JafDPBac_Ctxc4n0OqqHcCVgWbC7-BwFQ6RUX69N-01YheEW9jv-4CnsD95x84Wv7bG&sig=AHIEtbTGa-w0NvNyp5wwnncJzIMxmWXYGg.

13. Drakšas, R. Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos. Vilnius: Eugrimas, 2002.
14. Jurka R. Europos arešto orderis: kai kurie teisės aiškinimo ir taikymo aspektai: straipsnis anglų kalba// Jurisprudencija. Vilnius, 2011, Nr. 18 (1), ISSN 1392-6195, p. 327-343.
15. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui 2011-09-20 „ES baudžiamosios teisės politikos kūrimas. Veiksmingo ES politikos įgyvendinimo užtikrinimas baudžiamosios teisės priemonėmis“. – COM/2011/573.-2011.
17. Lietuvos Konstitucinio teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas [prisijungimo laikas 2012-04-01] <http://www.lrkt.lt/dokumentai/1997/n7l0213a.htm>.
18. Panomariovas A., Losis E. Proporcingumas: nuo idėjos iki procedūros (straipsnis anglų kalba)//Jurisprudencija: mokslo darbai = Jurisprudence: research papers/ Mykolas Romeris universitetas. Vilnius: Mykolas Romeris universiteto Leidybos centras. ISSN 1392-6195. 2010, Nr. 2(120), p. 257-272.
19. Švedas G. Kai kurios asmens perdavimo pagal Europos arešto orderį baudžiamajam persekiojimui teorinės ir praktinės problemos//Teisė. Vilnius, 2008, Nr. 66(1), ISSN 1392-1274, p.62-74.
20. Vaišvila, A. Bausmės problema teisinėje valstybėje: mirties bausmės aporija// Teisės problemos, 1997, Nr.1.

HUMAN RIGHTS VIOLATION OF THREATS OF THE EUROPEAN ARREST WARRANT

Daiva Bereikienė*, Žana Vaščova**
Mykolas Romeris University

Summary

This paper analyzes the significance of a principle of proportionality and the limits of a person by the transfer of regional and national law instruments defining the European arrest warrant. Member States, national regulatory inspection is recommended to ensure the proportionality using the European arrest warrant system. Hypothesis that the proportionality principle, using the European arrest warrant is being used for evaluating criminal justice purposes and to ensure victim protection imperatives. This paper analyzes two problematic aspects of regional and national legal instruments providing for the surrender of the European arrest warrant procedure, incompatibility and related problems; and also the balance between the two law values: the criminal law enforcement purposes and the principle of proportionality in European Arrest Warrant issuance or transfer of a person under the European Arrest Warrant, and security criteria. Expertise relevant to the national regulatory problems. The article concludes that national criminal law amendments would create preconditions for the proper application of the principle of proportionality, without prejudice to the objectives of criminal law and making it possible to properly protect victims' rights and legitimate interests. European Council Framework Decision of the European arrest warrant does not require the issuing Member State to check whether the application of this instrument meets the principles of proportionality and economic. This issue must be addressed by Member States' domestic legal norms.

Currently, the national criminal proceedings, governing law - the Criminal Procedure Code does not contain law measures to the General Prosecutor's Office refused to issue a European arrest warrant and the proportionality of cost criteria. European arrest warrant and the person taking over the European Arrest Warrant not to issue regulations to establish a European arrest warrant for a minor crime, which has been made significant property damage. An executive can not act to broaden the limits of the law. Problem is solving according to CPC Article 69¹ of the provision to charge for issuing the European arrest warrant initiation of the authorities not to apply to the entities responsible for issuing this legal instrument, if the European arrest warrant issued do not meet the proportionality and the principle of procedural economy, or the General Prosecutor's Office refused to issue a European arrest warrant, if decided that the issue of cross-border criminal instrument, contrary to the principles of proportionality and procedural economy. Another solution - for acts causing minor property damage, the criminal law penalties not involving deprivation of liberty or to less than 1 year imprisonment.

It is also concluded that pre-trial investigating officers have applied to other alternative procedures that require less input from both the person sought and the executing state. Ensuring the objectives of criminal law and the proportionality principle for the resolution of the European arrest warrant issuance or transfer of a person under the European Arrest Warrant are two legal good, which must ensure a balance between the national legal regulation.

Keywords: criminal law, criminal procedure law, the European arrest warrant, the principle of proportionality, the victim's rights security

Daiva Bereikienė* Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: žmogaus teisių apsauga, aplinkosaugos teisė.

Daiva Bereikienė, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, Lecturer. Research interests: human rights protection, environmental law.

Žana Vaščova** Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: žmogaus teisių apsauga, baudžiamoji teisė, aplinkosaugos teisė.

Žana Vaščova, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, Lecturer. Research interests: human rights protection, criminal law, environmental law.

AKTYVAUS MOKYMOSI METODŲ NAUDOJIMAS RENGIANT POLICIJOS PAREIGŪNUS

Viačeslav Čigrin*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas-ACP
Telefonas (8-37) 303442,
Elektroninis paštas: cigrin@mruni.eu*

Santrauka. Dėstytojo profesija yra sudėtinga tačiau kartu ir reikšminga. Anksčiau prioritentinė reikšmė buvo teikiama žinių perteikimui, kiekybei, mokymui. Taip buvo sukurta terpė tradicinei didaktikai ir reprodukciniams mokymo metodams. Dėstytojas dominuoja ir įsakinėja, o studentas paklūsta ir vykdo. Šiuolaikinės Lietuvos švietimo nuostatos grindžiamos modernia didaktika, pabrėžiant glaudų santykį tarp ugdymo turinio ir metodų. Aukštoji mokykla tampa nuolat besimokančia organizacija, kurioje naudojami naujausi ugdymo metodai, taikomos įvairios technologijos. Šio straipsnio tikslas yra naujų mokymosi metodų diegimas Viešojo saugumo fakulteto studijų procese ir pasiektų rezultatų analizė. Straipsnyje nagrinėjami aktyvaus mokymosi metodų panaudojimas nagrinėjant temą „Šaunamojo ginklo ir specialiųjų priemonių panaudojimo teisėtumas“ bei šių metodų rezultatai, gauti eksperimentinėje bei kontrolinėje grupėse.

Pagrindinės sąvokos: studijų procesas, aktyvaus mokymosi metodai, studentai.

ĮVADAS

Nuo šalies švietimo sistemos ugdymo turinio iš esmės priklauso šiuolaikinė pilietinė, demokratinė tautos savimonė bei gyvensena. Aukštoji mokykla, kurioje ugdomas ateities visuomenės žmogus, ilgą laiką vyravusią nuostatą „gyventi čia ir dabar“ keičia nuostata ugdyti asmenybę sugebančią laisvai ir prasmingai veikti kintančioje socialinėje ir kultūrinėje aplinkoje. Gyvendami XXI amžiuje, kuris vadinamas „informacijos amžiumi“ nuolatinė kaita valstybėje ir visuomeniniame gyvenime skatina ugdyti naujus įgūdžius: priimti ir valdyti informaciją, išsirinkti tai, kas reikšminga ir svarbu, nes naujų mokymo (-si) metodų ir netradicinių vertinimo būdų diegimas visais švietimo sistemos lygmenimis yra vienas iš politinių reikalavimų, keliamų universitetinėms studijoms Europos Sąjungoje (toliau ES).¹ Aukštoji mokykla tampa nuolat besimokančia organizacija², kurioje naudojami naujausi ugdymo metodai, taikomos įvairios technologijos³. Reikalavimas reformuoti aukštąją mokslą Europoje, siekiant, kad jis taptų pasauliniu standartu, neatsiejamai susijęs su bendros

¹ Leliūgienė, I., Baršauskienė, V. (2007) The role of the university in community development Responding to the challenges of globalization // Higher Education and National Development:// universities and societies in transition, London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.

² Aukštojo mokslo ateitis: vizija 2020-iesiems 2007, British Council

³ Geoffrey, P., (2007) Šiuolaikinis mokymas: praktinis vadovas, Vilnius: Tyto Alba.

europinės universitetinės erdvės sukūrimo ir aukštąjį mokslą teikiančių institucijų reformavimo būtinybe⁴.

Įvairūs pastaruosius dešimtmečius vykstančių universitetinių studijų pokyčių aspektai, požiūrio į mokymą (-si) pokyčiai ir jų svarba, naujas mokymo (-si) turinys, formos ir stiliai bei besimokančiųjų vaidmuo šiuolaikinėje visuomenėje buvo nagrinėti daugelio Lietuvos mokslininkų, pvz. R. Laužacko (2000)⁵, M. Teresevičienės ir G. Gedvilienės (1999, 2003)⁶, L. Jovaišos (2001)⁷, P. Jucevičienės (1997)⁸ ir kt. Iš užsienio šalių mokslininkų paminėtini P. Jarvis (1998)⁹, C. K. Knapper ir A. J. Cropley (2000)¹⁰, J. Field (2002)¹¹, ir kt. darbai, kuriuose analizuotas JAV, Kanados, Didžiosios Britanijos, Olandijos, Vokietijos ir kt. šalių vykstantis universitetinių studijų ugdymo paradigmos poslinkis nuo tradicinio mokymo ir rengimo proceso, kurio centre yra dėstytojas – žinių perteikėjas, prie netradicinio mokymo, t. y. mokymosi proceso, kurio centre yra dėstytojas – mokymo (-si) moderatorius; nuo susikcentravimo į didaktinius įgūdžius ir formalias programas į sukūrimą mokymo (-si) aplinkos, kurioje mokoma, kaip mokytis, o mokymo programos neapsiriboja vien kartojimu ir žinių išlaikymu, bet, remiantis A. Giddens¹², suteikia pagrindinius įgūdžius būtinas kognityvines ir emocines kompetencijas (Ramsden, 2000¹³; Field, 2002¹⁴). „Pagrindinės kompetencijos – daugiafunkcinė žinių, gebėjimų ir nuostatų visuma, būtina kiekvienam asmeniui tam, kad jis jaustų pasitenkinimą savo gyvenimu ir siektų tobulėti, aktyviai dalyvautų visuomenės gyvenime, susirastų tinkamą darbą“ (iš Europos Komisijos švietimo ir kultūros direktorato B darbo grupės apžvalgos)¹⁵. Kompetencija (arba kompetentingumas) – dinamiškas žinių, gebėjimų, vertybių ir požiūrių derinys, įgalinantis tinkamai atlikti veiklą¹⁶. Studijų metu, svarbiausi ugdomų ir plėtojamų kompetencijų komponentai yra:

- tam tikro dalyko žinios, jų supratimas;

⁴ Buršaitienė N., Teresevičienė M. (2004) Innovative Learning and Assessment in Higher Education. Tiltai. Priedas: Mokslo darbai, Nr. 19. Klaipėda: KU.

⁵ Laužackas R. (2000) Mokymo turinio projektavimas. Standartai ir programos profesiniame rengime. Kaunas: VDU.

⁶ Teresevičienė M., Gedvilienė G. (1999) Mokymasis bendradarbiaujant. Vilnius: Garnelis.

Teresevičienė M., Gedvilienė G. (2003) Mokymasis grupėse ir asmenybės kaita. Monografija. Kaunas: VDU

⁷ Jovaiša L., 2001, Ugdymo mokslas ir praktika. Vilnius: Agora.

⁸ Jucevičienė P. (1997) Ugdymo mokslo kaita. Kaunas: KTU.

⁹ Jarvis P. (1998) Paradoxes of Learning: On Becoming an Individual in Society. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

¹⁰ Knapper C. K., Cropley A. J. (2000) Lifelong learning in Higher Education. 3rd ed. London: Kogan Page.

¹¹ Field J. (2002) Life Long Learning and the New Educational Order. London: Kogan Page,

¹² Giddens A. (2005) Sociologija Vilnius: Poligrafija ir informatika

¹³ Ramsden P. (2000) Kaip mokytis aukštojoje mokykloje. Vilnius: Aidai

¹⁴ Field J. (2002) Life Long Learning and the New Educational Order. London: Kogan Page

¹⁵ Panorama Series.(2008) Luxembourg: Office for Official Publications of the Communities, p. 12

¹⁶ Glossary of Common Terms for Prior Learning Assessment and Recognition. (2002) University of Saskatchewan(Canada).

[žiūrėta 2011-10-06] Prieiga per

internetą:<<http://www/extension.usask.ca/ExtentionDivision/resources/PLAR/glossary.html>>

-
- turimų žinių taikymo tam tikrose situacijose gebėjimai;
 - vertybės ir požiūriai.

Kompetencija yra sudėtinė kvalifikacijos dalis. Kadangi policijos pareigūnui duota teisė išskirtiniais atvejais panaudoti šaunamąjį ginklą, labai svarbu, kad kiekvienas studentas aiškiai žinotų šaunamojo ginklo panaudojimo teisėtumo sąlygas. Būtinumas panaudoti prievartą gali kilti įvairiose situacijose, pvz., jėga priverčiant asmenį vykdyti teisėtą reikalavimą; atremiant pavojingą kėsiniimąsi; sulaikant asmenį, padariusi teisės pažeidimą ir vengiantį sulaikymo, stabdant automobilį ir kt. Už neteisėtus veiksmus pareigūnams, įstatymų nustatyta tvarka, gali būti taikomos drausminės, administracinės, materialinės arba baudžiamosios atsakomybės priemonės. Nusikaltimo ir nusikaltimo sudėties teisinių kategorijų supratimas padeda suvokti, kad tam tikros aplinkybės šalina veikiančiojo baudžiamąją atsakomybę ne todėl, kad jose nebūtų įmanoma išvelgti nusikaltimo sudėties, o dėl tos priežasties, jog esant šioms aplinkybėms nyksta tiek pavojingumo, tiek priešingumo teisei požymiai. Visos užsienio valstybės baudžiamuosiuose įstatymuose numato aplinkybes, šalinančias baudžiamąją atsakomybę. Jų skaičių nulemia valstybės teisės sistema, teisinės tradicijos ir papročiai. Praktiškai visų valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose numatyta būtinoji gintis ir būtinas reikalingumas, tokios valstybės pvz. kaip Vokietija, Danijos numato tik šias dvi aplinkybes. Tačiau didžioji dalis valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose išskiria ir kt. aplinkybes, kurioms priskirtini pvz. įsakymo ar profesinės pareigos vykdymas (Japonija, Olandija, Gana, Indija, Alžyras, Gabonas), nusikaltėlio sulaikymas (Zambija, Estija, Ukraina, JAV, Švedija) ir nukentėjusiojo sutikimas (Indija, Sudanas), o prie retesnių – savos teisės realizavimas (Gana), karinio įsakymo vykdymas (Švedija), nusikaltimo imitacija (JAV). Lietuvos Respublikos Baudžiamasis Kodeksas, įsigaliojęs nuo 2003 m. sausio 1 d. išskiria tokias baudžiamąją atsakomybę šalinančias aplinkybes: būtinoji gintis, asmens, padariusio nusikaltimą, sulaikymas, profesinių pareigų vykdymas, būtinas reikalingumas, teisės saugos užduoties vykdymas, įsakymo vykdymas, pateisinama profesinė ar ūkinė rizika, mokslinis eksperimentas (BK 28-35 str.)¹⁷. Tačiau, teisinės kalbos sudėtingumas, formalus požiūris į studijų procesą mažina susidomėjimą šiuo klausimu, dėl ko mažėja studijų rezultatų lygis.

Darbo aktualumą lemia mokslinių tyrimų aktyvaus mokymosi veiksmingumo stoka. Mokslinėje literatūroje kol kas nėra išsamesnių studijų, analizuojančių sąsajas tarp aktyvaus

¹⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. (2009). Vilnius: Saulelė

mokymosi metodų naudojimo ir gautu studijų rezultatų. Todėl egzistuoja nuomonė, kad ši tema yra tiek aktuali, tiek dar nėra visapusiškai išanalizuota.

Tyrimo hipotezė: naudojant aktyvaus mokymosi metodus, eksperimento metu gauta objektyvi informacija prisidės prie studentų teisinės kompetencijos ir vidinės motyvacijos studijoti formavimo.

Tyrimo tikslas yra nustatyti aktyvaus mokymosi metodų naudojimo rezultatus nagrinėjant temą „Šaunamojo ginklo ir specialiųjų priemonių panaudojimo teisėtumas“ Viešojo saugumo fakultete.

Tyrimo uždaviniai:

- Atrinkti aktyvaus mokymosi metodus, kurie bus naudojami studijų procese dėstant temą „Šaunamojo ginklo ir specialiųjų priemonių panaudojimo teisėtumas“.
- Suskirstyti pirmo kurso studentus į dvi grupes: eksperimentinę ir kontrolinę.
- Palyginti ir išnagrinėti tyrimo metų gautus studijų rezultatus.

TYRIMO METODIKA

Tyrimas buvo atliktas Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultete 2010-2011 m.m. Jame dalyvavo 119 nuolatinių Teisės ir policijos veiklos studijų programos studentų, iš jų – 56 merginos ir 63 vaikinai.

Pirmame mokslinio tyrimo etape buvo apžvelgti aktyvaus mokymosi metodai¹⁸ dažniausiai naudojami studijų procese ir motyvuotai atrinkti taikytini tyrimo metu:

- Paskaita. Naudojama kai svarbiausias mokymo tikslas yra suteikti informaciją; kitais būdais mokymo medžiaga nėra prieinama; tenkina trumpalaikio įsiminimo tikslą; kai būtina pateikti tam tikros srities įžangines pastabas ar nurodyti mokymosi kryptis.
- Grupės diskusija. Skatina besimokančiuosius priimti atsakomybę už savo mokymąsi; skatina grupės narius dalintis mintimis; skatina atskirų asmenų priklausomybę grupei; padeda išvystyti pasitikėjimą savo jėgomis. Studentai geriau atsimena, kai diskutuojama grupėse (50 proc.), išbandoma praktiškai (75 proc.), studentas moko kitus arba tai, kas išmokta, pritaiko iš karto (90 proc.).
- Vaidmenų atlikimas. Besimokantieji gali sulaukti patarimų ar kritikos; atliekant konkrečią praktinę veiklą suteikiama tam tikro kryptingumo tikslingam elgesiui; įsijaučiama į kitų asmenų požiūrius bei motyvus.
- Atvejo analizė. Objektyvus žvilgsnis į problemą arba į įvairias aplinkybes; padeda pasikeisti idėjomis apie sprendimus, susijusius su darbo atlikimu.
- Seminarai. Padeda vystyti gebėjimus, susijusius su argumentavimu, pranešimo rengimu.

¹⁸ Petty G.(2007) Šiuolaikinis mokymas. Vilnius: Tyto Alba.

Mokslinės literatūros analizei atlikti buvo taikyti lyginamasis analitinis, turinio analizės, aprašomasis ir apibendrinimo metodai.

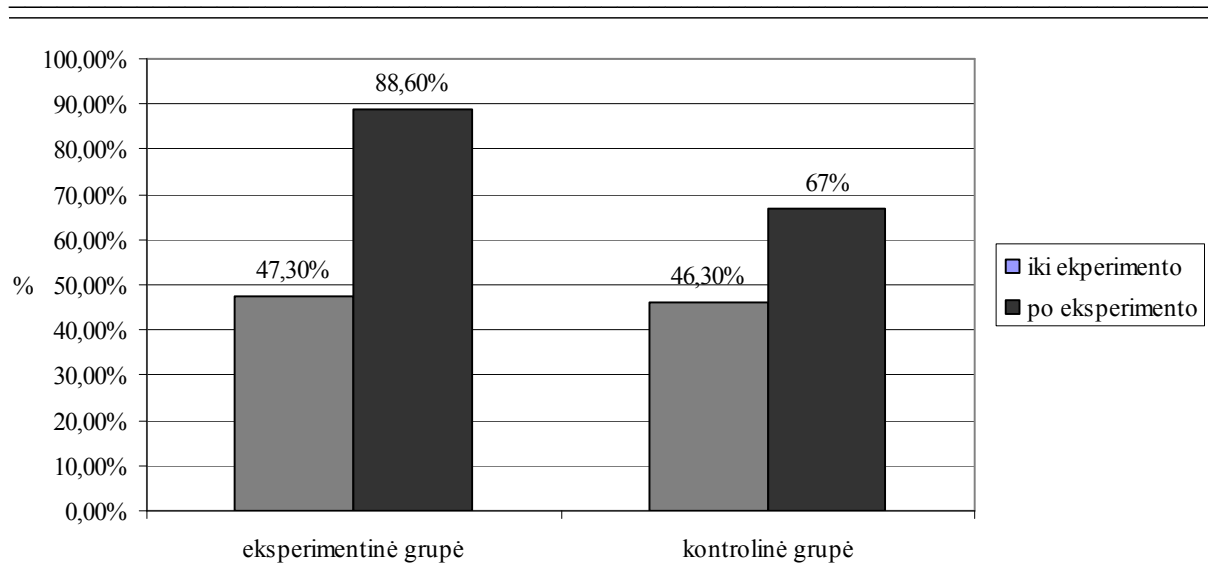
Antrame etape buvo atrinktos ir suformuotos dvi studentų grupės, dalyvausiančios eksperimente - eksperimentinė ir kontrolinė. Po testavimo nustatytas teisinių žinių lygis abejose grupėse iki ir po eksperimento. Siekiant nustatyti studentų savęs įvertinimą ir motyvaciją studijuoti buvo taikytas anketinės apklausos metodas. Kiekvienai studentų grupei prieš tyrimą buvo paašškintas tyrimo tikslas, anketos pildymo metodika, pabrėžtas apklausos slaptumas, anonimiškumas. Šiame tyrime panaudoti statistinių duomenų analizės ir lyginamasis metodai. Statistinė analizė atlikta bazių valdymo sistema „Microsoft Access 7.0 for Windows. Studento „t“ kriterijus taikytas hipotezei apie vidutinių reikšmių lygybę tikrinti. Statistiškai patikimomis buvo vertinamos $p < 0,05$ reikšmės.

Tyrimo metu paašškėjo, kad pasaulyje, profesinio mokymo srityje, kompetencija yra lemiamas faktorius. Kompetentingumo komponentai yra intelektas ir įgūdžiai. Kompetencija yra ne tik žinių, gebėjimų ir įgūdžių sintezė, bet ji apima ir motyvacijos, estetinius, socialinius ir elgsenos faktorius¹⁹. Studentų kognityvinę komponentą užtikrina profesionalios teisės srities žinios ir pakankama patirtis. Siekiant stiprinti praktinį studijų pobūdį ir nukreipti studentų protinę veiklą į paiešką, mokslinius tyrimus, savarankiškumo plėtrą, naudojant įvairias dėstytojo darbo su studentais organizavimo formas taikytini aktyvaus mokymosi metodai. Po atlikto anketavimo buvo nustatyta, kad dauguma studentų žino apie aktyvaus mokymosi metodus. Taip pat paašškėjo kad dažnai studentai pasyviai išklauso ir fiksuoja žinias, kurias jiems perteikia dėstytojas. Dalis studentų gana dažnai, tik išklauso dėstytoją, net nefiksuodami žinių. Aktyviai diskutuoja ir užduoda klausimus tik santykinai maža respondentų dalis. Potencialiai 78,5% studentų suvokia naujų studijų formų poreikį ir yra pasirengę būti aktyvūs praktinių užsiėmimų metu. Formuojant būsimųjų pareigūnų teisinės kompetencijos sistemą, būtina reformuoti studijų procesą, remiantis konceptualumo, sistemingumo, efektyvumo, atkuriamumo ir valdymo principais. Sėkmingas sistemos funkcionavimas priklauso nuo motyvacijos²⁰ - teisinių žinių orientavimo į profesionalumo stiprinimą; aktyvizacijos - pažinimo funkcijos stiprėjimo naudojant aktyvaus mokymosi metodus; diagnostikos, analizes ir rezultatų vertinimo adekvatumo.

Vienas iš sėkmingo aktyvaus mokymosi metodų naudojimo kriterijų yra teorinių žinių įsisavinimo lygio didėjimas. Lyginamoji teisinių žinių analizė tarp eksperimentinės ir kontrolinės grupių parodė žymiai didesni žinių lygį eksperimentinėje grupėje (1 pav.)

¹⁹Guide to Terminology Usage in the Field of Credential Recognition and Mobility. (2002) Canadian International Centre for International Credentials. .[žiūrėta 2011-09-14] Prieiga per internetą:<http://www.cicic.ca/pubs/guidt_en.stm>

²⁰Atkinson J. W., Feather N. T. (eds). (1966) A theory of achievement motivation. N.Y.: Wiley,391
Maslow, A. H. (1943) A theory of human motivation. Psychological Review, Vol 50(4), Jul, 370-396
Хекхаузен Х. (2003) Мотивация и деятельность / Мастера психологии. Москва

1 pav. Eksperimentinės ir kontrolinės grupės teorinių žinių testavimo vidurkis

Jeigu prieš eksperimentą kontrolinis testavimas eksperimentinėje ir kontrolinėje grupėse parodė pakankamai vienodą teisinių žinių lygį atitinkamai (47.30% ir 46.30%), po eksperimento matomas ryškus žinių lygio skirtumas (atitinkamai 88.60% ir 67%). Šis testavimas parodė vidurkio rodiklių skirtumo patikimumą tarp eksperimentinės ir kontrolinės grupių. Apskaičiuotas Studento kriterijus $t = 2,7$ ir yra didesnis nei teorinis $t = 2,02$ pateiktas skirstinio reikšmių lentelėje.

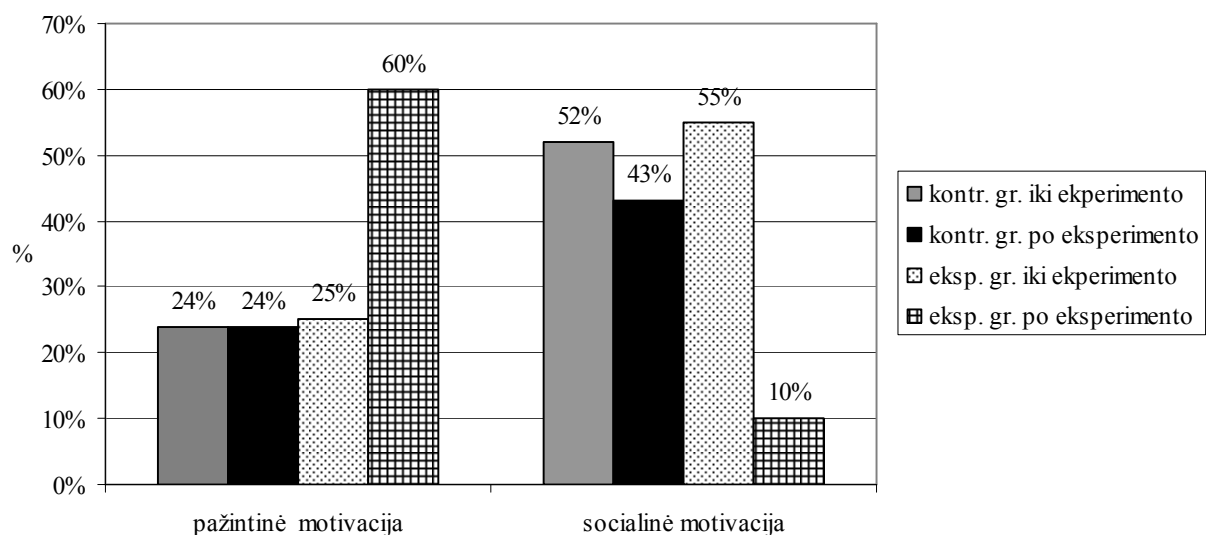
Kognityviojo-valinio komponento formavimas patikrintas modeliuojant specifinę praktinio pobūdžio situaciją, kuri atsispindi gebėjimus suformuluoti, analizuoti ir išspręsti mokymo užduotis. Vertinimo kriterijai buvo: gebėjimas rasti tinkamą problemos sprendimo būdą, pagal galiojančius teisės aktus, gebėjimas išvardinti įstatymus, remiantis kuriais priimtas atitinkamas sprendimas; specialios terminologijos naudojimas, asmeninis požiūris į problemą, gebėjimas sumodeliuoti analogišką situaciją. Maksimalus balų skaičius yra 10.

Eksperimentinės grupės rezultatai buvo ryškiai aukštesni negu kontrolinės grupės. Sprendžiant užduotį kontrolinės grupės nariai apsiriboja 1-2 kriterijais. Eksperimentinės grupės studentai pasižymėjo užtikrintu specialios terminologijos naudojimu, jiems nesukėlė sunkumų įvertinti situacijos teisinę padėtį. Pastarosios grupės studentai išsiskiria užtikrintu gebėjimu savarankiškai modeliuoti teisinę problemą. Teisinių situacijų modeliavimo skirtumai tarp kontrolinės ir eksperimentinės grupių statistiškai skiriasi, t apskaičiuotas - 7,25, yra didesnis teorinio $t - 2,02$, $p > 0,05$ (1 lentelė).

1 lentelė. Kognityviojo-valinio komponento formavimo rezultatai

Grupės	T	q	m	t	p
Eksperimentinė	4.45	0.53	0.12	7.25>2.02	
Kontrolinė	3	0.8	0.18		

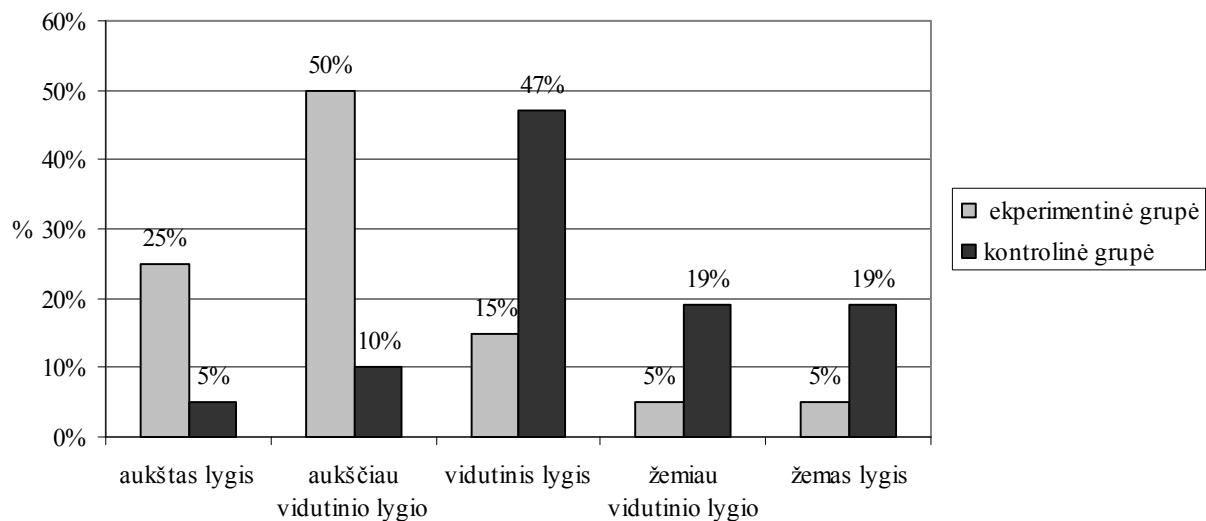
Teisinės kompetencijos formavimo sėkmę lėmė studentų motyvacijos dinamika siekiant įgyti teises žinias. Studentų mokymosi motyvacijos dinamikos pokyčiai parodyti pateiktame grafike (2 pav.).

2 pav. Studentų mokymosi motyvacijos dinamikos pokyčiai eksperimentinėje ir kontrolinėje grupėse

Studentų pažintinė mokymosi motyvacija pakito iš išorės į vidinę ir prieš tyrimą eksperimentinėje grupėje buvo 25%, po tyrimo išaugo iki 60%; kontrolinėje grupėje nepakito ir liko atitinkamai 24%. Socialinė mokymosi motyvacija pakito iš socialinės į pažinimo, prieš tyrimą eksperimentinėje grupėje buvo 55%, po tyrimo sumažėjo iki 10%, tuo tarpu kontrolinėje grupėje pokyčių dinamika ženkliai mažesne atitinkamai 52% ir 43%.

Formuojant būsimųjų pareigūnų teisinės kompetencijos sistemą, asmeninis studentų teisinių žinių vertinimas pateiktas (3 pav.)

3 pav. Eksperimentinėje ir kontrolinėje grupėse teisinių žinių asmeninis vertinimas po tyrimo

Eksperimentinėje grupėje palyginus su kontroline grupe daugiau studentų, kurie įvertino savo teises žinias aukštai - 25% ir 5% atitinkamai, ir virš vidutinio lygio - 50% ir 10% atitinkamai. Taip pat eksperimentinėje grupėje palyginus su kontroline grupe mažesnis studentų skaičius, kurie įvertino savo žinias kaip žemo ir žemiau vidutinio lygio – 5% ir 19% atitinkamai.

IŠVADOS

Tyrimo metų gauti rezultatai patvirtino teisinės kompetencijos formavimo tarp Viešojo saugumo fakulteto studentų efektyvumą.

Gauti rezultatai rodo, kad teorinių žinių įsisavinimo lygis eksperimentinėje grupėje ženkliai išaugo palyginus su kontroline grupe. Testavimas parodė vidurkio rodiklių skirtumo patikimumą tarp eksperimentinės ir kontrolinės grupių.

Taip pat išaugo studentų skaičius eksperimentinėje grupėje pas kurias pažintinė mokymosi motyvacija pakito iš išorės į vidinę, kai tuo tarpu kontrolinėje grupėje praktiškai nepakito. Pakito ir socialinė mokymosi motyvacija iš socialinės į pažinimo.

Studentų teisinių žinių asmeninis vertinimas eksperimentinėje grupėje palyginus su kontroline grupe ženkliai aukštesnis. Taip pat eksperimentinėje grupėje palyginus su kontroline grupe mažesnis studentų skaičius, kurie įvertino savo žinias kaip žemo ir žemiau vidutinio lygio.

Teigiami rezultatai formuojant kognityvųjį-valinį, reprodukcinį ir veiklos komponentus yra teoriškai pagrįsti ir statistiškai patvirtinti.

Apibendrinus asmeninę patirtį, taikant aktyvaus mokymo/si metodus, galima teigti, kad jie skatina mokymosi motyvaciją, domėjimąsi studijų dalyku, studentų iniciatyvą, kūrybiškumą, skatina tobulinti savo įgūdžius.

LITERATŪRA

1. Atkinson J. W., Feather N. T. (eds). (1966) *A theory of achievement motivation*. N.Y.: Wiley, 391 p.
2. Aukštojo mokslo ateitis: vizija 2020-iesiems (2007), British Council
3. Buršaitienė N., Teresevičienė M. (2004) *Innovative Learning and Assessment in Higher Education*. Tiltai. Priedas: Mokslo darbai, Nr. 19. Klaipėda: KU.
4. Field J. (2002) *Life Long Learning and the New Educational Order*. London: Kogan Page,.
5. Geoffrey, P., (2007) *Šiuolaikinis mokymas: praktinis vadovas*, Vilnius: Tyto Alba.
6. Giddens A. (2005) *Sociologija* Vilnius: Poligrafija ir informatika.
7. *Glossary of Common Terms for Prior Learning Assessment and Recognition*. (2002) University of Saskatchewan(Canada). [žiūrėta 2011-10-06] Prieiga per internetą:<<http://www.extension.usask.ca/ExtentionDivision/resources/PLAR/glossary.html>>
8. *Guide to Terminology Usage in the Field of Credential Recognition and Mobility*. (2002) Canadian International Centre for International Credentials,. [žiūrėta 2011-09-14] Prieiga per internetą:<http://www.cicic.ca/pubs/guidt_en.stm>
9. Jarvis P. (1998) *Paradoxes of Learning: On Becoming an Individual in Society*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
10. Jovaiša L., 2001, *Ugdymo mokslas ir praktika*. Vilnius: Agora.
11. Jucevičienė P. (1997) *Ugdymo mokslo kaita*. Kaunas: KTU.
12. Knapper C. K., Cropley A. J. (2000) *Lifelong learning in Higher Education*. 3rd ed. London: Kogan Page.
13. Laužackas R. (2000) *Mokymo turinio projektavimas. Standartai ir programos profesiniame rengime*. Kaunas: VDU.
14. Leliūgienė, I., Baršauskienė, V. (2007) *The role of the university in community development Responding to the challenges of globalization // Higher Education and National Development:// universities and societies in transition*, London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.
15. Maslow, A. H. (1943) *A theory of human motivation*. Psychological Review, Vol 50(4), Jul, 370-396.
16. Panorama Series.(2008) *Luxembourg: Office for Official Publications of the Communities*, p. 12.
17. Petty G.(2007) *Šiuolaikinis mokymas*. Vilnius: Tyto Alba.
18. Ramsden P. (2000) *Kaip mokyti aukštojoje mokykloje*. Vilnius: Aidai.
19. Teresevičienė M., Gedvilienė G. (1999) *Mokymasis bendradarbiaujant*. Vilnius: Garnelis.
20. *Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas*. (2009).Vilnius: Saulelė.
21. Хекхаузен Х. (2003) *Мотивация и деятельность / Мастера психологии*. Москва.

ACTIVE LEARNING METHODS TO USE TO PREPARE POLICE OFFICERS

Viacheslav Chirgin*
Mykolas Romeris University

Summary

Lecturer's profession is difficult and significant. One of the crucial points in successful teaching is tasks and objectives as to educate a personality. Earlier the priority was given to the value of knowledge transfer, the quantity of the training. This attitude was the premise for traditional didactics and reproductive teaching methods to appear. Traditional model of teaching was as follows, the lecturer dominates and commands, while students have to obey undoubtedly. Modern education in Lithuania shall be based on modern didactics, emphasizing the close relationship between the content of education and its methods. Higher educational institutions become permanently learning organizations that use the latest training methods, and different ultimate techniques. The requirements for the reformation of higher education in Europe, so that it becomes a global standard, are inherently linked to a common European University Area and higher educational institutions providing a need for such reformation. New learning methods and the analysis of the results of their application at the Faculty of Public Security is the purpose of this article. The article deals with the use of active learning methods in accordance with the theme "Legitimacy of the use of a firearm and special means" and the analysis of the results received in the experimental and control groups.

The study hypothesis suggested: to prove the positive effect of the development of students' legal consciousness and internal motivation during the experiment conducted on the basis of the implementation of active learning methods.

The study was carried out at Mykolas Romeris University Faculty of Public Security during 2010-2011 years. Overall 119 students of Law and police studies program took part in the research, i.e. 56 female and 63 male. The first phase of the research aimed at the review and selection of active learning methods. During the second phase two groups of students participating in the research were formed, i.e. the experimental and control groups.

The results of the survey confirmed the positive effect of the development of students' legal competence at the Faculty of Public Security. Positive results of the formation of reproductive performance components were theoretically justified and statistically confirmed during the research. In accordance to the author's personal experience of the implication of active teaching / learning methods, it can be argued that they promote learning motivation, interest in the subject of study, encourage students' initiative and creativity, as well as contribute to the development of students' skills.

Keywords: The study process, active learning methods, students.

Viačeslav Čigrin* Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros lektorius
Edukologija

Viacheslav Chirgin* Lecturer at Mykolas Romeris University Faculty of Public Security Department of State Border
Protection. Education

AFTER THE BOLOGNA PROCESS: NEW DEVELOPMENTS IN UNIVERSITY EDUCATION OF POLICE OFFICERS

Antanas Janušauskas*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8~37) 303668
El. paštas: antanasjanusauskas@mruni.eu*

Annotation. The article strives to disclose the higher police education in Lithuania. Higher education can best assist police, in their great social work, by working with them to design, develop, deliver and evaluate full-fledged philosophies of police education. In management education in particular, this relies on the development, or at least the articulation, of normative and interrelated models of society and its police, and on the identification of empirically justifiable dispositions for practice and methods for teaching. It should be stated that university education has become the advantage of servants of law enforcement: possessing a higher qualification of education, a law enforcement officer can better adapt in his/her workplace.

Keywords: higher education, police officers.

INTRODUCTION

Initiated in 1999 in Bologna¹, the process of developing the European Higher Education Area has had a vital impact on changes taking place in higher police education in Lithuania². In line with recommendations of the Bologna Declaration – standardizes and integrates the Lithuanian education in the European Higher Education Area. In an effort to modernise and professionalise policing, it is becoming increasingly common for police today to obtain formal university qualifications. Both police managers and academics had generally favourable views towards university education for police and working together in the delivery of policing courses³. Equally important as training for would-be executive staff is the enhancement of management skills of those who already take police executive posts⁴. Analyses of training needs clearly indicate that there is a great unfulfilled demand for this kind of educational service⁵. The article deals with the new aspects in curricula planning in Lithuanian higher education institutions that are in use since the implementation of the

¹ The Bologna Declaration of 19 June 1999. Joint declaration of the European Ministers of Education. The European Higher Education Area. (interent resurs: smm.lt/t_bendradarbiavimas/docs/bp/Bologna_20_declaration.pdf)

² Law on Education and Science of the Republic of Lithuania. Official Gazette, 2009, No. 54-2140.

³ Roberg, R., ; Bonn, S. *Higher education and policing: Where are we now?* Policing: An International Journal of Police Strategies and Management. 2004. Vol. 27, No. 4, pp. 469-486.

⁴ Chapell, A. *Police Academy Training: Comparing across curricula*. Policing: An International Journal of Police Strategies and Management. 2008. Vol 31, No 1, pp. 36-56.

⁵ Survey on European police education and training. Final report 2006. (interent resurs: cepol.europa.eu/fileadmin/website/2010).

Bologna Process in Lithuania. The Lithuanian experience in adopting the Bologna Process is briefly described, the approach to curricula development is analyzed and its relation to the quality assurance of education is outlined. For over 20 years, leaders in policing, including Police Department and the Ministry of Internal Affairs of Lithuania, commissioners' practitioners of police, have discussed and debated the need to professionalize police through university education. The debate remains ongoing to this day and various steps have been taken by Lithuanian Government and police organisations to reach the goal of police professionalism.

TOPICS COVERED INCLUDE PROBLEM AND RELEVANCE

Today researchers in education rise the question how to develop a future specialist that he/she would distinguish in his/her ability to adapt in the society that is fast changing and full of challenges, would have accumulated the necessary amount of knowledge, would be able to apply it in different practical situations, would be able to analyze as well as would interpret and predict his/her further career⁶. Education of a modern person gradually turns into self-education and continues life-long⁷. It is important to intercept, recognize, experience, select, continue and develop cultural heritage. As a result four principles predicated on education are accented in every academic syllabus: humanity, democracy, nationalism and renewal⁸. Space for interaction between a person and society is also revealed. It all goes to show constant development. The attention is relevant in preparing specialists of various spheres and police officers particularly⁹.

The only police training facility which provides higher police education in Lithuania is the Mykolas Romeris University Faculty of Public Security in Kaunas. The new legal and organizational situation of the Faculty of Public Security created new operational possibilities. When defining priority directions for the Faculty development, it was necessary to take into account both interests of the Police, whose organizational unit the Faculty is, and broadly understood public interest, manifesting itself in implementation of tasks related to public

⁶ Birzer, M.L. *The theory of andragogy applied to police training*. Policing: An International Journal of Police Strategies and Management. 2003. Vol 26, No 1, pp. 29-42.

⁷ Buerger, M. *Educating and training the mature police officer*. FBI Law Enforcement Bulletin. 2004. Vol 73, No 1, pp. 26-32.

⁸ Marenin, O. *Police training for democracy*. Police Practice and Research. 2004. Vol 5, No 2, May, pp. 107-123.

⁹ Paoline, E.A., Terrill, W. *Police education, experience, and the use of force*. Criminal Justice and Behavior. 2007. Vol 34, No 2, pp. 179-196.

order and safety. The key areas first of all involve Lithuanian police executive staff training and introducing new forms of training relevant to general higher education¹⁰.

In the process of preparing police officers in the Faculty of Public Security they are given knowledge in humanitarian, social, juridical and other sciences. While using complex knowledge we aim to develop logical and analytical capabilities of a future judicial officer; to present them different cultures and values. The education of a police officer is like a sort of art, which consists of obtained knowledge and skills as well as the method of cognition and analysis. However, we have to confront one negative property of police officer's higher education: after graduation and having a great fund of knowledge future officers does not know how to interpret them suitably. That is why it is difficult for them to adapt to the rapidly changing conditions of professional activity. The process of didactic training has to investigate, compare and analyse groups of problems, and not to apply on individual case of practice. Consequently, a police officer has to be trained as self-independent and competent personality, who can take decisions in the conditions of enlarged risk expeditiously. Theoretical knowledge must be closely related to practice¹¹.

Lithuanian research into police education has been located within the discussions and research into police professionalisation. Most research to date has focussed on entry level police and the notion of promoting the professional status of police through the completion of university education as an entry requirement¹². The attitudes of university educators in police studies have, however, been researched and were found to be in agreement about the provision of university education for police¹³. It was thought this may be because police were undertaking university education too early. While the notion of police undertaking university education is no longer new, Lithuanian police jurisdictions still face many uncertainties about police education and professionalism. The current study addresses gaps in the existing Lithuanian literature by exploring key stakeholders' perceptions about police university education and professionalism.

¹⁰ Nefas, S.; Smalskys, V. *Physical Safety of People as the Common Function of the Police and Local Community*. Journal of Comparative Politics. 2008. Vol 1., Nr. 1, pp. 82-92.

¹¹ Nedzinskas, E., Bankaukienė, N. *Training practice – the premise for professionalism of a future officer of law enforcement. Changes in Social and Business Environment* : proceedings of the 3rd international conference. Kaunas: Kaunas: Technologija. ISSN 1822-7090. 2009. pp. 279-288.

¹² Survey on European police education and training. Final report 2006. (interent resurs: cepol.europa.eu/fileadmin/website/2010).

¹³ Johnston, C. W., Cheurprakobkit, S. Educating our Police. Perception of the Police Administrators Regarding the Utility of a College Education, Police Academy Training and Preferences in Courses of Officers. International Journal of Police Science & Management. 2002. Vol. 4-3, pp.182-196.

The **objective** of this paper is to highlight the complexity of the university education of police officers in Lithuania. The main purpose of this survey is to provide information about the current content of police officer's education and training that is relevant in the sense of a European dimension and/or relates in one way or the other to the Bologna Process.

Hypotheses: taking the previous work of others into consideration, the consensus is that police officers possessing university education will outperform police officers with less education. In addition, experience coupled with education will further enhance police performance.

The following methods of investigation have been applied: analysis of scientific literature, analysis of documents.

HIGHER POLICE EDUCATION IN LITHUANIA

This paper begins by providing a brief overview of the impact of university education on police officers. Education is that which marks us out as human. Education is so integral to our life in society that even if we consider only formal instruction, it is not too much to say that the enterprise of education either has come to involve everyone alive or is expected to, that every other human endeavor of any importance depends on it and is served by it, and that almost every other such enterprise is stimulated by it and plays a part with respect to it, either as a source for its premises and methods, as part of its curriculum, or as one of its aims. Education is a practical art and a science and its normative justification takes man in society as its starting point. Education serves the social and the ethical and if it does not create difference, if it does not cultivate, confirm and contribute to the development of the excellences then it is not education.

Reform movements in law enforcement, such as the professionalization and community policing movements and more specifically, those reforms containing elements focused on education and training, were not advanced in isolation. One theme that has remained throughout all of the reform movements is the importance of education in creating a better prepared and more tolerant police officer. Recommendations for a better educated police force did not originate with community policing, or professionalization and accreditation. Endorsements for higher levels of education have appeared in several reform movements in policing, and have been present since the very beginnings of policing as a profession. Obviously, the officer on the beat need not be especially skilled in either the mental,

biological or social sciences, nor should it be necessary for him to be intimately acquainted with every phase of the humanities. But none of these can be overlooked in the training of police officers if they are to have a broad, cultural, scientific, and technical background requisite for the performance of the modern officer's duties. Foreign language courses, especially for executive staff, rank high in the system of police professional development training. Apart from police professional development courses, the Faculty of Public Security offers training courses typical for general higher education.

While the changing police environment has been superimposed with calls for police to professionalise there is still no clear definition of police professionalism among key stakeholders in the field. Do police really need university degrees to lock up crooks on the street? Another stated - if police were going to achieve professional status it should have happened by now. Although university education is not the only component required for police to obtain professional status, it is an essential part of the professionalisation process, without which police will never obtain professional status. The discussions pertaining to police professionalisation and the application of professional status to police remain ongoing in Lithuania. The professional standing of police was based on a number of factors:

1. Police officers must be able to diagnose problems in confusing and variable situations and must make timely discretionary decisions;
2. Police officers must be highly adaptable to handle heated emotions and interpersonal sensitivity in close proximity and be able to make critical decisions in circumstances of great stress;
3. Police officers must be able to apply the law fairly and equitably, as professionals.

The basic goal and principles of police officers management must be based on good management practice, and knowledge. Good management is good in both senses of the phrase: that is, technically and ethically and will be appropriately made out in the dimensions of:

- a) knowing how to do something;
- b) knowing what should be done;
- c) knowing why.

The professional type positions held by police largely focus on police problem solving and decision making. Professional police as those with the ability to diagnose problems in confusing and variable situations, using their own diagnosis to make timely discretionary

decisions in circumstances of great stress¹⁴. The reformers during the progressive era sought to remove politics from law enforcement by implementing a series of reforms designed to professionalize the police. These reforms produced changes in hiring practices, discretion and the structure of police. Hiring practices became merit-based rather than politically controlled. Line-level discretion was reduced or restricted as much as possible through hierarchy, specified rules, policies, and procedures, and the division of labor. Police, during this era, became the paramilitary structure that is still evident in modern day. While the reform or progressive era did well to standardize and professionalize police, several problems with professionalization surfaced: First, in the efforts to separate politics from policing reformers discounted the need and usefulness of line-level discretion. In addition, the highly centralized structure of law enforcement widened the gap between administration and line officers and further isolated the police from the public whom they served. Furthermore, as the police role became broader and more complex, traditional legal-based solutions were no longer effective or appropriate in many situations with which line officers were faced with. Problems such as these created the need for more community involvement and better police-citizen relationships. Higher education has been treated, even by police reformers, more as advanced training, or as remedial development than as a means of critically revisiting policing generally and police management particularly. Higher education can and does deliver technical and propositional knowledge, but police management practice is not just the liberal application of learnt theory. Higher education cannot create the certainty that many police students look for, in a field that rests in the grip of plural values, the balance of an essential dilemma, and the fog of paradox. The promise of police management education is best made out in its contribution to the ends of policing. Change short of this, say a change in internal process or procedure is more easily identified but can only be considered an advance when it frees up staff or resources for application elsewhere or allows for the better, more targeted, allocation of staff to public problems in the community.

The police role, professional management practice and management education, remain separate areas of concern and inquiry with no articulated interdependencies or crosschecks¹⁵. What is required is the development of a full framework of police management. The arguments for certain knowledge, skills and attitudes, and for certain recommendations for

¹⁴ Chapell, A. *Police Academy Training: Comparing across curricula*. Policing: An International Journal of Police Strategies and Management. 2008. Vol 31, No 1, pp. 36-56.

¹⁵ Pagon, M.; Bjorg, T.; Romerio, F. B. *Perspectives of Police Science in Europe*. Bramshill: CEPOL Series No 2, 2007.

educational practice, need to be soundly made out in accordance with an overarching clearly articulated philosophy of police management. An improved higher education/police relationship should be based on the realisation that regardless of debates on professions and the march of professionalisation, it is more important by far that practice itself is professional.

Taken together, education can be considered as an enterprise comprised of a teacher of sorts, a student or learner, a process or method of interaction, and a product or outcome. This can be formulated, hopefully usefully, as involving teacher, learner, method, and product whereby education can be seen as: teacher interacts with learner, using method, to produce product.

The four substantive questions of education are: who teaches? who learns? what methods? and what dispositions? Education, aimed at assisting the staff of the institutions of state, needs to focus on how they can rebalance the benefits and the burdens of social life, keep abreast of developments in policy, and systematically and critically develop their own knowledge base. A great deal of work has been done on identifying the training needs of the Lithuania Police. The training need covers the following topics: crime prevention, community policing, investigations management, forensic sciences and crime analysis, prosecutions, public order policing, traffic management, management and supervision, contemporary issues, public and media relations, professional standards, strategic planning and policy research. The protection of internal security requires constant monitoring, analysis and development of mechanisms supporting work efficiency of relevant public subjects. The Faculty of Public Security in Kaunas is the only police research centre which meets such requirements. Higher education ought to have a new relationship with police, and particularly police managers, based on voice as a method and a disposition. This is a teachable point of view, a storyline that can inhabit our imaginations, and it allows that police managers as managers can learn, and that as students they can be taught.

GENERALIZATION

The above information shows that basic processes involved in the Faculty of Public Security in Kaunas activities are dynamic in nature. These include educational activities, research and international cooperation. Similar dynamics is observed for changes which take place in the area of human resources, teaching facilities and organizational structure. A particularly strong stimulus in this respect was the integration of higher police education into the system of general education and the incorporation of the latter in implementation of the

Bologna Process. Key researchers believed, in principle, that university education was beneficial for police officers across all organisational ranks. There were different perspectives about the professional status of police and if, in fact, police could ever be considered true professionals. The role of university education in police organisations was also viewed from a variety of perspectives in the areas of police culture, competencies and promotions. Finally, there were different views on how police education and professionalism would manifest themselves in the future.

REFERENCES

1. Birzer M.L. The theory of andragogy applied to police training. *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*. 2003. Vol 26, No 1, pp. 29-42.
2. Buerger M. Educating and training the mature police officer. *FBI Law Enforcement Bulletin*. 2004. Vol 73, No 1, pp. 26-32.
3. Chapell, A. Police Academy Training: Comparing across curricula. *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*. 2008. Vol 31, No 1, pp. 36-56.
4. Johnston, C. W., Cheurprakobkit, S. Educating our Police. Perception of the Police Administrators Regarding the Utility of a College Education, Police Academy Training and Preferences in Courses of Officers. *International Journal of Police Science & Management*. 2002. Vol. 4-3, pp.182-196.
5. Law on Education and Science of the Republic of Lithuania. *Official Gazette*. 2009, No. 54-2140.
6. Marenin O. Police training for democracy. *Police Practice and Research*. 2004. Vol 5, No 2, May, pp. 107-123.
7. Nedzinskas, E.; Bankaukienė, N. Training practice – the premise for professionalism of a future officer of law enforcement. Changes in Social and Business Environment: proceedings of the 3rd international conference. Kaunas: Kaunas: Technologija. ISSN 1822-7090. 2009. pp. 279-288.
8. Nefas, S.; Smalskys, V. Physical Safety of People as the Common Function of the Police and Local Community. *Journal of Comparative Politics*. 2008. Vol 1., Nr. 1, pp. 82-92.
9. Pagon, M.; Bjorg, T., Romerio, F. B. *Perspectives of Police Science in Europe*. Bramshill: CEPOL Series No 2, 2007.
10. Paoline E.A., Terrill W. Police education, experience, and the use of force. *Criminal Justice and Behavior*. 2007. Vol 34, No 2, pp. 179-196.
11. Roberg, R.; Bonn, S. Higher education and policing: Where are we now? *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*. 2004. Vol. 27, No. 4, pp. 469-486.
12. Survey on European Police Education and Bologna – SEPEB Report, Adopted by the Governing Board, 2010. (interent resurs: cepol.europa.eu/fileadmin/website/2010).
13. Survey on European police education and training. Final report 2006. (interent resurs: cepol.europa.eu/fileadmin/website/2010).
14. The Bologna Declaration of 19 June 1999. Joint declaration of the European Ministers of Education. The European Higher Education Area. (interent resurs: smm.lt/t_bendradarbiavimas/docs/bp/Bologna%20declaration.pdf).

BOLONIJOS PROCESAS: UNIVERSITETINIS LAVINIMAS POLICIJOS PAREIGŪNŲ RENGIME

Antanas Janušauskas*
Mykolo Romerio Universitetas

Santrauka

Policijos pareigūnų profesinė kompetencija tapo ypač aktuali Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą ir išiliejus į Šengeno erdvę. Lietuva skatinama vadovautis šių institucijų rekomendacijomis parinkti optimalias policijos rengimo ir kvalifikacijos tobulinimo kryptis. Policijos mokymo ir lavinimo klausimas tapo ypač aktualus prasidėjus Bolonijos procesui, siekiant sukurti bendrą aukštojo mokslo erdvę Europoje. Šalys, šio proceso dalyvės, atsižvelgdamos į Bolonijos proceso reikalavimus, savo veiklą skyrė galimybių, modernizuoti policijos rengimo sistemas, paieškai. Tik nuo tinkamai parengto policijos personalo priklauso šalies visos teisėtvarkos politikos sėkmė. Policijos personalo kokybė labai priklauso nuo pasirinktos rengimo strategijos. Tampa akivaizdu, kad universitetinis išsilavinimas tapo policijos pareigūno privalumas: turėdamas aukštesnį išsilavinimo cenzą, pareigūnas galėjo geriau adaptuotis policijos ir piliečių santykiuose, kurie tapo atviresni ir keliantys abipusį pasitikėjimą. Tai siejasi su pasikeitusiomis nusikaltimų tendencijomis, jaunesnių ir žiauresnių nusikaltėlių gausėjimu, grupuočių valdomų narkotikų platinimo sudėtingų tinklų atsiradimu, teroristinių išpuolių ir tarptautinio nusikalstamumo bei nusikaltimų, vykdomų panaudojant sudėtines technologijas, išplitimu. Piliečiai iš policijos tarnybų reikalauja daugiau įvairesnių nusikalstamumo prevencijos paslaugų, didesnės atskaitomybės ir efektyvaus darbo. Pertvarkymai policijos pareigūnų rengime šalyje sudarė prielaidas kryptingai plėtoti pareigūnų tęstinio mokymo strategiją, sustiprino aukštojo policijos mokslo lygmenį. Šiame straipsnyje policijos pareigūnų rengimo problemos Lietuvoje nagrinėtos, atskleidžiant policijos personalo rengimo vadybinius aspektus, bei kompetencijų lavinimo problemas. Straipsnyje pagrindžiama nuostata, kad, rengiant šiuolaikinės policijos pareigūnus, nepakanka vien tik profesinio mokymo, formuojančio specialiuosius įgūdžius, o būtina jiems suteikti galimybę įgyti aukštąjį išsilavinimą. Konstatuotina, kad racionalus policijos įgūdžių mokymo formavimas universitete atsispindės šiuolaikinės policijos darbe, pagrįstu žinių stiprinimu ir savo profesinės veiklos gilesniu suvokimu. Ieškant policijos pareigūnų rengimo procese bendrų sąlyčio taškų, galinčių tapti vienijančia policijos rengimą grandimi, manoma, jog svarbiausiu analizuojamu aspektu turėtų tapti mokymo programų turinio klausimas, nuo kurio priklausytų bendros kompetencijos pareigūno išugdymas.

Straipsnyje siekiama išryškinti universitetinio lavinimo svarbą rengiant policijos pareigūnus Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultete. Straipsnyje nagrinėjami Bolonijos proceso įtakoti pokyčiai universitetiniame profesionalių policijos pareigūnų lavinime, dermė su pareigūnų rengimo programa, atlikta mokslinės literatūros analizė. Straipsnyje analizuojami Lietuvos ir kitų šalių tyrėjų nuostatos apie policijos rengimo sistemas bei tam įtakos turinčius veiksnius.

Konstatuotina, kad universitetinis išsilavinimas tampa būsimojo policijos pareigūno privalumu, kadangi Mykolo Romerio universitetas rengia policijos pareigūną, atitinkantį naujosios viešosios vadybos standartus.

Pagrindinės sąvokos: aukštasis išsilavinimas, policijos pareigūnas.

Antanas Janušauskas* Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedros docentas. Mokslinių interesų kryptys: edukologija, visuomenės saugumas.

Antanas Janušauskas*, Mykolas Romeris University Faculty of Public Security, Department of Physical Training. Research interests: education, and public security.

DAIKTINIŲ ĮRODYMŲ INTERPRETAVIMO PROBLEMATIKA TARPTAUTINIAME KONTEKSTE

Erikas Kaukas*

*Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministerija
Totorių g. 25/3, LT-01121 Vilnius
Telefonas (8 5) 273 5673
El.paštas: ekaukas@yahoo.com*

Santrauka. Šiandieną, teismo ekspertizės mokslas, ypatingai viena iš jo atliekamų veiklų: daiktinių įkalčių interpretavimas, yra nuožmiai kritikuojamas. Viena iš pagrindinių tos kritikos priežasčių yra ta, kad netgi tokie identifikacijos metodai kaip DNR ar pirštų pėdsakai šiuo metu jau nėra šimtu procentų patikimi; šis nepatikimumas yra sąlygojamas žmogiškojo faktoriaus, ryškiausiai pasireiškiančio daiktinių įrodymų interpretavimo metu. Teisėjas priimdamas galutinį nuosprendį privalo remtis pateiktais daiktiniais įrodymais, kurie teisme pristatomi remiantis ekspertų ir specialistų interpretacijos metu atliktomis išvadomis. Autorius savo straipsnyje nagrinėja interpretacijos metu daromų klaidų priežastis ir jų pasekmes, analizuoja mokslinėje literatūroje siūlomus metodus, kurių pagalba galima būtų išvengti klaidingų interpretacijų teisme ir ikiteisminiame tyrime.

Pagrindinės sąvokos: daiktiniai įrodymai, interpretavimas, teismo ekspertizė, ekspertai.

ĮVADAS

Šiandieną, teismo ekspertizės mokslas, ypatingai viena iš jo atliekamų veiklų: daiktinių įkalčių interpretavimas, yra nuožmiai kritikuojamas kai kurių gerai žinomų teismo ekspertizės mokslo korifėjų (serologas F. Zain, odontologas M. West, serologas T. Dixon, DNA-analitikas J. Blake, pėdsakų specialistas dr. L. Robbins (Gold, 2003)). Identifikavimo metodai tokie kaip daktiloskopija, dokumentų tyrinėjimas ar cheminis, biologinis, fizinis mikrodalelių tyrimas ir netgi DNR tyrimai jau nėra laikomi šimtu procentų patikimais, nes jų patikimumas priklauso ne tiktai nuo realių daiktinių įkalčių egzistavimo, bet, taipogi, nuo tų įkalčių interpretavimo. Kai kas „peilį“ gali suprasti kaip namų apyvokos prietaisą, kuomet kitas „peilį“ mato kaip ginklą skirtą žudyti; dažnai tai priklauso nuo situacijos: esant poreikiu atsipjauti duonos – peilis yra paprastas įrankis, įvykus užpuolimui – peilis gali tapti ginklu skirtu apsiginti.

Terminas „daiktiniai įrodymai“ apima daug skirtingų objektų, kaip antai: ranka rašytus ar spausdintus dokumentus, stiklo šukes, mikrodaleles, pirštų pėdsakus ir t.t.; ir kiekvienas iš šių nusikaltimo vietoje aptiktų ir surinktų objektų yra vertinamas kaip *vienodai* svarbus įkaltis iki tol kol bus atliktas skrupulingas šių įkalčių tyrimas. Žmogus tiki tuo ką jis mato (Fadel ir Lemke, 2008), būtent todėl daiktiniai įkalčiai yra tokie įtikinami ir reikšmingi ikiteisminiuose

tyrimuose ir teismuose. Dėl to, iš pirmo žvilgsnio gali susidaryti įspūdis, jog siekiant įrodyti kaltę ar nekaltumą turėtų pakakti tikrai rasti įkalčius, nieko daugiau; tačiau, teismo ekspertizės veikla apima ne tikrai įkalčių identifikavimą, bet taip pat jų klasifikavimą, individualizavimą, asocijavimą bei rekonstravimą (Broeders, 2006), ir visose šiose etapuose yra klaidos tikimybė, atsirandančios dėl žmogiškojo faktoriaus. Šalia daiktinių įkalčių, didžiojoje dalyje bylų taip pat yra naudojami ne tokie patikimi ir subjektyvūs įkalčiai kaip parodymai. Šių įkalčių objektyvumas gali „sušlubuoti“ dėl netikslių liudininkų ir išsigandusių aukų parodymų, įtariamųjų melagingų prisipažinimų, įtikinamų bet nebūtinai teisingų advokatų kalbų ir klaidingų teiginių pateiktų be jokio mokslinio pagrindimo šališkų ekspertų.

P. Kirk, kuris yra aktyvus E. Lokaro pasikeitimo principo¹ (Locard's Exchange Principle) šalininkas, teigia: „Kur jis [nusikaltėlis] beieitų, ką jis bepaliestų, ką jis bepaliktų pasitarnaus kaip nebylūs liudininkai jo nenaudai. Ne tikrai jo pirštų pėdsakai ar jo pėdos pėdsakai, bet taip pat ir jo plaukai, medžiagos pluoštas nuo jo drabužių, jo sudaužytas stiklas, jo paliktas ar nuvalytas kraujas ar sperma – tai įkalčiai, kurie niekad nepamiršta, niekad nesutrinka sujaudinti aplinkybių, jie yra realiai egzistuojantys įkalčiai. Daiktiniai įkalčiai negali būti klaidingi, jie negali melagingai liudyti apie save, jų negali absoliučiai nebūti. Tik jų interpretavimas gali būti klaidingas. Tik žmogaus nesugebėjimas surasti įkalčius, iširti ir suprasti juos gali sumenkinti jų vertę“. Dėl to, surinkti ir užregistruoti daiktiniai įkalčiai yra nusikaltimo tyrimo pagrindas, nes jie negali būti klaidingi, tik šių įkalčių interpretavimas gali būti neteisingas (‘...physical evidence cannot be wrong;...only in its interpretation can there be error...’ (Kirk, 1974)).

Šio straipsnio **tikslas** yra atsakyti į du pagrindinius klausimus: kaip daiktinių įkalčių interpretacijos įtakoja galutinį teisėjo sprendimą? Ir kaip būtų galima išvengti klaidingų interpretacijų teisme ir ikiteisminiame tyrime?

Straipsnio uždaviniai:

- išanalizuoti bei susisteminti užsienio ir Lietuvos mokslinėje literatūroje pateikiamas problemas susijusias su daiktinių įrodymų interpretavimu;
- išanalizuoti bei susisteminti užsienio ir Lietuvos mokslinėje literatūroje pateikiamus metodus daiktinių įrodymų interpretavimo problemoms spręsti;

¹ Lokaro pasikeitimo principas, taip pat žinomas kaip Lokaro teorija, teigia, kad esant dviejų objektų kontaktui bus pasikeitimas. Pritaikant šį principą kriminalistikoje, galima teigti, kad nusikaltėlis vykdydamas nusikaltimą kontaktuoja su nusikaltimo vieta, taigi nusikaltėlis kažką paliks nusikaltimo vietoje ir kažką iš jos pasiims, t.y. kiekvienas kontaktas palieka pėdsaką.

- išanalizuoti bei susisteminti užsienio ir Lietuvos mokslinėje literatūroje pateikiamus su teismo ekspertais susijusias problemas ir rekomenduojamus tų problemų sprendimo metodus.

Tyrimo objektas – daiktinių įrodymų interpretavimas.

Nagrinėjant nurodytą problematiką buvo panaudoti šie tyrimo metodai: sisteminė užsienio ir Lietuvos literatūros analizė, dokumentų analizė, palyginamoji analizė ir apibendrinimo metodas.

Straipsnio 1 dalyje nagrinėjama daiktinių įrodymų teoriniai ir praktiniai aspektai. Vėliau, 2 dalyje yra analizuojama daiktinių įrodymų interpretavimo problematika. Paskutinėje 3 dalyje yra nagrinėjamos teismo ekspertų daromos klaidos ir trumpai apžvelgiamos rekomendacijos toms klaidoms naikinti.

DAIKTINIAI ĮRODYMAI

Paprastai, įrodymai susideda iš visų aplinkybių, kurios gali būti panaudotos teiginio teismo atskleidimui ar įrodymui. Įrodymų įgijimas ir pateikimas yra procedūra, kurios metu naudojamos aplinkybės, kurios:

1. Tikima, kad yra teisybė savaime, ar
2. Tikima, kad atskleidžia teiginio teismą, pagrindžiant tai įrodymais.

Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Proceso Kodeksas (LR BPK) sąvoką „įrodymai“ apibrėžia sekančiai:

1. Įrodymai baudžiamajame procese yra įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys.
2. Ar gauti duomenys laikytini įrodymais, kiekvienu atveju sprendžia teisėjas ar teismas, kurio žinioje yra byla.
3. Įrodymais gali būti tik tokie duomenys, kurie patvirtina arba paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės bylai išspręsti teisingai.
4. Įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti šiame Kodekse numatytais proceso veiksmais.
5. Teisėjai įrodymus įvertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu.

Įkalčiai yra raktas atrakinantis duris į tiesą; jie [įkalčiai] padeda tyrėjui atlikti įrodinėjimo pareigą (*onus probandi*), kadangi įrodinėti privalo tas, kas teigia, o ne tas kas neigia. Akivaizdu, kad nusikaltimo įrodymai gali būti surinkti nusikaltimo vietoje (fizinėje ir virtualioje) ar įgyti parodymų metu. Dėl to, įkalčiai gali būti suskirstyti į dvi pagrindines

rūšis: parodymai ir daiktai. Parodymai yra nukentėjusiųjų ar liudininkų t.y. nusikaltimo dalyvių pareiškimai. Daiktiniai įrodymai yra materialūs įkalčiai - tai pažeidėjo ar potencialaus nusikaltėlio palikti nusikaltimo vietoje pirštų pėdsakai, plaukai, medžiagos pluoštai, kraujas ar/ir kiti įkalčiai. Remiantis LR BPK 91 str. daiktiniais įrodymais laikomi materialūs objektai, kurie buvo nusikalstamos veikos padarymo įrankiais ar priemonėmis arba ant kurių išliko nusikalstamos veikos pėdsakų, arba kurie buvo kaltininko nusikalstamų veikų objektais, taip pat visi kiti daiktai, kurie gali būti priemonėmis nusikalstamai veikai atskleisti ir kaltininkams nustatyti arba kaltinimui paneigti ar atsakomybei palengvinti.

Įkalčiai pradeda būti aktualūs po to, kada įvykdomas nusikaltimas. Šioje vietoje verta paminėti E. Lokaro pasikeitimo principą (Locard's Exchange Principle), anot kurio, jei nusikaltimo vykdytojas įeina į bet kurią vietovę ar vietą, tuomet būtinai joje kažkas yra paliekama ir kažkas iš jos paimama, t.y. nusikaltėlis visuomet palieka įkalčius ar bent jau įkalčių pėdsakus (Locard, 1931).

Visi įkalčiai rasti nusikaltimo vietoje gali padėti atkurti įvykdyto nusikaltimo eigą. Jei daiktiniai įkalčiai būtų kokybiškai išanalizuoti ir tinkamai interpretuoti, tuomet kartu su aukų ir liudininkų parodymais galėtų svariai prisidėti įrodinėjant pareiškimo teisumą. Anot Kirko (Kirk, 1974), daiktiniai įkalčiai negali būti klaidingi; vadinasi, daiktiniai įkalčiai suteikia galimybę tyrėjui *objektyviu* keliu išspręsti bylą. Tačiau daiktiniai įrodymai dažniausiai papildomi dar ir parodymais, o pastarieji yra ženkliai mažiau objektyvūs, nes jie paremti aukų ir liudininkų prisiminimais, ir kaip tik dėl to, jei šaltinis nėra patikimas, parodymai gali suteikti tyrėjui iškreiptą informaciją. Dar daugiau nepatikimumo ir subjektyvumo atsiranda kuomet kriminalinė byla tiriama remiantis *tiktai* parodymais.

Tyrėjai, ekspertai, advokatai, prokurorai, nusikaltimo dalyviai ir kiti baudžiamajame procese dalyvaujantys asmenys teikdami informaciją ar vertinimus apie tam tikrus įvykius kartais per daug pasikliauja savo asmeniniais samprotavimais ir potyriais. Būtent dėl šios iškreiptos informacijos gautos parodymų pavidalu, nepaprastai didelis kiekis nusikaltimų yra likę neišaiškintų (remiantis 2001 m. JAV atliktu tyrimu, iš visų neišaiškintų ar klaidingai išaiškintų bylų 79% buvo dėl klaidingų parodymų (Huff, 2002)). Priešingai nuo parodymų, daiktiniai įkalčiai yra materialūs faktai, kurie gali būti užfiksuoti, surinkti ir saugojami, ir prireikus gali būti panaudojami bet kuriuo metu. Daiktiniai įkalčiai, kurie yra nepaprastai reikšmingi nagrinėjant kriminalinę bylą, kitaip dar yra vadinami *nebylieji liudininkai*; jie ženkliai prisideda prie sėkmingo ir objektyvaus nusikaltimo tyrimo.

Jau šio straipsnio įžangoje buvo paminėta, kad yra įvairūs daiktinių įkalčių tipai, o reikšmingiausi ir patikimiausi iš jų yra pirštų pėdsakai ir DNR.

Vienas iš svarbiausių įkalčių tipų yra pirštų pėdsakai. Pirštų pėdsakų unikalumas ir to naudingumas pirmiausia buvo pastebėtas Sero Viliamo Heršelio (William Herschel) XIX a. viduryje. Galimybė aptikti ir surinkti pirštų pėdsakus nusikaltimo vietoje reikšmingai prisidėjo nustatant įtariamojo tapatybę. Nėra pasaulyje dviejų žmonių turinčių identiškų pirštų pėdsakus, būtent dėl to pirštų pėdsakai taip dažnai yra naudojami tiriant nusikaltimus, be to tai yra lengviausias ir greičiausias kelias rasti ryšį tarp konkretaus įvykio ir konkretaus žmogaus. Šiandieną, viso pasaulio kompiuterių duomenų bazėse yra saugoma milijonai pirštų pėdsakų ir, teoriškai, jie lengvai, keletu sekundžių bėgyje, gali būti atrinkti ir palyginti su įtariamojo pirštų pėdsakais; ir jeigu būtų aptiktas sutapimas, tuomet iškart galėtų būti pateikti kaltinimai. Tačiau, netgi turint ir šiuos patikimus daiktinius įkalčius gali būti padaryta rimtų klaidų dėl žmogiškojo faktoriaus t.y. interpretavimo. Pavyzdžiui, Brendonas Meifyldas (Brandon Mayfield) Oregono valstijos teisininkas, buvo apkaltintas organizuojant 2004 m. Madrido traukinių sprogdinimus, kaltinimai buvo pareikšti remiantis FTB atliktu pirštų pėdsakų analize. FTB latentinių pėdsakų skyrius piršto pėdsaką rastą Madride ant plastikinio maišo, kuriame buvo rasti detonatoriai, pripažino kaip 100 procentų sutampantį su minėtojo asmens pėdsaku; tačiau, Ispanijos nacionalinės policijos ekspertai įrodė, kad piršto pėdsakas nesutampa su Meifyldo (Mayfield) (Rudin ir Inman, 2004). Ir, be abejonės, galima būtų rasti begale kitų panašių pavyzdžių (žr. Broeders, 2006).

Antras labai reikšmingas ir patikimas įkaltis, kuris plačiai naudojamas tiriant nusikaltimus yra dezoksiribonukleino rūgštis (DNR); be to, pastaruoju metu, didžiojoje daugumoje bylų DNR tapo netgi svaresnis įkaltis nei pirštų pėdsakai. Jo unikalumas yra neginčijamas, kadangi kiekvieno žmogaus DNR grandinės kombinaciją yra nepakartojama. Tačiau, DNR analizė užima daug laiko, kartais net mėnesius, ir tai yra pakankamai brangus metodas, ko pasekoje, jis nėra naudojamas kiekvienoje kriminalinėje byloje. Metodas naudojamas teismo ekspertizės analitikų siekiant nustatyti įtariamąjį naudojant DNR mėginius vadinamas DNR profiliavimu (kitai dar žinomas kaip DNR testavimas). Tačiau, 2009 m., Izraelio akademikai suabejojo ar DNR analizė kaip nepakeičiama asmens tapatybės nustatymo technika naudojama nusikaltimų tyrimuose iš tikrųjų yra toks patikimas metodas. Jų atliktas tyrimas atskleidė, kad siekiant suklastoti DNR įkalčius yra įmanoma sukurti dirbtinę DNR (Frumkin, 2009).

Pateikiant įkalčius teisme pirminis ir pagrindinis tikslas turi būti užtikrinti, kad tyrimo metu ir, vėliau, vykstant teismo procesui, įkalčiai nebūtų suklastoti ar pakeisti. Jeigu yra bent kokios abejonės dėl įkalčių patikimumo, jie negali būti panaudoti teisme. Jeigu įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu nustatyti žinomai melagingi šalies ar trečiojo asmens paaiškinimai, liudytojo parodymai, žinomai melaginga eksperto išvada, žinomai neteisingas vertimas, dokumentų arba daiktinių įrodymų suklastojimas, dėl kurių priimtas neteisėtas arba nepagrįstas sprendimas, tuomet, remiantis Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 366 straipsnio 1 dalimi, procesas gali būti atnaujinamas. Deja, nėra įmanoma 100 procentų garantuoti, kad patikimi įkalčiai bus surasti tyrimo metu; tačiau, bet koku atveju, kai ateina laikas įrodyti teiginio teisumą teisme, daiktiniai įkalčiai tampa pačiais patikimiausiais įrodymais.

DAIKTINIŲ ĮRODYMŲ INTERPRETAVIMAS

Čia pirmiausiai būtų tikslinga pacituoti T. F. Kyli (Kiely, 2006), kuris teigia, kad „...mes visuomet turime sau priminti, kad mūsų baudžiamojo teisingumo sistema egzistuoja tikimybių pasaulyje“. Žmonėms klaidas daryti yra normalu; tačiau baudžiamojo teisingumo sistemoje klaidos kaina yra per nelyk didelė, todėl daiktinių įrodymų interpretavimas turėtų būti labai tikslus ir pasvertas; tačiau net ir labai kruopščiai atlikus įkalčių analizę visuomet išliks klaidos tikimybė atsirandanti dėl žmogiškojo faktoriaus.

Netgi tokia sunkiai interpretacijoms pasiduodančiame dokumente kaip Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Proceso Kodeksas galima rasti tiesiogiai su interpretacijomis susijusių straipsnio dalių, kaip antai: 2 skyriaus 20 str., kuriame nurodoma, kad teisėjai įrodymus įvertina pagal savo *vidinį įsitikinimą*, pagrįstą išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu. Šiuo atveju „vidinis įsitikinimas“ yra labai subjektyvus ir neapibrėžtas terminas, ir, gal būt, netgi neetiškas. Taigi, siekiant interpretavimo metu išvengti klaidų (paprastai susijusių su šališkumu) turėtų būti panaudojamos tokios technikos kaip koduotų mėginių naudojimas paslepiant jų šaltinį ar *nepriklausomai* dirbantys specialistai (ekspertai) t.y. papildomai paskiriama ekspertu asmenį, turintį reikiamų specialių žinių, tačiau neįrašytą į nacionalinį ekspertų sąrašą.

Po to, kai nusikaltimas yra įvykdomas, įkalčiai kaip įrodymai gali būti aptikti ir surinkti. Įkalčių aptikimas, ir vėlesnis tyrimo procesas atliekamas teismo ekspertizės metu yra visiškai įtakojamas *žmonių* priimtų sprendimų ir jų atliekamos veiklos. Todėl teismo ekspertizės mokslo *praktika* turi būti atskiriama nuo fundamentalių mokslinių *teorinių* principų, kuriais iš esmės remiamasi generuojant įkalčius.

Novikoviėnė ir Kažemikaitienė (2007) nurodo, jog norint atskleisti nusikaltimus ir juos iširti, reikia (1) surasti, (2) užfiksuoti ir (3) paimti visus su nusikaltimu susijusius objektus, vėliau juos (4) identifikuoti ir (5) diagnozuoti. Pastarasis terminas [diagnozavimas] naudojamas Lietuvos kriminalistikos terminologijoje iš dalies galėtų būti prilygintas prie interpretavimo termino taip plačiai naudojamo užsienio literatūroje. Nes diagnostika, kaip ir interpretavimas, tai mokslinių metodų ir uždavinių sistema, kurios pagalba nustatoma nusikaltimo metu ar po jo padarymo atsiradusių tam tikrų reiškinių, procesų, pasekmių ar aplinkybių esmė, priežastinis ryšys tarp faktų, o taip pat objekto savybės ar būklė, turint tikslią atskleisti, išaiškinti nusikaltimus ir užkirsti jiems kelią. Anot Morgan (Morgan, 2007), teismo ekspertizės veikla remiasi šešiais pagrindiniais etapais. Tai:

1. Turinio atskyrimas ir perkėlimas;
2. Ilgalaikiškumo ir patvarumo užtikrinimas;
3. Rinkimas;
4. Analizė (identifikavimas);
5. Interpretavimas;
6. Pateikimas.

Daiktinių įrodymų analizė ir identifikavimas (4 etapas), anot Morgan, bus įmanomas tik tai tuomet, jei įkalčiai prieš tai bus atskirti nuo savo pirminės medžiagos ir perkelti, pvz.: pirštų pėdsakų paėmimas nuo paviršių (1 etapas), vėliau turi būti užtikrintas jų pakankamas ilgalaikiškumas ir patvarumas tam, kad įkalčiai galėtų išlaikyti savo pirminę ir nepakitusią būseną (2 etapas), ir galiausiai, jie turi būti tinkamu būdu surinkti (3 etapas). Taigi, analizės interpretavimas ir pateikimas (5 ir 6 etapai) priklauso nuo tinkamu būdu atliktos ir tikslios analizės ir identifikavimo.

Siekiant interpretacijos metu išvengti šališkumo įtakojamų klaidų skirtingi specialistai turėtų dirbti nepriklausomai analizuodami mėginius (nepriklausoma analizė naudojant tuos pačius metodus; nepriklausoma analizė naudojant skirtingus metodus), be to, mėginiai turėtų būti užkoduoti be jokių nuorodų į jų šaltinį.

Daugybė sprendimų susijusių su tokiais sunkiai nuspėjamais įvykiais kaip, pavyzdžiui, prezidento rinkimai, finansų biržoje kotiruojamų akcijų kaina, ir, be abejo, įtariamojo kaltumas paprastai remiasi tikimybinėmis prielaidomis. Šios prielaidos dažnai įvelkamos į tokius žodžius kaip: „Mano nuomone...“, „Šansai yra...“, „Yra tikimybė, kad...“ ar „Galimai...“ ir panašiai. Kartais, prielaidos apibūdinančios sunkiai nuspėjamus reiškinius yra išreiškiamos skaičiais: kaip procentai ar proporcijos. Bet kas apibrėžia šias prielaidas? Kaip teismas turi

nustatyti tiksliai nežinomos įvykių eigos tikimybę, ar kaip teismas turėtų numatyti, kad konkretus įkaltis yra kaltumo įrodymas? Norint geriau suprasti interpretacijos procesą yra svarbu atsakyti į šiuos aukščiau išvardintus klausimus.

Teisėjas ir kiti teismo dalyviai remiasi kai kuriais euristiniais metodais, kurie mažina užduoties sudėtingumą nustatinėjant tikimybes ir prognozuojant rezultatus. Viso yra trys pagrindiniai euristiniai principai, kurie yra naudojami JK teismo sprendimo priėmimo procese esant neužtikrintumo sąlygoms, tai:

1. Reprezentatyvumas, kuris dažniausiai yra naudojamas, kai, pavyzdžiui, ekspertas savo išvadose vertina tikimybę, kad daiktinis įrodymas „A“ priklauso įtariamajam ar aukai „B“;

2. Pavyzdžių ar įvykių tinkamumas, kuris yra dažnai naudojamas, kuomet ekspertas savo išvadose vertina konkretaus daikto galimą pritaikymą ar specifinio įkalčio patikimumą; ir

3. Pritaikomumas, kuris paprastai naudojamas kiekybiniame prognozavime, kuomet naudojamos patikimos reikšmės.

Šie euristiniai principai yra labai praktiški ir dažniausiai veiksmingi; tačiau jie paremti faktų interpretavimu, o tai reiškia, kad daiktiniai įrodymai, kaip rezultatas, veda prie neleistinų teisingumo sistemos klaidų. Todėl, teisingumo vykdytojai turėtų labai atidžiai išanalizuoti šiuos euristinius principus ir su jais susijusias klaidas.

Klasikinis teismo ekspertizės mokslas skiriasi nuo kitų mokslo doktrinų, nes teismo ekspertizės mokslas beveik išskirtinai apima tik kriminalistikos sritį. Be to, ši disciplina neatitinka bendros mokslinės doktrinos principų. Anot Sakso (Saks, 1998), teismo ekspertizės tinkamiausias apibūdinimas būtų toks: mokslas nulipdytas pagal baudžiamosios teisės atvaizdą. Kadangi ši disciplina neatitinka mokslinių reikalavimų, čia nėra apsaugos nuo galimai žalingų tyrimų metu gautų klaidingų rezultatų ir netikslių išaiškinimų, nes surinkta ir išanalizuota informacija ne visuomet paremta moksliniais metodais. Mokslinių principų trūkumas nėra vienintelis gerai žinomas šiuolaikinis ir reikšmingas pavojus išskylantis atliekant mokslinius tyrimus ir priimant svarbius sprendimus; šis trūkumas, taipogi, prideda papildomo svorio aplinkybėms, kurių metu gali būti padaryta reikšminga baudžiamojo teisingumo klaida.

Anot Novikovienės ir Kažemikaitienės (2007) kriminalistika (kurios moksliniai principai glaudžiai siejasi su teismo ekspertizės mokslu) – tai savarankiškas mokslas, tiriantis nusikaltimo mechanizmo, informacijos apie nusikaltimą bei jo dalyvius atsiradimo

dėsningumus, o taip pat įrodymų rinkimo, tyrimo, vertinimo ir panaudojimo dėsningumus. Novikovienė ir Kažemikaitienė teigia, kad kriminalistikos mokslas remiasi dvejomis pagrindinėmis teorijomis: identifikacija ir diagnostika. Tradicinis teismo ekspertizės identifikavimo mokslas remiasi dvejais pagrindiniais veiksniais: (1) unikalumo veiksniumi, apibūdinamu teiginiu: „Gamta niekad neatkartoja savęs“ – tai yra absoliuti konstanta, pateikta Kvataleto (Quetelet, 1870) mokslininko iš Belgijos, jo kitas teiginys skamba taip: „Visi piršto pėdsakai, ausys, balsai yra unikalūs“; ir (2) individualizacijos veiksnys, anot kurio, bet koks įkalčiai gali būti priskirtas prie konkretaus jo pirminio šaltinio.

Pagrindinė problema iškyla paskesniame, individualizacijos, veiksnyje. Nors pirmas veiksnys, kuris teigia, kad visi daiktai yra unikalūs, yra neįrodytas teiginys (kuris, be abejonės, filosofškai, yra racionaliai teisingas, tačiau sunkiai įrodomas), tačiau teismo ekspertizės identifikavimo mokslo pagrindinių metodinių problemų šaltinis glūdi antrame veiksnyje. Aktuali problema yra ne tame, kad visi fiziniai įkalčiai yra unikalūs ir dėl ko teoriškai įkalčių turėtų būti visuomet įmanoma priskirti prie jo pirminio šaltinio, bet reali problema slypi identifikavimo procese, kurio metu naudojami teismo ekspertizės pasaulyje įprastos technikos ir technologijos. Be to, ta pati didelė problema išlieka aktuali netgi su tokiais patikimais (galbūt jau nebe?) daiktiniais įkalčiais kaip pirštų pėdsakai ir DNR. Huberis (Huber, 1960) išreiškė savo nuomonę apie tradicinį teismo ekspertizės identifikavimo procesą tokiu teiginiu: „Kuomet bet kurie du daiktai turi bendras savybes, kurios [savybės] savo skaičiumi ir reikšmingumu panaikina atsitiktinumo galimybę, ir jei nėra nepaaiškinamų skirtumų, tuomet galima būtų padaryti išvadą, kad jie yra vienodi, ar priklauso tam pačiam šaltiniui.“

EKSPERTŲ KLAIDOS

Įkalčių interpretavimo procesas yra neatskiriamas nuo teismo ekspertų pateikiamų išvadų; todėl, dažniausiai, žmogiškų natūralaus subjektyvumo klaidų gali būti padaryta teismo metu naudojant eksperto pateiktas išvadas. Federalinės įkalčių taisyklės (Federal Rules of Evidence, 2010) nurodo, kad ekspertas, specialistas, ar teismo ekspertas yra liudininkas, kuris, tikima, remdamasis žiniomis, mokslu, patirtimi ar profesionalumu turės kompetencijos ir išskirtinių įgūdžių apie specifinį dalyką daugiau negu eilinis žmogus, ir pakankamai, kad teisėjas ir kiti teismo vykdytojai galėtų formaliai ir įstatymiškai remtis eksperto patirtimi (akademine, praktine ir t.t.) paremtomis išvadomis vertinant daiktinius įkalčius ar įvykius; teismas vertina pareikštą nuomonę kaip specialisto išvadą, kaip pagalbą teismo procesui.

Remiantis Bleko teisės žodynu (Black's Law Dictionary, 2009), teismo ekspertai gali pateikti ekspertinę nuomonę apie daiktinius įkalčius remdamiesi savo kompetencija. Ekspertai negali peržengti savo kompetencijos ribų ar teikti vertinimus nesusijusius su jų kompetencija. Remiantis Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Proceso Kodekso (LR BPK) 84 straipsniu ekspertu gali būti skiriamas asmuo, turintis reikiamų specialių žinių ir įrašytas į Lietuvos Respublikos ekspertų sąrašą. Lietuvos Respublikos Teismo Ekspertizės įstatymo 12 str. nurodo šias teismo eksperto pareigas:

- 1) pagal kompetenciją atlikti teismo ekspertizės;
- 2) atsisakyti spręsti ne jo kompetencijos klausimus ir atlikti specialių žinių nereikalaujančias užduotis;
- 3) garantuoti išsamų ir nešališką visų pateiktų duomenų ištyrimą;
- 4) saugoti tyrimui pateiktus objektus. Už jų praradimą ar sugadinimą teismo ekspertas atsako įstatymų nustatyta tvarka;
- 5) saugoti valstybės, tarnybos, komercines ir profesines paslaptis, neskelbti ekspertizės duomenų be ją paskyrusios institucijos leidimo.

Anot Sakso (Saks, 1990), objektyvus teismo eksperto vertinimas yra lengviau įvykdomas teorijoje nei praktikoje. Teismo ekspertas visuomet įrodinėja mokslinę nuostatą kuria jis pats tiki, ar linkęs tikėti, todėl siekimas, kad ekspertas būtų visiškai objektyvus yra sunkiai įvykdoma užduotis praktikoje.

Darbdavys t.y. teismas samdo ekspertą teismo posėdžiui ar, Lietuvos atveju, naudojami teismo ekspertinės tarnybos paslaugomis tam, kad tarpe kitų nuostatų eksperto nuomonė paremtų darbdavio nuostatą. Taigi, ekspertas apklausiamas siekiant pabrėžti argumento stiprumą ir, kaip rezultatas, priskirti įkalčiams ar įvykiams vertinimą, kuris padidintų darbdavio nuostatos stipriąsias savybes ir, kartu, sumažintų silpnąsias.

Teoriškai, kuomet specialistas iš profesionalaus vertintojo patampa teismo ekspertu, jis turėtų „nusiimti esamų įsitikinimų skrybėlę“ ir „užsidėti teismo asistento skrybėlę“. Šioje naujoje pozicijoje, teismas tikisi, kad ekspertas ryžtingai įvertins bylos prielaidas, kurios bus jo išskirtinių žinių ir įgūdžių diapazone, ir, taip pat, remsis jo kompetentingu vertinimu ir nuomone, netgi tuomet, jei tai neatitiks jo darbdavio (teismo) išankstinių planų.

Nors ir specialisto išvados ar ekspertizės akto vertinimas privalo būti atliekamas vadovaujantis teisingumo, objektyvumo, išsamumo, mokslinio pagrįstumo bei įrodomosios reikšmės požiūriais (Novikovienė ir Kažemikaitienė, 2007), vis dėl to, visiškai išvengti klaidų specialistams nepavyksta. Ekspertui-liudytojui praktiškai neįmanoma nedaryti klaidų, nes jo

nuomonė buvo formuojama interpretavimo proceso metu (Saks, 1990). Freckelton, Reddy ir Selby 1999 m. atliktas tyrimas, kurio metu buvo apklausti 478 Australijos teisėjai, atskleidė, kad 65 proc. teisėjų kartais susidurdavo su ekspertų šališkumu, o 26 proc. teisėjų dažnai susidurdavo su ekspertų šališkumu. Be to, ekspertas tam tikrais atvejais gali būti nekompetentingas; tokiu atveju ekspertas turi atsisakyti pateikti išvadą, jeigu jam pateiktos medžiagos nepakanka išvadai padaryti arba ta medžiaga neatitinka specialių jo žinių.

Postneris ir kt. (Postner et al, 1996) tvirtina, kad, kaip praktika rodo, skirtingų ekspertų nuomonės tik retkarčiais sutampa, bet dažniausiai tik iš dalies sutampa arba visiškai nesutampa. Šių nesutarimų priežastys pagrindė įtakojamos interpretacijų ir klaidų, tokių kaip išankstinis nusiteikimas ar eksperto požiūris į ieškovą (civilinių bylų atveju).

Paprastai atsakomybė už teismo metu išryškėjusias klaidas pirmiausiai siejama su teisėsauga ir teismo procesu; tačiau kiti teisingumo sistemos profesionalai, tame tarpe ir teismo ekspertai, taip pat turi svarbią įtaką formuojant baudžiamojo teisingumo struktūrą ir procedūras. Kertinė problema čia yra ta, kad yra bendravimo ir bendradarbiavimo trūkumas tarp teismo ekspertizės analitikų ir ikiteisminio bei teismo proceso vykdytojų.

Teisėjams reikia ekspertų-liudytojų, nes jiems reikalingas kompetentingas vertinimas apie tam tikrus įvykius ar įkalčius; tačiau, vis dėlto, teisėjas yra tas asmuo, kuris turi priimti galutinį ir teisingą sprendimą dėl ekspertų patikimumo ir ekspertų liudijimų reikšmingumo; teisėjas privalo intensyviai siekti nustatyti eksperto pateiktų vertinimų nešališkumą ir teisingumą. Goldas (Gold, 2003) pateikia tris galimas šios problemos sprendimo variantus galinčius padėti sustiprinti ekspertų liudijimų teisėtumą ir patikimumą, tai:

- Mokslinių metodų panaudojimas siekiant patvirtinti eksperto nuomonę;
- Mokslo panaudojimas siekiant mokslškai pagrįsti įrodymus;
- Teismo pasamdytų mokslininkų panaudojimas „velnio advokato“² vaidmenyje

siekiant vertinti ir kritikuoti ekspertų teiginius.

IŠVADOS

² Velnio advokatas (lot. advocatus diaboli) - ginčinininkai, kritikuojantys asmenis ar reiškinius ne todėl, kad jais netiki, o todėl, kad išnagrinėjus visus argumentus būtų tiksliau ir objektyviau įvertinta reali padėtis.

Apibendrinant aukščiau išsakytas mintis, galima būtų daryti akivaizdžią prielaidą, kad daiktiniai įkalčiai savaime negali būti klaidingi, nes jie yra tikri faktai rasti nusikaltimo vietoje. Tačiau nusikaltimo tyrimo procesas susideda ne tikrai iš įkalčių rinkimų, bet taip pat iš įkalčių identifikavimo, pateikimo ir, be abejo, jų interpretavimo, nes be identifikavimo ir ypatingai be interpretavimo įkalčiai yra tikrai daiktai rasti nusikaltimo vietoje. Todėl, šiame etape (interpretavimo) ekspertai pradeda daryti klaidas dėl įvairių priežasčių tokių kaip išankstinis nusistatymas, netikslumas ar ekspertų nekompetencija. Atitinkamai galima daryti galutinę išvadą, kad Kirkas (Kirk) buvo visiškai teisingas teigdamas, kad daiktiniai įkalčiai negali būti klaidingi, tik jų interpretavimas gali būti neteisingas.

Akivaizdu, kad pagrindinė interpretavimo metu daromų klaidų priežastis yra žmogiškasis faktorius. Todėl siekiant sumažinti klaidų skaičių iki nulio reikėtų panaikinti šią priežastį, t.y. išeliminuoti šį faktorių iš šio etapo, „deja“, to padaryti neįmanoma; tačiau, faktas, kad yra įmanoma sumažinti klaidų skaičių iki minimumo. Šitai galima būtų pasiekti, pirmiausiai, efektyviai ir efektingai organizuojant baudžiamąjį procesą, apimančią ikiteisminį ir teisminį tyrimus. Antra, nepriklausoma ir koduota analizė galėtų padėti išvengti su šališkumu susijusių klaidų. Ir, galiausiai, stiprinant ekspertų ir specialistų liudijimų patikimumą naudojant šiuolaikinius mokslo principus, kurie yra savaime objektyvūs, bei panaudojant kryptingą ir konstruktyvią pateiktų ekspertinių išvadų kritiką galima būtų žymiai sumažinti ekspertų daromų klaidų skaičių, kurios paprastai yra susijusios su ekspertų subjektyvumu ar kompetencijos stoka.

Klaidos kaina teisingumo sistemoje yra pernelyg didelė, todėl viso proceso metu nuo nusikaltimo įvykdymo ir įkalčių radimo iki teismo vykdymo ir teisėjo galutinio sprendimo visiems proceso dalyviams privalu išlikti objektyviems, profesionaliems ir teisingiems.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 2000-10-25, Nr. 89-2741.
2. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002-04-06, Nr. 36-1340

3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002-04-09, Nr. 37-1341.
4. Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas // Valstybės žinios, 2002-11-22, Nr. 112-4969.
5. Bryan, A. G. (2009) Black's Law Dictionary 9th ed. ISBN 0-314-19949-7.
6. Broeders, A. P. A. (2006) Of earprints, fingerprints, scent dogs, cot deaths and cognitive contamination – a brief look at the present state of play in the forensic arena. *Forensic Science International* 148-157.
7. Fadel, C. & Lemke, C. (2008) *Multimodal Learning Through Media: What the Research Says* Cisco Systems & Metiri Group.
8. Federal Rules of Evidence. (2010). Published by the Legal Information Institute, Cornell Law School.
9. Freckelton, I., Reddy, P. ir Selby, H. (1999) Australian Judicial Perspectives on Expert Evidence: An Empirical Study, Australian Institute of Judicial Administration Inc, Carlton, (“the Freckelton report”)
10. Frumkin, D., Wasserstrom, A., Davidson, A. ir Grafit, A. (2009) Authentication of forensic DNA samples. *Forensic Science International: Genetics*, Vol. 4, Issue 2, Pages 95-103.
11. Gold, A. D. (2003) *Expert Evidence in Criminal Law: the Scientific Approach*. Irwin Law.
12. Huber, R.A. (1959–1960) *Expert Witnesses*. *Criminal Law Quarterly* 2, 276–296.
13. Huff, C.R. (2002) *Wrongfull Conviction and Public Policy: The American Society of Criminology Presidential Address*. *Criminology*.
14. Inman, K. Rudin, N. (2002). *The Origin of Evidence*. *Forensic Sci Int.* 126:11-6.
15. Kiely, T. F. (2006). *Forensic Evidence: Science and Criminal Law*. 2nd ed. Boca Raton: CRC Press.
16. Locard, E. (1931) *Traité de criminalistique*. Desvigne et ses fils edition, in French.
17. Morgan, R. M. and Bull, P. A. (2006) Data interpretation in forensic sediment geochemistry. *Environmental Forensics*. 7:1-10.
18. Morgan, R. M. and Bull, P. A. (2007b) *Forensic Geoscience and Crime detection. Identification, interpretation and presentation in forensic geoscience*. *Minerva Medicolegale* 127 (2): 73-90.
19. Novikovienė, L. ir Kažemikaitienė, E. (2007) *Kriminalistikos paskaitų tezės*. Mykolas Romeris universitetas.
20. Pollack, A. (2009). *DNA Evidence Can Be Fabricated, Scientists Show*. *The New York Times*.
21. Posner, K. L.; Caplan, R. A., Cheney, F. W. (1996) Variation in Expert Opinion in Medical Malpractice Review. *Anesthesiology: Volume 85 - Issue 5 - pp 1049-1054*.
22. Quetelet, Ad. (1870) *Anthropométrie ou Mesure des Differentes Facultes de l'Homme*, Muquardt: Bruxelles.
23. Rudin, N. & Inman, K. (2004) *Fingerprints in Print – the Apparent Misidentification of a Latent Print in the Madrid Bombing Case*, *CACnews*, 4, 14–21.
24. Saks, M.J. (1990) Expert witnesses, nonexpert witnesses, and nonwitness experts. *Law And Human Behavior*, Volume 14, Number 4, 291-313.
25. Saks, M.J. (1998) *Merlin and Solomon: Lessons from the Law's Formative Encounters with Forensic Identification Science*. *Hastings Law Journal* 49(4), 1069–1141.

THE ISSUES OF THE INTERPRETATION OF PHYSICAL EVIDENCE IN THE INTERNATIONAL CONTEXT

Erikas Kaukas*
Ministry of National Defence

Summary

Recently, forensic science, particularly interpretation of physical evidence, has been fiercely criticized. One of the main reasons of that critic is that that not anymore even such identification methods as DNR and fingerprints can be held hundred per cent trustful as their reliability depends not only on existence of real evidence but also on human's interpretation of it. A judge is the person who has to make the final right decision in a case; however his decision has to be bolstered up with the inferences made in the process of interpretation by experts and specialists. This paper deals with the causes and effects of the mistakes made during the process of interpretation; and also it analyses the methods which might be applied in the process of justice in order to avoid interpretation faults.

Keywords: physical evidence, interpretation, forensics, experts.

Erikas Kaukas*. Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministerijos karininkas. Mokslinių tyrimų kryptys: kova su organizuotu nusikalstamumu ir terorizmu, saugumas, rizikos vertinimas, nusikalstamumo tyrimo metodai.

Erikas Kaukas*. Ministry of National Defence Republic of Lithuania, officer. Research interests: Countering Organised Crime and Terrorism, Security, Risk Assessment, Crime Research Methods.

GYVENTOJŲ PASIRENGIMO EKSTREMALIAI SITUACIJAI TYRIMAS

Rolandas Nagrockas*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas*

*Telefonas (8~37) 30 36 69
El. paštas: r.nagrockas@mruni.eu*

Santrauka. Krizių ir ekstremalių situacijų valdymą reglamentuojančiuose tiesės aktuose yra apibrėžtos ne tik valstybės ir savivaldybių institucijų, specialiųjų tarnybų, ūkio subjektų, bet ir gyventojų civilinės saugos teisės ir pareigos. Senovėje tūkstančiai žmonių žūdavo mūšiuose, vėliau karuose. Mūsų dienomis su žūtimi mums asocijuojasi teroro aktai, masinės riaušės ir kitos, dėl žmonių kaltės kylančios nelaimės. Dabar tokias nelaimes mes vadiname ekstremalioomis situacijomis, o priemones ir veiksmus apsaugoti joms įvykus, - civiline sauga. Civilinė sauga – veikla, apimanti valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų, kitų įstaigų, ūkio subjektų ir gyventojų pasirengimą ekstremalioomis situacijoms, veiksmus joms gresiant ar susidarius, ekstremalių situacijų likvidavimą ir jų padarinių šalinimą.¹ Pirmojoje straipsnio dalyje analizuojamos gyventojų civilinės saugos teisės ir pareigos. Antrojoje dalyje - vertinami gyventojų civilinės saugos mokymo trūkumai Lietuvoje. Trečiojoje dalyje tiriamas realus gyventojų pasirengimas ekstremalioomis situacijai. Naudojant anketavimo metodą, buvo apklausta 230 gyventojų, kurių amžius nuo 16 iki 70 metų. Tarp dalyvavusių apklausoje buvo 114 vyrų ir 116 moterų.

Pagrindinės sąvokos: Gyventojai, ekstremali situacija, civilinė sauga.

IVADAS

Daugelis šio amžiaus įvykių rodo, kad gyvename tokia pasaulyje, kur tarptautinė padėtis greitai keičiasi, kur nelauktai kyla įvairių pavojų ir netgi šalys, turinčios stipriausias karines pajėgas, nėra apsaugotos nuo užpuolimų. Pavyzdžiui 2001 m. rugsėjo 11 d. teroristų atakos į Pasaulio prekybos centrą Niujorke, bei Pentagono Būstinę Vašingtone.

Deja, negalime pasidžiaugti tuo, kad Lietuvoje ekstremalioomis situacijai kilti nėra tikimybės. Šalyje ji gali įvykti kilus avarijai Ignalinos atominėje elektrinėje ar kaimyninių valstybių atominėse jėgainėse, avarijoms transporte pervežant radioaktyvias ar toksiškas medžiagas, įvykus avarijoms įmonėse, kur naudojamos stipriai veikiančios nuodingosios medžiagos, kilus gaisrams miškų masyvuose ir durpynuose, įmonėse, įvykus avarijoms magistraliniame dujotiekyje ir naftotiekyje. Taip pat ekstremalioomis situacijas gali sukelti pavojingų ir ypač pavojingų užkrečiamų ligų atvejai, stichiniai arba katastrofiniai bei hidrologiniai reiškiniai: stiprus vėjas, smarkus lietus, snygis, didelė pūga, smarki lijdra,

¹ Lietuvos Respublikos civilinės saugos įstatymas. Šio įstatymo nauja redakcija - įstatymas Nr. XI-635, priimtas 2009-12-22, įsigaliojęs 2010-01-01 // Valstybės žinios.1998, Nr. 115-3230.

apšalas, smarkus speigas, tirštas rūkas, pralaužtos dambos, apsemtos žemesnės miestų, gyvenviečių, žemės ūkio kultūrų, pasėlių teritorijos, automobilių keliai arba kiti transporto objektai.²

Turint galvoje visus čia suminėtus pavojus žmogui ir gamtai, gyventojai turi mokėti veikti susidarius ekstremaliai situacijai. Tam tikslui Lietuvoje po nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. pradėta kurti civilinės saugos sistema.

Straipsnio tikslas – įvertinti gyventojų pasirengimą veikti esant ekstremaliai situacijai.

Tyrimo uždaviniai:

- identifikuoti gyventojų civilinės saugos mokymo problemas;
- įvertinti gyventojų žinias apie veiksmus, esant galimai ekstremaliai situacijai Lietuvoje.

Tyrimo objektas – Lietuvos gyventojai.

Tyrimo metodai:

- dokumentų analizė – duomenų apie tyrimo objektą rinkimas;
- analitinis – nagrinėjamos temos teisinio reglamentavimo įvertinimas;
- anketavimo metodas – iškeltų hipotezių patvirtinimas ar paneigimas.

GYVENTOJŲ CIVILINĖS SAUGOS TEISĖS IR PAREIGOS

Lietuvoje, po nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d., pradėta kurti civilinės saugos sistema. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos 1991 m. spalio 15 d. įsakymu Nr.226 įkurta Gelbėjimo ir civilinės saugos tarnyba, kuri turėjo koordinuoti valstybės institucijų veiklą didelių nelaimių padariniams likviduoti.³ 1992 m. kovo 9 d. buvo patvirtinti Civilinės saugos departamento nuostatai. 1998 m. gruodžio 15 d. Lietuvos Respublikos Seime buvo priimtas Civilinės saugos įstatymas, kuris apibrėžė pagrindinius siekiamus tikslus ir keliamus uždavinius, organizavimo ir veiklos principus, paskirstė civilinės saugos institucijų pareigas ir funkcijas, numatė gelbėjimo darbų ekstremalios situacijos metu tvarką, ir kt. Nuo jo įsigaliojimo, t.y. nuo 1998 m. gruodžio 31 d., buvo keičiamas septynis kartus (Valstybės žinios. 1998, Nr. 115-3230; 2000, Nr. 61-1805; 2003, Nr. 73-3351; 2004, Nr. 28-872, Nr. 163-5941; 2006, Nr. 72-2691; 2009, Nr.159-7207).⁴

² <http://www.vpgt.lt/index.php?259590261>; prisijungimo laikas: 2012-03-10.

³ <http://www.alytus.aps.lt/ava/selectPage.do?docLocator=83AC52A8050B11DC9402746164617373&inlanguage=lt&pathId=495>; prisijungimo laikas: 2012-03-15 .

⁴ R. Nagrockas Ekstremalių situacijų valdymo probleminiai aspektai// Visuomenės saugumas globalizacijos kontekste: mokslinės konferencijos „Globalizacijos iššūkiai užtikrinant visuomenės saugumą“ pranešimų rinkinys: Mykolas Romeris universitetas. Viešojo saugumo fakultetas, 2010, Nr.2.

Šio įstatymo 15 straipsnyje numatyta gyventojų, ūkio subjektų ir kitų įstaigų teisės ir pareigos. Gyventojai, ūkio subjektai ir kitos įstaigos turi teisę:

- gauti informaciją apie įvykusius įvykius, ekstremaliuosius įvykius, susidariusią ekstremaliąją situaciją ir apie tai, kaip elgtis susidarius ekstremaliajai situacijai;
- įvykių, ekstremaliųjų įvykių ir ekstremaliųjų situacijų metu gauti pagalbą pagal civilinės saugos sistemos subjektų galimybes.

Gyventojai, ūkio subjektai ir kitos įstaigos privalo:

- rūpintis, kad savo veikla nesukeltų pavojaus kitų gyventojų gyvybei ar sveikatai, turtui, aplinkai ir nesutrikdytų normalaus (įprasto) gyvenimo ar veiklos ritmo;
- pranešti civilinės saugos sistemos pajėgoms apie gresiančią ar susidariusią ekstremaliąją situaciją;
- Vyriausybės nustatyta tvarka atlikti privalomus darbus.

Gyventojai, ūkio subjektai ir kitos įstaigos gali turėti ir kitų šiame įstatyme ir kituose teisės aktuose nustatytų teisių ir pareigų civilinės saugos srityje.⁵

GYVENTOJŲ CIVILINĖS SAUGOS MOKYMO TRŪKUMAI

Žmogaus saugos kultūros formavimo esminė dalis yra civilinės saugos mokymas (-is), kuris atveria galimybę suvokti žmogaus įtaką gamtai, aplinkos įtaką žmonių bendruomenei, jų gyvenamajai vietai, taip pat verčia galvoti, kaip elgtis, apsaugant save ir aplinką nuo ekstremalios situacijos poveikio. Jis apima visą žmogaus gyvenimą – nuo gimimo iki senatvės.

Civilinės saugos mokymą numato Lietuvos Respublikos civilinės saugos įstatymas. Jame teigiama, kad civilinės saugos pagrindų mokymas organizuojamas bendrojo lavinimo, profesinėse ir aukštosiose neuniversitetinėse mokyklose-kolegijose pagal Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamento parengtas civilinės saugos mokymo programas, patvirtintas Švietimo ir mokslo ministerijos.

Civilinės saugos mokymo tvarka yra nustatyta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. birželio 7d. nutarimu Nr. 718. Žin., 2010, Nr. 69-3443.. Šis nutarimas numato civilinės saugos mokymo tęstinumą pradedant nuo ikimokyklinio ugdymo mokyklų ir toliau tęsiant bendrojo lavinimo, aukštesniosiose, aukštosiose neuniversitetinėse mokyklose, ūkio subjektuose ir įstaigose, apskričių priešgaisrinėse gelbėjimo valdybose, Priešgaisrinės

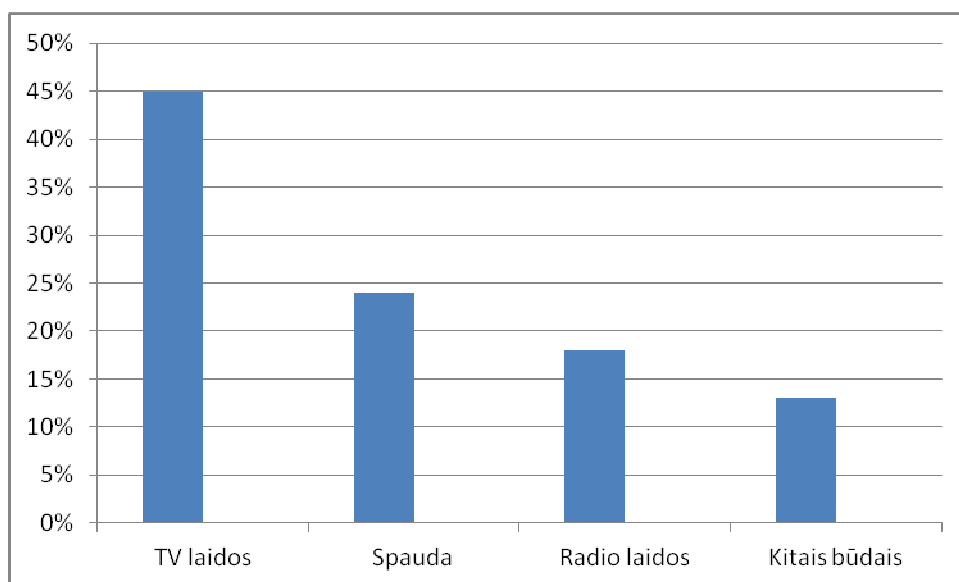
⁵ Lietuvos Respublikos civilinės saugos įstatymas. Šio įstatymo nauja redakcija - įstatymas Nr. XI-635, priimtas 2009-12-22, įsigaliojęs 2010-01-01 // Valstybės žinios.1998, Nr. 115-3230.

apsaugos ir gelbėjimo departamento prie Vidaus reikalų ministerijos ugniagesių mokyklos Civilinės saugos mokymo centre, valstybės ir savivaldybių institucijose ir įstaigose, ūkio subjektuose ir kitose įstaigose.

Taip pat yra ir kitų teisės aktų, kurie reglamentuoja gyventojų civilinės saugos mokymą ir treniruotes, kaip pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. vasario 1 d. nutarimas Nr. 111 „Dėl civilinės saugos treniruočių ir pratybų rengimo tvarkos patvirtinimo“ ir Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamento prie Vidaus reikalų ministerijos direktoriaus 2007 m. balandžio 16 d. įsakymas Nr. 1-131 „Dėl daugiabučių namų savininkų bendrijų pirmininkų bei namų administratorių priešgaisrinės ir civilinės saugos mokymo programos patvirtinimo“.

Iš aukščiau pateiktų teisės aktų, galima teigti, kad civilinės saugos pagrindų mokymas yra deleguotas valstybinėms institucijoms. Įgyvendinant šį uždavinį, ypatingai svarbus informacinių priemonių vaidmuo. Apklaustos metu nustatyta, kad informaciją apie civilinę saugą 45% gyventojų gauna iš TV laidų, 24% - skaitydami spaudą, 18% - klausydami radijo laidų, ir tik 13% apklaustų gyventojų šią informaciją gauna valstybinėse įstaigose.

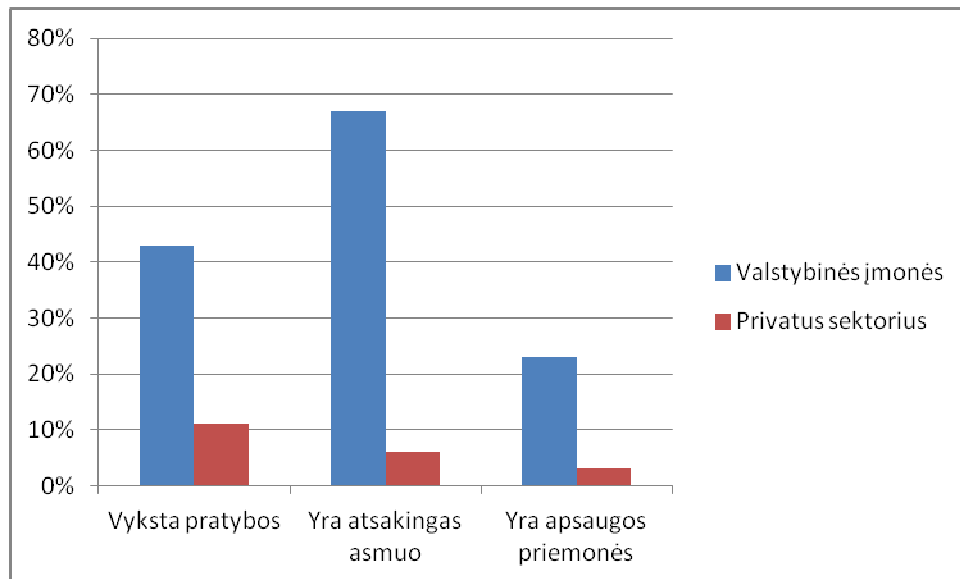
Galime teigti, kad 13% yra palyginti mažas valstybinių institucijų indėlis, rengiant gyventojus praktiniams veiksams, įvykus ekstremaliai situacijai (1 pav.).

1 pav. Kitu būdu įgytos žinios

Nors ūkio subjektų ir įmonių vadovai yra atsakingi už darbuotojų civilinės saugos pagrindų mokymą ir praktinių įgūdžių formavimą, tačiau net 47% dirbančiųjų respondentų teigė, jog savo darbovietėse nebuvo mokomi, 33% - nežino ar jų darbovietėje apskritai yra paskirtas už civilinę saugą atsakingas asmuo, ir 78% - teigė, jog jų darbovietėse nėra būtinų

civilinės saugos priemonių. Svarbu atkreipti dėmesį, jog net 89% dirbančiųjų privačiame sektoriuje teigė, kad darbo vietose nebuvo rengiami civilinei saugai (2 pav.).

2 pav. Darbuotojų mokymas

Lyginant pirmąją ir antrąją diagramas, galime teigti, jog dirbantys gyventojai žymiai geriau rengiami reaguoti į ekstremalią situaciją, tačiau tik tie, kurie dirba valstybiniame sektoriuje. o privačių įmonių indėlis, rengiant savus darbuotojus reaguoti į ekstremalią situaciją, labai mažas, tik 11%.

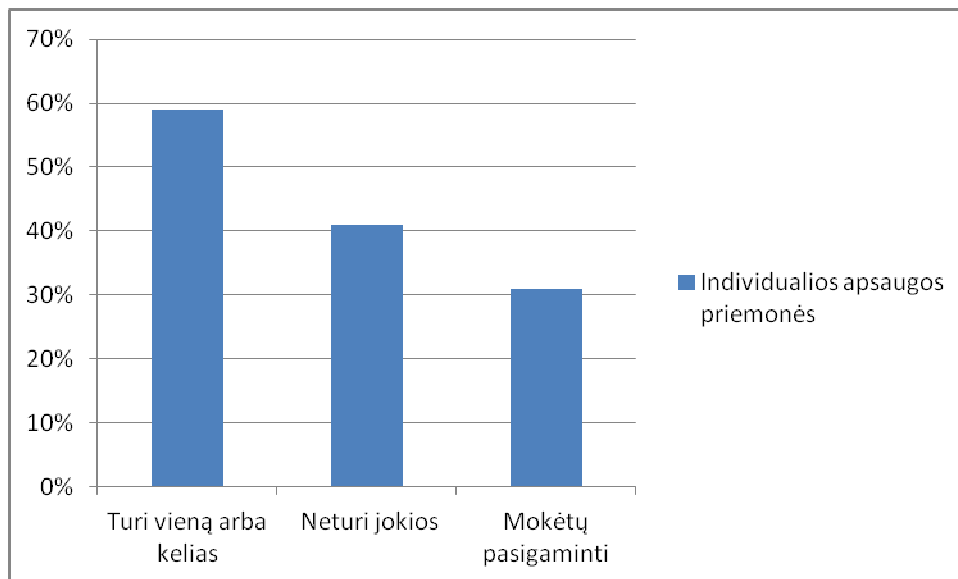
Gyventojai yra neatsiejama civilinės saugos sistemos dalis. Jų mokymas yra būtinas teisingiems veiksams atlikti, įvykus ekstremaliai situacijai. Visi Lietuvos Respublikos piliečiai, tiek vaikai, tiek ir suaugę, turėtų žinoti civilinės saugos pagrindus, pareigas ir veiksmus, gavus informaciją apie gresiančią ekstremalią situaciją, priemones ekstremalių situacijų padariniams šalinti, apsaugojimo būdus. Apklausos rezultatų analizė leidžia teigti, jog gyventojams trūksta informacijos apie galimus ekstremalius įvykius (situacijas) ir veiksmus tokių įvykių (situacijų) metu.

GYVENTOJŲ PASIRENGIMO EKSTREMALIAI SITUACIJAI TYRIMAS

Kiekvienas iš mūsų, nesvarbu kur begyventume, vieną dieną netikėtai galime patekti į įvykį, ekstremalų įvykį, ekstremalią situaciją, susidurti su neįprastais pavojais, galinčiais pakenkti mūsų sveikatai ar sukelti grėsmę gyvybei. Ekstremalioji situacija – dėl ekstremaliojo įvykio susidariusi padėtis, kuri gali sukelti staigų, didelį pavojų gyventojų gyvybei ar sveikatai, turtui, aplinkai arba gyventojų žūtį, sužalojimą ar padaryti kitą žalą. Ekstremalusis įvykis – nustatytus kriterijus atitinkantis, pasiekęs ar viršijęs gamtinis, techninis, ekologinis ar

socialinis įvykis, kuris kelia pavojų gyventojų gyvybei ar sveikatai, jų socialinėms sąlygoms, turtui ir (ar) aplinkai.⁶

Apklaustos rezultatų analizė leidžia teigti, jog gyventojų iniciatyva, patiems apsaugoti ir apsaugoti aplinką nuo ekstremalios situacijos poveikio, nėra labai didelė. Net 41% gyventojų namuose nėra jokių individualių apsaugos priemonių, tik 31% apklaustųjų nurodė, jog mokėtų ir turėtų galimybę namuose pasigaminti vatos-marlės raištį. 3 pav.

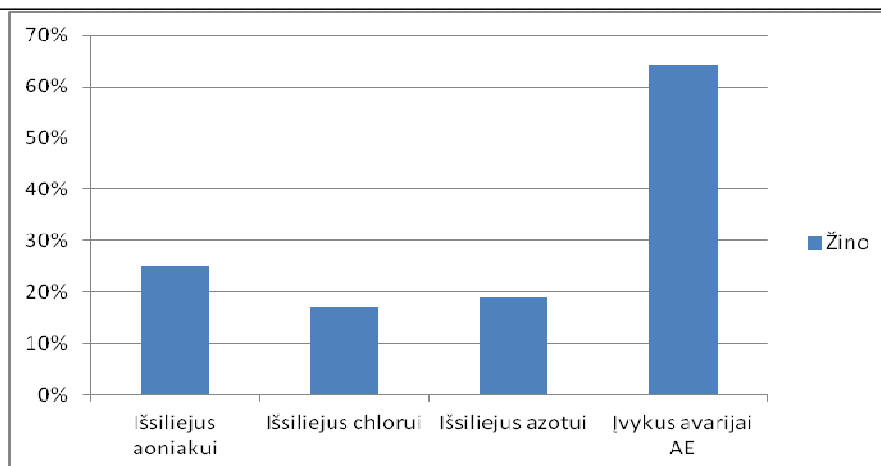

3 pav. Turimos namuose individualios apsaugos priemonės

Į klausimus, ar žinotų, kokių saugos priemonių reikia imtis išsiliejus į aplinką stipriai veikiančioms nuodingoms medžiagoms (amoniakui, chlorui, azotui), ar įvykus avarijai atominėje elektrinėje, teisingai atsakė atitinkamai 25%, 17%, 19%, 64% respondentų. Tai, jog dauguma geriausiai žino, kaip elgtis avarijos atominėje elektrinėje atveju, paaiškinama pakankamu informacijos kiekiu ir vykstančiomis diskusijomis apie atominės energetikos perspektyvas ir keliamus pavojus. 4 pav.

Visi Lietuvos Respublikos gyventojai privalo žinoti, kad išgirdus pranešimą, jog reikia eiti į slėptuvę, privalo tai vykdyti nedelsiant, su savimi pasiimti tik būtiniausias daiktus. Turi būti iš anksto žinoma, į kokią slėptuvę reikia eiti ir kur ji yra.

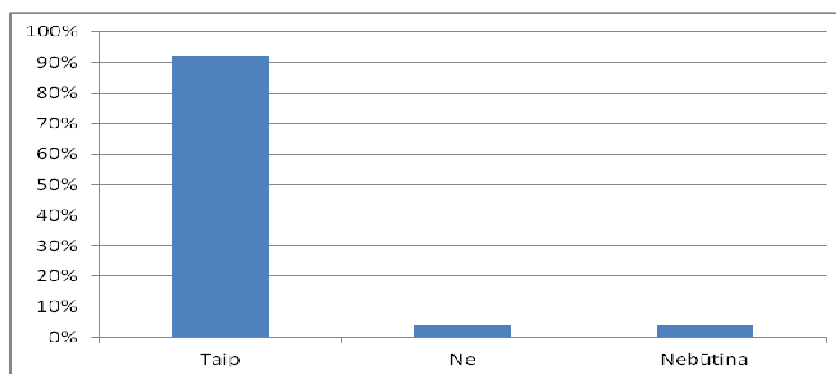
⁶ Lietuvos Respublikos civilinės saugos įstatymas. Šio įstatymo nauja redakcija - įstatymas Nr. XI-635, priimtas 2009-12-22, įsigaliojęs 2010-01-01 // Valstybės žinios.1998, Nr. 115-3230.

4 pav. Mokėtų veikti

Deja, Lietuvoje nėra tiek slėptuvių, kad nuo radiacinės taršos, griūčių ar kitų ekstremalių situacijų, galėtų pasislėpti visi šalies gyventojai. „Susidarius ekstremaliai situacijai, gyventojai trumpą laiką (iki 2 parų) galėtų pasislėpti paprastosiuose slėptuvėse, t.y. reikiamai užsandarintose ir hermetizuotose gyvenamosiose ir (ar) negyvenamosiose patalpose: rūsiuose, požeminiuose garažuose, pėsčiųjų perėjose, transporto tuneliuose.⁷ Pavyzdžiui Kauno mieste yra veikiančių 200 slėptuvių, tačiau tik 13% gyventojų žino, kur yra artimiausia slėptuvė.

Apklausoje metu dauguma gyventojų į klausimą, ar reikalinga rengti visuomenę galimiems ekstremaliems įvykiams, galimai ekstremaliai situacijai, net 92 % respondentų atsakė teigiamai. 5 pav.

5 pav. Rengimo ekstremaliai situacijai gyventojams reikšmė

Galime teigti, jog visuomenės rengimas civilinės saugos klausimais yra reikalingas. Jis sustiprintų visuomenės pasirengimą efektyviai veikti ekstremalios situacijos sąlygomis, tuo pačiu ir civilinės saugos sistemos institucijoms priskirti uždaviniai būtų lengviau

⁷ http://www.civilinesauga.lt/index.php?content=pages&lng=lt&page_id=33 ; prisijungimo laikas: 2012-03-26.

įgyvendinami. Plačiau susipažinę su civilinės saugos sistemos funkcionavimu, jos tikslais ir uždaviniais, gaudami daugiau informacijos apie šaliai gresiančias nelaimes ir apsisaugojimo nuo jų būdus, gyventojai labiau domėtusi šia sritimi, sustiprėtų pasitikėjimas civilinės saugos ir gelbėjimo sistema.

IŠVADOS

Lietuvos Respublikos civilinės saugos įstatymas yra pagrindinis teisės aktas, nustatantis civilinės saugos institucijų ir gyventojų teises ir pareigas ekstremalios situacijos metu.

Civilinės saugos institucijoms deleguota gyventojų rengimo ekstremaliai situacijai funkcija, atliekama pusėtinai. 47% dirbančiųjų respondentų teigė, jog savo darbovietėse nebuvo mokomi civilinės saugos pagrindų.

Apklausoje rezultatų analizė leidžia teigti, jog gyventojams trūksta informacijos apie galimus ekstremalius įvykius (situacijas) ir veiksmus tokių įvykių (situacijų) metu.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos civilinės saugos įstatymas. Šio įstatymo nauja redakcija - įstatymas Nr. XI-635, priimtas 2009-12-22, įsigaliojęs 2010-01-01 // Valstybės žinios.1998, Nr. 115-3230.
2. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2010 m. rugpjūčio 25 d. nutarimas Nr.1212 „Dėl gelbėjimo, paieškos ir neatidėliotinių darbų, įvykių, ekstremaliųjų įvykių ir ekstremaliųjų situacijų likvidavimo ir jų padarinių šalinimo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“//Valstybės žinios, 2010, Nr.: 102-5271.
3. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2010 m. rugsėjo 8 d. nutarimas Nr.1295 „Dėl civilinės saugos pratybių organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“//Valstybės žinios, 2010, Nr.: 107-5537.
4. Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamento prie Vidaus reikalų ministerijos direktoriaus 2010 m. liepos 21 d. įsakymas Nr. 1-219 „Dėl tipinių civilinių saugos mokymo programų patvirtinimo“//Valstybės žinios, 2010, Nr.: 90-4803.
5. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. liepos 21 d. nutarimas Nr.1108 „Dėl Lietuvos Respublikos civilinės saugos sistemos parengties lygių skelbimo ir atšaukimo tvarkos aprašo patvirtinimo“//Valstybės žinios, 2010, Nr.: 90-4766.
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. birželio 7d. nutarimas Nr. 718 „Dėl Civilinės saugos mokymo tvarkos patvirtinimo“//Valstybės žinios, 2010, Nr.: 69-3443.
7. Čyras P., Dubonis R., Šukys R. ir kt. Gyventojų apsauga ekstremaliose situacijose – Vilnius:Technika, 2009. P.28.
8. Nagrockas R. Ekstremalių situacijų valdymo probleminiai aspektai// Visuomenės saugumas globalizacijos kontekste: mokslinės konferencijos „Globalizacijos iššūkiai užtikrinant visuomenės saugumą“ pranešimų rinkinys: Mykolas Romeris universitetas. Viešojo saugumo fakultetas, 2010, Nr.2.
9. <http://www.vpgt.lt/index.php?259590261>; prisijungimo laikas:2012-03-10.
10. <http://www.alytus.aps.lt/ava/selectPage.do?docLocator=83AC52A8050B11DC9402746164617373&inlanguage=lt&pathId=495>; prisijungimo laikas: 2012-03-15 .
11. http://www.civilinesauga.lt/index.php?content=pages&lng=lt&page_id=33 prisijungimo laikas:2012-03-26.

ANALYZES ACTUAL PREPARATION OF PEOPLE FOR EMERGENCY SITUATION

Rolandas Nagrockas*
Mykolas Romeris University

Summary

Crisis and emergency situation management define not only state and municipal institutions, specialized agencies, economic subjects, but also people's rights and obligations in civil protection. In ancient times, thousands of people perished in battle, later wars. Today we associate death with acts of terrorism, mass riots and other disasters caused by man. Now such events are called emergency situations and the measures and actions to protect from those events are called civil protection. Civil protection is an activity including State's, institutions', economic subjects', residents' preparation for emergency situations, actions taken if there is a threat or emergency is happening at the time being, the liquidation of emergency and recovery after it. The first article analyzes the population's rights and obligations of civil protection. The second article assessed population of Lithuania civil safety training deficiencies. The third article analyzes actual preparation of people for emergency situation. Using the questioning method 230 people has been questioned between the ages of 16 to 70 years. Between them there were 114 males and 116 females.

Keywords: people, emergency situation, civil protection.

Rolandas Nagrockas* Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptis: Visuomenės saugumas.

Rolandas Nagrockas *, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of State Border Guard Security, lektor. Research interests: Public security.

ŠIUOLAIKINĖS KRIMINALISTIKOS TAKTIKOS SAMPRATA IR KRYPTYS

Žaneta Navickienė*

*Lietuvos policijos mokyklos Kvalifikacijos tobulinimo skyrius
Karaimų g. 73, LT-21104, Trakai
Telefonas 8 (528) 51951
El. paštas: zaneta.navickiene@policija.lt*

Santrauka. Straipsnyje analizuojant kriminalistikos taktikos raidą įvairiose teisinėse sistemose, nagrinėjama nevienoda kriminalistikos taktikos samprata. Besivystydama kaip mokslinių žinių sritis, šiuolaikinė kriminalistikos taktika tapo sudėtinga ne tik teiginių, būdų, rekomendacijų sistema atliekant tyrimo veiksmus, bet ir apimanti ikiteisminio bei teismo tyrimo organizavimą, planavimą, prevencinių priemonių parinkimą, edukacinių, organizacinių ir techninių priemonių įgyvendinimą. Straipsnyje taip pat nagrinėjamos svarbiausios šiuolaikinės kriminalistikos taktikos vystymosi kryptys, sudarančios prielaidas efektyviam ikiteisminiam tyrimui. Analizuojant šiuolaikinės kriminalistikos taktikos vystymosi kryptis, pateikiama autorės ir kitų mokslininkų išvalgos dėl kriminalistikos taktikos ribų plėtimosi ir skverbimosi į daugelį mokslų, jos vystymosi perspektyvų ir įtakos ikiteisminio tyrimo veiklos efektyvumui.

Straipsnį sudaro įvadas ir dvi dalys. Pirmoje dalyje analizuojant įvairias kriminalistikos mokyklas, nagrinėjama kriminalistikos taktikos samprata ir turinys, pristatomi įvairių šalių kriminalistikos taktiką apibrėžiantys terminai. Antroje dalyje analizuojama šiuolaikinės kriminalistikos taktikos vystymosi kryptys ir jų įtaka nusikalstamų veikų tyrimui.

Pagrindinės sąvokos: ikiteisminis tyrimas, kriminalistikos taktika, kriminalistikos taktikos turinys ir kryptys.

ĮVADAS

Dabartiniu metu jau nebeįmanoma efektyviai ir racionaliai atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmų be kelių mokslo sričių žinių pritaikymo. Todėl analizuojant šiuolaikinės kriminalistikos taktikos turinį, pastebimas būtinumas kriminalistikos taktikos klausimus nagrinėti kompleksiskai sujungiant ir pritaikant įvairių mokslų žinias. Mokslininkų teigimu, ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimas yra veiksmingas tik tuomet, kai sujungiamos įvairių mokslo sričių žinios¹. Centrinu elementu čia tampa kriminalistikos taktika, leidžianti aprėpti, sintetinti skirtingų mokslų žinias. Mokslinėje literatūroje plačiai analizuojami ikiteisminio tyrimo veiksmai susiejant procesinius, kriminalistinius ir praktinius aspektus². Autorės nuomone, tai labai svarbu, kadangi iki šiol daugelis ikiteisminio tyrimo veiksmų buvo nagrinėjami arba tik proceso požiūriu, arba kriminalistiniu aspektu. Užsienio šalių

¹Burda, R. *Apklausa atliekant ikiteisminį tyrimą: problemų fiksavimo problemos. Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika.* Mokslų darbų rinkinys. Vilnius, 2007.

²Bučius, G., Gruodytė, E. *Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai.* Mokymo priemonė. Vilnius, 2009. Taip pat plačiau žr. Burda, R., Kuklianskis, S. *Apklausa ikiteisminio tyrimo metu.* Vilnius, 2007.

mokslininkų teigimu, ikiteisminio tyrimo veiksmų nagrinėjimas kompleksiskai tiek procesiniu, tiek kriminalistiniu aspektu, sudaroma galimybė išnagrinėti atskirų ikiteisminio tyrimo veiksmų turinį skiriant pagrindinį dėmesį ne tik teisiniam reglamentavimui, bet ir ikiteisminio tyrimo atlikimo kokybei³. Lietuvos mokslininkai⁴ taip pat teigia, jog šiuolaikinės tyrimo veiksmų racionalaus panaudojimo problemos turi būti nagrinėjamos kompleksiskai, be tradicinės teisės normų analizės apimti tyrimo organizavimo, specialiųjų žinių, taip pat įvairius kitų mokslų klausimus. Todėl tyrimo problema orientuota į lyginamąją analizę: ar įvairios šalys, priklausančios skirtingoms teisinėms sistemoms, vienodai supranta ir traktuoja terminą, kuriuo apibrėžiama efektyvios priemonės ir būdai, padedantys veiksmingai tirti nusikalstamas veikas, ir kokios svarbiausios šiuolaikinės kriminalistikos taktikos vystymosi kryptys.

Tyrimo tikslas – analizuojant kriminalistikos taktikos raidą ir sampratą įvairiose teisinėse sistemose, pateikti šiuolaikinės kriminalistikos taktikos vystymosi kryptis.

Tyrimo uždaviniai:

- analizuojant kriminalistikos taktikos raidą, pristatyti skirtingas kriminalistikos taktikos sampratas;
- identifikuoti svarbiausias šiuolaikinės kriminalistikos taktikos vystymosi kryptis.

Tyrimo objektas – šiuolaikinė kriminalistikos taktika.

Straipsnyje panaudoti šie teoriniai tyrimo metodai: aprašomasis-lyginamasis, istorinis, palyginimas ir analitinis-kritinis. Taikant aprašomąjį-lyginamąjį ir palyginimo metodus, straipsnyje aprašoma ir palyginama skirtingoms teisinėms sistemoms priklausančių šalių vartojami terminai, kuriais apibrėžiama efektyvių būdų ir priemonių taikymas nusikalstamų veikų tyrimo procese, palyginama, kaip įvairios šalys vartoja skirtingus kriminalistikos taktikos terminus. Istoriniu tyrimo metodu nagrinėjant kriminalistikos taktikos raidą, gilinamasi, kaip kito kriminalistikos taktikos turinys ir jos vystymosi kryptys. Analitinio-kritinio tyrimo metodo pagalba analizuojant šiuolaikinės kriminalistikos taktikos vystymosi kryptis, įvertinama kriminalistikos taktikos įtaka nusikalstamų veikų tyrimui.

³Kassian, S. M., et al. *Police Interviewing and Interrogation: A Self-Report Survey of Police Practices and Beliefs. Law and Human Behaviour* [interaktyvus]. volume 31, N. 4, 2007 [žiūrėta 2011-12-21]. <<http://www.springerlink.com/content/23638u3777622757>>

⁴Ancelis, P., et al. *Tyrimo veiksmai baudžiamajame procese*. Vadovėlis. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2011, p. 5.

KRIMINALISTIKOS TAKTIKOS SAMPRATA IR TURINYS

Terminas „taktika“ pirmiausia pradėtas vartoti karo terminijoje: karinė taktika tyrinėjo mūšio (karo) objektyvius dėsningumus bei kūrė kovos būdus, priemones ir formas, atitinkančias konkrečias aplinkybes siekiant tam tikrų tikslų. Bendrąja prasme kriminalistikos taktika suprantama kaip tam tikrų priemonių ir būdų visuma siekiant įgyvendinti konkrečius tikslus. Kriminalistikos priemonių, būdų ir metodų atsiradimas susijęs su ikiteisminio tyrimo, paieškos, ekspertine veikla. XVII amžiaus teisininkų darbuose randamos pirmosios rekomendacijos, susijusios su specialiujų žinių panaudojimu tiriant nusikalstamas veikas. XVIII amžiuje pirmąkart buvo bandoma apibendrinti teisminę praktiką. Kriminalistikos taktikos terminą vienas pirmųjų pavartojo vokiečių teisininkas A. Veingardas⁵. Kriminalistikos taktika buvo suprantama gerokai siauriau nei dabartiniu metu: ji apėmė nurodymus, kaip sudaryti nusikalstamų veikų tyrimo planus. Anglosaksų teisinėje sistemoje aptinkamas kitas terminas – nusikalstamų veikų tyrimas (angl. *Criminal Investigation*). Šioje teisinėje sistemoje kriminalistikos taktiką apibrėžiantis terminas „nusikalstamų veikų tyrimas“ kildinamas iš Anglijos ir siejamas su specialiujų kriminalinės policijos padalinių pareigūnų darbu Londone (angl. *Bow Street Runners*) ir Kriminalinės policijos biuro įkūrimu Londone 1842 metais⁶. JAV kriminalistikos taktikos vystymosi pradžia siejama su A. Pikertono įkurta Nacionaline detektyvų agentūra ir Federalinio tyrimo biuro įkūrimu 1924 metais⁷.

Prof. H. Malevskis, nagrinėdamas kriminalistikos mokslo svarbą ir laimėjimus, atkreipė dėmesį į tai, kad skirtingose šalyse kriminalistika formavosi nevienodai, o tai savo ruožtu skatino kriminalistikos mokyklų – germanų, romanų, anglosaksų ir rusų – atsiradimą⁸. Sarajevo teisės universiteto mokslininkai, nagrinėdami kriminalistikos taktikos raidą, išskyrė tris pagrindinius kriminalistikos modelius. Pagal pirmąjį, vadinamąjį vokiečių teisės modelį, kriminalistikos mokslas turi ilgą istoriją ir galias tradicijas. Šis modelis susiformavo tokiose valstybėse kaip Vokietija, Rusija, Serbija, Bosnija ir Hercegovina. Pagal antrąjį modelį, pavyzdžiui, Italijoje, net nevertojamas terminas „*kriminalistika*“. Šiam mokslui apibūdinti vartojamas terminas „*polizia scientifica*“, tai yra policijos mokslas, apimantis ir kitų mokslų

⁵Vozgrin, I. A. *Kriminalisticheskaja taktika: ponjatje i predmet issledovanija* [Criminalistic tactics: understanding and subject of research]. Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. MVD. 1999, No 1, p. 6.

⁶Lyman, M. D. *Criminal Investigation: the Art and the Science. 6 th ed.* New Jersey: Prentice Hall, 2011, p. 7.

⁷*Ibid.*, p. 9.

⁸Malevski, H. *Pagrindinės kriminalistikos mokyklos ir šiuolaikinio kriminalistikos modelio formavimasis Lietuvoje. Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika.* Vilnius, 2009, p. 94.

metodus ir techniką siekiant iširti nusikalstamą veiklą⁹. Trečiasis modelis siejamas su anglosaksų teisine sistema ir daugiausia paplitęs JAV. Šie skirtingi kriminalistikos modeliai įvairiose valstybėse lėmė ir savitą kriminalistikos taktikos vystymąsi¹⁰.

Kriminalistikos taktikai būdinga tai, kad ji nuolat kinta. Be to, autorės nuomone, verta pažymėti, jog kriminalistikos taktikos vystymąsi lemia ir besikeičiančios baudžiamojo proceso normos. Todėl įsigaliojus Lietuvos Respublikos BPK, kriminalistikos taktikos nuostatų peržiūra tapo ypač aktuali atsižvelgiant į pakitusias šio kodekso nuostatas. Be to, pasikeitus įstatymams, ne mažiau svarbus tapo ir teisėsaugos institucijų veiklos efektyvumas. Taigi, apibrėžiant kriminalistikos taktiką kaip kriminalistikos mokslo dalį, būtina akcentuoti, kad jos tyrinėjimo objektas yra teismo, ikiteisminio tyrimo ar ekspertinės veiklos įgyvendinimo ir organizavimo dėsningumai siekiant sukurti moksliskai pagrįstas rekomendacijas, būtinas efektyvesnei teisėsaugos institucijų veiklai.

Mokslininkai, pabrėždami kriminalistikos ir jos atskirų dalių svarbą, akcentuoja teisėsaugos institucijų veiklos optimizavimo poreikį, kuris gali būti užtikrinamas naujausių kriminalistikos ir teismo ekspertizės žinių „gimimu“¹¹. Aktyviai diskutuojama dėl ekspertinių įstaigų veiklos efektyvumo ir vadybos priemonių parinkimo¹², šių ekspertinių įstaigų pertvarkymo pateikiant išvalgas dėl jų teigiamo optimizavimo poveikio¹³. Kaip jau minėta, ne visose užsienio šalyse vienodai vartojamas terminas „kriminalistikos taktika“, tačiau turinio prasme išlieka tokie aktualūs klausimai kaip įvykio vietos apžiūra¹⁴, nusikalstamų veikų tyrimo organizavimas¹⁵.

Pažymėtina, kad dabartiniu metu kriminalistikos taktika yra pagrindinė kriminalistikos sistemos sritis. Tai grindžiama kriminalistikos taktikos santykiu su kitomis kriminalistikos sistemos dalimis – kriminalistikos technika ir kriminalistikos metodika. Kriminalistikos technikos pasiekimai pritaikomi atliekant atskirus tyrimo veiksmus, o atskirų nusikalstamų veikų rūšių tyrimo metodika grindžiama kriminalistikos taktikos teiginiais, t. y. tiriant atskirų

⁹Halilovic, H., Bojanic, N. *Criminalistics scientia sui generis–arguments pro et contra* [interaktyvus], [žiūrėta 2011-09-24]. <<http://www.fpvv.uni-mb.si/conf2004/papres/halilovic.pdf>>.

¹⁰*Ibid.*

¹¹Gorbatkov, A., Juodkaitė-Granskienė, G. *Kriminalistikos ir teismo ekspertizės santykio klausimu. Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika*. Vilnius, 2009, p. 41.

¹²Juodkaitė-Granskienė, G. *Teisėsaugos institucijų naudojamos vadybos priemonės ir jų optimizavimo problemos Lietuvoje (Viešųjų ekspertinių tyrimų organizacijų pavyzdžiu) Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumas*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2010, p. 499–513.

¹³Kurapka, V. E., Bilevičiūtė, E., Matulienė, S. *Ekspertinių įstaigų Lietuvoje pertvarkymo gairės. Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumas*. Kolektyvinė monografija. Vilnius, 2010, p. 461–473.

¹⁴Reno, J., et al. *Crime Scene Investigation: A Guide for Law Enforcement. Research report*. U.S. Department of Justice. 2000.

¹⁵*Handbook of Criminal Investigation*. Edited by Newburn T., Williamson T., Wright A. Willan publishing. 2007.

rūšių nusikalstamas veikas siekiama optimaliai organizuoti tokių nusikalstamų veikų tyrimą panaudojant kuo efektyvesnius taktinius būdus ir kombinacijas. Dabartiniu metu ypač daug dėmesio skiriama atskirų nusikalstamų veikų tyrimo metodikai: nusikalstamų veikų, padarytų keliose valstybėse, tarptautinį pobūdį turinčių nusikalstamų veikų¹⁶, organizuoto nusikalstamumo tyrimo metodikai¹⁷, aktualių nusikalstamų veikų seksualinio apsisprendimo laisvei¹⁸, naujoms smurtinių nusikalstamų veikų ikiteisminio tyrimo kryptims¹⁹, vaikų pornografijos tyrimo metodikai²⁰. Tai savo ruožtu leidžia taikyti ir naujus taktinius būdus bei rekomendacijas.

Ne kartą diskutuota, kokia yra kriminalistikos taktikos vieta kriminalistikos sistemoje. Taigi, kai kurie mokslininkai, pavyzdžiui, V. A. Obrazcovas, teigė, jog tinkamiausia būtų dvinarė kriminalistikos sistema, kurią sudarytų bendroji ir ypatingoji dalis, o kriminalistikos taktikos turinį reikia vertinti kaip ypatingąją kriminalistikos dalį. Tačiau dar įdomesnė diskusija, konkrečiai susijusi su kriminalistikos taktikos turiniu: nusikalstamų veikų tyrimo organizavimą ir planavimą atskirti kaip savarankišką kriminalistikos sistemos dalį ir nevertinti kaip sudėtinės kriminalistikos taktikos dalies. Atskirų mokslininkų nuomonės šiuo klausimu išsiskyrė: R. S. Belkino nuomone, nusikalstamų veikų tyrimo organizavimą galima išskirti dviem lygmenimis: atskirų ikiteisminio tyrimo veiksmų organizavimą priskirti kriminalistikos taktikai, o nusikalstamų veikų tyrimo organizavimą bendrąja prasme – priskirti kriminalistikos metodikai. R. S. Belkinas teigia, kad tokio savarankiško kriminalistikos skyriaus kaip nusikalstamų veikų tyrimo organizavimas iš viso negali būti: tai neišvengiamai bus arba kriminalistikos taktikos, arba kriminalistikos metodikos klausimai. Autorės nuomone, ikiteisminio tyrimo organizavimas ir planavimas vis dėlto yra sudėtinis, visaapimantis procesas, turinio prasme tai yra kriminalistikos taktikos dalis. Tad ir mokymas apie versijas ir nusikalstamų veikų tyrimo planavimas – kriminalistikos taktikos dalis. Autorės nuomone, tiek nusikalstamų veikų tyrimo organizavimas, tiek planavimas priskiriama kriminalistikos taktikai, nes pasižymi kriminalistikos taktikai būdingomis savybėmis (visuotinumą, nepriklausomybę nuo atskirų nusikalstamų veikų rūšių). Pagal nurodytus

¹⁶Mullins, S. *Parallels Between Crime and Terrorism: A Social Psychological Perspective*. *Studies in Conflict & Terrorism*. Volume 32, Issue 9, 2009.

¹⁷Gottschalk, P. *Value configurations in organised crime*. *Policing & Society*. Vol. 19, No. 1, 2009, p. 47–57.

¹⁸Zimring, F. E., et al. *Investigating the Continuity of Sex Offending: Evidence from the Second Philadelphia Birth Cohort*. *Justice Quarterly*. Volume 26, N. 1, 2009.

¹⁹Matulienė, S. *Smurtinių nusikalstamų veikų ikiteisminio tyrimo kryptys. Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumas*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2010, p. 71–105.

²⁰Jewkes, Y., Andrews, C. *Policing the Filth: The Problems of Investigating Online Child Pornography in England and Wales*. *Policing & Society*, Vol. 15, No. 1, 2005.

požymius kriminalistikos taktikai priskiriami ir bendradarbiavimo tiriant nusikalstamas veikas, ir specialiųjų žinių panaudojimo klausimai. A. G. Filipovas teigia, kad šie kriterijai yra pernelyg platūs ir neapibrėžti, remiantis tokiais kriterijais galima į kriminalistikos taktiką įtraukti praktiškai ir visą kriminalistiką, išskyrus kriminalistikos metodiką²¹. Tačiau autorės manymu, kriminalistikos mokslo skyrių apimties proporcijos neturi jokios esminės įtakos sprendžiant keliamus uždavinius. Plečiasi ne tik kriminalistikos taktikos, bet ir kriminalistikos technikos ar kriminalistikos metodikos turinys. Naujų nusikalstamų veikų atsiradimas ir suponuoja būtinybę kurti naujas atskirų nusikalstamų veikų rūšių tyrimo metodikas. Be to, niekaip negalima būtų sutikti su teiginiu, jog nusikalstamų veikų tyrimo planavimas ir organizavimas bei atskirų ikiteisminio tyrimo veiksmų taktika – du nesuderinami skirtingi klausimų kompleksai. Šias klausimų grupes pirmiausia jungia subjektas – tyrėjas, prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas ir teismas. Taip pat verta pabrėžti, jog, planuojant ir organizuojant darbą, siekiama atsakyti į klausimą, *kaip efektyviai* tai padaryti, kad nusikalstama veika būtų ištirta. Taigi, šį klausimą iš esmės sprendžia kriminalistikos taktika. Be to, nusikalstamų veikų tyrimo planavimo ir organizavimo teiginiai, tokie kaip bendradarbiavimas tarp subjektų, tiriančių nusikalstamą veiką, darbo organizavimas, tiesiogiai siejami su konkrečių ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimo taktika rengiantis atlikti ir atliekant šiuos veiksmus, t. y. tiriant konkrečią nusikalstamą veiką. Todėl galbūt verta svarstyti ne dėl ikiteisminio tyrimo organizavimo, o dėl kriminalistikos taktikos ir kriminalistikos metodikos sujungimo, nes bet kuris kriminalistikos taktikos nagrinėjamas klausimas siejamas su konkrečios nusikalstamos veikos tyrimu, taigi, ir su kriminalistikos metodikos klausimais.

Nuomonių įvairovė atskiriems mokslininkams sudarė galimybę ne tik smulkiau panagrinėti kriminalistikos taktikos sudedamuosius elementus: nusikalstamų veikų tyrimo organizavimo, planavimo, mokymo apie versijas klausimus, bet ir plačiau paanalizuoti visą kriminalistikos sistemą, pateikti savo argumentus, į kuriuos atsižvelgdami minėtus klausimus priskiria vienai ar kitai kriminalistikos mokslo sistemos daliai. Dauguma mokslininkų vis dėlto laikosi tos pozicijos, jog ikiteisminio tyrimo organizavimas ir planavimas yra sudėtiniai kriminalistikos taktikos bendrosios dalies elementai. Todėl palaikytina ta nuomonė, kad dabartinė keturnarė kriminalistikos mokslo sistema visiškai apima bendrųjų, specialiųjų ir konkrečių uždavinių sprendimą ir nėra jokio būtinumo nei mažinti, nei didinti kriminalistikos sistemos skyrių skaičiaus. Pasak A. J. Golovino, bet koks bandymas keisti kriminalistikos

²¹Filipov, A. G. *Prodolzhenie diskusini (ynov o sisteme kriminalistiki)* [Continuation of discussion (again about forensic system)]. *Vestnik kriminalistiki. Vypusk 1(13)*. Moskva, 2005, p. 25.

struktūrą yra dirbtinis, o svarbiausia – netikslingas²². Kita vertus, neneigsime, kad nusikalstamų veikų tyrimo organizavimo pagrindai aktualūs ne tik kriminalistikos taktikai ar metodikai, bet ir kriminalistikos technikai. Todėl pastaruoju metu mokslininkai, analizuodami kriminalistikos mokslo sistemą, grįžta prie diskusijos apie nusikalstamų veikų tyrimo organizavimą ir teigia, jog nusikalstamų veikų tyrimo organizavimo klausimus nagrinėja ir kriminalistikos taktika, ir technika, ir metodika. Todėl ikiteisminio tyrimo organizavimo teorija galėtų būti sudėtinė bendrąja kriminalistikos dalimi²³.

Plačiau analizuojant kriminalistikos taktikos vaidmenį nusikalstamų veikų įrodinėjimo procese, atkreiptinas dėmesys į kriminalistikos ir baudžiamojo proceso santykį. Buvo diskutuojama, ar kriminalistika yra savarankiškas mokslas, ar baudžiamojo proceso mokslo dalis. Sarajevo teisės mokslininkai²⁴, nagrinėdami kriminalistikos ir baudžiamojo proceso mokslų santykį, teigia, kad kriminalistika kaip mokslas glaudžiausiai siejamas su kriminologija, baudžiamuoju procesu ir kriminalistiniais tyrimais²⁵. Nagrinėdami kriminalistikos ir kriminologijos mokslų sąsajas, jie pažymėjo, jog nusikalstamų veikų tyrimo procese esminis klausimas „kodėl padaryta nusikalstama veika ir koku būdu“ rodo šių mokslų bendrumą, tačiau į pirmąjį klausimą atsako kriminologija, analizuojanti nusikalstamų veikų padarymo priežastis, o į antrąjį atsako kriminalistika, analizuojanti nusikalstamų veikų padarymo būdus²⁶. Esminis baudžiamojo proceso ir kriminalistikos uždavinys – greitai ir visapusiškai ištirti nusikalstamas veikas, nustatyti juos padariusius asmenis. Nagrinėjant šių mokslų santykį, galima sutikti nuomonę, kad kriminalistika kartais įvardijama kaip sudėtinė baudžiamojo proceso dalis (angl. *Subsidiary Discipline of Criminal Procedure*). Tačiau smulkiau analizuojant kriminalistikos ir baudžiamojo proceso santykį turinio prasme, matyti, kad kriminalistika apima daug platesnę sritį nei baudžiamojo proceso taisyklės. Taigi, du savarankiški teisės mokslai, atrodo, turi tą patį tikslą – ištirti nusikalstamas veikas. Tačiau baudžiamojo proceso normų taikymas dar nereiškia, kad nusikalstamos veikos bus ištirtos efektyviai. Bendrą nusikalstamų veikų tyrimo ir bylų nagrinėjimo tvarką nustato Lietuvos Respublikos BPK normos.

Nagrinėjant kriminalistikos taktiką, ne mažiau reikšmingas šios kriminalistikos dalies ir baudžiamojo proceso santykis. Vertinant kriminalistikos taktikos ir ikiteisminio tyrimo

²²Golovin, A. I. *Kriminalisticheskaja sistematika* [Forensic systematic]. Moskva, 2002, p. 7.

²³Zelenskij, V. D. *K voprosu o meste organizacini rassledovanija v kriminalistike* [About position of organising pre-trial investigation in forensic science] *Vestnik kriminalistiki Vyp.* 1(29). Moskva, 2009, p. 25–26.

²⁴Halilovic, H., Bojanic, N., *supra* note 8.

²⁵Halilovic, H., Bojanic, N., *supra* note 8.

²⁶*Ibid.*

santykį, būtina atkreipti dėmesį į kriminalistikos taktikos šaltinius. Autorė siūlo išskirti šiuos pagrindinius kriminalistikos taktikos šaltinius:

- Baudžiamąjį proceso įstatymo normas, reglamentuojančios bendrą bylų tyrimo ir teismo nagrinėjimo tvarką, taip pat atskirų ikiteisminio tyrimo ir teismo veiksmų atlikimo tvarką. Kriminalistikos taktikos teiginiai turi būti grindžiami įstatymų normomis, kurios apibrėžia bendrąją minėtų veiksmų tvarką.

- Nusikalstamų veikų atskleidimo ir ištyrimo geroji patirtis.
- Praktikoje padaromų klaidų apibendrinimai ir analizė.
- Kitų kriminalistikos dalių: bendrosios teorijos, kriminalistikos technikos, metodikos – teiginiai.

- Kitų mokslų teiginiai, tai yra baudžiamąjį proceso, baudžiamosios teisės, kriminologijos, psichologijos, vadybos, logikos, edukologijos ir pan.

Kaip jau minėta, kriminalistikos taktika ir baudžiamasis procesas – du vienas kitą papildantys ir vienas į kitą besiskverbiantys mokslai, kuriuos pirmiausia jungia bendras uždavinys – nusikalstamų veikų ištyrimas. Šį uždavinį kiekvienas šių mokslų įgyvendina tik jam, tam mokslui, būdingomis priemonėmis. Antroji kriminalistikos taktiką ir baudžiamąjį procesą jungianti grandis – baudžiamąjį proceso įstatymo normas. Iširti nusikalstamą veiką vien tik vadovaujantis baudžiamąjį proceso normomis, nepanaudojant kriminalistikos taktikos žinių ir apskritai kriminalistikos mokslo laimėjimų, būtų *neįmanoma*. Akivaizdu, kad nusikalstamų veikų tyrimo procese nepakanka taikyti vien tik proceso normas, reglamentuojančias bendrąją atliekamų veiksmų tvarką. Gali būti ir taip, kad baudžiamąjį proceso normas pritaikytos, nepažeistos, tačiau pati nusikalstama veikla lieka neištirta. Todėl tiriant nusikalstamas veikas, būtina žinoti ne tik tai, ką galima atlikti konkrečiu atveju ir ko negalima, bet ir tai, *kaip atlikti*: kokius ikiteisminio tyrimo veiksmus atlikti pirmiau, o kokius – vėliau, kokius taktinius būdus pasirinkti, kaip planuoti tyrimą ir pan. Kriminalistikos taktika, nenukrypdamą nuo procesinių normų, atsižvelgdama į baudžiamąjį proceso mokslo teiginius, tik jai būdingomis priemonėmis kuria ikiteisminio tyrimo ir teismo veiksmų efektyvumą. Taigi, kriminalistikos taktikos teiginiai formuluojami atsižvelgiant į procesinių normų pakeitimus. Tokie normų pokyčiai reikalauja peržiūrėti kai kurias kriminalistikos taktikos suformuluotas išvadas ir rekomendacijas, sukurti naujus taktinius būdus. Todėl šiuolaikinės kriminalistikos taktikos ribos gerokai išsiplėtė.

Verta pabrėžti, kad aktualūs kriminalistikos taktikos klausimai buvo aktualūs ir anksčiau ne tik Lietuvoje, bet ir įvairiose užsienio valstybėse. Pavyzdžiui, daugiau kaip prieš

30 metų JAV mokslininkai P. W. Greenwoodas ir J. Petersilia, nagrinėdami ikiteisminio tyrimo organizavimo kaip kriminalistikos taktikos sudėtinę dalį, efektyvinimo galimybes, atliko tyrimą ir išskyrė svarbiausius ikiteisminio tyrimo organizavimo probleminius aspektus: tyrėjų ir prokurorų bendradarbiavimo problemos, tyrimo grupių sudarymo ypatumai, tyrėjų kvalifikacijos klausimai²⁷. Dabartiniu metu JAV šie klausimai tebėra aktualūs. Pažymima, kad šis procesas tobulintinas, nes nėra efektyvus ir turi trūkumų²⁸. JAV atlikto tyrimo metu nustatyta, jog daugiau negu pusė sunkių nusikalstamų veikų tiriama paviršutiniškai, apie pusę ikiteisminio tyrimo padalinių pajėgas panaudoja neefektyviai, todėl siūlomos nusikalstamų veikų tyrimo organizavimo tobulinimo kryptys siejamos su naujų vadybos konceptų įdiegimu: perskirstyti žmogiškuosius išteklius, stiprinti komandinio darbo galimybes, išryškinti atskirų policijos padalinių komunikavimo galimybes, organizuoti diskusijas taktiniams klausimams nagrinėti²⁹. Ne mažiau svarbios šio proceso efektyvinimo galimybės siejamos su analitinių ir eksperimentinių mokslinių tyrimų išvadų panaudojimu³⁰.

ŠIUOLAIKINĖS KRIMINALISTIKOS TAKTIKOS VYSTYMO SI KRYPTYS

Nagrinėdami kriminalistikos taktikos raidą, skirtingi autoriai išskiria prioritетines kriminalistikos taktikos vystymosi kryptis. Nusikalstamų veikų tyrimo procese pabrėžiamas modeliavimo taikymo veiksmingumas. Modeliavimo metodas padeda išspręsti daugelį klausimų: padeda patikrinti ir įvertinti informaciją apie tiriamą įvykį, optimizuoja pasirengimą ikiteisminio tyrimo veiksmui, planavimą, tampa universalia taktinio prognozavimo priemone, padeda tyrėjui efektyviau priimti sprendimus, padeda sukurti atskirų subjektų bendradarbiavimo sistemą ir t. t.³¹ Kriminalistikos žinyne modeliavimas apibūdinamas kaip vienas iš kriminalistikos ir kovos su nusikalstamumu metodų³². Modeliavimo metodas buvo taikomas nusikalstamų veikų tyrimo procese modeliuojant įvykius, reiškinius, procesus ar objektų sistemas siekiant išsamiai juos iširti.

Autorės nuomone, plėtojama ir gynybos taktika. Būtent ši kriminalistikos taktikos vystymosi kryptis turi svarbią reikšmę kriminalistikos taktikos ir metodikos vystymuisi, „išvaduoti“ tyrimo procesą nuo kaltinimo akcentuacijos, o kartu pasiekti tikslą – nustatyti

²⁷Greenwood, P. W., Petersilia, J. *The Criminal Investigation Process*. Volume I: Summary and Policy Implications. Santa Monica: Rand, 1975 [interaktyvus], [žiūrėta 2011-12-21]. <<http://www.rand.org/pubs-reports/2007/R1776.pdf>>.

²⁸Gilbert, J. N. *Criminal investigation*. Sixth edition. Upper Saddle River, New Jersey, 2004, p. 552–553.

²⁹*Ibid.*, p. 554.

³⁰*Ibid.*, p. 564–565.

³¹Volcheckaja, T. S. *Sovremennye problemy modelirovanija v kriminalistike i sledstvennoj praktike* [Modern problems of modeling in forensic and investigative practices]. Uchebnoe posobie. Kaliningrad, 1997.

³²*Kriminalistika* [Criminalistics]. Kratkaja enciklopedija. Moskva, 1993, p.43.

tiesą byloje įvertinus kaltinimo ir gynybos puses, taigi, iš esmės įgyvendinti rungimosi principą. Teisingai pastebėta, jog byla, perpildyta ikiteisminio tyrimo klaidų ir spragų, įrodymų sistemoje – tai „serganti“, negyvybinga, neturinti perspektyvos, advokato laimikiu pasmerkta tapti byla³³. Įvardijami tokie „sergantys bylos taškai“ kaip įtariamojo pareiškimas apie priverstinį kaltės pripažinimą, pareiškimai apie neleistinus būdus renkant ir fiksuojant bylai reikšmingą informaciją, pareiškimas apie specialisto išvados nepatikimumą ir pan.

Be abejo, paminėtina ir kita vis plačiau analizuojama kriminalistikos taktikos sritis – klaidos. Atliekant ikiteisminį tyrimą padarytų klaidų analizė ir jų ištaisymas – vienas iš svarbių momentų, būtinų siekiant iki galo iširti bylos aplinkybes, nepažeisti baudžiamojo proceso normų, priimti teisingą sprendimą byloje. Pažymėtina, kad kriminalistinių klaidų priežastis – ne nepakankamas baudžiamosios teisės ar baudžiamojo proceso išmanymas, o menkas, nepakankamas tyrėjo, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo (teismo) profesinis pasirengimas³⁴. Norint išvengti klaidų, mokslininkai ir siūlo sukurti tyrėjo veiksmų kaip tam tikrų algoritmų sistemą tipinėse ir netipinėse tyrimo situacijose, kelti tyrėjo profesionalumo lygį, sukurti ar nustatyti taisykles tipinėms rizikingoms situacijoms³⁵.

Nagrinėjant kriminalistikos taktikos vystymosi tendencijas, pažymėtina jos vystymosi krypčių įvairovė. Todėl būtų sunku pateikti išsamų kriminalistikos taktikos vystymosi krypčių sąrašą – kriminalistikos taktikos vystymosi kryptys gali nuolat kisti. Logiška, nes kriminalistikos taktikos ribos nuolat kinta, be to, ir pats požiūris į kriminalistikos taktikos esmę ir turinį ne kartą keitėsi. Apibendrinus galima pasakyti, kad kriminalistikos taktikos vystymosi kryptys, kaip ir pats turinys, nuolat kis. Mokslininkai, tyrinėdami kriminalistikos taktikos vystymosi tendencijas, išskiria pačias įvairiausias kriminalistikos taktikos vystymosi sritis: ikiteisminio tyrimo dalyvių koordinuoti veiksmai, atskirų ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimo kokybė ir pan.³⁶ Slovėnijos mokslininkų tyrinėjamos šiuolaikinės kriminalistikos vystymosi kryptys siejamos su atskirų nusikalstamų veikų tyrimo metodika (pavyzdžiui, ekonominių nusikalstamų veikų, seksualinio vaikų išnaudojimo tyrimo ypatumais), o kriminalistikos taktikos srityje – atskirų ikiteisminio tyrimo veiksmų, pavyzdžiui, apklausa,

³³Belkin, R. S. *Kriminalistika: problemy segodnjashnego dnja* [Criminalistics: Modern problems]. Moskva, 2001, p. 196.

³⁴Burdanova, V. S. *Sledstvennye (kriminalisticheskie) oshibki. Voprosy sovershenstvovaniya prokurorsko-sledstvennoj dejtelnosti*. [Pre-trial investigation mistakes. Improvement of prosecutors activity in pre-trial investigation]. Sankt-Peterburg, 1996, p. 117.

³⁵Belkin, R. S., *supra* note 33, p. 185–186.

³⁶Ishhenko, E. P., Toporkov, A. A. *Kriminalistika* [Criminalistics]. Moskva, 2007, p. 330.

efektyvumu³⁷. Kaip ateities iššūkius šioje šalyje D. Maveris įvardija ir tokius klausimus kaip logikos vaidmuo ir kūrybiškumas nusikalstamų veikų tyrimo procese³⁸. Anglosaksų teisinėje sistemoje išskiriamos šios svarbiausios šiuolaikinės kriminalistikos taktikos (nusikalstamų veikų tyrimo) vystymosi kryptys³⁹:

- Policijos tyrėjų ir prokuratūros veiksmų koordinavimas.
- Patrulių funkcijų plėtimas tiriant nusikalstamas veikas.
- Latentinių pėdsakų paieška ir panaudojimas tiriant nusikalstamas veikas.
- Bylų, kuriose nusikaltimas akivaizdus ir nereikalingas sudėtingas tyrimas, ir bylų, kuriose reikalingi specialiai parengti tyrėjai, nustatymas.

Kaip matyti, daug dėmesio skiriama tiek vidiniam (patrulių funkcijų plėtimas), tiek išoriniam (veiksmų koordinavimas su prokuratūra) nusikalstamų veikų tyrimo organizavimo tobulinimui. Ne mažiau svarbi kryptis yra įvairių tyrimų panaudojimo galimybių plėtimas nusikalstamų veikų tyrimo procese⁴⁰. Apibendrinus skirtingų autorių pateiktas šiuolaikinės kriminalistikos taktikos vystymosi kryptis, galima būtų išskirti šias:

- Kriminalistikos taktikos dalyko teorinis patikslinimas, jos ribų ir ryšių su kitomis mokslo sričių žiniomis nustatymas.
- Nusikalstamų veikų dabartinės būklės analizė.
- Proceso dalyvių elgesio ir veiklos analizė ir įvertinimas.
- Ikiteisminio tyrimo organizavimo pagrindų analizės apibendrinimas.
- Esamų mokslinių taktinių būdų ir rekomendacijų tobulinimas.
- Naujų mokslinių taktinių būdų ir rekomendacijų sukūrimas ir jų taikymas praktikoje siekiant efektyviau organizuoti ikiteisminį tyrimą.
- Kriminalistikos taktikos sferos išplėtimas panaudojant kitų mokslo sričių žinias.
- Modeliavimo metodo taikymas atliekant atskirus ikiteisminio tyrimo veiksmus.
- Teisminio tyrimo taktikos sukūrimas.
- Kriminalistinių taktinių rekomendacijų panaudojimas civilinėje, administracinėje ir kt. teisės šakose.
- Gynybos taktika.
- Klaidų aptikimas, analizė, šalinimas.

³⁷ Maver, D. *Criminal Investigation. Criminalistics in Slovenia: Origins, Development and Trends* Journal of Criminal Justice and Security [interaktyvus] 2009, N 4, p. 511 [žiūrėta 2011-09-19]. <<http://www.fvv.uni-mb.si/Varstvoslovje/articles/VS-2009-4-Maver.pdf>>

³⁸ *Ibid.*, p. 510.

³⁹ Lyman, M. D., *supra* note 5, p. 13.

⁴⁰ Saferstein, R. *Forensic Science. An Introduction. Second Edition.* Prentice Hall, 2011.

Kriminalistikos taktikos žinios ir ateityje plėsis, turės didesnę reikšmę ne tik kriminalistinės teorijos sistemoje, bet ir darys įtaką tyrimo veiklos efektyvumui. Kriminalistikos taktikos, kaip kriminalistikos sistemos dalies, turinys nuolat kinta, yra tikslinamas, konkretinamas. Kriminalistikos taktikos ribų tikslinimas ir toliau funkcionaliai susijęs su kriminalistikos technika ir atskirų nusikalstamų veikų rūšių tyrimo metodika. JAV mokslininkai vienareikšmiškai teigia, kad vienas iš nusikalstamų veikų tyrimo sėkmės garantų yra modernios kriminalistinės laboratorijos sukūrimas⁴¹. M. D. Lymanas pabrėžia, jog dabartiniu metu JAV, tiriant nusikalstamas veikas, ypač akcentuojamas įvairių mokslų (archeologijos, geologijos, patologijos, toksikologijos, veterinarijos ir kt.) pritaikymas kriminalistikoje⁴². Šiuolaikinių kriminalistikos taktikos teorinių ir praktinių problemų analizė rodo, kad pastaruosiu metu itin aktualios kriminalistikos taktikos problemos yra ikiteisminio tyrimo organizavimo problemos, tyrėjo rengimo, kompetencijos, specializacijos klausimai. Sudėtingame nusikalstamų veikų tyrimo procese tyrėjas vis dar yra vienas iš pagrindinių tyrimo subjektų, atliekančių ikiteisminį tyrimą, o nusikalstamų veikų padarymo būdai tampa vis sudėtingesni. Būtina atkreipti dėmesį į profesinį pareigūnų parengimą, tai yra į būtinybę visapusiškai ir profesionaliai kelti policijos pareigūnų kvalifikaciją.

Autorės atlikto disertacinio tyrimo metu nustatyta, jog svarbiausios kriminalistikos taktikos vystymosi kryptys turėtų būti esamų mokslinių taktinių būdų ir rekomendacijų sukūrimas ir jų taikymas praktikoje siekiant efektyviau organizuoti ikiteisminį tyrimą, taip pat ikiteisminio tyrimo organizavimo pagrindų analizė⁴³. Tyrėjų nuomone, teisminės taktikos sukūrimas, kriminalistinių taktinių rekomendacijų panaudojimas civilinėje, administracinėje ir kt. teisės šakose nėra tokios svarbios kriminalistikos taktikos vystymosi kryptys. Darytina išvada, jog tyrėjams aktualiausios tos kriminalistikos taktikos vystymosi kryptys, kurios tiesiogiai susijusios su nusikalstamų veikų tyrimu. Pažymėtina, kad prokurorų nuomonė šiuo klausimu labai panaši į tyrėjų. Prokurorai teigia, jog svarbiausios šiuolaikinės kriminalistikos taktikos vystymosi kryptys turėtų būti esamų mokslinių taktinių būdų ir rekomendacijų sukūrimas ir jų taikymas praktikoje siekiant efektyviau organizuoti ikiteisminį tyrimą ir kriminalistikos taktikos, kaip srities, išplėtimas panaudojant kitų mokslo sričių žinias⁴⁴. Teisėjų nuomone, pačios svarbiausios šiuolaikinės kriminalistikos taktikos vystymosi kryptys

⁴¹ Saferstein, R. *Criminalistics: An Introduction To Forensic Science. 8 edition*. New Jersey, 2003, p. 10.

⁴² Lyman, M. D., *supra* note 5.

⁴³ Navickienė, Ž. *Ikiteisminio tyrimo organizavimo modelis kriminalistikos taktikoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, p. 42.

⁴⁴ *Ibid.*

turėtų būti siejamos su teismo tyrimo taktikos sukūrimu, kriminalistikos taktikos sričių išplėtimu panaudojant kitų mokslo sričių žinias, ikiteisminio tyrimo organizavimo pagrindų analizės apibendrinimu. Apibendrinus šią nuomonę, teigtina, jog ikiteisminio tyrimo organizavimo efektyvinimas – viena iš svarbiausių šiuolaikinės kriminalistikos taktikos vystymosi kryptių.

IŠVADOS

Kriminalistikos taktikos samprata nuolat kito ir anksčiau buvo suprantama gerokai siauriau nei dabartiniu metu: ji apėmė nurodymus, kaip sudaryti nusikalstamų veikų tyrimo planus. Vėliau kriminalistikos taktika traktuojama žymiai plačiau: ji apima efektyvius ir racionalius būdus ir priemones, padedančias veiksmingai atlikti ikiteisminį tyrimą. Sintetindama įvairių mokslų žinias, modernioji kriminalistikos taktika apjungia ne tik klasikinius elementus – bendradarbiavimą, mokymą apie versijas, ikiteisminio tyrimo veiksmų planavimą, bet ir specialių žinių taikymo galimybes, ikiteisminio tyrimo subjektų kvalifikacijos, kompetencijos klausimus. Skirtingose kriminalistikos mokyklose vartojama nevienoda kriminalistikos taktikos samprata. Efektyviam nusikalstamų veikų tyrimui apibrėžti vartojami du pagrindiniai terminai: *kriminalistikos taktika ir nusikalstamų veikų tyrimas*, tačiau savo turiniu šios sampratos iš esmės yra panašios, kadangi apima efektyvių multikompleksinių priemonių panaudojimą nusikalstamų veikų tyrimo procese.

Dabartiniuose globalizacijos procese išvelgiamas ryškus kriminalistikos taktikos ribų plėtimasis ir skverbimasis į daugelį mokslų, o šiuolaikinės kriminalistikos taktikos teiginiai pagrįstai formuluojami remiantis kitų mokslų – baudžiamojo proceso, kriminologijos, vadybos, edukologijos, psichologijos – žiniomis. Šiuolaikinės kriminalistikos taktikos vystymosi tendencijos nulemtos procesinių normų pokyčių, besiformuojančios ikiteisminio tyrimo praktikos, ikiteisminio tyrimo subjektų veiklos optimizavimo poreikio, šių subjektų bendradarbiavimo tobulinimo, kvalifikacijos ir kompetencijos, o aktualiausias vystymosi kryptys siejamos su ikiteisminio tyrimo organizavimo tobulinimu.

LITERATŪRA

1. Ancelis, P., Aleksonis, G., Bučiūnas, G., Juškevičiūtė, J., Šalčius, M., Šlepetys, R., Šukys, M. *Tyrimo veiksmai baudžiamajame procese*. Vadovėlis. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2011.
2. Belkin, R. S. *Kriminalistika: problemy segodnjashnego dnja* [Criminalistics: Modern problems] Moskva, 2001.

3. Bučiūnas, G., Gruodytė, E. *Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai* Mokymo priemonė. Vilnius, 2009.
4. Burda, R. *Apklausa atliekant ikiteisminį tyrimą: problemų fiksavimo problemos. Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika*. Mokslo darbų rinkinys. Vilnius, 2007.
5. Burda, R., Kuklianskis, S. *Apklausa ikiteisminio tyrimo metu*. Vilnius, 2007.
6. Burdanova, V. S. *Sledstvennye (kriminalisticheskie) oshibki. Voprosy sovershenstvovaniya prokurorsko-sledstvennoj dejtelnosti*. [Pre-trial investigation mistakes. Improvement of prosecutors activity in pre-trial investigation]. Sankt-Peterburg, 1996.
7. Gilbert, J. N. *Criminal investigation. Sixth edition*. Upper Saddle River, New Jersey, 2004.
8. Golovin, A. I. *Kriminalisticheskaja sistematika* [Forensic systematic]. Moskva, 2002.
9. Gorbatkov, A., Juodkaitė-Granskienė, G. *Kriminalistikos ir teismo ekspertizės santykio klausimu*. Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika. Vilnius, 2009.
10. Gottschalk, P. *Value configurations in organised crime. Policing & Society*. Vol. 19, No. 1, 2009.
11. Greenwood, P. W., Petersilia, J. *The Criminal Investigation Process*. [interaktyvus], Volume I: Summary and Policy Implications. Santa Monica: Rand, 1975 [žiūrėta 2011-12-21]. <http://www.rand.org/pubs/reports/2007/R1776.pdf>
12. Filipov, A. G. *Prodolzhenie diskusini (vnov o sisteme kriminalistiki)* [Continuation of discussion (again about forensic system)]. Vestnik kriminalistiki. Vypusk 1(13). Moskva, 2005.
13. Halilovic, H., Bojanic, N. *Criminalistics scientia sui generis—arguments pro et contra* [interaktyvus], [žiūrėta 2011-09-30]. <<http://www.fpvv.uni-mb.si/conf2004/papres/halilovic.pdf>>
14. *Handbook of Criminal Investigation*. Edited by Newburn, T., Wiliamson, T., Wright, A. Willan publishing. 2007.
15. Ishhenko, E. P., Toporkov, A. A. *Kriminalistika* [Criminalistics]. Moskva, 2007.
16. Jewkes, Y., Andrews, C. *Policing the Filth: The Problems of Investigating Online Child Pornography in England and Wales. Policing & Society*, Vol. 15, No. 1, 2005.
17. Juodkaitė-Granskienė, G. *Teisėsaugos institucijų naudojamos vadybos priemonės ir jų optimizavimo problemos Lietuvoje (Viešųjų ekspertinių tyrimų organizacijų pavyzdžiu) // Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumas*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.
18. Kassian, S. M., Leo, R. A., Meissner, C. A., Richman, K. D., Colwell, L. H., Leach, A. M., Fon, D. *Police Interviewing and Interrogation: A Self-Report Survey of Police Practices and Beliefs. Law and Human Behaviour* [interaktyvus], 2007, N. 4, volume 31, [žiūrėta 2011-12-21]. <http://www.springerlink.com/content/23638u3777622757>
19. *Kriminalistika* [Criminalistics]. Kratkaja enciklopedija. Moskva, 1993.
20. Kurapka, V. E., Bilevičiūtė, E., Matulienė, S. *Ekspertinių įstaigų Lietuvoje pertvarkymo gairės. Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumas*. Kolektyvinė monografija. Vilnius, 2010.
21. Lyman, M. D. *Criminal Investigation: the Art and the Science. 6 th ed*. New Jersey: Prentice Hall, 2011.
22. Malevski, H. *Pagrindinės kriminalistikos mokyklos ir šiuolaikinio kriminalistikos modelio formavimasis Lietuvoje. Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika*. – Vilnius, 2009.
23. Matulienė, S. *Smurtinių nusikalstamų veikų ikiteisminio tyrimo kryptys. Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumas*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.
24. Maver, D. *Criminal Investigation. Criminalistics in Slovenia: Origins, Development and Trends. Journal of Criminal. Justice and Security* [interaktyvus], 2009, N.4 p. 511 [žiūrėta 2011-09-19]. <<http://www.fvv.uni-mb.si/Varstvoslojje/articles/VS-2009-4-Maver.pdf>>

25. Mullins, S. *Parallels Between Crime and Terrorism: A Social Psychological Perspective. Studies in Conflict & Terrorism.* Volume 32, Issue 9, 2009.
26. Navickienė, Ž. *Ikiteisminio tyrimo organizavimo modelis kriminalistikos taktikoje.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2011.
27. Reno, J., Marcus, D., Robinson, L., Brennan, N., Travis, J. *Crime Scene Investigation: A Guide for Law Enforcement. Research report.* U.S. Department of Justice. 2000.
28. Saferstein, R. *Criminalistics: An Introduction To Forensic Science. 8 edition.* New Jersey, 2003.
29. Saferstein, R. *Forensic Science. An Introduction. Second Edition.* Prentice Hall, 2011.
30. Volcheckaja, T. S. *Sovremennye problemy modelirovanija v kriminalistike i sledstvennoj praktike* [Modern problems of modeling in forensic and investigative practices]. Uchebnoe posobie. Kaliningrad, 1997.
31. Vozgrin, I. A. *Kriminalisticheskaja taktika: ponjatie i predmet issledovanija* [Criminalistic tactics: understanding and subject of research]. Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta MVD. 1999, N. 1.
32. Zelenskij, V. D. *K voprosu o meste organizacini rassledovanija v kriminalistike* [About position of organising pre-trial investigation in forensic science] Vestnik kriminalistiki Vyp. 1(29). Moskva, 2009.
33. Zimring, F. E., Jennings, W. G., Piquero, A. R., Hays, S. *Investigating the Continuity of Sex Offending: Evidence from the Second Philadelphia Birth Cohort.* Justice Quarterly. Volume 26. N. 1, 2009.

CONCEPTION AND TRENDS OF MODERN CRIMINALISTICS TACTICS

Žaneta Navickienė*
Lithuanian Police School

Summary

Different models of criminalistics in various countries determined a unique content and development of criminalistics tactics. Previous conception of criminalistics tactics was associated with a set of measures and methods to achieve certain purposes, usually pre-trial investigation, search and expert activities. Currently, the range of criminalistics tactics has expanded. Achievements of modern criminalistics tactics are closely related to the effective pre-trial investigation of criminal acts and judicial investigation. In the process of development of criminalistics as scientific knowledge, criminalistics tactics has become a complex of not only propositions, methods, and guidance system in the conduct of investigations, but also includes the organization and planning of pre-trial and judicial investigation, selection of preventive measures, implementation of educational, organizational and technical measures.

In order to realize the trends of criminalistics tactics, it is important to analyze the ratio between forensic and criminal procedure, investigators' qualification and competence, coherence and cooperation in their activity. In order to apply criminalistics tactics knowledge in the future, it is important to understand its content and usage of different concepts of criminalistics tactics. In the process of investigating criminal acts some effective measures and methods are used to define two key terms: *criminalistics tactics and criminal investigation*, however, the content of these concepts is essentially similar because it includes multi-complex effective measures in the process of investigation of criminal acts.

The most important trends of modern criminalistics tactics are associated with the development of organization of pre-trial investigation.

The aim of the research is to present the trends of modern criminalistics tactics through the analysis of conception and development of criminalistics tactics in different legal systems.

The subject of the research is modern criminalistics tactics.

The following theoretical methods are used in the present article: descriptive-comparative, historical, comparative and analytical-critical methods. Applying descriptive and comparative methods, the article describes and compares different conceptions of criminalistics tactics in the countries belonging to different legal systems, defines effective ways and means of investigating criminal acts, compares these different conceptions. The historical research method helps to analyze the development of criminalistics tactics, to understand changes in its content and development trends. Analysing modern criminalistics tactics trends the analytical-critical research method helps to assess criminalistics tactics impact on investigation of criminal acts.

Keywords: pre-trial investigation, criminalistics tactics, content and trends of criminalistics tactic.

Žaneta Navickienė*, Lietuvos policijos mokyklos Kvalifikacijos tobulinimo skyriaus viršininko pavaduotoja, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: policijos pareigūnų tęstinis profesinis mokymas, ikiteisminio tyrimo subjektų kvalifikacija ir kompetencija, ikiteisminio tyrimo organizavimas, ikiteisminio tyrimo subjektų bendradarbiavimas.

Žaneta Navickienė*, Deputy Head of Post-Initial Training Division at Lithuanian Police School, lecturer of Police Activities Department, Public Security Faculty of Mykolas Romeris university. Research interests: police vocational training, pre-trial investigation subjects' qualification and competence, organising pre-trial investigation, cooperation of pre-trial investigation subjects'.

POLICIJOS ORGANIZACIJOS DARBUOTOJŲ PROFESINIŲ VERTYBIŲ YPATUMAI

Laima Ruibytė*, Rūta Adamonienė**, Darius Amilevičius***

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8~37) 30 36 65*

El.paštas: laimaruibyte@mruni.eu, rutadam@mruni.eu, d.amilevicius@mruni.eu

Santrauka. Vertybės yra visa apimantys įsitikinimai, kurie nulemia žmonių sprendimus ir elgesį. Vertybės organizacijoje – tai ilgalaikis tikėjimas, jungiantis organizacijos narius bendrai veiklai ir tikslo siekimui. Kiekvienas organizacijos narys jas turėtų suvokti, joms pritarti, jomis vadovautis. Todėl profesinės vertybės yra pagrindinis organizacijos kultūros elementas. Lietuvos policijos organizacijos darbuotojų profesinių vertybių tyrimui buvo sukurta metodika ir apklausti 199 Kauno miesto komisariatų pareigūnai. Ruošiant klausimyną remtasi Glomseth, R., Gottschalk, P., Hole A. S. (2010) išskirtomis policijos organizacijos vertybių dimensijomis, sudarančiomis 21 bipolinių vertybių skalę. Straipsnyje analizuojami profesinių vertybių sistemos ypatumai, nustatytos dominuojančios ir mažiau reikšmingos darbuotojų nuomone organizacijos vertybės. Ištirtos statutinės organizacijos darbuotojų vertybių hierarchija rodo, kad ši organizacija yra visiškai formalizuota, o jos veikla yra kontroliuojama ir numatoma. Tai daugiau biurokratinė, orientuota į stabilumą, nei žinių organizacija. Tyrimo metu nustatyti statutinės organizacijos darbuotojų vertybių sistemos ypatumai leidžia įvertinti esamą situaciją, numatyti poreikius vertybių sistemos pokyčiams ir rekomendacijas jų įgyvendinimui.

Pagrindinės sąvokos: vertybės, profesinės vertybės, organizacijos vertybės, policijos organizacija, žinių organizacija.

ĮVADAS

Naujausiose vadybos teorijose apie vertybes jau kalbama, kaip apie vieną iš organizacijos sėkmę lemiančių veiksnių. Vertybių sistema programuoja visą žmogaus veiklą, lemia svarbiausią elgesio kryptį. Vertybėmis remiasi tikslo siekimas, pasirenkamų alternatyvų vertė ir individuali elgsenos raiška, nes jos formuoja konkrečios elgsenos normas ir kreipia darbuotojus bendriems tikslams. Tačiau kokia situacija vyrauja statutinėse organizacijose? Kokia vertybių sistema vyrauja tarp statutinių pareigūnų? Šiuo tyrimu siekiama išsiaiškinti statutinėse organizacijose egzistuojančias vertybes ir, kaip darbuotojai jas suvokia, nes tik aiškiai apibrėžtos ir įvardintos vertybės tampa vadybos įrankiu, padedančiu tikslingai formuoti norimą darbuotojų elgesį.

Temos aktualumas. Vertybės organizacijoje yra visa ko esmė ir prasmė, nes vieningas tų pačių vertybių pripažinimas daro organizacijos kultūrą stiprią. Vertybės – tai ilgalaikis tikėjimas, jungiantis organizacijos narius bendrai veiklai ir tikslo siekimui. Kiekvienas organizacijos narys jas turėtų suvokti, joms pritarti, jomis vadovautis. Todėl vertybės yra pagrindinis organizacijos kultūros elementas, o statutinė sistema yra labai svarbi viešojo

sektorius dalis. Šiuo metu Policijoje yra apie 10000 pareigūnų ir 5000 Valstybės sienos apsaugoje. Kaip matyti iš stojimo į aukštąsias mokyklas duomenų, jaunuoliai noriai renkasi statutinės sistemos profesijas. Norint tinkamai parengti būsimus pareigūnus, būtina jiems suteikti ne tik pakankamas profesines kompetencijas, bet jau aukštojoje mokykloje ugdyti pradėti tinkamą vertybių sistemą.

Lietuvos mokslininkų tyrimų bendro pobūdžio ir privataus sektoriaus organizacijų vertybių sistemų klausimais esama daug. Tai rodo, kad nuo XX a. antros pusės į žmogų pradėta žiūrėti kaip į asmenybę, esančią tam tikroje visuomenės aplinkoje ir ją veikiančią bei turinčią „dorovinį“ kapitalą, kurį sudaro kalba, patirtis, išmintis, moralė, savimonė ir kiti dalykai. Šiuolaikinėse organizacijose, konstruojančiose idealų „AŠ“, ypatingas vaidmuo atitenka vertybėms, kuriomis remiasi tikslo siekimas, pasirenkamų alternatyvų vertė ir individuali organizacijos raiška. Vertybių sistemos organizacijoje klausimais Lietuvoje žinomi P. Zakarevičiaus, A. Šukys, V. Žukausko, D. Žostautienės, P. Jucevičienės darbai. Vertybių ir statutinių organizacijų aksiologinių tyrimų srityje paminėtini H.Schofield, G.Allport, T. H. McLaughlin, Swider, R. Glomseth, P. Gottschalk, A. Storhaug Hole, N. Fielding, W. Christensen, J. P. Crank, R. Glomseth, M. Jones, J. D. Sewell, J. A. Schafer, J. E. Presthus, C. B. Klockars, S.K. Ivkovich ir kiti.

Tyrimo metu nustatyti statutinių organizacijų darbuotojų vertybių sistemos ypatumai leidžia įvertinti esamą situaciją, numatyti poreikius vertybių sistemos pokyčiams ir rekomendacijas jų įgyvendinimui.

Tyrimo tikslas – atlikti statutinių valstybės tarnautojų vertybių analizę bei nustatyti statutinės organizacijos vertybių sistemos ypatumus. Tyrimas atliktas naudojant mokslinės literatūros analizės ir anketinės apklausos metodus. Iki šiol statutinių organizacijų aksiologiniai tyrimai Lietuvoje nebuvo vykdomi, todėl ir metodologija bei instrumentarius nėra sukurti. Tai leidžia teigti, kad planuojamas tyrimas yra aktualus, naujas, o laukiami rezultatai perspektyvūs.

Tyrimo uždaviniai:

- atskleisti organizacijos kultūros ir profesinių vertybių sistemos įtaką statutinės organizacijos paradigmos pokyčio į statutinę žinių organizaciją procesui;
- sukurti metodiką statutinės organizacijos vertybėms tirti;
- iširti statutinės organizacijos ir profesinių vertybių ypatumus.

Tyrimo objektas: statutinės organizacijos (Policijos) darbuotojų vertybių sistema.

ORGANIZACIJOS KULTŪROS IR PROFESINIŲ VERTYBIŲ SVARBA STATUTINĖS ŽINIŲ ORGANIZACIJOS KŪRIMO PROCESĖ

Visuomenė sudaro kiekvienos valstybės pagrindą. Tai istoriškai susiformavusi ir besivystanti žmonių, jų ryšių ir santykių visuma. Šiuolaikiniame pasaulyje siekis ugdyti žinių visuomenę, sukurti globalią žiniomis grįstą ekonomiką – vienas svarbiausių Informacinės ir žinių visuomenės politikos tikslų, labiausiai išsivysčiusių šalių ūkio raidą lemiantis veiksnys. Tai - šalies pažangos, klestėjimo ir gerovės sąlyga. Lisabonos strategijos pagrindinis tikslas – Europos Sąjungą paversti „konkurencingiausia ir dinamiškiausia žinių pagrindu augančia ekonomika pasaulyje“, spartinant technologinę pažangą, kuriant žinių visuomenę, atliekant būtinas ekonomines reformas ir mažinant socialinę atskirtį¹.

Žinių visuomenė – informacijos amžiuje gyvenanti visuomenė, gebanti efektyviai disponuoti turima informacija, naudojanti naujausias informacines technologijas bei nuolat atnaujinanti savo žinias. Tai šiandien besikurianti ir ateities visuomenė. Lietuvos Respublikos „Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje“ nurodyti trys prioritetai: žinių visuomenė, saugi visuomenė ir konkurencinga ekonomika. Saugios, ekonomiškai konkurencingos žinių visuomenės sukūrimas yra itin sudėtingas iššūkis Lietuvai, todėl Lietuvos valstybės vizijoje, greta kitų dalykų numatyta, kad „bus sukurta tokia viešojo saugumo sistema, kad valstybės institucijos, atsakingos už visuomenės saugumą ir (ar) viešosios tvarkos užtikrinimą, sprendamos gyventojų problemas ir teikdamos jiems kokybiškas paslaugas, tikslingai, efektyviai ir racionaliai panaudodamos mokesčių mokėtojų lėšas, garantuos viešąjį saugumą.“ Toliau, kalbant apie viešąjį saugumą kaip vieną iš saugios visuomenės veiksmų, be kitų dalykų nurodoma, kad būtina „skatinti visuomenės saugumo ir viešosios tvarkos užtikrinimo institucijų veiklos veiksmingumą: tobulinti šių institucijų valdymo ir veiklos metodus, tarpusavio ryšius, santykius su kitomis valstybės ir savivaldybių institucijomis bei gyventojais; plėtoti dvišalį ir regioninį bendradarbiavimą, aktyviai dalyvauti tarptautinių visuomenės saugumo organizacijų veikloje; užtikrinti tinkamą policijos ir kitų visuomenės saugumo ir viešosios tvarkos užtikrinimo institucijų materialinį, techninį ir informacinį aprūpinimą; kurti pareigūnų mokymo ir kvalifikacijos kėlimo sistemą, leidžiančią racionaliai

¹ http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/policies/lisbon/article_7207_it.htm

panaudoti žinybinių, kitų mokslo bei studijų institucijų turimą potencialą ir perimti teigiamą pareigūnų rengimo Europos bei kitose užsienio šalyse patirtį.²

Iš Strategijos teksto akivaizdu, kad ilgalaikėje Valstybės vizijoje žinių visuomenės saugumą turi užtikrinti naujo pobūdžio statutinės organizacijos, turinčios visus žinių organizacijos požymius. Bet, kalbant apie ateities statutinių organizacijų kultūrą, esminiu lieka klausimas: kokios organizacijos vertybės asocijuojamos su žinių organizacija? Strategijoje tiesiogiai nekalbama apie organizacijų kultūrą, apimančią profesines vertybes, bet vadybos teorijoje organizacijos kultūra yra vienas iš efektyvios vadybos įrankių, kurios valstybė tikisi iš viešąjį saugumą užtikrinančių statutinių organizacijų³.

Žinių organizacija tapo dominuojančia organizacijos paradigma tiek privačiame, tiek viešajame sektoriuose, žyminčia industrinės visuomenės pokytį į žinių visuomenę. Remiantis žiniomis grįsta įmonių teorija, žinios yra pagrindinis įmonės konkurencinį pranašumą lemiantis išteklius. Todėl žinios tampa ir pagrindiniu veiksmu, skatinančiu įmonės vertybių vystymąsi. Paminėtina ir tai, kad žinių organizacijoje inovacijos ir kūrybingumas tampa ypatingą svarbą turinčiais veiksniais⁴. Žinių organizacija labai skiriasi nuo biurokratinės organizacijos. Pavyzdžiui, žinių organizacija pagrindinį dėmesį skiria lankstumui ir dėmesiui klientui, kai biurokratinės organizacijos dėmesys koncentruojamas į organizacijos stabilumo palaikymą ir tikslų bei pasikartojantį vidinių procesų palaikymą. Žinių organizacijoje darbuotojų idėjos ir gebėjimai panaudojami tobulinti sprendimų priėmimo procesą ir pačius vadovų sprendimus. Biurokratinėje organizacijoje viskas priešingai - sprendimų priėmimas autokratinis, kai sprendimus priima tik vadovas, o darbuotojas yra tik besąlyginis vykdytojas⁵. A. Bennet ir D. Bennet teigia, kad ateities organizacijos pasižymės trimis požymiais: 1) nuolatinis mokymasis, 2) pagrindinio organizacijos išteklių - žinių - kūrimas, saugojimas, taikymas ir perdavimas, 3) organizacijos išmintis, pasireiškianti jos gebėjimais suvokti, aiškinti ir atsiliepti į aplinkos iššūkius⁶. Prie šio trejeto reikėtų pridurti ketvirtą požymį - organizacijos kultūra ir profesinės vertybės.

Lietuvoje statutinių organizacijų kultūra ir profesinės vertybės yra menkai tyrinėtos, ypač žinių organizacijos kontekste. Tai sąlygojo daugelis priežasčių. Paminėtinos šios: 1)

² Valstybės ilgalaikės raidos strategija. Valstybės žinios, 2002, Nr. 113-5029.

³ Kaziliūnas, A. Visuomenei teikiamų paslaugų kokybės ir organizacinės kultūros sąveika. *Viešoji politika ir administravimas*. Vilnius, 2004, Nr. 9. P. 74.

⁴ Karazijienė, Ž., Sabonienė, A., Žinių visuomenės formavimas žinių ekonomikos kontekste. *Ekonomika ir vadyba*. 2010, Nr. 15. P. 568.

⁵ Patapas, A., Tradicinis (hierarchinis) viešasis administravimas. *Viešasis valdymas*. Vilnius, 2010. P. 111-114.

⁶ Bennet, A., Bennet, D., The rise of the knowledge organization. *Handbook of knowledge management*. Vol. 1. Netherlands: 2005. P. 14-15.

Lietuvos statutinės organizacijos yra sąlyginai jaunas institutas, 2) statutinės organizacijos pasižymi uždaru, 3) jos turi sąlyginai negausų statutinių tarnautojų skaičių. Paminėtini A. Laurinavičiaus tyrimai statutinių organizacijų etikos, etikos sąsajų su organizacijos reputacija ir statutinių organizacijų tarnautojų karjeros srityse⁷. Užsienio mokslininkai pažengę žymiai toliau, jų vykdomi tyrimai apima visą spektrą statutinių organizacijų kultūros ir vertybių sistemos aspektų.

E. H. Schein, kalbėdamas apie specifinę organizaciją ir jos kultūrą apibūdinimą?, siūlo išskirti šiuos tris esminius organizacijos kultūros lygmenis: 1) pastebimi artefaktai, 2) vertybės ir 3) pagrindinės daromos prielaidos⁸. Kadangi šiame straipsnyje visą dėmesį skiriame vertybėms, būtina paminėti, kad vertybės lemia kaip organizacija suvokia gerį ir blogį, kas yra vertinga ir siektina darbo aplinkoje. Kitaip tariant, būtent organizacijos vertybės apsprendžia jos elgseną.

R. Glomseth, P. Gottschalk ir A. S. Hole, apibendrinami Ivkovic, Fielding, Cockcroft, Beattie, Giblin, Burrus ir kitų autorių darbus, mano, kad teisėsaugos institucijų personalo vertybių sistemą įtakoja 21 faktorius. Dėl straipsnio apimties limitų, apsiribosime sutrumpintu pagrindinių iš jų sąrašu: 1) pokyčių santykis su tradicija; 2) individualizmo santykis su orientacija į kolektyvinį darbą; 3) laisvės santykis su kontrole; 4) uždaru santykis su atvirumu; 7) formalumo santykis su neformalumu; 8) individualaus lenktyniavimo santykis su bendradarbiavimu; 9) lygybės santykis su hierarchija; 10) trumpo termino veiklos santykis su ilgo termino veikla; 11) užduoties santykis su tarpusavio santykiais; 12) tiesioginio santykis su netiesioginiu; 12) veiksmo santykis su planu; 13) praktikos santykis su filosofija; 14) saugumo santykis su iššūkiais; 15) saugumo ir integralumo santykis su efektyvumu ir produktyvumu ir kiti⁹.

Kalbant apie organizacijos kultūrą ir profesines vertybes, svarbu paminėti R. Glomseth, P. Gottschalk ir A. S. Hole apibendrinimus apie vertybinius principus, kuriais turėtų vadovautis statutinių organizacijų vadovai, nes statutinių įstaigų vadyba yra specifinė, todėl dažnai skiriasi nuo tradicinės vadybos, ir vadovams kelia papildomus vertybinius ir organizacijos kultūros supratimo reikalavimus. Kaip jau buvo minėta aukščiau, organizacijos

⁷ Iš gausių autoriaus tyrimų ir publikacijų šiam tyrimui ypatingos svarbos turi: Laurinavičius, A., Karjeros procesų statutinėje valstybės tarnyboje valdymas. *Viešoji politika ir administravimas*. 2002. T.3. Laurinavičius, A., Administravimo pareigūnų etika. Kaunas, 2001. Laurinavičius, A., Etikos kodeksų veiksmingumas ir statutinės tarnybos reputacija. *Jurisprudencija*. Vilnius, 2004. Nr. 63 (55)

⁸ Schein, E. H., *Organizational culture and leadership*. San Francisco, 2010. P. 23-28.

⁹ Glomseth, R., Gottschalk, P., Hole A. S., Professional values in knowledge organization: the case of police district. *International Journal of Police Science & Management*. Vol. 13. 2010. Nr. 1. P. 91-95. Taip pat Arimavičiūtė, M., Viešojo sektoriaus institucijų strateginis valdymas. Vilnius, 2005. P. 80-81.

vertybės vadybos teorijoje yra vienas iš efektyvios vadybos įrankių. Vadovams rekomenduojami vertybiniai principai yra šie: 1) statutinės organizacijos bet kurio lygio vadovas nors ir neformaliai, bet visada yra viešasis asmuo, todėl turi elgtis atitinkamai; 2) pokyčius sunku įgyvendinti, o dažnai jų nenorima, motyvuojant statutinės valstybės tarnybos specifika, bet žinių organizacijos kūrimo būtinybę ir naujosios viešosios vadybos paradigma neįsivaizduojama be pokyčių ir inovacijų; 3) įsakymai žeidžia žmogaus orumą, tai būdinga žmogaus prigimčiai, net esančio sukarintoje statutinėje valstybės tarnyboje¹⁰.

Apibendrinant galime teigti, kad statutinės organizacijos paradigmos pokytis į statutinę žinių organizaciją neįmanomas be organizacijos kultūros pokyčių ir naujos profesinių vertybių sistemos. Kalbėdami apie Lietuvos statutinių organizacijų ateities viziją, galime perimti užsienio mokslininkų tyrimų rezultatus ir gerąją praktiką, kurie žymiai pralenkia Lietuvos kolegas šioje srityje. Tačiau jokios strategijos neįmanoma įgyvendinti, neįvertinus aktualios situacijos. Strateginio valdymo teorijoje tai pagrindinė metodologija, leidžianti nubrėžti ambicingą, bet ekonomiškai ir vadybiškai efektyvų vektorių iš taško A (aktuali situacija ir misija) į tašką B (vizija)¹¹. Organizacijos kultūra ir vertybės, kurios yra pagrindinis šiuo straipsniu pradamos tyrimų grupės objektas, gali būti iširtos tik pasinaudojant interviu ir anketavimo metodais, jų pagalba analizuojant aktualiai įsitvirtinusias vertybines normas, ideologijas, taisykles bei konkrečios organizacijos filosofiją.

TYRIMO METODAI IR TIRIAMIEJI

Tyrimo tikslui pasiekti buvo sukurtas klausimynas organizacijos vertybėms tirti. Ruošiant klausimyną remtasi Glomseth, R., Gottschalk, P., Hole A. S. (2010) išskirtomis policijos organizacijos vertybių dimensijomis, sudarančiomis 21 bipolinių vertybių skalę. Sudarant vertybių skales remtasi ne tik teorine medžiaga apie vyraujančias policijos organizacijos vertybes, bet ir siekta, kad tos vertybės atitiktų Lietuvos statutinių organizacijų realijas, todėl konsultavomės su Policijos vadovaujančiais darbuotojais apie tai, kaip jie supranta ir vertina suformuluotas vertybes. Konstruojant galutinį skalės variantą buvo atsižvelgta į jų pastabas ir pasiūlymus. Trumpai apibūdinsime tiriamas vertybes, pateikiant priešingų vertybių poras:

1. Aiškios laiko ribos / neapibrėžtas laikas – skalė parodo, ar organizacijoje efektyviai planuojamas darbo laikas ir nusakomi aiškūs terminai užduotims atlikti.

¹⁰ Glomseth, R., Gottschalk, P., Hole A. S., Professional values in knowledge organization: the case of police district. *International Journal of Police Science & Management*. Vol. 13. 2010. Nr. 1. P. 96-97.

¹¹ Arimavičiūtė, M., Viešojo sektoriaus institucijų strateginis valdymas. Vilnius, 2005. P. 82-84.

2. Pokyčiai / tradicijos – darbuotojai atviri pokyčiams ir naujai veiklai ar priešingai, darbe svarbūs tradiciniai, patikrinti darbo metodai.
3. Individualizmas / grupinė orientacija – palaikomas iniciatyvumas ir asmeninis indėlis ar siekiama įvykdyti darbo tikslus bendradarbiaujant su kitais.
4. Laisvė / kontrolė – žmonėms suteikiama laisvė jų darbe ar yra daug apribojimų ir kontrolės.
5. Privatumas / atvirumas – žmonės nereiškia savo tikrų minčių ir jausmų ar atvirai dalijasi asmenine informacija.
6. Neformalumas / formalumas – darbuotojams aiškiai apibrėžta, kas turi būti padaryta, bendravimas yra gana formalus ir apibrėžtas taisyklėmis.
7. Individualus lenktyniavimas / bendradarbiavimas - skirtingos žmonių grupės bendradarbiauja, ar kiekvienas stengiasi pasiekti ar viršyti asmeninių rezultatų.
8. Lygybė ir įgalinimas / hierarchija – vadovai atviri visų lygių darbuotojams, ar valdžia ir valdymas yra kelių individų ar grupių rankose.
9. Trumpalaikiai tikslai/ ilgalaikiai tikslai – suformuluojami ir išaiškinami ilgalaikiai veiklos tikslai ir jų pasiekimo priemonės ar darbuotojai suinteresuoti trumpalaikiais tikslais ir nemato perspektyvos.
10. Darbas / balansas –darbui policijoje reikia skirti didesnę savo laiko dalį nei kitai veiklai ar svarbiau rūpintis savo sveikata, šeima, laisvalaikiu, negu atsiduoti darbui
11. Užduotis / santykiai –svarbiausia darbe – siekti gerų darbo rezultatų ir tobulinti savo profesinius įgūdžius ar rūpinamasi, kad kolektyve būtų geri draugiški santykiai.
12. Direktyvumas / nedirektyvumas – analizuojami ir konstruktyviai sprendžiami konfliktai ar bendravimas yra formalus ir dalykinis.
13. Praktikavimas / filosofavimas – žmonės sprendžia darbinės situacijas ir problemas remiantis tik praktine patirtimi ir turimomis žiniomis ar siekiant pagerinti veiklą naudojamos ir įsisavinamos naujos teorinės žinios ir metodai.
14. Saugumas / iššūkiai – darbuotojų saugumui užtikrinti vyksta situacijų analizavimas, planavimas, įgūdžių ugdymas ar organizacija vykdo nuolatinis pokyčius, kad įveiktų iššūkius, kuriuos kelia nuolatinis nusikaltimų pobūdžio kitimas.
15. Saugumas ir integralumas / efektyvumas ir produktyvumas – vykdydami pareigas darbuotojai laikosi įstatymų ir etikos reikalavimų ar siekiant didesnio efektyvumo ir produktyvumo leidžiama veikti savo nuožiūra.

16. Kietas lyderiavimas / individualus kūrybiškumas - vadovams besąlygiškai paklūstama ar skatinamas kūrybiškas mąstymas organizacijoje ar darbo vietoje.
17. Atvirumas / uždarumas – neigia, arba slepia neigiamą informaciją nuo visuomenės ar niekas nepriima atsakomybės už klaidas, todėl jos nuolat kartojasi.
18. Amatininkiškoji organizacija / žinių organizacija - orientuojasi į praktinius įgūdžius ir standartinius veiklos metodus ar linkusi atsižvelgti į piliečių lūkesčius ir daryti pokyčius veikloje.
19. Stabilumas / nestabilumas – organizacijoje laikomasi aiškios vizijos ir nustatytų prioritetų ar nuolat keičiami strategijos tikslai ir prioritetai.
20. Besimokanti organizacija / nesimokanti organizacija - įvairių padalinių darbuotojai tarpusavyje keičiasi informacija, žiniomis ir patirtimi, organizacijoje rūpinamasi darbuotojų tobulėjimu ar priešingai.
21. Pripažinimas (įvertinimas) / nepripažinimas - darbuotojai objektyviai, teisingai ir tinkamai įvertinami pagal rezultatus, visi gauna finansinį ar kitokį atlyginimą už pasiektus rezultatus (ir vadovai, ir darbuotojai) ar priešingai.

Kiekvienai vertybių grupei buvo suformuluoti du teiginiai. Tiriamieji turėjo įvertinti 5 balų skalėje (1- visiškai nesutinku, 5- visiškai sutinku), koku laipsniu pateikti teiginiai apie organizacijos vertybes būdingi jų organizacijai. Apklausa vyko 2012 m. sausio - kovo mėnesiais. Klausimynas buvo pateiktas elektroninėje formoje Kauno miesto komisariatų pareigūnams. Gauti 199 atsakymai, iš jų: moterų – 46 proc. (92), vyrų – 53,5 proc. (107). Pagal darbo pobūdį respondentai pasiskirstė taip: specialistų – 70 proc. (140), pareigūnų – 23 proc. (46) ir vadovų – 6,5 proc. (13).

Tyrimo duomenys buvo apdoroti įprastiniais matematinės statistikos metodais (naudojant SPSS 12).

TYRIMO REZULTATAI

Tyrimo duomenimis, apklaustos organizacijos darbuotojai laikosi įstatymų ir etikos reikalavimų, o terminai užduotims atlikti nusakomi aiškiai, svarbiausia jų darbe – siekti gerų darbo rezultatų ir tobulinti savo profesinius įgūdžius (1 pav.). Atsižvelgiant į tokios organizacijos griežtai reglamentuotą veiklą, akivaizdu, kad organizacija privalo savo veikloje laikytis įstatymų, taisyklių bei instrukcijų, daugiau orientuota į užduočių atlikimą, taip pat svarbų vaidmenį atlieka tikslingas laiko panaudojimas ir punctualumas.

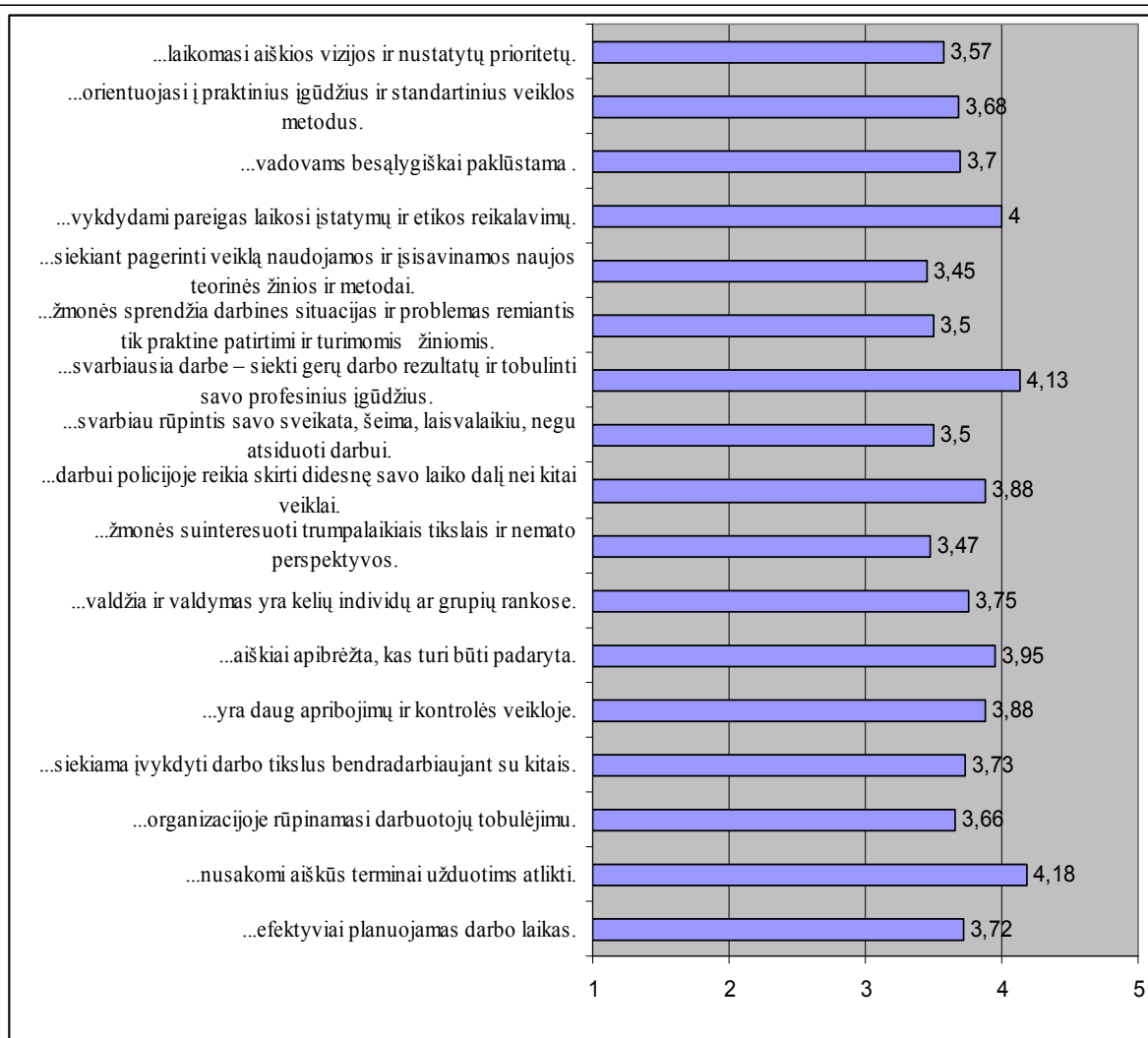
Apklaustų respondentų teigimu, kontrolė svarbi laikantis įstatymų. Tai reikštų, kad ši organizacija yra hierarchizuota su aiškiu vadovavimo ir kontrolės aparatu. Organizacijoje vertinamos tradicijos ir geroji patirtis, taip pat organizacijoje rūpinamasi darbuotojų tobulėjimu. Be to, tradiciškai palaikoma stipraus vadovo kultūra, todėl dažniausiai vadovams tiesiog besąlygiškai paklustama.

Šioje organizacijoje nėra ryškaus individualizmo ar tikslinės orientacijos į grupinį darbą, kadangi numatomos tiek individualios, tiek komandinės užduotys. Šiek tiek daugiau orientuojamasi į grupę, kuri svarbi, atliekant komandinės užduotis. Iš kitos pusės administracijos darbuotojus galima apibūdinti ir stipriais individais su potencialiomis lyderiavimo savybėmis.

Vadovų ir visų darbuotojų lygybę rodo nedidelis atstumas tarp organizacijos lygių, mažą statusų skirtumą, gana artimi ryšiai socialinėje aplinkoje ir geranoriškas naujų narių priėmimas. Šioje institucijoje dalinai egzistuoja hierarchinis valdymas, nors nemaža dalis respondentų pasisako už lygybę. Labai svarbu bendradarbiauti tiek su kolegomis, tiek su visuomene. Šioje institucijoje vertinamas bendradarbiavimas tarp kolegų, tačiau daugelis labiau vertina ir turi norą pasiekti rezultatų.

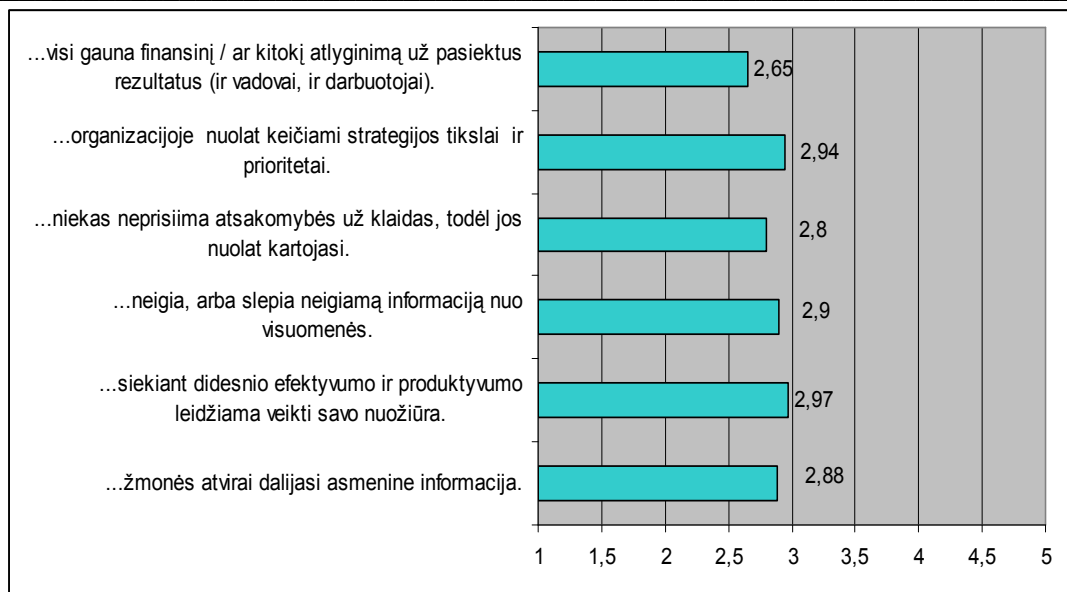
Organizacijoje siekiama tiek trumpalaikio rezultato - čia ir dabar (nors kai kurios sritys reikalauja ilgalaikių tikslų: apmokymai, darbas su visuomene, tyrimai), tiek ir ilgalaikių veiklos tikslų. Organizacijoje jaučiamas balansas tarp darbo ir laisvalaikio: darbuotojai vertina darbą, bet rūpinasi ir savimi bei savo šeima. Organizacijoje nesijaučia dominavimo nei ties praktikavimu, nei ties filosofavimu: praktinė orientacija pasireiškia, kai reikia išspręsti nuolatinius ir praktinius klausimus, o teorinė orientacija - kai kuriami nauji planai, naujai vertinama tyrimo medžiaga. Siekiant saugumo, dėmesys skiriamas planavimui, struktūrai bei situacijų analizei.

Besimokančioje organizacijoje informacija ir žinios keičiasi be kliūčių tarp skyrių, palaikomas žinių vystymasis. Tyrimo duomenimis, šioje organizacijoje padalinių darbuotojai tarpusavyje pakankamai keičiasi informacija ir vidutiniškai rūpinasi darbuotojų tobulėjimu.

1 pav. Didžiausią įvertinimą gavusios vertybės (vidurkis balais)

Tyrimo metu, identifikuojant personalo vertybes, svarbu išsiaiškinti, kokioms vertybėms organizacijoje skiriamas mažesnis dėmesys. Šioje organizacijoje, respondentų teigimu, žmonės ne visada atvirai dalijasi asmenine informacija, respondentų teigimu, darbuotojai negauna tinkamo finansinio ar kitokio atlyginimo už pasiektus rezultatus (2 pav.), nors kalbant apie darbuotojų pripažinimą (įvertinimą), galima teigti, kad šios organizacijos darbuotojai pakankamai objektyviai ir teisingai įvertinami pagal pasiektus rezultatus

2 pav. Mažiausią įvertinimą gavusios vertybės (vidurkis balais)

3 lentelėje pateiktas kiekvieną vertybių grupę sudarančių profesinių vertybių įvertinimo vidurkis. Lyginant viena kitai priešingas vertybes matosi, kurios organizacijos vertybės darbuotojams atrodo labiau būdingos jų organizacijai. Galima išskirti kelias svarbesnes tiriamos organizacijos vertybes:

- ***Aiškios laiko ribos*** (4,18 balo) - organizacijoje vertinamas tikslingas laiko panaudojimas ir punctualumas.
- ***Užduotis svarbiau už santykius*** (4,13 balo) - svarbiausia darbe – siekti gerų darbo rezultatų ir tobulinti savo profesinius įgūdžius. Taigi, organizacija daugiau orientuota į užduotis, nei į mikroklimatą ir santykius.
- ***Saugumas ir integralumas svarbiau už efektyvumą ir produktyvumą*** (4,00 balai). Darbuotojai vykdydami pareigas laikosi įstatymų ir etikos reikalavimų. Organizacijoje svarbiau laikytis įstatymų, taisyklių, instrukcijų.
- ***Formalumas svarbiau už neformalumą*** (3,95 balo) organizacijoje aiškiai apibrėžta, kas turi būti padaryta. Visiškai formalizuota organizacija yra kontroliuojama ir numatoma.
- ***Kontrolė svarbiau nei laisvė*** (3,88balo). Organizacijoje yra daug apribojimų ir kontrolės veikloje. Kontrolė svarbi laikantis įstatymų. Organizacija yra hierarchizuota su aiškiu vadovavimo ir kontrolės aparatu.

- **Hierarchija svarbiau už lygybę ir įgalinimą** (3,75 balo). Organizacijos valdžia ir valdymas yra kelių individų ar grupių rankose. Dalinai egzistuoja hierarchinis valdymas, bet yra pasisakiusių ir už lygybę.
- **Kietas lyderiavimas svarbiau už individualų kūrybiškumą** (3,70 balo). Organizacijos vadovams besąlygiškai paklustama. Organizacijoje tradiciškai palaikoma stipraus vadovo kultūra.
- **Tradicijos svarbiau nei pokyčiai** (3,66 balo). Pareigūnų darbe svarbūs tradiciniai, patikrinti darbo metodai.

3 lentelė. Organizacijos vertybių įvertinimo vidurkis

Nr	Organizacijos vertybės	Vertybes apibūdinantys teiginiai	Įvertinimas vid. balais
1	Aiškios laiko ribos / neapibrėžtas laikas	...efektyviai planuojamas darbo laikas.	3,72
		...nusakomi aiškūs terminai užduotims atlikti.	4,18
2	Pokyčiai/ tradicijos	...žmonės atviri pokyčiams ir naujai veiklai.	3,17
		...darbe svarbūs tradiciniai, patikrinti darbo metodai	3,66
3	Individualizmas/ grupinė orientacija	...siekiami įvykdyti darbo tikslus bendradarbiaujant su kitais.	3,73
		...palaikomas iniciatyvumas ir asmeninis indėlis.	3,34
4	Laisvė/ kontrolė	...žmonėms suteikiama laisvė jų darbe.	3,07
		...yra daug apribojimų ir kontrolės veikloje.	3,88
5	Privatumas/ atvirumas	...žmonės nereiškia savo tikrų minčių ir jausmų.	3,07
		...žmonės atviri dalijasi asmenine informacija.	2,88
6	Neformalumas/ formalumas	...aiškiai apibrėžta, kas turi būti padaryta.	3,95
		...bendravimas yra gana formalus ir apibrėžtas taisyklėmis.	3,35
7	Individualus lenktyniavimas/ bendradarbiavimas	...skirtingos žmonių grupės bendradarbiauja.	3,27
		...kiekvienas stengiasi pasiekti ar viršyti asmeninių rezultatų.	3,20
8	Lygybė ir įgalinimas/ hierarchija	...vadovai atviri visų lygių darbuotojams.	3,18
		...valdžia ir valdymas yra kelių individų ar grupių rankose.	3,75
9	Trumpalaikiai tikslai/ ilgalaikiai tikslai	...suformuluojami ir išaiškinami ilgalaikiai veiklos tikslai ir jų pasiekimo priemonės.	3,44
		...žmonės suinteresuoti trumpalaikiais tikslais ir nemato perspektyvos.	3,47
10	Darbas/ balansas	...darbui policijoje reikia skirti didesnę savo laiko dalį nei kitai veiklai.	3,88
		...svarbiau rūpintis savo sveikata, šeima, laisvalaikiu, negu atsiduoti darbui.	3,50
11	Užduotis/ santykiai	...svarbiausia darbe – siekti gerų darbo rezultatų ir tobulinti savo profesinius įgūdžius.	4,13
		...rūpinamasi, kad kolektyve būtų geri draugiški santykiai.	3,39
12	Direktyvumas/ nedirektyvumas	...analizuojami ir konstruktyviai sprendžiami konfliktai.	3,11
		...bendravimas yra formalus ir dalykinis.	3,36
13	Praktikavimas/ filosofavimas	...žmonės sprendžia darbinės situacijas ir problemas remiantis tik praktine patirtimi ir turimomis žiniomis.	3,50
		...siekiant pagerinti veiklą naudojamos ir įsisavinamos naujos teorinės žinios ir metodai.	3,45
14	Saugumas/ iššūkiai	...darbuotojų saugumui užtikrinti vyksta situacijų analizavimas, planavimas, įgūdžių ugdymas.	3,06
		...vykdo nuolatinis pokyčius, kad įveiktų iššūkius, kuriuos	3,25

		kelia nuolatinis nusikaltimų pobūdžio kitimas.	
15	Saugumas ir integralumas/ efektyvumas ir produktyvumas	...vykdydami pareigas laikosi įstatymų ir etikos reikalavimų.	4,00
		...siekiant didesnio efektyvumo ir produktyvumo leidžiama veikti savo nuožiūra.	2,97
16	Kietas lyderiavimas/ individualus kūrybiškumas	...vadovams besąlygiškai paklustama.	3,70
		...skatinamas kūrybiškas mąstymas organizacijoje ar darbo vietoje.	3,07
17	Atvirumas/ uždarumas	...neigia, arba slepia neigiamą informaciją nuo visuomenės.	2,90
		...niekas neprisiima atsakomybės už klaidas, todėl jos nuolat kartojasi.	2,80
18	Amatininkiškoji organizacija/ žinių organizacija	...orientuojasi į praktinius įgūdžius ir standartinius veiklos metodus.	3,68
		...linkusi atsižvelgti į piliečių lūkesčius ir daryti pokyčius veikloje.	3,20
19	Stabilumas/ nestabilumas	...organizacijoje nuolat keičiami strategijos tikslai ir prioritetai.	2,94
		...laikomasi aiškios vizijos ir nustatytų prioritetų.	3,57
20	Besimokanti organizacija/ nesimokanti organizacija	...įvairių padalinių darbuotojai tarpusavyje keičiasi informacija, žiniomis ir patirtimi.	3,40
		...organizacijoje rūpinamasi darbuotojų tobulėjimu.	3,31
21	Pripažinimas (įvertinimas) / nepripažinimas	...darbuotojai objektyviai, teisingai ir tinkamai įvertinami pagal rezultatus.	3,20
		...visi gauna finansinį / ar kitokį atlyginimą už pasiektus rezultatus (ir vadovai, ir darbuotojai).	2,65

Šioje organizacijoje, retai besikeičiant strateginiams tikslams bei prioritetams, orientuojamasi į stabilumą. Bet siekimas stabilumo gali vesti į norą socialiai dominuoti ir kontroliuoti.

Galima daryti išvadą, kad tirta organizacija yra visiškai formalizuota, jos veikla yra kontroliuojama ir numatoma. Tai daugiau biurokratinė, orientuota į stabilumą, nei žinių organizacija. Nors, respondentų teigimu, organizacijoje dominuoja atvirumas, nėra slepiama informacija nuo visuomenės bei prisiimama atsakomybė už padarytas klaidas.

Lyginant gautus rezultatus su Glomseth, R., Gottschalk, P., Hole A. S. (2010) Norvegijos policijos organizacijos tyrimais matyti panašios tendencijos. Svarbiausios norvegų pareigūnams organizacijos vertybės yra - aiškios laiko ribos, saugumas, saugumas ir integralumas, orientacija į praktinę patirtį ir standartinius veiklos metodus. Autoriai daro išvadą, kad tokia organizacija yra daugiau amatininkiškoji organizacija negu žinių organizacija. Vis tik teigiama, kad išskirtos organizacijos vertybės yra gana bendro pobūdžio ir reikia ieškoti labiau specifiško skirtingiems policijos padaliniams tyrimo instrumento.

IŠVADOS

Statutinės organizacijos paradigmos pokytis į statutinę žinių organizaciją neįmanomas be organizacijos kultūros pokyčių ir naujos profesinių vertybių sistemos. Žinių organizacija labai skiriasi nuo biurokratinės organizacijos. Žinių organizacijoje darbuotojų idėjos ir gebėjimai panaudojami tobulinti sprendimų priėmimo procesą ir pačius vadovų sprendimus. Biurokratinėje organizacijoje viskas priešingai - sprendimų priėmimas autokratinis, kai sprendimus priima tik vadovas, o darbuotojas yra tik besąlyginis vykdytojas. Iširtos statutinės organizacijos darbuotojų vertybių hierarchija rodo, kad ši organizacija yra visiškai formalizuota, o jos veikla yra kontroliuojama ir numatoma. Tai daugiau biurokratinė, orientuota į stabilumą, nei žinių organizacija.

Tyrimo tikslui pasiekti buvo sukurtas klausimynas statutinės organizacijos vertybėms tirti, remiantis Glomseth, R., Gottschalk, P., Hole A. S. (2010) išskirtomis policijos organizacijos vertybių dimensijomis, sudarančiomis 21 bipolinių vertybių skalę. Sudarant vertybių skales buvo remtasi ne tik teorine medžiaga apie vyraujančias policijos organizacijos vertybes, bet ir siekta, kad tos vertybės atitiktų Lietuvos statutinių organizacijų realijas. Tuo tikslu buvo pasinaudota Policijos įvairaus lygio vadovų nuomone apie tai, kaip jie supranta ir vertina suformuluotas vertybes.

Tirtą organizaciją galima apibūdinti, kaip vertinančią tiksliai apibrėžtą laiko panaudojimą, orientuotą į užduotis, o ne į santykius, hierarchizuotą, kontroliuojančią, su tradiciškai stipriu vadovavimu ir besilaikančią tradicijų bei įprastų veiklos būdų. Tyrimo metu nustatyti organizacijos darbuotojų vertybių prioritetai: svarbiausios vertybės jų organizacijose respondentų nuomone, yra gerų darbo rezultatų siekis bei profesinių įgūdžių tobulinimas; aiškūs terminai užduotims atlikti bei laikymasis įstatymų ir etikos reikalavimų. Mažiausiai įvertintos vertybės organizacijoje - atlygis už pasiektus rezultatus, strategijos ir prioritetų kaita, dalijimasis asmenine informacija.

LITERATŪRA

1. Lisabonos strategija. [žiūrėta 2012.04.10]
<http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/policies/lisbon/article_7207_lt.htm>.
2. Valstybės ilgalaikės raidos strategija. *Valstybės Žinios*. 2002, Nr.: 113-5029.
3. Arimavičiūtė, M., Viešojo sektoriaus institucijų strateginis valdymas. Vilnius, 2005.
4. Bennet, A., Bennet, D., The rise of the knowledge organization. *Handbook of knowledge management*. Vol. 1. Netherlands, 2005: 5-20.

5. Glomseth, R., Gottschalk, P., Hole A. S., Profesional values in knowledge organization: the case of police district. *International Journal of Police Science & Management*. Vol. 13. 2010. Nr. 1: 87-102.
6. Karazijienė, Ž., Sabonienė, A., Žinių visuomenės formavimas žinių ekonomikos kontekste. *Ekonomika ir vadyba*. 2010, Nr. 15: 566-573.
7. Kaziliūnas, A., Visuomenei teikiamų paslaugų kokybės ir organizacinės kultūros sąveika. *Viešojo politika ir administravimas*. 2004, Nr. 9: 73-80.
8. Laurinavičius, A., Administravimo pareigūnų etika. Kaunas, 2001.
9. Laurinavičius, A., Etikos kodeksų veiksmingumas ir statutinės tarnybos reputacija. *Jurisprudencija*. Vilnius, 2004. Nr. 63 (55)
10. Laurinavičius, A., Karjeros procesų statutinėje valstybės tarnyboje valdymas. *Viešojo politika ir administravimas*. 2002. T.3.
11. Patapas, A., Tradicinis (hierarchinis) viešasis administravimas. *Viešasis valdymas*. Vilnius, 2010: 108-122.
12. Schein, E. H., Organizational culture and leadership. San Francisco, 2010.

PROFESSIONAL VALUES IN THE LITHUANIAN POLICE ORGANIZATION

Laima Ruibytė*, **Rūta Adamonienė****, **Darius Amilevičius*****
Mykolas Romeris University

Summary

Organization's values are long-term belief of what is right and what is wrong, and what is desirable and valuable in work situation, they dictate behaviour of the members of the organization.. Therefore, professional values are a key element of organizational culture. The purpose of this paper is to present results from survey of the professional values of Lithuanian police organization's staff. A questionnaire was developed and interviewed 199 Kaunas city headquarters officers. 21 police organization's values were based on Glomseth, R., Gottschalk, P., Hole A. S. (2010) article. This paper analyzes the characteristics of professional values, the employees' perception about the dominant and less important occupational values. The results of the survey are quite similar with whose of Glomseth, R., Gottschalk, P., Hole A. S. (2010). Police officers stressed such professional values as time being firm, task orientation versus relation, security and integrity rather than effectiveness and productivity, formal communication preferable to informal, control rather than freedom, hierarchy rather than equality and empowerment, firm leadership, portent than changes. The hierarchy of professional values shows that the organization is fully formalized, and its activity is controlled and planned. It is more bureaucratic, focused on stability, nor the knowledge organization.

Keywords: values, occupational values, police organization, knowledge organization.

Laima Ruibyte*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: Lyčių skirtumų stereotipai; nuostatos ir stereotipai, stresas organizacijose.

Laima Ruibyte*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Humanities Assoc.prof. Research interests: Genders Stereotypes; Attitudes; Organisational Stress; Organisational Values.

Rūta Adamonienė**, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros profesorė. Mokslinių tyrimų kryptys: Vadybinės žmogiškųjų išteklių formavimo prielaidos ir galimybės.

Rūta Adamonienė**, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Humanities. Prof. Research interests: Management presumptions and possibilities of human resources formation.

Darius Amilevičius***, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: elektroninės erdvės saugumo ekonomika, kompiuterinė lingvistika, politinė ir juridinė retorika, žmogaus teisės ir vertybės.

Darius Amilevičius***, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Humanities, assoc. professor. Research interests: cybersecurity economics, computational linguistic, political and juridical rhetoric, human rights and values.

DIRBANČIŲ IR BŪSIMŲ POLICIJOS PAREIGŪNŲ NUOSTATOS Į SMURTĄ ARTIMOJE APLINKOJE

Laima Ruibytė*, Vilius Velička**

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedra, Policijos veiklos katedra
V. Putvinskio g. 70, LT–44211 Kaunas
Telefonas (8~37) 30 36 64, (8~37) 20 67 50
Elektroninis paštas laimaruibyte@mruni.eu, vilius.velicka@mruni.eu*

Santrauka. 2011 m. gruodžio 15 dieną įsigaliojus Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymui Lietuvos policijos pareigūnai susidūrė su naujais iššūkiais ir problemomis įgyvendinat šį įstatymą. Šiame darbe nagrinėjami Lietuvos policijos pareigūnų požiūrio į smurtą prieš moteris šeimoje ir pagalbą smurtą patiriančiai moteriai ypatumai. Tyrimo tikslas buvo išanalizuoti to požiūrio dinamiką – palyginti 2009 metų tyrimo duomenis su 2011 metų duomenimis. Be to siekėme nustatyti, kaip būsiami policijos pareigūnai, t.y. jais besiruošiantys tapti Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto studentai, būsimieji policijos pareigūnai suvokia smurto artimoje aplinkoje įstatymo nuostatas, koks yra jų pačių požiūris į smurtą šeimoje. Darbe palyginome pareigūnų ir studentų nuostatą į smurtą prieš moteris šeimoje; skirtingų lyčių požiūrį į smurtą šeimoje; siekėme apibrėžti priežastis, galinčias trukdyti pareigūnams tinkamai atlikti savo pareigas smurtautojų šeimoje atžvilgiu. Tyrime dalyvavo 209 MRU Kauno Viešojo saugumo fakulteto dieninių studijų teisės ir policijos veiklos programos studentai ir 167 dirbančių policijos pareigūnų. Tyrimo tikslui įgyvendinti buvo naudojamos dvi anketos.

Rezultatų analizė parodė, kad žymesnių pokyčių požiūryje į smurtą artimoje aplinkoje nuo 2007 iki 2011 metų policininkų sąmonėje neįvyko. Pareigūnų ir studentų požiūrių palyginimas rodo, kad tiek vieni, tiek kiti panašiai vertina smurto prieš moterį šeimoje aspektus. Bet galima pastebėti ir kai kuriuos skirtumus. Kaip ir ankstesnių metų tyrime galime pastebėti kai kurias stereotipinio smurto artimoje aplinkoje vertinimo tendencijas, ir tai ryškiau matosi apklaustųjų vyrų policininkų atžvilgiu. Lyginant vyrų ir moterų nuostatą į nagrinėjamą reiškinį išryškėjo bendros lyčių požiūrių skirtumų tendencijos, būdingos tiek dirbančių, tiek besimokančių grupėms. Išaiškėjo, kad pareigūnams efektyviai veikti smurto artimoje aplinkoje incidentų metų trukdo ne tik išankstinės nuostatos, bet ir nepakankamas naujo įstatymo išmanymas, nežinojimas, kaip jį taikyti praktikoje, bei neturėjimas įgūdžių efektyviai veikti smurto šeimoje atvejais.

Pagrindinės sąvokos: smurtas artimoje aplinkoje, smurtas prieš moteris, policijos pareigūnai, lyčių stereotipai, nuostata.

ĮVADAS

2011 m. gruodžio 15 dieną įsigaliojusiu Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymu (Valstybės žin., 2011, Nr.72-3475) smurtas artimoje aplinkoje, dėl jo žalos visuomenei, tapo priskirtas prie visuomeninę reikšmę turinčių veikų. Baudžiamosios bylos, iškeltos pagal Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso (Valstybės žin., 2000, Nr. 89-2741, 2012, Nr. 5-138) 140 str. 1 d. (fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas), nagrinėjamos nebe privataus kaltinimo, o bendra baudžiamųjų bylų nagrinėjimo tvarka. Nukentėjusiam asmeniui nebereikia pačiam tiesiogiai kreiptis į teismą, nes tyrimą dėl

nusikalstamos veikos padarymo atlieka policija (ikiteisminio tyrimo institucija), o valstybinis kaltinimas teisme yra palaikomas prokuroro.

Įsigaliojus šiam įstatymui atsiskleidė tikroji padėtis mūsų šalyje. Buvusi nuostata, kad smurtas artimoje aplinkoje nėra didelė visuomenės problema, nepasitvirtino. Šis reiškiny buvo latentinis ir policijos pareigūnai neturėjo teisinių galių spręstai smurto artimoje aplinkoje problemų. Vieno mėnesio laikotarpyje, nuo 2011 m. gruodžio 15 d. iki 2012 m. sausio 16 d., buvo užregistruoti 3483 pranešimai apie smurtą artimoje aplinkoje ir pradėti 1149 ikiteisminiai tyrimai, susiję su smurtu artimoje aplinkoje. Pradėtuose ikiteisminiuose tyrimuose nukentėjusiais buvo pripažinti: 936 moterys, 94 vyrai ir 113 vaikų, 839 vyrams, 46 moterims ir 3 vaikams buvo pareikšti įtarimai padarius nusikalstamas veikas. Dauguma ikiteisminių tyrimų pradėti pagal Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 140 straipsnį (fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas) – 784 atvejai, pagal 145 straipsnį (grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimas) – 322 atvejai, pagal 138 straipsnį (nesunkus sveikatos sutrikdymas) – 53 atvejai. Retais atvejais atvejai ikiteisminiai tyrimai pradėti pagal kitus Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso straipsnius.¹ Per dviejų mėnesių laikotarpį, nuo 2011 m. gruodžio 15 iki 2012 m. vasario 15 d., jau buvo užregistruoti 5609 pranešimai apie smurtą artimoje aplinkoje. Pradėta 1860 ikiteisminiai tyrimai, susiję su smurtu artimoje aplinkoje. Per 2 mėnesius pradėtuose ikiteisminiuose tyrimuose, susijusiuose su smurtu artimoje aplinkoje jau buvo pripažinti nukentėjusiais 1547 moterys, 158 vyrai ir 175 vaikai. Pradėtuose ikiteisminiuose tyrimuose, susijusiuose su smurtu artimoje aplinkoje, per 2 mėnesius, buvo pateikti įtarimai padarius nusikalstamas veikas 1543 vyrams, 79 moterims ir 6 vaikams.²

Pateikta statistika rodo didelį smurto šeimoje Lietuvoje mastą. Panašios smurto artimoje aplinkoje tendencijos atsiskleidė ir kitose šalyse įvedus atitinkamus įstatymus³. Natūralu, kad

¹ Policijos departamento prie VRM Viešosios policijos valdybos rizikos valdymo ir vidaus kontrolės pažyma 2012-01-26 Nr. 5-13-IL-15 “Dėl problemų, išskylančių įgyvendinant apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo apibendrinimo “<http://pd.policija.lt/vieoji-policija/3069-pazyma.html> [prisijungimo laikas 2012-03-26 10.10]

² Policijos departamento prie VRM Viešosios policijos valdybos rizikos valdymo ir vidaus kontrolės pažyma 2012-02-23 Nr. 5-13-IL-27 “Dėl apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo taikymo už laikotarpį nuo 2011-12-15 iki 2012-02-15 apibendrinimas” <http://pd.policija.lt/vieoji-policija/3178-payma-apie-apsaugos-nuo-smurto-artimoje-aplinkoje-statymo-taikym.html> [prisijungimo laikas 2012-03-27 11.17]

³ Logar R. Violence against women: history and development of new models of intervention in Europe. Conference „Responding to violence against Women. Models from the European Union“. 5-6 November 2004, University of Wisconsin: Straus M., Gelles R., eds. Physical Violence in American Families: Risk Factors and Adaptations to Violence in 8, 145 families. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 1990.; White, R., & Shields, J. P. Police reports of children’s exposure to domestic violence in San Francisco. San Francisco: ETR Associates, 2003.; Mahoney, P., Williams, L. M., & West, C. M. Violence against women by intimate relationship partners. In C. M. Renzetti, J. L. Edleson, & R. K. Bergen (Eds.), Sourcebook on violence against women (pp. 143–178). Thousand Oaks, CA: Sage, 2001.

pareigūnai vykdamy šį įstatymą susiduria su padidėjusiu darbo krūviu, naujais iššūkiu ir problemomis. Mokslinėje literatūroje galima rasti tyrimų atskleidžiančių įvairius pareigūnų darbo su smurtu artimoje aplinkoje aspektus⁴. Analizuojama pareigūnų įstatymų įgyvendinimo spragos ir nepakankamai tikslus bei išsamus incidentų dokumentavimas⁵, pastebima, kad policininkai ne visada sėkmingai ir adekvačiai reaguoja smurto šeimoje situacijose, tuo sumažindami pasitikėjimą jais bei didindami smurto pasikartojimo tikimybę⁶. Smurto aukomis tapusios moterys dažnai nepasitiki policija, bijo kviesti pareigūnus, nes jaučia, kad jie nepažiūrės į jas rimtai ar neparems. Daugelyje šalių policija vis dar yra institucija, kurioje dominuoja vyrai ir kuri nėra pakankamai jautri, sprendžiant moterų, tapusių smurto aukomis, problemas. Logar atlikusi tarptautinių nusikaltimų apžvalgos analizę teigia, kad lytinių ir smurtinių nusikaltimų aukos yra rečiau patenkintos policijos darbu nei vagysčių aukos, o su moteriškos lyties aukomis dažniausiai elgiamasi nepakankamai pagarbiai.⁷

Tyrimų rezultatai rodo, kad net priėmus tinkamus įstatymus kovai su smurtu artimoje aplinkoje, jų įgyvendinimas didele dalimi priklauso nuo vyraujančios policijos ir visuomenės kultūros, policijos pareigūnų turimų nuostatų lyčių lygybės bei įvykdyto smurto akto atžvilgiu⁸. Pabrėžiama, kad policininkų tarpe egzistuojantis moters, kaip pavaldžios vyrui ,

⁴ Gover, A.R., Pudrzyńska P.D., Dodge, M. Law Enforcement Officers' Attitudes About Domestic Violence. *Violence Against Women*; May. 2011, Vol. 17 Issue 5, p.619-636.;

Sun, I.Y., Li, J.C. M., Yuning W. Chinese and American college students' preferences for police response to domestic violence. *Policing & Society*; Jun. 2011, Vol. 21 Issue 2, p.214-232.;

Logan, T. K., Shannon, L., Walker, R. Police Attitudes Toward Domestic Violence Offenders. *Journal of Interpersonal Violence*; Oct. 2006, Vol. 21 Issue 10, p.1365-1374.

Sun, I.Y., Chu, D.C., Who is better for handling domestic violence? A comparison between Taiwanese female and male Officers. *Journal of Criminal Justice*; Jul. 2010, Vol. 38 Issue 4, p. 453-459.

⁵Shtelmakher.M. Police misconduct and liability: applying the state-created danger doctrine to hold police officers accountable for responding inadequately to domestic-violence situations. *LOYOLA OF LOS ANGELES LAW REVIEW* [Vol. 43:1533 Summer 2010].;

White, R., & Shields, J. P. Police reports of children's exposure to domestic violence in San Francisco. San Francisco: ETR Associates, 2003.

⁶ Shtelmakher.M. Police misconduct and liability: applying the state-created danger doctrine to hold police officers accountable for responding inadequately to domestic-violence situations. *LOYOLA OF LOS ANGELES LAW REVIEW* [Vol. 43:1533 Summer 2010].;

Melton, H. Police response to domestic violence. *Journal of Offender Rehabilitation*, 29, 1–21, 1999.

⁷ Logar R. Austrijos kovos prieš smurtą šeimoje modelis. Pranešimas JTO ekspertų grupės susitikime „Smurtas prieš moteris: geros praktikos pavyzdžiai kovojant su smurtu prieš moteris ir šalinant jį“. Viena, 2005 m. gegužės 17-20d.

⁸ Shields J. P. An Evaluation of Police Compliance with Domestic Violence Documentation Policy Reform: Improving the Identification of Exposed Children. *Best Practices in Mental Health*, Vol. 4, No. 1, Winter 2008. Lyceum Books.;

White, R., & Shields, J. P. Police reports of children's exposure to domestic violence in San Francisco. San Francisco: ETR Associates, 2003.

stereotipas daro įtaką policijos veiklos praktikai ir, kad požiūris į smurtą šeimoje, jo žalą turi būti keičiamas nacionaliniu lygiu⁹.

Kaip rodo įvairių šalių patirtis, kriminalizavus smurtą artimoje aplinkoje policijos pareigūnai jaučia turį daugiau galių spręsti šią problemą, tačiau tuo pačiu pažymi, kad darbas su smurtu artimoje aplinkoje jiems kelia frustraciją dėl smurto šeimoje pasikartojamumo bei dėl to, kad pradinės jų intervencijos ne visada pakankamai paremiamos platesnės sistemos (teismų, prokurorų, bendruomenės). Pareigūnai norėtų daugiau apmokymų, konsultacijų, smurto šeimoje atvejų analizių bei glaudesnio bendradarbiavimo tarp profesinių grupių¹⁰.

Lietuvoje tyrimų, nagrinėjančių policijos pareigūnų darbo su smurtu šeimoje problemas yra nedaug¹¹. Ruibytė (2008) savo 2007 metų tyrimo išdavoje teigia, kad psichologinės kliūtys galinčios trukdyti efektyviau atlikti veiksmus smurtautojų šeimoje atžvilgiu gali būti policininkų stereotipiniai požiūriai į smurtą šeimoje, pasireiškiantys teigimu, kad moterys pačios išprovokuoja partnerius ir pačios smurtauja prieš vyrus, o smurtas šeimoje yra mažiau pavojingas negu smurtas viešoje vietoje ir, kad tai yra privatus reikalas, į kurį policijai nederėtų kištis. Norėdami išsiaiškinti, ar yra pokyčių nuostatoje į smurtą artimoje aplinkoje šiame darbe toliau tyrinėjome Lietuvos policijos pareigūnų požiūrio į smurtą prieš moteris šeimoje ir pagalbą smurtą patiriančiai moteriai ypatumus.

Tyrimo tikslas buvo išanalizuoti policijos pareigūnų ir studentų požiūrio ypatumus ir dinamiką.

Straipsnyje keliami šie **uždaviniai**:

- palyginti 2007 metų policininkų požiūrio į smurtą šeimoje tyrimo duomenis su 2011 metų duomenimis.

⁹ Shtelmakher.M. Police misconduct and liability: applying the state-created danger doctrine to hold police officers accountable for responding inadequately to domestic-violence situations. *LOYOLA OF LOS ANGELES LAW REVIEW* [Vol. 43:1533 Summer 2010].;

Sun, I.Y., Chu, D.C., Who is better for handling domestic violence? A comparison between Taiwanese female and male Officers. *Journal of Criminal Justice*; Jul. 2010, Vol. 38 Issue 4, p. 453-459.

¹⁰ Horwitz, S., Mitchell, D., LaRussa-Trott, M., Santiago, L., Pearson, J., Skiff, D., Cerulli, C. An Inside View of Police Officers' Experience with Domestic Violence. *Journal of Family Violence*; Nov.2011, Vol. 26 Issue 8, p.617-625.

¹¹ Ruibytė, L.; Velička, V. Teisinės ir psichologinės kliūtys, trukdančios pareigūnams sustabdyti smurtą šeimoje // *Policijos pareigūnų profesinio rengimo aktualijos: mokslinių straipsnių rinkinys / Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakultetas*; Kaunas, 2007. p. 31-40.;

Руйбите, Л. Анализ отношения сотрудников полиции к проблеме насилия против женщины в семье // *Administratīvā un Kriminālā Justīcija : Latvijas Policijas akadēmijas teorētiski praktisks žurnāls*. Riga : Latvijas Policijas akadēmija. Nr. 1(42), 2008, p. 54-59.;

Urbanas, D. Policijos pareigūnų teisė sulaikyti ir pristatyti asmenį į policijos įstaigą smurto privačioje erdvėje kontekste.// *Mokslinių straipsnių rinkinys „Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka“*, 2011 (5), p.220-239.

- nustatyti, kaip būsiami policijos pareigūnai, t.y. jais besiruošiantys tapti Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto studentai suvokia įvairius smurto artimoje aplinkoje aspektus.
- palyginti pareigūnų ir studentų nuostatą į smurtą prieš moteris šeimoje bei skirtingų lyčių požiūrį į smurtą šeimoje;
- apibrėžti psichologines priežastis, galinčias trukdyti pareigūnams tinkamai atlikti savo pareigas smurtautojų šeimoje atžvilgiu.

TYRIMO METODAI IR TIRIAMIEJI

Tyrimė dalyvavo 209 MRU Kauno Viešojo saugumo fakulteto dieninių studijų teisės ir policijos veiklos programos studentai (116 moterų ir 93 vyrai) ir 167 dirbančių policijos pareigūnų, iš jų - 81 moteris ir 86 vyrai. Studentų amžius buvo nuo 18 metų iki 25 metų, policijos darbuotojų amžius pasiskirstė į grupes : 18-25 metų – 44,9%, 26-35 metų – 30,5%, 36-45 metų – 21,0%, vyresni nei 46 metų – 3,6% apklaustų pareigūnų. 48,5% policijos darbuotojų darbo policijoje stažas yra nuo 1 iki 5 metų, 30,0% - nuo 6 iki 15 metų ir 21,6% - nuo 15 iki 20 metų. Pagal užimamas pareigas tiriamieji policijos pareigūnai pasiskirstė taip: pirminė grandis - 26,3%, vidurinioji grandis -45,5%, aukštesnioji grandis- 28,1%.

Tyrimo tikslui įgyvendinti buvo naudojamos dvi anketos. Viena iš jų - policijos pareigūnams, 12 klausimų anketa, kurią naudojome 2007 metų tyrime¹². Anketos iš esmės nekeitėme, nes norėjome palyginti 2007 ir 2011 metų tyrimų duomenis. Antra 7 klausimų anketa buvo skirta studentams. Jos pagrindą sudarė anketa pareigūnams, iš kurios buvo pašalinti klausimai apie pareigūnų veiksmus smurtinio konflikto šeimoje metu ir įtrauktas klausimas apie smurto šeimoje patirtį. Kadangi daugumoje smurto artimoje aplinkoje atvejų smurtautojas būna vyras, tai ir bendri klausimai abiejose anketose siekė išsiaiškinti respondentų įvairaus laipsnio smurtinių veiksmų prieš moterį vertinimą, supratimą apie smurto priežastis, požiūrį į pagalbą smurtą patyrusiai moteriai. Anketomis buvo siekiama nustatyti pagrindinius būsimų ir dirbančių policininkų nuostatos į smurtą prieš moterį šeimoje aspektus, t.y. žinojimą apie nuostatos objektą, jausmus jo atžvilgiu ir elgesį ar pasirengimą veikti tam tikru būdu su nuostata susijusiose situacijose. Apklausa vyko 2011 metų lapkričio

¹² Ruibytė, L.; Velička, V. Teisinės ir psichologinės kliūtys, trukdančios pareigūnams sustabdyti smurtą šeimoje // Policijos pareigūnų profesinio rengimo aktualijos: mokslinių straipsnių rinkinys / Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakultetas; Kaunas, 2007. p. 31-40.;

Руйбите, Л. Анализ отношения сотрудников полиции к проблеме насилия против женщины в семье // Administratīvā un Kriminālā Justīcija : Latvijas Policijas akadēmijas teorētiski praktisks žurnāls. Rīga : Latvijas Policijas akadēmija. Nr. 1(42), 2008, p. 54-59.; Urbonas, D. Policijos pareigūnų teisė sulaikyti ir pristatyti asmenį į policijos įstaigą smurto privačioje erdveje kontekste.// Mokslinių straipsnių rinkinys „Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka“, 2011 (5), p.220-239

mėnesį, kai jau buvo žinoma, kad nuo tų metų gruodžio 15 dienos įsigalios Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. Tyrimo duomenys buvo apdoroti įprastiniais matematinės statistikos metodais (naudojant SPSS), skirtumų patikimumui nustatyti taikant χ^2 (chi kvadrato) kriterijų.

TYRIMO REZULTATAI IR ANALIZĖ

Tiriamųjų studentų ir pareigūnų nuostatą į nagrinėjamą reiškinį atskleidžia jų pačių požiūris į agresyvius veiksmus žmonos atžvilgiu ir įvairias smurto apraiškas šeimoje.

Pirmiausia palyginome 2007 m. ir 2011 m. pareigūnų atsakymus norėdami sužinoti, ar yra poslinkių policininkų nuostatose į smurtą šeimoje. 2007 metų tyrimo anketoje į teiginius apie smurto apraiškas šeimoje tiriamieji galėjo pasirinkti vieną iš dviejų atsakymų – sutinku arba nesutinku. 2011 metų tyrimo anketoje buvo pateiktas ir vidutinis pasirinkimas – nei sutinku, nei nesutinku, ir tai mūsų nuomone atskleidė tikslesnį predispozicijų smurto šeimoje pobūdį. Tiesiogiai palyginti 2011 metų tyrimo rezultatų su 2007 metų rezultatais mes negalėjome, tačiau bendras tendencijas vertinimuose galima nustatyti.

1 lentelė. Pareigūnų požiūrio į smurto prieš moteris šeimoje apraiškas palyginimas (lyginami 2011 m. ir 2007 m. duomenys)

	Sutinku (%)		Nesutinku (%)		Nei sutinku nei nesutinku
	Pareigūnai 2011m	Pareigūnai 2007m	Pareigūnai 2011m	Pareigūnai 2007m.	
Teiginiai					Parei- gūnai 2011m.
1) Manau, kad galima suduoti antausį žmonai	3,0	2,4 %	92,2	97,6%	4,8
2) Jei žmona galvoja apie kitą vyrą, ji užsitarnavo antausio	4,2	5,2 %	86,8	94,8 %	9,0
3) Jei žmona elgiasi flirtuojančiai su kitu vyru, jai galima skelti antausį	3,6	5,7 %	87,4	94,3 %	9,0
4) Smurtą patiriančios moterys dažnai pačios išprovokuoja savo partnerius, todėl jie jas sumuša.	27,6	31,1%	44,4	68,9%	28,1
5) Jei moterys kitaip elgtųsi, tai vyrai mažiau smurtautų	19,2	34,9%	52,7	65,1%	28,7
6) Smurtas šeimoje jokių atveju negali būti pateisinamas	75,1	82,5%	21,0	17,5%	3,0
7) Nieko baisaus, jei išsūtęs vyras meta šlepetę į žmoną	6,6	9,9 %	76,0	90,1 %	17,4
8) Jei smurtas būtų tikrai žiaurus, nukentėjusioji paliktų smurtautoją	46,7	67,9%	25,8	32,1 %	27,5

9) Pagrindinė vyrų smurto šeimoje priežastis - alkoholis	68,9	74,1%	15,0	25,9%	16,2
10) Nemanau, kad smurtas šeimoje yra didelė problema	9,0	13,2%	84,4	86,8	6,6
11) Yra atvejų, kai smurtas pateisinamas	8,4	18,4%	76,0	81,6%	15,6
12) Vyro smurtas prieš moterį turi mažai įtakos vaikams	6,0	2,4%	81,1	97,6%	3,0
13) Tik silpnos moterys tampa smurto šeimoje aukomis	11,4	18,4%	63,4	81,6%	25,1
14) Moterys pačios dažnai smurtauja prieš vyrus	19,2	36,8%	24,6	63,2%	56,3
15) Smurtas šeimoje yra sunkus nusikaltimas	68,3	79,2%	15,6	20,8%	16,2
16) Smurtas šeimoje nėra prioritetinga policininko darbo kryptis	22,2	50,5%	39,5	49,5%	38,3
17) Policija neturi kištis į privatą gyvenimą	11,4	34,0%	58,1	66,0%	30,5
18) Smurtas šeimoje dažniausiai vyksta žemesnio socialinio sluoksnio ir asocialiose šeimose	37,7	58,5%	32,9	38,7%	29,3

Kaip matyti iš 1 lentelės bendra įvairių teiginių vertinimo tendencija panaši. Ji atskleidžia, kad tarp policininkų, kaip ir tarp kitų piliečių gan gajūs stereotipiniai smurto šeimoje vertinimai ir per tris metus nėra labai pasikeitę. Dalis policijos pareigūnų sutinka su teiginiais, kad smurtą patiriančios moterys dažnai pačios išprovokuoja savo partnerius, todėl jie jas sumuša (2011m.-27,6 ir 2007m.- 31,1%); jei moterys kitaip elgtųsi, tai vyrai mažiau smurtautų (19,2 ir 34,9%); jei smurtas būtų tikrai žiaurus, nukentėjusioji paliktų smurtautoją (46,7 ir 67,9%); tik silpnos moterys tampa smurto šeimoje aukomis (11,4 ir 18,4%). Iš rezultatų atrodytų, kad 2011 m. apklausos pareigūnai mažiau linkę taip galvoti, bet ir nepritariančių tokiam teiginiui irgi yra mažiau. Tokie rezultatai gauti todėl, kad šioje apklausoje, kaip jau minėta, buvo leista išreikšti ir abejojimo nuostatą. Taigi, galima daryti prielaidą, kad ir ankstesniame tyrime tokių abejojančių buvo, bet jie privalėjo išreikšti tik pozityvų arba negatyvų požiūrį. Analizuojant neapsisprendusiųjų skaičių galima pastebėti, kad nemaža dalis pareigūnų neturi nuomonės, ar smurtas šeimoje yra prioritetinga policininko darbo kryptis (38,3) ir, ar policija turi kištis į privatą gyvenimą (30,5). Įdomus tas faktas, kad net 56,3% apklaustųjų išreiškė ambivalentišką nuostatą į požiūrį, kad moterys pačios dažnai smurtauja prieš vyrus ir tik 24,6% nesutiko su šiuo teiginiu (2007m. - 63,2%).

Kaip ir 2007 metų tyrime, taip ir šiame, lyginame pareigūnų vyrų ir moterų požiūrio į smurtą šeimoje skirtumus. Šį kartą statistiškai reikšmingų skirtumų tarp grupių nuomonių

aptikta mažiau negu 2007 metų tyrime (2 lentelė). Reikia pažymėti, kad buvo lyginami tik sutinkantys ir nesutinkantys su pateiktais teiginiais tiriamieji, todėl tai galėjo paveikti rezultatus, nes, kaip aukščiau minėta, dėl galimybės pasirinkti tarpinį atsakymo variantą („nei sutinku, nei nesutinku“) tarp tiriamųjų atsirado nemažai neturinčių tvirtos nuostatos kai kurių smurto šeimoje aspektų atžvilgiu. daugiau vyrų negu moterų mano, kad smurtas šeimoje kai kuriais atvejais gali būti pateisinamas (atitinkamai 16,9% ir 3,9%, ($p < 0,05$)) ir 8,2% jų pritaria, kad, jei žmona galvoja apie kitą vyrą, ji užsitarnavo antausio (taip galvojančių moterų 1,3 % ($p < 0,05$)). Ryškiausi skirtumai nuostatoje į tai, kad, jei moterys kitaip elgtųsi, tai vyrai mažiau smurtautų – taip galvoja tik 8,5 % moterų, o vyrų - 45,0 % ($p < 0,001$). Didžioji dalis vyrų pareigūnų (74,2 %) įsitikinę, kad, jei smurtas būtų tikrai žiaurus, nukentėjusioji paliktų smurtautoją. Taip galvojančių moterų policininkų yra mažiau (54,2 %), ir tai statistiškai reikšmingas skirtumas (2 lentelė).

2 lentelė. Pareigūnų vyrų ir moterų požiūris į smurto prieš moteris šeimoje apraiškas

Teiginiai	Sutinku		Nesutinku		χ^2 kriterijus
	Moterys	Vyrai	Moterys	Vyrai	
1) Manau, kad galima suduoti antausį žmonai	1,3 %	4,9 %	98,7 %	95,1%	*
2) Jei žmona galvoja apie kitą vyrą, ji užsitarnavo antausio	1,3 %	8,2 %	98,7 %	91,2%	.041
3) Jei žmona elgiasi flirtuojančiai su kitu vyru, jai galima skelti antausį	1,3 %	6,8 %	98,7 %	92,3%	
4) Smurtą patiriančios moterys dažnai pačios išprovokuoja savo partnerius, todėl jie jas sumuša.	34,4 %	42,4%	65,6 %	57,6%	*
5) Jei moterys kitaip elgtųsi, tai vyrai mažiau smurtautų	8,5 %	45,0%	91,5 %	55,0%	*.000
6) Smurtas šeimoje jokių atveju negali būti pateisinamas	75,0 %	81,7%	25,0%	18,3%	*
7) Nieko baisaus, jei įsiutęs vyras meta šlepetę į žmoną	7,1 %	8,8%	92,9 %	91,2%	*
8) Jei smurtas būtų tikrai žiaurus, nukentėjusioji paliktų smurtautoją	54,2 %	74,2%	45,8 %	25,8%	.022
9) Pagrindinė vyrų smurto šeimoje priežastis - alkoholis	79,5 %	85,1%	20,5 %	14,9%	
10) Nemanau, kad smurtas šeimoje yra didelė problema	8,8%	10,5%	91,3%	89,5%	
11) Yra atvejų, kai smurtas pateisinamas	3,9%	16,9%	96,1%	83,1%	*.012
12) Vyro smurtas prieš moterį turi mažai įtakos vaikams	7,4 %	4,9%	92,6 %	95,1%	
13) Tik silpnos moterys tampa smurto šeimoje aukomis	11,5%	18,8%	88,5%	81,3%	
14) Moterys pačios dažnai smurtauja prieš vyrus	36,1%	51,4%	63,9%	48,6%	*

15) Smurtas šeimoje yra sunkus nusikaltimas	84,9%	77,6%	15,1 %	22,4%	*
16) Smurtas šeimoje nėra prioritetinga policininko darbo kryptis	30,6 %	40,7%	69,4%	59,3%	*
17) Policija neturi kištis į privatų gyvenimą	15,0 %	17,9%	85,0%	82,1%	*
18) Smurtas šeimoje dažniausiai vyksta žemesnio socialinio sluoksnio ir asocialiose šeimose	50,0%	56,7%	50,0%	43,3%	

*pažymėti tie teiginiai, kurių vertinimai statistiškai patikimai skyrėsi vyrų ir moterų grupėje

2007 m.tyrimė

Pareigūnų ir studentų požiūrių analizė rodo, kad tiek vieni, tiek kiti panašiai vertina kai kuriuos smurto prieš moterį šeimoje aspektus (3 lentelė).

3 lentelė. Studentų ir pareigūnų požiūris į smurto prieš moteris šeimoje apraiškas

Teiginiai	Sutinku (%)		Nesutinku		Nei sutinku nei nesutinku	
	Studentai	Pareigūnai	Studentai	Pareigūnai	Studentai	Pareigūnai
1) Manau, kad galima suduoti antausį žmonai	2,4	3,0	92,8	92,2	4,8	4,8
2) Jei žmona galvoja apie kitą vyrą, ji užsitarnavo antausio	6,7	4,2	85,2	86,8	8,1	9,0
3) Jei žmona elgiasi flirtuojančiai su kitu vyru, jai galima skelti antausį	6,7	3,6	85,7	87,4	7,7	9,0
4) Smurtą patiriančios moterys dažnai pačios išprovokuoja savo partnerius, todėl jie jas sumušė.	13,4	27,6	57,4	44,4	29,2	28,1
5) Jei moterys kitaip elgtųsi, tai vyrai mažiau smurtautų	13,4	19,2	59,3	52,7	27,3	28,7
6) Smurtas šeimoje jokiai atveju negali būti pateisinamas	81,3	75,1	14,3	21,0	4,3	3,0
7) Nieko baisaus, jei išsiutęs vyras meta šlepetę į žmoną	12,9	6,6	68,9	76,0	18,2	17,4
8) Jei smurtas būtų tikrai žiaurus, nukentėjusioji paliktų smurtautoją	49,8	46,7	26,7	25,8	23,4	27,5
9) Pagrindinė vyrų smurto šeimoje priežastis - alkoholis	63,2	68,9	14,4	15,0	22,5	16,2
10) Nemanau, kad smurtas šeimoje yra didelė problema	7,1	9,0	89,0	84,4	3,9	6,6
11) Yra atvejų, kai smurtas pateisinamas	9,6	8,4	72,2	76,0	18,2	15,6
12) Vyro smurtas prieš moterį turi mažai įtakos vaikams	2,9	6,0	96,2	81,1	1,0	3,0
13) Tik silpnos moterys tampa smurto šeimoje aukomis	12,0	11,4	68,0	63,4	20,1	25,1
14) Moterys pačios dažnai smurtauja prieš vyrus	18,6	19,2	42,6	24,6	38,8	56,3

15) Smurtas šeimoje yra sunkus nusikaltimas	74,2	68,3	12,4	15,6	13,4	16,2
16) Smurtas šeimoje nėra prioritetinė policininko darbo kryptis	14,8	22,2	52,6	39,5	32,5	38,3
17) Policija neturi kištis į privatų gyvenimą	6,7	11,4	71,3	58,1	22,0	30,5
18) Smurtas šeimoje dažniausiai vyksta žemesnio socialinio sluoksnio ir asocialiose šeimose	50,7	37,7	26,3	32,9	23,0	29,3

Abiejų grupių tiriamieji mano, kad negalima suduoti antausių žmonai (92,8% studentų ir 92,2% policininkų) net ir tuo atveju, jei ji galvoja apie kitą vyrą (85,2 % ir 86,5%) ar elgiasi flirtuojančiai (85,2 % ir 87,4%). Didesnė dalis apklaustųjų mano, kad smurtas šeimoje yra didelė problema (89,0 % ir 84,4%) ir daro didelę įtaką vaikams (96,2% ir 81,1%). Panašus skaičius studentų ir pareigūnų sutinkančių su tuo, kad moterys pačios dažnai smurtauja prieš vyrus (18,6% ir 19,2%), tačiau studentų daugiau negu pareigūnų nesutinka su tuo (42,6% ir 24,6%). Yra ir daugiau skirtumų lyginant studentų ir policininkų atsakymus. Mažiau studentų (13,4%) negu pareigūnų (27,6%) mano, kad smurtą patiriančios moterys dažnai pačios išprovokuoja savo partnerius, todėl jie jas sumuša, kad, jei moterys kitaip elgtųsi, tai vyrai mažiau smurtautų (13,4% ir 19,2%), kad smurtas šeimoje nėra prioritetinė policininko darbo kryptis (14,8% ir 22,2%) ir policija neturi kištis į privatų gyvenimą (6,7% ir 11,4%).

Lyginant studentų vyrų ir moterų atsakymus gautos tos pačios nuostatų į smurtą prieš moteris skirtumų tendencijos kaip ir pareigūnų vyrų ir moterų atsakymuose. Statistiškai patikimi skirtumai tarp skirtingų lyčių, kaip ir dirbančiųjų atveju, rasti požiūriuose, kad jei žmona galvoja apie kitą vyrą, ji užsitarnavo antausio ($p < 0,01$), jei moterys kitaip elgtųsi, tai vyrai mažiau smurtautų ($p < 0,001$), Jei smurtas būtų tikrai žiaurus, nukentėjusioji paliktą smurtautoją ($p < 0,05$), yra atvejų, kai smurtas pateisinamas ($p < 0,01$). Be to daugiau studentų negu studentų linę galvoti, kad smurtą patiriančios moterys dažnai pačios išprovokuoja savo partnerius, todėl jie jas sumuša ($p < 0,01$) ir moterys pačios dažnai smurtauja prieš vyrus ($p < 0,05$).

4 lentelė. Nusikaltimų įvertinimas pagal jų pavojingumą visuomenei.

	Labai svarbu		Svarbu		Mažiau svarbu		
	Studen- tai	Parei- gūnai	Studen- tai	Parei- gūnai	Stu- dentai	Parei- gūnai (2011)	Parei- gūnai (2007)
1) Vagystės	40,7	49,1	53,6	46,1	5,7	4,8	5,7 %

2) Smurtas viešojoje vietoje	62,7	68,3	35,4	31,1	1,9	0,6	0,9 %
3) Nepadorus elgesys viešojoje vietoje	20,1	19,8	50,2	56,3	29,7	24,0	23,1 %
4) Smurtas šeimoje	69,4	62,9	30,1	32,3	0,5	4,8	4,7 %

Rezultatai rodo, kad studentai įvertindami nusikaltimus pagal jų pavojingumą visuomenei (3 lentelė) prioritetą skiria smurtui šeimoje (labai svarbiu įvertina 69,4%,), nors ir nežymiai lenkdami pareigūnus (62,9%). Šie, kaip ir prieš 4 metus, iš pateiktų nusikalstamų veikų daugiausiai labai svarbiu įvertina smurtą viešojoje vietoje (68,3%). Kaip matyti iš 3 lentelės policijos pareigūnų požiūris palyginus su 2007 m. beveik nesiskiria.

Pasirengimą vykdyti smurto artimoje aplinkoje įstatymą turėtų rodyti paties įstatymo žinojimas ir pareigūnų informuotumas apie tai, kur kreiptis pagalbos moteriai patyrusiai smurtą. 56,9% apklaustų pareigūnų nežino, kaip vertinti minėtą įstatymą, nes su juo nesusipažinę, 26,3% skaitė ir vertina teigiamai, bet nežino, kaip reikės jį taikyti praktikoje, 7,8% skaitė, vertina neigiamai ir nežino, kaip reikės jį taikyti.

Ne visi pareigūnai yra pasiruošę darbui su smurtu šeimoje, nes, kaip rodo atsakymai, žino, kur nukreipti moterį 68,9% apklaustų policininkų ir šis skaičius beveik nesiskiria nuo studentų (67,5%) bei yra mažesnis nei 2007 metų tyrime (77,8%).

Atsakant į klausimą „Ką reikėtų keisti, kad policijos pagalba smurtą patyrusiai moteriai būtų efektyvesnė?“, didžiausia dalis policijos pareigūnų (49,1%) nurodė, kad reikia keisti teisės aktus (reikia priminti, kad apklausa atlikta prieš Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo įsigaliojimą), 27,5% atsakiusiųjų mano, kad reikėtų daugiau žinių ir mokymų, kaip pareigūnams elgtis smurto šeimoje atvejais, 15,0 % pritaria, kad reikia keisti ir teisės aktus, ir organizuoti mokymus, tik 6,0 % norėtų didesnio vadovų dėmesio šiam darbui ir 2,4 % - nieko, nes jų nuomone, smurtas šeimoje - privatus reikalas.

Rezultatų analizė parodė, kad žymesnių pokyčių požiūryje į smurtą artimoje aplinkoje per keturis metus policininkų sąmonėje neįvyko – atsakymų pasiskirstymas yra panašus. Be to į anketos atsakymus įvedus vidutinį pasirinkimą – nei sutinku, nei nesutinku, kai kuriais klausimais išryškėjo gana nemaža atsakančiųjų ambivalencija ir neturėjimas aiškios nuomonės. Ypač svarbu žinoti, kad net trečdalis pareigūnų abejoja, ar smurtas šeimoje yra prioritetinė policininko darbo kryptis ir, ar policija turi kištis į privatų gyvenimą. Kaip ir ankstesnių metų tyrime galime pastebėti kai kurias stereotipinio smurto artimoje aplinkoje vertinimo tendencijas, ir tai ryškiau matosi apklaustųjų vyrų policininkų atžvilgiu. Vyrų

pareigūnai nepakankamai įvertina nusikaltimo sunkumą, daugiau atsakomybės už smurtą priskiria moteriai, išreiškia didesnę nenorą kištis į smurtinį konfliktą, galvodami, kad tai privatus, šeimyninis reikalas. Tokios nuostatos patvirtintos ir kitais tyrimais.¹³

Pareigūnų ir studentų požiūrių palyginimas rodo, kad tiek vieni, tiek kiti panašiai vertina smurto prieš moterį šeimoje aspektus. Bet galima pastebėti ir kai kuriuos skirtumus. Mažiau studentų negu pareigūnų mano, kad smurtą patiriančios moterys dažnai pačios išprovokuoja savo partnerius, todėl jie jas sumuša, kad, jei moterys kitaip elgtųsi, tai vyrai mažiau smurtautų. Didesnė dalis atsakiusiųjų studentų palyginus su pareigūnais mano, kad smurtas šeimoje yra prioritetinga policininko darbo kryptis ir policija turi kištis į privatų gyvenimą, jei jame smurtaujama. Studentai įvertindami nusikaltimus pagal jų pavojingumą visuomenei, nors ir nežymiai lenkdami pareigūnus, pirmenybę skiria smurtui šeimoje. Ir tokie skirtumai nebūtinai sietini su amžiumi, ar patirtimi. Skirtingo amžiaus ir pareigū policininkų grupių palyginimas neatskleidė statistiškai reikšmingų skirtumų tarp tų grupių požiūrių. Taigi, galima manyti, kad, gal būt, studentų nuostatoms turi įtakos ir jų mokymasis universitete bei įvairių disciplinų kontekste dėstomos šiuolaikiškos pažiūros į smurtą artimoje aplinkoje.

Lyginant vyrų ir moterų nuostatą į nagrinėjamą reiškinį išryškėjo bendros lyčių požiūrių skirtumų tendencijos, būdingos tiek dirbančių, tiek besimokančių grupėms. Kaip ir ankstesniame tyrime, galima teigti, kad moterų nuostata yra neigiamesnė ir mažiau veikiama stereotipų, negu vyrų, pvz. apie moters vaidmenį smurto kilime, jos gyvenimą su smurtautoju, smurto šeimoje pavojingumą ir kt. Galima daryti prielaidą, kad nuostatos į smurtą prieš moteris skirtingumą veikia egzistuojantys visuomenėje lyčių stereotipai priskiriantys vyrui didesnės galios tarpusavio santykiuose su moterimi, o taip pat prietarai pateisinantys smurtą prieš moteris.

Pareigūnams efektyviai veikti smurto artimoje aplinkoje incidentų metų trukdo ne tik išankstinės nuostatos, bet ir nepakankamas naujo įstatymo išmanymas ir nežinojimas, kaip jį taikyti praktikoje. Todėl natūralu, kad didelė dalis dalyvavusių tyrime pareigūnų pageidautų daugiau žinių ir mokymų, kaip pareigūnams elgtis smurto šeimoje atvejais. Taigi, kaip rodo ir kitų šalių patirtis, siekiant pagerinti smurto artimoje aplinkoje įstatymo įgyvendinimą reikėtų tiek keisti policijos pareigūnų nuostatas smurto šeimoje atžvilgiu, tiek rūpintis jų apmokymu bei bendradarbiavimo tarp suinteresuotų profesionalų grupių kūrimu ir gerinimu.

¹³ Healey K., Smith Ch., O'Sullivan, CH. Batterer Intervention: Program Approaches and Criminal Justice Strategies. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, National Institute of Justice, 1998.

IŠVADOS

- Žymesnių pokyčių požiūryje į smurtą artimoje aplinkoje nuo 2007 iki 2011 metų policininkų sąmonėje neįvyko. Išryškėjo, kad net trečdalis pareigūnų abejoja, ar smurtas šeimoje yra prioritetinga policininko darbo kryptis ir, ar policija turi kištis į privatų gyvenimą
- Vyrai pareigūnai nepakankamai įvertina nusikaltimo sunkumą, daugiau atsakomybės už smurtą priskiria moteriai, išreiškia didesnę nenorą negu moterys pareigūnės kištis į smurtinį konfliktą, galvodami, kad tai privatus, šeimyninis reikalas.
- Nors pareigūnų ir studentų nuostatos kai kuriais aspektais panašios, tačiau didesnę dalis atsakiusių studentų palyginus su pareigūnais mano, kad smurtas šeimoje yra prioritetinga policininko darbo kryptis ir policija turi kištis į privatų gyvenimą, jei jame smurtauojama.
- Lyginant vyrų ir moterų nuostatą į nagrinėjamą reiškinį išryškėjo bendros lyčių požiūrių skirtumų tendencijos, būdingos tiek dirbančių, tiek besimokančių grupėms. Kaip ir ankstesniame tyrime, galima teigti, kad moterų nuostata yra neigiamesnė ir mažiau veikiama stereotipų, negu vyrų.
- Pareigūnams efektyviai veikti smurto artimoje aplinkoje incidentų metų trukdo ne tik išankstinės nuostatos, bet ir nepakankamas naujo įstatymo išmanymas ir nežinojimas, kaip jį taikyti praktikoje bei neturėjimas įgūdžių efektyviai veikti smurto šeimoje atvejais.

LITERATŪRA

1. Ainsworth P.B., Pease K. Police work. London: The British Psychological Society and Methuen, 1985.
2. Dutton D., Golant S. The Batterer: a Psychological Profile. New York: Basic Books, 1995.
3. Голоса молчащих. Книга о насилии по половому признаку. – Таллинн, 2004.
4. Gover, A.R., Pudrzynska P.D., Dodge, M. Law Enforcement Officers' Attitudes About Domestic Violence. Violence Against Women; May. 2011, Vol. 17 Issue 5, p.619-636.
5. Healey K., Smith Ch., O'Sullivan, CH. Batterer Intervention: Program Approaches and Criminal Justice Strategies. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, National Institute of Justice, 1998.
6. Horwitz, S., Mitchell, D., LaRussa-Trott, M., Santiago, L., Pearson, J., Skiff, D., Cerulli, C. An Inside View of Police Officers' Experience with Domestic Violence. Journal of Family Violence; Nov.2011, Vol. 26 Issue 8, p.617-625.
7. Logan, T. K., Shannon, L., Walker, R. Police Attitudes Toward Domestic Violence Offenders. Journal of Interpersonal Violence; Oct. 2006, Vol. 21 Issue 10, p.1365-1374.

8. Logar R. Austrijos kovos prieš smurtą šeimoje modelis. Pranešimas JTO ekspertų grupės susitikime „Smurtas prieš moteris: geros praktikos pavyzdžiai kovojant su smurtu prieš moteris ir šalinant jį“. Viena, 2005 m. gegužės 17-20d.
9. Logar R. Violence against women: history and development of new models of intervention in Europe. Conference „Responding to violence against Women. Models from the European Union“. 5-6 November 2004, University of Wisconsin.
10. Mahoney, P., Williams, L. M., & West, C. M. Violence against women by intimate relationship partners. In C. M. Renzetti, J. L. Edleson, & R. K. Bergen (Eds.), Sourcebook on violence against women (pp. 143–178). Thousand Oaks, CA: Sage, 2001.
11. Melton, H. Police response to domestic violence. *Journal of Offender Rehabilitation*, 29, 1999.
12. Ronan G.F., Dreer L. E., Dollard K., Ronan D.W. Violent couples: Coping and communicational skills// *Journal of Family Violence*. 2004. Vol. 19. P. 131-137.
13. Руйбите, Л. Анализ отношения сотрудников полиции к проблеме насилия против женщины в семье // *Administratīvā un Kriminālā Justīcija : Latvijas Policijas akadēmijas teorētiski praktisks žurnāls*. Rīga : Latvijas Policijas akadēmija. Nr. 1(42), 2008, p. 54-59.
14. Ruibytė, L.; Velička, V. Teisinės ir psichologinės kliūtys, trukdančios pareigūnams sustabdyti smurtą šeimoje // *Policijos pareigūnų profesinio rengimo aktualijos: mokslinių straipsnių rinkinys / Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakultetas; Kaunas, 2007. p. 31-40.*
15. Shields J. P. An Evaluation of Police Compliance with Domestic Violence Documentation Policy Reform: Improving the Identification of Exposed Children. *Best Practices in Mental Health*, Vol. 4, No. 1, Winter 2008. Lyceum Books
16. Shtelmakher.M. Police misconduct and liability: applying the state-created danger doctrine to hold police officers accountable for responding inadequately to domestic-violence situations. *LOYOLA OF LOS ANGELES LAW REVIEW* [Vol. 43:1533 Summer 2010].
17. Smurtas prieš moteris ir vaikus Lietuvoje. –Vilnius: Moterų studijų centras, 1997.
18. Sonkin D.J. Domestic violence: Perpetrator assesment manual. – Sausalito, CA, 1997.
19. Straus M., GellesR., eds. *Physical Violence in American Families: Risk Factors and Adaptations to Violence in 8, 145 families*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 1990.
20. Sun, I.Y., Li, J.C. M., Yuning W. Chinese and American college students' preferences for police response to domestic violence. *Policing & Society*; Jun. 2011, Vol. 21 Issue 2, p.214-232.
21. Sun, I.Y., Chu, D.C., Who is better for handling domestic violence? A comparison between Taiwanese female and male Officers. *Journal of Criminal Justice*; Jul. 2010, Vol. 38 Issue 4, p. 453-459.
22. Urbonas, D. Policijos pareigūnų teisė sulaikyti ir pristatyti asmenį į policijos įstaigą smurto privačioje erdvėje kontekste.// *Mokslinių straipsnių rinkinys „Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka“*, 2011 (5), p.220-239.
23. White, R., & Shields, J. P. Police reports of children’s exposure to domestic violence in San Francisco. San Francisco: ETR Associates, 2003.

THE ATTITUDES OF POLICE OFFICERS AND POLICE STUDENTS TOWARD DOMESTIC VIOLENCE

Laima Ruibyte, Vilius Velicka
Mykolas Romeris University

Summary

In this paper the peculiarities of Lithuanian police officers and students - future police officers attitudes toward domestic violence have been analyzed. The paper aims to identify and to compare the attitude of officers and students toward various aspects of domestic violence; to analyze the dynamics

of such attitudes in four year since 2007; to compare attitude of different sex; to define psychological causes able to hinder officers in properly carrying their duties in the incidents of domestic violence.

In the research 209 MRU Public Security Faculty Law and Police activity students and 167 working police officers participated. A questionnaire of 12 questions for police officers and one of 7 questions for students worked out by the authors were used to examine the respondents understanding and evaluation of various aspects of domestic violence, understanding about causes of violence, possible psychological obstacles to officer actions during violent conflict in the family.

The result analysis indicated that there is no big change in the officer's attitude toward domestic violence since 2007. At the same time attitudes of police officers do not much differ from students attitude though some slightly differences exist – more students than police officers are thinking that combating domestic violence is of high priority of police work and domestic violence is not only a private matter. Some gender differences in evaluating domestic violence were found. Men officers attribute more responsibility for violence in the family to woman; express bigger unwillingness to interfere into the violent conflict thinking that that is private, family affair.

It seems that main obstacles to deal more effectively with the incidence of domestic violence are not only the prejudicial thinking but not having skills of working with family incidences, not knowing how to enact the Law of Domestic Violence.

Keywords: domestic violence, violence against women, police officers, gender stereotypes, attitude.

Laima Ruibyte*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: Lyčių skirtumų stereotipai; nuostatos ir stereotipai, stresas organizacijose.

Laima Ruibyte*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Humanities Assoc.prof. Research interests: Genders Stereotypes; Attitudes; Organisational Stress; Organisational Values.

Vilius Velicka**, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptis: Policijos administracinė veikla.

Vilius Velicka**, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Police Activities Lecturer. Research interests: Administrative Activity of Police.

PRIELAIDOS BŪSIMŪJŲ STATUTINIŲ PAREIGŪNŲ FIZINEI SAVIUGDAI

Raimondas Skibarka*

¹*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8~37) 303652
El. paštas: raimondas.skibarka@policija.lt*

Žaneta Navickienė**

²*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8~37) 303663
El. paštas: zaneta.navickiene@policija.lt*

Santrauka. Vienas iš daugelio individo poreikių, turinčių esminę reikšmę jo ir visuomenės gyvenime tenkinimo būdų, yra žmogaus fizinių ir dvasinių galių bei gebėjimų ugdymas. Pagrindinis uždavinys fiziškai ugdant būsimuosius statutinius pareigūnus yra parengti juos būsimai profesinei veiklai – tarnybai vidaus reikalų sistemos padaliniuose ir garantuoti institucinį sistemos interesą užtikrinti viešąjį saugumą. Tačiau ne mažiau svarbus socialinis interesas – užauginti darnią ir visavertę asmenybę, sveikus, fiziškai užsigrūdinusius jaunuolius. Todėl būtina skatinti studentų fizinį aktyvumą, formuoti sveikos gyvensenos įgūdžius siekiant, kad fizinė saviugda taptų ne tik įpročiu, bet ir poreikiu. Formuojant vertybinį šios veiklos aspektą, hedonistinį (patenkinami asmeniniai norai, patiriamas malonumas) ir rekreacinį (aktyvus laisvalaikio leidimas naudojant sporto pratimus) kūno kultūros poveikį, tikslinga išnaudoti motyvaciją, skatinančią įtraukti į profesinės bendruomenės socialinį gyvenimą sportinę veiklą, fizinę saviugdą ir pripažinti ją vertybe.

Straipsnyje analizuojamas Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto studentų požiūris į fizinę saviugdą bei fizinį aktyvumą. Tyrime dalyvavo 101 studentas. Gauti duomenys patvirtina, kad studentų – būsimųjų statutinių pareigūnų – požiūris į kūno kultūrą, jos vertybes yra teigiamas. Dauguma tyrime dalyvavusių studentų suvokia kūno kultūros ir sporto įtaką asmenybei tobulėti, vertina kūno kultūrą kaip priemonę, harmonizuojančią jų psichofizinę būklę, yra nusiteikę laikytis reguliaraus rekomenduojamo fizinio aktyvumo, motyvuoti save fizinei saviugdai ir fiziniams pratimams skiria pakankamai laiko. Tyrimo rezultatai atskleidžia būsimųjų statutinių pareigūnų požiūrį į kūno kultūrą ir fizinį aktyvumą motyvuojančius veiksnius, studentų pasirenkamas fizinio aktyvumo formas ir būdus, kaip prielaidas studentų fizinei saviugdai, taip pat leidžia įvertinti universiteto teikiamas galimybes ir sąlygas studentams fiziškai lavintis.

Pagrindinės sąvokos: kūno kultūra, fizinis ugdymas, sveika gyvensena, fizinio aktyvumo motyvacija, fizinė saviugda.

ĮVADAS

Tyrimo aktualumas. Sporto plėtros strateginis tikslas – sudaryti sąlygas visų Lietuvos socialinių grupių įtraukimui į sporto veiklą, taip sprendžiant itin svarbius visuomenės sanglaudos, gyvenimo kokybės gerinimo, gyventojų sveikatos ir sveikos gyvensenos, didesnio darbingumo, laisvalaikio užimtumo uždavinius ir kartu sukuriant socialinį pagrindą didelio

meistriškumo sportininkų rengimo sistemai¹. Lietuvos Respublikos Seimo patvirtintoje Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje taip pat pažymima, jog kūno kultūra ir sportas – reikšminga ugdymo proceso sudedamoji dalis norint išauginti darnią ir visavertę asmenybę². Šioje strategijoje pažymima, jog aukštųjų mokyklų studentų formaliajame ir neformaliajame ugdyme bene svarbiausias prioritetas – fizinio ugdymo edukacinės veiklos humanizavimas, įtvirtinant studentams sveikos gyvensenos, estetinių ir etinių vertybių normas³. Lietuvos Respublikos kūno kultūros ir sporto strategijoje 2005-2015 metams deklaruojama, jog „kūno kultūra plačiąja prasme – tai ir gyvenimo būdas, ir sveikos gyvensenos samprata, ir higienos kultūra, ir ugdymosi rezultatas“⁴. Todėl kūno kultūra ir sportas ir toliau turėtų būti reikšminga ir neatskiriama akademinė studijų dalis, pagrindinė sveikatos stiprinimo priemonė, galinti padėti išsigelbėti nuo pasyvumo, išglebimo, protinio darbo perkrovų⁵.

Policijos pareigūnas, privalėdamas tinkamai atlikti savo tarnybines funkcijas ir užtikrinti visuomenės saugumą, turi būti visapusiškai pasirengęs, nuolat tobulinti savo gebėjimus ir įgūdžius, kelti profesinę kompetenciją. Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatyme⁶ suformuluota nuostata patvirtina visos policijos sistemos institucinį siekį (interesą) užtikrinti visuomenės viešąjį saugumą, taip pat ir pačių policijos pareigūnų asmeninį saugumą: policijos pareigūnai turi būti specialiai parengti ir periodiškai tikrinami, ar jie sugeba veikti situacijose, susijusiose su fizinės prievartos, šaunamojo ginklo ar sprogstamųjų medžiagų panaudojimu.

Teisės aktuose akademinėms studijoms ir būsimųjų statutinių pareigūnų rengimui keliami uždaviniai skatina veiksmingai išnaudoti kūno kultūros ir fizinio ugdymo – svarbios ir reikšmingos srities, padedančios pasirengti būsimajai profesijai – teikiamas galimybes. Be to, kūno kultūra, kaip savarankiška ir savita kultūros sritis, gali padėti įveikti šiuolaikinės civilizacijos rykštę hipokineziją, atstatyti fizinės ir psichinės veiklos pusiausvyrą, padidinti organizmo atsparumą neigiamiems aplinkos veiksniams, išugdyti valią, plėtoti socialinius kontaktus ir gerinti bendravimo kultūrą, taip pat – gerinti gyvenimo kokybę. Gyvenimo kokybė – tai subjektyvus gerovės suvokimas, apimantis fizinį, psichologinį, socialinį ir dvasinį

¹ Lietuvos Respublikos 2011–2020 metų valstybinė sporto plėtros strategija, patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2011 m. kovo 24 d. nutarimu Nr. XI-1296. Valstybės žinios, 2011, Nr. 41-1492.

² Valstybės ilgalaikės raidos strategija, 2002 m. lapkričio 12 d. Nr. IX-1187, Valstybės žinios, 2002, Nr. 113-5029.

³ *Ibid.*

⁴ Lietuvos Respublikos kūno kultūros strategija 2005-2012 metams. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-06]. <<http://www.kksd.lt/kongresas/dok/Neniasus%20kalba.pdf>>.

⁵ *Ibid.*

⁶ Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas, priimtas 2000 m. spalio 17 d. Nr. VIII-2048. Valstybės žinios. 2000, Nr. 90-2777.

lygmenis, o fizinis aktyvumas – vienas svarbiausių gyvenimo veiksmų, stiprinančių fizinį pajėgumą, sveikatą ir didinančių gyvenimo įvairovę. Fizinis aktyvumas gali vykti laisvalaikio, profesinėje, buitinėje ir kitose srityse.

Tyrimo naujumas. Studijuojančiųjų fizinio aktyvumo ir saviugdos klausimai pakankamai išsamiai nagrinėti⁷. Ankstesnių tyrimų rezultatai⁸ patvirtino tyrinėtojų teiginį, kad studentų motyvai atlikti fizinius pratimus yra įvairūs, o aktualiausi universitetinių aukštųjų mokyklų tiriamiesiems buvo asmeninio įvaizdžio motyvai: visapusiškai tobulinti savo kūną, gerinti fizines ypatybes ir stiprinti sveikatą, mažiau svarbūs – asmeninio pasitenkinimo motyvai: siekti fizinės ir dvasinės harmonijos, geriau mokytis⁹. Ankstesnių Mykolo Romerio studentų fizinio aktyvumo tyrimų metu pasirengimas būsimai tarnybai buvo įvardintas kaip reikšmingiausias motyvas¹⁰. Šio tyrimo metu naujai atskleistas besikeičiantis studentų požiūris į fizinį aktyvumą, ir šis motyvas (pasirengimas būsimai tarnybai) nebėra toks svarbus, kaip buvo nustatyta anksčiau. Tikėtina, kad šis pokytis gali būti susijęs su susidariusia situacija darbo rinkoje, su netikrumu dėl galimybės po studijų įsidarbinti pagal įgytą specialybę, taip pat su socialinėje terpėje sparčiai plintančiomis hedonistinės kultūros vertybėmis ir apraiškomis.

Tyrimo tikslas – atskleisti Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultete studijuojančių studentų – būsimųjų statutinių valstybės tarnautojų – požiūrį į fizinį aktyvumą bei sveiką gyvenimą, kaip prielaidą fizinei saviugdai.

Tyrimo uždaviniai:

1. Ištirti Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto studentų – būsimųjų statutinių pareigūnų – požiūrį į kūno kultūrą ir fizinį aktyvumą skatinančius veiksmus.
2. Nustatyti prielaidas šių būsimųjų statutinių pareigūnų fizinei saviugdai.

Tyrimo metodologija. Siekiant atskleisti akademinio jaunimo fizinio ugdymo ypatumus, buvo atlikta literatūros šaltinių – mokslinės literatūros ir susijusių teisės aktų apžvalga taikant lyginamąjį analitinį, turinio analizės, aprašomąjį ir apibendrinimo metodus. Tirti būsimųjų statutinių pareigūnų požiūriui į kūno kultūrą ir fizinį aktyvumą skatinančius veiksmus buvo naudojamas anketinės apklausos metodas. Tyrimas buvo atliekamas 2011 m.

⁷ Grininė, E. *Studentų savos sveikatos vertinimas ir požiūris į sveiką gyvenimą*. Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas. 2006, Nr. 1(60), p.10–17.

⁸ Poteliūnienė, S., Veršinskas, R., Muliarčikas, A. *Mykolo Romerio universiteto studentų fizinės saviugdos prielaidos*. Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas. Nr. 4(63), 2006, p. 90–95.

⁹ Poteliūnienė, S. *Studentų fizinį aktyvumą ir sportininkų rengimą skatinantys veiksniai*. Vilnius, 2010, p. 33.

¹⁰ Dešukas, B., Nikolajonok, G., Veršinskas, R. *LPA studentų specialaus parengimo ir pasiruošimo veikti ekstremaliomis sąlygomis rodiklių tarpusavio ryšys*. LPA Mokslo darbai. II t. Vilnius, Laukas, 1994, p. 133–136.

Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultete rudens semestro metu, tyrime dalyvavo 1–3 kursų studentai (iš viso 101 respondentas), kurie į šį universitetą įstojo 2009 – 2011 mokslo metais (nuolatinių studijų studentai, studijuojantys programas Teisė ir policijos veikla, Teisė ir valstybės sienos apsauga, Policijos veikla). Empirinio tyrimo patikimumas grindžiamas statistinių duomenų oficialumu. Apklaustos rezultatus apskaičiuoti buvo panaudotas matematinės statistikos metodas (pagrindinių duomenų apdorojimo matematinės statistikos programų SPSS paketas). Rodikliai suskirstyti pagal procentinę išraišką. Statistinio tyrimo tikslumui apskaičiuoti buvo imtas bendras Mykolo Romerio universiteto studentų skaičius 2011 metais (1292 studentai) ir taikyta populiacijos ir imties dydžio proporcingų santykių priklausomybė (pagal šią proporciją apklausiant daugiau nei tūkstantį asmenų, kai populiacija (bendras galimų apklaustos subjektų skaičius) yra daugiau nei 10 000, imties paklaida yra nekintanti ir sudaro apie 3 procentus). Vertinant apklaustų Mykolo Romerio universiteto studentų imtį (101 anketa, populiacija – 1292), paklaida sudarė vos daugiau negu 8 procentus, t. y. galima teigti, kad atsakymų patikimumas yra daugiau kaip 91 procentas. Rezultatų kokybę apsprendė imties patikimumas ir reprezentatyvumas. Sociologiniuose bandomuosiuose tyrimuose imties dydis 100 yra pakankamas, kad tyrimo rezultatai mažai priklausytų nuo atsitiktinių aplinkybių, dydžio, požymio gradacijų kiekio, ir yra leistinų paklaidų ribose, numatytų statistinės analizės procedūromis.

FIZINIO UGDYMO SAMPRATA IR MOKSLININKŲ POŽIŪRIAI Į JĄ

Lietuvos gyventojų 2011-2012 metų fizinio aktyvumo skatinimo programoje¹¹ sąvoka fizinis ugdymas įvardinama kaip fizinių ypatybių, gebėjimų, reikalingų žmogaus veiklai, ugdymas fiziniais pratimais. Sporto terminų žodyne¹² pateikiamas platesnis ir išsamesnis sąvokos apibrėžimas: „Fizinis ugdymas – moksliskai pagrįstas veiksmas, kurio metu ugdytojas veikia ugdytinį kūno kultūros vertybėmis; ugdytojo ir ugdytinio bendravimas įgyvendinant tam tikrą fizinės būsenos programą. Kaip auklėjamoji priemonė, fizinis ugdymas turi tikslą skiepyti asmens kūno kultūros poreikį, norą ir įprotį stiprinti sveikatą, fiziškai grūdintis, atlikti socialines – kultūrinės pareigas“. Daugelis mokslininkų, nagrinėjančių fizinio ugdymo turinį, sieja jį su gilesniu asmenybės dorovės ugdymu ir

¹¹ *Kūno kultūros ir sporto departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus 2011 m. kovo 3 d. įsakymas Nr. V-72 „Dėl Lietuvos gyventojų 2011-2012 metų fizinio aktyvumo skatinimo programos“*. Valstybės žinios. 2011, Nr. 31-1476.

¹² Stonkus, S. *Sporto terminų žodynas*. Kaunas, 2002, p. 739.

netapatina vien tik su fiziniu aktyvumu. Kaip teigia Pūkelis¹³, išprusimas kūno kultūros srityje gali padėti formuoti asmenybės intelekto kaitos nuostatą. Fizinio ugdymo metu pedagoginiame procese yra galimas harmoningas ir gilesnis asmenybės dorovės ugdymas, platesnis jos pažinimas¹⁴. Mokslininkų požiūriu¹⁵, fizinis lavinimas ne tik plėtoja fizines galias, bet ir leidžia geriau pažinti savo fizinę prigimtį, skatina prasmingai siekti tikslo, pasirengti visaverčiam gyvenimui. Fizinių pratybių metu reikalinga kryptingai ugdyti studento fizinės saviugdos poreikį, formuoti motyvus, skatinančius jo fizinį aktyvumą, saviraidą ir saviraišką, skatinant kūno kultūros neišvengiamumo gyvenime suvokimą. Fizinis ugdymas yra veiksminga priemonė gerinti studentų sveikatą ir fizinį darbingumą, todėl puoselėjant asmenybės kūno kultūrą, labai svarbu ieškoti būdų, efektyviai veikiančių akademinio jaunimo požiūri į fizinį aktyvumą, siekiant pakeisti elgseną ir sustiprinti vertybinę orientaciją, formuoti poreikį tobulinti save ir motyvaciją fizinei saviugdai. Todėl yra tikslinga fiziniams pratimais padėti optimizuoti fizinę ir funkcinę individo būklę, atitinkančią studijų reikalavimus ir būsimos profesijos ypatumus¹⁶. Policijos pareigūnų ugdymas šiek tiek panašus į sportininkų, nes nemažai laiko skiriama judėjimo veiksmų mokymui. Šio proceso metu išmokstama naujų judesių, veiksmų, įgyjama naujų judėjimo įgūdžių. Profesiniai įgūdžiai panaudoti kovinių imtynių veiksmus, specialiąsias priemones ir kitas prievartos rūšis daugiau siejasi su fiziniais gebėjimais, jų pagrindą sudaro judesiai, o kiti (pvz., situacijos analizė, tinkamų poveikio priemonių pasirinkimas) – su kognityviniais arba mąstymo gebėjimais¹⁷. Tačiau akademinio jaunimo žinojimas, kad kūno kultūra yra reikšminga jų gyvenime, daugumoje atvejų netampa veiksmu, todėl daugelis tyrinėtojų skelbia apie vis blogėjančią akademinio jaunimo sveikatą, jų nuolat blogėjančią fizinę būklę¹⁸. Taip pat mažėja vyresnių klasių mokinių fizinis aktyvumas. Palyginti su 2000 m. mokinių fizinis aktyvumas sumažėjo 20 proc. Lietuvos žmonių fizinis aktyvumas yra kur kas mažesnis negu Suomijos, Olandijos, Danijos. Suaugusių Lietuvos žmonių gyvenamosios tyrimo 1994–2006 m. duomenimis, du kartus per savaitę taip, kad padažnėtų kvėpavimas ir suprakaituotų, 1998 ir 2002 m. mankštinosi tik 37 proc. 15 – 24 metų amžiaus asmenų, tuo tarpu Suomijoje šios amžiaus grupės – 60 proc. asmenų. 2006 m. laisvalaikiu kasdien mankštinosi taip, kad padažnėtų kvėpavimas ir

¹³ Pūkelis, K. *Mokytojų rengimas ir filosofinės studijos*. Kaunas, 1998.

¹⁴ Miškinis, K. *Sporto pedagogikos pagrindai*. Kaunas, 2002, p. 471.

¹⁵ Tamošauskas, P. *Humaniškai orientuotas studentų fizinis ugdymas*. Vilnius, 2003, p. 79.

¹⁶ Tamošauskas, P. *Kūno fenomenas ir fizinis ugdymas*. Santalka. Filologija. Edukologija. Vilnius, VGTU, 2008, p. 116–122.

¹⁷ Možeiko, G. *Policijos pareigūnų profesinių įgūdžių modelinėse situacijose sąsajos su asmenybės kintamaisiais*. Vilnius, VU, 2010, p. 49.

¹⁸ Vaščila, V. *Studentų fizinės saviugdės pedagoginiai pagrindai. Studentų fizinis ugdymas*. Vilnius, 1996, p. 113–130.

suprakaituotų, kasdien mankštinosi tik 15,7 proc. Lietuvos žmonių, 4 – 6 kartus per savaitę tai darė tik 7,3 proc. žmonių, o du kartus per savaitę mankštinosi daugiau aukštąjį ir aukštesnįjį išsilavinimą turinčių asmenų¹⁹. Remdamiesi S. Šalkauskio²⁰ teiginiu, kad kūno kultūra yra viso ugdymo, žmogaus egzistencijos užtikrinimo dalis, galime išvelgti laipsniškos asmenybės degradacijos grėsmę, kurios priežastys – žmogaus kūno galių mažėjimas, nepakankamas kūno lavinimas ir puoselėjimas.

Vykdydamas savo socialinę misiją Universitetas, kaip vieta, kur jaunuoliai galutinai subręsta, tampa nepriklausomi, išmoksta gyventi savarankiškai, turi saugoti ir stiprinti studentų ir personalo sveikatą, sukurdamas palankią darbo ir mokymosi aplinką. Universitetas atsakingas už būsimųjų įstatymų kūrėjų, vykdytojų visapusiškai sveikos asmenybės ugdymą kaip švietėjas, todėl turi ugdyti tvirtą studentų požiūrį į sveikatos išsaugojimą bendruomenėje ir visuomenėje²¹. Šiuolaikinio akademinio studijų proceso centre yra besimokantysis, kuris žinias ir gebėjimus įgyja, plėtoja požiūrius ir vertybes visur ir visada – ne tik tada, kai yra mokomas. Todėl studijų programa turi būti sukonstruota ir dėstytojas turi veikti taip, kad studentas, išlaikydamas pagrindinę studijų programos liniją, galėtų lanksčiai tenkinti argumentuotus savo studijų lūkesčius ir poreikius. Šiuolaikinė žinių visuomenė neįmanoma be efektyviai dirbančių kvalifikuotų pedagogų, taigi ir be jaunuolių sveikatą ugdančių fizinio rengimo dėstytojų, sporto šakų trenerių, rengiančių sportininkus varžyboms²². Kadangi studijų laikotarpis dažniausiai sutampa su 18 – 24 m. amžiaus tarpsniu, kai vyksta tolesnė jaunuolių – studentų ir studenčių socialinė ir kultūrinė, fizinė, dvasinė, natūrali biologinė ir ugdomoji branda. Pasikeitusios socialinės gyvenimo sąlygos (gyvenamoji vieta, kolektyvas, socialinis statusas, materialinė padėtis) ir kiti iššūkiai kelia naujus reikalavimus adaptyviai jaunuolių elgsenai, taip pat formuoja naują požiūrį į savo veiklą, jos rezultatus. Tai reiškia, kad studentai turi būti patys iniciatyvūs tam, kad kurtų ir pažintų save, atskleistų visuomenei savo amžiaus dvasines, fizines, protines galimybes²³. Aukštųjų mokyklų programos yra pakankamai sunkios laiko užimtumo požiūriu. Kiekvieną dieną studentai 6 – 8 val. užimti protiniu darbu paskaitose. Nemažą dalį laisvalaikio reikia skirti savarankiškam darbui,

¹⁹ Skurvydas, A. *Judesių mokslas: griaučių raumenys, valdymas, mokymas, sveikatinimas, reabilitavimas, treniravimas, metodologija*. Kaunas, 2008.

²⁰ Šalkauskis, S. *Rinktiniai raštai*. Vilnius, 1992, t. 1, p. 381–418.

²¹ Janušauskas, A., Aleksonis, G. *Pareigūnų rengimas: sveikatos stiprinimo problematika*. Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka. 2011 (6), p. 136.

²² Bankauskienė, N. *Pedagogui būtinos kompetencijos*, 2007. [interaktyvus], [žiūrėta 2012-02-10] http://www.pprc.lt/MetodineVeikla/naujienos/Pedagogui_butinos_kompetencijos.pdf.

²³ Poškus, K. *Ugdymo tikslai ir uždaviniai*. Pedagogika. 1992(28), p. 12–27.

ypatingai daug dirbama sesijų metu²⁴. Fizinio lavinimo priemonių ir metodų panaudojimas bei reikiamo laiko skyrimas fiziniams ugdymui gali padėti atstatyti protinį darbingumą ir pagerinti arba palaikyti fizinės parengties lygį, tačiau yra nustatyta²⁵, kad studijų metu studentų fizinės parengties rodikliai gerėja tada, kai fizinio lavinimo pratyboms skiriama nemažiau, kaip 4 akademinės valandas per savaitę. Tokios trukmės fiziniai krūviai jau teigiamai veikia kraujotakos ir kvėpavimo sistemas, adaptaciją fiziniams krūviams, gerina energiją gaminančių ir išsavinančių sistemų veiklą. Jungtinių Amerikos Valstijų San Diego universiteto parengtoje studijoje pateikiamas konkretesnis aktyvaus gyvenimo sąvokos apibūdinimas: aktyvus gyvenimas – tai gyvenimas, kai žmogus kasdien būna fiziškai aktyvus ne mažiau 30 min.²⁶. Siekiantiems stiprinti savo sveikatą 15-24 m. amžiaus jaunuoliams rekomenduojama mankštintis nemažiau kaip 30 min. per pratybas ir nerečiau kaip kas antrą dieną vidutiniu ir dideliu intensyvumu. Toks fizinis aktyvumas užtikrina geriausią organizmo augimą ir raidą, gerą psichologinę būseną, sumažina susirgimų širdies kraujagyslių ligomis ir padeda sudaryti sveikos gyvensenos įgūdžius²⁷.

FIZINIO UGDYMO ĮTAKA POLICIJOS PAREIGŪNO PROFESIJAI

Didelė įtakos fizinio lavinimo turiniui ir formoms turi studentų būsimoji specialybė. Vienas iš pagrindinių fizinio lavinimo uždavinių – suteikti būsimiems specialistams daugiau pritaikomojo pobūdžio žinių ir praktinių gebėjimų²⁸. Profesinis fizinis rengimas turi būti susijęs su profesinių reikalavimų specifika ir padėti geriau įsisavinti būsimos profesijos žinias. Siūloma profesiniam rengimui skirti net iki 40 proc. studentų fizinio rengimo laiko²⁹. Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto studentų – būsimųjų statutinių pareigūnų fizinis ugdymas skiriasi nuo kitų universitetų studentų fizinio ugdymo. Tarnybai vidaus reikalų sistemoje reikalingas gera fizinė parengtis, todėl stojantieji privalo laikyti fizinės parengties testus, tokio pobūdžio testai studijų laikotarpiu yra privalomo studentų atsiskaitymo sudėtinė dalis. Pareigūnų profesinio rengimo programoje privalomos fizinio rengimo ir kovinės savigynos pratybos nuo 2007 m. buvo privalomos tik 1 ir 2 kursuose, o nuo 2009 m. – 2 ir 3 kursuose.

²⁴ Kepežėnas, V. *VPU kūno kultūros specialybės studentų greitumo, šoklumo ir jėgos rodiklių kaita trečiais – ketvirtais studijų metais*. Magistro darbas (kūno kultūra ir sportas). 2005.

²⁵ Genevičius, J. *Studentų kūno kultūros pagrindai*. Kaunas, 1991, p. 142.

²⁶ *Leadership for active living. Leadership action strategy*. San Diego: San Diego State University, 2003.

²⁷ Skurvydas, A. *supra* note 19, p. 391.

²⁸ Gaška, V. *Policijos akademijos studentų fizinio rengimo metodai*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, edukologija (07S)). Vilniaus pedagoginis universitetas. 1995, p. 181.

²⁹ Dadelo, S. *Lietuvos teisės akademijos studentų fizinės saviugdodos efektyvumo tyrimai*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, edukologija (07S)), fizinis lavinimas, judesių mokymas ir sportas (S273). Vilniaus pedagoginis universitetas. 1998.

Studentų fizinę parengtį, fizinių darbingumą lemia ir kiti faktoriai. Tai teisinga dienvakare, mokslo ir poilsio optimalus santykis, laisvalaikio turinys. Laisvalaikio turinio pasirinkimui taip pat didelės įtakos gali turėti praktinės studentų galimybės: turima aukštosios mokyklos sporto bazė, jos nutolimas nuo bendrabučio ar laikinos studento gyvenamosios vietos, kvalifikuotų specialistų vykdomos įdomios, emocišingos, studentų pomėgius atitinkančios fizinio lavinimo pratybos, taip pat kitos įdomios fizinio lavinimo ir sporto priemonės po paskaitų. Studentams, jų pačių teigimu, pakanka laisvo laiko toms laisvalaikio formoms, kurios juos domina ir kurias jie laiko naudingomis³⁰. Todėl yra pagrindo manyti, kad būtinumas didinti socialiai determinuotą fizinį aktyvumą turi virsti studentų kultūros vertybe, savarankiško fizinio tobulinimosi siekiu. Tik tokiu keliu einant galima tikėtis, kad kūno kultūra taps realia studentų gyvenimo dalimi³¹.

Dėl nuolat augančio gamybinėje ir visuomeninėje veikloje žmogaus patiriamos psichinės įtampos (streso) lygio, įvairiose socialinėse grupėse patiriama tiesioginė neigiama įtaka gyvenimo kokybei. Stresas gali būti vertinamas kaip tam tikras sutrikimas pusiausvyros tarp mūsų pačių ir situacijos, kurioje atsidiuriame. Vidaus reikalų sistemos pareigūnams dėl tarnybos specifikos dažniau nei kitų profesijų atstovams tenka susidurti su neigatyviomis gyvenimo realijomis – drausminti mėginančius nepaisyti visuomenės bendrabūvio normų, spręsti konfliktus, tramdyti pažeidėjus, ekstremalių situacijų metu patiriant psichologinį ir fizinį smurtą ar net tiesioginę grėsmę sveikatai ir gyvybei. Policijos pareigūno tarnybinei veiklai būdinga, kad bendraujant su piliečiais dažniausiai tenka nurodinėti, reikalauti ar net mėginti priversti kitą šalį ką nors atlikti: nepažeidinėti viešosios tvarkos, vienoje ar kitoje situacijoje paisyti visuomenės elgesio normų, vykdyti teisėtus policijos pareigūno reikalavimus ar vyksti į policijos įstaigą. Atliktų tyrimų duomenys patvirtina visuomenės polinkio konfliktuoti augimą, didėja piliečių nepaklusnumo policijos pareigūnų reikalavimams atvejų skaičius, taip pat tiesiogine grėsme pareigūnams patirti fizinį smurtą³². Taip pat policijos pareigūnams ir statutiniams valstybės tarnautojams, kurie turi teisę naudoti prievartos priemones, yra aktuali perspektyvinė atsakomybė. Policijos veiklos įstatyme³³ nustatyta, kad policijos pareigūnas asmeniškai atsako už savo veiksmus, sprendimus bei jų

³⁰ Radžiukynas, D. *Lietuvos karo akademijos kariūnų fizinis ugdymas pirmais studijų metais*. Daktaro disertacija. (socialiniai mokslai, edukologija, (07 S). Vilniaus pedagoginis universitetas. Vilnius, 1999.

³¹ Tubelis L. *Studentų fizinės saviugdros skatinimo sistema ir jos efektyvumas*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, edukologija, (07 S). Vilniaus pedagoginis universitetas. Vilnius, 2001.

³² Misiūnas, E. *Policijos pareigūnų teisinis statusas*. Daktaro disertacija. Mykolas Romeris universitetas. 2010, p. 50–55.

³³ *Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas, priimtas 2000 m. spalio 17 d. Nr. VIII-2048*. Valstybės žinios, 2000, Nr.90-2777.

padarinius, kad pareigūnas, naudodamas prievartos priemones, privalo išvengti sunkių pasekmių. Be jau paminėtų priežasčių, policijos pareigūnai ekstremaliose situacijose patiria didelį stresą ir dėl tiesioginės grėsmės sveikatai ir gyvybei, todėl labai svarbu, kad pareigūnas kvalifikuotai ir atitinkamai reaguotų į susidariusias aplinkybes, gebėtų sumažinti konflikto metu kilusią įtampą ir priimtų teisingus sprendimus. Jaunuoliams, besirengiantiems tapti statutiniais valstybės pareigūnais, išugdytas gebėjimas susidoroti su tarnybos metu patiriama psichine įtampa ir sumažinti streso sukeltas neigiamas pasekmes ypatingai svarbus.

Formuojant studentams sveikos gyvensenos įgūdžius, būtina formuoti vertybines nuostatas ir teigiamą požiūrį į fizinį ugdymą, kūno kultūrą ir sportinę veiklą kaip vertybę. Labai svarbu siekti, kad kūno kultūra ir sportinė veikla taptu ne tik įpročiu, bet ir poreikiu, todėl hedonistinių (patenkinamas asmeninis poreikis, patiriamas malonumas) ir rekreacinių (aktyvus laisvalaikio leidimas naudojant sporto pratimus) kūno kultūros poveikį tikslinga išnaudoti kaip motyvacijos elementą, formuojantį vertybinį veiklos aspektą, kuomet subjektas žmogus įtraukia į socialinį gyvenimą objektą sportinę veiklą ir tokiu atveju ta veikla yra pripažinta vertybė.

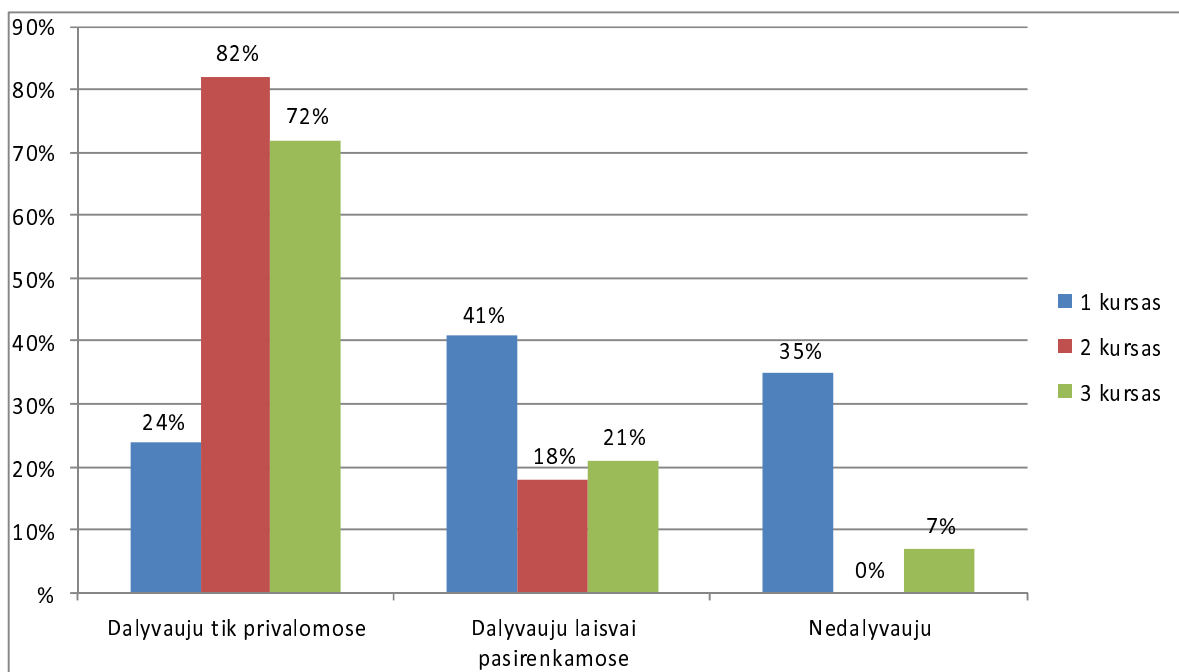
Darbinė veikla daro įtaką kryptingam kūno ir jo galių tobulinimui, kuomet kūnas socialinėje sistemoje yra tobulinamas kryptingai, o kūno kultūra suprantama kaip tikslinga socialinė veikla, kurios paskirtis – kryptingai veikti žmogaus fizinį tobulinimą. Šiuo atveju fizinis ugdymas kaip socialinė forma daro poveikį žmogaus kūno sąrangai, jos fizinėms ypatybėms ir judamiesiems įgūdžiams, todėl kyla grėsmė, kad kūnas gali tapti tam tikru instrumentu socialiniams užsakymams atlikti. Kūnas, jo galios šiuo atveju yra traktuojamos kaip būtinas funkcinis tam tikros veiklos atributas ir jis nėra pasirenkamas paties žmogaus, o primetamas iš išorės ir kūno galių parengimas konkrečiai veiklai atlikti gali tapti pagrindiniu požiūrio į kūną kriterijumi. Taip atsižvelgiant į tarnybos specifiką ir valstybės statutinių pareigūnų vykdomų tarnybinių funkcijų pobūdį, Lietuvos Respublikos vidaus ministro įsakymu nustatyti papildomi reikalavimai pareigūnų fiziniams gebėjimams. Pažymėtina, kad vėliau kryptingas fizinis rengimas visą tolimesnės tarnybos laikotarpį vykdomas pareigūnų tarnybos vietose pagal reglamentuojančių teisės aktų nustatytą tvarką ir reikalavimus³⁴.

³⁴ Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2006 m. gruodžio 29 d. įsakymas Nr. I-V-500 „Dėl vidaus tarnybos sistemos pareigūnų fizinio pasirengimo reikalavimų ir pareigūnų fizinio pasirengimo tikrinimo bei papildomų reikalavimų, susijusių su fiziniiais ir praktiniais gebėjimais eiti tam tikras pareigas, tam tikrose vidaus reikalų įstaigų padaliniuose ir atitikties šiems reikalavimams tikrinimo taisyklių patvirtinimo“.

STUDENTŲ POŽIŪRIS Į FIZINĮ AKTYVUMĄ IR SVEIKĄ GYVENSENĄ: PRIELAIDOS FIZINEI SAVIUGDAI

Tyrimo buvo analizuojamas studentų fizinio aktyvumo raiškos aspektai, dalyvavimą kūno kultūros ir sporto veikloje motyvuojantys veiksniai, studentų pasirenkamos fizinio aktyvumo formos ir būdai, taip pat apibendrintai vertinamas universiteto teikiamos galimybės ir sąlygos studentams fiziškai lavintis. Apie savo fizinį aktyvumą studijų ir laisvalaikio metu pasisakė visi tiriamieji. Studentų dalyvavimas privalomose specialaus fizinio rengimo, kovinės savigynos pratybose yra numatytas studijų programose, tačiau kuomet fizinio rengimo pobūdžio mokymo dalykas yra laisvai pasirenkamas kaip papildomas, toki pasirinkimą galima vertinti kaip studento aspiracijos tobulinti savo kūną ir fizines ypatybes, įgyti specialių šios srities žinių, kurios yra būsimųjų statutinių pareigūnų profesinės kompetencijos sudėtinė dalis, išraišką. Pastebėta, kad antro kurso studentų dalyvavimo fizinio rengimo ir sporto pratybose procentas yra didžiausias.

Tyrimo duomenimis (žr. 1 pav.), net 82 proc. pasisakiusių reguliariai dalyvauja privalomose, o 18 proc. dalyvauja ir laisvai pasirenkamose fizinio rengimo pratybose, treniruotėse.

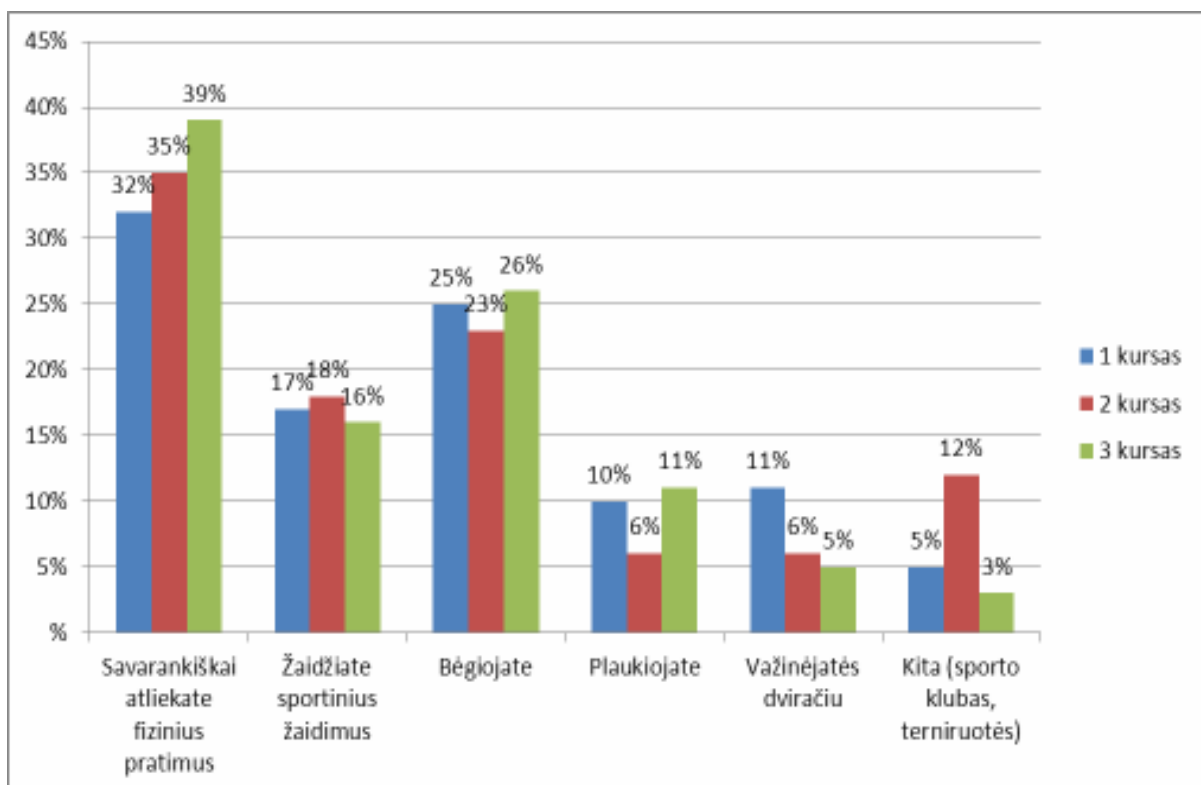
1 pav. Tiriamųjų dalyvavimo fizinio rengimo pratybose aktyvumo raiška

Kadangi tyrimas buvo atliekamas mokslo metų pradžioje, privalomos fizinio rengimo pratybos rudens semestre buvo numatytos ne visų studijų programų pirmakursiams, todėl 35

proc. respondentų tokiose pratybose nedalyvavo. Dalis trečiakursių (7 proc.) nurodė nedalyvaujantys fizinio rengimo pratybose. Pastebėta, kad didžiausias pirmakursių skaičius (41 proc.) reguliariai dalyvavo laisvai pasirenkamose fizinio rengimo pratybose ir iš šio fakto galima daryti prielaidą, kad jie yra daugiau motyvuoti fizinei saviugdai, nes kūno kultūrą rinkosi savo noru. Priežastis, kodėl studentai užsirašo į kūno kultūros pratybas, tyrė N. Leenders³⁵. Jis nustatė, kad studentai jose dalyvauja norėdami įgyti naujų fizinio aktyvumo rūšių įgūdžių, pagerinti savo gebėjimus arba tai daro tiesiog todėl, kad smagu.

Tačiau prognozuoti, kad ši veikla bus tęsiama ateityje, yra pakankamai sudėtinga, nes šios srities tyrinėtojai³⁶ nurodo, kad dėl nepakankamai susiformavusios motyvacijos mažai tikėtina, kad studentai reguliariai mankštintųsi, nes jų poelgiai labiau priklausys nuo išorinių veiksnių ir situacijų.

Tyrimo rezultatai atskleidžia (2 pav.), kad savo laisvalaikį fiziškai aktyviai leidžiantys pirmo – trečio kurso studentai (32–39 proc.) pirmenybę teikia individualioms pratyboms, kurių metu savarankiškai mankštinais atlikdami fizinius pratimus.

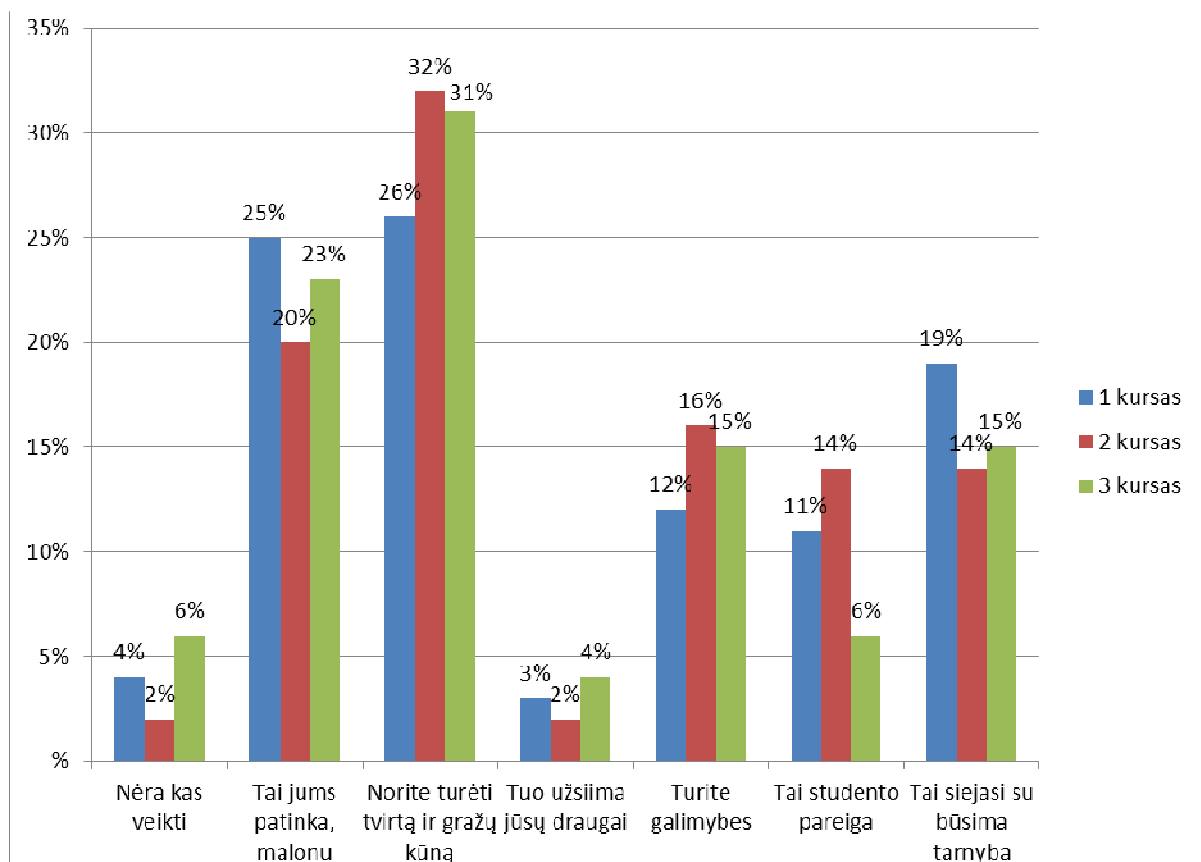

2 pav. Tiriamųjų laisvalaikio fizinio aktyvumo formų raiška

³⁵ Leenders, N., Sherman, M., Wierd, P. *College physical activity courses: Why do students enroll, and what are their health behaviors?* 1999. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-012-27]. <<http://www.freepatentsonline.com/article/Physical-Educator/180663113.html>>

³⁶ Poteliūnienė, S. *supra* note 9, p. 35.

Savo laisvalaikio metu savarankiškai bėgimą kultivuoja ketvirtadalis respondentų, o apie penktadalis (16–18 proc.) žaidžia sportinius žaidimus. Vertinant studentų fizinį aktyvumą skatinančius veiksnius, tyrimo rezultatai (3 pav.) atskleidžia, kad studento pareiga (6–14 proc.) ar pasirengimas būsimai tarnybai vidaus reikalų sistemos įstaigoje (14–19 proc.) nėra labiausiai motyvuojantis veiksnys būsimuosius statutinius pareigūnus būti fiziškai aktyviems, savarankiškai mankštintis. Daugiausia respondentų (26–32 proc.) nurodė, kad fizinės pratybos jiems padeda tobulinti savo kūną. Sąlyginai didelis respondentų skaičius (20–25 proc.) pažymėjo, kad laisvalaikiu mankštindamiesi ar treniruodamiesi patiria malonumą. Galime daryti prielaidą, kad beveik pusei respondentų fizinė kultūra yra veiksminga priemonė tobulinti save, tam sąmoningai skiriamas laisvalaikis, o sporto pratybų metu patiriamos teigiamos emocijos. Taip pat teigiama³⁷, kad daug svarbesnės priežastys yra noras atsipalaiduoti, sumažinti susikaupusią įtampą, o tik tada tapti stipresniam, sveikesniam. Be to, pažymėtina, kad dalį respondentų (12–16 proc.) laisvalaikio metu būti fiziškai aktyviems skatina turimos galimybės – sporto bazės ar paslaugų prieinamumas.

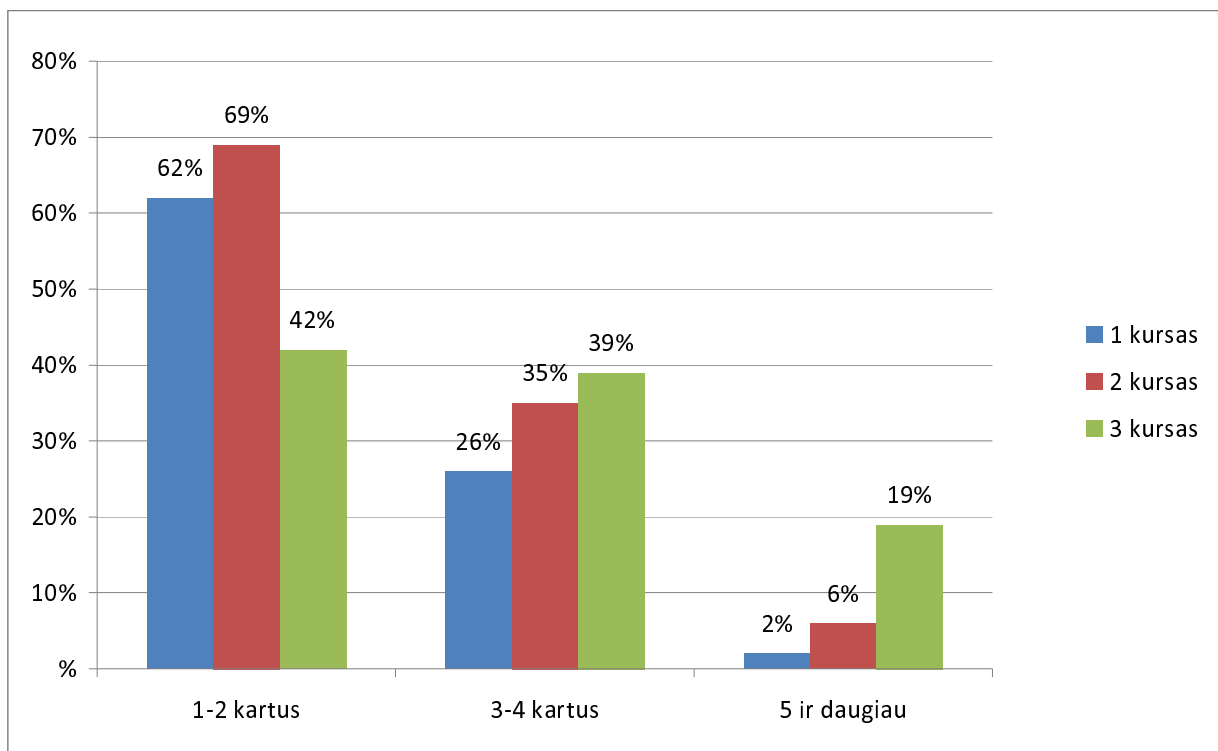
3 pav. Tiriamųjų fizinį aktyvumą skatinančių veiksnių raiška

³⁷ Kirjonen, J. *Personal values and motivation for exercise: Proceedings of the World congresson Sport for all.* Finland, 1991, p. 413–421.

Dauguma (62 proc.) tiriamųjų teigė dažnai išnaudojantys sudarytas galimybes savarankiškai mankštintis universiteto treniruoklių salėse, laisvai pasirenkamų krepšinio pratybių ar laisvalaikio metu žaisti krepšinių išnuomotoje sportinių žaidimų salėje.

Tyrimo metu taip pat buvo siekiama sužinoti, koks aktyvus laisvalaikio leidimo būdas labiausiai priimtinas dalyvaujantiems apklausoje. Iš gautų atsakymų matyti, kad didžiausias respondentų skaičius (46–55 proc.) galimybę sportuoti kartu su draugais nurodė kaip labiausiai jiems priimtina aktyvaus laisvalaikio leidimo būdą. Tačiau beveik trečdalis dalyvavusių apklausoje (29–34 proc.) pažymėjo, kad jiems labiausiai patinka sportuoti vieniems.

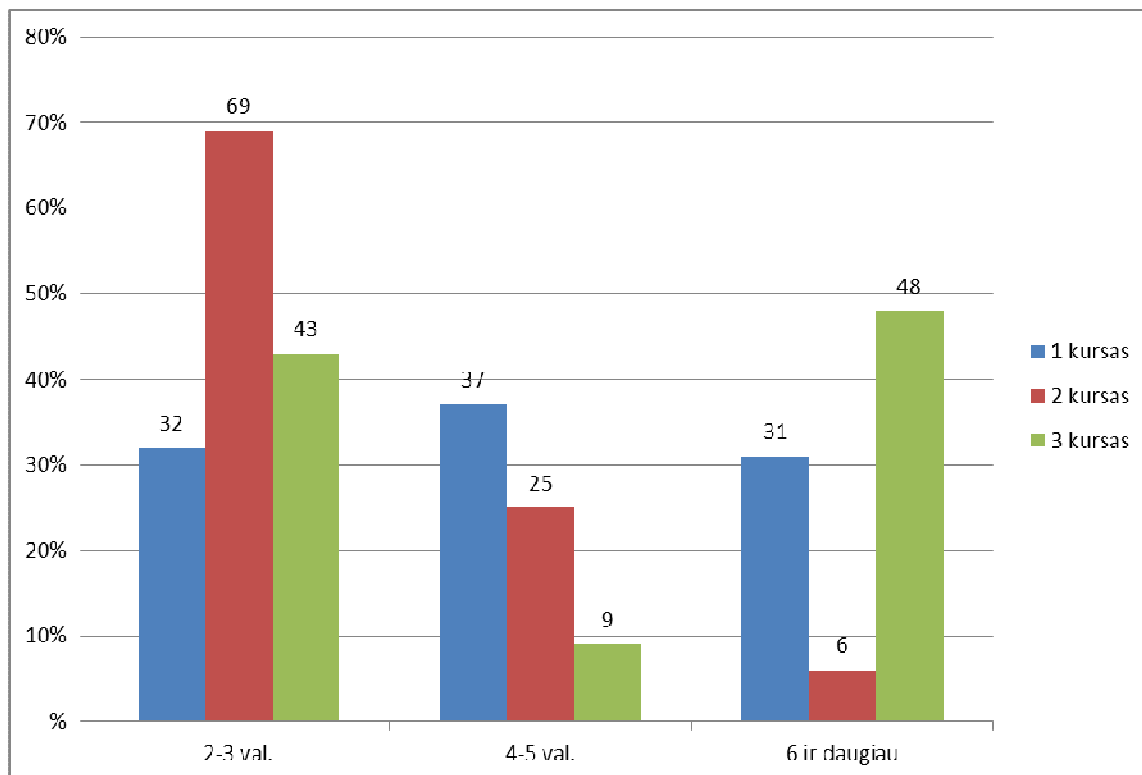
Siekiant nustatyti, kiek kartų per savaitę vidutiniškai 1–3 kurso studentai dalyvauja pratybose ir treniruotėse, buvo gauti duomenys (4 pav.), kad didžiausias respondentų skaičius (42 – 69 proc.) tai daro 1 – 2 kartus. Tačiau buvo pastebėta, kad 58 proc. tiriamųjų - trečio kurso studentų sportuoja 3 – 4 kartus arba daugiau kaip 5 kartus per savaitę. Pažymėtina, kad tokiais apimtimis dalyvaujančių pratybose, treniruotėse respondentų skaičius nuosekliai didėja nuo pirmo iki trečio kurso.

4 pav. Tiriamųjų dalyvavimo pratybose ir treniruotėse dažnis

Siekiant nustatyti, ar tiriamieji skiria pakankamai laiko kūno kultūrai ir sporto veiklai, kad būtų užtikrinamas teigiamas fizinių krūvių poveikis kraujotakos ir kvėpavimo sistemoms,

adaptacijai fiziniams krūviams, energiją gaminančių ir įsisavinančių sistemų veiklai, respondentai buvo paprašyti nurodyti, kiek laiko (valandų) per savaitę vidutiniškai skiria kūno kultūrai ir sportui. Gauti duomenys (5 pav.) parodė, kad didžiausias antrakursių skaičius (69 proc.) fiziškai lavinasi 2 – 3 val. per savaitę. Pirmo kurso studentų atsakymai pasidalijo į tris lygias dalis: 2 – 3 val. per savaitę sportuoja 32 proc., po 4 – 5 val. pratybose dalyvauja 37 proc., o po 6 ir daugiau valandų per savaitę fiziškai lavinasi 31 proc. Nustatyta, kad 48 proc. trečio kurso studentų tam skiria po 6 ir daugiau valandų per savaitę. Šie duomenys leidžia manyti, kad studijų proceso metu būsimoji statutiniai pareigūnai yra pakankamai fiziškai aktyvūs.

5 pav. Kūno kultūrai ir sportui skiriamas laikas (val. per savaitę)

Siekiant gauti objektyvios informacijos, kaip aktyviai studentai naudojami universiteto sporto baze, tyrimo metu buvo prašoma nurodyti, kurie respondantai laisvalaikiu mankština ar sportuoja dažniausiai. Gauti duomenys patvirtina, kad vyresnių kursų studentai dažniausiai sportuoja universiteto sporto bazėje (44 proc. antrakursių, 34 proc. trečiakursių). Palyginti mažas (18 proc.) universiteto sporto bazėje laisvalaikiu sportuojančių pirmakursių skaičius gali būti sąlygojamas aplinkybės, kad tyrimo metu tebevyko naujai įstojusių studentų adaptacijos universitete laikotarpis, todėl nespėta surinkti prieinamą informaciją apie

teikiamas galimybes. Be to, ruduo yra tinkamas metas fizinėms pratyboms gryname ore – didžiausias skaičius (33 proc.) pirmakursių nurodė, kad dažniausiai sporto pratyboms pasirenka parką ar mišką, taip pat dar 22 proc. mankština atvirose sporto aikštynuose, stadionuose. Antrakursių rezultatai yra atitinkamai 23 proc. ir 13 proc., trečiakursių – 21 proc. ir 9 proc. Tačiau trečiakursiai dažniausiai, lyginant su jaunesniais kolegomis, aktyvaus laisvalaikio praleidimui pasirenka pratybas sporto klubuose (27 proc.), baseinuose (9 proc.). Pirmakursių rezultatai atitinkamai 20 proc. ir 7 proc., antrakursių – 13 proc. ir 7 proc.

Siekiant sužinoti studentų interesus, įvertinti materialines galimybes investuoti lėšas tenkinant savo pomėgį fiziškai lavintis, respondentų buvo paprašyta nurodyti, ar jiems tenka papildomai mokėti už galimybę mankštintis, sportuoti pasirinktose sporto bazėse. Teigiamai atsakė 31 proc. pirmakursių, 19 proc. antrakursių ir 46 proc. trečio kurso studentų.

Didelis skaičius (39 proc.) pirmakursių už galimybę naudotis pasirinktomis sporto bazėmis papildomai per mėnesį sumoka 51-80 Lt, 28 proc. tenka mokėti 20-50 Lt, 22 proc. išleidžia 81-100 Lt, o dar 11 proc. išlaidos siekia 121-180 Lt. Trečiakursių savo pomėgiui išleidžiamos sumos: 32 proc. išleidžia 20-50 Lt, 53 proc. 51-80 Lt, 5 proc. 81-100 Lt ir 10 proc. 121-180 Lt, o visų (100 proc.) antro kurso studentų išlaidos per mėnesį 20-50 Lt, t.y. minimalios.

IŠVADOS

Atlikto tyrimo rezultatai parodė, jog didžioji dalis respondentų dalyvauja tik privalomose kūno kultūros pratybose, o fiziškai aktyvūs studentai, dalyvaudami laisvai pasirenkamose pratybose, laisvalaikiu pirmenybę teikia individualioms pratyboms, kurių metu dažniausiai savarankiškai mankština atlikdami fizinius pratimus su sunkmenomis. Vyraujantis studentų kūno kultūros ir sporto veiklos dažnis – 1-2 kartai per savaitę, tačiau skiriamas laikas šiai veiklai yra skirtingas – nuo 2 val. iki 6 val. ir daugiau. Mėgstamos studentų pratybos atvira ore – mankštos pratimai, bėgimas, važinėjimas dviračiu.

Tyrimo metu atskleista, kad studentai pakankamai aktyviai dalyvauja kūno kultūros veikloje: dauguma respondentų suvokia kūno kultūros ir sporto poveikį asmenybės tobulėjimui, vertina kūno kultūrą kaip priemonę, harmonizuojančią jų psichofizinę būklę. Nagrinėjant būsimųjų statutinių pareigūnų motyvacijos veiksnių reikšmingumą fizinei saviugdai pastebėta, kad pirmenybė teikiama asmeninio įvaizdžio kūrimui ir asmeninio pasitenkinimo motyvams, o tokie motyvai, kaip pasirengimas būsimai profesinei veiklai ar studento pareiga yra mažiau veiksmingi.

Tyrimo metu nustatyta, jog studentai išnaudoja sudarytas sąlygas mankštintis įvairiose sporto bazėse. Tačiau dauguma studentų už galimybę naudotis pasirinktomis sporto bazėmis papildomai skiria savų lėšų. Todėl ateityje pačiame universitete būtina plėtoti palankią edukacinę aplinką, skatinančią studentus mankštintis, formuojančią fizinės saviugdos įgūdžius ir įpročius.

LITERATŪRA

1. Bankauskienė, N. *Pedagogui būtinos kompetencijos*. 2007. [interaktyvus], [žiūrėta 2012-02-10] http://www.pprc.lt/MetodineVeikla/naujienos/Pedagogui_butinos_kompetencijos.pdf
2. Dadelo, S. *Lietuvos teisės akademijos studentų fizinės saviugdos efektyvumo tyrimai*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, edukologija (07S), fizinis lavinimas, judesių mokymas ir sportas (S273). Vilniaus pedagoginis universitetas, 1998.
3. Dešukas, B., Nikolajonok, G., Veršinskas, R. *LPA studentų specialaus parengimo ir pasiruošimo veikti ekstremaliomis sąlygomis rodiklių tarpusavio ryšys*. LPA Mokslo darbai, II t. Vilnius, Laukas, 1994.
4. Gaška, V. *Policijos akademijos studentų fizinio rengimo metodai*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, edukologija (07S). Vilniaus pedagoginis universitetas, 1995.
5. Genevičius, J. *Studentų kūno kultūros pagrindai*. Kaunas, 1991.
6. Janušauskas, A., Aleksonis, G. *Pareigūnų rengimas: sveikatos stiprinimo problematika*. Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka. 2011 (6).
7. Grinienė, E. *Studentų savos sveikatos vertinimas ir požiūris į sveiką gyvenseną*. Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas. 2006, Nr. 1(60).
8. Kirjonen, J. *Personal values and motivation for exercise: Proceedings of the World congress on Sport for all*. Finland, 1991.
9. Kepežėnas, V. *VPU kūno kultūros specialybės studentų greitumo, šoklumo ir jėgos rodiklių kaita trečiais – ketvirtais studijų metais*. Magistro darbas (kūno kultūra ir sportas). 2005.
10. *Kūno kultūros ir sporto departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus 2011 m. kovo 3 d. įsakymas Nr. V-72 „Dėl Lietuvos gyventojų 2011-2012 metų fizinio aktyvumo skatinimo programos patvirtinimo”*. Valstybės žinios, 2011, Nr. 31-1476.
11. *Leadership for active living. Leadership action strategy*. San Diego: San Diego State University, 2003.
12. Leenders, N., Sherman, M., Wierd, P. *College physical activity courses: Why do students enroll, and what are their health behaviors?* 1999. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-02-12]. <<http://www.freepatentsonline.com/article/Physical-Educator/180663113.html>>.
13. *Lietuvos Respublikos 2011–2020 metų valstybinė sporto plėtros strategija, patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2011 m. kovo 24 d. nutarimu Nr. XI-1296*. Valstybės žinios, 2011, Nr. 41-1492.
14. *Lietuvos Respublikos kūno kultūros strategija 2005-2012 metams*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-06]. <<http://www.kksd.lt/kongresas/dok/Neniaus%20kalba.pdf>>.
15. *Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas, priimtas 2000 m. spalio 17 d. Nr. VIII-2048*. Valstybės žinios. 2000, Nr. 90-2777.
16. *Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2006 m. gruodžio 29 d. įsakymas Nr. I-V-500 „Dėl vidaus tarnybos sistemos pareigūnų fizinio pasirengimo reikalavimų ir pareigūnų fizinio pasirengimo tikrinimo bei papildomų reikalavimų, susijusių su fiziniais ir praktiniais gebėjimais*

- eiti tam tikras pareigas, tam tikrose vidaus reikalų įstaigų padaliniuose ir atitikties šiems reikalavimams tikrinimo taisyklių patvirtinimo“.*
17. Misiūnas, E. *Policijos pareigūnų teisinis statusas*. Daktaro disertacija. Mykolo Romerio universitetas, 2010.
 18. Miškinis, K. *Sporto pedagogikos pagrindai*. Kaunas, 2002.
 19. Možeiko, G. *Policijos pareigūnų profesinių įgūdžių modelinėse situacijose sąsajos su asmenybės kintamaisiais*. Vilnius, VU, 2010.
 20. Poškus, K. *Ugdymo tikslai ir uždaviniai*. Pedagogika. 1992(28).
 21. Poteliūnienė, S., Veršinskas, R., Muliarčikas, A. *Mykolo Romerio universiteto studentų fizinės saviugdos prielaidos*. Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas. Nr. 4(63), 2006.
 22. Poteliūnienė, S. *Studentų fizinį aktyvumą ir sportininkų rengimą skatinantys veiksniai*. Vilnius, 2010.
 23. Pūkelis, K. *Mokytojų rengimas ir filosofinės studijos*. Kaunas, 1998.
 24. Radžiukynas, D. *Lietuvos karo akademijos kariūnų fizinis ugdymas pirmais studijų metais*. Daktaro disertacija (socialiniai mokslai, edukologija, (07 S). Vilniaus pedagoginis universitetas. Vilnius, 1999.
 25. Skurvydas, A. *Judesių mokslas: griaučių raumenys, valdymas, mokymas, sveikatinimas, reabilitavimas, treniravimas, metodologija*. Kaunas, 2008.
 26. Stonkus, S. *Sporto terminų žodynas*. Kaunas, 2002.
 27. Šalkauskis, S. *Rinktiniai raštai*. Vilnius, 1992.
 28. Tamošauskas, P. *Kūno fenomenas ir fizinis ugdymas*. Santalka. Filologija. Edukologija. Vilnius. VGTU, 2008.
 29. Tamošauskas, P. *Humaniškai orientuotas studentų fizinis ugdymas*. Vilnius, 2003.
 30. Tubelis, L. *Studentų fizinės saviugdos skatinimo sistema ir jos efektyvumas*. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai, edukologija, (07 S). Vilniaus pedagoginis universitetas. Vilnius, 2001.
 31. *Valstybės ilgalaikės raidos strategija, 2002 m. lapkričio 12 d. Nr. IX-1187*, Valstybės žinios, 2002, Nr. 113-5029.
 32. Vaščila, V. *Studentų fizinės saviugdos pedagoginiai pagrindai*. Studentų fizinis ugdymas. Vilnius, 1996.

PREMISES FOR FUTURE STATUTORY OFFICERS' PHYSICAL DEVELOPMENT

Raimondas Skibarka*, Žaneta Navickienė**
Mykolas Romeris University

Summary

One of the many individual needs, with its fundamental importance in individual's and society's life, can be met with the help of physical training means by developing physical and spiritual powers and abilities. The main task of the future statutory officers' physical development is their preparation for future career, which is the service in the divisions in the system of Internal Affairs, with the help of applied professional physical preparation means and methods, thus meeting its institutional framework's interest to ensure public safety. However the social interest to produce a harmonious and full-fledged personality, healthy and physically hardened youngsters is equally important, therefore it is necessary to promote students' physical activeness, develop healthy lifestyle skills, so that physical self-education would become not only a habit, but also strong need. While forming the value aspect of this activity, hedonistic (personal desires are met, pleasure is experienced) and recreational (physical activeness during leisure time) impact of physical training it is expedient to use it as

motivation aspect, which promotes the inclusion of physical activity as an object of professional community's social life, recognizing the value of physical self-education.

This article summarizes the research-survey data. The goal of this research is to evaluate Mykolas Romeris University's Public Safety faculty's students' approach to physical self-education and physical activeness. By the method of questionnaires 101 students were questioned. The research data confirmed that the approach of the students, which are future statutory officers, to physical training its values is positive. Most of the students that participated in the research perceive the impact of physical self-education and sports on personality perfection, treat physical training as a means of harmonizing psycho-physical state of health, are willing to follow the recommended regular physical activeness, and devote plenty of time to physical exercises. Research results revealed the approach of the future statutory officers' to physical training and physical activeness, motivating factors, the selected forms and ways of students' physical activeness, which can be treated as premises for students' physical self-education, and also allow to evaluate whether the university affords ground and favorable conditions for students' physical education.

Keywords: physical training, physical education, healthy lifestyle, motivation of physical activeness, physical self-education.

Raimondas Skibarka*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptis: edukologija.

Raimondas Skibarka*, lecturer of Physical Training Department, Public Security Faculty of Mykolas Romeris university. Research interests: Education.

Žaneta Navickienė*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: policijos pareigūnų tęstinis profesinis mokymas, ikiteisminio tyrimo organizavimas.

Žaneta Navickienė*, lecturer of Police Activities Department, Public Security Faculty of Mykolas Romeris university. Research interests: police vocational training, organising pre-trial investigation.

PAREIGŪNŲ, TARNAujanČIŲ ĮVAIRIUOSE VIDAUS REIKALŲ ĮSTAIGŲ PADALINIuose, POŽIŪRIS Į PROFESINĮ IR TAIKOMĄJĮ – FIZINĮ RENGIMĄ

Raimondas Skibarka*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8~37) 303652
El. paštas: raimondas.skibarka@policija.lt*

Robertas Veršinskas**

*Vilniaus Gedimino technikos universiteto Kūrybinių industrijų fakulteto Kūno kultūros katedra
Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius
Telefonas 861047146
El. paštas: robertas.versinskas@gmail.com*

Santrauka. Lietuvos policija dabar išgyvena sudėtingą reformų laikotarpį. Įvairių statistinių ataskaitų duomenimis, šiuo metu joje galima išvelgti keletą svarbių pokyčių, paskutiniaisiais metais nusikalstamų veikų skaičius išaugo, o policijos pareigybių ir atitinkamai policijos pareigūnų skaičius sumažėjo. Tokios aplinkybės iš dalies lemia didėjančius reikalavimus statutinių pareigūnų kompetencijai, jų specialiam ir taikomajam – fiziniam parengimui. Šiame straipsnyje pateikti pareigūnų požiūrio į fizinio pajėgumo komponentų ugdymą ir profesinių įgūdžių tobulinimą rezultatai. Tyrimo metu apklausti 186 pareigūnai, tarnaujantys įvairiuose vidaus reikalų įstaigų padaliniuose. Rezultatų analizė atskleidė, kokias emocijas patiria pareigūnai, sulaikydami teisėtvarkos pažeidėjus, ir kuriuos kovinių imtynių veiksmus, o taip pat kitas specialiąsias priemones jiems tenka dažniausiai panaudoti sulaikant agresyvius pažeidėjus. Nustatytos sporto šakos, efektyviausiai lavinančios profesinius įgūdžius. Darbo metu išsiaiškinta fizinių ypatybių svarba pareigūnams, dirbantiems skirtinguose vidaus reikalų įstaigų padaliniuose. Išskirti profesinio parengtumo aspektai, kuriems būtina skirti papildintą dėmesį rengiant būsimus policijos pareigūnus ir keliant jų kvalifikaciją.

Pagrindinės sąvokos: teisėtvarkos pažeidėjas, sulaikymo veiksmai, neigiamos emocijos, specialios priemonės, koviniai imtynių veiksmai, profesiniai įgūdžiai, taikomasis – fizinis rengimas.

ĮVADAS

Policijos pareigūno profesija yra išskirtinė. Jai visuomenė kelia labai didelius reikalavimus, nes policijos pareigūnai tiesiogiai dalyvauja valstybės teisėtvarkos palaikymo procese.

Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto idealus siekis yra parengti universalų pareigūną, tačiau nėra lengva pasakyti kokius įgūdžius, gebėjimus, mokėjimus ar savybes jis privalo turėti. Jeigu anksčiau policijos pareigūnas buvo suvokiamas kaip stiprios fizinės parengties individas, tai dabar tikimasi, kad policininkas bus kvalifikuota ir įdomi

asmenybė, apdovanota gilia psichologine išvalga, turinti gerus bendravimo, tarpininkavimo įgūdžius bei sugebanti susidoroti su itin pavojingomis situacijomis.^{1, 2, 3}

Pavojingos situacijos pareigūno darbe – labai tikėtinas reiškinys, todėl tam reikia būti tinkamai pasiruošus. Policijos pareigūnas niekada negali iš anksto numatyti visų savo veiksmų, todėl atsidūręs kritinėje situacijoje, kur prievartos priemonės neišvengiamos, jis turi būti tikras, jog moka tinkamai valdyti ginklą ir panaudoti specialiąsias priemones. Tam, be abejo, reikalingas geras taikomasis fizinis ir psichologinis parengtumas.

Remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinių ataskaitų duomenimis^{4, 5} per 2009 metus šalyje užregistruota nusikalstamos veikos 6,4 proc. daugiau, nei 2008 metais, o lyginant su 2007 metais jų padidėjo net 12,9 proc. 2011 metų užregistruotų (PRĮR) įvykių, teisės pažeidimų ir nusikalstamų duomenų analizė rodo, kad įvykių skaičius, lyginant su tokiu pat 2010 metų laikotarpiu, padidėjo 14,6 proc., įvykių skaičius vienam dirbančiam policijos pareigūnui padidėjo 17,3 proc.

Policijos sistemoje 2011-09-01 dienos duomenimis buvo užimta 10190 policijos pareigybių. Ilgalaikės tendencijos rodo, kad policijos pareigūnų pareigybių skaičius per 2011 metų aštuonis mėnesius sumažėjo 5,0 proc.⁶, o lyginant su 1998-01-01 dienos duomenimis – net 28,8 proc.

Administracinių teisės pažeidimų ir eismo įvykių registro (ATPEĮR) duomenimis per 2011 metus pasipriešinimo policijos pareigūnams atvejų pagal ATPK 187 str. padidėjo, lyginant su 2010 metais, 28,7 proc.⁷ Pasipriešinimo policijos pareigūnams pagal BK 286 str. per tuos pačius metus išaugo dvigubai arba 102,8 proc.⁸

Kai kurių autorių⁹ duomenimis 2002 – 2009 metais policijos pareigūnus supanti aplinka buvo tokia, kad pareigūnams teko dirbti ne taikos kaip Danijoje, o karo sąlygomis. Nužudymų, plėšimų, viešosios tvarkos pažeidimų, pasipriešinimo pareigūnams, registruotų

¹ Helsen, W.; Starkus, J. A new training approach to complex decision making for police officers in potentially dangerous interventions. *Journal of Criminal Justice*, 1999, Vol. 27 (5): 395–410.

² Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statusas, 2003 m. balandžio 29 d. Nr.IX-1538. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 42-1927.

³ Možeiko, G. *Policijos pareigūnų profesinių įgūdžių modelinėse situacijose sąsajos su asmenybės kintamaisiais*. Vilnius: VU, 2010. p. 49.

⁴ *Policijos departamento prie LR VRM „Pažyma apie policijos įstaigų veiklą ir nusikalstamumą per 2009 metus“*. Vilnius: PD prie VRM, 2009. p. 32.

⁵ *Policijos departamento prie LR VRM „Pažyma apie policijos įstaigų veiklą ir nusikalstamumą per 2011 metų 8 mėnesius“*. Vilnius: PD prie VRM, 2011. p. 32.

⁶ *Policijos departamento prie LR VRM „Pažyma apie policijos įstaigų veiklą ir nusikalstamumą per 2009 metus“*. Vilnius: PD prie VRM, 2009. p. 32.

⁷ *Policijos departamento prie LR VRM štabas „Pažyma apie pasipriešinimo policijos pareigūnams atvejus per 2011 metus“*. 2011-02-06, Nr.5-2-IL-12, Vilnius. p. 33.

⁸ *Ibid.*

⁹ Jankauskienė, A. Tautos bruožą pavydą keičia agresija. „*Ekstra*“ žurnalas, 2009, 48 (570): 30-32.

eismo įvykių skaičiumi mes pirmavome tarp senųjų Europos šalių. E.Misiūno (2009) nuomone, Lietuva yra agresyviausia iš visų postsovietinių valstybių. Kiti autoriai¹⁰, atlikę smurto ir agresijos prieš policiją tyrimus, teigė, kad juos pribloškė informacija, pateikta grupių interviu metu: šokiravo žodinio piktnaudžiavimo, žodinės agresijos mastas, smulkių nusikaltėlių grasinimai, policijos pareigūnų namų langų sudaužymo atvejai, įsilaužimai į policijos pareigūnų automobilius arba net jų deginimas. Net 77,2 proc. apklaustųjų pareigūnų patirdavo įžeidimus ar grąsinius žodžiu (per 12 mėnesių tyrimo laikotarpį) įsikišdami į konfliktus tarp civilių asmenų, 53,3 proc. – visuomeninio susibūrimo vietose, 78,7 proc. – transportuojant įtariamąjį į policijos įstaigą ir 73,5 proc. policijos įstaigoje. Fizinę prievartą per tą patį laikotarpį patyrė 54,6 proc. – įsikišdami į konfliktą tarp civilių, 54,3 proc. transportuojant įtariamąjį į policijos įstaigą ir 51,1 proc. areštuojant įtariamąjį. Lietuvoje smurto prieš policiją dydis yra mažesnis lyginant su Lenkija, nežymiai didesnis negu Bulgarijoje, bet maždaug 4 kartus didesnis negu Rumunijoje. Vidutiniškas policijos pareigūno panaudotas prievartos dydis Lietuvoje yra panašus į duomenis Bulgarijoje, beveik dvigubai mažesnis nei Lenkijoje, tačiau dvigubai didesnis negu Rumunijoje¹¹.

Apibendrinus visus šiuos duomenis galima išvelgti keletą svarbių pokyčių pastaraisiais metais: nusikalstamų veikų skaičius Lietuvoje auga, policijos pareigybių bei atitinkamai policijos pareigūnų skaičius sumažėjo, pasipriešinimas pareigūnams didėja. Šios aplinkybės iš dalies reiškia, kad būtina kuo profesionaliau parengti būsimus pareigūnus ir nuolat tobulinti esamą pareigūnų kvalifikaciją, jei norima užtikrinti efektyvų policijos darbą. Įgijus policininko kvalifikaciją ar baigus Teisės ir policijos veiklos programos bakalauro bei magistrantūros studijas, pareigūnų rengimas nenutrūksta. Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymo 23 str. 9 dalis ir LR vidaus reikalų ministro 2006 m. gruodžio 19 d. įsakymas Nr. I-V-500 reglamentuoja, kad ne rečiau kaip kartą per metus organizuojamos pareigūnų šaudymo, fizinio pasirengimo, fizinės prievartos mokėjimo ir specialiųjų priemonių panaudojimo įgūdžių patikrinimas.

Jeigu pareigūnas ir antro patikrinimo metu neišlaiko nors vieno normatyvo, tai sprendžiamas klausimas dėl tokio pareigūno tinkamumo eiti pareigas^{12,13}.

¹⁰ Recnen, P.; Uldriks, N.; Šakočius, A.; Misiūnas, E. Policija ir prievartos naudojimas Lietuvoje. *Mokslinio tyrimo projekto ataskaita*. Vilnius, 2002. p. 83.

¹¹ *Ibid*

¹² Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas, 2000 m. spalio 17 d. Nr. VIII-2048. *Valstybės žinios*. 2000, Nr.90-2777

¹³ LR vidaus reikalų ministro 2006 m. gruodžio 29 d. įsakymas Nr.I-V-500 „Dėl vidaus tarnybos sistemos pareigūnų fizinio pasirengimo reikalavimų ir pareigūnų fizinio pasirengimo tikrinimo bei papildomų reikalavimų, susijusių su fiziniiais ir praktiniais gebėjimais eiti tam tikras pareigas, tam tikrose vidaus reikalų įstaigų padaliniuose ir atitikties šiems reikalavimams tikrinimo taisyklių patvirtinimo“.

Todėl studijų metu būtina atsakingai ugdyti policininkų profesinę kompetenciją, nuolat tobulinti studentų profesinį, taikomąjį – fizinį, kovinį rengimą ir taktinį pasirengimą, formuoti techniškai teisingus bei veiksmingus įgūdžius. Tik tvirti bendrieji profesiniai gebėjimai ir įgūdžiai gali padėti policijos pareigūnui apsaugoti save, kitą asmenį ar patikėtą turtą.

Deja, paskutinių 20 metų specialios literatūros analizė parodė, kad nėra darbų ar tyrimų, apibendrinančių policijos pareigūnų praktinę patirtį profesinio taikomojo – fizinio rengimo klausimais.

Iškyla ir mokslinė problema, kad pareigūnų fizinio rengimo klausimas Lietuvoje ištirtas neišsamiai, pasigendama nuodugnių, kompleksišku visa apimančių studijų, kurios padėtų atskleisti ir įvertinti profesinio rengimo problemas pareigūnų ruošimo kontekste.

Darbo aktualumas – atliktas tyrimas leis išsiaiškinti ir išryškinti kokie judamieji gebėjimai policijos pareigūnų nuomone – svarbiausi praktinėje veikloje ir kaip juos reikia ugdyti bei tobulinti.

Tyrimo objektu tapo policininkų profesinis-taikomasis fizinis rengimas.

Subjektas – 186 policijos pareigūnai, turintys ilgametį tarnybos stažą.

Tyrimo tikslas – remiantis atlikto darbo duomenimis atskleisti respondentų požiūrį į pareigūnų profesinio – taikomojo fizinio rengimo ypatumus.

Šiam tikslui pasiekti keliami **uždaviniai**:

1. Išsiaiškinti respondentų nuomonę, kokios fizinės ypatybės yra svarbiausios policijos pareigūnams, tarnaujantiems įvairiuose vidaus reikalų įstaigų padaliniuose.
2. Ištirti kokius kovinių imtynių veiksmus dažniausiai naudoja pareigūnai, sulaikydami aagresyvius pažeidėjus ir su kokiais neigiamais faktoriais susiduriama sulaikymo metu.
3. Nustatyti kokiomis sporto šakomis reikėtų užsiiminti MRU Viešojo saugumo fakulteto studentams ir kurios iš jų efektyviausiai tobulina fizines galias ir ugdo profesinius įgūdžius.

TYRIMO ORGANIZAVIMAS IR METODAI

Tyrimas buvo atliktas 2011 ir 2012 metais. Tyrime dalyvavo 186 Lietuvos policijos pareigūnai iš įvairių miestų, nuo 24 iki 42 metų amžiaus (1 lentelė).

Tarp apklaustųjų pirminės grandies pareigūnai sudarė 45,2 proc. Didesnė dalis respondentų (91 proc.) tarnybos stažas yra nuo 8 iki 19 metų, o 9 proc. – nuo 2 iki 3 metų. Pareigūnams – kvalifikacijos kėlimo kursų klausytojams, buvo pateikta Lietuvos policijos mokyklos Bendrųjų profesinių įgūdžių ir sporto skyriuje sudaryta anketa.

1 lentelė. Apklaustųjų pasiskirstymas pagal tarnybą įvairiuose vidaus reikalų įstaigų padaliniuose ir išsilavinimą

Padalinių pavadinimai									Išsilavinimas				
ONTT	ENTT	FNTT	Patulinės tarnybos rinktinė	Kelių policijos tarnyba	Tyrėjai	STT	VST	Konvojavimo būrys	Policininko kvalifikacija	Neuniversitetinės studijos	Universitetinės studijos, teisės bakalauras	Universitetinės studijos, teisės magistras	Tarnybos stažas, metai
30	10	10	56	10	35	-	20	15	84	20	59	23	12,4+2,7

Tyrimo metodai – sisteminė specialios mokslinės literatūros analizė, anketinė apklausa ir jos santykinė, lyginamoji, procentinė analizė bei reitingavimo, svarbiausių grandžių išskyrimo ir apibendrinimo metodai.

TYRIMO REZULTATAI

Šiuo metu sukaupta daugybė empirinių ir teorinių duomenų, charakterizuojančių individualius žmogaus vystymosi ypatumus. Iš daugybės hipotezių (egzistuoja daugiau nei 100 individualaus ugdymo teorijų) ir sukauptos medžiagos vieninga žmogaus fizinių ypatybių ugdymo teorija. Kalbant apie individualizuotą fizinių ypatybių tobulinimą, kai kurie autoriai¹⁴ susieja jį su fiziniu pajėgumu. Fizinis pajėgumas yra tokia būklė, kai žmogus, normaliai dirbdamas, nepavargsta, t.y. išlieka energingas ir gerai jaučiasi.

Tyrimo metu atliktos apklausos rezultatai atskleidė, kokios fizinės ypatybės, respondentų nuomone, yra svarbiausios pareigūnams. Gauti skirtumai tarp įvairių fizinių ypatybių yra statistiškai reikšmingi ($p < 0,01$). Eiliškumo tvarka jos išsidėstė taip: 1) reakcijos greitis; 2) koordinacija; 3) greitumas; 4) išvermė (aerobinė); 5) jėga; 6) vikrumas ir lankstumas.

Respondentai taip pat nurodė kokios fizinės ypatybės, jų tvirtinimu, laikytinos pagrindinėmis dirbant įvairiuose vidaus reikalų įstaigų padaliniuose, esant skirtingam tarnybos pobūdžiui (2 lentelė). Jos sunumeruotos reikšmingumo tvarka.

Surinkti duomenys parodė, kad iš 186 apklaustųjų, 178 dalyvavo pasyvių, aktyvių neginkluotų pažeidėjų sulaikyme, o 116 – agresyvių ginkluotų. 167 pareigūnai tai atliko

¹⁴ Muliarčikas, A. Lietuvos gyventojų fizinio pajėgumo testavimo ir fizinės būklės nustatymo metodika. Vilnius: LSIC, 2007. p.73.

dešimt ir daugiau kartų, 13-ai teko tai daryti du kartus, o 2-iems – po vieną kartą. Sužinota ir kuo buvo ginkluoti agresyvūs asmenys.

2 lentelė. Įvairių fizinių ypatybių svarba dirbant įvairiuose vidaus reikalų įstaigų padaliniuose

Nr.	Fizinio pajėgumo komponentai	ONTT	ENTT	FNTT	Patulinės tarnybos rinktinė	Kelių policijos tarnyba	STT	VST	Konvojaus būrys	Tyrėjai
1.	Jėga (jėgos ištvėrmė, staigioji jėga)	2-4	4	6	6	4	5	4	1	4-6
2.	Ištvėrmė	5	7	3-4	1-3	1-2	4	5-6	2	4-6
3.	Greitumas	2-4	3	3-4	1-3	3	1-2	3	4	4-6
4.	Lankstumas	7	5	7	7	7	7	7	7	7
5.	Vikrumas	6	6	5	5	6	6	5-6	6	3
6.	Koordinacija	2-4	2	1	4	5	3	1	5	1
7.	Reakcijos greitis	1	1	2	1-3	1-2	1-2	2	3	2

Daugumai tyrime dalyvavusių pareigūnų – 66,7 proc. teko sulaikyti ginkluotus peiliu, 59 proc. – kastetu arba akmeniu, 48,5 proc. – pistoletu (dujiniu, koviniu) ar medžiokliniu šautuvu, 45,5 proc. – lazda, 29 proc. – žirkklėmis, dalgiu, švirškštu. Išanalizavus anketinius duomenis nustatėme koks santykinis skaičius pareigūnų ir pažeidėjų buvo juos sulaikant (3 lentelė).

3 lentelė. Pareigūnų ir pažeidėjų skaičiaus santykis sulaikymo metu

Pareigūnai : Pažeidėjai	Sulaikymų skaičius (proc.)
1 : 1	11
2 : 1	28
2 : 2	18
2 : 3	14
2 : 4	11
3 : 1	5,4
4 : 2	3,0
3 : 3; 3 : 4; 3 : 5; 4 : 3; 4 : 4; 6 : 3	10,6

Paiškėjo, kad 28 proc. apklaustųjų dažniausiai dviese sulaikinėjo vieną pažeidėją, o 18 proc. – dviese du. Tai paaiškinama tuo, kad policininkams patruliuoti, užtikrinant viešąją tvarką, dažniausiai tenka poromis.

Apklausa atskleidė kiek, respondentų nuomone, pareigūnų turėtų dalyvauti sulaikant skirtingą skaičių pažeidėjų (4 lentelė). Skirtumas tarp šių nuomonių yra visiškai patikimas ($p < 0,05$).

4 lentelė. Kiekybinė sulaikymo grupės sudėtis esant skirtingam pažeidėjų skaičiui

Nr.	Pažeidėjų skaičius	Pareigūnų skaičius	Vertinimų vidurkis (balais)	Tiriamųjų, išreiškusių pritarimą skaičius proc.	Skirtumo patikimumas p
1	1	2	1,1	92	p<0,05
2	2	2-3	1,4	69,4	p<0,05
		4-5	4,0	24,5	
3	3	3-4	2,3	31	p<0,05
		5-6	1,44	69	
4	4	4-6	1,9	39	p<0,05
		7-8	2,6	52	
5	5	10-12	2,3	40,4	p<0,05
		7-9	3,9	26	
		5-6	3,0	33,6	

Žmogui patekus į kritinę situaciją atsiranda nesuvokiama pavojaus nuojauta, jaučiama vidinė įtampa¹⁵.

Pareigūnai, sulaikydami pažeidėjus, taip pat susiduria su įvairiais sunkumais, patiria skirtingų emocijų ar kitų faktorių neigiamą poveikį. Iš mūsų tyrime dalyvavusių pareigūnų 39 proc. paminėjo atsiradusį jaudulį, 20 proc. – neįprastas aplinkybes (nepažįstama vietovė, blogos oro sąlygos, blogas apšvietimas, tamsa), 16 proc. nurodė kylantį nerimą (5 lentelė).

5 lentelė. Įvairių aplinkybių ir neigiamų emocijų, veikiančių pareigūnus pažeidėjų sulaikymo metu, pasiskirstymas

Nr.	Aplinkybės, emocijos ir kiti faktoriai	Vieta	Vertinimų vidurkis (balais)	Tiriamųjų, išreiškusių pritarimą teiginiui skaičius (proc.)
1)	Jaudulys	1	3,02	39
2)	Įvairios aplinkybės (nepažįstama vietovė, blogos oro sąlygos ar apšvietimas ir kt.)	2	3,19	20
3)	Nerimas	3	3,26	16
4)	Baimė	4	3,65	8
5)	Prastas gebėjimas panaudoti kovinių imtynių veiksmus	5	5,17	7
6)	Sutrikimas, sumišimas	6	5,67	5
7)	Silpni gebėjimai panaudoti specialiąsias priemones	7	5,90	3
8)	Nepakankamas bendras fizinis pasirengimas	8	6,18	2

Šie trys faktoriai statistiškai reikšmingai skiriasi (p<0,01) nuo kitų emocinių būsenų ir aplinkybių, kurios veikia pareigūnus ekstremaliose situacijose. Respondentų minėtos būsenos sulaikymo metu gali iššaukti dezadaptyvias arba adaptyvias reakcijas, slopinti mąstymą,

¹⁵ Malinauskas, R. *Sporto psichologijos pagrindai*. Kaunas: LKKA, 2003, p. 167.

atimti gebėjimą suvokti situaciją ir nulemti pareigūnų elgesį bei veiksmus. Viso to priežastis gali būti neparengtumas susigrumti su pažeidėjais dėl blogo fizinio parengimo.

Analizuojant dažniausiai panaudojamų kovinių imtynių veiksmų duomenis, gauti patikimi skirtumai tarp veiksmų pagal temas ($p < 0,05$).

Išsiaiškinta, kad sulaikant aktyvius ar agresyvius pažeidėjus, dažniausiai pareigūnai priversti gintis nuo tiesių (50 proc.) ir smūgių iš viršaus (36 proc.). Įvairiose situacijose ginantis nuo spyrių daugiausia tenka atremti spyrius į pilvą (40 proc.), į tarpukojį (28 proc.), į liemenį (28 proc.) ir rečiau – į galvos sritį (10 proc.). Daugelis pareigūnų kritinėse situacijose naudoja smaugimo veiksmus (41 proc.), kiti efektyviai naudoja smūgius (40 proc.) ir spyrius (31 proc.). Išsilaisvinimo veiksmus pareigūnams tenka naudoti retai (10 proc.). Iš metimų populiariausi yra metimai per dubenį (40 proc.) ir užstatant koją iš nugaros (34 proc.) (6 lentelė). Apibūdinant kitų specialiųjų priemonių¹⁶ panaudojimo ypatumus, sulaikant aktyvius ar agresyvius pažeidėjus, respondentai išskyrė antrankių (91 proc.), aerosolinio dujų purkštuvų (48 proc.) ir tonfos arba lazdos PR-24 (40 proc.) panaudojimą.

Respondentų teigimu sulaikant pasyvius pažeidėjus nenaudojami smūgiai, spyriai ir sulaikymo veiksmai su staigiais patraukimais ar truktelėjimais. Apklaustos dalyviai nurodė, jog ryžtingesni veiksmai taikomi prieš labai fiziškai stiprius agresyvius pažeidėjus, tačiau naudojami kovinių imtynių veiksmai neturi sukelti traumų ar pavojaus jų gyvybei. Sulaikant ginkluotą pažeidėją, kai iškyla pavojus pareigūno gyvybei, siekiant padaryti jį nekenksmingą, naudojami ne tik koviniai veiksmai, bet ir kitos specialios priemonės, t.y. aerosoliniai dujų purkštuvai, elektros impulsiniai prietaisai „Taser“, tarnybiniai šunys ir kt.

Tyrimo metu taip pat buvo svarbu išsiaiškinti kokiems kovinių imtynių veiksmams ir kitiems profesiniams įgūdžiams būtina skirti ypatingą dėmesį studijų bei kvalifikacijos kėlimo kursų metu. Iš 20 pateiktų temų apklaustieji atrinko 10 ir išdėstė jas pagal svarbą:

- 1) Tonfos arba policininkų lazdų PR-24, ПП-73 panaudojimas;
- 2) Apsigynimo veiksmai, kai grasina peiliu;
- 3) Apsigynimo veiksmai, kai grasina pistoletu;
- 4) Apsigynimo veiksmai, kai bando atimti tarnybinį ginklą.

Nustatytas statistiškai esminis skirtumas tarp šių keturių ir kitų šešių respondentų nurodytų temų ($p < 0,01$), 82 proc. apklaustųjų išskyrė šias, o 28 proc. paminėjo kitas temas. Jos išsidėstė taip:

¹⁶ Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statutas, 2003 m. balandžio 29 d. Nr. IX-1538. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 42-1927.

- 5) Individualūs sulaikymo veiksmai;
- 6) Spyrių, smūgių atrėmimas; antrankių uždėjimas;
- 7) Grupiniai sulaikymo veiksmai ir sulaikytų asmenų patikra;
- 8) Išsilaisvinimai nuo sugriebimų, apglėbimų, smauginimų;
- 9) metimai, skausmingi ir smauginimo veiksmai;
- 10) Konvojavimo veiksmai.

6 lentelė. Kovinių imtynių veiksmai naudoti sulaikant aktyvius ir agresyvius pažeidėjus

Nr.	Kovinių imtynių veiksmai pavadinimas	Tiriamųjų, išreiškusių pritarimą teiginiui, skaičius (proc.)	Skirtumo patikimumas p
1	2	3	
1.	Apsigynimai nuo smūgių:		p<0,05
	– iš viršaus;	36	
	– nuo tiesaus smūgio;	50	
	– nuo šoninio smūgio;	24	
	– nuo smūgio galva.	15	
2.	Apsigynimai nuo spyrių:		p<0,05
	– į tarpukojį; į liemenį;	28	
	– į pilvą;	40	
	– į galvos sritį.	10	
3.	Sulaikymo veiksmai:		p<0,01
	– svertas į išorę.	41	
	Rankos lenkimas už nugaros:		
	– priėjus iš nugaros „alkūnės stumtelėjimu“;	54	
	– priėjus iš priekio „patraukimu“.	25	
– „paneriant po alkūne“;	10		
4.	Ivairūs koviniai veiksmai:		p<0,05
	– smauginimo veiksmai;	50	
	– išlaikymai;	35	
	– išsilaisvinimai nuo sugriebimų, apglėbimų, smauginimų;	10	
	– smūgiai rankomis;	40	
	– spyriai kojomis.	31	
5.	Metimai:		p<0,05
	– per pečius;	0,9	
	– per dubenį;	40	
	– užstatant koją iš nugaros;	34	
	– užstatant koją iš priekio	20	
6.	Kiti veiksmai ar spec. priemonės:		p<0,05
	– asmens patikra;	81	
	– antrankių uždėjimas;	91	
	– tonfos (arba lazdos PR-24) panaudojimas;	40	
	– aerozolinio dujų purkštuvo panaudojimas;	48	
	– elektros impulsinio prietaiso Taser panaudojimas;	18	
	– tarnybinio šuns panaudojimas;	2,8	
	– pagalba kolegai;	4,1	
	– šaunamojo ginklo panaudojimas.	1,8	

TYRIMO REZULTATŲ APTARIMAS

Šio tyrimo duomenimis 6,1 proc. respondentų neturėjo nuomonės kiek turėtų būti pareigūnų sulaikant įvairių skaičių pažeidėjų, o beveik 1 proc. teigė, jog pareigūnų gali būti mažiau nei sulaikomųjų. Šis paskutinis teiginys prieštarauja kai kurių autorių¹⁷ nuomonei, nes jų požiūriu, kai pareigūnų mažiau nei įtariamųjų sulaikymo metu, situacija tampa nekontroliuojama. 92 proc. ir 69,4 proc. apklaustųjų nuomone, sulaikant 1 ir 2 pažeidėjus, pareigūnų turėtų būti vienu daugiau, nei yra sulaikomų asmenų. Tai patvirtina ir kitų autorių¹⁸ teiginį, kad toks policininkų ir sulaikomųjų santykis turi būti esant antram ir trečiam pavojingumo laipsniui. Apklaustos dalyvių nuomone, sulaikant keturis ar penkis pažeidėjus pareigūnai skaičiumi juos turėtų viršyti du kartus. Tai prieštarauja užsienio specialistų¹⁹ tvirtinimui, jog sulaikantieji sulaikomųjų skaičių privalo viršyti daugiau nei du kartus. Tyrimo rezultatai, dėl to kuo buvo ginkluoti agresyvūs teisėtvarkos pažeidėjai, dalinai patvirtino kitų specialistų^{20, 21} tyrimų duomenis.

Interpretuojant surinktus anketinius duomenis išskyrėme pagal reikšmingumą 15 sporto šakų, kuriomis reikėtų užsiiminėti būsimiems statutiniams pareigūnams, studijų metu ugdant profesinius įgūdžius ir tobulinant fizines ypatybes. Apklaustos duomenų analizė leidžia teigti, kad egzistuoja statistiškai patikimas skirtumas tarp trijų sporto šakų grupių ($p < 0,05$). 75 proc. respondentų į pirmą grupę įtraukė tris jų nuomone reikšmingiausias sporto šakas – praktinį situacinį šaudymą, kulkinį šaudymą ir atletinę gimnastiką. Į antrą grupę 50 proc. respondentų įrašė dziudo, sambo, kikboksą, karatė, boksą ir plaukimą. Į trečiąją grupę 15 proc. respondentų įtraukė lengvąją atletiką, futbolą, specializuotą kliūčių ruožą, taikomąją trikovę, taikomąją biatloną ir taikomąją daugiakovę.

Tyrimo metu pavyko išsiaiškinti neigiamus faktorius, kurie veikia pareigūnus sulaikymo metu. Pirmoje vietoje – jaudulys, tai patvirtina savo darbuose ir kiti autoriai²². Antroje – įvairios aplinkybės, nežinoma vietovė, tamsa, oro sąlygos ir t.t. Trečioje vietoje – nerimas ir baimė. Profesinį rengimą charakterizuojantys faktoriai, kaip prastas gebėjimas panaudoti kovinius imtynių veiksmus, nepakankamas bendras fizinis parengimas nebuvo

¹⁷ Serapinas, V.; Karosas, L.; Masiulionis, S.; Janonis, V.; Kestenis, A. *Policijos patrulio bendroji taktika*. Vilnius: LTU, 1998. p. 126.

¹⁸ *Ibid*

¹⁹ Slepņjov, A. *Pedagogicheskie osnovy profesionalno – prikladnoj fizichesnoj podgotovki kyrsantov srednikh shkol miliciji*. Aftoref. dis... kandidat ped.nauk. Minsk, 1989. 200 c.

²⁰ Nepomnjashhij, S. *Fizicheskaja podgotovka sotrudnikov organov vnutrennikh del*. Volgograd, 2000. 88 s.

²¹ Slepņjov, A. *Pedagogicheskie osnovy profesionalno – prikladnoj fizichesnoj podgotovki kyrsantov srednikh shkol miliciji*. Aftoref. dis... kandidat ped.nauk. Minsk, 1989. 200 c.

²² Slepņjov, A., *Supra note 1*.

dominuojantys ir nepatvirtino kitų autorių²³ gautus tyrimų rezultatus. Respondentų tvirtinimu, studijų bei kvalifikacijos kėlimo kursų metu padidintą dėmesį reikėtų skirti šioms temoms: policininko lazdos ar tonfos panaudojimas; apsigynimai, kai grasina peiliu, pistoletu, bando atimti tarnybinių ginklų. Analogiškus tyrimus atlikę užsienio specialistai²⁴ gavo skirtingus duomenis. Jų teigimu, apklaustųjų nuomone, ypatingą dėmesį studijų metu būtina atkreipti į sulaikymo, konvojavimo ir išsilaisvinimo veiksmus. Specialioje literatūroje pavyko aptikti empirinius autorių^{25, 26} pasisakymus, kad labiausiai profesinius įgūdžius lavina šios sporto šakos: sambo, dziudo, karate ir boksas. Mūsų gauti tyrimo rezultatai šiek tiek kitokie. Statutiniai pareigūnai sporto šakas pagal svarbą išdėstė tokia tvarka: praktinis situacinis šaudymas, kulkinis šaudymas, atletinė gimnastika ir tik po to sekė dvikovinės sporto šakos. Įvairūs autoriai^{27, 28, 29} skirtingai interpretuoja fizines ypatybes ir jų reikšmę pareigūnų taikomajam fiziniam parengimui.

Apibendrinant galima teigti, kad visos fizinės ypatybės ir kiti fizinio pajėgumo komponentai ypatingai tampriai susiję su profesinio parengimo aspektais, o ypač svarbūs atliekant kovinių imtynių veiksmus. Jėga reikalinga išvedant priešininką iš pusiausvyros, judesių greitumas lemia efektingą smūgių, spyrių atrėmimą, taip pat kovinių veiksmų atlikimą. Išvermė reikšminga persekiojant pažeidėją, įveikiant jo pasipriešinimą. Lankstumas, vikrumas, judesių koordinacija, reakcijos greitis reikalingi efektyviai bei teisingai atliekant sulaikymo veiksmus. Fizinio pajėgumo komponentai įtakoja veiksmų technikos biomechanines charakteristikas.

IŠVADOS

Pareigūnų apklausos rezultatai atskleidė reikšmingiausias, jų nuomone, policijos pareigūnams fizines ypatybes, kurios išsidėstė tokia tvarka: reakcijos greitis, koordinacija, greitumas, išvermė (aerobinė), jėga, vikrumas, lankstumas.

Apibūdinant neigiamus faktorius, su kuriais policininkai susiduria sulaikindami agresyviausius teisėtvarkos pažeidėjus, tai dažniausiai yra neigiamos emocijos (jaudulys,

²³ Slepņjov, A., *Supra note 2*.

²⁴ Slepņjov, A., *Supra note 3*

²⁵ Nepomnjashhij, S. *Fizicheskaja podgotovka sotrudnikov organov vnutrennikh del*. Volgograd, 2000. 88 s.

²⁶ Slepņjov, A. *Supra note 4*

²⁷ Muliarčikas, A. *Lietuvos gyventojų fizinio pajėgumo testavimo ir fizinės būklės nustatymo metodika*. Vilnius: LSIC, 2007. p.73.

²⁸ Nepomnjashhij, S. *Fizicheskaja podgotovka sotrudnikov organov vnutrennikh del*. Volgograd, 2000. 88 s.

²⁹ Slepņjov, A. *Supra note 5*

nerimas, baimė), įvairios aplinkybės (nepažįstama vietovė, blogos oro sąlygos, tamsa ir t.t.), o ne profesinio parengimo spragos (prastas gebėjimas panaudoti kovinius imtynių veiksmus bei kitas specialiąsias priemones, nepakankamas bendras fizinis parengimas).

Surinkti duomenys parodė, jog tarnybos metu pareigūnams sulaikant agresyvius pažeidėjus, daugumoje atvejų teko atremti jų spyrius bei smūgius. Iš kovinių imtynių veiksmų ekstremaliose situacijose policininkai dažniausiai naudoja metimus ir smaugimo veiksmus.

Respondentų nuomone, geriausiai profesinius įgūdžius ugdo bei tobulina tokios sporto šakos, kaip praktinis situacinis ir kulkinis šaudymas, antroje vietoje – atletinė gimnastika ir tik trečioje vietoje – dvikovinės sporto šakos, o taikomasis biatlonas, trikovė bei daugiakovė įgūdžius ugdo silpniausiai.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas, 2000 m. spalio 17 d. Nr. VIII-2048. *Valstybės žinios*. 2000, Nr.90-2777.
2. Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statutas, 2003 m. balandžio 29 d. Nr.IX-1538. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 42-1927.
3. LR vidaus reikalų ministro 2006 m. gruodžio 29 d. įsakymas Nr.I-V-500 „Dėl vidaus tarnybos sistemos pareigūnų fizinio pasirengimo reikalavimų ir pareigūnų fizinio pasirengimo tikrinimo bei papildomų reikalavimų, susijusių su fiziniais ir praktiniais gebėjimais eiti tam tikras pareigas, tam tikrose vidaus reikalų įstaigų padaliniuose ir atitikties šiems reikalavimams tikrinimo taisyklių patvirtinimo“.
4. *Policininko rengimo standartas*. 2000 m. rugpjūčio 29 d. Nr.1079.
5. *Policijos departamento prie LR VRM „Pažyma apie policijos įstaigų veiklą ir nusikalstamumą per 2009 metus“*. Vilnius: PD prie VRM, 2009. p. 32.
6. *Policijos departamento prie LR VRM „Pažyma apie policijos įstaigų veiklą ir nusikalstamumą per 2011 metų 8 mėnesius“*. Vilnius: PD prie VRM, 2011. p. 32.
7. *Policijos departamento prie LR VRM štabas „Pažyma apie pasipriešinimo policijos pareigūnams atvejus per 2011 metus“*. 2011-02-06, Nr.5-2-IL-12, Vilnius. p. 33.
8. Helsen, W.; Starkus, J. A new training approach to complex decision making for police officers in potentially dangerous interventions. *Journal of Criminal Justice*, 1999, Vol. 27 (5): 395–410.
9. Jankauskienė, A. Tautos bruožą pavydą keičia agresija. „*Ekstra*“ žurnalas, 2009, 48 (570): 30-32.
10. Malinauskas, R. *Sporto psichologijos pagrindai*. Kaunas: LKKA, 2003, p. 167.
11. Možeiko, G. *Policijos pareigūnų profesinių įgūdžių modelinėse situacijose sąsajos su asmenybės kintamaisiais*. Vilnius: VU, 2010. p. 49.
12. Muliarčikas, A. *Lietuvos gyventojų fizinio pajėgumo testavimo ir fizinės būklės nustatymo metodika*. Vilnius: LSIC, 2007. p.73.
13. Recnen, P.; Uldriks, N.; Šakočius, A.; Misiūnas, E. Policija ir prievartos naudojimas Lietuvoje. *Mokslinio tyrimo projekto ataskaita*. Vilnius, 2002. p. 83.
14. Serapinas, V.; Karosas, L.; Masiulionis, S.; Janonis, V.; Kestenis, A. *Policijos patrulio bendroji taktika*. Vilnius: LTU, 1998. p. 126.
15. Nepomnjashhij, S. *Fizicheskaja podgotovka sotrudnikov organov vnutrennikh del*. Volgograd, 2000. 88 s.

-
16. Slepnyov, A. *Pedagogicheskie osnovy profesionalno – prikladnoj fizichesnoj podgotovki kursantov srednikh shkol miliciji*. Aftoref. dis... kandidat ped.nauk. Minsk, 1989. 200 c.

VARIOUS APPROACHES OF INTERNAL DEPARTMENTS OFFICERS TO PROFESSIONAL DEVELOPMENT AND PHYSICAL TRAINING

Raimondas Skibarka*
Mykolas Romeris University

Robertas Veršinskas**
Vilnius Gediminas Technical University

Summary

Lithuanian police are changing and going through difficult reforms at this time. Various statistical data shows several important changes. In a past several years number of offences increased, but number of police post and police officers has decreased. Such circumstances are partly due to the increasing requirements for the statutory competence of the officers. It applies special and specific physical training. This research provides with results of officers approach to components of physical fitness education and professional skills development. During survey 186 different officers serving in various branches of the internal affairs bodies were questioned. Analyses of results expose what kind of emotions officers experience and what kind of actions are used while arresting law offenders. Also what kinds of other special measures they are usually take while arresting aggressive law offenders. Research identifies the most effective sports that develop professional skills. The study clarified addiction of physical characteristics from service order. The results of survey, during which police officers were questioned, disclosed the most significant, in their view, components of police officers' physical fitness, that are ranked in the following order: reaction time, coordination, speed, endurance (aerobic), strength, agility, flexibility.

Respondents claimed, that during the detention of the offenders should participate twice more officers in comparison with detained persons. The description of negative factors, that police officers face while detaining the most aggressive offenders, generally involves negative emotions (thrill, anxiety, fear), various circumstances (unknown terrain, bad weather conditions, darkness, etc.), rather than professional training gaps (poor ability to use combat wrestling actions and other special measures, insufficient general physical preparation).

The collected data showed, that while police officers detain aggressive offenders during service, in most cases they had to withstand the kicks and blows. In extreme situations police officers usually use preferred combat wrestling actions, such as throws and strangulation actions. According to respondents, the best professional skills are developed and improved by the usage of practical situational and precision shooting, the second place goes to athletic gymnastics, and the dual (Combat) sports are only in the third place.

Exclude professional preparedness aspects that require increase attention in preparing future police officers and their qualification.

Keywords: law offender, arresting actions, negative emotions, special measures, combat wrestling, professional skills, applied physical training.

Raimondas Skibarka*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptis: edukologija.

Raimondas Skibarka*, Mykolas Romeris university, Faculty of Public security, Department of Physical Training, lecturer. Research interests: Education.

Robertas Veršinskas**, Vilniaus Gedimino technikos universiteto Pramonės inžinerijos fakulteto Kūno kultūros katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptis: edukologija.

Robertas Veršinskas**, Vilnius Gediminas Technical University, faculty of Creative Industries, Department of Physical Training, Assoc. prof., Research interests: Education.

MULTIMEDIA PROJECT ACTIVITY IN TEACHING AND LEARNING ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES

Aušra Stepanovienė*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303664
El. paštas: aurastep@mruni.eu*

Annotation. The paper deals with implementing multimedia project work as an innovative ESP (English for Specific Purposes) teaching and learning method in the Faculty of Public Security at Mykolas Romeris University. The purpose of this work is to evaluate the effectiveness of project work, to identify the difficulties encountered and to report the benefits from project work. The main research methods used are the analysis of scientific literature, participant observation, and graphical presentation. The study results show that multimedia-oriented project work is an effective tool for the acquisition of ESP terminology and problem-solving skills. The paper formulates recommendations to improve students' ability to execute project work.

Keywords: innovative, project work, specialty English.

INTRODUCTION

The twenty-first century is characterized by the ever-increasing flow of information and technical modernization, which influence people's mobility, dynamics and constructionism. The exchange of information does not take place in a single country only but wide cooperation between countries is developing. In these conditions the demands to the professionalism of employees are growing which set new requirements to education, stressing co-existence, respect dialogue, mutual creative activity¹. In knowledge society the content of the studies, the methods used and the requirements for an educator's professionalism are constantly changing. S.L. Robertson² considers that in knowledge society the aim of education is not only to educate professionals for a certain field but it also has to help students form human mutual relationship, collaborate, be open, adopt to the new situations, creatively express their ideas, accept responsibility and challenge. Today the language is not only the vocabulary, but it is also a way for a person to express himself.

Contemporary theories and methodologies have seen many innovative approaches evolve, especially over recent years. Many linguists have worked towards developing increasingly effective methods. Globalization and information technologies are a sign of

¹ Alijevs R. (2008). Philosophy of education. The 21 st century. Riga: Retorika A. P.57.

² Robertson S.,L. (2005). Re-imagining and re-scripting the future of education. Comparative Education, 41, p.151-170.

today's life and are likely to shift traditional teaching methods from a teacher-centered learning approach to a learner-centered teaching approach by which learning interactivity and meaningfulness are reinforced³.

In the context of English for specific Purposes (ESP), students need practice at using the vocabulary of their chosen field of study. Therefore, as we - language teachers - are not experts in this field, it is necessary to encourage the students to work autonomously on aspects related to their subject. This work should include the use of the necessary computing and information gathering techniques at their disposal. Project activity forms a suitable framework for this work as it enables learners to improve their linguistic skills in reading comprehension, writing and speaking, and develop problem-solving strategies and teamwork⁴.

The **aim** of the paper is to introduce and generalize legal English teaching through project work. The following **tasks** specify the aim: to evaluate the effectiveness of project work, to identify the difficulties encountered and to report the benefits from project work. Research **methods**: the analysis of the scientific literature, participant observation, presentation. The **object** of the research is project work brought into the academic process of ESP.

ADVANTAGES OF PROJECT WORK

The implementation of the project work is based on the following pedagogical principles: a) promotion of manual activity instead of memorization and verbalism, b) learners' active participation in the learning process, and c) exploitation of facts relating to the immediate reality as a source for learning⁵. Many benefits of incorporating project work in ESP settings have been suggested. First, the process leading to the end-product of project work provides opportunities for students to develop their confidence and independence. In addition, students demonstrate increased self-esteem, and positive attitudes toward learning⁶. Students' autonomy is enhanced, especially when they are actively engaged in project planning. A further benefit relates to students' increased cooperative skills, and group cohesiveness⁷. One more benefit is improved language skills⁸. Since students engage in

³ Kiškytė M. (2009). Mokymo modelių taikymas dėstant profesinę anglų kalbą. Kalbų studijos aukštojoje mokykloje. Konferencijos medžiaga. Kauno medicinos universitetas. P. 50-54.

⁴ Fischer J.(2008). Language case studies. European Centre for Modern Languages. Council of Europe Publishing. P.15.

⁵ Hutchinson T. (2009). Introduction to Project Work. Teaching English. Oxford University Press.

⁶ Stoller F. (2002). Project Work: a means to promote language and context. An Anthology of Current Practice. Cambridge: Cambridge University Press. p. 107-120.

⁷ Kavaliauskienė G.(2004). Research into the Integration of Context-based Instruction. Journal of Language and Learning, 2(1).

communication to complete activities, they have the opportunity to use language in a relatively natural context and participate in meaningful activities which require authentic language use. Such activities are tasks with real world relevance and utility that allow students to select appropriate levels of difficulty or involvement. Among other characteristics, authentic activities have real-world relevance, provide the opportunity for students to examine the task from different perspectives, enhance collaboration, and allow competing solutions and diversity of outcome⁹.

Since project work progresses according to the specific context and students' interests, students have enhanced motivation, engagement and enjoyment. Projects being more meaningful to students, increase their interest, motivation to participate and promote learning¹⁰ Enjoyment and motivation also stem from the fact that classroom language is not predetermined, but depends on the nature of the project.

Finally, among other benefits, project work develops problem-solving and higher order critical thinking skills¹¹. They are very important, since they are life-long, transferable skills to settings outside the classroom.

When incorporating project work into content-based classrooms, teachers distance themselves from teacher-dominated teaching and move toward creating a student community of inquiry involving authentic communication, cooperative learning, collaboration, and problem solving.

METHOD

A total of 16 third-year students participated in this study were from the Faculty of Public Security at Mykolas Romeris University. The project has lasted for six months and students have worked on it for two hours per week.

The overarching aim was to implement project work in order to make students aware of the juvenile delinquency in Kaunas, and use it as interdisciplinary work, as well as to make use of new technologies. The specific aims were:

⁸Levine G., S. (2004). Global simulation: a student-centered, task-based format for intermediate foreign language courses. *Foreign Language Annals*, 37, p. 26-36.

⁹ Williams H. (2008). *The Principles of Project Management*. Available at <http://articles.sitepoint.com/article/principles-project-management>.

¹⁰ Klimovienė G., Barzdžiukienė R., Urbonienė J. (2009). The use of innovative methods as the means of developing language competence. *Kalbų studijos aukštojoje mokykloje. Konferencijos medžiaga. Kauno medicinos universitetas*, p. 54-58. Kauno medicinos universitetas.

¹¹ Allen L., Q. (2004). Implementing a culture portfolio project within a constructivist paradigm. *Foreign Language Annals*, 37, p. 232-239.

Cognitive aims

1. To help students learn about the juvenile delinquency in the city of Kaunas.
2. To help students realize the significance of the prevention of crimes committed by young offenders
3. To improve students' reading, writing, listening, speaking, vocabulary skills, and communicative competence.

Emotional aims

4. To sensitize students about the problems connected with the increase in the number of violent crimes.
5. To foster respect about the collaborative efforts of people who prevent crimes and solve criminal cases.

Psychomotor aims

6. To acquaint students with research opportunities.
7. To foster the development of planning and management skills to students.

PROCEDURES

The project basically followed the steps proposed by Stoller¹².

Step 1: Students and teacher agree on a theme of the project.

The project topic was “Juvenile delinquency and prevention in Kaunas in 2005-2010”, and it was determined by both the teacher and the students, since it was a semi-structured project. The term “juvenile delinquency” refers to the violation of a criminal law by a juvenile.

The choice of topic for research was based on the following criteria: a) Kaunas has experienced an upward trend in juvenile delinquency in recent years, but there is a lack of research on prevalence and incidence of juvenile delinquency and factors associated with the problem in the city, b) the topic forms part of the students' in-force training, c) it is close to their interests, needs and their future career, d) it creates the conditions necessary for inquiring, investigating and analyzing the world. Students study criminological situation, come into contact with the problems of the city, make judgments, analyze and compare information and gradually acquire legal awareness.

¹² Stoller F. (2002). Project Work: a means to promote language and context. An Anthology of Current Practice. Cambridge: Cambridge University Press. P. 107-120.

The project's aim was to assess the issue in Kaunas, to describe the incidents of juvenile delinquency, bullying and victimization in different school settings and to present effective ways to prevent juvenile delinquency.

Step 2: Students and teacher determine the final outcome

In this stage students and the teacher consider the nature of the project, its objectives, and the most appropriate means to culminate the project. In this particular case, the class decided to make PowerPoint presentation.

Step 3: Students and teacher structure the project

This stage included determining information required, sources of information, how analysis of information will take place, formation of project groups on the basis of the students' interests and needs, and assigning roles and coordinators for each group. The following principles were applied in relation to group formation and function¹³ a) tasks were at such level of difficulty that students could complete with reasonable effort, b) each group member was allocated some specific responsibilities, c) each group had a goal and motivation to work toward the goal, and d) the teacher checked the progress of groups at regular intervals, providing progress and corrective feedback.

Step 4: Teacher prepares students for the language demands of information gathering

This process and study of issues related with juvenile delinquency was attempted through the cross curricular – interdisciplinary approach. The following activities were implemented:

- Search in a variety of information sources (magazines newspapers, scientific papers, legal documents, the Internet, libraries, etc.).
- Field trip to Kaunas Juvenile Remand Prison and Correction Home to interview individuals who deal with the matters of the minors.
- Collection of articles, legal documents, duty reports, etc. about the juvenile delinquency and prevention in Kaunas.

Step 5: Students compile and analyze information

The students met outside the classroom to practice in their own free time. It is gratifying to see the students work not only as a team but also as a family. Once the students found the previously collected information as not sufficient, they started compiling the information again.

¹³ Brophy J. (2008). Motivating Students to Learn. Educational Researcher. No 20(4), p.9-23.

Step 6: Students present final product

After all the hard work, the students were finally ready to present the final outcome of their project. The sixth stage was presentation of the final products, which included:

- Creation of a crime map.
- Drawing of crime rate graphs.
- Creation of a crime prevention guide.
- PowerPoint presentation.

Step 7: Students evaluate the project

Evaluation was expressed positively, because the aim was to reflect on language and to master the content, effectiveness of steps and activities used.

It is worth mentioning that the above activities implemented in the context of project work do not constitute “ideal” or “correct” classroom practices. English teachers should be aware that what is successful in one teaching situation might be inappropriate in another. We simply wish the project presented here to become a starting point for teachers to reflect in relation to their students’ needs and interests, and motivate them to incorporate innovative interactive teaching methods in order to make teaching more attractive and keep up with the social reality.

BENEFITS FROM PROJECT WORK

The students gave very positive feedback to the term project. It turned out to be a great success, thanks to the students’ hard work, dedication and collaboration. The project work provided the students with a chance to demonstrate their learning. Also, it served as a good way for the students to experience and realize that a good project performance not only based on the individual’s hard work but team work as well.

Most cognitive, emotional and psychomotor aims of project work were achieved by the majority of students. In relation to language skills, most learners’ willingness to participate in learning activities increased. At the end of the term, most students showed an improvement in all four language skills.

Students gathered a wealth of information about crime rates from a variety of sources, and gained in-depth understanding of issues related to juvenile delinquency. These findings are similar to findings suggesting the development of content knowledge through project work.

Their social skills and collaborative skills improved dramatically. After the project work students knew that being a team member entailed certain obligations, most of them developed skills for solving in-group conflicts, and learned to be responsible in relation to the roles assigned to them. Also, all students seemed to have developed their cooperative skills.

At the end of the semester students were requested to give written feedback on the effects of project work. Students' surnames have been withdrawn for the sake of anonymity. It would have been unethical to refer to a particular student without their consent. In general, all students expressed their positive attitudes to doing tasks. To characterize the common view some quotations are given as follows:

Student 1. "The project allowed me to be creative in my thinking."

Student 2. "I felt very motivated doing the project."

Student 3. "I was able to learn more working with my teammates."

Student 4. "Project is very useful for revising vocabulary."

Student 5. "Project work helped me expand my vocabulary size."

Student 6. "I feel more confident after completing the project work."

Student 7. "I was able to have creative input in the project."

Student 8. "I understood the subject matter better after the project development."

Student 9. "I could engage better, absorbing more information with project activity."

Student 10. "The project allowed me to fully understand what it takes to create a multimedia application from the beginning to end and how to work as a team."

The feedback from the respondents reflects their appreciation for the application of multimedia project work in teaching and learning ESP.

DIFFICULTIES ENCOUNTERED

Basic process skills, as they, had not learned the skills required to project work earlier in their education. Students experienced difficulties in data gathering. They claimed that their experimental skills were insufficient as they did not have the habit of doing research, planning a project and documenting the results.

The most serious problem related to the fact that some students dominated, while others did little work. Also, some students did not use the target language for communication, but their mother tongue. All these problems were remedied by providing cognitive modeling, completing a task while thinking aloud, modeling and illustrating effective strategies and procedures for task completion.

Finally, some students had difficulty accepting the new role of the teacher as a facilitator and coordinator, and not as a source of knowledge and provider of solutions. At the beginning of project work some students felt uncomfortable with being given choices (e.g. topic selection, team formation), and were thus apprehensive about project work. However, most of them soon realized that the teacher was there to support and assist them, albeit in a different way.

CONCLUSIONS AND IMPLICATIONS

This paper has presented and discussed the use of multimedia project work in ESP classes to help students acquire legal vocabulary better, to equip them with high-order thinking and problem-solving skills and to enable them to experience an IT-oriented learning situation. From the results, we are able to conclude that knowledge of modern teaching methods and willingness to experiment with non-traditional teaching practices are powerful tools for the achievement of teaching aims. Through project work activities students develop autonomy and a sense of control and responsibility for their learning approaching learning in a way that suits their abilities, styles and preferences. Project work on specialty subject has influenced interaction of various spheres and integration in different aspects: objective, didactic and educative. Students' ability to execute project work needs to be improved. Elective lessons aiming to teach executing a project work, collaboration with higher schools and forming science clubs might be useful in this aspect.

REFERENCES

1. Alijevs R. (2005). Philosophy of education. The 21 st century. Riga: *Retorika A*. P.57.
2. Allen L., Q. (2004). Implementing a culture portfolio project within a constructivist paradigm. *Foreign Language Annals*. 37, p. 232-239.
3. Brophy J. (2004). Motivating Students to Learn. *Educational Researcher*. No 20(4), p.9-23.
4. Fischer J. (2008). Language case studies. *European Centre for Modern Languages. Council of Europe Publishing*. P.15.
5. Hutchinson T. (2009). Introduction to Project Work. *Teaching English*. Oxford University Press.
6. Kavaliauskienė G.(2004). Research into the Integration of Context-based Instruction. *Journal of Language and Learning*, 2(1).
7. Kiškytė M. (2009). Mokymo modelių taikymas dėstant profesinę anglų kalbą. *Kalbų studijos aukštojoje mokykloje. Konferencijos medžiaga*. P. 50-54. Kauno medicinos universitetas.
8. Klimovienė G., Barzdžiukienė R., Urbonienė J. (2009). The use of innovative methods as the means of developing language competence. *Kalbų studijos aukštojoje mokykloje. Konferencijos medžiaga*. P. 54-58. Kauno medicinos universitetas.
9. Levine G., S. (2004). Global simulation: a student-centered, task-based format for intermediate foreign language courses. *Foreign Language Annals*, 37, p. 26-36.

10. Robertson S., L. (2005). Re-imagining and re-scripting the future of education. *Comparative Education*, 41(2), p.151-170.
11. Stoller F. (2002). Project Work: a means to promote language and context. *An Anthology of Current Practice*. Cambridge: Cambridge University Press. P. 107-120.
12. Williams H. (2008). The Principles of Project Management. Available at <http://articles.sitepoint.com/article/principles-project-management>.

MULTIMEDINĖ PROJEKTINĖ VEIKLA MOKANT SPECIALYBĖS ANGLŲ KALBOS

Aušra Stepanovienė
Mykolas Romeris University

Santrauka

Šiuolaikinio mokymo tendencijos atspindi paradigmu kaitą, pereinant nuo visuotinai įprastų, tradicinių praityje naudotų mokymo metodų prie inovatyvių mokymo metodų, kurie skatina interaktyvias mokymosi formas, aktyvų besimokančiųjų dalyvavimą ir integralų mąstymą.

Tradiciniai mokymo metodai, kuriuos dėstytojas naudoja remdamasis poveikio paradigma – aiškinimas, klausinėjimas, demonstravimas, rašymas, skaitymas – keičiami aktyvaus mokymosi metodais, kurie remiasi sąveikos ir mokymosi paradigma: diskusijos, mokymasis bendradarbiaujant, problemų sprendimo paieškos, kūrybinės užduotys. Naujų metodų dėka studentai pasijunta asmenybe, atsiranda glaudesni ryšiai ne tik tarp dėstytojo ir studento, bet ir tarp pačių besimokančiųjų. Jie labiau jaučia atsakomybę, mokosi išsakyti savo nuomonę, išsiklausti, formuojasi savarankiškas mąstymas.

Pastaruju metu projekto metodas įgyja vis didesnę edukacinę vertę. Taikant šį metodą, svarbu išmanyti projekto struktūrą, jo parengimo metodiką, apžvelgti metodo taikymo ugdymo(-si) procese galimybes.

Straipsnio tikslas - pristatyti ir apibendrinti projektinę veiklą kaip inovatyvų metodą mokant studentus profesinės anglų kalbos Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultete. Pateikiami projektinei veiklai reikalingi teoriniai pagrindai, analizuojami sunkumai, su kuriais susiduria studentai, akcentuojama projektinio darbo nauda ir nurodomos rekomendacijos, galinčios padėti tobulinti studentų gebėjimą dalyvauti projektinėje veikloje.

Tyrime dalyvavo 16 Teisės ir policijos veiklos studijų programos trečio kurso studentų. Studentai dirbo po 2 valandas per savaitę. Projektinio darbo tema – “Nepilnamečių nusikalstamumas ir prevencija Kaune 2005-2010 metais”. Užduotys, pateiktos darbe, susijusios su specialybės dalyko tema.

Projekto dalyviai parengė ir išleido metodinę literatūrą, sukūrė nepilnamečių padarytų nusikaltimų žemėlapi, grafiškai pavaizdavo didėjančią nusikaltimų skaičių, pateikė nusikalstamumo prevencijos programą ir parengė Powerpoint pristatymą.

Projektinė veikla buvo labai vertinga. Studentai diskutavo, aptarinėjo ir ieškojo informacijos apie nepilnamečių nusikalstamumą, ją atrinko, aktyviai komunikavo tarpusavyje, siuntė grupės nariams sutvarkytą medžiagą, reiškė savo nuomonę, vertino atliktas užduotis. Šis darbas pagerino studentų darbo grupėse kompetencijas, praturtino profesinės anglų kalbos terminų žodyną ir gebėjimą laisvai bendrauti specialybės dalyko tema.

Pagrindiniai sunkumai, su kuriais susidūrė studentai – projektinio darbo patirties, bendravimo įgūdžių, informacijos kaupimo gebėjimų bei iniciatyvumo stoka. Projekto dalyviams buvo nelengva priimti naują mokytojo – konsultanto, koordinatoriaus, bendraminčio – vaidmenį.

Apibendrinus projektinio darbo rezultatus galima pateikti sekančias išvadas:

1. Šiuolaikinių mokymo metodų panaudojimas kalbų mokymo procese yra puiki priemonė pasiekti mokymo(-si) tikslą.
2. Projektinė veikla ugdo studentų autonomiją, kontrolės ir atsakomybės jausmą, nes toks mokymasis atitinka jų gebėjimus, stilių, poreikius, polinkius.

3. Projektinis darbas specialybės dalyko tema įtakoja įvairių ugdymo sričių sąveiką, integraciją įvairiais aspektais: dalykiniais, didaktiniais, auklėjimo.
4. Reikia lavinti studentų gebėjimą atlikti projektinį darbą. Orientuotos į projektinę veiklą pasirenkamos pratybos, glaudesnis bendradarbiavimas su kitomis aukštosiomis mokyklomis, mokslo klubų steigimas galėtų prisidėti prie specialybės užsienio kalbos, taikant projektinį darbą, mokymo(-si) kokybės gerinimo.

Pagrindinės sąvokos. inovatyvus, projektinis darbas, specialybės anglų kalba.

Aušra Stepanovienė*, Mykolas Romeris universiteto Visuomenės saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: anglų specialybės kalbos mokymo(-si) problemos, inovatyvūs kalbų mokymo(-si) metodai, teisės tekstų vertimo teorija ir praktika.

Aušra Stepanovienė, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Humanities, lecturer. Research interests: problems of teaching/learning ESP, innovative language teaching methods, theory and practice of legal language translation.

SAMBO IMTYNIŲ VAIDMUO STUDENTŲ RENGIMO PROCESĖ

Edmundas Štarevičius*

¹*Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8~37) 303652
El. paštas: edma.star@mruni.eu*

Algis Mečkovskis**

²*Mykolas Romeris universiteto Sveikatos ir sporto centras
Ateities g. 20, Vilnius
Telefonas 2714 625
El. paštas: spc@mruni.eu*

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjama sambo įtaka Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto studentų – būsimų statutinių pareigūnų ugdymui. Analizuojami Lietuvos Respublikos sportinio ir kovinio sambo bei studentų sambo čempionatuose atliekami technikos veiksmai, kurie nulemia pergalę dvikovoje. Šio darbo naujumas pasireiškia tuo, kad pirmą kartą nagrinėjamas MRU Viešojo saugumo fakulteto tam tikrų kovinės savignyos studijų programoje (KSSP) esančių veiksmų pritaikymo efektyvumas sambo varžybose.

Išanalizavus Lietuvos sportinio, kovinio ir aukštųjų mokyklų sambo čempionato rezultatus, pastebėta, kad naudojama labai įvairi sambo technika, per trejas varžybas buvo užregistruoti 349 technikos veiksmai. Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos aukštųjų mokyklų čempionate, Lietuvos sambo čempionate ir Lietuvos kovinio sambo čempionate naudojamas sambo technikos arsenalas, pagal atliktų technikos veiksmų kiekį, skiriasi. Aukštųjų mokyklų čempionate dominuoja paprastesni veiksmai (greičiau išmokstami): išlaikymai, užstatymas iš užpakalio, metimas per nugarą suėmus ranką, metimas suėmus kojas, metimas per dubenį. Tai keturi iš penkių kovinės savignyos studijų programoje (kssp) veiksmų, kurie yra efektyvūs, racionalūs, praktiškai patikrinti.

Lietuvos sambo čempionate dažniausiai naudojami: išlaikymai, metimas per nugarą nuo kelių, užstatymas iš priekio. Daugeliui šių veiksmų išmokti reikalinga daugiau laiko, todėl juos naudoja aukštesnio meistriškumo sportininkai.

Lietuvos kovinio sambo čempionate veiksmų technika pasižymi judesių dinamika. Naudojami veiksmai yra šie: metimas suėmus kojas, išlaikymai, pasodinimas, skausmingi veiksmai rankai.

Straipsnyje teigiama, kad sambo imtynių technikos veiksmų mokymasis ir studentų dalyvavimas varžybose turi didelę teigiamą įtaką studentų specialiųjų įgūdžių formavimui. Labai svarbu dvikovos sportu sudominti studijas universitete pradėjusį studentą, įtraukti jį į aktyvią sportinę veiklą, tinkamai jį parengti bei motyvuoti. Pastovus dalyvavimas varžybose bei rengimasis joms skatina studentą tobulėti, nenutrūkstamai formuoti specialiuosius įgūdžius. Daroma išvada, kad šios imtynės galėtų būti sudėtinė būsimų statutinių pareigūnų fizinio rengimo dalis.

Pagrindinės sąvokos: sambo imtynės, šviri pergalė, sambo imtynių technika, čempionatas.

ĮVADAS

Sportas, būdamas tampriai susijęs su kultūra ir ugdymu, kuria savitą gyvenimo stilių, kuris remiasi bendražmogiškėmis vertybėmis ir universalių dorovės principų gerbimu. Sportas aktyviai prisideda prie visapusiško žmogaus ugdymo.¹

¹ Miškinis, K. *Trenerio pagalbininkas*. Vilnius: Lietuvos sporto informacijos centras, 2008. 371 p.

Kūno kultūra aukštojoje mokykloje turi tikslą – bendrame ugdymo procese kūno kultūra padeda rengti visapusiškai kūrybingam našiam darbui pasirengusį specialistą, gebantį diegti ir panaudoti kūno kultūrą, sportą būsimos profesinės veiklos sąlygomis bei rekreacijai.²

Kiekviena Lietuvos aukštoji mokykla turi savo kūno kultūros programas, kurios remiasi specialistų rengimo ypatumais ir tradicijomis. Išskirtinis dėmesys bendrajam fiziniam rengimui arba specialiam fiziniui rengimui (Specialusis fizinis rengimas – tai specializuotas bendrasis fizinis rengimas, kurio uždaviniai siauresni ir specifiški.³) skiriama mokymo įstaigose, kurios rengia statutinių tarnybų specialistus.

Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultete, kur rengiami būsimieji policijos ir valstybės sienos apsaugos pareigūnai, teisės ir policijos veiklos, teisės ir valstybės sienos apsaugos studijų kovinės savigynos programose numatomi šie studijų dalykų tikslai: suteikti reikiamų žinių apie specialaus fizinio pasirengimo ypatumus, išugdyti specialius fizinius gebėjimus, suformuoti kovinių imtynių ir savigynos veiksmų technikos mokėjimus bei sudaryti prielaidas formuoti ir tvirtinti įgūdžius tikslingai veikti ekstremalių situacijų metu, nuolatos tobulinti savo fizinius, psichinius, kovinių imtynių veiksmų technikos, taktikos tikslinio panaudojimo gebėjimus.⁴

Šiuo metu Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto (VSF) studentams vykdomi du privalomi savaitiniai kovinės savigynos studijų dalyko užsiėmimai. Mokymai vyksta dvejus mokslo metus arba keturis semestrus. Pavyzdžiui: teisės ir policijos veiklos, teisės ir valstybės sienos apsaugos programose studijų dalyko apimtis 280 valandų, kurso turinys laiko atžvilgiu (nuolatinių studijų studentams) paskirstytas taip: 6 val. – paskaitoms, 174 val. – pratyboms ir 100 val. – savarankiškam darbui.⁵

Mūsų nuomone tai yra per trumpas laikas, kad būsimas pareigūnas įgytų „...profesinių žinių, įgūdžių ir gebėjimų, būtinų policijos uždaviniams įgyvendinti“.⁶ Todėl MRU VSF studentams būtina sudaryti sąlygas papildomai sportuoti – užsiiminėti tokiomis sporto šakomis kaip sambo, dziudo, karate, boksas ir pan. Labai svarbu dvikovos sportu sudominti

² Tamošauskas, P. *Kūno kultūros raidos tendencijos Lietuvos universitetinėse aukštosiose mokyklose*. Santalka. Edukologija. 2007, T. 15, Nr. 2. ISSN 1822 – 430X print/1822-4318 online.

³ Ivaškienė, V.; Čepelionienė, J. *Studentų fizinis ugdymas ir saviugda: studijų knyga* / Lietuvos kūno kultūros akademija. Kaunas: LKKA, 2005. 206 p.

⁴ Mykolo Romerio universiteto Senato 2011 m. balandžio 22d. nutarimas nr.1SN-28 „Dėl Mykolo Romerio universiteto pirmosios pakopos, papildomųjų ir antrosios pakopos studijų planų patvirtinimo“.

⁵ Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Tarybos 2011 m. vasario 3d. nutarimas nr. 1VS-2.

⁶ Lietuvos Respublikos Policijos Veiklos Įstatymas. 2000 m. spalio 17 d. Nr. VIII-2048 Vilnius. Redakcija 2009.10.31

studijas universitete pradėjusį busimąjį pareigūną, įtraukti jį į aktyvią sportinę veiklą tinkamai jį parengti bei motyvuoti.⁷

Įvairių šalių mokslininkai ir imtynių specialistai apie sportines imtynes, kurioms priskiriamos sambo, atsiliepia kaip apie vieną veiksmingiausių fizinio lavinimo priemonių.⁸

Pagal techninių ir taktinių veiksmų bei galimybių panaudojimo kiekį savigynos imtynės yra turtingiausios iš visų šiuo metu kultivuojamų imtynių būdų. Tai puiki priemonė fiziškai vystytis, grūdintis, tvirtėti.⁹ Sambo imtynes sudaro trys dalys: sportinė, kovinė bei gynimosi. Į paskutines dvi dalis įeina įvairūs smūgiai rankomis, kojomis, galva, smaugimų ir skausmingų veiksmų technika, metimai, sulaikymai taip pat apsigynimas nuo šių veiksmų – tai kovos menas, kuris gali būti pritaikomas įvairiose jėgos struktūrose (policijoje, krašto apsaugos ir pan.). Sportinėje savigynos imtynių dalyje leidžiama panaudoti metimus, suėmimus, apvertimus, išlaikymus, skausmingus veiksmus. Pagrindinis kovinių imtynių taisyklių skirtumas yra tas, kad leidžiami smūgiai rankomis, galva, spyriai kojomis (smūgiai ir spyriai vertinami 4 taškais, kai teisėjas paskelbia nokdauną), smaugimai. Visi metimai, skausmingi veiksmai galimi ir vertinami kaip ir sportinėje sambo.

Labai svarbu, kad besitreniruojantis jaunimas dalyvautų varžybose, taip jis pasitikrins savo įgytų žinių, įgūdžių ir fizinių gebėjimų pritaikymą dvikovos sąlygomis. Varžybos – tai tam tikra sportininko ataskaitos forma treneriui apie jų tarpusavio darbą treniruočių metu. Rungtyniaudami imtynininkai įgauna patyrimo, žinių, mokėjimų ir įgūdžių, nepasiekiamų įprastomis treniruočių sąlygomis. Varžybos stimuliuoja reguliarių treniruočių darbą ir yra savotiškas egzaminas bei pati efektyviausia priemonė moralinėms valios savybėms (atkaklumui, pergalės siekimui, drąsai, savitvardai ir pan.) ugdyti, nepakeičiama priemonė asmenybei auklėti.¹⁰

Daugelis dziudo ir sambo technikos veiksmų vyrauja kovinės savigynos studijų dalyko programoje. Šiuos veiksmus galima taikyti kaip gynybą nuo smūgių rankomis arba spyrių kojomis, apsigynimą nuo dūrio peiliu ar kitu aštriu daiktu. Taip pat nuginkluojant pažeidėją, kuris grasina šaunamu ginklu ir kt. Pedagoginė praktika rodo, kad kovinės savigynos veiksmų techniką geriau įsisavina studentai, turintys sambo ar dziudo treniruočių stažą. Varžybinės nenuspėjamos situacijos, būtinumas numatyti priešininko veiksmus, parinkti atsakomąsias

⁷ Karoblis P.; Poteliūnienė S.; Tamošauskas P. Studentų požiūris į kūno kultūros vyksmą Lietuvos aukštosiose mokyklose. *Sporto mokslas*, 2003. Nr. 4(34).

⁸ Graikų – romėnų imtynės: vadovėlis / sudarytojas Liaugminas A. ir kt. Kaunas: LKKA. 2007. p. 456.

⁹ Eigminas, P. *Mokykinės Sambo*. Vilnius: VUL. 1997. p. 139.

¹⁰ Eigminas, P. Let's learn sambo. Vilnius: University Publishing House. 1997. p. 143

veiksmų derinius – puiki galimybė rengtis būsimai profesinei veiklai, modeliuoti galimas situacijas (konfliktines, sulaikymo ir pan.).

Sambo imtynių varžybų technikos analizė gali padėti nustatyti kovinės savigynos programoje numatytų tam tikrų technikos veiksmų pritaikymo efektyvumą praktikoje. O tai užtikrintų būsimųjų pareigūnų mokymo proceso optimizavimą.

Atsižvelgiant į aukščiau paminėtus programos tikslus ir į kai kurių autorių nurodomus įgūdžio formavimosi aspektus,¹¹ galima teigti, kad pagrindinė problema rengiant būsimus pareigūnus profesinei veiklai, yra per mažas užsiėmimų valandų kiekis programoje, nes pagal kovinių veiksmų kiekį ir sudėtingumą neatitinka studento rengimo laikotarpio, todėl būtina išaiškinti tam tikrų programoje esančių veiksmų pritaikymo efektyvumą sambo varžybose. Tokiu būdu galima atsisakyti kovinių veiksmų neefektyviai pritaikomų varžybinėmis sąlygomis ir pakeičiant juos efektyvesniais.

Šio darbo naujumas pasireiškia tuo, kad pirmą kartą išanalizavome ir nustatėme tam tikrų kovinės savigynos programoje esančių veiksmų pritaikymo efektyvumą sambo varžybose.

Darbo tikslas – nustatyti dažniausiai atliekamus technikos veiksmus varžybose ir palyginti juos su kovinės savigynos studijų programoje (toliau kssp) esančiais technikos veiksmiais.

Tyrimo metodai:

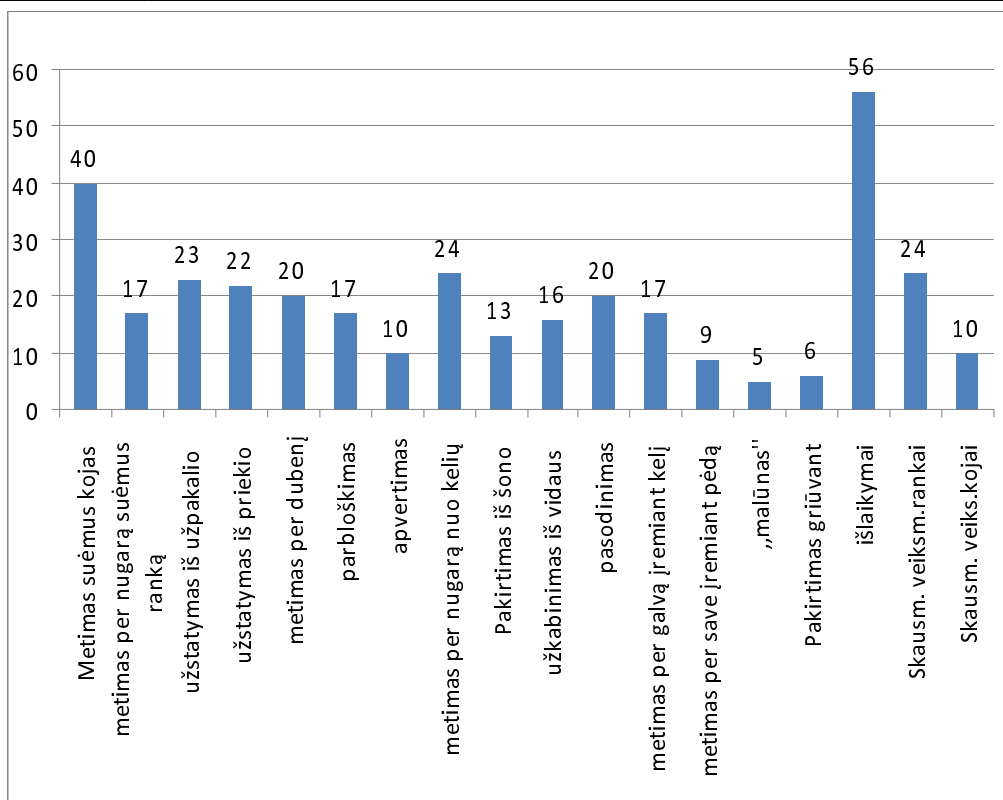
1. Literatūros šaltinių analizė.
2. Varžybinės veiklos analizė.
3. Matematinė statistika.
4. Pedagoginis stebėjimas.

Kontingentas. Buvo ištirtos ir sulygintos 2011 m. Lietuvos kovinio sambo čempionato Vilniuje 40 kovų, 2011 m. Lietuvos aukštųjų mokyklų sambo čempionato 40 kovų, 2011 m. Lietuvos sambo čempionato 40 kovų.

TYRIMO REZULTATAI IR JŲ APTARIMAS

Išanalizavus Lietuvos sportinio, kovinio ir aukštųjų mokyklų sambo čempionato rezultatus galima teigti, kad naudojama labai įvairi sambo technika, per trejas varžybas buvo užregistruoti 349 technikos veiksmai (1 pav.), (1 lentelė).

¹¹ *Graikų – romėnų imtynės: vadovėlis* / sudarytojas Liaugminas A. ir kt. Kaunas: LKKA. 2007. p. 456.

1 pav. Naudojami veiksmai varžybose

Pagal veiksmų pavadinimus populiariausi buvo 18 veiksmų (1 lentelė), (1 pav.). Tai – metimai: suėmus kojas, metimas per nugarą suėmus ranką, užstatymas iš užpakalio, užstatymas iš priekio, metimas per dubenį, parbloškimas, apvertimas, metimas per nugarą nuo kelių, pakirtimas iš šono, užkabinimas iš vidaus, pasodinimas, metimas per galvą įremiant kelį, metimas per save įremiant pėdą, „malūnas“, pakirtimas griūvant. Kovose gulint (parteryje) dažniausiai buvo atliekami išlaikymai, skausmingi rankos veiksmai, skausmingi kojos veiksmai.¹²

Kovinės saviginos studijų programos antrosios temos turinio dalyje yra penki veiksmai, kuriuos būsimieji pareigūnai privalo gerai įsisavinti ir gebėti pritaikyti pasipriešinimo situacijose – tai metimai: per dubenį, kišant koją iš užnugario, koją pakišant iš priekio, per petį, suėmus kojas. Šiuos metimus galima taikyti deriniuose su kitais koviniais veiksmais ir kaip priešveiksnius ginantis nuo smūgių, spyrių, puolimo peiliu, lazda, grasinimo šaunamu ginklu.

¹² Eigminas, P. *Mokykimės Sambo*. Vilnius: VUL. 1997. p. 139.

1 lentelė. Sambo varžybose atliekami technikos veiksmai

Eilės nr.	Veiksmų pavadinimai	Aukštųjų mokyklų čempionatas	Lietuvos čempionatas	Lietuvos kovinio sambo čempionatas	Iš viso veiksmų
1.	Metimas suėmus kojas	8	11	21	40
2.	Metimas per nugarą suėmus ranką	10	6	1	17
3.	Užstatymas iš užpakalio	15	5	3	23
4.	Užstatymas iš priekio	5	15	2	22
5.	Metimas per dubenį	8	11	1	20
6.	Parbloškimas	5	9	3	17
7.	Apvertimas	3	6	1	10
8.	Metimas per nugarą nuo kelių	7	15	2	24
9.	Pakirtimas iš šono	5	7	1	13
10.	Užkabinimas iš vidaus	3	9	4	16
11.	Pasodinimas	4	5	11	20
12.	Metimas per galvą įremiant kelį	6	10	1	17
13.	Metimas per save įremiant pėdą	2	7		9
14.	„Malūnas“	1	3	1	5
15.	Pakirtimas griūvant	1	5		6
16.	Išlaikymai	16	20	20	56
17.	Skausmingi veiksmai rankai	6	8	10	24
18.	Skausmingi veiksmai kojai	5	4	1	10
	Iš viso veiksmų	110	156	83	349

Siekiant nustatyti tam tikrų kssp ir kitų varžybose atliekamų veiksmų pritaikymo efektyvumą, visus veiksmus suskirstėme į keturias grupes, kurias sudarė šie technikos veiksmai: 1 veiksmų grupė (2 lentelė) sudaryta iš penkių kssp veiksmų – metimas suėmus kojas, metimas per nugarą suėmus ranką, užstatymas iš užpakalio, užstatymas iš priekio, metimas per dubenį, 2 veiksmų grupė (3 lentelė) – parbloškimas, apvertimas, pakirtimas iš šono, užkabinimas iš vidaus, „malūnas“, 3 veiksmų grupė (4 lentelė) – metimas per nugarą nuo kelių, pasodinimas, metimas per galvą įremiant kelį, metimas per save įremiant pėdą, pakirtimas griūvant, 4 veiksmų grupė (5 lentelė) – išlaikymo veiksmai, skausmingi rankos veiksmai, skausmingi kojos veiksmai.

Pirmoje veiksmų grupėje, susumavus visas trejas varžybas, pagal atliktų veiksmų kiekį galima išskirti metimą suėmus kojas (40 kartų). Šį metimą sportininkai daugiausiai atliko (21 kartą) kovinio sambo čempionate gindamiesi nuo smūgių.

Šį metimą sportininkai daugiausiai atliko (21 kartą) kovinio sambo čempionate gindamiesi nuo smūgių. Šis reiškiny patvirtina mūsų hipotezę, kad metimas suėmus kojas yra

efektyvus ginantis nuo rankų smūgių ir kssp mokymo procese, rengiant būsimus pareigūnus, yra privalomas.

2 lentelė. 1 veiksmų grupė. Kovinės savigynos studijų programos veiksmai

Veiksmų pavadinimai	Aukštųjų mokyklų čempionatas	Lietuvos čempionatas	Lietuvos kovinio sambo čempionatas	3 – jų sambo varžybų veiksmų suma
Metimas suėmus kojas	8	11	21	40
Metimas per nugarą suėmus ranką	10	6	1	17
Užstatymas iš užpakalio	15	5	3	23
Užstatymas iš priekio	5	15	2	22
Metimas per dubenį	8	11	1	20
Veiksmų suma	46	48	28	122

Taip pat mūsų dėmesį atkreipė 1 – oje grupėje dar vienas veiksmas – užstatymas iš užpakalio (23 kartai), o tiksliau šio veiksmo panaudojimo skirtumas aukštųjų mokyklų čempionate, kuris yra tris kartus didesnis nei kitose varžybose (15 kartų). Tai galima paaiškinti, kad šio veiksmo populiarumas yra žymiai didesnis tarp pradedančiųjų sportininkų, negu tarp aukštesnio meistriskumo imtynininkų. Todėl užstatymą iš užpakalio rekomenduojama mokytis pradiniame sambo technikos mokymosi etape.

3 lentelė. 2 veiksmų grupė

Veiksmų pavadinimai	Aukštųjų mokyklų čempionatas	Lietuvos čempionatas	Lietuvos kovinio sambo čempionatas	3 – jų sambo varžybų veiksmų suma
Parbloškimas	5	9	3	17
Apvertimas	3	6	1	10
Pakirtimas iš šono	5	7	1	13
Užkabinimas iš vidaus	3	9	4	16
„Malūnas“	1	3	1	5
Veiksmų suma	17	34	10	61

Antroje veiksmų grupėje dažniausiai buvo atliktas parbloškimas (17 kartų). Šis metimas populiarus tarp aukštesnio meistriskumo sportininkų. Tai pastebima (3 lentelėje) Lietuvos čempionato skiltyje, kur atlikti 9 veiksmai. Beveik tą patį galima pasakyti ir apie užkabinimą iš vidaus, kuris buvo atliktas (susumavus visas tris varžybas 16 kartų, o Lietuvos čempionate – 9 kartus).

4 lentelė. 3 veiksmų grupė

Veiksmų pavadinimai	Aukštųjų mokyklų čempionatas	Lietuvos čempionatas	Lietuvos kovinio sambo čempionatas	3 – jų sambo varžybų veiksmų suma
Metimas per nugarą nuo kelių	7	15	2	24
Pasodinimas	4	5	11	20
Metimas per galvą įremiant kelį	6	10	1	17
Metimas per save įremiant pėdą	2	7		9
Pakirtimas griūvant	1	5		6
Veiksmų suma	20	42	14	76

Trečioje veiksmų grupėje metimai atliekami pačiam metančiajam krentant ant kilimo. Imtynininkas, ketindamas atlikti tokį veiksmą, gali būti priešininko užpultas gulimoje padėtyje. Todėl tokie metimai turi būti atliekami kokybiškai, priešininkui nesitikint puolimo. Šiuos veiksmus dažniausiai atlieka aukštesnio meistriškumo sportininkai. Trečiojoje veiksmų grupėje populiariausias metimas nuo kelių (24 veiksmi). 15 iš 24 veiksmų sportininkai atliko Lietuvos čempionate.

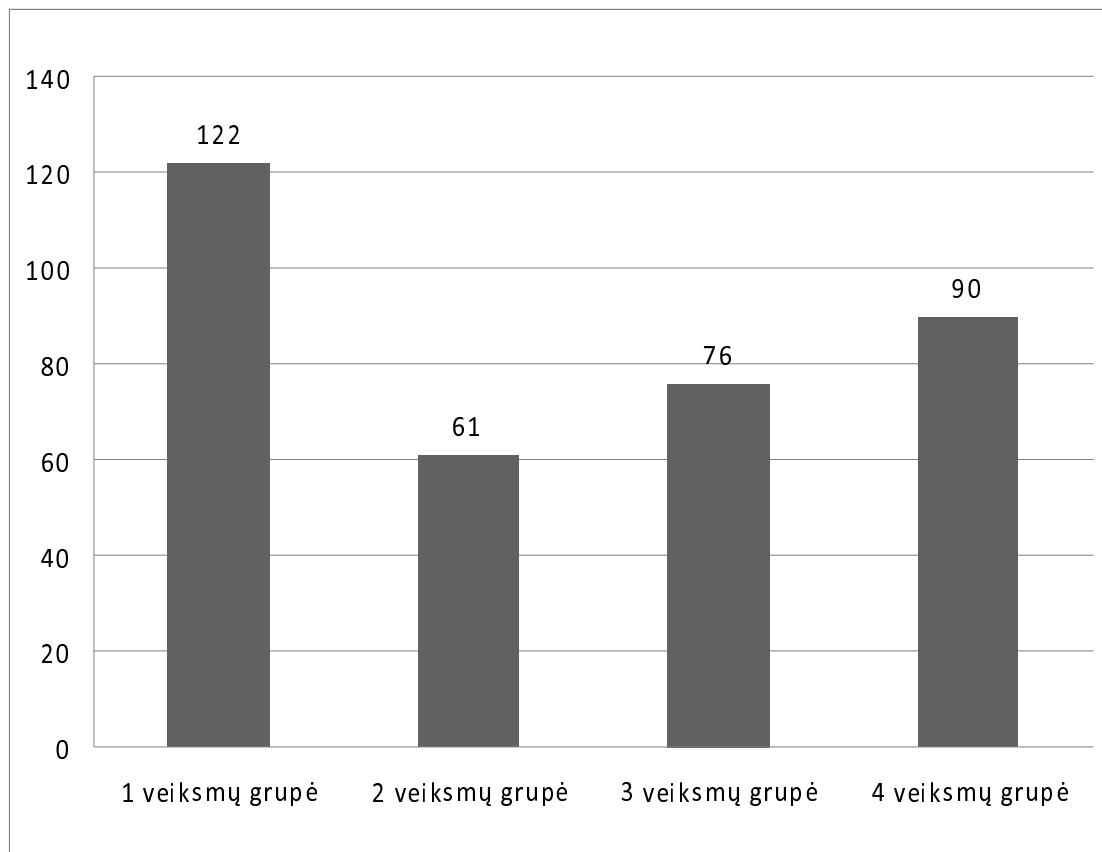
5 lentelė. 4 veiksmų grupė

Veiksmų pavadinimai	Aukštųjų mokyklų čempionatas	Lietuvos čempionatas	Lietuvos kovinio sambo čempionatas	3 – jų sambo varžybų veiksmų suma
Išlaikymai	16	20	20	56
Skausmingi veiksmai rankai	6	8	10	24
Skausmingi veiksmai kojai	5	4	1	10
Veiksmų suma	27	32	31	90

Ketvirtoji veiksmų grupė išsiskiria išlaikymų gausumu (56 kartai). Pažymėtina tai, kad didžioji dalis išlaikymų buvo atliekami Lietuvos čempionate ir kovinio sambo čempionate (po 20 kartų), aukštųjų mokyklų čempionate (16 kartų). Atsižvelgiant į šių veiksmų didžiausią panaudojimo skaičių (tai pats skaitlingiausias veiksmas iš 18 veiksmų atliktų varžybose), išlaikymus ir skausmingus veiksmus atliekamus gulimoje padėtyje būtina įtraukti į KSSP.

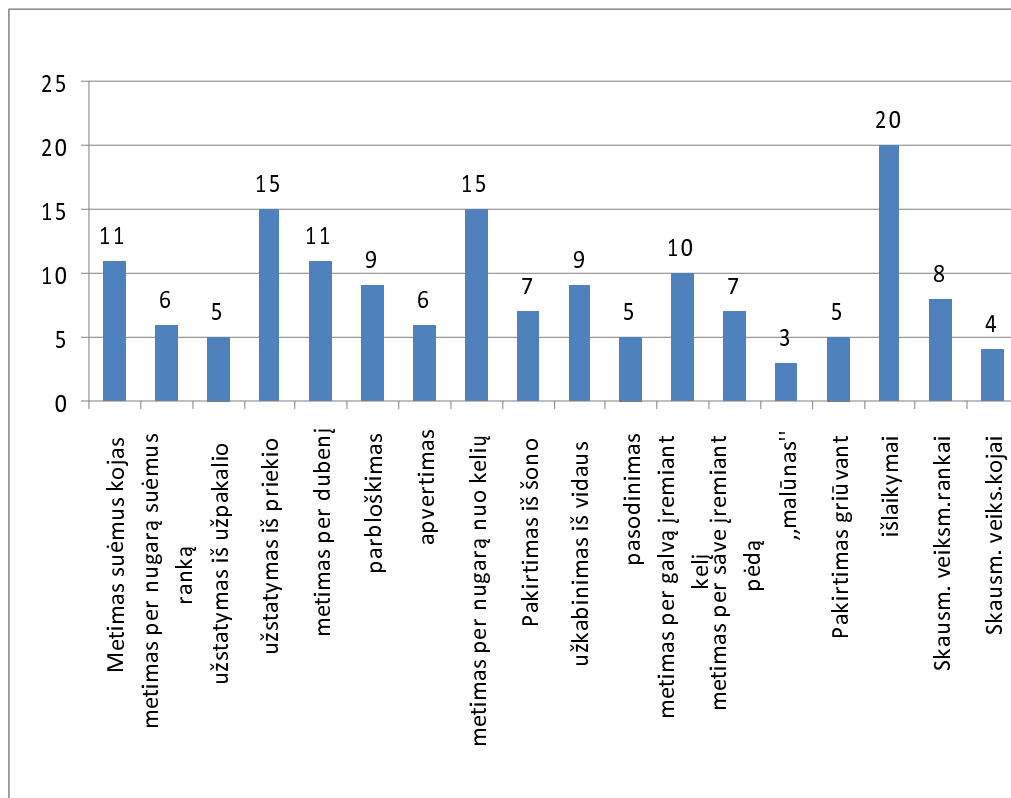
Iš visų penkių lentelių ir (2 pav.) matome, kad 1 – oje veiksmų grupėje suminis veiksmų skaičius yra didžiausias – 122 veiksmi. Tai patvirtina varžybose atliekamų kssp veiksmų pritaikymo efektyvumą. Antrojoje vietoje pagal atliktų veiksmų kiekį (90 kartų) yra 4 – oji veiksmų grupė, kuri susideda iš veiksmų atliekamų gulimoje padėtyje (parteryje). Trečioji vieta atitenka 3 – ajai veiksmų grupei (76 veiksmi), tai veiksmi dažniausiai atliekami krentant su partneriu ir jį stengiantis perversti ant nugaros. 2 – oji veiksmų grupė

užėmė paskutiniąją – ketvirtąją vietą (61 veiksmas). Tai galima paaiškinti taip: mažesnis kiekis atliktų veiksmų leidžia konstatuoti, kad aukšto meistriško sportininkai puikiai įvaldę gynybos techniką, todėl jų kovos dažnai baigiasi apylygiai arba kurio nors varžovo nežymia persvara. Šių susitikimų pergalę dažniau lemia ne kiekybinė veiksmų persvara, bet mažesnis atlikto veiksmo įvertinimas arba nuobaudos.

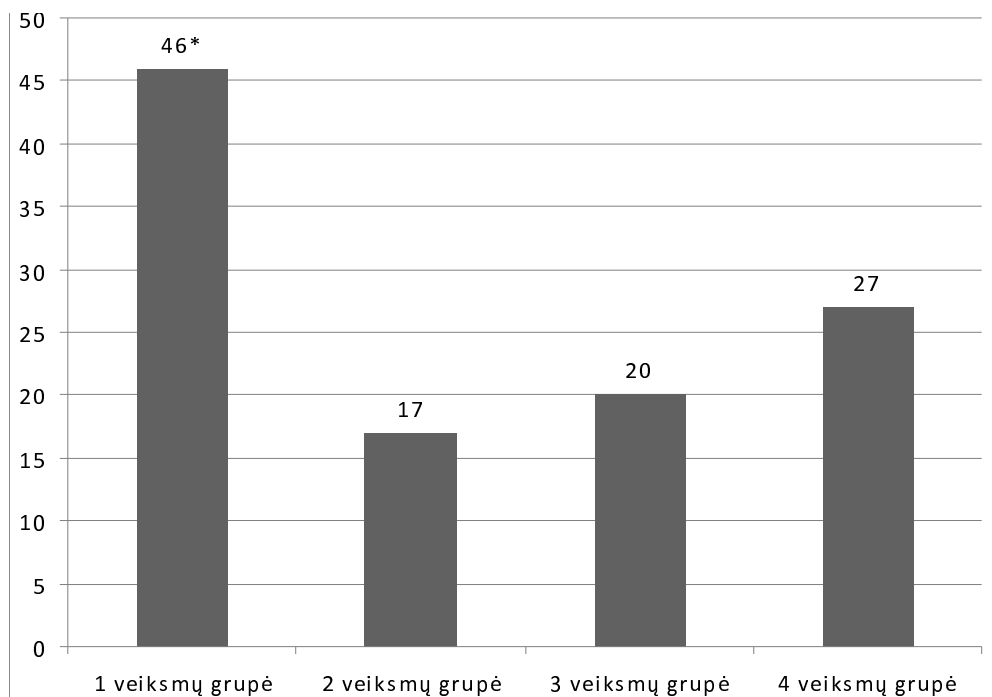
2 pav. Bendras veiksmų pasiskirstymas pagal grupes

Lietuvos aukštųjų mokyklų čempionate buvo atlikta 110 technikos veiksmų. Šiose varžybose atliekami veiksmai sąlyginai išsiskiria nuo kitų varžybų savo paprastumu t. y. jie greičiau išmokstami (1 lentelė), pagal atliktų technikos veiksmų kiekį dažniausiai pritaikomi šie veiksmai (3 pav.): išlaikymai, užstatymas iš užpakalio, metimas per nugarą suėmus ranką, metimas suėmus kojas, metimas per dubenį. Kaip matome (2 lentelėje) ir (3 pav.), keturi iš penkių kssp veiksmų buvo efektyviai taikomi aukštųjų mokyklų sambo čempionate. Šie tyrimo rezultatai patvirtina kssp esančių veiksmų – metimų pritaikymo efektyvumą. Tai dar kartą galima įsitikinti, kad MRU VSF studentų dalyvavimas varžybose turi didelę teigiamą įtaką būsimųjų statutinių pareigūnų specialiųjų įgūdžių formavimui.

3 pav. Lietuvos aukštųjų mokyklų čempionate naudojami veiksmai

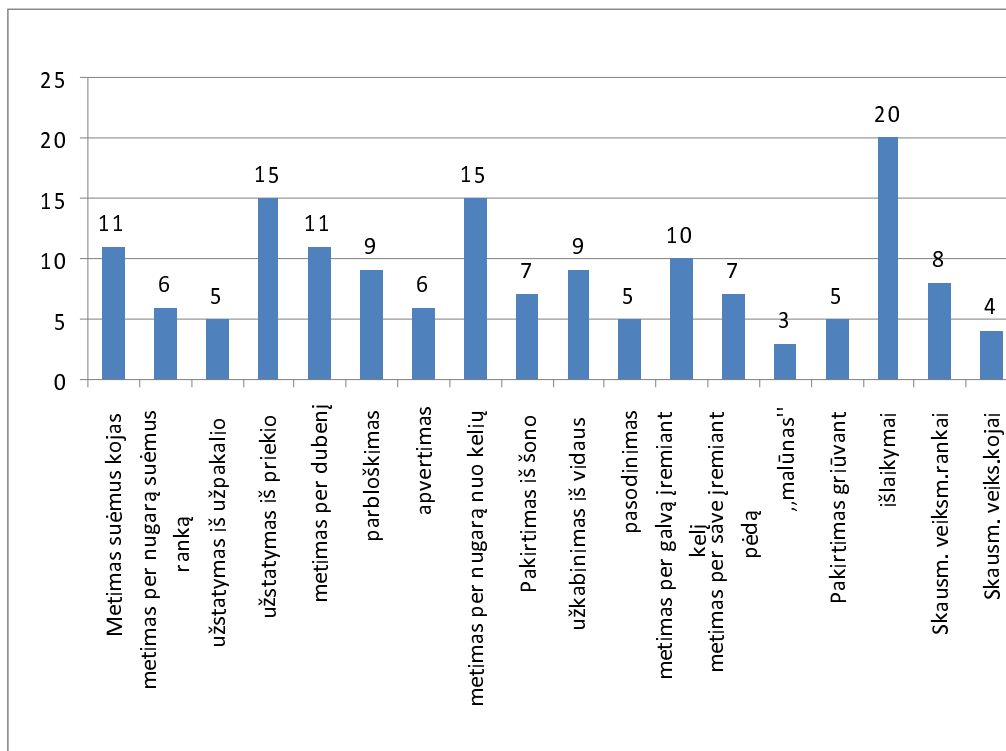
Apskaičiavus keturių grupių skirtumo patikimumą Lietuvos aukštųjų mokyklų čempionate, gauti statistiškai reikšmingi skirtumai ($p < 0,05$) tarp 1 – osios veiksmų grupės ir 2 – osios, taip pat tarp 1 – osios ir 3 – osios (4 pav.).

4 pav. Veiksmų pasiskirstymas pagal grupes aukštųjų mokyklų čempionate

* $p < 0.05$, lyginant 1 veiksmų grupę su 2 ir 3

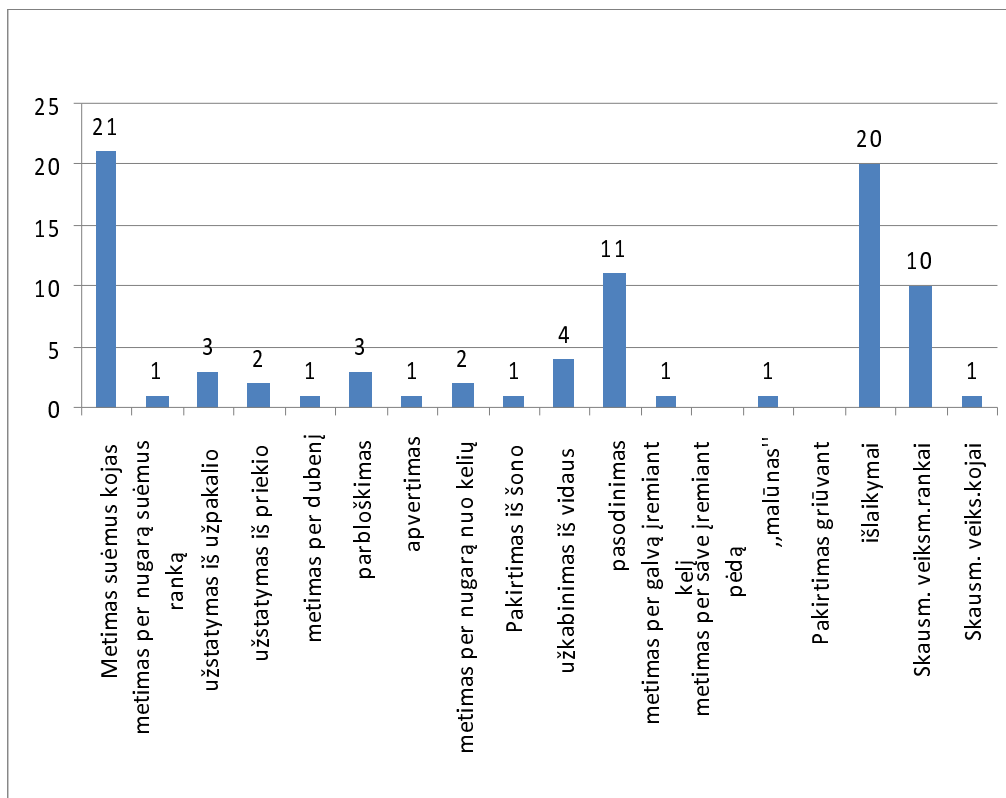
Lietuvos sambo čempionate buvo atlikti 156 technikos veiksmai. Daugiausiai išlaikymų (20 veiksmų), metimas per nugarą nuo kelių (15 veiksmų), užstatymas iš priekio (15 veiksmų) (5 pav.). Reikia paminėti, kad Lietuvos sambo čempionatuose dalyvauja didelio meistriškumo sportininkai, Europos ir pasaulio prizinininkai, nacionalinių rinktinių nariai, kurie puikiai įvaldę sambo techniką. Kovose naudojami veiksmų deriniai, kurie susideda iš paruošiamųjų ir baigiamųjų veiksmų, skirtų vienam taktiniam uždaviniui įgyvendinti.

5 pav. Lietuvos sambo čempionate naudojami veiksmai

Lietuvos kovinio sambo čempionate buvo atlikti 83 technikos veiksmai. Dažniausiai atliekamas metimas suėmus kojas (21 veiksmas), kovojant gulomis, dažnai atliekami išlaikymai (20 veiksmų), pasodinimas (11 veiksmų) (6 pav.).

Tecnikos veiksmų įvairove sportininkai nepasižymėjo dideliu arsenalu, tačiau išryškėjo keturi veiksmai, kurios kovotojai dažniau taikydavo apsiginant nuo staigaus priešininko puolimo. Analizuojant stovėsenoje ir parteryje dažniausiai atliekamų veiksmų kiekį, galima pastebėti, kad gulimoje padėtyje atliekami veiksmai kiekybine išraiška nedaug nusileidžia stovėsenoje taikomiems veiksams. Mūsų nuomone, šiuos varžybose dažniausiai atliekamus veiksmus naudinga įtraukti į KSSP.

6 pav. Lietuvos kovinio sambo čempionate naudojami veiksmai

REZULTATŲ APTARIMAS

Apibendrinant gautus rezultatus galima teigti, kad Lietuvos aukštųjų mokyklų čempionate, Lietuvos sambo čempionate ir Lietuvos kovinio sambo čempionate naudojamas sambo technikos arsenalas, pagal atliktų technikos veiksmų kiekį, skiriasi. Aukštųjų mokyklų čempionate dominuoja paprastesni veiksmai (greičiau išmokstami), kaip: išlaikymai, užstatymas iš užpakalio, metimas per nugarą suėmus ranką, metimas suėmus kojas, metimas per dubenį. Tai keturi iš penkių KSSP veiksmų, kurie yra efektyvūs, racionalūs, praktiškai patikrinti.

Lietuvos sambo čempionate dažniausiai naudojami: išlaikymai, metimas per nugarą nuo kelių, užstatymas iš priekio. Daugeliui šių veiksmų išmokti reikalinga daugiau laiko, todėl juos naudoja aukštesnio meistriškumo sportininkai.

Lietuvos kovinio sambo čempionate veiksmų technika pasižymi paprastumu, judesių dinamika. Naudojami veiksmai yra šie: metimas suėmus kojas, išlaikymai, pasodinimas, skausmingi veiksmai rankai.

IŠVADOS

Keturi iš penkių KSSP veiksmų buvo efektyviai taikomi aukštųjų mokyklų sambo čempionate (užstatymas iš užpakalio, metimas per nugarą suėmus ranką, metimas suėmus kojas, metimas per dubenį).

Visose trijose varžybose dažniausiai naudojami – išlaikymų veiksmai (56 veiksmai).

Metimai suėmus kojas yra efektyviausi ginantis nuo rankų smūgių, todėl yra privalomi KSSP mokymo procese, rengiant būsimus pareigūnus.

MRU VSF studentų dalyvavimas varžybose turi didelę teigiamą įtaką būsimųjų statutinių pareigūnų specialiųjų įgūdžių formavimui.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Policijos Veiklos Įstatymas. 2000 m. spalio 17 d. Nr. VIII-2048 Vilnius. Redakcija 2009.10.31
2. Mykolo Romerio universiteto Senato 2011 m. balandžio 22d. nutarimas Nr.1SN-28 „Dėl Mykolo Romerio universiteto pirmosios pakopos, papildomųjų ir antrosios pakopos studijų planų patvirtinimo“.
3. Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Tarybos 2011 m. vasario 3 d. nutarimas Nr. 1VS-2.
4. Eigminas, P. *Let's learn sambo*. Vilnius: University Publishing House. 1997. p. 143
5. Eigminas, P. *Mokykimės Sambo*. Vilnius: VUL. 1997. p. 139.
6. *Graikų – romėnų imtynės: vadovėlis / sudarytojas Liaugminas A. ir kt.* Kaunas: LKKA. 2007. p. 456.
7. Ivaškienė, V.; Čepelionienė, J. *Studentų fizinis ugdymas ir saviugda: studijų knyga / Lietuvos kūno kultūros akademija.* Kaunas: LKKA, 2005. 206 p.
8. Karoblis P., Poteliūnienė S., Tamošauskas P. Studentų požiūris į kūno kultūros vyksmą Lietuvos aukštosiose mokyklose. *Sporto mokslas*. – ISSN 1392-1401 Vilnius: VPU, 2003. Nr. 4(34).
9. Miškinis, K. *Trenerio pagalbininkas*. Vilnius: Lietuvos sporto informacijos centras, 2008. 371 p.
10. Tamošauskas, P. *Kūno kultūros raidos tendencijos Lietuvos universitetinėse aukštosiose mokyklose*. Santalka. Edukologija. 2007, T. 15, Nr. 2. ISSN 1822 – 430X print/1822-4318 online.

IMPORTANCE OF SAMBO COMPETITION TO STUDENT TRAINING PROCESS

Edmundas Štarevičius*, Algis Mečkovskis**
Mykolas Romeris University

Summary

The article deals with peculiarities of wrestling – sambo impact on Mykolas Romeris University Department of Public Safety students – future statutor officers development. Technical actions that determines victory in a duel performed by students is being analyzed in Republic of Lithuania sport sambo and combat sambo championships. The novelty lay in the fact that for the first time it was determined the action application efficiency in Sambo competitions made by combat self-defense training program (cstp) in the Department of Public Safety of MRU.

The analysis of Lithuanian sports and combat sambo in Universities championships results shows the usage of widely technique of Sambo, in over three events were recorded 349 technical actions. In summary, technical arsenal used by technical actions carried out by the amount, in the Universities championships of Lithuania, Lithuanian Sambo and Combat Sambo Championship, varies. In Universities championship dominated simple actions (learned quickly): holding, pledging from behind, throw through back with grasping a hand, throw by grasping a feet, throw through the pelvis. These are four out of five actions used in combat self-defense training program (cstp) that are efficient, rational, practical tested.

In Lithuanian Sambo Championship commonly used are: holding, throw through back from the knees, pledging from the front. Many of these activities require more time to learn, so they are used by athletes with higher skills.

In Combat Sambo Championships of Lithuania action technique is characterized with dynamics of movement. Used actions: throw grasping feet, holding, seating, painful actions with a hand.

The article summarises the value of learning skills of wresling and participation in championships and gives great impact for students special skills formation. It is very important to engage new students with active sport, to prepare them and to motivate. Constant participation in championships, preparation, encourages student to improve and to constantly form special skills. To conclude, the wresling could be as addition in preparing physical special skills of future statute officers.

Keywords: wresling-sambo, clear actions, skills of wresling, championship.

Edmundas Štarevičius*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptis: edukologija.

Edmundas Štarevičius*, Mykolas Romeris university, Faculty of Public security, Department of Physical Training, lecturer. Research interests: Education.

Algis Mečkovskis**, Mykolas Romeris universiteto Sveikatos ir sporto centro lektorius. Mokslinių tyrimų kryptis: edukologija.

Algis Mečkovskis**, Mykolas Romeris university, lecturer. Research interests: Education.

BŪSIMŪJŲ STATUTINIŲ PAREIGŪNIŲ POŽIŪRIO Į SPECIALŪJĮ FIZINĮ RENGIMĄ ANKETINIS TYRIMAS

Edmundas Štarevičius*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8~37) 303652
El. paštas: edma.star@mruni.eu*

Robertas Veršinskas**

*Vilniaus Gedimino technikos universiteto Pramogų industrijos fakulteto Kūno kultūros katedra
Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius
Telefonas 861047146
El. paštas: robertas.versinskas@gmail.com*

Santrauka. Daugelio autorių atlikti tyrimai rodo, kad studentų fizinė būklė pastaruoju metu yra nepatenkinama. Be to, daugelis jų linkę į žalingus įpročius. Santykinai didelė besimokančiųjų aukštosiose mokyklose dalis (16 –19 proc.) priskiriama specialiajai medicininei fizinio pajėgumo grupei. Šioje situacijoje ypatingas dėmesys turėtų būti skiriama studentų, ypač studentų merginų – būsimųjų statutinių pareigūnių – fizinės saviugdos poreikiui formuoti ir motyvacijai stiprinti.

Šio darbo tikslas – įvertinti Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto studentų požiūrį į specialųjį fizinį rengimą. Anketų metodu 2010 metais apklausta 120 būsimųjų statutinių pareigūnių.

Tyrimas atskleidė teigiamą studentų požiūrį į specialųjį fizinį rengimą. Pagrindinis veiksnys, turėjęs teigiamos įtakos tokiam požiūriui – pasirengimas būsimai profesinei veiklai ir svarba gyvenime. Literatūros, žiniasklaidos ir tėvų įtaka nežymi. Didžioji dalis respondentų pasižymėjo stipriu poreikiu savarankiškai fizinei saviugdai ir aukšta motyvacija. Ypatingu fizinės saviugdos kluvininiu nurodoma sporto bazių ir inventoriaus stoka.

Pagrindinės sąvokos: kūno kultūra, fizinė būklė, fizinio aktyvumo motyvacija, fizinė saviugda.

ĮVADAS

Žmogaus sveikata ir fizinė būklė didžiąja dalimi priklauso nuo paties žmogaus gyvenimo būdo. Deja, jaunimo sveikatos blogėjimo tendencijas rodo ir mūsų šalyje, ir svetur atlikti moksliniai tyrimai. Per paskutinius 30 metų du kartus išaugo jaunų žmonių, turinčių antsvorį, skaičius. Reguliariai besimankštinančių žmonių 1991 – 1995 metais sumažėjo nuo 42 proc. iki 25 proc., o didžioji dalis 12 – 21 metų jaunuolių fiziškai pasyvūs¹ (Programs Promoting Lifelong Physical activity, 2000).

¹ CDS's Guidelines for School and Community: Programs Promoting Lifelong Physical Activity. *J Adolescent and School Health*. [žiūrėta 2000-05-02]. <<http://www.cdc.gov/nccdphp/dash/phactaag.htm>>

Lietuvoje gyventojų sveikatą atspindintys rodikliai rodo, kad daugiau gyventojų miršta, negu gimsta, be to, vyrų gyvenimo trukmė net devyneriais metais, o moterų ketveriais – trumpesnė nei vidutiniškai Europoje².

Daugelis autorių teigia, kad aukštųjų mokyklų studentų fizinė būklė nepatenkinama, jų fizinės galios ir funkcinės galimybės studijų pabaigoje mažėja, o gyvenysena – fiziškai pasyvi³. Studentai daug laiko praleidžia sėdėdami ir turi žalingų įpročių: daugėja rūkančiųjų, vartojančiųjų alkoholi⁴.

Medicininiai tyrimai rodo, kad 16 – 19 proc. visų studentų priskiriami specialiajai medicininei fizinio pajėgumo grupei. Merginų į šią grupę patenka santykinai daugiau nei vaikinių⁵. Tuo tarpu mokslo įrodyta, kad kiekvienas suaugęs žmogus kasdien turi skirti mažiausiai 30 minučių vidutinio intensyvumo fiziniams pratimams.

Tyrimų duomenimis, 40 proc. studentų, apklaustų Lietuvos aukštosiose mokyklose, nėra motyvuoti fizinei saviugdai ir fiziniams pratimams neskiria laiko⁶.

Specialioje literatūroje nepavyko aptikti tyrimų duomenų apie studentų, būsimųjų statutinių pareigūnų, fizinę būklę, jų fizinio aktyvumo nuostatas bei poreikį fizinei saviugdai⁷. Todėl aktualu daugiau dėmesio skirti merginų pareigūnių fizinio aktyvumo klausimams, nes tyrimai rodo, kad jos yra fiziškai pasyvesnės už vaikus, dažniau turi antsvorio, esti blogesnės fizinės būklės nei vaikinai⁸. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad pareigūnų profesinio rengimo programoje privalomos fizinio rengimo ir kovinės savignyos pratybos nuo 2007 metų buvo privalomos tik 1 ir 2 kursuose, o nuo 2009 metų – 2 ir 3 kursuose.

Tyrimo tikslas – atskleisti Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto (VSF) studentų požiūrį į specialųjį fizinį rengimą.

Uždaviniai:

1. Remiantis literatūros šaltiniais, atskleisti akademinio jaunimo fizinės būklės ir fizinio aktyvumo ypatumus.

² Jatulienė, N.; Tamošauskas, P. Aukštųjų mokyklų pirmo kurso studentų sveikatos būklė. *Įvairaus amžiaus gyventojų fizinio aktyvumo, fizinio ugdymo ir sveikatos problemos*. Vilnius, 1994: 56–61.

³ Armonienė, J. *Fizinio aktyvumo ugdymo veiksniai* [Rankraštis]: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (edukologija). Vilnius: Vilniaus universitetas, 1995.

⁴ Genevičius, J.; Mertinas, J. Kai kurie VPU studentų kūno kultūros socialiniai aspektai. *Moksleivių ir studentų fizinio ugdymo problemos: mokslinės metodinės konferencijos medžiaga*. Vilnius, 1993, p. 24–26.

⁵ Tamošauskas, P., Mačys, A., Vaščila, V. Pirmo kurso studentų fizinės – funkcinės būklės ypatumai. *Įvairaus amžiaus gyventojų fizinio aktyvumo, fizinio ugdymo ir sveikatos problemos*. Vilnius, 1994: 105–110.

⁶ Poteliūnienė, S.; Tamošauskas, P.; Karoblis, P. Studentų požiūris į kūno kultūros vyksmą Lietuvos aukštosiose mokyklose. *Sporto mokslas*. 2003, 4 (34): 54–60.

⁷ Muliarčikas, A.; Morkūnienė, A.; Štarevičius, E.; Mickevičius, V. Būsimų pareigūnų – LTU studentų – požiūris į fizinės sveikatos būklės kontrolę ir valdymą. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. 2005, 2 (56): 21–27.

⁸ Zlatkuvienė, L.; Černiauskienė, M.; Žilinskienė, E.; Katulienė, G. Vilniaus pedagoginio universiteto studentų sveikata. *Socialiniai sveikatos aspektai*. Vilnius, 1992: 33–36.

2. Ištirti būsimumų statutinių pareigūnių požiūrį į kūno kultūrą.

3. Nustatyti studentų nenoro mankštintis priežastis bei jų fizinio aktyvumo kaitą mokantis bendrojo lavinimo ir aukštojoje mokykloje.

Siekiant atskleisti būsimumų statutinių pareigūnių fizinės būklės ir fizinio aktyvumo ypatumus naudotasi literatūros šaltiniais, dokumentų analize. Tiriant fizinės saviugdos prielaidas naudotas anketinės apklausos metodas⁹. Tyrimo duomenys buvo apdoroti statistiniais metodais (STATISTICA). Nėparametrinių hipotezių tikrinimui buvo naudotas chi kvadrato (χ^2) kriterijus¹⁰.

Tyrimas atliktas Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultete (VSF). Apklausta 120 studentų – būsimumų statutinių pareigūnių.

TYRIMO REZULTATAI

Studentų požiūris į specialųjį fizinį rengimą. Būsimumų statutinių pareigūnių požiūrio į specialųjį fizinį rengimą (SFR) tyrimo duomenys pateikiami 1 lentelėje. Tyrimas atskleidė, kad studentės suvokia, kad specialusis fizinis rengimas yra svarbus kiekvieno gyvenime (98 proc.). Taip pat nustatyta, kad joms sportuoti yra malonu (99,5 proc.), o 30 proc. apklaustųjų patiktų darbas, susijęs su specialiuoju fiziniu rengimu. Taigi, galima teigti, kad studentų požiūris į specialų fizinį rengimą yra teigiamas.

1 lentelė. Tiriamųjų studentų skirstinys pagal požiūrį į specialų fizinį rengimą (proc.)

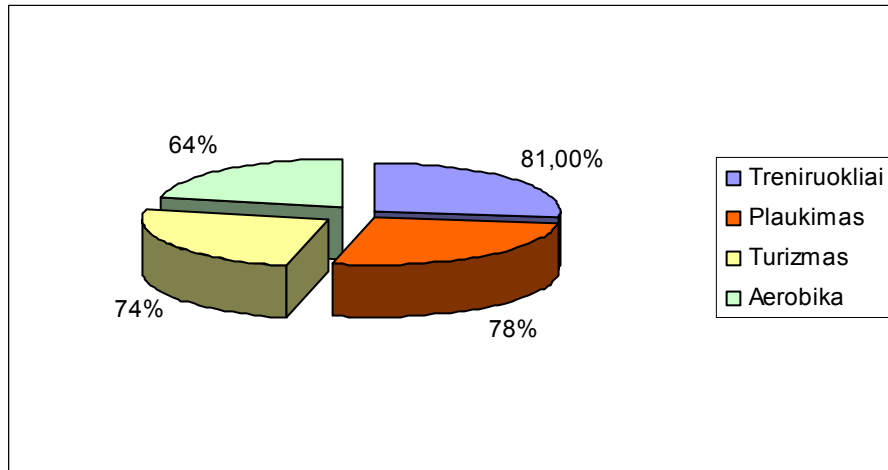
Požiūris	Visiškai sutinka	Sutinka	Nesutinka	Visiškai nesutinka
Sportuoti malonu	80,5	19,0	0,5	–
Sportuoti nuobodu	–	1,0	40,0	59,0
Specialaus fizinio rengimo dalykas labai lengvas	5,2	20,8	70,0	4,0
Specialus fizinis rengimas yra svarbus kiekvieno gyvenime	78,0	20,0	1,0	1,0
Patiktų darbas, susijęs su Specialiu fiziniu rengimu	10,5	30,0	30,0	29,5
Vengia fizinės veiklos	–	0,5	14,5	85,0

⁹ Poteliūnienė, S.; Veršinskas, R.; Muliarčikas, A. Mykolas Romeris universiteto studentų fizinės saviugdos prielaidos. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. 2006, 4(63): 90–95.

¹⁰ Bitinas, B. *Ugdymo tyrimų metodologija*. Vilnius, 1998.

Buvo tirta, kokios sporto šakos ir rungtys yra studentų mėgiamos. 1 paveiksle pateikiamos mėgiamiausios tyrime dalyvavusių studentų sporto rūšys. Prie populiariausių galėtume priskirti pratybas su treniruokliais, kovines imtynes, turizmą ir aerobiką.

Mažiausiai mėgstamas yra krepšinis, bėgimas ir plaukimas.

1 pav. Būsimųjų statutinių pareigūnių labiausiai mėgiamos sporto rūšys

Tyrimu siekta nustatyti, kokie veiksniai turėjo didžiausios įtakos studentų teigiamo požiūrio formavimuisi. Buvo pateikta ir paprašyta įvertinti keletą veiksnių, galėjusių turėti reikšmės tokiam požiūriui (2 lentelė).

2 lentelė. Tyrime dalyvavusių studentų procentinis skirstinys pagal veiksnių įtaką teigiamo požiūrio į specialų fizinį rengimą formavimui bei tų veiksnių vertės balas

Veiksniai	Įtaka				Vertės balas
	Labai didelė	Didelė	Nedidelė	Visiškai nedidelė	
Pasirengimas būsimai profesinei veiklai	54,1	39,8	5,1	0,0	80
Malonumo pajautimas judant	11,0	40,1	30,0	19,0	35
Draugai	14,0	23,0	45,0	18,0	28
Tėvai	7,3	35,4	39,6	17,7	24
Knygos, žiniasklaida	8,3	21,9	38,5	31,3	18

Išaiškėjo, kad svarbiausias veiksnys, lėmęs teigiamą požiūrį į fizinį aktyvumą, buvo vidinis (psichologinis ir fiziologinis) – tai pasirengimas būsimajai profesinei veiklai. Kaip matyti, tėvų, o ypač knygų, žiniasklaidos įtaka yra labai maža (2 lentelė).

Siekiant išsiaiškinti, kokie motyvai skatina studentes įgyti kūno kultūros žinių ir įgūdžių bei būti fiziškai aktyvioms, buvo pateikta 10 teiginių (3 lentelė).

3 lentelė. Tiriamųjų studentų procentinis skirstinys pagal motyvą, skatinančių įgyti kūno kultūros žinių ir gebėjimų bei būti fiziškai aktyvioms, svarbą

Motyvai	Svarba (proc.)				Vertės balas
	Labai svarbu	Gana svarbu	Nesvarbu	Visiškai nesvarbu	
Galėti sėkmingai dirbti baigus studijas	73,0	19,0	6,0	2,0	80
Pagerinti fizinį parengtumą	56,0	38,0	6,0	–	77
Gerai jaustis, būti sveikai	50,0	46	3,0	1,0	75
Pagerinti protinį darbingumą	50,0	40,0	9,0	1,0	71
Tai tiesiog patinka	39,0	49,0	10,0	2,0	65
Ugdyti valios savybes	41,0	36,5	18,7	2,1	60
Sustiprinti pasitikėjimą savimi	29,0	49,5	19,0	2,5	55
Sumažinti sergamumą	30,0	37,0	27,0	6,0	50
Sumažinti kūno masę	20,0	44,0	31,0	5,0	45
Siekti rezultatų sporte	6,0	6,5	50,0	37,5	11

Kaip matyti, pagal motyvo vertės balą (jis gali būti nuo 0 iki 100), svarbiausias būsimų pareigūnių fizinio aktyvumo motyvas – galėti sėkmingai dirbti baigus studijas, gerai jaustis, būti sveikoms. Taip pat jos mano, kad fizinis aktyvumas gali padidinti jų fizinį parengtumą ir protinį darbingumą. Merginoms mažiausiai aktualu yra siekti sporto rezultatų. Tai patvirtina ir kitų tyrimų duomenys¹¹.

4 lentelė. VSF studentų fizinis aktyvumas ir domėjimasis kūno kultūra vidurinėje ir aukštojoje mokykloje (proc.)

Veiklos rūšys	Rodikliai	Reguliariai	Nereguliariai	Niekada	p
Darė ryto mankštą	M AM	10,0 15,0	30,0 45,0	60,0 40,0	p<0,001
Sportavo su tėvais	M AM	3,7 1,0	35,3 9,0	61,0 90,0	p>0,05
Sportavo savarankiškai	M AM	20,1 48,0	57,4 44,1	22,5 7,9	p>0,05
Žiūrėjo sporto varžybas	M AM	22,0 19,0	62,0 58,4	16,0 22,6	p>0,05
Domėjosi sporto renginiais, skaitė sporto spaudą	M AM	13,0 10,0	44,0 41,0	43,0 49,0	p>0,05
Lankė sporto būrelį	M AM	35,0 60,0	44,0 22,0	21,0 18,0	p<0,05
Lankė šokių būrelį	M AM	30,0 2,5	35,0 4,5	35,0 93,0	p<0,001

¹¹ Poteliūnienė, S.; Veršinskas, R.; Muliarčikas, A. Būsimųjų teisininkų fizinės saviugdos prielaidos. *Vadyba*. 2006, 2(9): 179–185.

Vertinant savo fizinę būklę, kas antra studentė teigė, kad yra patenkinta ir tik 4 proc. apklaustųjų nurodė dažnai sergančios. Savo kūno masę norėtų sumažinti 64 proc. respondenčių ir net 94 proc. apklaustųjų nori fiziškai sustiprėti.

Ištyrus fizinį aktyvumą ir domėjimąsi kūno kultūra mokantis bendrojo lavinimo (M) ir aukštojoje mokykloje (AM), užfiksuoti kai kurie statistiškai reikšmingi skirtumai (žr. 4 lentelę).

Padaugėjo skaičius studentų, kurios aukštojoje mokykloje ėmė reguliariai sportuoti, bet ryškiai sumažėjo lankančiųjų šokių būrelius (4 lentelė). Taip pat daugiau merginų, besimokančių aukštojoje mokykloje, atlieka ryto mankštą, nei tai darė tuomet, kai dar mokėsi bendrojo lavinimo mokykloje. Kaip matyti, savarankiškai besimankštinančiųjų skaičius žymiai padidėjo, o domėjimasis sporto spauda bei sporto renginiais liko panašus.

Reikėtų akcentuoti, kad studentės mažai domisi savo fizinės būklės pokyčiais, jos nežino net elementarių dalykų – koks jų pulso dažnumas ar kraujospūdis.

Tikėtina, kad jei būtų apklaustos ne tik tos studentės, kurios pasirinko laisvai pasirenkamus dalykus (l. p. d.) „Specialus fizinis rengimas“ arba „Savigyna be ginklo“, rezultatai gerokai skirtųsi. Gali būti, kad kitais mokslo metais ir šios merginos negalės rinktis šio dalyko, ir jų fizinis aktyvumas priklausys nuo motyvacijos ir valios stiprumo, savarankiškai pasirinktos fizinio aktyvumo formos.

Siekiant iširti, kokios kliūtys trukdo studentų fizinei saviugdai, buvo pateikta keletas įvardytų kliuvinių (5 lentelė).

5 lentelė. Tiriamųjų skirstinys pagal fizinės saviugdos kliuvinių vertinimą (proc.)

Kliuviniai	Visiškai sutinku	Sutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku
Inventoriaus, sporto bazių stoka	30,0	40,0	25,0	5,0
Nepatogus tvarkaraštis	25,0	40,0	30,0	5,0
Poreikio savarankiškai fiziškai lavintis stoka	5,0	25,0	40,0	30,0
Mokėjimų ir įgūdžių stoka	10,0	20,0	50,0	20,0
Valios stoka	15,0	45,0	15,0	25,0
Žinių stoka	3,0	27,0	50,0	20,0
Organizuotumo stoka	10,0	40,0	40,0	10,0

Kaip rodo tyrimo rezultatai, kas trečiai studentei pakaktų žinių bei mokėjimų savarankiškai sportuoti, bet labiausiai jų fizinei saviugdai stinga valios (60 proc.), nes savarankiškai tobulintis gali tik pakankamai brandi ir labai stiprius motyvus turinti asmenybė.

Dar viena kliūtis mankštintis, anot respondenčių, yra laiko stoka, t.y. nepatogus paskaitų tvarkaraštis (65 proc.), ir tik 30 proc. apklaustųjų teigia, jog neturi poreikio savarankiškai fiziškai lavintis. Deja, daugiau nei pusė apklaustųjų (70 proc.) kaip pagrindinę fizinės saviugdos priežastį nurodo sporto bazių stoką.

TYRIMO REZULTATŲ APTARIMAS

Akademinio jaunimo sveikata blogėja dėl nepakankamo aktyvumo, nesubalansuotos mitybos bei nesveikos gyvensenos, taip pat dėl nepakankamai sąmoningo ir motyvuoto asmens požiūrio į fizinį aktyvumą¹². Šio tyrimo rezultatai prieštarauja tokiems teiginiams, nes būsimosios statutinės pareigūnės – stipriai motyvuotos, pagal motyvo vertės balą matyti (3 lentelė), kad svarbiausi fizinio aktyvumo motyvai – galimybė sėkmingai dirbti baigus studijas bei pagerinti fizinį parengtumą. Studentų nuomone, fizinis aktyvumas leidžia gerai jaustis, būti sveikoms ir lavinti protinį darbingumą.

Kūno kultūros ir sporto departamento pateikti duomenys apie studentų fizinį aktyvumą rodo, kad mankština tik 44 proc. moterų, 35 proc. lanko organizuotas pratybas, 21 proc. nesimankština¹³.

Kaip parodė šis tyrimas, gautieji rezultatai akivaizdžiai skiriasi nuo oficialių statistikos duomenų. 48,0 proc. būsimųjų pareigūnių reguliariai lanko laisvai pasirenkamų „Specialaus fizinio rengimo“ arba „Savigynos be ginklo“ dalykų pratybas, tiek pat savarankiškai mankština, bet tik 15 proc. daro rytinę mankštą, o 2,5 proc. vengia fizinės veiklos.

Nustatyta, kad norą dalyvauti reguliarioje fizinėje veikloje veikia išankstinis nusiteikimas tai daryti¹⁴. Kai kurių autorių duomenimis, 45 proc. studentų teisininkų neturi poreikio savarankiškai fiziškai lavintis¹⁵. Mūsų duomenimis, šis skaičius Viešojo saugumo fakultete siekia tik 30 proc.

Manoma, kad studentai kūno kultūros pratybose dalyvauja norėdami įgyti naujų fizinio aktyvumo rūšių įgūdžių, pagerinti savo gebėjimus arba todėl, kad smagu¹⁶.

¹² Forbes, G. B.; Adams – Curtis, L. E.; Rade B.; Jaberg, P. Body Dissatisfaction in Women and Men: The Role of Gender - Typing and Self – Esteem. *A Journal of Research*. 2001, balandis [žiūrėta 2004-04-27]. <<http://www.findarticles.com>>

¹³ Lietuvos sporto statistikos metraštis. Vilnius: LSIC, 2004.

¹⁴ Mertinas, J.; Tinteris, M. Vilniaus pedagoginio universiteto I kurso studentų sveikatos būklė 1994 – 1998 metais. *Žmogaus ugdymo problemos šiuolaikinėje visuomenėje: tarptautinė mokslinė konferencija: mokslo darbai*: Kaunas: Akademija. 1998: 194–197.

¹⁵ Poteliūnienė, S.; Tamošauskas, P.; Karoblis, P. Studentų požiūris į kūno kultūros vyksmą Lietuvos aukštosiose mokyklose. *Sporto mokslas*. 2003, 4 (34): 54–60.

¹⁶ Leenders, N.; Sherman, M.; Wierd, P. College Physical Activity Courses: Why do Students Enroll, and what are Their Health Behaviors? 1999. [žiūrėta 2006-02-27]. <<http://proquest.umi.com>>

Ankstesniais tyrimais nustatyta, kad MRU Teisės fakulteto studentės pirmiausia lanko pratybas stiprindamos sveikatą, bet nevertina sporto, kaip savirealizacijos galimybės¹⁷. Mūsų duomenimis, besimokančiųjų Viešojo saugumo fakultete pagrindiniai motyvai – galimybė sėkmingai dirbti baigus studijas ir noras pagerinti fizinį parengtumą.

Specialioje literatūroje pateikiami duomenys parodė, kad 94 proc. studentų norėtų fiziškai sustiprėti ir 64 proc. – sumažinti kūno masę¹⁸. Mūsų gauti tyrimo rezultatai patvirtina šiuos duomenis.

Kai kurių mokslininkų duomenimis, studentai mažai domisi savo fizinės būklės pokyčiais, net nežino savo pulso dažnio per minutę ir kraujospūdžio dydžio¹⁹.

Vertinant fizinės saviugdos kliuvinius, MRU Teisės fakulteto studentės išskiria laiko stoka, t.y. nepatogų paskaitų tvarkaraštį (59 proc.). Tarp mūsų apklaustųjų studentų šis skaičius siekė 65 proc. Atlikus tyrimus kitose aukštosiose mokyklose gauti panašūs duomenys²⁰. Tarp kitų fizinio aktyvumo mažėjimo priežasčių nurodomas didelis mokymosi krūvis, tik merginoms daugiau negu vaikinams stinga poreikio ir valios savarankiškai fizinei veiklai²¹. Mūsų tyrime 30 proc. respondencijų nurodė poreikio stoka, o 60 proc. – valios trūkumą.

Tikėtina, kad turėdamos didelę motyvaciją būsimos statutinės pareigūnės ir 3 – 4 kursuose, kai neliks privalomų pratybų, bus pakankamai fiziškai aktyvios.

Apibendrinant galima teigti, kad galimybė rinktis laisvai pasirenkamus dalykus „Specialus fizinis rengimas“ arba „Savigyna be ginklo“ visuose semestruose studijų metu galėtų tapti svarbiu pedagoginio proceso efektyvinimo veiksnium. Tai studentėms ne tik padėtų atsigauti nuo įtemptos protinės veiklos, bet ir leistų suformuoti stiprų fizinės saviugdos poreikį, išvystyti stiprią motyvaciją, didintų protinį darbingumą bei stiprintų sveikatą.

IŠVADOS

Būsimųjų statutinių pareigūnių požiūris į specialų fizinį rengimą, kaip ir daugumos studentų – į kūno kultūrą, yra teigiamas. Pagrindinis veiksnys, turėjęs teigiamos įtakos

¹⁷ Poteliūnienė, S.; Veršinskas, R.; Muliarčikas A. Mykolas Romeris universiteto studentų fizinės saviugdos prielaidos. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. 2006, 4(63): 90–95.

¹⁸ Poteliūnienė, S.; Veršinskas R.; Muliarčikas A. Būsimųjų teisininkų fizinės saviugdos prielaidos. *Vadyba*. 2006, Nr.2(9): 179–185.

¹⁹ Muliarčikas, A. Kauno studentų fizinis aktyvumas ir jį lemiantys veiksniai. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. 2003, 5(50): 44–53.

²⁰ Poteliūnienė, S.; Tamošauskas, P.; Karoblis, P. Studentų požiūris į kūno kultūros vyksmą Lietuvos aukštosiose mokyklose. *Sporto mokslas*. 2003, 4(34): 54–60.

²¹ Poteliūnienė, S.; Veršinskas, R.; Muliarčikas, A. Mykolas Romeris universiteto studentų fizinės saviugdos prielaidos. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. 2006, 4(63): 90–95.

požiūriui į specialų fizinį rengimą – pasirengimas būsimai profesinei veiklai ir specialaus fizinio rengimo svarba kiekvieno gyvenime. Literatūros, žiniasklaidos bei tėvų įtaka nežymi.

Studentėms svarbiausia yra galimybė sėkmingai dirbti baigus studijas, fizinio parengtumo gerinimo ir sveikatos stiprinimo motyvai.

Didžioji dalis respondenčių (75 proc.) pasižymėjo stipriu poreikiu savarankiškai fizinei saviugdai ir aukšta motyvacija. Pagrindiniu fizinės saviugdos kliuviniu merginos nurodė inventorius, sporto bazių stoką (70 proc.) ir nepatogų paskaitų tvarkaraštį (65 proc.). Pasirinkdamos laisvai pasirenkamus dalykus „Specialus fizinis rengimas“ arba „Savigyna be ginklo“, jos turėjo galimybę reguliariai lavinti fizinius gebėjimus ir tobulinti profesinius praktinius įgūdžius, reikalingus būsimai profesinei veiklai.

LITERATŪRA

1. Armonienė, J. *Fizinio aktyvumo ugdymo veiksniai* [Rankraštis]. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai (edukologija). Vilnius: Vilniaus universitetas, 1995.
2. Bitinas, B. *Ugdymo tyrimų metodologija*. Vilnius, 1998.
3. CDS's Guidelines for School and Community: Programs Promoting Lifelong Physical Activity. *J Adolescent and School Health*. [žiūrėta 2000-05-02]. <<http://www.cdc.gov/nccdphp/dash/phactaag.htm>>
4. Forbes, G. B.; Adams – Curtis L. E.; Rade B.; Jaber P. Body Dissatisfaction in Women and Men: The Role of Gender - Typing and Self – Esteem. *A Journal of Research*. 2001, balandis [žiūrėta 2004-04-27]. <<http://www.findarticles.com>>
5. Jatulienė, N.; Tamošauskas, P. Aukštųjų mokyklų pirmo kurso studentų sveikatos būklė. *Įvairaus amžiaus gyventojų fizinio aktyvumo, fizinio ugdymo ir sveikatos problemos*. Vilnius, 1994: 56-61.
6. Leenders, N.; Sherman M.; Wierd P. College Physical Activity Courses: Why do Students Enroll, and what are Their Health Behaviors? 1999. [žiūrėta 2006-02-27]. <<http://proquest.umi.com>>
7. *Lietuvos sporto statistikos metraštis*. Vilnius: LSIC, 2004.
8. Genevičius, J.; Mertinas, J. Kai kurie VPU studentų kūno kultūros socialiniai aspektai. *Moksleivių ir studentų fizinio ugdymo problemos: mokslinės metodinės konferencijos medžiaga*. Vilnius, 1993, p. 24–26.
9. Mertinas, J.; Tinteris, M. Vilniaus pedagoginio universiteto I kurso studentų sveikatos būklė 1994 – 1998 metais. *Žmogaus ugdymo problemos šiuolaikinėje visuomenėje: tarptautinė mokslinė konferencija: mokslo darbai*: Kaunas: Akademija. 1998, p. 194–197.
10. Muliarčikas, A.; Morkūnienė, A.; Štarevičius, E.; Mickevičius, V. Būsimų pareigūnų – LTU studentų – požiūris į fizinės sveikatos būklės kontrolę ir valdymą. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. 2005, 2 (56): 21–27.
11. Muliarčikas, A. Kauno studentų fizinis aktyvumas ir jį lemiantys veiksniai. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. 2003, 5 (50): 44–53.
12. Poteliūnienė, S.; Tamošauskas, P.; Karoblis, P. Studentų požiūris į kūno kultūros vyksmą Lietuvos aukštosiose mokyklose. *Sporto mokslas*. 2003, 4 (34): 54–60.
13. Poteliūnienė, S.; Veršinskis, R.; Muliarčikas, A. Mykolas Romeris universiteto studentų fizinės saviugdos prielaidos. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. 2006, 4(63): 90–95.

14. Poteliūnienė, S.; Veršinskas, R.; Muliarčikas, A. Būsimųjų teisininkų fizinės saviugdos prielaidos. *Vadyba*. 2006, 2(9): 179–185.
15. Tamošauskas, P.; Mačys, A.; Vaščila, V. Pirmo kurso studentų fizinės – funkcinės būklės ypatumai. *Įvairaus amžiaus gyventojų fizinio aktyvumo, fizinio ugdymo ir sveikatos problemos*. Vilnius, 1994, p. 105–110.
16. Zlatkuvienė, L.; Černiauskienė, M.; Žilinskienė, E., Katulienė, G. Vilniaus pedagoginio universiteto studentų sveikata. *Socialiniai sveikatos aspektai*. Vilnius, 1992: 33–36.

FUTURE STATUTORY OFFICERS APPROACH TO SPECIAL PHYSICAL TRAINING

Edmundas Štarevičius*
Mykolas Romeris University

Robertas Veršinskas**
Vilnius Gediminas Technical University

Summary

Studies of most authors shows unsatisfactory physical conditioning of students, their tendency towards bad habits. 16 – 19 percent students of university level are assigned to a special medical physical capacity group. In this situation particular attention must be given to strengthen students need to form physical self-development and motivation.

The goal of our research – evaluate Mykolas Romeris university Public safety faculty female students approach on special physical training. By method of questionnaires 120 female students were questioned. Research showed that female students have positive standpoint on special physical training. The main factor, which had positive influence on special physical training approach, was preparation for the future professional activity and its importance in life. Books, media, and parents influence was minimal. Most of the respondents had strong need for own physical self-development and high motivation. The biggest obstacle of physical self-development is lack of sports facilities and inventory.

Keywords: Physical Culture, Physical Shape, motivation for physical, physical self-development.

Edmundas Štarevičius*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedros lektorius.

Mokslinių tyrimų kryptis: edukologija.

Edmundas Štarevičius*, Mykolas Romeris university, Faculty of Public security, Department of Physical Training, lecturer. Research interests: Education.

Robertas Veršinskas**, Vilniaus Gedimino technikos universiteto Pramonės ir energetikos fakulteto Kūno kultūros katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptis: edukologija.

Robertas Veršinskas**, Vilnius Gediminas Technical University, faculty of Creative Industries, Department of Physical Training, Assoc. prof., Research interests: Education.

CHULIGANIŠKO IR PAVOJINGO VAIRAVIMO, KAIP KELIŲ EISMO TAISYKLIŲ PAŽEIDIMŲ, VERTINIMAS

Valentinas Tumas*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedra
V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas*

Elektroninis paštas: tumas.valent@mruni.eu

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjamos chuliganiško ir pavojingo vairavimo teisinės sampratos, veiką apibūdinantys požymiai, atsakomybė, kylanti už šiuos kelių eismo taisyklių pažeidimus. Straipsnyje pateikti chuliganiško ir pavojingo vairavimo pavyzdžiai iš Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo praktikos, aptariami tokių bylų įrodinėjimo ir bylų nagrinėjimo ypatumai. Atliktas chuliganiško ir pavojingo vairavimo supratimo tyrimas, apibendrinti anketinių duomenų rezultatai. Analizuojama 2009 – 2011 metų chuliganiško ir pavojingo vairavimo Lietuvoje statistika.

Pagrindinės sąvokos: Kelių eismo taisyklės, eismo saugumas, chuliganiškas vairavimas, pavojingas vairavimas.

IVADAS

Vairavimo kultūros trūkumas gatvėse opi šiuolaikinio eismo problema, kurią pastebi ne vienas eismo dalyvis. Nekultūringi, be atsakomybės vairuotojai kelia grėsmę sau ir kitiems eismo dalyviams. Chuliganiškas ar pavojingas vairavimas yra plačiai paplitęs ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje. Šiuos pažeidimus yra sunku įrodyti ir tuo naudodamiesi vairuotojai išvengia atsakomybės už pažeidimus. Administracinių teisės pažeidimų kodekso normos dispozicijoje, reglamentuojančiose chuliganišką ir pavojingą vairavimą nėra aiškiai nurodytos aplinkybės, dėl kurių vairuotojui atsiranda atsakomybė.

Darbo naujumas ir aktualumas. Teisinėje literatūroje ir mokslinėse studijose neteko aptikti chuliganiško ir pavojingo vairavimo teisinio vertinimo bei nagrinėjimo. Pavojingo ir chuliganiško vairavimo sampratą daugiausia yra formuojama teismų praktika nagrinėjant šių pažeidimų bylas. Pavojingas vairavimas ir ypač vairavimas dėl chuliganiškų paskatų yra priskiriamas prie grubiausių Kelių eismo taisyklių pažeidimų, o vyraujanti visuomenės nuomonė dėl šio reiškinio yra neadekvati ar net priešinga teisės normoms. Tikslinga atlikti tyrimus, kurių metu būtų nustatomas piliečių požiūris ir vertintinumas, kad ateityje būtų galima kontroliuoti pavojingo ir chuliganiško vairavimo plitimą. Šiuo tyrimu bandyta atskleisti chuliganiško ir pavojingo vairavimo reiškinį teisės normų aspektais, ieškota charakteringiausių šio reiškinio pavyzdžių ir pateikti jų vertinimai.

Darbo tikslas: ištirti eismo dalyvių chuliganiško ir pavojingo vairavimo pažeidimų vertinimą.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti chuliganiško ir pavojingo vairavimo ypatumus ir jų teisinį reguliavimą.
2. Aptarti teismų praktiką, nagrinėjant chuliganiško ir pavojingo vairavimo atvejus;
3. Ištirti eismo dalyvių požiūrį į chuliganišką ir pavojingą vairavimą;

Hipotezė: Nemaža dalis visuomenės nežino kokie eismo dalyvio veiksmai laikytini chuliganiškais ar pavojingais. Atliktas tyrimas turėtų įnešti daugiau aiškumo.

Darbo metodai: anketinė apklausa, teisinių dokumentų ir statistinių duomenų analizė.

CHULIGANIŠKO IR PAVOJINGO VAIRAVIMO VERTINIMAS TEISĖS NORMŲ ASPEKTAIS

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodeksu (toliau – ATPK) chuliganiškas ir pavojingas vairavimas, tai transporto priemonių vairavimas, vienu metu ar paeiliui padarant kelis eismo taisyklių pažeidimus, keliančius grėsmę eismo saugumui, taip pat Kelių eismo taisyklių (toliau – KET) pažeidimas, sukėlęs pavojingą situaciją, tai yra privertęs kitus eismo dalyvius staigiai keisti judėjimo greitį, kryptį arba imtis kitokių veiksmų savo ar kitų žmonių saugumui užtikrinti.¹ Iš šio ATPK straipsnio nėra aišku, kas yra chuliganiškas, o kas yra pavojingas vairavimas, ar jie galioja kartu ar atskirai. Todėl būtina šias sąvokas atskirti, kad būtų lengviau suprasti jų skirtumus ir panašumus.

Chuliganiškas vairavimas, tai yra kelių eismo taisyklių pažeidimas dėl chuliganiškų paskatų, keliantis pavojų eismo saugumui arba savo ar kitų žmonių saugumui.² Asmuo administracinėn atsakomybėn pagal ATPK 124² straipsnio 2 dalį, už chuliganišką vairavimą, gali būti patrauktas tik tada, kai: 1) nustatytos chuliganiškos paskatos; 2) pažeistos KET nuostatos; 3) vairavimas sukėlė pavojų eismo saugumui arba savo ar kitų žmonių saugumui.

Iš ATPK straipsnio dispozicijos matyti, kad tam, kad konstatuoti, jog asmuo vairavo chuliganiškai, nepakanka vien konstatuoti kelių eismo taisyklių pažeidimo, o turi būti įrodytos chuliganiškos paskatos. Chuliganiškos paskatos pasireiškia – aktyviais veiksmais, kuriais

¹ Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodekso 124² straipsnio 1 dalis. Vilnius, 2009.

² Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodekso 124² straipsnio 2 dalis. Vilnius, 2009.

šturkščiai pažeidžiama viešoji tvarka, eismo saugumas ir yra aiškus visuomenės negerbimas ir kai nėra konkrečių, aiškių motyvų ir tikslų tokiam elgesiui.

Kelių eismo taisyklės teigia, kad:

1. Eismo dalyviai privalo laikytis visų būtinų atsargumo priemonių, nekelti pavojaus kitų eismo dalyvių, kitų asmenų ar jų turto saugumui ir aplinkai, taip pat siekdami išvengti nuostolingų padarinių arba juos sumažinti privalo imtis visų būtinų priemonių, išskyrus tuos atvejus, kai dėl to kiltų pavojus jų pačių, kitų žmonių gyvybei ar sveikatai arba tokios priemonės padarytų dar daugiau žalos palyginti su ta, kurios būtų galima išvengti.³

2. Transporto priemonių vairuotojai privalo kelyje visada elgtis taip, kad nesukeltų pavojaus kitiems eismo dalyviams ir nesudarytų kliūčių jų eismui.⁴

Asmuo pažeidęs šiuos KET punktų reikalavimus sukelia pavojų visuomenei ir saugumui, tai yra susidaro būtina sąlyga kilti administracinei atsakomybei. Galima teigti, kad vairavimą sukeltą pavojų sau ir kitiems eismo dalyviams galima apibūdinti kaip kelių eismo taisyklių nesilaikymą, kuris sukelia grėsmę savo ir kitų asmenų sveikatai, gyvybei ar turtui.

Chuliganiškas vairavimas pasireiškia aktyviais veiksmais, kuriais šturkščiai pažeidžiama viešoji tvarka ir rodomas aiškus visuomenės negerbimas:

- Aktyvūs veiksmai - tai kūno judėjimas sąmoningai nukreiptas į tam tikrą tikslą.
- Šturkščiai pažeidžiama viešoji tvarka – tai tokie pažeidimai, kuriems įvykus atsiranda realios pasekmės (reali žala).
- Aiškus visuomenės negerbimas – įstatymų ir visuomenės nustatytų normų nesilaikymas sukeltantis visuomenės narių pasipiktinimą.

Chuliganiško vairavimo būtinas požymis yra tyčia. Pagal ATPK Administracinis teisės pažeidimas laikomas padarytu tyčia, jeigu jį padaręs asmuo suprato priešingą teisei savo veikimo arba neveikimo pobūdį, numatė žalingas jo pasekmes ir jų norėjo arba nors ir nenorėjo šių pasekmių, bet sąmoningai leido joms kilti.⁵ Jei nėra bent vieno iš šių požymių, padarytos veikos negalima laikyti, kad ji padaryta iš chuliganiškų paskatų.

Norint aiškiai nusakyti, kokie yra chuliganiško vairavimo požymiai reikia remtis teismų praktika. Teismų praktikoje yra aptinkama gana daug įvairių pavyzdžių, įvairių elgesio variantų, kurie kvalifikuojami, kaip chuliganiškas vairavimas.

³ Kelių eismo taisyklių 9 punktą. Vilnius, 2010.

⁴ Kelių eismo taisyklių 28 punktą. Vilnius, 2010.

⁵ Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodekso 10 straipsnis. Vilnius, 2009.

Pavojingas vairavimas, tai transporto priemonių vairavimas, vienu metu ar paeiliui padarant kelis eismo taisyklių pažeidimus, keliančius grėsmę eismo saugumui, taip pat Kelių eismo taisyklių (KET) pažeidimas, sukėles pavojingą situaciją, tai yra privertęs kitus eismo dalyvius staigiai keisti judėjimo greitį, kryptį arba imtis kitokių veiksmų savo ar kitų žmonių saugumui užtikrinti.⁶

Pavojingas vairavimas – tai toks vairavimas, kuris kelia grėsmę savo ir aplinkinių sveikatai, gyvybei ar turtui. ATPK 124² straipsnio 1 dalyje yra nurodytos kelios aplinkybės, kuomet vairavimas yra laikomas pavojingu: 1) Transporto priemonės vairavimas, sukeliantis grėsmę eismo saugumui; 2) KET pažeidimas sukėles pavojingą situaciją; 3) Pavojaus sukėlimas savo ir kitų eismo dalyvių sveikatai, gyvybei ar turtui.

Pavojingas vairavimas taip pat, kaip ir chuliganiškas vairavimas pasireiškia aktyviais veiksmais, kuriais šiurkščiai pažeidžiama viešoji tvarka ir rodomas aiškus visuomenės negerbimas.

CHULIGANIŠKO VAIRAVIMO VERTINIMO ASPEKTAI TEISMŲ PRAKTIKOJE

Teismų praktika yra svarbi galiojančios teisės norma. Tai reiškia, kad konkretus tam tikros įstatymų leidėjo priimtos teisinės priemonės poveikis matomas tada, kai teismai ją pradeda naudoti kaip pagrindą sprendimams konkrečiuose ginčiuose priimti.

Teismai dažnai susiduria su chuliganiško vairavimo problema, tad apžvelkime keletą būdingiausių pavyzdžių, kuriuose atsispindi chuliganiško vairavimo požymiai.

1. Iš chuliganiškų paskatų motociklu važiavo ant vieno galinio rato, nevažiavo kuo arčiau važiuojamosios dalies dešiniojo krašto, tuo sukeldamas pavojų savo ir kitų eismo dalyvių saugumui.⁷ Iš šių aplinkybių matyti, chuliganiško vairavimo požymis - pavojaus sukėlimas sau ir aplinkiniams, nes asmuo važiuodamas motociklą ant vieno galinio rato, važiuodamas toli nuo važiuojamosios dalies dešiniojo krašto sukėlė pavojų savo ir kitų eismo dalyvių saugumui. Pavojaus sukėlimas – grėsmė savo ar kito asmens sveikatai, gyvybei, asmens turto apgadinimui. Šis pavojaus sukėlimas atsiranda tuomet, kai vairuoja iš chuliganiškų paskatų ten, kur yra intensyvus eismas, kur yra daug pėsčiųjų, gyvenamosiose zonose ir pan. Tačiau negalima teigti, kad asmenys gali važiuoti keldami grėsmę kur nėra vaikščiojančių asmenų ar automobilių srauto, tokiose vietose gali grėsti pavojus asmenų ar valstybės turtui.

⁶ Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodekso 124² straipsnio 1 dalis. Vilnius, 2009.

⁷ Lietuvos Vyriausiasis Administracinis Teismas byla Nr. N⁴⁴⁴-665/2011 2011 m. kovo 4 d. Vilnius.

2. Vairuodamas automobilį dideliu greičiu apvažiavo kitą automobilį iš dešinės pusės ir, įvažiuavęs į prekybos centro automobilių stovėjimo aikštelę, tyčia staigiai stabdė automobilį rankiniu stabdžiu, nesant tam jokio pagrindo, prasisukant priekiniams automobilio ratams tyčia suko automobilį ratu, tuo sukeldamas pavojų savo ir kitų žmonių saugumui.⁸ Šiame pavyzdyje pateiktas kitoks chuliganiško vairavimo pavyzdys. Iš jo matyti keli KET pažeidimai iš eilės:

- Eismo dalyviai privalo išmanyti Lietuvos Respublikos saugaus eismo automobilių keliais įstatymą, mokėti šias taisykles (Kelių eismo taisykles) ir jų laikytis.⁹
- Eismo dalyviai privalo laikytis visų būtinų atsargumo priemonių, nekelti pavojaus kitų eismo dalyvių, kitų asmenų ar jų turto saugumui ir aplinkai, <...>.¹⁰
- Vairuotojas privalo imtis visų būtinų priemonių savo, keleivių ir krovinio saugumui kelionės metu užtikrinti.¹¹
- Transporto priemonių vairuotojai privalo kelyje visada elgtis taip, kad nesukeltų pavojaus kitiems eismo dalyviams ir nesudarytų kliūčių jų eismui.¹²
- Draudžiama apvažiuoti ta pačia kryptimi važiuojančias transporto priemones iš dešinės (išskyrus leistiną sukančių į kairę, apsisukančių transporto priemonių apvažiavimą iš dešinės) važiuojant kelkraščiu, lėtėjimo ar greitėjimo juosta, jeigu kelio ženklai ir ženklinimas nenumato kitaip.¹³

Pilietis, šioje byloje, apeliaciniu skundu prašė nutraukti teismo nutartį ir byla nagrinėti iš naujo, nes teigė, kad važiavo ne didesniu nei 40 km/h greičiu. Paaiškino, kad kitų transporto priemonių ar kitų asmenų prekybos centro automobilių stovėjimo aikštelėje tuo metu nebuvo. Tačiau teismas šį apeliacinį skundą atmetė, teigdamas, kad nors ir nebuvo aikštelėje asmenų ar automobilių, tokiais veiksmais kėlė pavojų savo sveikatai ir turtui ir, kad tai buvo daugkartiniai tyčiniai veiksmai.

3. Sankryžoje vairuodamas automobilį, pavojingai apsisuko (įvažiavo į priešpriešinio eismo juostą) ir važiuodamas prieš eismą kėlė pavojų savo ir kitų asmenų saugumui, tai darė dėl chuliganiškų paskatų.¹⁴ Iš šio pavyzdžio matyti, taip pat keli KET pažeidimai:

⁸ Lietuvos Vyriausias Administracinis Teismas byla Nr. N⁴⁴⁴-460/2011 2011 m. sausio 31 d. Vilnius.

⁹ Kelių eismo taisyklių 5 punktas. Vilnius, 2010.

¹⁰ Kelių eismo taisyklių 9 punktas. Vilnius, 2010.

¹¹ Kelių eismo taisyklių 19 punktas. Vilnius, 2010.

¹² Kelių eismo taisyklių 28 punktas. Vilnius, 2010.

¹³ Kelių eismo taisyklių 105 punktas. Vilnius, 2010.

¹⁴ Lietuvos Vyriausias Administracinis Teismas byla Nr. N⁴⁴⁴-3072/2010 2010 m. gruodžio 23 d. Vilnius.

- Lietuvos Respublikos saugaus eismo automobilių keliais įstatymo ir Kelių eismo taisyklių neišmanymas (transporto priemonių manevravimo ir išsidėstymo kelyje taisyklės).
- Reikia sukti taip, kad įvažiuodama į važiujamųjų dalių sankirtą ir išvažiuodama iš jos transporto priemonė neatsidurtų priešpriešinio eismo juostoje.¹⁵
- pavojaus sukėlimas kitiems eismo dalyviams.

4. Važiudamas dideliu greičiu suko „saulutes“, t.y. buksuodamas ratais slydo šonu ant sausos asfalto dangos, sukeldamas realų pavojų sau ir kitiems asmenims, gadindamas kelio dangą.¹⁶

5. Tamsiu paros metu vairavo automobilį neįsijungęs artimųjų žibintų šviesų, be tikslo suko ratus (važiavo ratu) kelyje ir taip kėlė pavojų kitiems eismo dalyviams bei aiškiai išreiškė nepagarbą eismo dalyviams ir aplinkiniams.¹⁷

6. Iš chuliganiškų paskatų sukosi ratu, kirsdamas horizontaliąją dvigubą ištisinę kelių ženklavimo liniją, tuo sukėlė visuomenės nepasitenkinimą, sukėlė grėsmę kitiems eismo dalyviams.¹⁸

Paskutiniuose pavyzdžiuose galima išskirti tokius bendrus pažeidimus:

- Veiksmai keliantys grėsmę sau ir kitiems eismo dalyviams
- Akivaizdus kitų eismo dalyvių negerbimas ir jų numatytos veiklos trikdymas
- Kelio dangos ir kelio ženklavimo gadinimas, nesilaikymas nustatytų pagrindinių eismo keliais taisyklių

Taigi, kaip matoma yra daugybė chuliganiško vairavimo pavyzdžių, kuriuose atsispindi įvairūs vairavimo būdai, kurie kelia pavojų aplinkiniams ir pačiam sau. Toks vairavimas nėra tik nekalti „saulyčių paišymai aikštelėse ar gatvėse“, kaip yra suprantama paprastam žmogui. Tokiose bylose, kuriose yra nagrinėjami chuliganiško vairavimo atvejai, pažeidžiantys teisės normų reikalavimus, turėtų būti aiškiai išdėstyti įrodymai dėl kiekvienos veikos požymių. Taip pat būtina išsiaiškinti ir surinkti įrodymus ar tikrai savo veiksmais asmuo sukėlė pavojų sau ir aplinkiniams ar veiksmai atlikti iš chuliganiškų paskatų.

¹⁵ Kelių eismo taisyklių 113 punktas. Vilnius, 2010.

¹⁶ Lietuvos Vyriausias Administracinis Teismas byla Nr. N-261-7932/2010 2010 m. gruodžio 2 d. Vilnius.

¹⁷ Lietuvos Vyriausias Administracinis Teismas byla Nr. N⁵⁷⁵-4414/2009 2009 m. rugsėjo 18 d. Vilnius.

¹⁸ Lietuvos Vyriausias Administracinis Teismas byla Nr. N-261-2790/2009 2009 m. gruodžio 4 d. Vilnius.

PAVOJINGO VAIRAVIMO VERTINIMO ASPEKTAI TEISMŲ PRAKTIKOJE

Pavojingą vairavimą, kaip ir chuliganišką yra sunku apibrėžti nenagrinėjant konkrečių pavyzdžių, todėl taip pat reikia vadovautis Lietuvos Vyriausiojo Administracinio teismo praktika, kurioje yra nurodytos pavojingo vairavimo aplinkybės ir būdai, dėl kurių veika būtų kvalifikuojama, kaip pavojingas vairavimas. Panagrinėkime keletą pavyzdžių.

1. Piliietis persirikiuodamas, nedavė kelio transporto priemonėms, važiuojančioms ta pačia kryptimi gretima juosta, ir taip privertė jų vairuotojus staigiai stabdyti bei keisti važiavimo kryptį. Tokiais veiksmais sudarė pavojingas situacijas.¹⁹ Šiame pavyzdyje piliečio pažeidimas kvalifikuojamas pagal ATPK 124² straipsnio 1 dalį, nes atitinka šioje normoje esančias atsakomybės kilimo sąlygas:

- Važiuodamas nedavė kelio kitiems eismo dalyviams, važiuojantiems ta pačia kryptimi, gretimoje juostoje.

- Privertė kitus eismo dalyvius staigiai stabdyti ir keisti važiavimo kryptį.

2. Piliietis lenkdamas kitą automobilį, kirto ištinę kelio ženklavimo liniją, pažeidė kelio ženklo „Lenkti draudžiama“ reikalavimą, lenkė kelio ruože pažymėtame kelio ženklais „Daug eismo įvykių“, kur prieš kelio vingį yra blogas matomumas, keldamas grėsmę eismo saugumui.²⁰ Šiame pavyzdyje pavojingo vairavimo požymis yra: nesilaikymas kelių eismo taisyklių, vienu metu padarant kelis pažeidimus, sukiant grėsmę kitiems eismo dalyviams.

3. Vairuodamas automobilį nedavė kelio sankryžoje kitai transporto priemonei, sukeldamas pavojingą situaciją, t. y. privertė kitą eismo dalyvį staigiai keisti judėjimo greitį ir kryptį.²¹ Iš šio pavyzdžio matyti, kad vairuotojas sukėlė pavojingą situaciją tokiais savo veiksmais:

- Sankryžoje nedavė kelio kitai transporto priemonei.

- Privertė kitą eismo dalyvį staigiai keisti judėjimo greitį ir kryptį.

Taigi, iš pateiktų Lietuvos Vyriausiojo Administracinio teismo bylų matyti, kad dažniausiai pavojingu vairavimu laiko tokį vairavimą, kuris yra grėsmingas kito eismo dalyvio atžvilgiu, sukiantis situacijas, kurių pasekmės gali būti turto apgadinimas, sveikatos sutrikdymas ar net gyvybės atėmimas.

¹⁹ Lietuvos Vyriausias Administracinis Teismas byla Nr. N⁶²-2925/2010 2010 m. vasario 12 d. Vilnius.

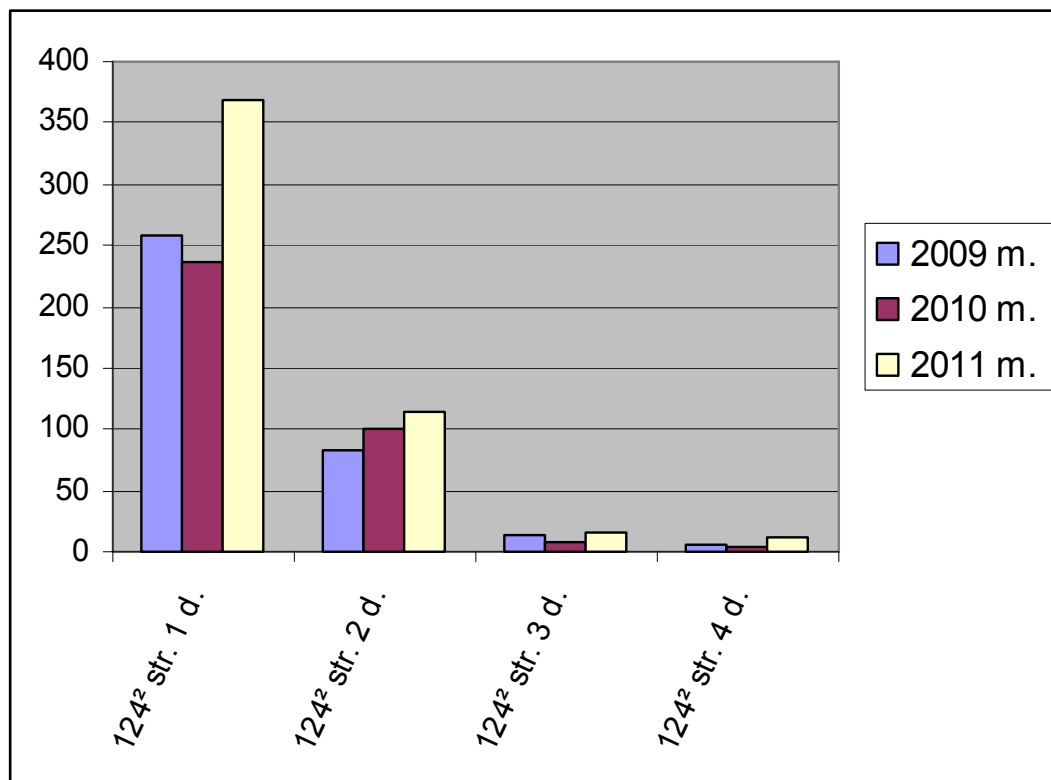
²⁰ Lietuvos Vyriausias Administracinis Teismas byla Nr. N⁴⁴⁴-212/2009 2009 m. sausio 30 d. Vilnius.

²¹ Lietuvos Vyriausias Administracinis Teismas byla Nr. N⁴⁴⁴-520/2011 2011 m. vasario 18 d. Vilnius.

PAVOJINGO IR CHULIGANIŠKO VAIRAVIMO PAŽEIDIMŲ STATISTINIŲ DUOMENŲ ANALIZĖ

Išnagrinėjus Lietuvos kelių policijos tarnybos ataskaitas apie eismo priežiūrą 2009 – 2011 metais šalyje nustatyta, kad pagal ATPK 124² straipsnio (pavojingas ir chuliganiškas vairavimas) pažeidimai sudaro vidutiniškai 0,1 procento nuo visų užfiksuotų pažeidimų. Per tris pastaruosius metus užfiksuota 1219 pažeidimų, tai yra vidutiniškai 406,3 pažeidimo per metus. Absoliutūs skaičiai nėra labai dideli, bet atsižvelgiant į tai, kad pažeidimai laikomi sunkiais ir jie turi tendenciją didėti, tai nusižengimų yra pakankamai daug. Išsami analizė rodo, kad 2009 – 2011 metais nustatytas toks pažeidimų skaičius (1pav.):

- Transporto priemonių vairavimas, vienu metu ar paeiliui padarant kelis eismo taisyklių pažeidimus, keliančius grėsmę eismo saugumui, taip pat Kelių eismo taisyklių pažeidimas, sukėlęs pavojingą situaciją (ATPK 124² str. 1 d.) – 864 pažeidimai, tokie patys pažeidimai padaryti neblaivių asmenų (ATPK 124² str. 3 d.) – 36 pažeidimai;
- Chuliganiškas vairavimas, tai yra kelių eismo taisyklių pažeidimas dėl chuliganiškų paskatų (ATPK 124² str. 2 d.) – 297 pažeidimai, toks pats pažeidimas padarytas neblaivių asmenų (ATPK 124² str. 4 d.) – 20 pažeidimų.

1 pav. 2009 – 2011 m. užfiksuotų pažeidimų, pagal įvairias ATPK 124² str. dalis, skaičius

Analizuojant kasmetinius šių pažeidimų pasireiškimus, nustatyta, kad:

2009 metais pagal ATPK 124² str. iš viso nustatytas 361 KET pažeidimas. Iš jų 272 nustatyti pavojingo vairavimo atvejai ir 89 – chuliganiško vairavimo atvejai. Daugiausia užfiksuota vairuotojų padarytų Kelių eismo taisyklių pažeidimų (168 pažeidimai), sukėlusių pavojingą situaciją, tai yra privertusių kitus eismo dalyvius staigiai keisti judėjimo greitį, kryptį arba imtis kitokių veiksmų savo ar kitų žmonių saugumui užtikrinti.

2010 metais daugiausia nustatyta kelių eismo taisyklių pažeidimų (141 pažeidimai) už ATPK 124² straipsnio 1 dalį, t.y. vairuotojų padaryti Kelių eismo taisyklių pažeidimai, sukėle pavojingą situaciją. Lyginant su 2009 m. tai 27 atvejais mažiau užfiksuota pažeidimų. Kiek mažiau (96 pažeidimai) nustatyta už to paties ATPK straipsnio ir tos pačios dalies pažeidimą, t.y. transporto priemonių vairavimą, vienu metu ar paeiliui padarant kelis eismo taisyklių pažeidimus, keliančius grėsmę eismo saugumui. Tai 5 atvejais daugiau negu 2009 metais. 2010 metais, chuliganiško vairavimo atvejų nustatyta 56, t.y. 27 mažiau negu 2009 m.

2011 metais nagrinėjamos rūšies pažeidimų padaugėjo. Iš viso išaiškinta 510 pažeidimų, t.y. 47 procentais daugiau negu 2010 metais. Daugiausia, (368 pažeidimai) nustatyta pažeidimų už pavojingos situacijos sukėlimą arba vienu metu ar paeiliui padarant kelis eismo taisyklių pažeidimus keliančius grėsmę eismo saugumui. Lyginant su 2010 metais padaugėjo 31 atveju, su 2009 metais – 9 atvejais. Chuliganiško vairavimo atvejų užfiksuota 114, t.y. 14 atvejų daugiau negu 2010 metais ir 31 – negu 2009 metais.

Šios rūšies pažeidimų skaičiaus didėjimas galimai susijęs su eismo dalyvių drausmės ir vidinės kultūros mažėjimu bei iškreiptu supratimu apie transporto priemonės paskirtį ir panaudojimą. Viena iš pažeidimų gausėjimo priežasčių galima ir policijos pareigūnų kvalifikacijos didėjimas.

TYRIMO REZULTATAI IR JŲ ANALIZĖ

Chuliganiškas ir pavojingas vairavimas yra sunkiai suprantamos sąvokos. Administracinių teisės pažeidimų kodekse šios sąvokos yra apibūdinamos iš dalies. Asmenys, pažeidę ATPK esančias normas, kurios reglamentuoja chuliganišką ir pavojingą vairavimą, šių aplinkybių gana dažnai nesupranta.

Tyrimas buvo atliekamas 2012 metų sausio – kovo mėn., naudojant anketavimo metodą. Anketoje buvo pateikta 10 klausimų asmenims turintiems vairuotojo pažymėjimą. Dalis asmenų prisipažino, kad buvo bent kartą bausti už chuliganišką ar pavojingą vairavimą. Apklausoje dalyvavo 125 žmonės: 47 moterys ir 78 vyrai. Jų amžius pagal apklausos

duomenis pasiskirstė sekančiai: 1% respondentų nurodė, kad jų amžius yra iki 18 metų, 70,1% – 18 – 25 metų, 23,7% – 26 – 45 metų, 3,1% – 46 – 65 metai ir 2,1% nurodė daugiau kaip 65 metus. Respondentų vairavimo stažas atliktos apklausos duomenimis yra toks: 39,2% asmenų nurodė 1 – 2 metus, taip pat 39,2% nurodė – 3 – 6 metus, 10,3% – daugiau nei 10 metų, 6,2% apklaustųjų nurodė iki 1 metų vairavimo stažą, o 5,2% respondentų teigė turintys 7 – 9 metų vairavimo patirtį. Taigi, apklausoje dalyvavo daugiausia jauni (18 – 25 metų), turintys nedidelę vairavimo patirtį (vidutiniškai 1 – 6 metų) asmenys.

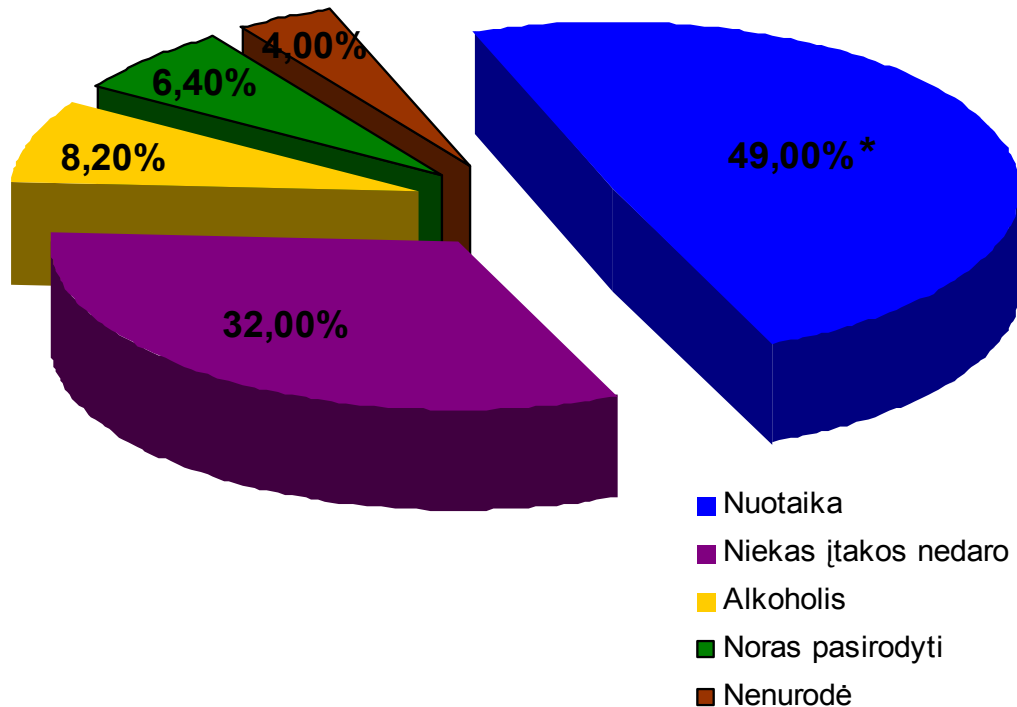
Į klausimą „Ar Jums pakanka informacijos apie vairuotojo pareigas kelyje“ 93,8% respondentų atsakė, kad pakanka, 6,2% nurodė, kad jiems nepakanka šios informacijos. Paprašyti apibūdinti pavojingo ir chuliganiško vairavimo sąvokas teisingai ar pakankamai suprantamai chuliganiško vairavimo apibrėžimą pateikė 32% respondentų, negalėjo apibūdinti chuliganišką vairavimą 68%, pavojingą vairavimą teisingai įvardino 35,1% respondentų, negalėjo įvardinti 64,9%. Informacijos apie atsakomybę už chuliganišką ir pavojingą vairavimą 30,9% respondentų nurodė, kad pakanka, o 69,1% atsakė, kad nepakanka šios informacijos. Taigi, iš šių gautų duomenų matyti, kad vairuotojams daugiausia pakanka informacijos apie vairuotojo pareigas kelyje. Tačiau apie chuliganiško ir pavojingo vairavimo apibūdinimą bei atsakomybę respondentai gauna informacijos nedaug.

Į klausimą „Ar esate susipažinę su Administracinių teisės pažeidimų kodekso nuostatomis, reglamentuojančiomis atsakomybę už chuliganišką ir pavojingą vairavimą“ respondentai atsakė taip: 14,4% respondentų yra gerai susipažinę su ATPK nuostatomis, reglamentuojančiomis atsakomybę už chuliganišką ir pavojingą vairavimą, 48,5% respondentų yra susipažinę su šiomis ATPK nuostatomis, tačiau žino ne viską ir 37,1% apklaustųjų nežino nieko apie šias nuostatas. Galima teigti, kad didžioji dalis respondentų yra susipažinę su atsakomybe, kuri kyla už pavojingą ir chuliganišką vairavimą.

Į klausimą „Ar yra tekę vairuoti transporto priemonę nesilaikant Kelių eismo taisyklių reikalavimų“ respondentai atsakė: 49,5% kelių eismo taisyklių dažnai nesilaiko, 43,2% šių taisyklių nesilaiko kartais. 1% respondentų visada nesilaiko šių taisyklių, o 6,3% laikosi kelių eismo taisyklių. Taigi, iš šių gautų duomenų matyti, kad respondentai nesilaiko kelių eismo taisyklių (kartais, dažnai) ir tik maža dalis respondentų nurodė, kad niekada nepažeidinėja KET.

Į klausimą „Kokios priežastys Jus įtakoja nesilaikyti Kelių eismo taisyklių“ didžioji dauguma respondentų nurodė, kad tam įtakos turi nuotaika (49,60%, $p < 0,01$). KET pažeidinėjimus iššaukiantys veiksniai parodyti 2 pav. Šią priežastį dažniausiai nurodo jauno

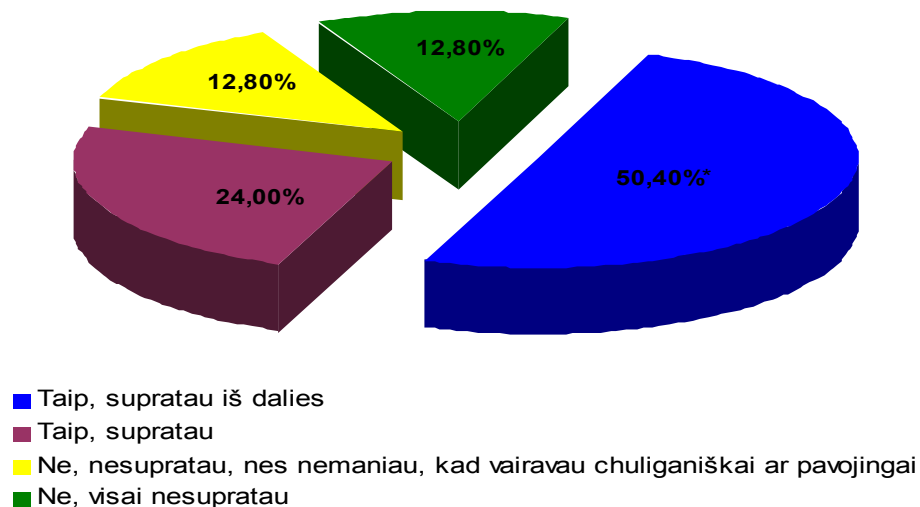
amžiaus asmenys. Manytina, kad tai amžiaus tarpsnis kai dar pilnai nesusiformavusi asmenybė, kuriai būdingi dažni nuotaikos svyravimai iššaukiantys neigiamus poelgius.

2 pav. Veiksniai lemiantys KET pažeidimus.

* $p < 0,01$, lyginant pasirinkusius atsakymą „Nuotaika“ su pasirinkusiais kitus atsakymus

Į klausimą „Ar teko būti nubaustam už chuliganišką ar pavojingą vairavimą“ 61,9% respondentų atsakė, kad buvo bausti už šį pažeidimą, o 38,1 % respondentų atsakė, kad nebuvo bausti. Tyrimo duomenys rodo, kad didesnė dalis apklaustųjų nebuvo bausti už chuliganišką ar pavojingą vairavimą.

3 pav. Respondentų supratimas, kodėl buvo bausti už chuliganišką ar pavojingą vairavimą.

* $p < 0,001$, lyginant pasirinkusius atsakymą „supratau iš dalies“ su pasirinkusius kitus atsakymus.

Atsakymų analizė rodo, kad statistiškai patikimai vyravo atsakymas, jog jie tai suprato tik iš dalies (50,4%, $p < 0,001$). Svarstytinios kelios šio reiškinio priežastys:

- 1) yra per menkos jų žinios apie saugų eismą,
- 2) jie per daug pasitiki savo jėgomis saugiai valdyti transporto priemonės ekstremaliose, dirbdinai susikurtose, sąlygose,
- 3) naiviai galvoja apie absoliutų nebaudžiamumą ar galimybę išvengti atsakomybės ir panašiai.

Palyginome gautus atsakymus į pirmą anketos klausimą su sekančiu klausimu, būtent: „Jūsų manymu, kas daro įtaką vairuotojams, vairuoti chuliganiškai ir pavojingai“, respondentai atsakė: 40,2% įtaką daro vairuotojo amžius, 26,8% nurodė, kad įtaką daro vairuotojo noras pasirodyti prieš kitus, 18,6% respondentų mano, kad įtaką vairuotojams daro alkoholis, 13,4% mano, kad įtaką daro vairuotojo vairavimo stažas ir tik 1% mano, kad tokiam elgesiui niekas nedaro įtakos. Analizė rodo, kad chuliganiškam ir pavojingam vairavimui daugiausia įtakoja amžius.

IŠVADOS

Teisės aktų analizė rodo, kad pavojingas vairavimas - tai transporto priemonių vairavimas, vienu metu ar paeiliui padarant kelis eismo taisyklių pažeidimus, keliančius grėsmę eismo saugumui, taip pat Kelių eismo taisyklių pažeidimas, sukėles pavojingą situaciją. Pavojingas vairavimas yra grėsmingas vairavimas, kito eismo dalyvio atžvilgiu, sukeltiant tokias situacijas, kurių pasekmė gali būti turto apgadinimas, sveikatos sutrikdymas ar net gyvybės atėmimas.

Tyrimo duomenys rodo, kad mūsų tirtame kontingente vyravo 18-25 metų amžiaus asmenys, turintys 1-6 metų vairavimo stažą. 93,8% respondentų teigė, kad informacijos apie vairuotojo pareigas kelyje pakanka, tačiau nepakanka informacijos apie chuliganišką ir pavojingą vairavimą, ir nepakankamai turi žinių apie numatytą atsakomybę už chuliganišką ir pavojingą vairavimą (susipažinę yra 30,9%). Dauguma respondentų, apie ATPK nuostatas, reglamentuojančias chuliganišką ir pavojingą vairavimą, žino nedaug arba visai nežino. Tik 14,4% respondentų teigė, kad yra gerai susipažinę su ATPK nuostatomis reglamentuojančiomis atsakomybę už chuliganišką ir pavojingą vairavimą. Didžioji dauguma respondentų nurodė, kad KET reikalavimus pažeidinėja dažnai arba kartais. Pusei visų

apklaustųjų respondentų, pažeidinėti KET, daro įtaką nuotaika. Respondentai, kurie buvo bausti už chuliganišką ir pavojingą vairavimą, ne visi suprato kodėl už tai yra baudžiami. Keturi pagrindiniai veiksniai skatinantys vairuotojus vairuoti chuliganiškai ir pavojingai, respondentų nuomone yra: vairuotojų amžius, vairavimo stažas, alkoholis, noras pasirodyti prieš kitus.

Manytina, kad daugelio asmenų, ypač jauno amžiaus, supratimas apie pavojingą ir chuliganišką vairavimą ir tokio vairavimo pasekmes yra nepakankamas. Tikėtina, kad šiuo klausimu didesnę indėlį turėtų įnešti vairavimo mokyklos ir plati švietėjiška veikla vykdoma per žiniasklaidos priemones.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodeksas, Vilnius, 2009;
2. Kelių eismo taisyklės, Vilnius, 2010;
3. Lietuvos Vyriausiasis Administracinis Teismas byla Nr. N⁴⁴⁴-665/2011, 2011 m. kovo 4 d., Vilnius;
4. Lietuvos Vyriausiasis Administracinis Teismas byla Nr. N⁴⁴⁴-3072/2010, 2010 m. gruodžio 23 d., Vilnius;
5. Lietuvos Vyriausiasis Administracinis Teismas byla Nr. N-261-7932/2010, 2010 m. gruodžio 2 d., Vilnius;
6. Lietuvos Vyriausiasis Administracinis Teismas byla Nr. N⁵⁷⁵-4414/2009, 2009 m. rugsėjo 18 d., Vilnius;
7. Lietuvos Vyriausiasis Administracinis Teismas byla Nr. N-261-2790/2009, 2009 m. gruodžio 4 d., Vilnius;
8. Lietuvos Vyriausiasis Administracinis Teismas byla Nr. N⁶²-2925/2010, 2010 m. vasario 12d., Vilnius;
9. Lietuvos Vyriausiasis Administracinis Teismas byla Nr. N⁴⁴⁴-212/2009, 2009 m. sausio 30 d., Vilnius;
10. Lietuvos Vyriausiasis Administracinis Teismas byla Nr. N⁴⁴⁴-520/2011, 2011 m. vasario 18 d., Vilnius

AGGRESSIVE (ROWDY) AND DANGEROUS DRIVING, AS A VIOLATION OF ROAD RULES, EVALUATION

Valentinas Tumas
Mykolas Romeris University

Summary

Dangerous driving and especially the road rage (aggressive driving) is assigned to the roughest road traffic offenses, and the prevailing public opinion on this phenomenon is not adequate or even contrary to the rule of law. We believe that it is appropriate to do a research which would determine citizens' viewpoint and experience, so in the future we could control the spread of dangerous and aggressive driving. In this study, we tried to reveal the phenomenon of dangerous and aggressive

driving by the rule of law aspects. There was searched for the most characteristic examples of this phenomenon and provided its evaluation.

We have examined the road traffic reports of Police Service of Lithuanian about traffic safety of 2009 - 2011 in the country. We found out that by Administrative Code Article 124² (rowdy and dangerous driving) offenses average about 0.1 percent of all reported violations. Over the past three years, 1219 recorded violations, this is an average of 406.3 violations per year. Absolute numbers are not huge, but given the fact that the violations are serious and they have a tendency to increase, so there are plenty violations.

The survey shows that within our investigation prevailed a contingent of 18-25 years old citizens with 1-6 years of driving experience. 93.8% of respondents said that there is enough information about the driver's duties on the road, but there is a lack of information about the aggressive driving and dangerous driving, and lack of knowledge about responsibility for aggressive and dangerous driving (30.9% are aware). Most of the respondents know a little or nothing at all about Administrative Codes' provisions that regulate aggressive and dangerous driving. Only 14.4% of respondents reported that are familiar with the Administrative Codes' provisions regulating the responsibility for the aggressive and dangerous driving. The majority of respondents indicated that they often or sometimes violate the requirements of Road Rules. For half of all respondents the mood has influence for violating Road Rules. Some respondents who were penalized for aggressive and dangerous driving hadn't understood why they were punished for it. There are four main factors encouraging drivers to drive dangerously and aggressively, respondents included the following: driver's age, driving experience, alcohol, the desire to show off.

It is assumed that for many people, particularly young age, the awareness of dangerous and aggressive driving and the consequences of driving are not sufficient. It is likely that the study will indoctrinate the public with the existing problem and we believe that the driving schools should pay a greater attention to this issue as well as extensive educational activities carried out through the media.

Keywords: road rules, road safety, rowdy driving, dangerous driving.

Valentinas Tumas *, Mykolas Romeris universiteto Policijos veiklos katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: eismo saugumo keliuose tyrimas

Valentinas Tumas *, lecturer of Police Activities Department, Public Security Faculty of Mykolas Romeris university.
Research interests: road safety analysis.

KIOTO PROTOKOLO PERSPEKTYVOS KOVOS SU KLIMATO KAITA KONTEKSTE

Žana Vašcova

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 30310
El.paštas: Zana_Vascova@yahoo.com*

Santrauka Straipsnyje analizuojamas Kioto protokolo, skirto klimato atšilimo problemoms spręsti, nuostatų atitikimas šių dienų realijoms ir šio dokumento veikimo perspektyvos. Straipsnyje aptariamos dvi pagrindinės problemos, apsunkinančios Kioto protokolo įgyvendinimą, - tai nevienodai paskirstyta išpareigojimų našta valstybėms bei ekonominio protokolo naudingumo vertinimas. Šiuo metu būtent ekonomiškai besivystančios valstybės yra didžiosios teršėjos, tačiau Kioto protokolas neįpareigoja šių valstybių imtis privalomų priemonių mažinti oro taršą ir nenumato priemonių, kaip įpareigoti ekonomiškai sustiprėjusias valstybes išpareigoti mažinti išmetamų teršalų kiekį. Atskiros valstybės atsisako įgyvendinti Kioto protokolą, motyvuodamos jo vykdymo ekonominiu nuostolingumu. Straipsnyje daroma išvada, kad ši pozicija yra nepagrįsta ir naudojama kaip politinis įrankis. Taip pat daroma išvada, kad be ekonomiškai besivystančių valstybių dalyvavimo Kioto protokolo įgyvendinime nėra įmanoma suvaldyti klimato atšilimo proceso.

Pagrindinės sąvokos: Kioto protokolas, klimato atšilimas, lankstieji Kioto protokolo mechanizmai.

IVADAS

Pasaulinio klimato atšilimo problema šiuo metu yra itin aktuali. Visuotinai pripažįstama, kad nesiėmus priemonių mažinti šiltnamio efektą, pasaulio laukia ekologinė katastrofa, kuri tiesiogiai palies kiekvieną pasaulio valstybę, jos aplinką ir gyventojus¹, todėl kova su klimato atšilimu laikoma svarbiu tarptautiniu bei nacionaliniu uždaviniu. Tuo tikslu, kad būtų sumažintas pasaulinio klimato atšilimas, buvo pasirašytas Kioto protokolas², įpareigojantis valstybes sumažinti išmetamų teršalų į atmosferą kiekį. Protokolą yra pasirašiusi net 191 valstybė³. Tačiau mokslininkų tyrimai rodo, kad klimato atšilimas ne mažėja, o didėja⁴.

¹ Stern, N. Stern review on the economics of climate change [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2012-03-15]. <<http://apo.org.au/research/stern-review-economics-climate-change>>.

² Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change. UN Doc FCCC/CP/1997/7/Add.1, Dec. 10, 1997; 37 ILM 22 (1998).

³ Status of Ratification of the Kyoto Protocol [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2012-04-12]. <http://unfccc.int/kyoto_protocol/status_of_ratification/items/2613.php>.

⁴ Olivier, J.G.J. et al. Long-term trend in global CO₂ emissions. 2011 report [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://www.pbl.nl/en/publications/2011/long-term-trend-in-global-co2-emissions-2011-report>>.

Straipsnyje analizuojamas Kioto protokolo, skirto klimato atšilimu problemoms, spęsti, nuostatos, - jų atitikimas realijoms ir šio protokolo perspektyvos. Šio straipsnio **objektas** - Kioto protokolas, **tikslas** – įvertinti Kioto protokolo veikimo perspektyvas. Protokolo perspektyvumas bus vertinamas dviem aspektais – nustatant, ar protokolo nuostatos ir tikslai yra aktualūs ir todėl siektini, bei analizuojant, su kokiomis didžiausiomis problemomis susiduriama ir kokios yra tikėtinos problemos įgyvendinant šio protokolo apibrėžtus siekius.

Kioto protokolui yra skirta daug įvairaus pobūdžio straipsnių; šis dokumentas dėl savo svarbos yra analizuotas ir vertintas daugelio viso pasaulio politologų, ekonomistų, teisininkų ir aplinkosaugos specialistų. Tačiau Kioto protokolu reglamentuoti valstybių įsipareigojimai dėl nuolat kintančios ir todėl naujo vertinimo reikalaujančios realybės yra nuolat aktualus. Juolab, kad 2012 m baigiasi pirmasis Kioto protokolo etapas, kuriam pasibaigus turi būti iš naujo įvertintas šio dokumento tikslingumas ir aktualumas. Straipsnyje kompleksiškai buvo taikomi įvairūs metodai: deskriptyvinis, analizės, lyginamasis bei apibendrinimo.

KIOTO PROTOKOLO AKTUALUMAS

XX a. vidutinė pasaulio temperatūra pakilo maždaug 0,6°C, o vidutinė Europos temperatūra – daugiau nei 0,9°C. Šiltnamio efektą sukeliančių dujų koncentracija šiuo metu yra didesnė nei bet kada per pastaruosius 450 000 metų ir prognozuojama, kad ji vis didės. Mokslinių tyrimų duomenys rodo, kad tokio atšilimo priežastis yra žmogaus veiklos sąlygotos šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisijos. Prieš pramonės revoliuciją atmosferos CO₂ koncentracija buvo apie 280 ppm, šiandien ji yra apie 370 ppm ir šis skaičius auga⁵. Kadangi klimato sistemoje viskas vyksta lėčiau, dėl praityje išmestų teršalų XXI a. temperatūra dar pakils. Mokslinių tyrimų duomenys rodo, kad pagal pačias optimistiškiausias pasaulio klimato atšilimo prognozes, 2100 m. temperatūra pakils 1,8°C–4°C palyginti su 1990 m. lygiu. Tai reiškia, kad pasaulio temperatūra pakils trimis–šešiais kartais daugiau, palyginti su ikipramoniniu lygiu. Nieko nekeičiant, net ir geriausiu atveju temperatūra, palyginti su ikipramoniniu lygiu, pakils daugiau kaip 2°C⁶.

Kai kurios valstybės jau yra tiesiogiai nukentėję nuo klimato kaitos – pavyzdžiui, dėl klimato atšilimo, sąlygojusio vandens lygio pakilimą, Kiribačio Respublikos salos baigia

⁵ West, L. *What Causes Global Warming?* [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2012-02-17]. <<http://environment.about.com/od/faqglobalwarming/f/globalwarming.htm>>.

⁶ *Intergovernmental Panel on Climate Change* [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2012-02-12]. <<http://www.greenfacts.org/glossary/ghi/ipcc.htm>>.

paskęsti. Dėl vandens lygio pakilimo šios salos gyventojai jau dabar yra priversti palikti savo gyvenamąsias vietas ir ieškoti prieglobsčio kitose valstybėse⁷.

Pasaulinio klimato atšilimo problemoms spręsti valstybės pasirašė daugybę susitarimų, programų, dokumentų ir mokslinių projektų. Vienas svarbiausių dokumentų šioje srityje – Jungtinių Tautų Bendroji Klimato Kaitos Konvencija (JTBKKK)⁸, įsigaliojusi 1994 m.⁹ 1997 m. buvo priimtas šios konvencijos Kioto protokolas¹⁰, kuris įsigaliojo 2005 vasario 16 d.¹¹ Kioto protokolą sudaro 28 straipsniai, A bei B priedai. Jame nurodoma, jog į B priedą įrašytos valstybės (tame tarpe ir Lietuvos Respublika), kiekviena atskirai ir visos drauge, užtikrina, kad bendras jų išmetamų šiltnamio efektą sukeliančių dujų (CO₂, metano, azoto oksido, hidrofluorangliavandenilių, perfluorangliavandenilių ir sieros heksafluorido) emisijos kiekis neviršytų joms nustatytų normų bei, kad pirmuoju išsipareigojimų laikotarpiu nuo 2008 m. iki 2012 m. būtų galima sumažinti tokių išmetamų dujų bendrą kiekį, palyginti su 1990 m., bent 5 %. Kioto protokolas numato tris mechanizmus, kurių pagrindu valstybės, įtrauktos į protokolo I-ąjį priedą, privalo vykdyti savo išsipareigojimus, siekdamos mažinti CO₂ susiformavimą ir išmetimą į aplinką. Pastarieji valstybių išsipareigojimai gali būti vykdomi naudojant šiuos lanksčiuosius mechanizmus:

- Bendro įgyvendinamo projektų mechanizmą,
- Apyvartinių taršos leidimų prekybos mechanizmą,
- Švarios plėtos mechanizmą.

Bendro įgyvendinamo projektų mechanizmas – tai dviejų valstybių susitarimas, kurio pagrindu vienos valstybės subjektai investuoja į kitoje valstybėje įgyvendinamus projektus, kuriais siekiama sumažinti CO₂ išmetimus konkrečiuose taršos šaltiniuose toje kitoje CO₂, už tai gaudama iš pastarosios taršos mažinimo vienetus. Tai reiškia, kad viena valstybė, kurios pramonės įmonėms CO₂ sumažinimo kaštai yra labai dideli, investavusi į kitoje valstybėje įgyvendinamus Projektus, už investuotas lėšas gauna atitinkamą kiekį taršos mažinimo vienetų iš kitos valstybės, kurios įmonėms CO₂ sumažinimo išlaidos yra žymiai mažesnės.

⁷ Chapman, P. *Entire nation of Kiribati to be relocated over rising sea level threat* [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/australiaandthepacific/kiribati/9127576/Entire-nation-of-Kiribati-to-be-relocated-over-rising-sea-level-threat.html>>.

⁸ United Nations Framework Convention on Climate Change. 1771 UNTS 107; S. Treaty Doc No. 102-38; U.N. Doc. A/AC.237/18 (Part II)/Add.1; 31 ILM 849 (1992).

⁹ Lietuvos Respublikos Seimas JTBKKK ratifikavo 2002-11-19, įsigaliojo 2005-02-16. *Valstybės žinios*. 2002, Nr.126-5735.

¹⁰ Lietuvos Respublikos Seimas Kioto protokolą ratifikavo 2002-11-19; įsigaliojo 2005-02-16. *Valstybės žinios*. 2002-12-31, Nr. 126-5735.

¹¹ T.y. įsigaliojo po to, kai protokolą ratifikavo Rusija, kurios CO₂ išmetimai sudaro 17.4%. Tokiu būdu buvo įvykdyta Kioto protokolo sąlyga, pagal kurią jį ratifikuoti turi ne mažiau kaip 55 JTBKKK šalys, įskaitant išsivysčiusias šalis, kurių daliai tenkantis išmetamų CO₂ kiekis sudaro ne mažiau kaip 55% viso CO₂ išmetimo šioje grupėje.

Apyvartinių taršos leidimų prekybos mechanizmas – tai dviejų valstybių susitarimas, kurio pagrindu vienos valstybės subjektai perka iš kitos valstybės subjektų apyvartinius taršos leidimus. Šiuo atveju viena Šalis ne investuoja lėšas į kitoje valstybėje vykdomus Projektus, o perka iš kitos valstybės leidimus.

Švarios plėtros mechanizmas – tai susitarimas, kurio pagrindu viena valstybė investuoja į kitoje šalyje, kuri nėra įtraukta į Protokolo I-ąjį priedą, įgyvendinamus Projektus, už tai gaudama iš pastarosios patvirtintus taršos mažinimo vienetus.

Kaip matyti, šiais lankščiaisiais mechanizmais iš tiesų sukurta sistema, kuri yra nukreipta į veiksmingą klimato atšilimo problemos sprendimą. Mechanizmų tikslas – didinti klimato kaitos pasekmių švelninimo ekonominį efektyvumą, suteikiant valstybėms galimybes ieškoti būdų mažinti išmetamą šiltnamio dujų kiekį ne tik valstybės viduje, bet ir už jos ribų. Lankstieji mechanizmai yra paremti principu, kad šiltnamio dujų sumažinimas turi būti pasiektas kuo mažesniais kaštais. Kadangi šiltnamio dujų mažinimo kaštai skiriasi įvairiose šalyse, lankstieji mechanizmai sudaro sąlygas mažinti šiltnamio dujų išmetimus tose valstybėse, kur šie sumažinimai kainuoja pigiausiai. Nors dėl tam tikrų įgyvendinimo niuansų šie mechanizmai nėra vertintini tik teigiamai, tačiau iš esmės jie yra tinkama ir gana efektyvi priemonė sprendžiant klimato atšilimo problemą.

Kai kurios valstybės, nors ir pasirašė Kioto protokolą ir pripažįsta jo svarbą, išvelgia ir šio protokolo trūkumų. Vieni esminių priekaištų Kioto protokolo kūrėjams, kad šie remiasi ne moksliniais tyrimais, o spekuliacijomis, bei kad nustatydami veiklos sritis nedaro skirtumo tarp žmogaus ir ne žmogaus padarytų pokyčių. T.y. kritikai nurodo, jog Kioto protokolo rengėjai rėmėsi tyrimais, kurie prognozuoja klimato kaitą neatsižvelgdami į istorinius ir dabartinius klimato reiškinius, bei kad nediferencijuoja klimato kaitos pokyčių pagal tai, ar jie sukelti žmogaus, ar kitų aplinkybių. Kioto protokolo skeptikai daro prielaidą, kad Kioto protokolas galimai net negali būti veiksmingas, kadangi aplinkos pokyčiai didžiąja dalimi sąlygoti ne žmogaus veiklos, tačiau žmogaus nekontroliuojamų jėgų. To pasėkoje pokyčiai žmogaus veikloje (didinant ar mažinant išmetamų teršalų į orą kiekį) esminės įtakos aplinkai nedarys ir todėl šis dokumentas yra bereikšmis¹².

¹² Kenneth, G. *IPCC Global Warming Report Fails to Deliver Sound Policy 2001* [interaktyvus]. 2001 [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://reason.org/news/show/ipcc-global-warming-report-fai>>.

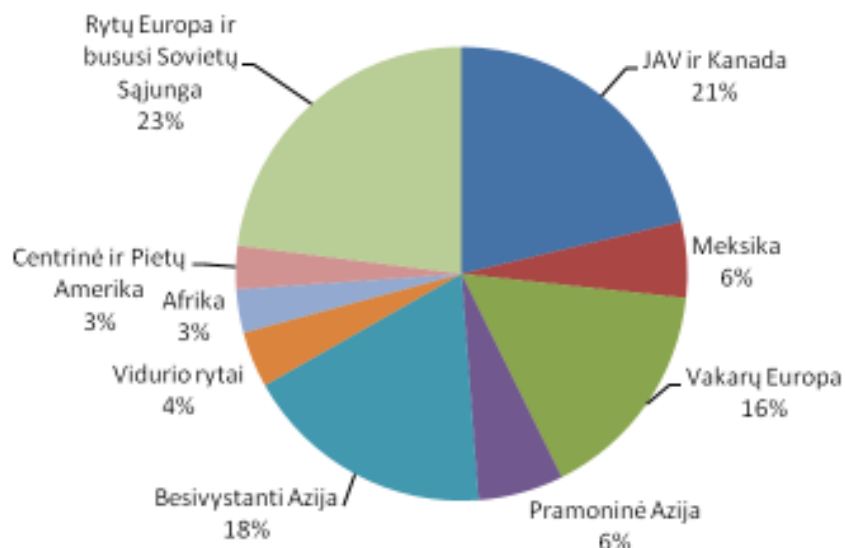
KIOTO PROTOKOLO ĮGYVENDINIMO PROBLEMOS

Bendra, bet skirtinga atsakomybė

Akivaizdu, kad su pasaulinio klimato atšilimu galima kovoti tik globaliu mastu, pavienės valstybės nėra pajėgios išspręsti pasaulinės klimato kaitos problemos. Kioto protokolas, nors pasirašytas 192 dalyvės, yra privalomas tik 40 valstybių, - kaip laikyta pasirašant protokolą, valstybėms su labiausiai išvystyta ekonomika. 1990 metais šioms valstybėms teko du trečdaliai visų kenksmingų dujų, išmetamų į atmosferą, tačiau šiuo metu joms tenka mažiau kaip vienas trečdalis¹³. Pagal mokslininkų pateiktas prognozes matyti, kad būtent besivystančios valstybės ateityje bus didžiausios oro teršėjos:

1 lentelė. Planuojama CO₂ emisija¹⁴

	JAV ir Kanada	Meksika	Vakarų Europa	Pramoninė Azija	Besivystanti Azija	Vidurio Rytai	Afrika	Centrinė ir Pietų Amerika	Rytų Europa ir busi Sovietų Sąjunga
1990	21,3%	5,4%	16,0%	6,1%	18,0%	4,0%	3,1%	3,1%	23,0%
2020	16,4%	8,4%	11,5%	5,1%	30,9%	6,4%	3,8%	6,3%	11,2%

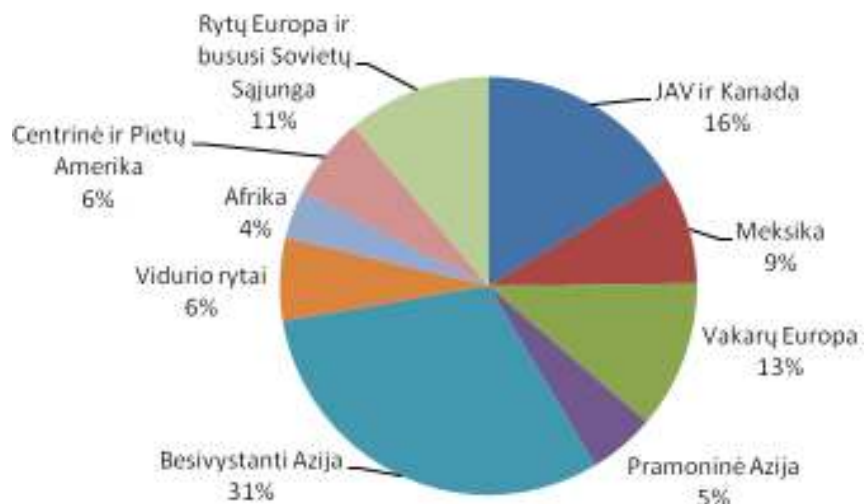
1 pav. 1990 milijonai metrinių tonų anglies dvideginio ekvivalento*

Nepaisant aplinkybės, kad būtent besivystančios valstybės yra potencialios didžiosios teršėjos, Kioto protokolas neįpareigoja šių valstybių imtis privalomų priemonių mažinti taršą. Taip pat Kioto protokolas nenumato priemonių, kaip įpareigoti ekonomiškai sustiprėjusias valstybes įsipareigoti mažinti išmetamų teršalų kiekį. Todėl akivaizdu, kad vien tik

¹³ World carbon dioxide emissions data by country: China speeds ahead of the rest [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://www.guardian.co.uk/news/datablog/2011/jan/31/world-carbon-dioxide-emissions-country-data-co2>>.

¹⁴ Šaltinis: Olivier, J.G.J. et al. Long-term trend in global CO₂ emissions. 2011 report [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://www.pbl.nl/en/publications/2011/long-term-trend-in-global-co2-emissions-2011-report>>.

ekonomiškai išsivysčiusios valstybės iš esmės nėra pajėgios vienos kovoti su klimato kaitą, mažinant išmetamų dujų kiekį: jei pastarosios valstybės net ir ženkliai sumažins išmetamų dujų kiekį, ši sumažėjusi dalis ženklesnės reikšmės klimato atšilimui.

2 pav. 2020 milijonai metrinių tonų anglies dvideginio ekvivalento*

Pastaba: * Be Kioto protokolo suvaržymų

Kioto protokolo įgyvendinimas nedalyvaujant besivystančioms valstybėms skeptikų vadinamas „pasakų sekimu“.¹⁵

Šiuo metu besivystančios valstybės įsipareigojimų pagal Kioto protokolą prisiimti nenori, pabrėždamos, kad būtent ekonomiškai išsivysčiusios valstybės yra atsakingos už pasaulinio klimato atšilimą, nes būtent dėl jų veiksmų prasidėjo klimato kaita¹⁶ - 2011 m. duomenimis, skirtumas tarp besivystančių ir išsivysčiusių šalių išmetamų teršalų kiekio į atmosferą sudaro apie penkis kartus; laikotarpiu nuo 1850 iki 2003 vien JAV į atmosferą išmetė 30 procentų visų pasaulio oro teršalų¹⁷. Remiantis šiuo faktu besivystančios valstybės reikalauja, kad būtent ekonomiškai pajėgesnės valstybės prisiimtų įsipareigojimus mažinti oro taršą. Taip pat šios valstybės nurodo, kad būtent ekonomiškai stipresnės valstybės turi

¹⁵ Fotopoulos, T. *Kyoto and other tales*. The International Journal of INCLUSIVE DEMOCRACY [interaktyvus]. 2005. [žiūrėta 2012-03-23]. <http://www.inclusivedemocracy.org/journal/newsletter/vol1_no4_kyoto.htm>.

¹⁶ Team, F. *China says Developed Countries bear “unshirkable responsibility” for causing global warming; Temperature in Beijing hits record high for February* [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2012-04-13]. <http://www.finfacts.ie/irelandbusinessnews/publish/article_10008982.shtml>; Yardley, J. *China Says Rich Countries Should Take Lead on Global Warming* [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2012-04-13]. <http://www.nytimes.com/2007/02/07/world/asia/07china.html?_r=1&ref=science>.

¹⁷ *Taking Responsibility: Why the United States Must Lead the World in Reducing Global Warming Pollution 2007* [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2012-04-13]. <http://www.pewtrusts.org/our_work_report_detail.aspx?id=32716>.

geresnių ir gausesnių išteklių mažinti oro taršą¹⁸. Nepaisant šių nesutarimų, turėtų būti akivaizdu, kad globalią problemą galima išspręsti tik veikiant bendrai; priemonių turi imtis visos valstybės - tiek išsivysčiusios, tiek ir besivystančio valstybės, nes vienos yra atsakingos už daugumą šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisiją, o pastarosios, augant jų ekonomikai, tampa vis didesnėmis teršėjomis. Be didžiųjų teršėjų dalyvavimo Kioto protokolo programoje neįmanoma pasiekti ilgalaikio išmetamų dujų sumažinimo efekto.

Kioto protokolo efektyvumą silpnina ir tai, jog nors Jungtinės Amerikos Valstijos ir pasirašė šį dokumentą, tačiau vėliau atsisakė jį ratifikuoti. JAV šiuo metu yra antra pagal dydį teršėja, - jai tenka net 17 procentų viso pasaulyje.¹⁹ Tuo atveju, jei JAV nevykdys Kioto protokolo, jo veiksmingumas tampa abejotinas. Panašią įtaką Kioto protokolo veikimo perspektyvoms daro Kinija. 2011 metų duomenimis, Kinija į orą išmetą daugiausia teršalų – 24 procentus visų pasaulio teršalų²⁰, tačiau ji nėra įsipareigojusi vykdyti Kioto protokolo nuostatų dėl šių teršalų kiekio sumažinimo. Šiuo metu yra susidariusi situacija, kad trys didžiausios pasaulio oro teršėjos, - Kinija, JAV ir Indija, - nesilaiko Kioto protokolo taisyklių. To pasėkoje savanoriškas apribojimų laikymasis visoms kitoms valstybėms iš esmės nekeičia pasaulio ekologinės padėties aplinkybių.

Ekologija versus ekonomika

Ekonominiai padariniai įgyvendinant Kioto protokolo nuostatas buvo vienas iš didžiausių susirūpinimą kėlusiu faktorių. Buvo suvokiama, jog Kioto protokolu įtvirtintų lanksčiųjų mechanizmų veikimas greitai neigiamų padarinių nesukels, tačiau buvo baiminamasi dėl ilgalaikių pasekmių. Rusijos Federacijos prezidento V. Putino patarėjas ekonomikos klausimais Andrej Illarionov taip įvertino Kioto protokolu įtvirtintų mechanizmų veikimą: „Kioto protokolas yra mirtis paktas, kad ir kaip keistai tai skambėtų, nes jo pagrindinis tikslas yra pasmaugti ekonomikos augimą ir ekonominę veiklą tose šalyse, kurios priima protokolo reikalavimus.“²¹ Būtent dėl ekonominių faktorių (t.y. nenoro naudotis lanksčiais mechanizmais – pirkti apyvartinių taršos leidimus) iš Kioto protokolo pasitraukė Kanada. Kaip nurodė Kanados aplinkos ministras Peter Kent, jeigu jo valstybė ir toliau laikytųsi Kioto

¹⁸ Revkin, A. C. *Imagine Everyone Was Equal, in Emissions 2008* [interaktyvus]. 2008 [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://dotearth.blogs.nytimes.com/2008/02/15/imagine-everyone-was-equal-in-emissions/>>.

¹⁹ Taylor, M.J. *New EPA Data Show Futility Of U.S. Carbon Dioxide Restrictions* [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://www.forbes.com/2011/02/23/china-carbon-dioxide-emissions-opinions-contributors-james-taylor.html>>.

²⁰ *Ibid.*

²¹ Beatty, A. *Kyoto accord is an 'international Auschwitz' says Putin aide 2004* [interaktyvus]. 2004 [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://euobserver.com/24/15207>>.

įsipareigojimų, tai jos biudžetui kainuotų 13,6 mlrd. dolerių, kas sudaro 1600 dolerių kiekvienai kanadiečių šeimai.²²

JAV savo poziciją neratifikuoti Kito protokolo grindė ekonomiais motyvais. JAV prezidentas J. W. Bush nurodė, kad Kioto protokolu prisiimtų įsipareigojimų vykdymas sukels neigiamų pasekmių JAV ekonomikai – valstijos patirs 400 bilijonų JAV dolerių nuotolį, bus prarasta 4,9 milijonai darbo vietų.²³ Toks JAV požiūris buvo kritikuojamas tiek kitų valstybių,²⁴ tiek ir pačioje JAV. JAV viceprezidentas Joseph Biden 2001 parašė laišką prezidentui Bush: “Klaidinga teigti, kad turime teikti pirmenybę ekonomikos augimui aplinkos sąskaita. Ypač atsižvelgiant į mūsų pasiektą pažangą kuriant technologinius laimėjimus ir gaunant naudą iš to, kad perėjome prie švaresnės energijos gamybos. Ankstesnė administracija sėkmingai dirbo su verslo ir aplinkosaugos grupėmis, kurių tikslas - apsaugoti tiek amerikiečių, tiek ir Pasaulio aplinkos interesus. Bušo administracijai būtų buvę protinga remtis šia sėkminga patirtimi“.²⁵ Nepaisant tiek išorinės, tiek ir vidinės kritikos, JAV iki šiol nėra įsipareigojusi vykdyti Kioto protokolo nuostatų.

Iki šiol nėra vieningai sutariama, ar iš tiesų Kioto protokolas neigiamai veikia valstybių ekonomikas. Viena vertus, valstybės priverstos investuoti į lanksčiuosius mechanizmus ir taip patirti nuostolių (nors kai kurios valstybės atvirkščiai – gali gauti pajamų, pardavinėdamos taršos leidimus), tačiau moksliniai tyrimai įrodo, kad tuo atveju jei nebus imamais priemonių mažinti klimato atšilimą, bendros išlaidos ir rizika dėl klimato kaitos, sumažins pasaulinį bendrąjį vidaus produktą (BVP) apie 5% kiekvienais metais. Mokslininkų paskaičiavimu, veiklos sąnaudos mažinant išmetamų šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekį kainuoja apytiksliai 1% pasaulio BVP kasmet²⁶. Atskirų valstybių pasisakymai dėl Kioto protokolo vykdymo finansinio nuostolingumo aspektu vertinti kaip valstybių vykdomos politikos dalis, politinis įrankis. Šią prielaidą pagrindžia Rusijos Federacijos prisijungimo prie Kioto protokolo aplinkybės – Rusija niekada neslėpė, kad prie šio protokolo prisijungė išimtinai tik

²² Carrington, D., Vaughan, A. *Canada condemned at home and abroad for pulling out of Kyoto treaty, 2011* [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://www.guardian.co.uk/environment/2011/dec/13/canada-condemned-kyoto-climate-treaty>>.

²³ *President Bush Discusses Global Climate Change, Press Release, June 11, 2001.* [interaktyvus]. 2001 [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/06/20010611-2.html>>.

²⁴ White, D. *US Refuses to Sign Pact to Stem Global Warming* [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://usliberals.about.com/od/environmentalconcerns/p/KyotoProtocol.htm>>.

²⁵ Roknich, D. *The President's Promise on Global Warming 2001* [interaktyvus]. 2001 [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://nyc.indymedia.org/en/2004/09/45540.html>>.

²⁶ Stern N., *The Economics of Climate Change* [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://www.hm-treasury.gov.uk/Search.aspx?terms=stern+the+economics>>.

dėl to savanaudiškų politinių – mainais už narystę tarptautinėje organizacijoje.²⁷ Pabrėžtina, kad kuo daugiau valstybių laikysis Kioto nuostatų, tuo mažesnis ekonominis poveikis teks kiekvienai šaliai atskirai. Kito protokolo analizė leidžia daryti išvadą, kad vienas iš didžiausių mechanizmų mažinant sąnaudas yra leidimų prekybos mechanizmas: esant didesnei rinkai, didesniai pasirinkimui, mažėja šių leidimų įsigijimo kaštai.

IŠVADOS

Kioto protokolo nuostatos šiuo metu yra itin aktualios ir reikalingos. Pasaulinis klimatas keičiasi intensyviai, jau yra įvykę negrįžtamų pokyčių, ir nesiėmus efektyvių priemonių nebus išvengta neigiamų globalinio atšilimo rezultatų. Kioto protokole nurodytų nuostatų tinkamas vykdymas yra būtinas siekiant išvengti katastrofiškų klimato kaitos pasekmių.

Kova su klimato kaita turi būti tarptautinė, o priemonės turi būti suderintos tarpvalstybiniu lygiu. Šiuo metu nėra bendros valios imtis priemonių stabdyti klimato kaitą.

Ekonomiškai besivystančios valstybės įsipareigojimų mažinti klimato kaitą nėra prisiėmusios, o Kioto protokolas neįpareigoja jų imtis privalomų priemonių mažinti taršą. Taip pat Kioto protokolas nenumato priemonių, kaip įpareigoti ekonomiškai sustiprėjusias valstybes įsipareigoti mažinti išmetamų teršalų kiekį. Vien tik ekonomiškai išsivysčiusios valstybės iš esmės nėra pajėgios vienos kovoti su klimato kaitą, mažinant išmetamų dujų kiekį: jei pastarosios valstybės net ir ženkliai sumažins išmetamų dujų kiekį, ši sumažėjusi dalis ženklesnės reikšmės klimato atšilimui. Šios aplinkybės apsunkina Kioto protokolo įgyvendinimą.

Kioto protokolo įgyvendinimas susijęs su valstybių patiriamais finansiniais nuostoliais. Dalis valstybių atsisakymą vykdyti Kioto protokolą grindžia pozicija, jog šis dokumentas sukels ilgalaikius neigiamus ekonominius padarinius, stabdys ekonominę vystymąsi, ir tuo pagrindu atsisako vykdyti protokolą. Ši pozicija yra nepagrįsta ir naudojama kaip politinis įrankis siekiant kitų tikslų. Labiau tikėtina, kad ilgalaikių neigiamų pasekmių Kioto protokolo nuostatų ir priemonių įgyvendinimas turėtų nesukelti, tačiau laukiama priešingo – teigiamo ekonomikai efekto.

²⁷ McLean, E.V., Stone, R.W. *The Kyoto Protocol: Two-Level Bargaining and European Integration*. International Studies Quarterly. [interaktyvus]. 2012. [žiūrėta 2012-03-23]. <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-2478.2011.00706.x/pdf>>.

LITERATŪRA

1. Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change. UN Doc FCCC/CP/1997/7/Add.1, Dec. 10, 1997; 37 ILM 22 (1998).
2. United Nations Framework Convention on Climate Change. 1771 UNTS 107; S. Treaty Doc No. 102-38; U.N. Doc. A/AC.23/18 (Part II)/Add.1; 31 ILM 849 (1992).
3. Beatty, A. Kyoto accord is an 'international Auschwitz' says Putin aide 2004 [interaktyvus]. 2004 [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://euobserver.com/24/15207>>.
4. Carrington, D., Vaughan, A. Canada condemned at home and abroad for pulling out of Kyoto treaty, 2011 [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://www.guardian.co.uk/environment/2011/dec/13/canada-condemned-kyoto-climate-treaty>>.
5. Chapman, P. Entire nation of Kiribati to be relocated over rising sea level threat [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/australiaandthepacific/kiribati/9127576/Entire-nation-of-Kiribati-to-be-relocated-over-rising-sea-level-threat.html>>.
6. Fotopoulos, T. Kyoto and other tales. The International Journal of INCLUSIVE DEMOCRACY [interaktyvus]. 2005. [žiūrėta 2012-03-23]. <http://www.inclusivedemocracy.org/journal/newsletter/vol1_no4_kyoto.htm>.
7. Intergovernmental Panel on Climate Change [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2012-02-12]. <<http://www.greenfacts.org/glossary/ghi/ipcc.htm>>.
8. Yardley, J. China Says Rich Countries Should Take Lead on Global Warming [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2012-04-13]. <http://www.nytimes.com/2007/02/07/world/asia/07china.html?_r=1&ref=science>.
9. Kenneth, G. IPCC Global Warming Report Fails to Deliver Sound Policy 2001 [interaktyvus]. 2001 [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://reason.org/news/show/ipcc-global-warming-report-fai>>.
10. McLean, E.V., Stone, R.W. The Kyoto Protocol: Two- Level Bargaining and European Integration. International Studies Quarterly. [interaktyvus]. 2012. [žiūrėta 2012-03-23]. <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-2478.2011.00706.x/pdf>>.
11. Olivier, J.G.J. et al. Long-term trend in global CO2 emissions. 2011 report [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://www.pbl.nl/en/publications/2011/long-term-trend-in-global-co2-emissions-2011-report>>.
12. President Bush Discusses Global Climate Change, Press Release, June 11, 2001. [interaktyvus]. 2001 [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/06/20010611-2.html>>.
13. Revkin, A. C. Imagine Everyone Was Equal, in Emissions 2008 [interaktyvus]. 2008 [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://dotearth.blogs.nytimes.com/2008/02/15/imagine-everyone-was-equal-in-emissions/>>.
14. Rognich, D. The President's Promise on Global Warming 2001 [interaktyvus]. 2001 [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://nyc.indymedia.org/en/2004/09/45540.html>>.
15. Status of Ratification of the Kyoto Protocol [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2012-04-12]. <http://unfccc.int/kyoto_protocol/status_of_ratification/items/2613.php>.
16. Stern, N. Stern review on the economics of climate change [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2012-03-15]. <<http://apo.org.au/research/stern-review-economics-climate-change>>.
17. Stern N., The Economics of Climate Change [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://www.hm-treasury.gov.uk/Search.aspx?terms=stern+the+economics>>.
18. Taylor, M.J. New EPA Data Show Futility Of U.S. Carbon Dioxide Restrictions [interaktyvus]. 2011 [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://www.forbes.com/2011/02/23/china-carbon-dioxide-emissions-opinions-contributors-james-taylor.html>>.

19. Taking Responsibility: Why the United States Must Lead the World in Reducing Global Warming Pollution 2007 [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2012-04-13]. <http://www.pewtrusts.org/our_work_report_detail.aspx?id=32716>.
20. Team, F. China says Developed Countries bear “unshirkable responsibility” for causing global warming; Temperature in Beijing hits record high for February [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2012-04-13]. <http://www.finfacts.ie/irelandbusinessnews/publish/article_10008982.shtml>;
21. West, L. What Causes Global Warming? [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2012-02-17]. <<http://environment.about.com/od/faqglobalwarming/f/globalwarming.htm>>.
22. World carbon dioxide emissions data by country: China speeds ahead of the rest [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://www.guardian.co.uk/news/datablog/2011/jan/31/world-carbon-dioxide-emissions-country-data-co2>>.
23. White, D. US Refuses to Sign Pact to Stem Global Warming [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-13]. <<http://usliberals.about.com/od/environmentalconcerns/p/KyotoProtocol.htm>>.

PROSPECT OF THE KYOTO PROTOCOL IN THE CONTEXT OF THE BATTLE AGAINST CLIMATE CHANGE

Žana Vašcova*

Mykolas Romeris University

Summary

In order to avoid negative potential outcomes of global warming, countries have adopted the Kyoto Protocol. It has been ratified by 192 countries and entered into force in 2005. This article analyses how the issues of the Kyoto Protocol for climate change compliance with the provisions of the present days and what are the perspective of the Protocol. The paper discusses two main problems impeding the implementation of the Kyoto Protocol – it is unevenly distributed commitment for countries and economic burden for protocol performance evaluation. Today the greatest polluters are economically developing countries. According to science researches the developing countries will be the greatest polluters in future as well. However, the Kyoto Protocol does not require these countries to adopt mandatory measures to reduce air pollution and does not provide means to bind committed-developed countries to reduce emissions. It is obvious, that economically developed countries are not able to single combat climate change by reducing emissions: if that countries latter even significantly reduce emissions, this decrease is more significant for values of global warming.

There are several countries that refuse to keep the Kyoto Protocol, because economically it is unprofitable. In the article it is concluded that this position is used as a political tool, because it is totally baseless. Research shows that if there will be no measures to reduce global warming, the overall costs and risks of climate change will reduce global gross domestic product (GDP) of about 5% each year, while operating costs by reducing greenhouse gas emissions by an estimated cost 1% of global GDP each year.

According to the article, the provisions of Kyoto Protocol are highly relevant and useful nowadays. The global climate changes very quickly, some irreversible changes already took place, and the effective measures are necessary in order to avoid the negative outcomes of global warming. The absence of these measures may course a great negative effect for the global climate. To keep the provisions is necessary in order to avoid catastrophic consequences in climate changes.

Keywords: Kyoto protocol, flexible mechanisms, global warming.

Žana Vašcova*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: asmens teisių apsauga, viešasis saugumas

Žana Vašcova*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Law, Lector. Research interests: protection of individual rights, public safety.

HOLOGRAFINĖS INTERFEROMETRIJOS METODŲ TAIKYMO KRIMINALISTINIUOSE TYRIMUOSE GALIMYBĖS

Raimondas Vasiliauskas*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8-37) 303 645
El.paštas: r.vasiliauskas@mruni.eu*

Santrauka. Didėjant nusikalstamumo mastams ir darantis vis įvairiapusiškesniam nusikalstamų veikų pobūdžiui, nusikaltimų tyrimas šiuolaikinėmis sąlygomis reikalauja vis tobulesnių ir efektingesnių kriminalistinių tyrimo priemonių ir metodų. Viena iš krypčių galinti pagerinti šių klausimų sprendimą yra holografijos pasiekimų taikymas praktikoje. Holografija, kaip tyrimo metodas, naudojama įvairiose mokslo ir technikos srityse, kuriose pagrindinį vaidmenį vaidina šviesos bangų interferencija. Straipsnyje pateikiami pagrindiniai holografijos, kaip vieno iš kriminalistinio vaizdo fiksavimo metodų, skirtumai ir privalumai, taikymo galimybės, lyginant ją su kriminalistinės fotografijos metodu. Teoriškai ir eksperimentiškai pagrįstos vienos iš holografijos praktinio pritaikymo krypčių - holografinės interferometrijos, kaip turimų įkalčių tyrimo metodo galimybės, užkertant kelią, atskleidžiant ir ištiriant visuomenės saugumui padarytas pavojingas veikas. Išnagrinėta holografinės interferometrijos, kaip tyrimo metodo, samprata ir fizikinė prasmė, išanalizuoti galimi įkalčių tyrimo būdai, pateiktos techninės priemonės realizuojančios aptariamus tyrimo būdus, analizuojami atliktų eksperimentų metu gauti kokybiniai ir kiekybiniai rezultatai, pateikiama jų interpretacija.

Pagrindinės sąvokos: kriminalistika, kriminalistinio vaizdo fiksavimo metodas, holografija, holografinė interferometrija, interferograma.

ĮVADAS

Spartus šiuolaikinio mokslo ir technikos vystymasis bei naujausi pasiekimai sąlygoja efektyvių kriminalistikos metodų ir technikos priemonių atsiradimą ir panaudojimą, taikomų užkirsti kelią socialiai pavojingiems veiksams, bei atliekant surastų, paimtų ir užfiksuotų nusikaltimo įkalčių tyrimus. Vienas iš tokių metodų yra holografija¹, kuri apibūdinama kaip šviesos bangų struktūros užfiksavimo ir atkūrimo metodas, grindžiamas koherentinių šviesos bangų difrakcija ir interferencija.

¹Vienu iš labiausiai taikomų įvairiose šiuolaikinės visuomenės gyvenimo srityse atradimų fizikos srityje per paskutinius 60 metų galima laikyti Deniso Gaboro sukurtą šviesos bangos erdvinės struktūros užfiksavimo ir atkūrimo metodą, grindžiamą koherentinių šviesos pluoštelių difrakcija ir interferencija, pavadintą holografijos (viską užrašanti) vardu. Denisas Gaboras (*Dennis Gabor* 1900-1979) vengrų - anglų fizikas, Nobelio premijos lauretas (1971 m.) fizikos srityje - „už holografijos išradimą ir realizavimą“. Holografijos idėją pristatė 1948m., tačiau spartus jos vystymasis prasidėjo tik po 1960 m. metų, kai buvo išrastas koerentinės šviesos šaltinis - lazeris. Pirmoji holograma, kurioje užfiksuoti trimačiai objektai, buvo pristatyta 1962 m. JAV Mičigano technikos universiteto mokslininkų Emmett Leith ir Juris Upatnieks. 60-70 dešimtmetyje tarybinis fizikas Jurijaus Denisiukas (*Юрий Денисюк*), pirmasis užfiksavo tūrinę hologramą, kuri atkuriamą iprastoje baltoje šviesoje.

Įvairiapusiškas holografijos principų taikymas įvairiose mokslo, tame tarpe ir kriminalistikos, technikos ir meno srityse tapo įmanomas sukūrus optinius kvantinius generatorius - lazerius. Unikalios lazerio šviesos savybės, pačių lazerių didelis patikimumas, prieinamumas ir įvairių tipų pasirinkimo galimybė, priklausomai nuo sprendžiamų uždavinių sudėtingumo, tapo svarbiu faktoriumi taikant juos įvairiuose kriminalistiniuose tyrimuose². Pirmasis Lietuvoje (1971 m.) apie holografijos metodų taikymo galimybes kriminalistikoje savo darbuose atkreipė dėmesį prof. E. Palskys³. Tačiau praktiniai tyrimai šioje srityje dėl techninių galimybių ribotumo Lietuvoje atliekami nebuvo.

Holografijos metodai kriminalistiniuose tyrimuose dažniausiai įvardinami kaip vienas iš kriminalistinio vaizdo fiksavimo metodų. Kriminalistinėje praktikoje yra naudojami šie vaizdo fiksavimo metodai: kriminalistinė fotografija, kinematografija, kriminalistinis vaizdo įrašas, holografija, termografija, skaitmeninis vaizdo fiksavimas⁴.

Kaip ir kriminalistinėje fotografijoje, holografija užtikrina tiriamųjų objektų (toliau straipsnyje - objektų) atvaizdų užfiksavimą, saugojimą ir atgaminimą. Tačiau įprastoji fotografija pateikia tik plokščią tūrinio objekto atvaizdą, kuris matomas tik iš tam tikros vietos. Apžiūrint fotonuotrauką negalima matyti kas yra už daiktų, esančių priekiniame plane. Holografijos principai leidžia užfiksuoti ir atkurti ne dvimatį objekto vaizdą fotonuotraukos plokštumoje, bet jo išsklaidytas šviesos bangas su visomis jų charakteristikomis (sklidimo kryptimi, amplitude, faze, bangos ilgiu, poliarizacija) specialioje foto plokštelėje ar kitame specialiaame vaizdo užfiksavimo įrenginyje – hologramoje.

Galima išskirti šiuos pagrindinius fotonuotraukos ir hologramos skirtumus:

1. Hologramoje matomas užfiksuotas realaus tūrinio objekto menamas vaizdas trimatėje erdvėje. Realumas yra tame, kad hologramą galima stebėti ir fotografuoti iš skirtingų taškų, todėl matomomis tampa tos scenos dalys ir objektai, kurie yra nematomi stebint hologramą iš kitų taškų. Holograma tiksliai atkuria objekto paviršiaus faktūrą.

2. Kiekvienas hologramos taškas gali atkurti pilną objekto vaizdą, todėl atskiri hologramos defektai - trūkiai ar įbrėžimai praktiškai neįtakoja atkuriamo vaizdo kokybės, kuri nežymiai gali pasikeisti tik žymiai sumažinus hologramos geometrinius išmatavimus.

3. Hologramoje užfiksuojamas interferencinio vaizdo pasiskirstymas tarp objektinės

²Grigorovich, V.L.; Fedorov, G.V. *Golografija v kriminalistike* [Holography in criminology]. Minsk: Amalfeja, 2003.

³Kurapka E., et al. *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p 91-93.

⁴Novikovienė, L.; Kažemikaitienė, E. *Kriminalistikos paskaitų tezės*. MRU Teisės fakulteto Kriminalistikos katedra. Vilnius. 2007, 21 p. [žiūrėta 2012-03-05] <http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/katedros/Kriminalistikos%20katedra/2006_2007_m_m/APIE%20KATEDRA/metodinis_muitininkams.doc>

(išsklaidytos objekto) ir atraminės (apšviečiančios tik hologramą) šviesos bangų, todėl neegzistuoja tokios sąvokos kaip "negatyvas" ar "pozityvas".

4. Holograma tiksliai atkuria objektinę šviesos bangą tik griežtai išlaikius tam tikras atraminės šviesos bangos sąlygas ir tai leidžia vienoje hologramoje užfiksuoti skirtingus interferencinius vaizdus, o vėliau juos ir atkurti. Tokiu būdu vienoje hologramoje galima užfiksuoti kelias skirtingas to paties objekto fizines būsenas.

Holografijos principų taikymas kriminalistikoje yra įvairiapusiškas⁵, kaip pavyzdžiui:

1. Didelės apimties informacijos užrašymas, saugojimas, kodavimas, vaizdų atpažinimas ir sulyginimas (holografiniai atminties įrenginiai).

2. Mikroschemų gamybos technologijose, įvairių dokumentų apsauginių holografinių plėvelių ir ženklų gamyboje.

3. Dujinių srautų dinamikos, sproginų ir degimo procesų tyrimui.

4. Judančių objektų tyrimui (šaunamojo ginklo atskirų dalių deformacijos šūvio metu).

5. Šviesai skaidrių objektų vidinių ir išorinių defektų tyrimui (pvz. priklausomybės nustatymas, sulyginant kelias objekto dalis, rastas skirtingose paieškos vietose).

6. Sudėtingos formos šviesą atspindinčių ar skaidrių objektų paviršiaus mikroreljefo, formos kontrolei ir jų sulyginimui su etaloniniu paviršiumi (pvz. didelės vertės kristalų).

7. Objektų vidinių ir išorinių defektų bei deformacijų, kurie nepastebimi akiai ir atsiradę dėl nusikalstamos veikos poveikio, vizualizacijai, kuri atliekama taikant vieną iš labiausiai išvystytų ir praktikoje naudojamų holografijos krypčių - holografinę interferometriją.

Vaizduojamosios holografijos⁶ pasiekimai įgalina demonstruoti trimatėje erdvėje unikalius eksponatus parodose, reklamos tikslais ar taikyti ją mokomajame procese. Hologramose gali būti užfiksuojami greitai prarandantys savo formą ir fizikines savybes kriminalistiniai objektai ar nusikalstamos veikos priemonės (pavyzdžiui: šaunamieji ir nešaunamieji ginklai; įsilaužimo įrankiai ir pan.). Tokios hologramų kolekcijos gali būti naudojamos ne tik mokymo tikslams, bet ir praktiniame įvairių teisėsaugos padalinių darbe. Šiuo atveju holografijos naudojimas tokiems tikslams yra svarbus, nes nėra kitų priemonių, atkuriančių originalą tokiu dideliu tikslumu ir plačia menine galimybe. Priklausomai nuo

⁵Grigorovich, V.L., *supra* note 2.

⁶Denisjuk, Ju.N. i dr. *Opticheskaja golografija. Praktičeskije primenenija.*[Optical holography. Practical applications]. L.: Nauka, 1985.

hologramos paskirties ir objekto pobūdžio, vaizduojamojoje holografijoje gali būti naudojamos įvairios vaizdo užfiksavimo ir atkūrimo schemas, o taip pat įvairios registruojančios medžiagos ar įrenginiai⁷.

Atsižvelgiant į holografijos kaip į kriminalistinio vaizdo fiksavimo metodo esminius skirtumus, lyginat ją su kriminalistine fotografija, o taip pat į jos taikymo kriminalistinėje praktikoje galimybes, galima būtų išskirti tokius jos privalumus:

1. Metodo veikimas grindžiamas optikos ir mechanikos dėsniais, virpesių teorijos principais ir matematiniais skaičiavimais, todėl pilnai atitinka teisinės ekspertizės atlikimo principus ir svarbiausiam iš jų - išsaugo daiktinių įrodymų vientisumą. Šio metodo taikymas nesukelia mechaninio, cheminio ar kitokio ardančio poveikio, pakeičiančio ekspertizinio tyrimo objektą, o atvirkščiai išsaugo jo pirminę būseną.

2. Leidžia gauti objekto ar nusikaltimo pėdsakų kopijas, tiksliai atkartojančias visus jų trimatės erdvės ypatumus, o tai padidina identifikavimo galimybes.

3. Objektų, turinčių pėdsakų žymes ir greitai juos prarandančių dėl supančios aplinkos poveikio, hologramų gavimo metodai užtikrina ne tik individualių požymių išlikimą, bet ir pačio objekto akivaizdumą. Tai įgalina teisme naudoti hologramą kaip daiktinį įrodymą, kadangi ji išsaugo daikto vaizdą užfiksuotą betarpiškai po nusikaltimo, be vėliau atsirandančių pokyčių. Hologramos, kai kurių užsienio šalių baudžiamojo proceso kodekse, pripažįstamos kaip daiktinis įrodymas ar kitas informacijos nešėjas, esantis įrodymu šaltiniu⁸. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso⁹ 20 straipsnyje nurodoma, kad „įrodymai baudžiamajame procese yra įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys" ir kad „įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti šiame Kodekse numatytais proceso veiksmais“.

4. Užtikrina žmogaus teises, garbę ir orumą, kadangi techninės holografijos priemonės niekaip negali jų pažeisti. Holografijos metodai yra saugūs, nes nesukelia grėsmės baudžiamojo proceso dalyvių sveikatai ir gyvybei.

Nurodyti teiginiai rodo, jog yra aktualu moksliskai ir eksperimentiskai pagrįsti holografijos, kaip kriminalistinio vaizdo fiksavimo metodo galimybes, įvertinti surinktų įkalčių tyrimo metodų tobulinimo perspektyvas, pateikti technines priemones, kurių pagalba būtų galima išspręsti aktualius uždavinius - identifikuoti surinktus įkačius kaip įrodymus.

⁷Komar, V.G.; Serov, O.B. *Izobrazitel'naja golografija i golograficheskij kinematograf* [Graphic holography and holographic cinema]. M: Iskustvo, 1987.

⁸Grigorovich, V.L., *supra* note 2.

⁹Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (Žin., 2002, Nr. 37-1341, Aktuali redakcija 2011-12-31).

Straipsnio **tikslas** - teoriškai ir eksperimentiškai pagrįsti vienos iš holografijos praktinio pritaikymo krypčių - holografinės interferometrijos, kaip turimų įkalčių tyrimo metodo galimybes užkertant kelią, atskleidžiant ir ištiriant visuomenės saugumui padarytas pavojingas veikas. Įgyvendinant šį tikslą keliami šie **uždaviniai**: išnagrinėti holografinės interferometrijos, kaip tyrimo metodo, sampratą ir fizikinę prasmę, išanalizuoti galimus įkalčių tyrimo būdus, pateikti technines priemones realizuojančias aptariamus tyrimo būdus, įvertinti gautus kokybinius ir kiekybinius tyrimo rezultatus.

Tyrimo objektas - holografinės interferometrijos metodai ir priemonės, jų taikymo, atliekant įkalčių tyrimą, aspektai.

HOLOGRAFINĖS INTERFEROMETRIJOS SAMPRATA, METODAI IR JŲ FIZIKINĖ PRASMĖ.

Holografinė interferometrija - užfiksuotas dviejų šviesos bangų interferencinis vaizdas, gaunamas sąveikaujant hologramoje objekto išsklaidytai sudėtingai šviesos bangai su paprasta atramine (apšviečiančia tik hologramą) šviesos banga¹⁰. Unikali holografinės interferometrijos savybė yra ta, kad naudojant vieną ir tą patį atraminį šviesos pluoštelį, vienoje hologramoje (specialioje foto plokštelėje ar kitame specialiame vaizdo užfiksavimo įrenginyje) galima mažiausiai du kartus paeiliui užfiksuoti objekto atspindėtų skirtingais laiko momentais šviesos bangų interferenciją. Jeigu laike tarp hologramos eksponavimų¹¹ objektas ar kokios nors jo dalys pasislinko arba deformavosi, tai hologramos atkūrimo metu, tarp skirtingais laiko momentais hologramoje užfiksuotų objekto išsklaidytų šviesos bangų, atsiras tam tikras kelio eigos skirtumas iki hologramos. Dėl šio kelio eigos skirtumo, hologramos atkurtas objekto atvaizdo paviršius bus padengtas atitinkamos formos, tankio ir konfigūracijos paprastai stebimomis interferencinėmis linijomis, kurios ir teikia informaciją apie kokybinius ir kiekybinius pokyčius objekte, įvykusius tarp eksponavimų. Tokiu būdu hologramoje užfiksuotas ir atkurtas objekto vaizdas yra vadinamas holografine interferograma. Tiriamasis objektas gali būti šviesai skaidrus ar ją atspindėti difuziškai, turėti sudėtingą reljefą ir šiurkštų paviršių, nes visi šie veiksniai vienodai veikia abi atkurtąsias objekto šviesos bangas.

¹⁰Vest, Ch. *Golograficheskaja interferometrija*. [Holographic interferometry]. Per. s. angl. Pod redakciję Ju.I. Ostrovskogo. – M.: Mir, 1982.

¹¹Hologramos eksponavimas – laikotarpis, kurio metu hologramoje užfiksuojama objekto atspindėta ir atraminės šviesos bangų suminė interferencinė struktūra. Šio laikotarpio trukmę sąlygoja objekto difrakcinės charakteristikos, hologramos ir lazerio parametrai.

Kriminalistinėje praktikoje, atliekant turimų įkalčių tyrimus, holografinės interferogramos užfiksavimui ir atkūrimui gali būti naudojami tokie holografinės interferometrijos metodai:

1. Dviejų ekspozicijų metodas.
2. Realaus laiko metodas.
3. Suvidurkinimo laike metodas.
4. Strobolografijos metodas.
5. Porinių impulsų metodas.
6. Pėdsakų profilio metodas.

Kiekvienas iš šių nurodytų holografinės interferogramos užfiksavimo ir atkūrimo metodų yra realizuojamas atitinkamomis optinėmis schemomis ir yra naudojamas atsižvelgiant į objekto savybes, keliamus tyrimo uždavinius ir siekiamus gauti rezultatus¹².

Pagrindinis metodas, įgalinantis sulyginti dvi skirtingas objekto būsenas, yra dviejų ekspozicijų metodas^{13, 14}. Panaudojimo prasme šis metodas yra universalus, kadangi jo pagrindu yra realizuojami ir kiti aukščiau išvardinti metodai. Metodo esmė - vienoje hologramoje užfiksuojamos dvi skirtingos objekto būsenos. Pirmą kartą hologramoje objektas užfiksuojamas, kai jis yra pradinėje būsenoje, antrą kartą, kai jis yra paveiktas kokio nors išorinio poveikio, kaip pavyzdžiui slėgio, temperatūros, drėgmės, mechaninio apkrovimo ir pan.. Abiem atvejais hologramą apšviečianti atraminė banga lieka nekintama. Atkuriant tokią hologramą, abu užfiksuoti objekto vaizdai interferuoja vienas su kitu sudarydami holografinę interferogramą. Stebint hologramos atkurtą objekto vaizdą, jame matomos aukščiau aprašytos interferencinės linijos, kurių lokalizacijos vieta, tankis ir forma ant objekto paviršiaus yra esminis rezultatas, įgalinantis atskleisti net ir mažiausius objekto pokyčius, atsiradusius tarp dviejų ekspozicijų. Metodas gali būti realizuojamas naudojant nepertraukiamos spinduliuotės arba impulsinį lazerį. Tiriamų objektų spektras yra labai platus, kaip pavyzdžiui: greitaiegių procesų tyrimas (balistinė ekspertizė) panaudojant impulsinius lazerius, kriminalistinis dokumentų autentiškumo tyrimas (kriminalistinė dokumentotyra), šaunamojo ginklo dalių pėdsakai ant tūmelių (kriminalistinė ginklotyra), transporto priemonių kėbulo numerių kontrolė panaudojant nepertraukiamos spinduliuotės lazerius.

¹²Ostrovskij, Ju.I.; Shhepinov, V.P.; Jakovlev, V.V. *Golograficheskiye interferencionnyje metody izmerenija deformacij* [Holographic interference methods of measurement of deformations]. M.: Nauka, Gl. red. fiz-mat.lit., 1988.

¹³Vest Ch. *supra* note 10.

¹⁴Ginzburg, V.M.; Stepanov, B.M. *Golograficheskiye izmerenija* [Holographic measurements]. M.: Sov. Radio, 1982.

Realaus laiko metodas¹⁵ yra laikomas dviejų ekspozicijų metodo atmaina. Metodo esmė – pirmiausia holograme yra užfiksuojamas objektas, esant jam stacionarioje būsenoje. Po to holograma apšviečiama atramine banga. Šiuo atveju yra įvykdomos interferencijos sąlygos tarp realaus objekto išspinduliuotos šviesos bangos fronto ir atkurto iš hologramos menamo objekto vaizdo šviesos bangos fronto. Nekeičiant realaus objekto dislokacijos vietos, bet keičiant tik jo būseną (slėgio, temperatūros, drėgmės pokyčiai, virpesių sužadinimas objekte ir pan.), keisis jo padėtis menamo objekto vaizdo atžvilgiu ir šis pasikeitimas, sudarantis tam tikrus kelio eigos skirtumas iki hologramos, bus stebimas atsirandančių interferencinių linijų pavidalu, kurių dislokacijos vieta, forma ir tankis priklausys nuo išorinių poveikio priemonių bei tyrimo tikslų (pavyzdžiui tiriant deformacijas atsirandančias metalo paviršiuje suklastojus automobilio kėbulo numerius). Dėl šios priežasties metodas ir buvo įvardintas, kaip „realaus laiko“. Tyrimo rezultatai dažniausiai fiksuojami greitaigių filmavimo ar televizinių kamerų pagalba.

Suvidurkinimo laike ir stroboholografinis metodai^{16,17,18} praktikoje yra dažniausiai naudojami vizualizuojant ir matuojant neskaidrių objektų paviršiaus periodinius mechaninius virpesius. Šie metodai įgalina gauti žymiai didesnę informacijos kiekį lyginant su kitais bekontaktiniais matavimo ir neardančios kontrolės metodais. Šių metodų techninio realizavimo įranga, optinės schemas, jų veikimo principai ir ypatumai, gautų interferogramų analizė, plačiai ir išsamiai aprašyti aukščiau cituojamoje literatūroje, todėl šiame straipsnyje tai nepateikiama. Naudojant šiuos metodus informacija gaunama apie kiekvieno objekto paviršiaus taško virpesio amplitudę ir virpesio formą. Ši informaciją ypatingai svarbi tada, kai reikia sulyginti kelis tokius pačius objektus ir gauti vienareikšmišką atsakymą apie jų tapatumą ar skirtumą dėl objekte esančių defektų. Stroholografinis metodas taikomas, kai reikia tirti atskiras objekto periodinio mechaninio virpesio fazes¹⁹. Šie abu metodai taikytini, kai atliekant technines ekspertizes reikia surasti akiai nematomus paslėptus defektus, mikroįtrūkimus, įtempimų pasiskirstymą mechanizmų mazguose ar atskirose detalėse.

Porinių impulsų metodas realizuojamas naudojant impulsinius lazerius, kai reikia ištirti greitaigius procesus dujinėse terpėse (aerodinaminės, balistinės ir sprogimų ekspertizės metu)

¹⁵ Vest Ch. *supra* note 10, p. 218-225.

¹⁶ Ostrovskij, Ju.I.; Butusov, M.M. *Golograficheskaja interferometrija* [Holographic interferometry]. M.: Nayka, 1977.

¹⁷ Ostrovskij Ju.I., . *supra* note 12, p 209.

¹⁸ Vest, Ch. *supra* note 10, p. 196.

¹⁹ Vasiliauskas, R.; Palevičius, A.; Busilas, A.; Pilkauskas, K. *Strobe Holography for Interferogram of Analysis of Multimode Vibrations of Mechanical System*. *Mechanika*, 2011. 17(1): 78-84.

ar mechaninėse sistemose. Holograma, kaip ir dviejų ekspozicijų metodo atveju, užfiksuoja dvi objekto būsenas skirtingais labai trumpo laikotarpio momentais.

Pėdsakų profilio metodo (dažnai vadinamas holografiniu reljefo kontūrų formavimo metodu) esmė yra objekto vaizdo interferogramos formavime, kuri įgalina gauti informaciją apie visus trimačio objekto paviršiuje esančius reljefo ar mikroreljefo pasikeitimus ir geometrinius matmenis. Metodas realizuojamas keliais būdais, panaudojus dviejų ekspozicijų metodo principus²⁰.

Vienu būdu objektas, esantis stacionarioje būsenoje, hologramoje užfiksuojamas du kartus, kiekvieną kartą panaudojant skirtingo šviesos bangos ilgio lazerinį apšvietimą. Hologramoje užfiksuotas objektas atkuriamas tik vieno bangos ilgio šviesos šaltiniu. Objekto vaizdas bus suminis vaizdas dviejų objekto vaizdų, kurių vienas bus tam tikru dydžiu pasislinkęs atžvilgiu kito dėl skirtingo šviesos bangos ilgio antros ekspozicijos metu. Dėl to ant objekto vaizdo atsiras interferencinės linijos, analogiškos toms, kurios atsirastų, jeigu objektas tarp hologramos ekspozicijų būtų deformuotas ar pasislinkęs. Atitinkamai parinkus šviesos bangos ilgį ir optinės sistemos geometriją galima gauti interferencines linijas, kurios ir bus tiriamo objekto reljefo kontūrai. Kokybinė ir kiekybinė objekto analizė atliekama nufotografavus gautą interferogramą. Apskaičiuojamas intervalas tarp skirtingų interferencinių linijų gali būti nuo 2,5 mikrono iki kelių milimetrų.

Kitas būdas, kuris gali būti naudojamas objekto trimačio reljefo kontūrinių linijų sudarymui, yra imersinis metodas arba dviejų šviesos lūžio rodiklių metodas. Šiuo atveju naudojamas vieno šviesos bangos ilgio nepertaukiamo režimo lazeris. Objektas patalpinamas į šviesai skaidrią, tuščią ar pripildytą skysčio arba dujų mišinio su žinomu šviesos lūžio rodikliu, kiuvetę. Užfiksuoja pirmoji objekto holograma. Po to, pakeitus kiuvetėje skystį ar dujų mišinį kitu, kurio šviesos lūžio rodiklis yra kitas, toje pačioje hologramoje objektas užfiksuojamas antrą kartą. Ant hologramos atkurto objekto menamo vaizdo atsiras interferencinės linijos, kurios ir bus objekto reljefo kontūrinės linijos. Šios linijos atsiranda dėl nueinamo šviesos optinio kelio skirtumo panaudotuose skysčiuose ar dujų mišiniuose. Parinkus optinę tyrimo schemą, atitinkamus skysčius ar dujas su žinomais šviesos lūžio rodikliais, galima gauti objekto kontūrines linijas, apskaičiuotas intervalas tarp kurių gali būti mažesnis nei 0,2 ir didesnis nei 300 mikrometrų²¹.

²⁰Vest, Ch. *supra* note 10, p. 423-432.

²¹Vest, Ch. *supra* note 10, p. 425.

Šie trimačio objekto paviršiaus reljefo kontūrų gavimo būdai, dėl optinės schemos realizavimo paprastumo gali būti taikomi tiriant objekto paviršiaus reljefą techninės ekspertizės metu: dokumentotyroje (kai dokumentas suklastojamas skutimo, ėsdinimo, trynimo būdu); trasologijoje (analizuojant smūgio, slėgio ar suspaudimo pėdsakus, kurie gali būti sulyginami su įsilaužimo įrankių darbo paviršiumi), kriminalistinėje ginklotyroje (sulyginant šaunamojo ginklo daužiklio paliktą pėdsaką šovinio tutelėje ir kt.); matuojant objektų geometrinius matmenis, kai realių objektų apmatavimas yra problematiškas arba neįmanomas (pavyzdžiui atliekant slydimo pėdsakų reljefo ekspertizę); atliekant prietaisų optinių elementų kontrolę ir kt.

Be šių paminėtų būdų, objektų reljefo kontūrų gavimui ir jų sulyginimui yra naudojami skirtuminio reljefo metodai²²: etaloninės atraminės bangos metodas ir kompensacijos metodas, kurie gali būti taikomi sulyginant du iš pažiūros identiškus objektus.

Pagrindinis ir vienas iš svarbiausių visų aukščiau pateiktų holografinės interferogramos užfiksavimo ir atkūrimo metodų, kurie gali būti taikomi kriminalistinėje praktikoje sprendžiant įvairius kriminalistinės ekspertizės uždavinius, privalumas yra tas, kad tai neardančios kontrolės metodai. Galima akcentuoti tokius šių metodų pranašumus, lyginant su kitais optiniais matavimo ir tyrimo metodais:

1. Informacija apie matuojamus ar tiriamus parametrus vienu metu yra gaunama iš viso tiriamo objekto paviršiaus, kurio geometrinius išmatavimus apsprendžia holografinę interferogramą registruojančio įrenginio ir panaudotos lazerio šviesos parametrai.

2. Galima tirti trimačius veidrodžiškai ir difuziškai atspindinčius, šurkščius, taisyklingos ir netaisyklingos formos, o taip pat ir skaidrius objektus.

3. Galima matuoti statines ir dinamines tiriamų objektų (tame tarpe ir skaidrių) deformacijas, atlikti virpesių analizę, nustatyti ir pamatuoti objekto paviršiaus reljefo ir mikroreljefo geometrinius parametrus.

4. Matuojamų deformacijų, virpesių amplitudžių, geometrinių parametru dydis siekia nuo 0,12 mikrono (tai apie 480 kartų mažiau nei vidutinis suaugusio žmogaus plauko storis) iki kelių šimtų mikronų.

5. Optinių schemų elementams, kurių pagalba realizuojami skirtingi holografinės interferometrijos tyrimo metodai, nekeliama griežti reikalavimai, kadangi matavimo metu lyginami šviesos bangos frontai praėję tuo pačiu keliu.

²² *Ibid* p. 427.

6. Tyrimo rezultatai gaunami betarpiškai analizuojant interferencinių linijų pasiskirstymą ir jų formą, kurie yra sąlygojami tik tais pokyčiais, kurie įvyko objekto paviršiuje ar viduje laike tarp hologramos eksponavimo ir jos stebėjimo.

7. Atsižvelgiant į tyrimui keliamus uždavinius, objektai gali būti tiriami naudojant stacionarius arba mobiliuosius holografinius įrenginius²³.

ATLIKTŲ EKSPERIMENTŲ APRAŠYMAS IR GAUTŲ REZULTATŲ ANALIZĖ

Holografinių interferogramų užfiksavimo ir atkūrimo metodai, kurie gali būti taikomi kriminalistinėje praktikoje, buvo realizuoti KTU Mechatronikos instituto ir Tarptautinių studijų centro holografijos laboratorijose. Holografinių interferogramų užfiksavimas buvo vykdomas panaudojant sukurtą universalų holografinį matavimo įrenginį, kurio pagalba gaunamos kokybiškos interferogramos taikant įvairius holografinės interferometrijos metodus ir jų kombinacijas, o taip pat holografinę sistemą PRISM. Pagrindiniai šių įrenginių elementai:

1. Nepertraukiamo režimo ir impulsiniai lazeriai.
2. Tyrimo stendas (optiniai ir valdymo elementai, skirti hologramos užrašymui ir atstatymui).
3. Hologramą registruojančios medžiagos ar įrenginiai.
4. Holografinį vaizdą skenuojanti ir apdorojanti kompiuterizuota įranga.
5. Gautų rezultatų analizės programa.

Universalus holografinio matavimo įrenginio struktūrinė schema²⁴ ir sukurto stendo optinės dalies fragmentas pateikti paveiksle 1a, b.

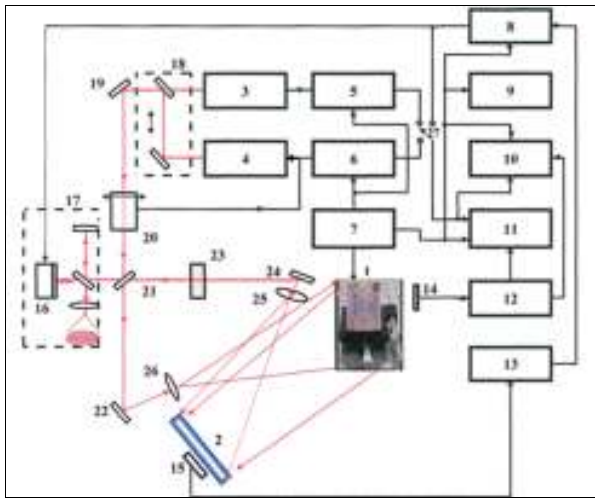
Straipsnyje pateikiami atlikti eksperimentiniai tyrimai kriminalistinės dokumentotyros srityje. Panaudojus holografinės interferometrijos suvidurkinimo laike metodą, buvo atliktas Lietuvos piniginių vieneto - lito - banknotų tyrimas²⁵. Šio tyrimo metu buvo iškelta hipotezė, kad akustiškai sužadinus kokybiškus banknotus atitinkamo dažnio ir amplitudės harmoniniais

²³ Gurevich, V.S., et. al. *Golograficheskij izmeritelnij kompleks novogo pokolenija dlja nerazrushajushhego kontrolja v promyshlennosti* [Holographic measuring complex of new generation for not destroying control in the industry]. *Izvestija Samarskogo nauchnogo centra Rossijskoj akademii nauk*, t.6, No.1, 2004, p. 88-102.

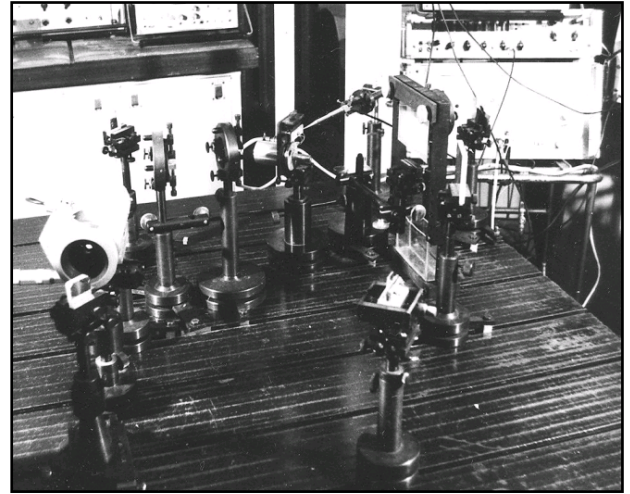
²⁴ Palevičius, A.; Ragulskis, K.; Vasiliauskas, R.; Bubulis A. *Historical Aspects and Future Perspective of Holography in Lithuania*. The Society for Experimental Mechanics. Proceedings of the International Symposium to Commemorate the 60th Anniversary of the Invention of Holography. Sheraton Springfield Monach Place Hotel, Springfield, Massachusetts USA, October 27 – 29, 2008. p. 368 - 377.

²⁵ Vasiliauskas, R.; Palevičius, A.; Butavičius, A.; Stupak V. *Holographic-Nondestructive Inspection of Litas Banknotes*. *Ultragarsas*, Nr.3(520). 2004. p. 38-41..

virpesiais, jų paviršiuje turėtų susiformuoti rezonansinių dažnių nuosavos virpesio formos, kurios būtų registruojamos interferogramų pagalba.

a)

b)

1 pav. a) - Holografinės interferometrinės sistemos struktūrinė schema, atliekant difuziškai atspindinčių ir skaidrių objektų tyrimą: 1- tiriamasis objektas (vairuotojo pažymėjimas), 2- holograma (fotoplokštelė arba vaizdo kamera registruojanti interferencinę struktūrą), 3- nepertraukiamos spinduliuotės lazeris (pvz. He-Ne lazeris LG-36), 4- impulsinės spinduliuotės lazeris (pvz. rubino lazeris), 5-15- elektroninė hologramos užrašymo valdymo sistema, 16-26- optiniai elementai formuojantys objektą apšviečiantį (objektinis spindulys) ir hologramą apšviečiantį (atraminis spindulys) spindulių pluoštus (pilnai ir dalinai spindulius atspindintys veidrodžiai, mikroobjektyvai, elektrooptinis moduliatorius);

b) - Holografinės interferometrinės sistemos optinės schemos fragmentas

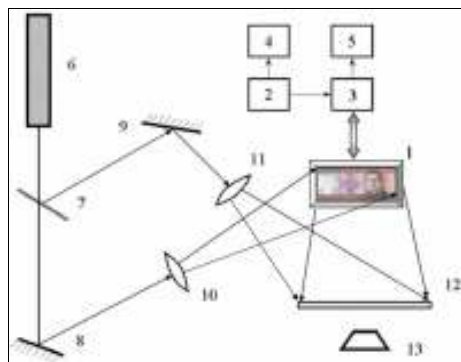
Iš lokalizuotų interferencinių linijų formos ant banknoto paviršiaus, būtų galima spręsti apie banknotų kokybę. Jeigu banknotas nėra kokybiškas, šios formos prie tų pačių sužadinimo sąlygų turėtų skirtis. Eksperimento metu buvo numatyti tokie pagrindiniai banknotų tyrimo etapai:

1. Banknotų įtvirtinimo būdų parinkimas.
2. Banknotų sužadinimo būdų parinkimas.
3. Banknotų rezonansinių virpesio formų nustatymas.
4. Hologramų, gautų suvidurkinimo laike metodu, analizė.

Šių etapų metu, siekiant gauti optimalius rezultatus, buvo keičiamos banknotų įtvirtinimo sąlygos ir akustinio sužadinimo signalo dažnis bei intensyvumas, buvo ieškomos tokios rezonansinės banknotų paviršiaus virpesio formos, kurios duotų maksimalų informacijos kiekį

kokybinės ir kiekybinės analizės atveju. Atliekant kiekybinę analizę remtasi skaitmeniniais metodais, bei mechaninių sistemų virpesių ir holografinės interferometrijos teorija^{26,27}.

Struktūrinėje tyrimo schemoje (2 pav.) nurodyti šie pagrindiniai elementai: specialus banknotų įtvirtinimo laikiklis 1, kuriame galima banknotus įtvirtinti visu kontūru arba tik pagal dvi priešingas kraštines, taip pat nustatyti atitinkamo dydžio mechaninius įtempimus; akustinio dažnio signalų generatorius 2; akustinių bangų sužadintojas 3; 4, 5- akustinio signalo parametrų kontrolės prietaisai; He-Ne lazeris 6; optiniai elementai: 7, 9, 11- formuojantys atraminę šviesos bangą, 7, 8, 10- formuojantys objekcinę šviesos bangą; holograma 12; foto įrenginys 13.

2 pav. Struktūrinė banknotų tyrimo schema suvidurkinimo laike metodu

Pateiktos banknotų interferogramos (3 pav.) iliustruoja kokybinius tyrimo rezultatus. Kokybiško banknoto atveju (3a pav.) paviršiaus virpesio forma akivaizdžiai skiriasi nuo virpesio formos „padirbto“ banknoto atveju (3b pav.).

3 pav. Kokybiško ir padirbto banknotų interferogramos gautos suvidurkinimo laike metodu

²⁶Vasiliauskas, R.; Palevičius, A.; Ragulskis, K. *Analysis of Holographic Interferograms by Ultrasonic Piezoelectric Transducers in the Investigation of Three-Dimensional Vibrations*. Acoustical Physics.1988. Vol.34(6). p.573-575.

²⁷Palevičius, A.; Vasiliauskas, R. *Application of Laser Interferometry and Holographic Methods for Analysis and Design of Vibrational Systems*. Virpesių mechanika ir technika. Vibroengineering: monografija. Lietuvos Mokslų akademija. - Vilnius : Lietuvos mokslas. 1998, Kn. 19, p. 358-381.

Pasirinkus atitinkamus banknoto apšvietimo ir hologramos stebėjimo kampus artimus banknoto virpesio normaline kryptimi atžvilgiu, bei atlikus atitinkamus matematinius skaičiavimus galima labai tiksliai nustatyti virpesio amplitudžių dydį abiem atvejais²⁸. Kokybiško banknoto atveju (3a pav.) maksimali viepesio amplitudė yra 0,4359 mikrono, padirbto banknoto atveju (3b pav.) yra 0,278 mikrono.

Gauti tyrimo rezultatai interferogramų pavidalu leido daryti išvadą, kad iškelta hipotezė yra teisinga. Suprantama, kiekvienas eksperimentinis tyrimo metodas turi savo privalumus ir trūkumus. Pateiktos metodikos trūkumas yra tas, kad tiriamų banknotų kupiūros turi būti naujos. Jei naudojami seni banknotai, banknotai, kurių mechaninės savybės yra pasikeitusios (suglamžyti, buvę vandenyje ir pan.) tai ir falsifikacijų aptikimo galimybė yra sudėtingesnė. Nepaisant to, tai nesumažina praktinės metodo vertės ir tai gali būti sėkmingai taikoma identifikuojant klastojimo atvejus. Apie tai, susipažinę su tyrimo rezultatais, pažymėjo Dvynių projekto “Policijos gebėjimų tirti nusikaltimus, susijusius su netikrais pinigais ir kitomis mokėjimo priemonėmis stiprinimas” LT05/IB/JH/02 ekspertai: Benoit Gosset, Belgijos centrinės kovos su netikrais pinigais įstaigos vadovas, Jean-Louis Perrier, Centrinio Prancūzijos kovos su pinigų padirbinėjimu biuro pavaduotojas operatyvinei veiklai ir mokymams ir Gerard Lacour, ES Dvynių projekto ilgalaikis ekspertas. Jų nuomone „įvertinus mokslininkų darbus, galima teigti, kad šie moksliniai tyrimai galėtų pasitarnauti euro gamybos procese ir padėtų suvienodinti euro gamybą įvairiose ES šalyse, kol kas atskirti tikriems pinigams nuo netikrų jie per sudėtingi, bet kai kurie mokslinių tyrimų elementai galėtų būti diegiami ar pritaikomi prie dabar esančių eurų tikrinimo aparatų“²⁹.

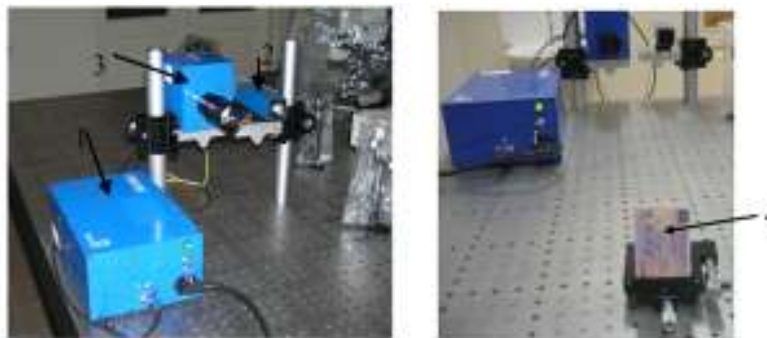
Dokumentotyros srityje taip pat atliktas tyrimas, leidžiantis įvertinti asmens tapatybę patvirtinančio dokumento autentiškumą³⁰ ar klastojimą, vienu metu visame jo plote. Realus laiko ir suvidurkinimo laike metodu buvo tiriami kelionės dokumentai (vairuotojų pažymėjimai – toliau pažymėjimai) pagaminti iš termoplastinės medžiagos, pasižyminčios tokiomis savybėmis, kaip skaidrumas, ypatingai aukštas smūginis atsparumas ir mechaninis tvirtumas. Šio tyrimo metu, kaip ir aukščiau aprašyto, buvo iškelta analogiška hipotezė. Tyrimo metu atsižvelgta į pažymėjimo (realūs matmenys – 85,7x54,1x0,8 mm) mechaninio įtvirtinimo, apkrovimo (lenkimas, sukimas, gniuždymas), virpesių sužadinimo būdus ir

²⁸ Vest Ch. *supra* note 10.

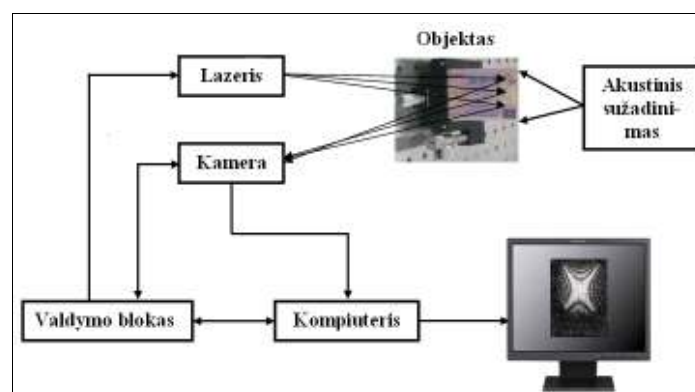
²⁹ Studijų aidai. Kauno technologijos universiteto laikraštis. 2007 m. rugsėjo 27 d. Nr. 15 (2106).

³⁰ Greičius, S.; Bubulis, A.; Vasiliauskas, R.; Jūrėnas, V. *Application of Laser Methods for Identification of Authenticity of Documents Fabricated from Thermoplastic Composite Material*. Journal of Vibroengineering. September 2010, Volume 12, Issue 3. p. 292-299.

dydžius, kurie turėjo užtikrinti grįžtamas deformacijas, o taip pat pažymėjimo paviršiuje sužadinamas nuosavas virpesio formas. Statistiniai pažymėjimų tyrimo suardančios kontrolės metodais rezultatai rodo, kad dažniausiai jie (siekiant juos suklastoti) yra pažeidžiami asmens foto atvaizdo srityje. Siekiant kuo mažiau įtakoti šią sritį mechaninio poveikio priemonėmis, buvo pasirinktas pažymėjimo tvirtinimas pagal priešingą foto atvaizdui kraštinę (pav. 4-4), kurios suspaudimo jėgos dydis ir plotas buvo vienodi visiems tiriamiems pažymėjimams. Tokiu būdu įtvirtintas ir akustiškai sužadintas pažymėjimo paviršius turėtų įgauti įvairias virpesio formas, kurios skirtusi viena nuo kitos priklausomai nuo išorinio akustinio sužadavimo šaltinio intensyvumo ir dažnio. Pagal lokalizuotų interferencinių linijų pasiskirstymą pažymėjimo paviršiuje galima būtų spręsti apie jo kokybę. Tyrimui atlikti panaudota holografinė sistema PRISM (4, 5 pav.) realizuojanti holografinės interferometrijos realaus laiko ir suvidurkinimo laike metodus.

4 pav. Holografinė sistema PRISM: 1 – valdymo blokas; 2 – objekcinio spindulio šaltinis; 3 – kamera; 4 – tiriamasis objektas – vairuotojo pažymėjimas

5 pav. Struktūrinė holografinės sistemos PRISM schema

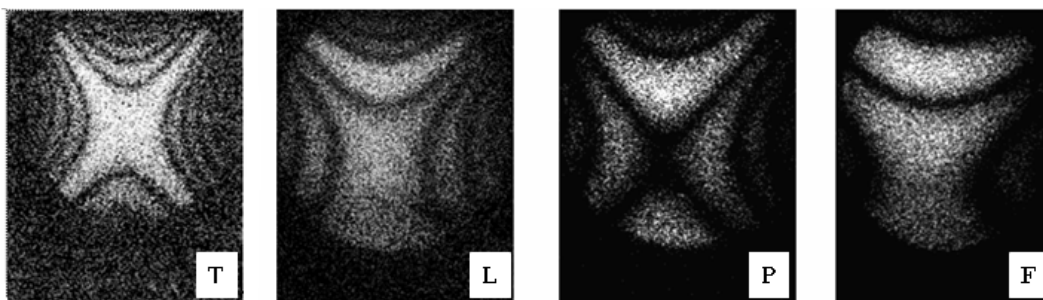
Tyrimui naudotas žalios spalvos ($\lambda=532$ nm) 20mW galingumo puslaidininkinis lazeris. Valdymo blokas objekcinį spindulį šviesolaidžiu nukreipia į optinę sistemą, kur jis yra išplečiamas ir nukreipiamas į pažymėjimą. Atraminis spindulys šviesolaidžiu patenka į video

kamerą, kur interferuoja su objektiniu spinduliu, atsispindėjusiu nuo pažymėjimo. Interferencinis vaizdas iš kameros siunčiamas į kompiuterį, kur specialios programos PRISMA-DAQ pagalba apdorojamas ir monitoriuje galima stebėti tiek dinaminius procesus vykstančius tiriamajame objekte, tiek ir deformacijas sąlygotas įvairių vidinių ir išorinių veiksnių realiame laike. PRISM sistema leidžia atlikti matavimus ir juos apdoroti mažiau nei per 5 minutes, užfiksuoja deformacijas mažesnes, nei 20 nm, matavimus galima atlikti realiame laike.

Buvo tiriami 4 pažymėjimai, vienas iš kurių buvo originalus, be jokių išorinių ir vidinių defektų, kiti trys su vidiniais defektais atsiradusiais klastojimo metu. Pirmiausiai buvo tiriamas originalus pažymėjimas. Plačiame išorinio, sužadinančio pažymėjimo virpesius, akustinio šaltinio dažnių ir intensyvumų diapazone, taikant holografines interferometrijos realaus laiko metodą, buvo stebimas interferencinių linijų pasiskirstymas pažymėjimo paviršiuje. Prie atitinkamų išorinio akustinio šaltinio dažnių (nuo 100 Hz iki 2 kHz) ir intensyvumų gautos pažymėjimo nuosavos virpesio formos (lokalizuotos jo paviršiuje interferencinių linijų pavidalu) dėl savo taisyklingo pasiskirstymo buvo pasirinktos kaip etaloninės ir buvo lyginamos su kitų tiriamų pažymėjimų gautais interferenciniais vaizdais.

Kaip pavyzdys pateikti charakteringi tyrimo rezultatai (pav. 6), leidžia įvertinti tiriamuosius pažymėjimus pagal interferencinių linijų pasiskirstymo pobūdį jų paviršiuje. Pateiktos visų keturių pažymėjimų interferogramos gautos prie to pačio išorinio, sužadinančio pažymėjimų virpesius, akustinio šaltinio dažnio, intensyvumo ir tvirtinimo būdo. Interferogramos pateiktos tokia tvarka: pirmiausiai paveiksle pateikiama interferograma pažymėjimo, kuris yra originalus, be jokių vidinių ir išorinių defektų – jis žymimas indeksu „T“, visi kiti pateikti paveiksle pažymėjimai turi vienokių ar kitokių defektų (pažeistas vidinis pažymėjimo sluoksnis, pakartotinio sujungimo defektai ir pan.). Prie paveiksle nurodytų sužadinimo šaltinio parametru, tiriamojo pažymėjimo „T“ paviršiuje gautas interferencinių linijų pasiskirstymas yra simetriškas centrinės dalies, kurioje yra asmens atvaizdas, atžvilgiu. Pažymėjimo paviršiuje sužadinti virpesiai stebimi tik kraštuose, centrinė baltos spalvos dalis per visą sužadinimo laiką buvo stabili ir joje virpesių neatsirado. Tai rodo, kad pažymėjimo vidinė struktūra ir paviršius yra nepažeisti. Eksperimentas prie tų pačių sužadinimo parametru kartojamas eilę kartų, siekiant įsitikinti gauto rezultato patikimumu. Pažymėjimų pažymėtų simboliais „L“, „P“, „F“ interferogramos akivaizdžiai skiriasi nuo etaloninės interferogramos. „L“ interferogramoje matomų interferencinių linijų pasiskirstymas yra artimas etaloniniam, tačiau akivaizdu, kad sužadinto pažymėjime virpesio amplitudė yra

žymiai mažesnė. Tai gali būti susiję su struktūriniais medžiagos, iš kurios jis pagamintas, pokyčiais. „P“ interferogramoje matomų interferencinių linijų pasiskirstymas yra priešingo pobūdžio nei etaloninio. Pažymėjime sužadintų virpesių amplitudė yra didžiausia centrinės dalies, kurioje yra asmens atvaizdas, atžvilgiu. Tai gali būti susiję su pažymėjimo sluoksnių sujungimo problema, kai centrinėje jo dalyje atsiranda makro (nuo 1 iki 2 mm²) tuštumos. „F“ interferogramoje matomų interferencinių linijų pasiskirstymas akivaizdžiai skiriasi nuo etaloninio. Iš sužadinto virpesio formos ir amplitudės galima daryti išvadą, kad pažymėjimas „F“ yra su žymiais defektais, atsiradusiais dėl jo klastojimo.

6 pav. Vairuotojo pažymėjimo virpesių formos esant išorinio akustinio virpesių sužadinimo šaltinio dažniui 417 Hz ir įtampai 20 V

Tyrimo metu gauti analogiški rezultatai bei atlikta jų analizė ir prie kitų akustinio sužadinimo šaltinio dažnių ir intensyvumų.

Svarbiausiu šio tyrimo rezultatu galima laikyti tai, kad buvo patvirtinta galimybė indentifikuoti asmens tapatybę patvirtinančio dokumento autentiškumą. Buvo nustatyti pagrindiniai pažymėjimo tvirtinimo būdai, jo virpesių sužadinimo parametrai (akustinio sužadinimo šaltinio dažnis, įtampa, atstumas iki tiriamo pažymėjimo), kurie gali būti taikytini visiems tokio tipo pažymėjimams. Pasirinktas optinės schemos elementų, tiriamo pažymėjimo ir vaizdo kameros išdėstymas holografines interferogramas registravimo metu, leido supaprastinti gautų interferogramų kiekybinę analizę³¹.

KITOS AKTUALIOS HOLORAFIJOS TAIKymo SRITYS KRIMINALISTIKOJE

Praktinės holografijos taikymo sritys kriminalistikoje yra tokios plačios, kad visas apžvelgti viename straipsnyje praktiškai yra neįmanoma, todėl šiame skyriuje atkreipsime dėmesį tik į kai kurias aktualias sritis. Naudojant ultragarso bangas galima sukurti akustinę hologramą. Garsas prasiskverbia į optiškai neskaidrius objektus, todėl akustine holograma

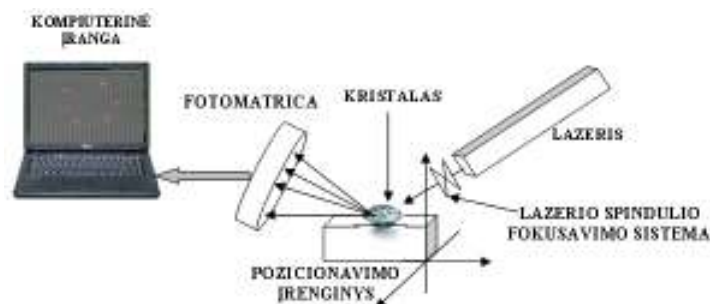
³¹ Palevičius, A., *supra* note 27.

galima sukurti trimatį vidinių objekto dalių atvaizdą, pvz.: žmogaus kūno organų, todėl yra plačios galimybės panaudoti medicinoje; restauruojant pastatus ir archeologijoje, kai reikia fiksuoti objektus ne esančius tiesioginio matymo zonoje.

Kriminalistinėje dokumentotyroje, nustatant nežymius spausdintų raidžių perstumimus ar pokrypius, tiriant rašymo popieriaus, kartono, pasų viršelių mikrostruktūrą, naudojami holografinis erdvinės filtracijos ir lazerinės liuminiscencijos metodai.

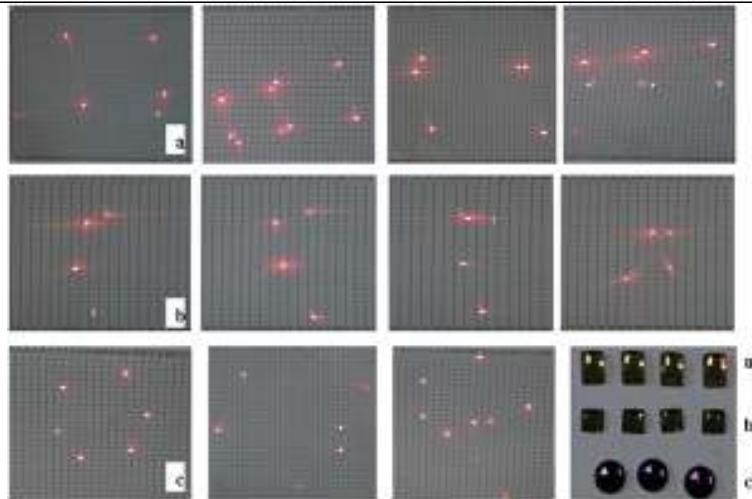
Užkertant kelią dokumentų klastojimui, pinigų padirbinėjimui ypatingai svarbią vietą užima holografinių apsaugos ženklų panaudojimas.

Holografiniai tyrimo metodai gali būti panaudoti ir kaip prevencinė priemonė siekiant užkirsti kelią galimiems nusikalstamiems veiksams³². Kaip pavyzdys, specializuota JAV firma įdiegė didelės vertės kristalų holografinius pasus, o taip pat kristalų identifikacijos metodą, pagal jų atspindėtas lazerio spindulių paliekamas žymes, kuris įgalina vienareikšmiškai identifikuoti konkrečius kristalus. Šiam identifikacijos metodui iliustruoti MRU VSF buvo sudarytas matavimo stendas (7 pav.) ir atliktas tyrimas, kurio rezultatai (8 pav.) patvirtino kristalų indentifikacijos galimybę: tokio pačio tipo kristalų atspindžiai yra akivaizdžiai skirtingi. Svarbiausias matavimo stendo elementas – pozicionavimo įrenginys, kurio pagalba identiškai, pagal tris erdvės koordinates, orientuojami kiekvieno tipo tiriami kristalai. Kristalo briaunų atspindėtos lazerio spindulių paliekamos žymės buvo stebimos ekrane ir fotografuojamos.

7 pav. Didelės vertės kristalų indentifikavimo sistemos struktūrinė schema
Sudaryta ir realizuota autoriaus kartu su MRU VSF kriminalistinės technikos ir priemonių specialistu
J. Jurčiukoniu

³² Toporkov, A.A.; Ishhenko, E.P. *Kriminalistika* [Criminology]. 2-e izd., ispr., dop., i perepab. M.: Kontrakt, INFRA-M, 2010. p. 138 [žiūrėta 2012-02-02] <<http://www.alleng.ru/d/jur/jur021.ht>>

8 pav. Vidutinės vertės kristalų pavyzdžiai a), b), c) ir atitinkamų kristalų lazerio spindulio atspindžių ekrane fonuotraumkos: eilutė a, eilutė b, eilutė c.

Kristalų atspindžius ekrane užfiksavo MRU VSF kriminalistinės technikos ir priemonių specialistas J. Jurčiukonis

IŠVADOS

Atlikta holografijos, kaip kriminalistinio vaizdo fiksavimo metodo, veikimo principų analizė parodė plačias jos galimybes atliekant įvairių kriminalistinių objektų tyrimus. Išskirti pagrindiniai šio metodo, lyginant jį su kriminalistine fotografija, privalumai leidžiantys užkirsti kelią visuomenei pavojingoms veikoms, kurios susijusios su pinigų, vertybinių popierių, dokumentų ir pramoninės gaminių klastojimu ir falsifikacija.

Išnagrinėti holografinės interferometrijos, kuri yra viena iš labiausiai išvystytų ir kriminalistinėje praktikoje taikomų holografijos krypčių, tyrimo metodai ir techninės priemonės naudojami atliekant kriminalistinius ekspertizinius tyrimus. Atlikta analizė parodė, kad sėkmingas holografinės interferometrijos metodų taikymas, atsižvelgiant į tiriamo objekto specifiką ir siekiamus gauti tyrimo rezultatus, priklauso nuo pasirinkto tyrimo metodo ir panaudotų techninių priemonių.

Atlikti tyrimai dokumentotyros srityje ir jų metu gauti rezultatai leidžia teigti, kad holografinės interferometrijos realaus laiko ir suvidurkinimo laike metodai kartu su virpesių mechanikos teorija tinkamai identifikuoja asmens tapatybę patvirtinančių dokumentų falsifikacijas ir klastotes. Tyrimo rezultatų, vizualizuojant gautas interferogramas, analizė atliekama kokybiniu ir kiekybiniu pavidalu. Įvertinami dokumentų vidiniai ir išoriniai defektai bei deformacijos, kurie atsiranda dėl nusikalstamos veikos poveikio.

LITERATŪRA

1. L R baudžiamojo proceso kodeksas (Žin., 2002, Nr. 37-1341, Aktuali redakcija 2011-12-31).
2. Denisjuk, Ju.N. i dr. *Opticheskaja golografija. Prakticheskiye primenenija*. [Optical holography. Practical applications]. L.: Nauka, 1985.
3. Ginzburg, V.M.; Stepanov, B.M. *Golograficheskiye izmerenija* [Holographic measurements]. M.: Sov. Radio, 1982.
4. Greičius, S.; Bubulis, A.; Vasiliauskas, R.; Jūrėnas, V. *Application of Laser Methods for Identification of Authenticity of Documents Fabricated from Thermoplastic Composite Material*. Journal of Vibroengineering. September 2010, Volume 12, Issue 3. p. 292-299.
5. Grigorovich, V.L.; Fedorov, G.V. *Golografija v kriminalistike* [Holography in criminology]. Minsk: Amalfeja, 2003.
6. Gurevich, V.S., et al. *Golograficheskij izmeritelnyj kompleks novogo pokolenija dlja nerazrushajushhego kontrolja v promyshlennosti* [Holographic measuring complex of new generation for not destroying control in the industry]. Izvestija Samarskogo nauchnogo centra Rossijskoj akademii nauk, t.6, No.1, 2004, p. 88-102.
7. Komar, V.G.; Serov, O.B. *Izobrazitel'naja golografija i golograficheskij kinematograf* [Graphic holography and holographic cinema]. M: Iskustvo, 1987.
8. Kurapka, E., et al. *Kriminalistikos technikos pagrindai*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p 91-93.
9. Novikovienė, L.; Kažemikaitienė, E. *Kriminalistikos paskaitų tezės*. MRU Teisės fakulteto Kriminalistikos katedra. Vilnius. 2007, 21 p. [žiūrėta 2012-03-05] http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/katedros/Kriminalistikos%20katedra/2006_2007_m_m_/APIE%20KATEDRA%20KATEDRA/metodinis_muitininkams.doc
10. Ostrovskij, Ju.I.; Shhepinov, V.P.; Jakovlev, V.V. *Golograficheskiye interferencionnyje metody izmerenija deformacij* [Holographic interference methods of measurement of deformations]. M.: Nauka, Gl. red. fiz-mat.lit. 1988.
11. Ostrovskij, Ju.I.; Butusov, M.M. *Golograficheskaja interferometrija* [Holographic interferometry]. M.: Nayka, 1977.
12. Palevičius, A.; Ragulskis, K.; Vasiliauskas, R.; Bubulis A. *Historical Aspects and Future Perspective of Holography in Lithuania*. The Society for Experimental Mechanics. Proceedings of the International Symposium to Commemorate the 60th Anniversary of the Invention of Holography. Sheraton Springfield Monach Place Hotel, Springfield, Massachusetts USA, October 27–29, 2008. p. 368 - 377.
13. Palevičius, A.; Vasiliauskas, R. *Application of Laser Interferometry and Holographic Methods for Analysis and Design of Vibrational Systems*. Virpesių mechanika ir technika. Vibroengineering : monografija. Lietuvos Mokslų akademija. - Vilnius : Lietuvos mokslas. 1998, Kn. 19, p. 358-381.
14. Toporkov, A.A.; Ishhenko, E.P. *Kriminalistika* [Criminology]. 2-e izd., ispr., dop., i perepab. M.: Kontrakt, INFRA-M, 2010. p. 138 [žiūrėta 2012-02-02] <http://www.alleng.ru/d/jur/jur021.htm>.
15. Vasiliauskas, R.; Palevičius, A.; Busilas, A.; Pilkauskas, K. *Strobe Holography for Interferogram of Analysis of Multimode Vibrations of Mechanical System*. Mechanika, 2011. 17(1): 78-84.
16. Vasiliauskas, R.; Palevičius, A.; Butavičius, A.; Stupak V. *Holographic –Nondestructive Inspection of Lith Banknotes*. Ultragarsas, Nr.3(520). 2004. p. 38-41.
17. Vasiliauskas, R.; Palevičius, A.; Ragulskis, K. *Analysis of Holographic Interferograms by Ultrasonic Piezoelectric Transducers in the Investigation of Three-Dimensional Vibrations*. Acoustical Physics. 1988. Vol.34(6). p.573-575.
18. Vest, Ch. *Golograficheskaja interferometrija*. [Holographic interferometry]. Per. s. angl. Pod redakcij Ju.I. Ostrovskogo. – M.: Mir, 1982.

19. Studijų aidai. Kauno technologijos universiteto laikraštis. 2007 m. rugsėjo 27 d. Nr. 15 (2106).

OPPORTUNITIES OF APPLICATION OF METHODS HOLOGRAPHIC INTERFEROMETRY FOR CRIMINALISTICS RESEARCHES

Raimondas Vasiliauskas*
Mykolas Romeris University

Summary

Increasing crime rates and making various nature of offenses, criminal investigation under modern conditions require ever more sophisticated and spectacular forensic investigation tools and techniques. One the way can improve these issues is the practical application of achievements in the holography. Holography as a research method used in various scientific and technical fields, where the main role of a light waves of diffraction and interference. In this paper presents the **major** holography, as one of the forensic image capture methods, the differences and advantages compared with forensics photography method and application opportunities of forensics research. In the article to get there its purpose - is theoretically and experimentally based on one of the practical applications of holography directions - holographic interferometry, potential as a research method for preventing, identifying and testing for public security by dangerous acts. Implementing this objective must be to meet these challenges: to explore the holographic interferometry as a research methods, concept and physical meaning, analysis of possible ways of testing the evidence, to analyze the evidence in the investigation of possible ways, the propose for realizing of technical measures discussed ways of testing, to evaluate these forthcoming results. Examined holographic interferometry to the study design and the physical meaning of the concept, analysed potential available research methods of the evidence (two-exposition, time-average, real-time, terrain contour formation) and their operating principles. Presented generated holographic stand flowchart and major items of equipment. In the experimental paragraph to give research the results in the field of document investigation. Studies have been performed in determining the monetary unit Lithuanian litas banknote counterfeiting capabilities and are perform a qualitative and quantitative analysis of the results. Another study of personal of document investigation has been made as to the authenticity of driver licenses for using of the holographic system PRISM. The obtained results suggest that the application of the methodology time-average can be authenticated quality and counterfeit documents. In the article drew attention to other possibilities of using holography in the criminalistic practice. An experiment confirming the identification of crystals in high-value opportunities.

Keywords: criminology, forensic image capture method, holography, holographic interferometry, interferograms.

Raimondas Vasiliauskas* Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: biometrija, holografinė interferometrija.

Raimondas Vasiliauskas* Mykolas Romeris University Faculty of Public security, Department of Police Activities, assoc. professor. Research interests: biometrics, holographic interferometry.

DZIUDO VARŽYBŲ VAIDMUO STATUTINIŲ PAREIGŪNŲ RENGIMO PROCESSE

Robertas Veršinskas*

*¹Vilniaus Gedimino technikos universiteto Kūrybinių industrijų fakulteto Kūno kultūros katedra
Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius
Telefonas 861047146
El. paštas: robertas.versinskas@gmail.com*

Aistis Gaidelis**

*²Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8~37) 303652
El. paštas: aistisjudo@yahoo.com*

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjami būsimų statutinių pareigūnų specialaus taikomojo fizinio rengimo klausimai. Analizuojama dziudo reikšmė ugdant policijos pareigūnų fizines galias, gerinant jų psichologinį pasirengimą ir gebėjimą veikti sudėtingose ekstremaliose situacijose. Straipsnio tikslas – įvertinti 2010 ir 2011 metų studentams svarbiausiose dziudo varžybose atliekamus veiksmus, atskleisti varžybų imčių specifiką. Šiame straipsnyje padaryta išvada, kad imtynės ugdo pareigūnams reikalingus profesinius įgūdžius. Lietuvos studentų dziudo čempionatuose, SELL žaidynių dziudo varžybose, kuriose dominuoja skirtingo sportinio meistriškumo imtynininkai, pergalės dažniausiai pasiekiamos atliekant veiksmus, kuriuos pareigūnai naudoja ir profesinėje veikloje užtikrindami viešąją tvarką. Daroma prielaida, kad šios imtynės turėtų būti sudėtinė būsimųjų statutinių pareigūnų taikomojo fizinio rengimo dalis.

Pagrindinės sąvokos: dziudo technika, veiksmai parterėje, veiksmai stovėsenoje, metimai, smaugimai, išlaikymai, skausmingi veiksmai, veiksmų vertinimas.

IVADAS

Kiekviena aukštoji Lietuvos mokykla turi savo kūno kultūros programas, kurios remiasi specialistų rengimo ypatumais ir tradicijomis. Išskirtinį dėmesį bendrajam fiziniam rengimui arba specialiam fiziniui rengimui (specialusis fizinis rengimas – tai specializuotas bendrasis fizinis rengimas, kurio uždaviniai siauresni ir specifiški) skiriama mokymo įstaigose, kurios rengia statutinių tarnybų specialistus.¹

Statutinių pareigūnų rengimo prosese ypatingas dėmesys skiriamas taikomajam fiziniam rengimui. Jis suteikia galimybę efektyviai panaudoti turimus profesinius įgūdžius pavojingose praktinėse situacijose. Ypatingą susidomėjimą tarp pareigūnų kelia dvikovinės sporto šakos, kurių techninių elementų sąrašą sudaro veiksmai pareigūnų naudojami praktinėje veikloje,

¹ Ivaškienė, V.; Čepelionienė, J. *Studentų fizinis ugdymas ir saviugda: studijų knyga* / Lietuvos kūno kultūros akademija. Kaunas: LKKA, 2005. 206 p.

užtikrinant viešąją tvarką ar sulaikant besipriešinančius teisėtvarkos pažeidėjus. Viena iš šios rūšies sporto šakų yra gilias tradicijas Lietuvoje turinti dziudo. Ji labai efektyviai ugdo pareigūnams reikalingas fizines ypatybes ir psichologines savybes. Dziudo 1882 metais sukūrė japonų mokytojas Dzigoras Kanas (Jigoro Kano, 1859-1938), siekdamas ugdyti jaunuolių fizines ir dvasines galias. Šis kovos būdas kultivuojamas 176 pasaulio šalyse. Dziudo pagrindą sudaro dziudžitsu ir aikido veiksmi, atmetus visus smūgius ir pavojingus laužimus.²

Lietuvoje dziudo federacija įkurta 1972 m. ir buvo pavaldi tuometinės Tarybų Sąjungos dziudo federacijai. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, 1991 m. įkurta savarankiška Lietuvos dziudo federacija, kuri 1992 m. priimta į Tarptautinę dziudo federaciją ir Europos sąjungą. Lietuvos studentai dziudo kultivuoja nuo 1975 m. Per šį laikotarpį kvalifikuotų trenerių dėka buvo išugdyta daug puikių dziudo meistrų, kurie garsino Lietuvos vardą įvairaus rango varžybose³.

Dziudo technika susideda iš trijų skyrių: 1. Metimų technikos – *nage vaza*. 2. Veiksmų, atliekamų gulint – *katame vaza*. 3. Kovinės dalies – *ate vaza*. Metimų technika (*nage vaza*) skirstoma į dvi dalis – *tači vaza* (metimai atliekami tori stovint ir klaupiantis ant kelių), *sutemi vaza* (metimai atliekami tori krintant). *Tači vaza* skiriama į tris grupes: *te vaza* (rankų technika), *koši vaza* (liemens ir dubens technika), *aši vaza* (kojų technika). *Sutemi vaza* skiriama į dvi grupes: *ma sutemi vaza* (metimai atliekami krintant tori atbulomis ant tatamio) ir *joko sutemi vaza* (metimai atliekami krintant tori šonu ant tatamio). *Katame vaza* (veiksmi gulint) sudaro tris grupes: *asekomi vaza* (išlaikymai gulint), *šime vaza* (smaugimai), *kansecu vaza* (skausmingi veiksmi alkūnės srityje). Kovinė dalis – *ate vaza* – susideda iš dviejų grupių: *ude vaza* (smūgių rankomis ir smūgių atrėmimo technika) ir *aši vaza* (kojų spyrių ir spyrių atrėmimo technika). Varžybose kovinės dalies veiksmus naudoti draudžiama, jie skirti tik savigynai.^{4,5}

Varžybos – ekstramali situacija, kurioje būsimas pareigūnas, siekdamas pergalės, privalo racionaliai paskirstyti savo galimybes, pademonstruoti fizinius gebėjimus ir taktinių, techninių veiksmų įvairovę.⁶

² Gušauskas, V.; Mečkovskis A.; Veršinskas, R. Dziudo technikos veiksmų įvertinimo analizė. *Kultūra – ugdymas – visuomenė: mokslo darbai*. 2005, 1: 354-358.

³ Naužemys R. *Ažuolų giria*. Vilnius, 1996.

⁴ Bartulis, V. *Dziudo technikos mokymas ir tobulinimas*. Kaunas: LKKI, 1998. 53 p.

⁵ Obcarskas, L.; Linonis, V.; Mikalauskas, R.; Ivanovas D. *Dziudo technikos pagrindai*. Mokomoji knyga. Kaunas: Technologija, 2010.

⁶ Stonkus, S. *Olimpinis sportas: Olimpijos ir olimpinės žaidynės*. Kaunas: Šviesa, 2000. 429 p.

Šiuo metu Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto (VSF) studentams vykdomi du privalomi savaitiniai kovinės savigynos užsiėmimai. Mokymai vyksta dvejus mokslo metus arba keturis semestrus. Pavyzdžiui: teisės ir policijos veiklos, teisės ir valstybės sienos apsaugos programose studijų dalyko apimtis 280 valandų, kurso turinys laiko atžvilgiu (nuolatinių studijų studentams) paskirstytas taip: 6 val. – paskaitoms, 174 val. – pratyboms ir 100 val. – savarankiškam darbui.⁷

Daugelis dziudo technikos veiksmų vyrauja kovinės savigynos studijų dalyko programoje⁸. Studentai yra mokomi tokių dziudo metimų: metimas pamušant dubeniu; metimas per petį; metimas už abiejų kojų, arba vienos kojos; atpėšimas pamušant koją iš užnugario ir metimas užstatant koją iš priekio. Šiuos veiksmus galima taikyti kaip gynybą nuo smūgių rankomis arba spyrių kojomis, apsigynimą nuo dūrio peiliu ar kitu aštriu daiktu. Taip pat nuginkluojant pažeidėją, kuris grasina šaunamu ginklu ir kt.

Per pastaruosius 10 metų dziudo varžybų analizė nėra tirta, todėl yra tikslinga ištirti dziudo imtynių varžybų technikos analizę, kuri gali padėti nustatyti kovinės savigynos dalyko programoje numatytą tam tikrų technikos veiksmų pritaikymo efektyvumą praktikoje. O tai užtikrintų būsimųjų pareigūnų mokymo proceso optimizavimą.

Tyrimo objektas. Mykolo Romerio universiteto studentų – dziudo rinktinės narių varžybinės veiklos komponentai.

Straipsnio tikslas – nustatyti ir išanalizuoti Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto nuolatinių ir ištestinių studijų studentų techninius veiksmus, demonstruojamus 2010 metų Lietuvos studentų dziudo čempionate ir 2011 metų XXVII SELL žaidynių dziudo varžybose ir juos palyginti su veiksmais kuriuos studentai mokomi studijų procese.

Tikslui pasiekti keliami uždaviniai:

1. Nustatyti visus atliktus ir įvertintus technikos veiksmus stovėsenoje ir parteryje.
2. Išsiaiškinti dažniausiai atliekamus rezultatyvius veiksmus parteryje ir stovėsenoje ir juos palyginti su veiksmais kuriais studentai mokomi studijų procese.

Tyrimo metodai:

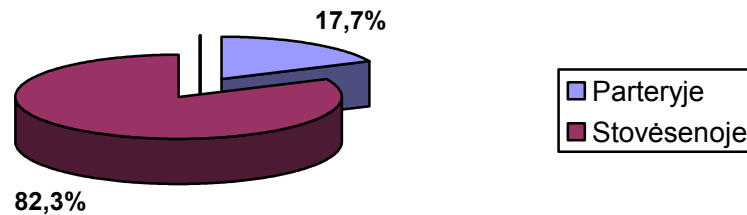
Mokslinės literatūros analizė. Varžybų ir imčių protokolų analizė. Pedagoginis stebėjimas. Metodinis statistikos metodai.

⁷ Mykolo Romerio universiteto Senato 2011 m. balandžio 22 d. nutarimas Nr.1SN-28 „Dėl Mykolo Romerio universiteto pirmosios pakopos, papildomųjų ir antrosios pakopos studijų planų patvirtinimo“.

⁸ Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Tarybos 2011 m. vasario 3d. nutarimas Nr. IVS-2.

TYRIMO REZULTATAI

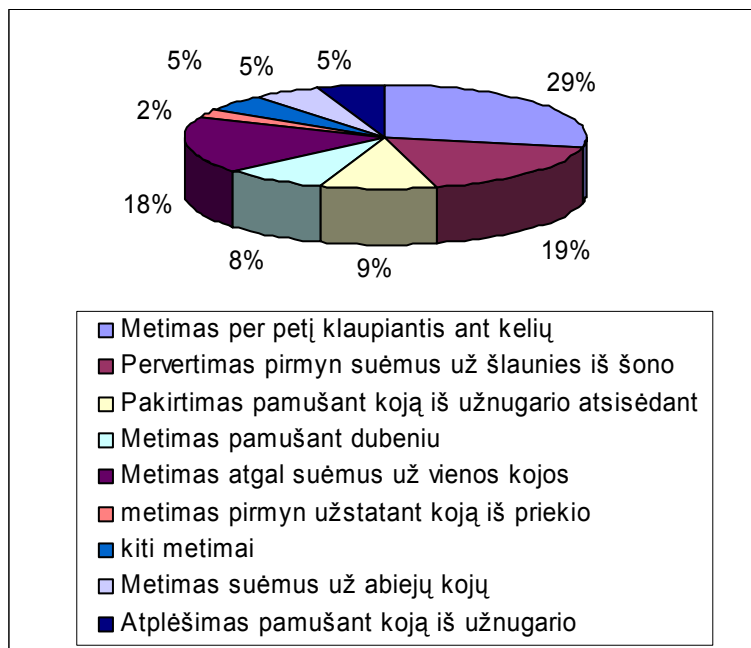
Tyrimo metu buvo išanalizuotos 72 imtys. Jų metu stovėsenoje atlikti 86 veiksmai, o parteryje 18 rezultatyvių veiksmų. Tai rodo, kad būsimieji pareigūnai, kaip ir dauguma Lietuvos dziudo meistrų, yra linkę daugiau kovoti stovėsenoje (1 pav.)

1 pav. Apskaičiuota procentinė dalis įvertintų veiksmų stovėsenoje ir parteryje

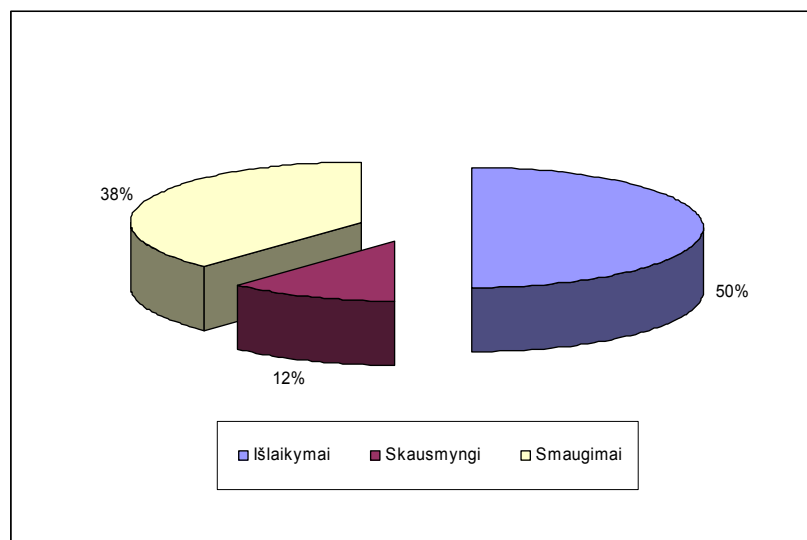
60 proc. MRU VSF studentų kovų, t. y. 43 imtys pasibaigė anksčiau laiko. Kovų metu buvo atlikta net 17 skirtingų rezultatyvių metimų (2 pav.). Ši metimų įvairovė rodo gana aukštą studentų – imtynininkų meistriškumo lygį. Net 29 proc. visų metimų rezultatyviai buvo įvertinti metimai per petį, klaupiantis ant kelio (arba kelių). Šis metimas yra giminingas metimui per petį, kurį fakulteto studentai yra mokomi atlikti studijų rengimo procese. Taip pat galima išskirti tokius metimus, kaip metimas atgal suėmus už vienos šlaunies iš šono, metimas atgal už vienos kojos ir metimą už kojų. Šie metimai yra giminingi metimui už vienos arba dviejų kojų atgal, kuris yra būsimiesiems pareigūnams dėstomo kovinės savigynos dalyko programoje. Todėl galima teigti, kad šie metimai yra efektyvesni ir rezultatyvesni už kitus metimus ($p < 0,05$).

Parteryje veiksmų atliekama mažiau. Imčių analizė parodė (3 pav.), kad parteryje dažniausiai pergalės pasiekiamos išlaikymais, tarp kurių vyrauja išlaikymai iš šono apkabinus kaktą ir išlaikymai iš šono, prakišus ranką per tolimesnę pažastį. Iš skausmingų veiksmų parteryje, varžybų metu atliekamas tik vienas veiksmas – alkūnės svertas į išorę, suėmus ranką tarp kojų, gulint skersai.

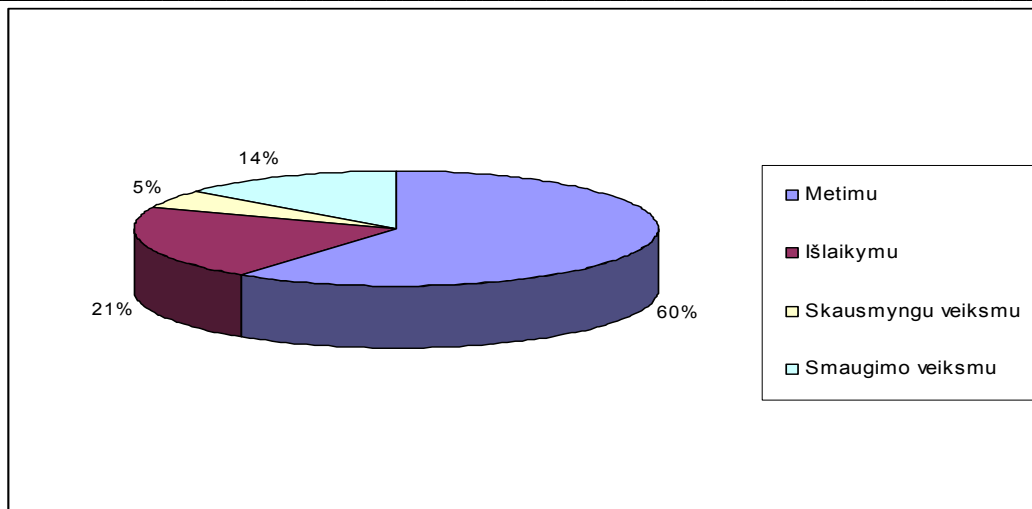
2 pav. Pateikiami įvertintų veiksmų stovėsenoje (metimų) procentiniai duomenys

Bet smaugimo veiksmas parteryje yra efektyvesnis už skausmingą veiksmą ($p < 0,05$), todėl galima teigti, kad studentai didesnę dėmesį studijų procese kreiptų į smaugimo veiksmą – iš užnugario, užspaudžiant dilbiu, sukabinus delnus.

3 pav. Populiariausi veiksmai parteryje

Varžybinės veiklos komponentų analizė leidžia teigti, kad net 60 proc. imčių studentai baigė anksčiau laiko (4 pav.), atlikdami metimus. Šis rezultatas patvirtina gerą būsimųjų paregūnų techninį ir taktinį pasirengimą. 40 proc. imčių buvo kovojama visą imties laiką.

4 pav. Analizuotų kovų baigtis

REZULTATŲ APTARIMAS

Analizuojant dziudo varžybinės veiklos komponentus, autoriai^{9,10,11} daugumoje darbų pateikia tik dažniausiai demonstruojamų technikos veikslių skaičių arba procentinę išraišką, ko nepakanka visapusiškai charakterizuoti imtynininką ar jo veiksmus. Būtina pažymėti, kad iš visų darbų, skirtų dziudo varžybinės veiklos analizei, išsiskiria vienas – Morgunov Ju. A.(1974) disertacija, kurioje autorius rekomenduoja individualizuoti užsiiminėjančių dziudo techninį – taktinį parengimą atsižvelgiant į sportininko morfologinius duomenis. Mūsų atliktame tyrime nepavyko nustatyti ryšio tarp imtynininkų antropometrinių duomenų ir jų atliekamų veikslių, dėl nedidelio skaičiaus aukšto sportinio meistriškumo sportininkų. Daugelis užsienio specialistų^{12, 13} teigia, kad vertinant techninį – taktinį aukštos kvalifikacijos dziudo meistrų rezultatyvumą pagrindinis rodiklis – metimas per pečius ar petį.

Kitų autorių¹⁴ nuomone, metimai pagal rezultatyvumą išsidėsto taip: metimai pamušant dubeniu, metimai suėmus už abiejų kojų, metimai per dubenį suėmus už kaklo, atplėšimas pamušant koją iš vidaus arba iš užnugario, išvedimas iš pusiausvyros užstatant koją iš priekio, pakirtimas pamušant koją.

⁹ Gušauskas, V.; Mečkovskis A.; Veršinskas, R. Dziudo technikos veikslių įvertinimo analizė. *Kultūra – ugdymas – visuomenė: mokslo darbai*. 2005, 1: 354-358.

¹⁰ Linonis, V.; Mikalauskas, R.; Obcarskas, L. Sambo imtynių vaidmuo statutinių pareigūnų rengimo procese. *Jurisprudencija*. 2004, 62(54): 59 – 65.

¹¹ Dementev, V. L. *Rol standartnykh polozhenij v formirovanii kombinacionnoy borby lezha v dzjudo i cambol/ sportivnaja borba*.M.: Fic, 1986.

¹² Dementev, V. L. *Rol standartnykh polozhenij v formirovanii kombinacionnoy borby lezha v dzjudo i cambol/ sportivnaja borba*.M.: Fic, 1986.

¹³ Kaplin, V. N. *Itogi podgotovki i vystuplenija dzjudoistov Rossii v Chempionate Evrope 2007 goda*. M.: RGUFK, 2007.

¹⁴ Svishhev, I. D. *Tekhniko – takticheskaja podgotovlennost dzjudoistov razlichnogo bozrasta i kvalifikacii. Dzjudo. Arkhangelckij dam „SK“, 2001, s.74 –78.*

Šiuos teiginius dalinai patvirtina ir mūsų darbo rezultatai (2 pav.), o esantys neatitikimai grindžiami užsienio mokslininkų tirtų dziudo meistrų ir mūsų tiriamųjų skirtingu meistriškumu.

Iš metimų krintant ant nugaros įvairūs autoriai¹⁵ išskiria metimus per galvą ir krūtinę, o iš veiksmų atliekamų krintant ant šono – pakirtimą pamušus koją iš užnugario, atsisedant.

Garsių Rusijos dziudo specialistų nuomone^{16, 17} kovojant parterėje rezultatyviausia yra išlaikymo veiksmų technika, kuri dažniausiai vertinama „ippon“ (10 taškų). Japonų autorių nuomone¹⁸, ypatingai rezultatyvūs išlaikymo veiksmai yra iš galvugalio, gulint skersai, iš šono suėmus galvą ir ranką. Mūsų tirti imtynininkai taip pat pergalių pasiekdavo išlaikymo veiksmais, tarp kurių vyravo išlaikymas iš šono, suėmus galvą ir ranką.

Specialioje literatūroje pateikti duomenys apie smaugimo ir skausmingų veiksmų technikos rezultatyvumą labai skiriasi. Vieni autoriai^{19,20} teigia, kad rezultatyvesni yra smaugimo veiksmai, kiti²¹ – kad skausmingi veiksmai. Straipsnio autorių tyrimo duomenys patvirtina užsienio specialistų V.N. Kaplin (2007) ir V.L. Dementev (1986) teiginį, kad pagal rezultatyvumą pirmoje vietoje yra išlaikymo veiksmų technika, antroje – smaugimo, trečioje – skausmingų veiksmų technika (3 pav.)

Kitos nuomonės yra ilgametis Lenkijos olimpinės dziudo rinktinės treneris M. Agam (1982). Jis teigia, kad aukšto sportinio meistriškumo dziudo meistrai parterėje dažniausiai atlieka smaugimo veiksmus, po to pagal eiliškumą – išlaikymo ir skausmingus veiksmus.

Japonų trenerių²² ir mūsų atlikto tyrimo metu gauti varžybinės veiklos rezultatai leidžia teigti, kad rezultatyviausias smaugimo veiksmas yra smaugimas iš užnugario užspaudžiant dilbiu, o iš skausmingų veiksmų – alkūnės svertas į išorę, suėmus ranką tarp kojų.

V. L. Dementev (1986) duomenimis veiksmus stovėsenoje sportininkai bando atlikti keturis kartus dažniau, nei parterėje, kas beveik atitinka gautus mūsų tyrimo rezultatus.

Apibendrinant galima teigti, kad dziudo imtynės tobulina pareigūnams reikalingas fizinius galias ir ugdo jų psichologines savybes, būtinas būsimai tarnybai. Dziudo varžybų

¹⁵ Yamashita Yasuhiro. The fighting spirit of judo. The technique and spirit to win. ISBN 1874572-15-1. Moskva, 2003.

¹⁶ Dementev, V. L. *Rol standartnykh polozhenij v formirovanii kombinacionnoj borby lezha v dzjudo i cambo/* sportivnaja borba.M.: Fic, 1986.

¹⁷ Kaplin, V. N. *Itogi podgotovki i vystuplenija dzjudoistov Rossii v Chempionate Evrope 2007 goda.* M.: RGUFK, 2007.

¹⁸ Yamashita Yasuhiro. The fighting spirit of judo. The technique and spirit to win. ISBN 1874572-15-1. Moskva, 2003.

¹⁹ Agam, M. *Tekhniko – takticheskaja podgotovka dzjudoistov i puti ejo sobershenstvovonija.* Avtoreferat dissertacii nasoiskanie uchjonoj stepenu kand. Ned. Nauk. M., 1982.

²⁰ Dementev, V. L. *Rol standartnykh polozhenij v formirovanii kombinacionnoj borby lezha v dzjudo i cambo/* sportivnaja borba.M.: Fic, 1986.

²¹ Kaplin, V. N. *Itogi podgotovki i vystuplenija dzjudoistov Rossii v Chempionate Evrope 2007 goda.* M.: RGUFK, 2007.

²² Yamashita Yasuhiro. The fighting spirit of judo. The technique and spirit to win. ISBN 1874572-15-1. Moskva, 2003.

metu studentai atlieka daug technikos veiksmų, kurie sudaro ir kovinių imtynių veiksmų bazinės technikos pagrindą. Varžybos – ekstramali situacija, kurioje būsimas pareigūnas, siekdamas pergalės, privalo racionaliai paskirstyti savo galimybes, pademonstruoti fizinius gebėjimus ir taktinių, techninių veiksmų įvairovę.

IŠVADOS

Išanalizavus dziudo varžybų metu atliekamus techninius veiksmus nustatyta, kad didžioji dauguma jų atliekami stovėsenoje ir vyrauja metimai per petį ar pečius priklaupus, pervertimas pirmyn suėmus už šlaunies iš šono, metimai suėmus už vienos kojos atgal, pakirtimai pamušant koją iš užnugario atsisėdant.

Rezultatai parodė, kad studentai ugdymo procese yra mokomi efektyvių veiksmų tik didesni valandų skaičių reikėtų kreipti į tokius metimus: metimas per petį ir metimas už abiejų arba vienos kojų atgal. Taip pat į smaugimo veiksmus. Nes gautų duomenų analizė atskleidė, kad dauguma varžybose atliekamų veiksmų pareigūnai naudoja ir praktinėje veikloje sulaikant agresyvius teisėtvarkos pažeidėjus.

LITERATŪRA

1. Mykolas Romeris universiteto Senato 2011 m. balandžio 22d. nutarimas Nr.1SN-28 „Dėl Mykolas Romeris universiteto pirmosios pakopos, papildomųjų ir antrosios pakopos studijų planų patvirtinimo“.
2. Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Tarybos 2011 m. vasario 3d. nutarimas Nr. 1VS-2.
3. Agam, M. *Tekhniko – takticheskaja podgotovka dzjudoistov i puti ejo sobershenstvovonija*. Avtoreferat dissertacii nasoiskanie uchjonoj stepenu kand. Ned. Nauk. M., 1982.
4. Bartulis, V. *Dziudo technikos mokymas ir tobulinimas*. Kaunas: LKKI, 1998. 53 p.
5. Butavičius, A.; Bartulis, V.; Dadelo S. Studentų, priimtų į Lietuvos teisės universitetą skirtingais mokslo metais, fizinis parenktumas. *Ugdymas, Kūno kultūra, Sportas*. 2001, 2(39).
6. Dementev, V. L. *Rol standartnykh polozhenij v formirovanii kombinacionnoj borby lezha v dzjudo i cambol sportivnaja borba*. M.: Fic, 1986.
7. Gušauskas, V.; Mečkovskis A.; Veršinskas, R. Dziudo technikos veiksmų įvertinimo analizė. *Kultūra – ugdymas – visuomenė: mokslo darbai*. 2005, 1: 354-358.
8. Yamashita Yasuhiro. *The fighting spirit of judo. The technique and spirit to win*. ISBN 1874572-15-1. Moskva, 2003.
9. Ivaškienė, V.; Čepelionienė, J. *Studentų fizinis ugdymas ir saviugda: studijų knyga / Lietuvos kūno kultūros akademija*. Kaunas: LKKA, 2005. 206 p.
10. Kaplin, V. N. *Itogi podgotovki i vystuplenija dzjudoistov Rossii v Chempionate Evrope 2007 goda*. M.: RGUFK, 2007.
11. Linonis, V.; Mikalauskas, R.; Obcarskas, L. Sambo imtynių vaidmuo statutinių pareigūnų rengimo procese. *Jurisprudencija*. 2004, 62(54): 59 – 65.
12. Naužemys R. *Ažuolų giria*. Vilnius, 1996.

13. Morgunov Ju. A. *Soveršenstvovanie techničeskogo masterstva v borbe dzjudo/* sportivnaja borba .M.: Fic, 1975.
14. Obcarskas, L.; Linonis, V.; Mikalauskas, R.; Ivanovas D. *Dziudo technikos pagrindai*. Mokomoji knyga. Kaunas: Technologija, 2010.
15. Stonkus, S. *Olimpinis sportas: Olimpijos ir olimpinės žaidynės*. Kaunas: Šviesa, 2000. 429 p.
16. Svishhev, I. D. Tekhniko – takticheskaja podgotovlennost dzjudoistov razlichnogo bozrasta i kvalifikacii. *Dzjudo*. Arkhangelckij dam „SK“, 2001, s.74 –78.

IMPORTANCE OF JUDO COMPETITION TO OFFICER TRAINING PROCESS

Robertas Veršinskas*

Vilnius Gediminas Technical University

Aistis Gaidelis**

Mykolas Romeris University

Summary

Research analyzing future officer applied special physical training questions. Analyzing judo development of police officers physical capacity, improving their psychological preparation, and ability to operate in difficult, extreme situation. Research aim is to evaluate 2010 and 2011 year specific moves made in student judo competition.

This research prove that wrestling develop skills needed in officers professional work. Various levels of wrestlers dominating during competition such as Lithuanian student judo championships and SELL games judo championships use wrestling moves which brings them victory. Those moves are using officers in the field maintaining public safety. Assumption is made that wrestling should be part of future officers training as part of physical preparation.

Keywords: judo technique, ground combat, standing combat, throws, choking, painful moves, evaluation of the moves.

Robertas Veršinskas**, Vilniaus Gedimino technikos universiteto Pramogų industrijos fakulteto Kūno kultūros katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptis: edukologija.

Robertas Veršinskas**, Vilnius Gediminas Technical University, faculty of Creative Industries, Department of Physical Training, Assoc. prof., Research interests: Education.

Aistis Gaidelis**, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: fizinis rengimas, kompetencija.

Aistis Gaidelis**, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Physical Training, lecturer. Research interests: physical training, competence.

LIETUVOS POLICIJOS RENGIMO SISTEMA EUROPOS SAJUNGOS KONTEKSTE

Kęstutis Vitkauskas*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303643
El.paštas: : k.vitkauskas@mruni.lt*

Santrauka. Straipsnyje analizuojama Lietuvos policijos pareigūnų rengimo sistema aptariant ją charakterizuojančius aspektus: policijos institucijos struktūrą, priėmimo į tarnybą ir į mokymo įstaigas sąlygas, mokymo įstaigų pavaldumo, kontrolės, administravimo, studijų organizavimo ir programų sandaros ypatumus. Šie aspektai lyginami su Europos Sąjungos valstybių policijos rengimo sistemomis ir mokymo įstaigų veikla.

Tyrime daroma išvada, kad Europos Sąjungos valstybėse policijos mokymo sistemos pasižymi didele įvairove, kurią lemia nacionalinių policijos struktūrų, mokymo įstaigų statuso, pavaldumo, finansavimo, ryšių su policijos institucijomis, suteikiamų pareiginių laipsnių, kvalifikacijos išorinio pripažinimo skirtumai. Lietuvoje egzistuojanti policijos pareigūnų rengimo sistema tik iš dalies atitinka daugelyje Europos valstybių taikomą policijos pareigūnų rengimo praktiką.

Pagrindinės sąvokos: policijos švietimas, policijos rengimo sistema, bazinis mokymas

ĮVADAS

Bendrų ekonominių ir politinių erdvių Europoje formavimasis įpareigoja ieškoti efektyvių sprendimų, įgyvendinant strateginius uždavinius visuomenės saugumo užtikrinimo srityje. Vienas iš jų – gerinti policijos veiklos koordinavimą, tarptautinės teisės normomis apibrėžiant ES policijos institucijų strateginius tikslus bei reikalavimus veiklos metodams.

Siekis atrasti Europos valstybių policijos pareigūnų rengime bendrų sąlyčio taškų, galinčių tapti vienijančia mokymo sistemas grandimi, reikalauja įvertinti nacionalinių policijos institucijų valdymo modernumo laipsnį bei kultūrinės ir socialinės policijos institucijų veikimo sąlygas. Šiuo požiūriu vienas iš svarbiausių uždavinių turėtų būti įvairių valstybių pareigūnų rengimo sistemų palyginimas, kuris praplėstų šių sistemų įvairovės suvokimą ir leistų, remiantis kitų valstybių sukauptą patirtimi, modernizuoti policijos rengimą nacionaliniame ir tarptautiniame lygmenyse.

Tapusi ES nare, Lietuva skatinama vadovautis bendrijos institucijų rekomendacijomis parinkti optimalias policijos pareigūnų rengimo ir kvalifikacijos tobulinimo kryptis bei dalyvauti mokant Europos policijos ir teisėsaugos pareigūnus, tačiau, kaip nurodyta *Policijos sistemos plėtros programoje*, iki šiol „Lietuvoje egzistuojanti policijos pareigūnų profesinio mokymo <...> sistema tik iš dalies atitinka daugelyje Europos Sąjungos valstybių narių taikomą policijos

pareigūnų profesinio rengimo praktika¹. Šios problemos aktualumas nesumažėjęs ir šiandien, o jų šalinimas, neabejotinai, susijęs su policijos pareigūnų mokymo ir švietimo politikos modernizavimu.

Akademinuose tyrimuose statutinių pareigūnų rengimo sistemos atskleidžiamos įvairiais aspektais: 1) pagal suteikiamą išsilavinimą ar laipsnį: vidurinį, aukštesnįjį (angl. *associate level*), bakalauro ar magistro laipsnius; 2) pagal atskirų grandžių - pirminės, vidurinėsios, aukštesnėsios ir aukščiausios – pareigūnų rengimą; 3) pagal mokymo pakopas arba lygius – bazinį, specializuotą (angl. *advanced training*) ir valdymo bei vadovavimo.²

Turinio požiūriu mokymo sistemos gali būti vertinamos, nagrinėjant veiksnius, susijusius su jų viešuoju administravimu ir vidiniu valdymu. Viešojo administravimo sričiai priskiriama mokymo įstaigų statuso, paskirties, pavaldumo, ryšio su policijos institucijoms, finansavimo bei išorinės kontrolės klausimai; vidinio valdymo - mokyklų vidinis valdymas ir administravimas, kandidatų atranka ir priėmimo sąlygos, programų sandara, studijų organizavimas, teorinio mokymo ir praktikos santykis ir kt. Mokymo įstaigų valdymo ir administravimo analizė gali padėti ieškoti optimalaus varianto, rengiant mokymo programas ir jų realizavimo strategijas policijos rengimo įstaigose.

Straipsnio tikslas - atskleisti Lietuvos policijos rengimo sistemos aspektus, susijusius su viešuoju administravimu ir vidiniu valdymu, ir juos palyginti su Europos šalių policijos rengimo sistemomis. Tuo tikslu aptariami Lietuvos teisėsaugos sistemos struktūros ypatumai ir policijos sistemą charakterizuojantys veiksniai.

LIETUVOS POLICIJOS SISTEMOS CHARAKTERISTIKA

Inovacinės policijos atrankos ir rengimo sistemos paieška reikalauja įvertinti nacionalinių policijos organizacijų valdymą, kultūrinės ir socialinės policijos organizacijų veikimo sąlygas bei atsižvelgti į interesų grupių įtaką policijos personalo politikos formavimo procesui.³ Europos šalių policijos struktūros, keliami institucijoms tikslai, funkcijos ir vieta nacionalinėse teisėtvarkos sistemose pasižymi didele įvairove. Šie skirtumai apibrėžti istoriniais, ekonominiais, socialiniais ir kultūriniais valstybių raidos ypatumais. Pagal policijos pavaldumą ir atliekamas funkcijas bendrais bruožais galima išskirti šiuos policijos

¹ Lietuvos Respublikos Seimo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas Nr. X-1010 *Dėl Lietuvos policijos sistemos plėtros programos patvirtinimo*. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 144-5466

² Pagon M., Bojana V., Branko L. *European systems of police education and training*. College of Police and Security Studies, Slovenia, 1996.

³ Smalskys V. Policijos personalo rengimo šiuolaikinės kryptys. *Viešoji politika ir administravimas*, 2008, Nr. 23, p. 88-97.

institucijų struktūrinius modelius: 1) valstybės, kurių policijos sistema jungia visas policijos rūšis: kriminalinės, finansinių nusikaltimų, pasienio, muitinės, karo ir t.t.; 2) valstybės, kuriose greta nacionalinės policijos dar yra kelios atskiros, daugiau ar mažiau savarankiškos militarizuotos policijos struktūros; 3) valstybės, kuriose pagal administracinę-teritorinę suskirstymą policijos sistema sudaro federalinės ir regioninės policijos organizacijos; 4) valstybės, kuriose policijos sistema sudaryta iš policijai priskirtas funkcijas atliekančių kelių nepavaldžių viena kita institucijų.⁴

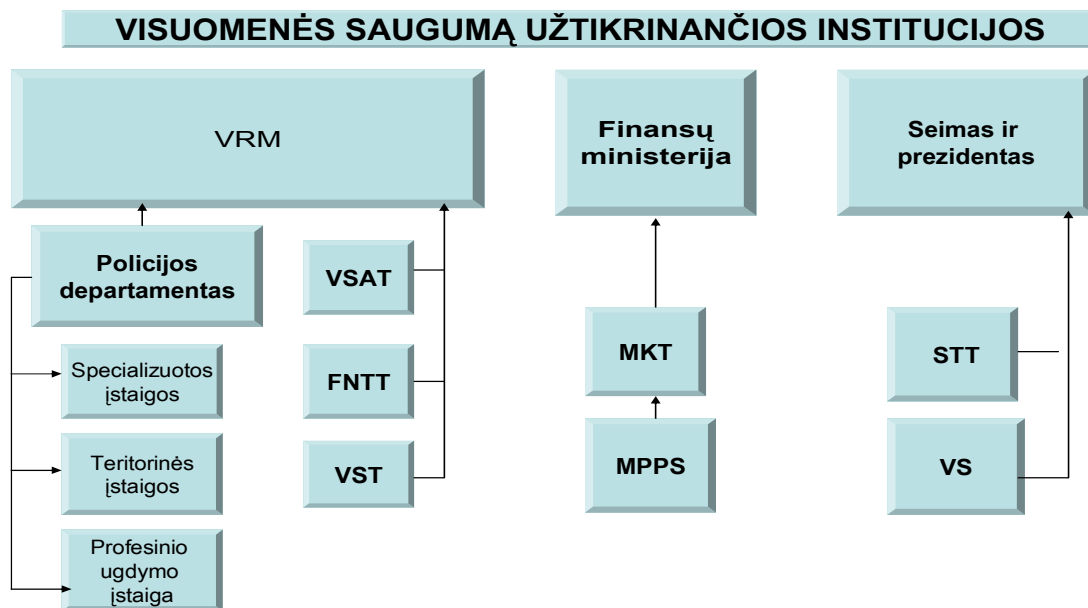
Policijos organizacijų pavaldumas nacionaliniame lygmenyje taip pat nėra vienodas. Daugelis policijos organizacijų priklauso vidaus reikalų ministerijoms, tačiau kai kuriose šalyse policija pavaldi Teisingumo (Švedija, Portugalija) ar Gynybos ministerijoms (Slovėnija, Turkija). Tik karo policijos pavaldumas Krašto apsaugos ar Gynybos ministerijoms yra vienodas visose šią policijos rūšį turinčiose valstybėse. Apibendrinant reikia pastebėti, jog Europos policijos sistemų įvairovė atspindi istorinius, geopolitinius, kultūrinius valstybių raidos ypatumus, lėmusius atitinkamos sistemos susiformavimą. Pastebėtina, jog administravimo bei keliamų tikslų požiūriu šiuolaikinės Europos policijos sistemos turi daugiau bendrų bruožų nei skirtumų. Pavyzdžiui, daugelyje valstybių pagal keliamus institucijai uždavinius policija skirstoma į: 1) viešosios tvarkos palaikymo (uniformuoti) policija, kurios tikslas prevencinė veikla ir 2) kriminalinė policija, tirianti nusikalstamas veikas ir teisės pažeidimus, siekiant atstatyti teisingumą.⁵

Lietuvos policija, vadovaujama Policijos departamento, yra Vidaus reikalų ministerijos (toliau –VRM) valdymo sričiai priklausanti valstybės teisėsaugos organizacija, kurios struktūra ir veiklos uždaviniai įtvirtinti *Policijos veiklos įstatyme*.⁶ Tačiau pagal atliekamus uždavinius ir funkcijas policijos organizacijai artimos ir kitos vidaus reikalų sistemos, tačiau nepavaldžios Policijos departamentui visuomenės saugumą užtikrinančios institucijos: Valstybės sienos apsaugos tarnyba (VSAT), Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba (FNTT) ir Viešojo saugumo tarnyba (VST), o taip pat Finansų ministerijos pavaldume esančios Muitinės kriminalinė tarnyba (MKT) ir Muitinės pažeidimų prevencijos skyrius (MPPS) bei Seimui ir Prezidentui atskaitingos Specialiųjų tyrimų tarnyba (STT) ir Valstybės saugumo departamentas (SD) (1 pav.).

⁴ Survey on European police education and training. Final report. European Police College, Apeldoorn, Lisboa, Bramshill, 2006, p.22. http://www.cepol.europa.eu/fileadmin/website/Training_earning/Publications/SEPE_Final_Report.pdf [2011.10.15]

⁵ Vitkauskas K. Europos valstybių policijos rengimo sistemų lyginamieji aspektai. *Viešoji politika ir administravimas*. 2011, T. 10(1), p.144.

⁶ Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. [90-2777](#)

1 pav. Visuomenės saugumą užtikrinančios institucijos.

Minėtų tarnybų uždaviniai, funkcijos bei veiklos metodai kai kur panašūs ar net dubliuojasi su policijos veikla. Pvz., VST paskirtis - atkurti ir užtikrinti viešąją tvarką ypatingų ir ekstremalių situacijų atvejais bei sustiprinti policijos bei kitų vidaus tarnybos institucijų pajėgas ir padėti joms įgyvendinti pavestas funkcijas⁷. Vienas iš FNTT tikslų - atskleisti ir tirti nusikaltimus, kitus teisės pažeidimus finansų sistemai bei su jais susijusius nusikaltimus ir kitus teisės pažeidimus, bei vykdyti su šiais pažeidimais susijusią prevenciją.⁸ Darytina išvada, jog Lietuva priklauso tai grupei valstybių, kuriose veikia kelios skirtingo pavaldumo policijos (teisėsaugos) organizacijos, vykdančios panašią veiklą. Pasitaikantys šių institucijų veiklos koordinavimo nesklaidumai užtikrinant visuomenės saugumą atskleidžia teisėsaugos sistemos valdymo bei pareigūnų profesinio pasirengimo problemas.

Policijos pareigūnų rengimo tvarka nustatyta *Vidaus tarnybos statuto*,⁹ kurio nuostatai taikomi visoms vidaus reikalų sistemos institucijoms. Specialių, policijos pareigūnų rengimą reglamentuojančių, įstatymų Lietuvoje nėra. Iš visų vidaus tarnybos sistemos institucijų, tik policijos ir VSAT pareigūnai rengiami pagal specialiąsias studijų programas, o FNTT ir VST pareigūnams rengti tokių nėra programų. Dažniausiai šiose tarnybose dirba pareigūnai, baigę policijos ar pasieniečių studijas arba įgiję civilinį išsilavinimą. VRM jurisdikcijai

⁷ Lietuvos Respublikos viešojo saugumo tarnybos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 102-3935.

⁸ Lietuvos Respublikos finansinių nusikaltimų tyrimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 33-1250

⁹ Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas. *Žin.*, 2003, Nr. 42-1927.

nepriklausančių tarnybų (MKT, MPPS, STT, SD) pareigūnams specialusis profesinis išsilavinimas neprivalomas, iš jų reikalaujama tik jų pareigas atitinkančio išsilavinimo, numatyto *Valstybės tarnybos įstatyme*.¹⁰ Statutinių tarnautojų profesinio pasirengimo požiūriu, reikšminga yra *Vidaus tarnybos statuto* 16 str. nuostata, leidžianti pareigūnus perkelti į kitas pareigas, jeigu jie turi privalomą siekiamoms pareigoms išsilavinimą ir atitinka pareigybės aprašymo reikalvumus. Praktiškai tai leidžia asmenims, baigusiems statutiniams pareigūnams skirtas mokymo programas, dirbti bet kokioje vidaus tarnybos institucijoje. Iš vienos pusės tai lengvina pareigūnų mobilumo galimybes sistemoje, iš kitos – sudaro prielaidas patekti į tarnybą asmenims, neturintiems pakankamų darbui įgūdžių. Ypač tai liečia pirminės grandies pareigūnus, iš kurių paprastai reikalaujama specialių, tik jų tarnybai būdingų, profesinių įgūdžių. Pavyzdžiui, viena iš pasieniečiui būtinų kompetencijų, numatyta *Pasieniečio rengimo standarte*, - valstybės gynimas karo atveju. Tuo tikslu mokymo procese ugdomi atitinkami gebėjimai: mokėti naudoti motorizuotų šaulių taktiką, ginkluotę, orientuotis vietovėje ir pan. O *Policininko rengimo standartas* orientuotas į universalus - prevencinį darbą ir teisės pažeidimų tyrimus atliekantį – policijos pareigūnų rengimą.¹¹ Atvejai, kai policijos programas baigę pareigūnai dirba VSAT padaliniuose arba pasieniečiai - policijoje, ir kitose teisėsaugos institucijose yra gana dažni. Situaciją vertinant profesinių kompetencijų požiūriu, akivaizdu, jog tokiais atvejais pareigūnų kvalifikacijai keliami tikslai nėra tinkamai įgyvendinami.

Apibendrintai galime teigti, kad įstatymo normomis įtvirtinta pareigūnų mobilumo galimybė vidaus tarnybos sistemos ribose ir siekimas užtikrinti pareigūnų rengimo standartuose įtvirtintas profesines kompetencijas apsunkina pastarojo tikslo įgyvendinimą. Problemos sprendimą palengvintų studijų programų tikslų ir turinių korekcija bei sukūrimas išlyginamųjų studijų sistemos, leidžiančios įgyvendinti pareigūnų rotaciją teisėsaugos institucijų rėmuose be didesnės profesinių kompetencijų degradacijos rizikos.

LIETUVOS POLICIJOS PAREIGŪNŲ RENGIMO SISTEMA

Policijos pareigūnų rengimo sistemos raidoje po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo sąlyginai galima išskirstyti du – struktūrinių pertvarkymų ir rengimo kokybės paieškų –

¹⁰ Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002.05.04, Nr.: 45 -1708

¹¹ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. spalio 8 d. įsakymu Nr. ISAK – 1970/A1-279 patvirtintas *Policininko rengimo standartas*. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 107-4383

dešimtmečius (etapus), kuriuose vykę valstybės bei policijos valdymo pokyčiai, lėmė skirtingą pareigūnų rengimo politikos įgyvendinimą. Svarbiausias šiuos etapus skiriantis bruožas – policijos sampratos ir paskirties pasikeitimas: 1990-2000 m. policija buvo apibrėžiama kaip „teisėtvarką užtikrinantis vykdomasis valstybinės veiklos organas“¹², o nuo 2000 m. - kaip „asmens, visuomenės saugumą bei viešąją tvarką užtikrinanti policijos įstaigų ir pareigūnų visuma“¹³.

Pirmajame dešimtmetyje (1990 – 2000) policijos rengimo sistemos formavimasi įtakėjo didelis valstybės valdymo nestabilumas: per šį laikotarpį pasikeitė 10 vyriausybių, 6 vidaus reikalų ministrai ir 4 generaliniai policijos komisarai; policijos rengimo medeliai buvo keičiami net 5 kartus, tačiau efektyvios personalo rengimo sistemos, paremtos funkcionalia valdymo struktūra sukurti nepavyko.¹⁴

Antrajame dešimtmetyje (2000 -2010 m) nauji iššūkiai policijai - veiklą orientuoti į socialinių paslaugų teikimą bei plėtoti tarptautinį bendradarbiavimą – lėmė administravimo reformas (2003 m. policijos valdymas perduotas Policijos departamentui) ir naujos rengimo sistemos sukūrimą.

Policijos pareigūnų rengimo politikos formavimui turėjo reikšmės 2003 m. *Valstybės tarnybos įstatymu*.¹⁵ nustatyti valstybės tarnautojų pareigybių lygiai ir kategorijos bei reikalavimas pareigūnams turėti pareigas atitinkantį išsilavinimą.¹⁶ Pagal šiuos įstatymus aukštesniosios grandies pareigūnų pareigybės buvo priskirtos A lygiui, vidurinės grandies – A arba B ir pirminės grandies – C lygio pareigybėms. Tai tapo svarbiu orientyru, padedančiu nustatyti reikalingą darbuotojų skaičių kiekvienai policijos pareigūnų grandžiai. Taip pat reikalaujama išsilavinimo neturintys arba per nustatytą 5 metų terminą jo neįgiję, pareigūnai negalėjo pretenduoti į aukštesnes pareigas ir galėjo netekti einamų pareigų. Reikalavimai paskatino dirbančius policijos pareigūnus aktyviau siekti aukštojo išsilavinimo.

2000 m. įsigaliojęs *Policijos veiklos įstatymas* apibrėžė pareigūnų rengimo institucinę sistemą (2 pav.), o 2003 m. priimtas *Vidaus tarnybos statutas* – reikalavimus asmeniui, stojančiam į tarnybą, priėmimo į mokymo įstaigas bei profesinio rengimo ir kvalifikacijos kėlimo tvarką.

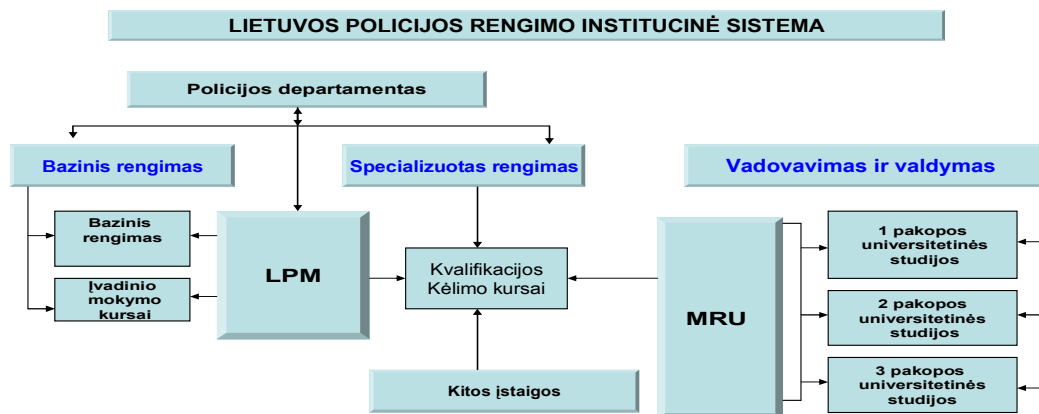
¹² Lietuvos Respublikos policijos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1991, Nr. 2-22.

¹³ Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 90-2777

¹⁴ Vitkauskas K. Policijos personalo rengimo raida Lietuvoje 1990 -2010 m. Viešoji politika ir administravimas, 2011, T 10 (3), p. 379.

¹⁵ Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 45-1708.

¹⁶ Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymo įgyvendinimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 42-1928.

2 pav. Lietuvos policijos rengimo institucinė sistema

Policijos rengimo sistema Lietuvoje, kaip ir daugelyje Europos valstybių, paremta mokymų vykdymu trimis pakopomis (lygiais): 1) pradinio arba bazinio; 2) aukštojo (profesinio arba bakalauro) ir 3) magistro laipsnio suteikimu. Policijos rengimas apima pareigūnų profesinį ugdymą policijos įstaigose – kvalifikacijos kėlimo centruose (Lietuvos policijos mokykla) ir jų lavinimą Švietimo ir mokslo ministerijos mokymo įstaigose (Mykolas Romeris universitetas).¹⁷ Bazinis mokymas bei įvadinio mokymo kursai vykdomi Policijos departamentui pavaldžioje Lietuvos policijos mokykloje (LPM), o aukštasis išsilavinimas suteikiamas Mykolas Romeris universitete (MRU). Pareigūnų ugdymą LPM organizuoja Policijos departamentas pagal specialias profesinio ugdymo programas. Policijos departamento ir universiteto santykiai grindžiami bendradarbiavimo sutartimi. Tai reiškia, kad Lietuvoje bazinis rengimas atskirtas nuo aukštesnių mokymo lygių ir vykdomas skirtingą pavaldumą turinčių mokymo įstaigų.

Europoje yra skirtinga valstybių praktika renkantis policijos rengimo modelį pagal mokymo organizavimą vienoje, ar keliuose skirtingose paskirties įstaigose. Pavyzdžiui, Austrijoje, Danijoje, Estijoje visų trijų pakopų policijos rengimas vykdomas vienoje mokymo įstaigoje, kitose – atskirų lygių mokymas vykdomas skirtingose įstaigose.¹⁸ Policijos mokymo įstaigų pavaldumą lemia vykdomosios valdžios ir švietimo institucijų sistema bei policijos sistemos struktūra. Daugeliui Europos valstybių mokymo įstaigoms vadovauja viena institucija –

¹⁷ Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 90-2777

¹⁸ Survey on European police education and training. Final report. European Police College, Apeldoorn, Lisboa, Bramshill, 2006, p. http://www.cepol.europa.eu/fileadmin/webiste/Training_earning/Publications/SEPE_Final_Report.pdf [2011.10.15]

Vidaus reikalų ministerija arba Policijos vadovybė. Kai kuriose šalyse šios įstaigos valdomos federalinių ar regioninių švietimo, justicijos ar kt. ministerijų.

Pareigūnų atranka ir priėmimas į mokymo įstaigas. Pareigūnų atrankai Lietuvoje taikomi panašūs bendrieji reikalavimai kaip ir kitose šalyse. Pagrindiniai atrankos kriterijai: pilietybė, reikalavimai fizinei, psichologinei ir sveikatos būklei, pakankamos nacionalinės kalbos žinios ir kriminalinio baustumo nebuvimas. Reikalavimai asmens ūgiui, kvotos lyčiai ar tautinėms mažumoms netaikomi. Tai sąlygoja gana spartų moterų skaičiaus augimą policijos tarnyboje. Pvz., jei 1995 m. policijoje tarnavo 3,4 proc. moterų, tai 2012 m. – 28, 9 proc. LPM 2010 m. mokėsi 30, 1 proc. merginų, 2009 m. – 40 proc. MRU studijuoja apie 50 proc. merginų. Minimali amžiaus riba -18 metų. Maksimali amžiaus riba 30 m. (turintiems aukštąjį išsilavinimą – 35 m.) gali būti taikoma su išlygomis: policijos įstaigos vadovas, atsižvelgdamas į komisariato poreikius, vidaus reikalų ministro sutikimu, gali priimti į tarnybą ir vyresnius, nei įstatyme numatyta, asmenis. Tačiau teisės normos nepaaiškina, kokias poreikiais vadovaujantis ir iki kokios amžiaus ribos tai galima daryti, todėl praktiškai maksimali amžiaus riba yra neaiški.

Kai kuriose Europos šalyse reikalavimai asmeniui ar specialiųjų cenų taikymas yra skirtingi. Pvz., skiriasi amžiaus cenzas: minimalus - nuo 16 metų (Olandijoje) iki 21 metų (Danijoje), maksimalus - nuo 22 metų (Italijoje) iki 50 metų (Olandijoje). Yra mokyklų, nustačiusių minimalaus ūgio ribas: nuo 1,52 iki 1,64 m moterims ir nuo 1,6 iki 1,7 vyrams. Dėl kai kuriose valstybėse taikomų kvotų merginoms, jų skaičius mokyklose yra nuo 10 proc. iki 50 proc.¹⁹

Europos valstybėse skirtingi ir kandidatų atrankos metodai. Dažniausiai policijos tarnybos atlieka pirminę atranką, o mokyklos vykdo pagrindinę. Tačiau kai kuriose šalyse atranką išimtinai vykdo policijos įstaigos, nedalyvaujant mokykloms. Kai kurios mokymo įstaigos tik nustato kandidatų tinkamumą studijuoti, o galutinį sprendimą priima policijos organizacija. Beveik visur, kaip atrankos priemonės, naudojami medicinos patikrinimo, psichologijos ir fizinės būklės testai.

Lietuvoje dėl skirtingo mokymo įstaigų pavaldumo kandidatų į mokymo įstaigas atranka pasižymi tam tikrais ypatumais. Visiems asmenims, nepriklausomai nuo pasirinktos mokymo įstaigos, teritorinės policijos įstaigos išduoda siuntimus į Centrinę medicinos ekspertizės komisiją patikrinti sveikatos būklę ir psichologinį tinkamumą vidaus tarnybai; policijos komisariatams taip pat tikrina asmenų kriminalinės ir administracinės atsakomybės

¹⁹ Survey on European police education and training. Final report. European Police College, Apeldoorn, Lisboa, Bramshill, 2006, p. 29. http://www.cepol.europa.eu/fileadmin/website/Training_earning/Publications/SEPE_Final_Report.pdf [2011.10.15]

būklę. Skirtingai tikrinama stojančiųjų į MRU ir LPM fizinė būklė: pirmuoju atveju patikrą atlieka policijos komisariatai, antruoju – pati LPM. Asmenims, sėkmingai praėjusiems atrankos procesą, siuntimus į LPM išduoda teritorinė policijos įstaiga, o siuntimą į MRU - Lietuvos policijos generalinis komisaras. Stojimas į MRU vykdomas bendro priėmimo į šalies aukštąsias mokyklas tvarka. Lietuvoje pretendentų atranka į LPM vykdoma pagal vidaus reikalų ministro nustatomas priėmimo kvotas. Atrankoje vertinami: vidurinio išsilavinimo konkursinis balas, fizinio pasirengimo, loginio mąstymo ir nuovokumo gebėjimai. Stojančiųjų kvotą į MRU Policijos departamento teikimu tvirtina vidaus reikalų ministras ir pateikia universitetui. Pažymėtina, jog ši kvota taikoma tik stojantiesiems į dienes studijas, o stojančiųjų į iššestines studijas skaičių nusistato pats universitetas. Tokiu būdu užsakovas (Policijos departamentas) daryti įtaką stojančiųjų skaičiui į bakalauro ar magistro studijas negali. Ši aplinkybė iš dalies sąlygojo augantį universitetinį išsilavinimą turinčių pareigūnų skaičių, siekiančių A lygio pareigybių, kurių visiems pageidaujantiems Policijos departamentas negali pasiūlyti, todėl pareigūnai priversti tenkintis darbu žemesnėse pareigose arba palikti tarnybą. Policininkais (C lygio pareigybėse) dirba 10 proc. aukštąjį išsilavinimą turinčių pareigūnų, o tai rodo, jog Lietuvoje policijos institucijoje išsilavinimo ir einamų pareigų neatitikimo problema yra gana aštri (1 lentelė). Statutiniais santykiais grindžiamoje tarnyboje tai gali sukelti individo saviraiškos ir savirealizacijos problemas ir neigiamai veikti veiklos motyvaciją.

1 lentelė. Policijos pareigūnų skaičius, išsilavinimas ir personalo kaita 2000-2010 m.

Metai	2000			2004			2008			2010		
	A	V	P	A	V	P	A	V	P	A	V	P
Dirbo iš viso	12 731			11 526			11 018			10 739		
Iš jų:	830	5 826	6 075	495	6 201	4 830	879	5 801	4 338	1 226	5 546	3 967
Aukštasis išsilav., proc.:	88,6	40,7	1,8	96,7	59,0	4,1	98,5	75,2	7,15	99,4	78,6	10,3
- universitetinis	-	-	-	95,9	55,4	3,3	97,7	62,3	4,9	99,1	62,5	6,6
- neuniversitetinis	-	-	-	0,8	3,6	0,8	0,8	12,9	2,25	0,3	16,1	3,75
Aukštesnysis išsilav., proc.	8,7	40,2	15,6	2,82	31,0	17,4	1,0	19,7	16,9	0,5	17,1	15,9
Profesinis išsilav., proc.	-	-	-	0,2	9,97	78,6	0,4	5,0	75,9	0,08	4,18	73,7
Priimta	4	184	272	1	219	174	4	2 25	1 92	3	96	1 13
Atleista	1 16	541	600	-	-	-	56	257	189	32	193	206

Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal Policijos departamento Personalo tarnybos pateiktus duomenis.

Vidaus tarnybos statuto 9 str. įtvirtinta trišalė stojimo į vidaus tarnybą sutartis tarp Policijos departamento, mokymo įstaigos ir studijuojančio asmens. Pagal šią sutartį Policijos departamentas įsipareigoja užtikrinti, kad baigę LPM ar MRU asmenys bus paskirti į jų

išsilavinimą ir profesiją atitinkančias pareigas atitinkamoje vidaus reikalų įstaigoje, sudaryti jiems tinkamas tarnybos sąlygas, užtikrinti pareigūno teises bei socialines garantijas. Pastebėtina, jog asmenys baigę LPM, pagal minėtą sutartį, išipareigoja iš tarnauti vidaus tarnyboje ne mažiau kaip 5 metus, priešingu atveju – jis privalo atlyginti LPM visas su jo mokymu susijusias išlaidas. Minėtas reikalavimas netaikomas baigusiems studijas MRU. Ši situacija aiškintina tuo, jog didžioji dalis studijuojančių MRU moka už studijas, todėl jiems negali būti taikomas įpareigojimas atidirbti nustatytą terminą vidaus reikalų sistemoje. Kita vertus, tokia praktika riboja Policijos departamentui galimybę efektyviai įgyvendinti personalo planavimo politiką, nes sunku prognozuoti vidurinės ir aukštesniosios grandžių pareigūnų kaitą policijos sistemoje.

Bazinis policijos pareigūnų rengimas. Bazinis rengimas suprantamas, kaip pirminis mokymas, siekiant suteikti pagrindines policininko pareigoms eiti kompetencijas. Toks mokymas gali būti vykdomas įvairiais būdais, lygiais ir terminais. Daugelyje valstybių speciali bazinio mokymo programa, tiesiogiai suteikianti policijos valdininko kvalifikaciją, gali būti pasiūlyta be darbo patirties policijoje, tačiau turintiems aukštąjį išsilavinimą asmenims. Bazinio mokymo studijų programų lygį apsprendžia mokymo tikslai, pareigūnų išsilavinimas, kursų trukmė, suteikiamas laipsnis, todėl suteikiamos kvalifikacijos ir laipsniai įvairiose mokyklose gali būti skirtingi.²⁰

LPM vykdomas bazinis policijos mokymasis trunka 1,5 metų. Sėkmingai baigę mokymąsi, kursantai įgyja policininko kvalifikaciją ir gali būti priimti į tarnybą policijoje pirminės grandies policijos pareigūnais, kurie užtikrina viešąją tvarką ir visuomenės saugumą, teikia pagalbą nukentėjusiems asmenims, patruliuoja gatvėse, vykdo eismo priežiūrą bei atlieka kitas funkcijas. Baigę LPM pareigūnai turi galimybę tęsti studijas MRU pagal policijos veiklos studijų programą nuo antrojo kurso be jokių išlyginamųjų studijų.

Lietuvoje pareigūnų profesinio rengimo ir kvalifikacijos tobulinimas yra vienas iš Policijos departamento strateginių veiklos tikslų ir jo efektyvumas vertinamas pagal teigiamai vertinančių policijos pareigūnų profesinį pasirengimą gyventojų skaičių (2011 m. policijos profesinį pasirengimą teigiamai vertino 72 proc. gyventojų). Bazinis rengimas ir kvalifikacijos tobulinimas finansuojamas iš departamento biudžeto. Šiam tikslui iki 2014 metų numatyta skirti kasmet po 7,6 mln. litų (iš jų – 3,9 mln. darbo užmokesčiui), kas sudaro tik 1 proc.

²⁰ Ibid, p.32.

viso policijos biudžeto.²¹ LPM valdymo ir administravimo kontrolę atlieka Policijos departamentas. Panaši praktika taikoma ir kitose Europos valstybėse, kur šią kontrolę dažniausiai vykdo ministerijos finansuojančios mokslą. Tikrai keliose valstybėse (Belgijoje, Olandijoje) finansų ministerijos deleguoja atstovus vykdyti šią kontrolę. Belgijoje ir Danijoje kontrolės teisę turi ir profsąjungos.

Policijos mokymo įstaigų auklėtiniams svarbus yra jų statuso klausimas, t. y. ar suteikiamas pareigūno laipsnis studijų metu. LPM tokio laipsnio nesuteikia, reikšminga, jog ir mokomųjų praktikų metu kursantai neįgyja pareigūno statuso. Pareiginių laipsnių suteikimo praktika Europoje nėra vieninga: apie 40 proc. mokymo įstaigų suteikia policijos pareigūno laipsnį iš karto tik pradėjus mokytis, 45 proc. mokymo įstaigų tokio laipsnio nesuteikia, kai kurios mokyklos pareigūnų laipsnius suteikia po kelių mėnesių studijų.²²

Mobilumo darbo rinkoje požiūriu svarbus yra policijos kvalifikacijos ar išsilavinimo išorinis pripažinimas, t.y. ar policinis išsilavinimas lygintinas su kitų mokymo įstaigų suteiktomis kvalifikacijomis ir laipsniais ir pripažįstamas civilinių organizacijų ir mokymo įstaigų. Šiuo aspektu LPM suteiktas diplomai tokio pripažinimo neturi, tačiau mokykloje įgytas išsilavinimas pripažįstamas visų vidaus tarnybų institucijų. Policininko diplomo pripažinimo praktika įvairiose šalyse skiriasi. Kai kurių policijos mokymo įstaigų suteikiamos kvalifikacijos pripažįstamos ne visų policijos tarnybų. Pvz., 3 Vokietijos policijos akademijų diplomai pripažįstami tik kai kurių policijos tarnybų, o 5 policijos mokymo įstaigos rengia pareigūnus tik vienos rūšies policijos tarnyboms.²³ Tai rodo, kad rengimas gali būti siaurai specializuotas, nukreiptas į atitinkamą policijos tarnybą, nors iš esmės mokymo įstaigos orientuojasi į universalų policininko rengimą.

Išskirtinis bazinio mokymo ypatumas – praktinio darbo ir teorinio mokymo derinimas. Praktinį darbą galima skirstyti į dvi grupes: 1) mokomosios praktikos studijų laiką; 2) stažuotė policijos įstaigose pasibaigus studijoms prieš kvalifikacijos suteikimą. Pirmuoju atveju, praktikos atliekamos policijos padaliniuose periodiškai visų studijų metu ir jų trukmė priklausomai nuo programų apimties bei studijų sistemos įvairiose šalyse sudaro nuo 10 proc. iki 43 proc. studijų laiko. Antruoju atveju, pasibaigus studijoms policijos padaliniuose atliekama stažuotė, kurios trukmė gali sudaryti nuo 10 proc. iki 50 proc. bendro studijų laiko (vidutiniškas stažuotės laikas

²¹ Policijos departamento prie vidaus reikalų ministerijos 2012-2014 metų strateginis veiklos planas. <http://www.policija.lt/get.php?f.9343> [2012-01-12].

²² Survey on European police education and training. Final report. European Police College, Apeldoorn, Lisboa, Bramshill, 2006, p. http://www.cepol.europa.eu/fileadmin/website/Training_earning/Publications/SEPE_Final_Report.pdf [2011.10.15]

²³ Ibid. p. 31

prilygsta 27 proc. studijų laiko). Taip pat yra programų, kuriose šios rūšies praktikai visai neskiriamas laikas.²⁴ Lietuvos policijos mokykloje studijų proceso metu atliekamos dvi mokomosios praktikos, sudarančios 14,5 proc. studijų laiko. Pasibaigus studijoms stažuotė komisariatuose neatliekama.

LPM 1,5 metų bazinio mokymo programoje teoriniam mokymui skirta 510 val. (23 proc.) praktiniam mokymui – 1640 (74,2 proc.) ir papildomam ugdymui – 60 val. (2,71 proc.) studijų laiko. Tačiau iš viso praktiniam mokymui skirto laiko darbas policijos padaliniuose sudaro 19,5 proc., likusį laiką studentai praktikuojasi mokymo įstaigoje. Programoje numatyta vidutiniškai 40 auditorinio darbo valandų per savaitę. Pastebėtina, jog savarankiškam darbui valandų mokymo programoje nenumatyta. Savaitinis darbo krūvis daugelyje valstybių skirstomas į auditorinį darbą mokykloje, praktinį darbą policijos įstaigose ir savarankišką darbą. Tačiau šių dalių santykiniai dydžiai labai skiriasi priklausomai nuo mokymo lygio, programos struktūros, bendro studijų laiko ir kt.

Specializuotas rengimas. Tai kvalifikacijos kėlimo kursai pareigūnams, vykdomi pagal specialiąsias mokymo programas. Už specializuotą pareigūnų rengimą atsakingas LPM kvalifikacijos kėlimo centras, tačiau šią veiklą gali vykdyti ir MRU ir kitos valstybės ar savivaldybių institucijos ar įstaigose, taip pat ir tarptautinės ar užsienio valstybių institucijos. Tačiau siekiant taupyti lėšas ir efektyviau išnaudoti LPM specialistų potencialą, 2011 m. didžioji dalis mokymų buvo organizuota LPM pajėgomis (84 proc.) ir personalo tarnybos vietose (61 proc. visų renginių). Siekiant kurti efektyvesnę mokymo procesą bei užtikrinti lankstesnę mokymo veiklos organizavimą tobulinama LPM nuotolinio mokymo sistema. Iš viso 2011 m. kvalifikaciją tobulino 5952 policijos sistemos darbuotojai (iš jų 5332 policijos pareigūnai), užsienyje kvalifikaciją kėlė –145 darbuotojai, iš 139 policijos pareigūnai.²⁵

Aukštasis pareigūnų išsilavinimas. Lietuvoje policijos rengimo antrasis ir trečiasis lygiai įgyvendinami MRU Viešojo saugumo fakultete. Atkreiptinas dėmesys, jog magistro išsilavinimo pareigūnai gali siekti ir kituose universitetuose, nes teisės aktai nereglamentuoja pagal kokią studijų programą suteiktas laipsnis reikalingas vadovo pareigoms eiti. Policijos pareigūnų rengimas pagal universitetinių studijų programas sudaro prielaidas kryptingai plėtoti pareigūnų tęstinio mokymo strategiją bei sustiprinti aukštojo policijos mokslo lygmenį, kas atitinka Europoje įsitvirtinančias policijos rengimo tendencijas. Studijų novatoriškumas pasireiškė tuo, kad jos

²⁴ Ibid. p. 33

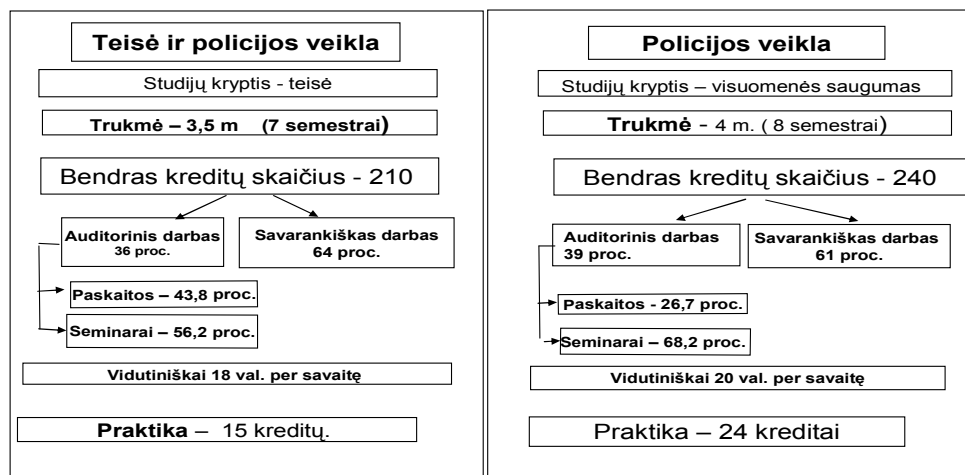
²⁵ Policijos departamento prie VRM 2011 m. veiklos ataskaita. Vilnius, 2012 m. vasario 17 d. Nr. 5 -1N-9.

leidžia kritiškai pažvelgti į esamą policijos padėtį ir pasiūlyti inovacinius sprendimus policijos institucijos vystymui.

Sėkmingai baigusiems studijas suteikiamas viešojo saugumo arba teisės bakalauro laipsnis ir absolventai gali būti priimti į tarnybą policijoje vidurinės grandies policijos pareigūnais, vykdančiais policijos valdininkų funkcijas kriminalinės ir viešosios policijos padaliniuose (apylinkės inspektoriai, ikiteisminio tyrimo tyrėjai ir pan.). Pažymėtina, jog universiteto diplomai pripažįstami visų vidaus tarnybos institucijų ir visų civilinių valstybinių ar privačių organizacijų.

MRU Viešojo saugumo fakultete vykdomos Policijos veiklos (4 m.) ir Teisės ir policijos veiklos (3,5 m.) universitetinės bakalauro studijų programos (žr.3 pav.).

Bakalauro studijų programos

3 pav. MRU vykdomos policijos bakalauro studijų programos

Teisės ir policijos veiklos studijų programa vykdoma nuo 1997 m., o *Policijos veiklos* - nuo 2010 m.. Naujos programos atsiradimą sąlygojo policijos reformos metu išryškėjusios B lygio pareigas einančių vidurinės grandies pareigūnų trūkumo ir rengimo problemos, kilusios dėl ydingos personalo formavimo politikos ir dėl to mažėjančios dirbti policijoje motyvacijos bei B lygio pareigybėms rengti studijų programų nebuvimo.

Naujos galimybės gerinti policijos valdininkų rengimą atsirado 2008 m., patvirtinus *Visuomenės saugumo studijų krypties reglamentą*,²⁶ skirtą visuomenės saugumo specialistus rengiančioms neuniversitetinių ir universitetinių studijų programoms reglamentuoti. 2010 m.

²⁶ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2008 m. liepos 24 d. įsakymas Nr. ISAK -22008 *Dėl visuomenės saugumo studijų krypties reglamento patvirtinimo. Valstybės žinios*, 2008, Nr. 87-3510.

pradėta įgyvendinti programa, tikimasi, turėtų užtikrinti vidurinėsios grandies policijos pareigūnams Europos Sąjungos reikalavimus atitinkantį išsilavinimą.

IŠVADOS

Europos šalių policijos struktūros pasižymi didele įvairove. Šie skirtumai apibrėžti istoriniais, ekonominiais, socialiniais ir kultūriniais valstybių raidos ypatumais. Policijos organizacijų pavaldumas nacionaliniame lygmenyje taip pat nėra vienodas. Lietuvos policija, vadovaujama Policijos departamento, yra Vidaus reikalų ministerijos valdymo sričiai priklausanti valstybės teisėtvarkos organizacija. Pagal atliekamus uždavinius ir funkcijas policijos organizacijai yra artimos ir kitos visuomenės saugumą užtikrinančios institucijos, kurių veikla iš dalies dubliuoja policijos veiklą. Dėl skirtingų šiose organizacijose taikomų reikalavimų pareigūnų profesiniam išsilavinimui bei teisinio reglamentavimo, leidžiančio pareigūnams dirbti bet kokioje vidau reikalų įstaigoje, nepriklausomai nuo studijų profilio, atsiranda rizika profesinių kompetencijų susilpnėjimui.

Policijos rengimo sistema paremta mokymų vykdymu trimis pakopomis (lygiais): 1) pradiniu arba baziniu; 2) aukštuoju (profesiniu arba bakalauro) ir 3) magistro laipsnio suteikimu. Policijos rengimas apima pareigūnų profesinį ugdymą policijos įstaigose – kvalifikacijos kėlimo centruose ir jų lavinimą Švietimo ir mokslo ministerijos mokymo įstaigose. Bazinis mokymas bei įvadinio mokymo kursai vykdomi Policijos departamentui pavaldžioje Lietuvos policijos mokykloje, o aukštasis išsilavinimas suteikiamas Mykolo Romerio universitete.

Lietuvoje egzistuojanti policijos pareigūnų rengimo sistema tik iš dalies atitinka daugelyje Europos Sąjungos valstybių narių taikomą policijos pareigūnų rengimo praktiką. Šie skirtumai yra apspręsti mokymo įstaigų skirtingu pavaldumu, reikalavimų taikymu stojantiesiems bei mokymo įstaigų valdymo, studijų organizavimo ir programų įgyvendinimo ypatumais.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos policijos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1991, Nr. 2-22.
2. Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. [90-2777](#)
3. Lietuvos Respublikos finansinių nusikaltimų tyrimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 33-1250
4. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002.05.04, Nr.: 45 -1708
Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas. *Valstybės žinios.*, 2003, Nr. 42-1927.

5. Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymo įgyvendinimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 42-1928.
6. Lietuvos Respublikos viešojo saugumo tarnybos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 102-3935.
7. Lietuvos Respublikos Seimo 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas Nr. X-1010 *Dėl Lietuvos policijos sistemos plėtros programos patvirtinimo*. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 144-5466
8. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. spalio 8 d. įsakymu Nr. ISAK – 1970/A1-279 patvirtintas *Policininko rengimo standartas*. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 107-4383
9. Policijos departamento prie vidaus reikalų ministerijos 2012-2014 metų strateginis veiklos planas. <http://www.policija.lt/get.php?f.9343> [2012-01-12].
10. Policijos departamento prie VRM 2011 m. veiklos ataskaita. Vilnius, 2012 m. vasario 17 d. Nr. 5-1N-9.
11. Pagon M., Bojana V., Branko L. *European systems of police education and training*. College of Police and Security Studies, Slovenia, 1996
12. Smalskys V. Policijos personalo rengimo šiuolaikinės kryptys. *Viešoji politika ir administravimas*, 2008, Nr. 23, p. 88-97.
13. Survey on European police education and training. Final report. European Police College, Apeldoorn, Lisboa, Bramshill, 2006.
http://www.cepol.europa.eu/fileadmin/website/Training_earning/Publications/SEPE_Final_Report.pdf [2011.10.15]
14. *Survey on European Police Education and Bologna – SEPEB Report, Adopted by the Governing Board, 2010*.
http://www.cepol.europa.eu/fileadmin/website/About_CEPOL_Governing_Board_Decisions/2010/2010_04.pdf [2011.01.12].
15. Vitkauskas K. Policijos personalo rengimo raida Lietuvoje 1990 -2010 m. *Viešoji politika ir administravimas*, 2011, T 10 (3), p. 373 -387.
16. Vitkauskas K. Europos valstybių policijos rengimo sistemų lyginamieji aspektai. *Viešoji politika ir administravimas*. 2011, T. 10(1), p.141 -153.

THE LITHUANIAN POLICE TRAINING SYSTEM IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN UNION

Kęstutis Vitkauskas
Mykolas Romeris University

Summary

In the article, the aspects of the Lithuanian police training system, related to the administration and internal management of the educational institutions, are investigated in comparison to police training systems of other European countries. For this reason, the following structural peculiarities of the Lithuanian law enforcement system and the factors, which characterize a police system, are discussed: recruitment of officers and their admission to educational institutions, the institutional system of police training, subordination, management and control of educational institutions, ranking system, recognition of diplomas, organization of studies, the relation between the theoretical and the practical dimensions of the study programs.

The article arrives at a conclusion that the police training systems of the European Union countries are characterized by a significant variety, which is conditioned by the differences in national police structures, status, subordination and financing of educational institutions and their relations with police departments, granting of police ranks and the external qualification recognition.

Lithuania falls into the category of countries which have several police (law enforcement) organizations engaged in similar activities, but having different subordination. Due to different

requirements for the vocational education of officers, applied in these organizations, and the legal regulation, which allows officers to work at any internal affairs institution irrespective of their study profile, the related professional competence is put at the risk of deterioration.

The Lithuanian police training includes: 1) vocational education of officers (basic education and training and specialized training) at police institutions – qualification development centers (Lithuanian Police School) and 2) their education at the educational institutions of the Education and Science Ministry (Mykolas Romeris University). The education of officers at LPS is organized by the Police Department, in accordance with the special vocational education programs. The relations of the Police Department and MRU are based on a cooperation agreement. Thus the basic education and training is separated from the higher education levels and conveyed by educational institutions of different subordination.

In conclusion, the Lithuanian police training system complies with the police training practice, applied in the majority of the European Union countries, only partly. The said discrepancies are conditioned by the different subordination of educational institutions, requirements for the entrants and the peculiarities of the management of educational institutions, the organization of studies and the implementation of programs.

Keywords: police training system; police education; basic police training.

Kęstutis Vitkauskas*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: policijos veikla, vaikų teisių apsauga, nepilnamečių nusikalstamumo prevencija.

Kęstutis Vitkauskas*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Police activity, assoc. professor. Research interests: Police activity, Police educational systems, Children's Rights Protection.

LIETUVOS VSAT VIDURINĖS GRANDIES PAREIGŪNŲ RENGIMO STUDIJŲ PROGRAMOS IR CMC LYGINAMIEJI ASPEKTAI

Kęstutis Vitkauskas*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303643
El.paštas: k.vitkauskas@mruni.lt*

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjami poreikiai ir galimybės Lietuvos aukštojo mokslo sistemoje vykdyti Frontex parengtą VSAT vidurinės grandies pareigūnų mokymo standartą (CMC). Programos poreikis apsprendžiamas Bolonijos proceso reikalavimais ir Frontex veikla. CMC taikymo galimybės įvertinamos analizuojant Teisės ir valstybės sienos apsaugos studijų programą ir ją lyginant su CMC. Daroma išvada, jog norint Lietuvoje rengti VSAT vidurinės grandies pareigūnus pagal CMC standartus, Teisės ir valstybės sienos apsaugos studijų programa yra taisytina.

Pagrindinės sąvokos: Studijų programos, VSAT pareigūnų rengimas, VSAT pareigūnų mokymo standartas.

ĮVADAS

Naujų geopolitinių erdvių Europoje kūrimasis viešajame sektoriuje lėmė reformas, pokyčius ir inovacijas, apibūdinamus kaip viešojo valdymo revoliucija.¹ Reformuojant viešąjį valdymą valstybės tarnyboje ryškūs pokyčiai vyksta ir vidaus tarnybos institucijose, kurių įgyvendinamos funkcijos įgavo tarptautinės veiklos pobūdį.

Valstybės sienos apsaugos tarnyba (toliau –VSAT), kaip viena iš nacionalinių saugumą stiprinančių ir užtikrinančių institucijų, įpareigota palaikyti nustatytą valstybės sienos teisinį režimą bei atitikti šalies narystės Europos Sąjungoje (toliau – ES) reikalaujamą sienų kontrolės lygį. Įgyvendindama šį tikslą VSAT atsako už Lietuvos sausumos ir jūros sienų apsaugą, atvykstančiųjų į šalį ir išvykstančiųjų iš jos asmenų pasienio tikrinimą oro, jūrų, upių uostų ir sausumos pasienio kontrolės punktuose; nustato neteisėto sienos kirtimo atvejus, tiria ir išaiškina kitas neteisėtas veikas prie valstybės sienos; vykdo Lietuvos sienų demarkavimo darbus, dalyvauja bendroje pasirengimo krašto gynybai sistemoje, paieškos ir gelbėjimo veikloje bei katastrofų pasekmių jūroje likvidavimo darbuose; teikia ir kitas su visuomenės ir žmonių saugumo užtikrinimu susijusias paslaugas – vykdo Ignalinos atominės elektrinės apsaugą bei užsieniečių, nelegaliai patekusių į šalies teritoriją arba pateikusių prašymus suteikti prieglobstį, registravimą, priežiūrą, taiko įstatymų, tarptautinių konvencijų nustatytas

¹ Kettl, D.F. The Global Public Management Revolution: A Report on The Transformation of Governance. Washington: Brookings Institution Press, 2000, p. 101.

kitas procedūras. Šių funkcijų įgyvendinimas tiesiogiai susijęs su tarnybos valdymo efektyvumo užtikrinimu. Pagrindinis valdymo klausimas yra visavertis statutinių tarnybų personalo panaudojimas. Tik nuo tinkamai parengto personalo priklauso visos teisėtvarkos politikos sėkmė.

Profesinės kompetencijos ir pareigūnų rengimo sistemos modernizavimo klausimai VSAT ypač tapo aktualūs Lietuvai įstojus į ES ir įsiliejus į Šengeno erdvę bei šalies aukštojo mokslo sistemoje pradėjus įgyvendinti Bolonijos deklaracijos principus. ES siekis standartizuoti visų valstybių narių sienų saugumo užtikrinimą (šis siekis realizuojamas per Frontex² veiklą) ir Bolonijos deklaracijos tikslas – sukurti bendrą Europos aukštojo mokslo erdvę įpareigoja naujai įvertinti VSAT pareigūnų rengimo sistemą jos gebėjimo priimti kintančios aplinkos iššūkius aspektu. Šio uždavinio sprendimas instituciniame lygmenyje tiesiogiai tenka VSAT bei mokymo įstaigoms, rengiančioms šiai tarnybai specialistus. VSAT pareigūnų rengimo institucinę sistemą sudaro skirtingo pavaldumo mokymo įstaigos: pasieniečiai rengiami žinybinėje, VSAT pavaldžioje, Medininkų pasieniečių mokykloje, o vidurinėsios ir aukštesnėsios grandžių valdininkai – vidaus reikalų sistemai nepriklausančiame Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultete (toliau – Fakultetas), įgyvendinančiam Bolonijos proceso direktyvas. Atsižvelgiant į tai, aktualus tampa studijų programų, atitinkančių Bolonijos proceso reikalvumus aukštojo mokslo studijoms ir Frontex rekomendacijas profesinėms kompetencijoms, parengimas ir jų įgyvendinimas.

Straipsnio tikslas – įvertinti Lietuvos VSAT vidurinės grandies pareigūnams rengti skirtų studijų programų atitikimą Frontex inicijuotiems atitinkamų programų projektams. Straipsnyje bus aptariami Bolonijos proceso ir Frontex įtakos pareigūnų rengimo politikos formavimui bei nacionalinės studijų programos ir CMC lyginamosios analizės aspektai.

Tyrimo objektas - Frontex parengtos vidurinės grandies VSAT pareigūnų mokymo programos (toliau - CMC) ir analogiškų nacionalinių studijų programų lyginamoji analizė.

Užsienio šalių autorių darbuose vidaus tarnybos pareigūnų rengimo efektyvumas dažniausiai atskleidžiamas nagrinėjant policijos institucijų valdymą, pareigūnų rengimo sistemos teisinę bazę ir institucinę struktūrą, mokymo įstaigų valdymą ir administravimą,

² Frontex - tai [2004 m. spalio 26 d. Europos Tarybos reglamentu \(EB\) Nr. 2007/2004, įsteigta Europos operatyvaus bendradarbiavimo prie Europos Sąjungos valstybių narių išorės sienų valdymo agentūra](#), turinti juridinio asmens teises ir pareigas bei biudžetinį savarankiškumą

mokomųjų programų sandarą ir kt.^{3,4} Lietuvos autorių pareigūnų rengimo problemos nagrinėtos, tiriant pareigūnų personalo valdymo aspektus^{5,6}, profesinių kompetencijų tobulinimą⁷, pareigūnų rengimo bei mokymo įstaigų veiklos klausimus^{8,9}. VSAT vidurinės grandies pareigūnų rengimo klausimai Lietuvoje nagrinėti nebuvo.

BOLONIJOS PROCESO IR FRONTEX VAIDMUO FORMUOJANT VSAT RENGIMO PROCESĄ

1999 m. paskelbtoje Bolonijos deklaracijoje „Europos aukštojo mokslo erdvė“ (EHEA) buvo nubrėžtos gairės iki 2010 m. sukurti bendrą aukštojo mokslo erdvę. Tkslui pasiekti buvo pradėtos reformos, skirtos didinti Europos aukštojo mokslo suderinamumą, konkurencingumą bei patrauklumą. Bolonijos proceso veiklos kryptys apibrėžtos svarbiausiuose dokumentuose (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Bolonijos procese priimti sprendimai

Bolonijos deklaracija	Praho komunikatas	Berlyno komunikatas	Bergeno komunikatas	Londono komunikatas	Liuvono komunikatas
1999 m.	2001 m.	2003 m.	2005 m.	2007 m.	2009 m.
- Diegti lengvai suprantamą ir palyginamą laipsnių sistemą; - Diegti aukštojo mokslo sistemas grindžiamas dviem ciklais; - Diegti kreditų sistemą; - Skatinti mobilumą; - Skatinti europinį bendradarbiavimą kokybei užtikrinti; - Skatinti europinę dimensiją aukštajame moksle.	LLL (mokymasis visą gyvenimą); Aukštojo mokslo institucijų ir studentų vaidmens stiprinimas; Europinės aukštojo mokslo erdvės patrauklumo skatinimas.	- Efektyvios studijų kokybės užtikrinimo sistemos įdiegimas; - Dviejų studijų pakopų sistemos įdiegimas; - Akademinio pripažinimo tobulinimas; - Doktorantūros - trečiosios pakopos įdiegimas.	- Nurodymų ir direktyvų įgyvendinimas siekiant kokybės užtikrinimo (kaip siūloma ENQA ataskaitoje); - Nacionalinės kokybės struktūros įdiegimas; - Jungtinių laipsnių suteikimas ir pripažinimas visose studijų pakopose; - Lankusių mokymo aukštajame moksle galimybių kūrimas, įskaitant patirties pripažinimo nuostatas.	- Ryšių su kitais žemynais užmezgimo strategija; - Europos kokybės užtikrinimo agentūrų registras.	- Prieinamumas visoms socialinėms grupėms; - Absolventų įsidarbinamumas; - Orientavimas į studentą, tuo pačiu pabrėžiant aukštojo mokslo mokomąją misiją; - Ugdymo, tyrimų ir naujovių vienovė; - Globalinis atvirumas; - Studentų ir dėstytojų mobilumas; - Duomenų surinkimas stebėsenos, palyginimo ir planavimo tikslais; - Įvairialypių skaidrumo priemonių įdiegimas.

³ Fehervary, J. Report on Police Research in the European Union. Paper presented at European Police Science and Research Conference, 15-17 June, Lisbon, 2005, p. 68-81.

⁴ Fogel D. Policing in Central and Eastern Europe. Helsinki: HEUNI, 1993.

⁵ Laurinavičius A. Policijos administravimas užtikrinant visuomenės saugumą. Vilnius: LTA leidybos centras, 2000

⁶ Misiūnas E. Policijos pareigūno teisinio statuso elementų pusiausvyros problema. Jurisprudencija, 2008, Nr. 4(106), p. 100-107.

⁷ Raipa A., Smalskys V. Policijos personalo rengimo raida Lietuvoje 1990-1997 m. Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos, 2007, Nr. 2(9), p. 228-235.

⁸ Pumputis A. Lietuvos policijos akademijos įsteigimas ir raida 1990-1995 metais. Kriminalinė justicija: mokslo darbai, 1995, T. 4, p. 3-12.

⁹ Smalskys V. Policijos personalo rengimo šiuolaikinės kryptys. Viešoji politika ir administravimas, 2008, Nr. 23, p. 88-97

Šaltinis: Sudaryta autoriaus pagal ŠMPF: Mokymosi visą gyvenimą programa. Bolonijos procesas¹⁰.

Bolonijos procesas yra tarpvyriausybiniis susitarimas tarp ES ir kitų šalių, todėl jis nėra ES teisės aktas, taip pat Bolonijos deklaracija nėra sutartis ar konvencija, todėl ji pasirašiusioms valstybėms jis nekelia jokių teisinių įsipareigojimų. Dalyvavimas ir bendradarbiavimas procese grindžiamas savanoriškumu. Kita vertus, vertinant Bolonijos proceso poveikį Europos valstybėms, atkreiptinas dėmesys į 2004 m. ES Rektorių konferencijoje priimtą Bolonijos deklaracijos paaiškinimą¹¹, kuriame pabrėžiama, jog Bolonijos deklaracija yra ne tik politinis pareiškimas, bet ir saistantis įsipareigojimas dėl veiksmų programos. Deklaracijoje išdėstyta veiksmų programa remiasi aiškiai apibrėžtu bendru siekiu, galutiniu terminu ir tiksliai nustatytais (tarpiniais) tikslais. Dokumente pažymima, jog „Bolonijos deklaracija nėra nacionalinėms vyriausybėms ar aukštojo mokslo institucijoms primesta reforma. Bet koks spaudimas, kurį dėl Bolonijos proceso gali jausti atskiros šalys, galėtų atsirasti tik dėl to, kad jos nepaiso vis labiau bendrais tampančių bruožų ar lieka už vyraujančios pokyčių krypties ribos“. ¹² Tai reiškia, jog valstybės, nepritariančios Bolonijos proceso reikalavimams, rizikuoja būti izoliuotos su visomis iš to išplaukiančiomis pasekmėmis. Taigi, turime pripažinti, jog Bolonijos procese aiškiai apibrėžtas bendras siekis - sukurti Europos aukštojo mokslo erdvę tam – prie deklaracijos prisijungusių valstybių yra suvoktas kaip programinis dokumentas, kurio įgyvendinimas reikalauja atitinkamai suderintos aukštąjį išsilavinimą reglamentuojančios teisinės bazės ir institucinės sistemos.

Įgyvendinant Bolonijos proceso tikslus numatyta sukurti tam tikrą Europos dimensiją, leidžiančią užtikrinti studijų kokybę su aiškiai palyginamais vertinimo kriterijais ir metodais, Aukštojo mokslo erdvės kūrimo procesas reikalauja nuolatinės paramos, priežiūros ir prisitaikymo prie kintančių poreikių, todėl darbas turi vykti Europos, nacionaliniuose ir mokymo institucijų lygiuose. Universitetai, aukštojo mokslo konsorciumai, tinklai ir asociacijos bei specialiosios tarptautinės agentūros tiria ir svarsto Bolonijos proceso reikšmę konkrečiai šaliai, studijų kryptiai ar mokymo institucijos rūšiai.

¹⁰ ŠMPF: Mokymosi visą gyvenimą programa. Bolonijos procesas.

<http://www.google.lt/url?sa=t&source=web&cd=1&ved=0CBUQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.smpf.lt%2Findex.php%3Fid%3D680&ei=3dPoTK2eGMABoS3onf4N&usq=AFQjCNG1TnwA54CUdtnLPVxgZa0rZmVYiQ>

¹¹ The Bologna Declaration on the European space for higher education: an explanation.

<http://www.google.lt/url?sa=t&source=web&cd=1&ved=0CBgQFjAA&url=http%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Feducation%2Fpolicies%2Feduc%2Fbologna%2Fbologna.pdf&ei=MfboTMEJg54605P9hwo&usq=AFQjCNFG85jGEX3OS58UVDkLwnNgKwKvIQ>

¹² Ibid., p. 3.

Reikšmingą vaidmenį įgyvendinant šį uždavinį atlieka Frontex, veikianti kaip specializuota ir individuali institucija, kurios pagrindinis tikslas yra koordinuoti darbinį bendradarbiavimą tarp valstybių narių pasienio apsaugos srityje, o ypač ties išorinėmis ES sienomis. Frontex papildo bei suteikia pridėtinę vertę valstybių sienos apsaugos administravimo, asmenų judėjimo laisvės, saugomo bei pareigūnų mokymo srityse; bendradarbiauja ir su kitomis ES institucijomis kaip CEPOL bei Europol. Šiuo metu vienas iš prioritetinių Frontex siekių - parengti bendrus VSAT pareigūnų rengimo ir kvalifikacijos kėlimo standartus, bei padėti valstybėms rengti universalius, gebančius dirbti skirtingose darbo vietose ir valstybėse bei dalyvauti tarptautinėse operacijose, pasieniečius (*angl. – Interoperability*).¹³

Vidurinės grandies VSAT pareigūnų mokymas – vienas reikšmingiausių Frontex koordinuojamų ir finansuojamų projektų, kurio tikslas padėti įsisavinti valstybėms narėms integruoto sienų valdymo modelio veiklos koncepciją, įgyvendinimo principus ir taisykles; įvertinti praktikoje sprendžiamų išorės sienos apsaugos uždavinių efektyvumą, nustatyti sienos apsaugos ypatumus bei problemas skirtingose šalyse. Projektas pradėtas įgyvendinti 2007 m., jį administruoja Frontex *Mokymo skyrius*, kurio veikla grindžiama bendradarbiavimu su nacionalinėmis VSA tarnybomis bei mokymo įstaigomis. Siekiant koordinuoti šių įstaigų veiklą, įkurtas specialus *Partnerystės akademijų tinklas*, vienijantis Europos valstybių mokymo įstaigas. 2008 m. liepos mėn. į šį tinklą įsijungė ir Lietuvos VSAT pasieniečių mokyklą (toliau – Pasieniečių mokykla). Šiuo metu *Partnerystės akademijų tinklui* priklauso 14 pasieniečių mokymo įstaigų Austrijoje, Estijoje, Ispanijoje, Italijoje, Jungtinėje Karalystėje, Lenkijoje, Lietuvoje, Maltoje, Olandijoje, Prancūzijoje, Rumunijoje, Slovakijoje, Suomijoje ir Vokietijoje. Pareigūnų mokymų trukmė – 5 savaitės (kiekvieną savaitę skirtingos valstybės mokymo įstaigoje). Visus kursus jungiančią nuoseklia mokymo programą kiekvienoje šalyje vykdo nacionaliniai dėstytojai ir patyrę specialistai – praktikai. Nesant reikiamos srities nacionalinio specialisto, Frontex deleguoja kitos valstybės atstovą. Lietuvos Pasieniečių mokykla iki 2010 m. organizavo 10 vidurinės grandies pareigūnų mokymų, kuriuose dalyvavo 150 atstovų iš 26 ES šalių. Mokymų metu buvo dėstomos temos: „Lietuvos Respublikos ir Vilniaus miesto istorijos raida“, „Pasieniečių mokymo sistema ir koncepcija“, „Tarptautinis tarnybos bendradarbiavimas“, „Rizikos analizė“, „Kaliningrado tranzitas“, „Šengeno teisė“, „UNISAS – universali stebėjimo ir

¹³ EB reglamentas (EB Nr. 2007/2004) „Dėl operatyvaus bendradarbiavimo prie Europos Sąjungos valstybių narių išorės sienų valdymo agentūros įsteigimo“.

aliarmo sistema“, „Psichologija“, „ Žmogaus teisės“ ir kt. Atkreiptinas dėmesys, jog Lietuvoje vidurinės grandies pareigūnų mokymus koordinuoti ir vykdyti buvo patikėta mokymo įstaigai, nerengiančiai šios grandies pareigūnų; taip pat Pasieniečių mokykla iš visų Partnerystės akademijų yra vienintelė profesinio mokymo įstaiga – visos kitos yra aukštosios mokyklos. Universitetas, vykdamas pasieniečių rengimo antrosios ir trečiosios studijų pakopų programas, praktiškai nedalyvauja šiame projekte. Kaip pagrindinė šio reiškinių priežastis dažniausiai nurodomas skirtingas mokymo įstaigų statusas, ribojantis visavertį Universiteto dalyvavimą Frontex organizuojamoje veikloje. VSAT ir Universitetas savo santykius grindžia dar 2001 m. pasirašyta bendradarbiavimo sutartimi,¹⁴ kurioje numatyta galimybė abiem institucijoms drauge dalyvauti pareigūnų kvalifikacijos kėlimo bei tobulinimo, taikomojo mokslo ir leidybos srityse, tačiau realiai bendrų veiklos projektų šioje srityje per pastarąjį dešimtmetį įgyvendinta nebuvo daug. Darytina išvada, jog institucijos iki galo neišnaudoja visų sutartyje numatytų bendradarbiavimo galimybių. Kita vertus, ši sutartis buvo pasirašyta dar prieš Lietuvai įstojant į ES bei Šengeno erdvę, todėl ji neatspindi naujų VSAT ir Universiteto veiklos iššūkių. Tikslinga būtų atnaujinti sutartį, kurioje reikėtų detaliau apibrėžta institucijų įsipareigojimus ir atsakomybę rengiant VSAT pareigūnus ir keliant jų kvalifikaciją. Tikėtina, jog Universiteto įsijungimas į šį projektą būtų naudingas mokymų turinio bei metodų plėtros prasme, motyvuotų fakulteto dėstytojų pastangas labiau gilinti profesinius įgūdžius, leistų keistis profesine patirtimi su kitų šalių mokymo įstaigomis.

2008 m. Frontex *Mokymo skyrius* inicijavo vidurinės grandies pareigūnų mokymo standarto (angl. *Common Mid-level Curriculum*) kūrimą. Šis standartas (toliau – CMC) – tai universitetinėms bakalauro studijoms prilygstanti programa, skirta sienos apsaugos tarnybų personalui, atitinkanti Bolonijos deklaracijos principus. CMC rengimas numatytas dviem etapais: 1) tarptautinis ekspertų kolektyvas, įpareigotas iki 2011 m. pabaigos parengti CMC programą; 2) ES valstybės narės ir Šengeno asocijuotos šalys inkorporuos CMC į savo nacionalines vidurinės grandies pasieniečių mokymo programas, arba suderins su jau esamomis ir naudojamomis programomis.

Šiems tikslams pasiekti Frontex, bendradarbiaudamas su ES valstybėmis narėmis, įgyvendino eilę priemonių: 1) sukurta *Dėstytojų mainų programą*, kurioje dalyvaujantys skirtingų šalių dėstytojai turi galimybę susipažinti su ES išorės sienų apsaugos ypatumais kitose valstybėse, stebėti vykdomas jungtines operacijas ir paramos biurų veiklą, užmegzti

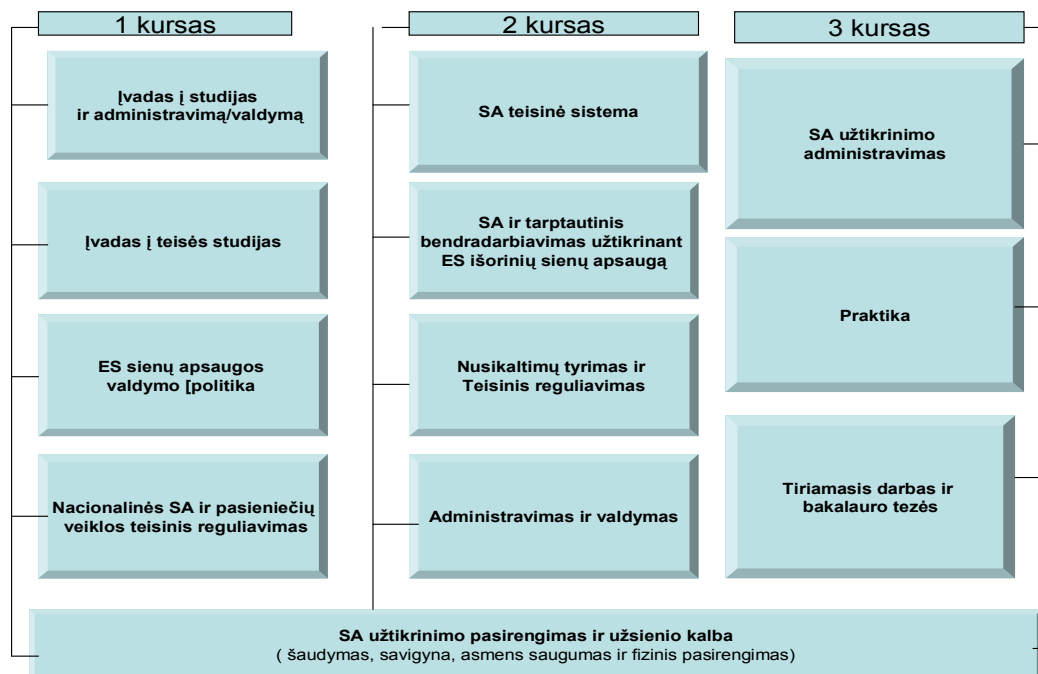
¹⁴ VSAT ir Lietuvos teisės universiteto Kauno policijos fakulteto 2001 m. birželio 19 d. bendradarbiavimo sutartis Nr. 21/10-2/11-33-2.

kontaktus su vietos mokymo įstaigomis ir pasikeisti patirtimi su kolegomis; 2011 m. numatyta įtraukti į projektą daugiau kaip 300 dėstytojų iš įvairių ES valstybių; 2) 2011 m. pradėta *Studentų mainų programa*, pagal kurią universitetų, pasirašiusių CMC taikymo sutartis, studentai gali atskirus modulius studijuoti kitose valstybėse. 2011 m. šio tipo studijos turėjo prasidėti 7 universitetuose; 3) 2012 m. planuojama sukurti bendrą universitetų dėstytojų tinklalapį (Moodle sistemą), kuriame darbuotojai galėtų keistis gerąja praktika, susipažinti su mokslini ir metodinio darbo naujovėmis.

Taigi, apibendrintai galime teigti, jog tiek Bolonijos deklaracija, tiek ir Frontex inicijuotas CMC rengimas bei kitos šios agentūros įgyvendinamos priemonės spartina integracinius aukštojo mokslo ir VSAT pareigūnų rengimo procesus.

CMC SANDARA IR TURINYS

Siekiant iširti Frontex rengiamos CMC taikymo galimybę Lietuvos aukšto mokslo sistemoje, tikslinga palyginti CMC su nacionalinėmis šios paskirties programomis. Trijų metų vidurinės grandies pareigūnų mokymo programą (CMC) sudaro 180 kreditų, sujungtų į 12 atskirų modulių, iš kurių vienas - tęstinis - studijuojamas 3 metus (žr. 1 paveikslą).

1 pav. CMC moduliai

Pirmieji studijų metai orientuoti į studentų supažindinimą su aukštojo mokslo studijomis, teisės pagrindais bei teisiniu valstybių sienų apsaugos reguliavimu. Pirmasis

modulis *Įvadas į studijas ir administravimą / valdymą* (1 priedas) supažindina studentus su mokymosi ir asmeninio tobulėjimo koncepcijomis bei metodais. Modulio turinys skiriamas organizacinės elgsenos, kaip įvado į valdymą ir vadovavimą, studijoms. Modulio turinys paremtas edukologijos, istorijos, filosofijos, psichologijos, organizacinės elgsenos, vadybos studijų dalykų medžiaga. Antrajame – *Įvado į teisės studijas* – modulyje (1 priedas) pateikiamos valstybės, teisės, juridinių ir politinių sistemų koncepcijos. Modulyje pateikiamas teisės ir politikos mokslų medžiaga. Trečiasis modulis *ES sienų apsaugos valdymo politika* skirtas suteikti žinių apie ES istoriją, jos dabartį (sekti einamuosius įvykius) ir perspektyvas įgyvendinant saugumą, laisvę ir teisėsaugą sienų apsaugos srityje (2 priedas). Šio modulio studijosturi padėti suprasti pagrindinius sienų apsaugos vadybos principus ES kontekste ir bendrus ES išorės sienų gynimo principus. Ketvirtasis modulis *Nacionalinės sienų apsaugos ir pasieniečių veiklos teisinis reglamentavimas* skirtas suprasti nacionalinės sienos apsaugos tikslus ir teisinius pagrindus, suvokti konkrečių užduočių vykdymo teisinį pagrįstumą (3 priedas).

Antro kurso moduliai skirti gilinti ir plėsti įgytas žinias pirmaisiais studijų metais. Penktasis (3 priedas) modulis *Sienų apsaugos teisinė sistema* ugdo studentų žinias apie civilinės teisės ir kitų teisės šakų normomas, reglamentuojančias žmogaus teises, ir supažindina su nacionaliniais teisėsaugą užtikrinančiais teisės aktais. Modelyje studijuojami teisės, valdymo ir vadovavimo mokslai. Šeštojo modulio *Valstybės sienos apsauga ir tarptautinis bendradarbiavimas prie ES išorės sienų* tikslas: a) išmokyti taikyti tarptautinius sienų apsaugos principus, įgyvendinant tarptautinį bendradarbiavimą ES viduje; b) supažindinti su sienų apsaugos valdymu ir teisine sistema žmogaus teisių apsaugos srityje; c) išmokyti bendrą kovos su tarptautiniu (sienų pažeidimų) nusikalstamumu standartų taikymo (4 priedas). Septintajame modelyje *Nusikaltimų tyrimas ir teisinis reglamentavimas* (4 priedas) studentai mokomi identifikuoti nusikaltimus, įgyvendinti nusikaltimų tyrimo priemones. Studijuojami Baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso, dokumentų apsaugos, kriminalistikos dalykų temos. Aštuntasis modulis *Administravimas ir valdymas* skirtas: ugdyti įvairių vadovavimo stilių suvokimą, leidžiantį atrasti ir plėtoti savąjį vadovavimo stilių; pažinti komandos formavimo ypatumus ir procesus, verbalinės ir neverbalinės komunikacijos priemones; formuoti praktinius konfliktų valdymo ir modeliavimo įgūdžius; suteikti pedagogikos žinių, reikalingų auklėti pavaldiniams bei formuoti komandą (5 priedas).

Trečiame kurse gilinamos teorinės žinios, modeliuojamos simuliacinės situacijos, atliekama praktika ir rengiamos bakaluro tiriamojo darbo tezės. Devintojo – *Sienų apsaugos*

integrato valdymo/administravimo užtikrinimas – tikslas: remti studentų gebėjimą organizuoti, vadovaujantis ES reikalavimais, nacionalinių valstybių sienų apsaugos veiklą, siekiant palengvinti sienų kirtimą ir efektyviau kovoti su nelegalia imigracija (5 priedas). Praktinių įgūdžių įtvirtinimui numatyta 15 – 20 kreditų praktika (dešimtas modulis), kurios metu studentai formuoja profesinius įgūdžius trijose veiklos srityse: 1) *Personalo valdymas* – mokosi integruoti vadovavimo ir valdymo principus ir procesus į darbo praktiką; 2) *Operacijų valdymas*: a) įtvirtina kasdieninėje veikloje žinias, įgytas 1 – 3 kursuose; b) vertina darbo praktiką, siekiami nustatyti jos stipriąsias ir silpnąsias puses; c) turi parengti pasiūlymus, kaip gerinti operacinius (veiklos) gebėjimus; 3) *Valdymo taktika* – vadovaujantis ES reikalavimais, turi įvertinti visą turimą informaciją, siekiant efektyviai organizuoti darbą, planuoti žmogiškuosius ir finansinius resursus (6 priedas). Siekiant remti studentų gebėjimą savarankiškai atlikti mokslinį tiriamąjį darbą, argumentuotai pasirinkti tyrimo metodus ir juos taikyti, analizuoti ir vertinti tyrimų rezultatus, remiantis duomenų bazėmis bei nepriklausomai įgyti išsamių profesinių žinių per mokslinio darbo rašymo procesą, programoje numatytas mokslinio tiriamojo darbo įgūdžių ugdymas, kuris vertinamas studentui ginant baigimojo bakalauro darbo tezes (vienuoliktasis modulis – 6 priedas).

Profesinių VSAT pareigūnų įgūdžių formavimui labai svarbus tęstinis *Sienos apsaugos užtikrinimo lavinimo ir užsienio kalbų* modulis (6 priedas), kuris studijuojams visą studijų laiką. Šio modulio pagrindinis tikslas: suteikti teorinių žinių ir praktinių įgūdžių, reikalingų vykdyti įprastines SA užduotis ir elgtis įvairiose situacijose. Tuo tikslu studentai remiami: įsisavinti asmeninio saugumo, reikalingo vykdant SA užduotis, įgūdžius; saugiai elgtis ir naudotis šaunamaisiais ginklais; lavinti savo fizinį pasirengimą, reikalingą įprastoje profesinėje veikloje; įgyti užsienio kalbos ir rašybos (B 2 lygio) įgūdžių, suprasti teisinę terminologiją.

Programos modulių struktūros ir jų turinio analizė leidžia daryti tam tikrus apibendrinimus:

1) Programos turinio pagrindą sudaro šios mokslo šakos: pedagogikos, vadybos, teisės, psichologijos iš kurių dominuoja vadybos mokslai; 2) Programos sandara remiasi stambesniais, kartotinio dydžio vienetais – moduliais (dalykų junginiais); 3) Kiekvienas modulis turi aiškiai apibrėžtus tikslus ir įgyvendinimo metodus. Modulyje studijų dalykai integruojami pagal ugdomus gebėjimus, pavyzdžiui, teisės žinios integruojamos į atskirų gebėjimų formavimą, o ne pateikiamos atskirai 4) Teisės dalykai koncentruojami pirmaisiais studijų metais, o vadybos ir taktikos dalykai dėstomi antraisiais ir trečiaisiais studijų metais;

5) Programos turinyje didelis dėmesys skiriamas studentų lyderio, vadovo, organizatoriaus įgūdžių formavimui, užsienio kalboms, teorinio ir praktinio mokymo derinimui; 6) Modulinė programos sandara sudaro galimybę žinių kartojimo būdu (kai tie patys gebėjimai gilinami keliuose moduluose, pvz. valdymo ir vadovavimo), efektyviau gilinti suvokimą ir formuoti profesinius įgūdžius; 7) Tęstinis modulis, kuriame įtvirtinami sienos apsaugos užtikrinimo įgūdžiai (šaudymas, fizinio pasirengimo lavinimas, užsienio kalba) sudaro palankias sąlygas formuoti profesinius įgūdžius.

NACIONALINĖ VSAT VIDURINĖS GRANDIES PAREIGŪNAMS RENGTI STUDIJŲ PROGRAMA

VSAT personalo formavimo politikai reikšminga yra 2002 m. priimta *Valstybės tarnybos įstatymo* naujoji redakcija, apibrėžusi valstybės tarnautojų pareigybių lygius ir kategorijas¹⁵. Šiuo įstatymu aukštesniosios grandies pareigūnų pareigybės buvo priskirtos A lygiui, vidurinės grandies – A arba B ir pirminės grandies – C lygio pareigybėms. Tai turėjo tapti svarbiu orientyru, padedančiu nustatyti reikalingą darbuotojų skaičių kiekvienai VSAT pareigūnų grandžiai. 2003 m. įsigaliojęs *Vidaus tarnybos statutas*, reglamentavęs visų VRM pavaldžių statutinių įstaigų pareigūnų tarnybą, be kitų nuostatų reglamentavo ir mokymo organizavimą (priėmimą į mokymo įstaigą, baigimą, paskyrimą į tarnybą ir kt.). 2010 metais iš visų VSAT dirbančių pareigūnų 35,9 proc. turėjo aukštąjį universitetinį išsilavinimą: aukštesniosios grandies pareigūnai – 94,5 proc., vidurinės grandies – 75,5 proc. ir pirminės grandies – 14,1 proc. Tuo tarpu aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą atitinkamai buvo įgiję 2,1 proc., 4,1 proc. ir 4,78 proc. pareigūnų (žr. 2 lentelę). Šie duomenys leidžia teigti, jog VSA tarnyboje A ir B lygio pareigybių rinkoje universitetinį išsilavinimą turinčių darbuotojų trūkumo nėra, o didelis pirminės grandies pareigūnų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, skaičius atskleidžia šioje institucijoje išsilavinimo ir einamų pareigų neatitikimą, kuris statutiniais santykiais grindžiamoje tarnyboje gali sukelti individo saviraiškos ir savirealizacijos problemas ir neigiamai veikti veiklos motyvaciją bei didinti personalo kaitą.

VSAT vidurinės ir aukštesniosios grandžių pareigūnai nuo 2001 metų rengiami Fakultete pagal teisės krypties bakalauro studijų programą „*Teisė ir valstybės sienos apsauga*“ (toliau - Studijų programa). Pareigūnų poreikį nustato VRM, kasmet užsakydama Fakultetui parengti po 50 pareigūnų. Fakultetas 2010 m. parengė dar vieną – viešojo

¹⁵ Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 45-1708.

saugumo krypties „*Valstybės sienos apsaugos*“ - bakalauro studijų programą, tačiau VSAT neišreiškė poreikio rengti specialistus pagal naująją programą, todėl ji nepradėta vykdyti.

2 lentelė. VSAT pareigūnų išsilavinimas

Pateikiami 2010 m. sausio 1 d. duomenys	Vidaus tarnybos sistemos pareigūnai				
	Iš viso	Aukščiausioji grandis	Aukštesnioji grandis	Vidurinė grandis	Pirminė grandis
Pareigybės	3952	1	514	832	2605
Dirbo	3465	0	276	868	2321
Su aukštuoju universitetiniu išsilavinimu proc.	35,9	0	94,5	75,5	14,1
Su aukštuoju neuniversitetiniu išsilavinimu proc.	4,4	0	2,1	4,1	4,78
Su aukštesniuoju išsilavinimu proc.	16	0	3,2	17,3	17,1
Su profesiniu išsilavinimu proc.	35	0	0	2,1	51,5
Su viduriniu išsilavinimu proc.	8,5	0	0	0,7	12,4

Šaltinis: VSAT duomenų bazė.

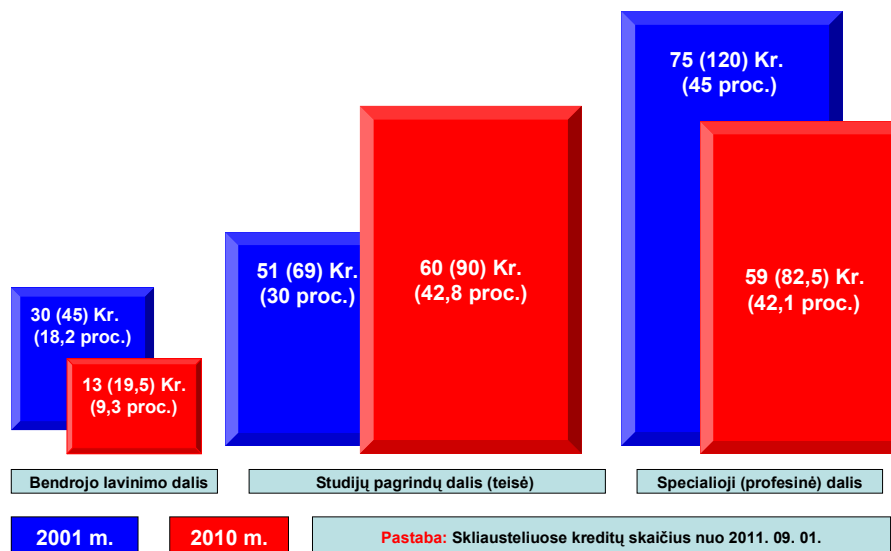
Įvertinus VSAT personalo kaitą ir dirbančių pareigūnų išsilavinimą, manytina, jog patenkinti VSAT personalo poreikį dviejų studijų programų nereikia, todėl, tikėtina, kad ateityje teks pasirinkti vieną iš šių programų. Esminis šių programų skirtumas – priklausymas skirtingoms (teisės ir visuomenės saugumo) studijų kryptims. Tai lemia studijų programų sandarą, turinį, užsakymų poreikį (atitinkamoms pareigoms užimti reikalingas teisinis išsilavinimas) bei programų atitikimą CMC.

Fakultete vykdomos „*Teisės ir valstybės sienos apsaugos*“ studijų programos paskirtis – rengti kvalifikuotus teisės bakalaurus, kurie vykdydami VSAT pareigūnų funkcijas sugebėtų įgyvendinti ES ir Šengeno teisinės bazės normas bei jas atitinkančius veiklos metodus. Nors programos paskirtis per jos vykdymo dešimtmetį nepasikeitė, tačiau dėl dažnų struktūrinių programos pertvarkymų, dabartinis jos variantas labai skiriasi nuo pirminio. 2001 m. studijų programa buvo rengiama pagal to meto galiojusius teisės aktus, kurie numatė galimybę, nesant patvirtinto *Studijų krypties reglamento* ir *Pasieniečių rengimo standarto* (šie teisės aktai tuo metu dar nebuvo priimti) tvirtinti programas, jeigu jos atitinka *Nuosekliųjų studijų programų nuostatus*¹⁶. Tokiu būdu pagrindinis teisės aktas, reglamentavęs programos kūrimą,

¹⁶ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2000 m. spalio 26 d. įsakymas Nr. 1326 Dėl nuosekliųjų studijų programų nuostatų patvirtinimo. V.Ž. 2000, Nr. 91-2841.

buvo minėti nuostatai. Pagal juos parengta Studijų programa buvo 164 kreditų (4 metų studijos); jos struktūra rėmėsi atskirų studijų dalykų dėstymu, kurių eiliškumas bei tarpusavio derinimas sudarė bendrą teorinių ir praktinių žinių perdavimo sistemą. Programos struktūrą sudarė: 1) bendrojo universitetinio lavinimo dalykai – 18 proc. (30 kreditų); 2) studijų pagrindų (teisės) dalykai – 30 proc. (51 kreditas); 3) specialaus lavinimo dalykai - 45 proc. (74 kreditai). Studijų procese auditorinis darbas sudarė 50,3 proc., savarankiškas – 49,7 proc. Seminarams ir pratyboms buvo skirta 70,3 proc. auditorinio darbo. Programos sandara rėmėsi sistema atskirų studijų dalykų, kurių Taigi, 2001 m. galioję teisė aktai leido teisės krypties Studijų programoje pagrindinį dėmesį skirti ne teisės, o specialiesiems dalykams, lavinantiems profesinius pareigūnų įgūdžius. Tai sudarė prielaidas rengti aukštos kvalifikacijos profesionalus, kurių pasirengimas teigiamai buvo vertinama praktiniame darbe. Tokia situacija tenkino užsakovą, Fakultetą ir studentus. Pažymėtina, jog 2004 metais programa buvo akredituota tarptautinių ekspertų, kas sustiprino jos prestižą.

Derinant aukštojo mokslo įstatyminę bazę prie Bolonijos proceso standartų, keitėsi ir reikalavimai studijų programų struktūrai ir apimčiai. 2005 m. įsigalioję *Bendrieji reikalavimai studijų programoms*¹⁷ įpareigojo keisti programų struktūrą taip, kad ją sudaranti studijų pagrindų (teisės mokslų) dalis turi būti ne mažesnė kaip 60 kreditų, o specialybės dalykų – ne mažesnė kaip 25 proc. studijų programos apimties.

2 pav. Studijų programos dalykų blokai

¹⁷ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2005 m. liepos 22 d. įsakymas Nr. ISAK-1551 *Dėl bendrųjų reikalavimų studijų programoms*. V.Ž. 2005, Nr. 56 -1987

Atitinkamai pertvarkius studijų programą, bendra jos apimtis sumažėjo 24 kreditais ir pasikeitė sudedamųjų dalių santykis: studijų pagrindų (teisės) dalykų apimtis padidėjo 14 kreditų, o specialiųjų sumažėjo – 21 kreditu (žr. 2 paveikslą).

Struktūriniai pakeitimai lėmė ir turinio pokyčius: buvo atsisakyta privalomųjų profesinės etikos ir deontologijos, socialinės psichologijos ir teisėtvarkos, informacijos apdorojimo sistemų, edukologijos pradmenų ir kitų studijų dalykų, mokomoji praktika sutrumpėjo 2 kreditais.

2010 m. išgalioję *Teisės studijų krypties*¹⁸ ir *Laipsnį suteikiančių pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų programų bendrųjų reikalavimų*¹⁹ aprašai nustatė naujus programoms reikalvumus, dar labiau išplečiančius teisės dalykų apimtį programos sandaroje. Reikšminga tai, jog pagrindiniu teisės aktu, apibrėžiančiu programų struktūros ir turinio reikalvumus tapo *Teisės studijų krypties aprašas*, o programos derinimas su *Pasieniečių rengimo standartu* tapo neprivalomas. Pagal šiuos reikalvumus bendrieji universitetinių studijų dalykai turi sudaryti ne mažiau 10 kreditų (nuo 2011 m. rugsėjo 1 d. taikomi ECPS kreditai), studijų krypties (teisės) dalykų skaičius turi būti *ne mažesnis* kaip 110 kreditų, ir *ne daugiau* kaip 40 kreditų gali sudaryti specializacijos dalykai. Šie reikalvimai išeliminavo galimybę didinti specialiųjų dalykų bloką, o studijų krypties (teisės) dalykų bloko didinimas iki reikalaujamų 110 kreditų, atitinkamai įpareigojo mažinti specialiųjų ir bendrojo lavinimo dalykų kreditų skaičių. Formaliai žiūrint, problematiškas gali pasidaryti ir mokomosios praktikos (ne mažiau 10 kreditų) organizavimas VSAT padaliniuose, nes teisės krypties studijų reglamentas rekomenduoja studentams atlikti praktiką tokiose teisinėse institucijose kaip Nacionalinė teismų administracija, teismai, prokuratūra, Notarų rūmai, Antstolių rūmai ir pan.

Suderinta su *Teisės studijų krypties aprašu* Studijų programa Fakultete pradėta įgyvendinti nuo 2011 metų rugsėjo mėnesio. Studijų programą iš viso sudarė 140 (210 ECPS) kreditų, pasikeitė auditorinio ir savarankiško darbo santykis: atitinkamai - 38 proc. ir 62 proc. Struktūriniu požiūriu programa išliko nepakitusi, t.y. rėmėsi studijų dalykų sistema. Darytina išvada, jog atlikti struktūriniai programos pakeitimai priartino studijų programą prie teisininkams rengti taikomų studijų standartų, tačiau tai, jog neliko būtinybės studijų programą derinti su *Pasieniečių rengimo standarto* reikalavimais, komplikuoja standarte numatytų profesinių kompetencijų suteikimą VSAT pareigūnams. Programos plėtros

¹⁸ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2010 m. rugpjūčio 19 d. įsakymas Nr. V-1385 Dėl teisės krypties studijų aprašo patvirtinimo. VŽ., 2010, Nr. 102 -5306

¹⁹ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2010 m. balandžio 9 d. įsakymas Nr. V-501 Dėl laipsnį suteikiančių pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų programų bendrųjų reikalavimų aprašo patvirtinimo.

perspektyvoje, tai gali apsunkinti jos derinimą su CMC, nes akreditacijos (2012 m.) metu Studijų programos kokybė gali būti pagrinde vertinama atitikimo teisės krypties studijų aprašui aspektu, tinkamai neįvertinus programos galimybių suteikti pareigūnams būtinas profesines kompetencijas.

„Teisės ir valstybės sienos apsaugos“ programos studijų planų ir dalykų programų analizė leidžia apibendrintai palyginti šią programą su CMC bei įvardinti tam tikrus jų skirtumus.

1) Studijų programoje nėra įvado į studijas, kuriame studentai būtų supažindyti su mokymosi ir asmeninio tobulėjimo koncepcijomis bei metodais, mokslinio darbo organizavimu. 3 semestru dėstomo Filosofijos ir mokslo metodologijos dalykas savo turiniu labiau orientuotas į filosofijos sampratos atskleidimą nei į mokslinio darbo organizavimą, todėl negali būti lyginamas su CMC pirmojo modulio tikslais.

2) Studijų programoje VSAT pareigūnų profesinių kompetencijų ugdymas didžiąja dalimi įgyvendinamas dėstant specialiosios profesinės dalies dalykus: sienos apsaugos taktiką, karinį rengimą, dokumentų patikrą, operatyvinę veiklą, pirmąją medicinos pagalbą ir kt. Reikšminga, jog lyginant šių dalykų temas su atitinkamomis 2001 m. temomis, pastebėtas studijų dalykų atnaujinimas arba papildymas naujomis temomis. Darytina išvada, jog programų vykdytojai, atsižvelgia į kintančios aplinkos iššūkius ir, bendradarbiaudami su užsakovu, siekia tobulinti programos turinius. Atskirų dalykų (karinis rengimas, sienos apsaugos teisinis reguliavimas, kovinė savigyna) tęstinumas per kelis semestrus tam tikra prasme priartėja prie modulinės sistemos ir sudaro prielaidas efektyviau lavinti studentų įgūdžius. Kita vertus, atkreiptinas dėmesys į tai, jog šio bloko dalykų turiniai labiau orientuoti į nacionalinės sienos apsaugos problematiką ir teisinį reglamentavimą, o ne į bendradarbiavimą tarp ES valstybių narių sienų apsaugos užtikrinimo srityje, kas ypač akcentuota CMC. Pavyzdžiui, Užsienio šalių sienų apsaugos institucijų dalyko dėstymas, kaip alternatyvaus, apriboja galimybę visiems studentams susipažinti su ES sienų apsaugos institucine sistema. Taip pat Lietuvos pareigūnai studijų metu nesupažindinami su ES einamaisiais įvykiais: ES dabartine demografinė, politinė, ekonomine ir geografinė situacija, kaimyninėmis ar probleminėmis valstybėmis, religijų ypatumais.

3) Vienas iš didžiausių programų skirtumų – požiūris į vadovavimo ir valdymo įgūdžių formavimą. Vidurinės grandies pareigūnų profesinėje veikloje svarbu gebėti planuoti ir organizuoti komandinį darbą, vadovauti grupei, įsisąmoninti ir suvokti profesinės etikos nuostatas. CMC programoje šių gebėjimų ugdymui skiriamas ypatingas dėmesys - du

modeliai t.y. apie 30 kreditų. Tuo tarpu nacionalinėje Studijų programoje asmenybės formavimo ir valdymo bei vadovavimo įgūdžiams lavinti numatytas tik vienas privalomas bendrosios psichologijos 3 kreditų kursas, kuriame asmenybės pažinimui, motyvacijai, asmenybės ir grupės santykiams skirtos kelios temos. O Statutinių tarnybų vadybos bei profesinės etikos dalykai (po 3 kreditus) dėstomi alternatyviai juos pasirenkant. Tokiu būdu dauguma studentų gali baigti studijas, neišklause šių dalykų.

4) Nacionalinėje Studijų programoje teisinės žinios, reikalingos pareigūnų profesinei veiklai, suteikiamos dėstant sienos apsaugos ir migracinių procesų teisinį reguliavimą bei atskirų teisės šakų dalykus. Dalis temų, susijusių su ES išorinių sienų užtikrinimo problematika, nagrinėjamos ES teisės dalyko programose: laisvas asmenų judėjimas, ES saugumo politika, teisingumas ir vidaus reikalai ES, tarptautinė migracija ir nusikalstamumas ir kt. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog daugelis teisės dalykų dėstoma studijų paskutiniuose semestruose. Teisės dalykų apimtis, palyginus su CMC, yra platesnė, tačiau esminis skirtumas nuo CMC programos tas, jog šių žinių perdavimas atskirtas nuo konkrečių lavinimo įgūdžių formavimo. Dar vienas svarbus skirtumas – teisės studijose nepakankamai akcentuojami žmogaus teisių ir laisvių klausimai; nepakankamai atskleidžiama žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo problematika nacionaliniame lygmenyje bei valstybių sienų apsaugos užtikrinimo kontekste, nenagrinėjama institucijų, susijusių su žmogaus teisių gynimu, veikla; neaptariami vaiko teisių apsaugos užtikrinimo klausimai.

5) Užsienio kalboms skirtas tik vienas (ketvirtas) semestras, nedidelis šaudymo pratybų skaičius ir tęstinio šaudymo įgūdžių lavinimo nebuvimas – tai Studijų programos skiriamieji bruožai nuo CMC tęstiniame modulyje keliamų tikslų suteikti teorinių žinių ir praktinių įgūdžių, reikalingų vykdyti įprastines SA užduotis ir elgtis nestandartinėse situacijose.

6) Jeigu CMC nusikaltimų tyrimams skiriama 15 kreditų, iš jų 9 kriminalistikai, tai nacionalinėje studijų programoje kriminalistikai skirti tik 3 kreditai, nepakankamai aptariami duomenų apsaugos užtikrinimo klausimai. Profesinei veiklai svarbūs kriminologijos ir informatikos dalykai yra alternatyviai pasirenkami. Lietuvos pareigūnai nepakankami supažindinami su pasienio kontrolės valdymo ir stebėjimo įranga: telekomunikacijų, foto ir video įranga, spec. transporto priemonių eksploatacija; transporto priemonių kontroliavimo įranga.

Studijų programos struktūriniai skirtumai nuo CMC gali lemti ir Lietuvos VSAT vidurinės grandies pareigūnų profesinio pasirengimo ypatumus, išskiriančius juos iš kitų ES valstybių, integravusių CMC standartus į nacionalines mokymo sistemas, pareigūnų profesinio

pasirengimo. Siekiant orientuotis į europinius standartais paremtą pareigūnų rengimą, tikslinga ieškoti būdų nacionalinę Studijų programą kiek galima labiau suderinti su CMC standartu.

IŠVADOS

Apibendrintai galime teigti, jog CMC programoje keliami tikslai iš esmės sutampa su Teisės ir valstybės sienos apsaugos studijų programos tikslais. Tačiau programos sandara, paremta atskirų dalykų studijoms, mažiau orientuota į ugdymo tikslus ir studijų rezultatus, kas neleidžia išugdyti vientisos profesinių gebėjimų sistemos. Tai, jog didžioji dalis VSAT pareigūnų profesinei kompetencijai ugdyti uždavinių sukoncentruoti specialybės dalykų bloke, kurio santykinė dalis programos sandaroje yra apribota teisės studijų krypties aprašo, riboja visavertę programos uždavinių įgyvendinimą. Visa tai gali neigiamai įtakoti Fakulteto siekį įsijungti į bendrą ES valstybių narių, taikančių CMC standartus, erdvę.

Siekiant surasti optimaliausius CMC įjungimo į nacionalinę VSAT pareigūnų rengimo sistemą būdus, svarstyti tokie variantai:

1) Rengti vidurinėsios grandies VSAT pareigūnus pagal visuomenės saugumo krypties Valstybės sienos apsaugos studijų programą. Pagal visuomenės saugumo studijų krypties reglamentą²⁰, programos pagrindų dalis turi būti ne mažesnė kaip 70 kreditų, iš kurių teisei skirti ne mažiau 32 kreditai, vadybai ir viešajam administravimui – ne mažiau 12 kreditų, visuomenės studijoms – ne mažiau 20 kreditų (sociologija, kriminologija, bendroji ir profesinė psichologija, profesinė etika, tarpkultūrinis bendravimas, visuomenės saugumo politika, operatyvinės veiklos pagrindai ir kt.). Universitetinių studijų programose specialiajai (profesinei) daliai skiriama ne mažiau kaip 30 procentų programos apimtį (nacionalinis ir tarptautinis saugumas; Europos Sąjungos laisvės, saugumo ir teisingumo politika; tarptautinė nusikalstamumo kontrolė ir prevencija; krizių ir ekstremalių situacijų kontrolė; visuomenės saugumą užtikrinančių institucijų tarptautinis bendradarbiavimas, veiklos organizavimas, fizinis rengimas ir kt.; šioje dalyje privalomi profesinės veiklos praktika ir baigiamasis darbas). Šios programos ypatumas tas, jog ji parengta, remiantis reglamentu, kuris labiau orientuotas į statutinių pareigūnų rengimo standartus.

2) Rengti VSAT pareigūnus pagal studijų programą, kurią baigus būtų suteikiamas dvigubas pagrindinių studijų krypties (šakos) ir gretutinės studijų krypties (šakos) bakalauro

²⁰ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2008 m. liepos 24 d. įsakymas Nr. ĮSAK -2208 Dėl visuomenės saugumo studijų krypties reglamento patvirtinimo. VŽ., 2008, Nr. 69 -1321.

laipsnis. Pagal šį studijų modulį 110 kreditų turi sudaryti pagrindinės studijų dalies dalykai ir 40 – gretutinės studijų krypties dalykai. Šiuo atveju reikėtų pasirinkti, kokią studijų kryptį pasirinkti pagrindine – teisės ar visuomenės saugumo.

3) Organizuoti studijų procesą taip, kad studentai galėtų įgyti dviejų skirtingų krypčių (šakų) bakalauro laipsnius lygiagrečiai studijuodami pagal dvi studijų programas. Tokiu atveju ne mažiau kaip 110 kreditų turi sudaryti pirmosios krypties studijų dalykai, o su jais nesutampantys antrosios krypties studijų dalykai – ne mažiau kaip 90 kreditų, jei kiti abiejų krypčių studijų dalykai sutampa.

LITERATŪRA

1. The Bologna Declaration on the European space for higher education: an explanation. <http://www.google.lt/url?sa=t&source=web&cd=1&ved=0CBgQFjAA&url=http%3A%2F%2Fc.europa.eu%2Feducation%2Fpolicies%2Feduc%2Fbologna%2Fbologna.pdf&ei=MfboTMFJg54605P9hwo&usq=AFQjCNFG85jGEX3OS58UVDkLwnNgKwKvTQ>
2. EB reglamentas (EB Nr. 2007/2004) “Dėl operatyvaus bendradarbiavimo prie Europos Sąjungos valstybių narių išorės sienų valdymo agentūros įsteigimo“.
3. Fehervary, J. Report on Police Research in the European Union. Paper presented at European Police Science and Research Conference, 15-17 June, Lisbon, 2005, p. 68-81.
4. Fogel D. Policing in Central and Eastern Europe. Helsinki: HEUNI, 1993.
5. Kettl, D.F. *The Global Public Management Revolution: A Report on The Transformation of Governance*. Washington: Brookings Institution Press, 2000, p. 101.
6. Laurinavičius A. *Policijos administravimas užtikrinant visuomenės saugumą*. Vilnius: LTA leidybos centras, 2000
7. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2005 m. liepos 22 d. įsakymas Nr. ISAK-1551 *Dėl bendrųjų reikalavimų studijų programoms*. V.Ž. 2005, Nr. 56 -1987
8. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2010 m. balandžio 9 d. įsakymas Nr. V-501 *Dėl laipsnį suteikiančių pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų programų bendrųjų reikalavimų aprašo patvirtinimo*.
9. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2000 m. spalio 26 d. įsakymas Nr. 1326 *Dėl nuosekliųjų studijų programų nuostatų patvirtinimo*. V.Ž. 2000, Nr. 91-2841.
10. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2010 m. rugpjūčio 19 d. įsakymas Nr. V-1385 *Dėl teisės krypties studijų aprašo patvirtinimo*. V.Ž., 2010, Nr. 102 -5306.
11. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2008 m. liepos 24 d. įsakymas Nr. ĮSAK - 2208 *Dėl visuomenės saugumo studijų krypties reglamento patvirtinimo*. V.Ž., 2008, Nr. 69 - 1321.
12. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 45-1708.
13. Misiūnas E. Policijos pareigūno teisinio statuso elementų pusiausvyros problema. *Jurisprudencija*, 2008, Nr. 4(106), p. 100-107.
14. Pumputis A. Lietuvos policijos akademijos įsteigimas ir raida 1990-1995 metais. *Kriminalinė justicija: mokslo darbai*, 1995, T. 4, p. 3-12.
15. Raipa A., Smalskys V. Policijos personalo rengimo raida Lietuvoje 1990-1997 m. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2007, Nr. 2(9), p. 228-235.
16. Smalskys V. Policijos personalo rengimo šiuolaikinės kryptys. *Viešoji politika ir administravimas*, 2008, Nr. 23, p. 88-97

-
17. VSAT ir Lietuvos teisės universiteto Kauno policijos fakulteto 2001 m. birželio 19 d. bendradarbiavimo sutartis Nr. 21/10-2/11-33-2.

THE COMPARATIVE ASPECTS OF LITHUANIAN STUDY PROGRAMME OF STATE BORDER GUARD (SBG) MEDIUM PACK OFFICIALS AND CMC

Kęstutis Vitkauskas*
Mykolas Romeris University

Summary

The demands and possibilities of implementation of educational standards (CMC), prepared by Frontex, in the field of Lithuania's higher education system preparing medium pack officials of State border security (SBS) programme are analyzed in this article. The demand of the programme is determined by the requirements of Bologna process and activities of Frontex. The possibilities of implementation of CMC requirements are evaluated analyzing study programme of Law and state border security and comparing it with CMC. The conclusion is made, that while seeking to implement CMC standards in the process of training state border officials, the programme of Law and state border security must be improved.

Keywords: BG officers' educational standard; study programmers; activities of Frontex.

Kęstutis Vitkauskas*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: policijos veikla, vaikų teisių apsauga, nepilnamečių nusikalstamumo prevencija.

Kęstutis Vitkauskas*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Police activity, assoc. professor. Research interests: Police activity, Police educational systems, Children's Rights Protection.

PRIEDAI

1 priedas

1 CMC modulis: Įvadas į akademines studijas ir valdymą/ vadovavimą

Modulio tikslai ir mokslai	Modulio turinys
Tikslai: Supažindina studentus su mokymosi ir asmeninio tobulėjimo koncepcijomis bei metodais. Modulio turinys skiriamas organizacinės elgsenos, kaip įvado į valdymą ir vadovavimą, studijoms. Mokslai: Edukologijos, Istorijos, Filosofijos, Psichologijos, Org. Elgsenos, Vadybos, Personalo valdymo.	1). Įvadas taikomą pedagogiką: - Įvadas į edukologijos, švietimo Istorijos ir filosofijos pagrindus; Švietimas kaip sociologinis reiškinys ir procesas; Pagrindinės pedagogikos teorijos - Studijavimo psichologija: - studijavimo metodai : nuotolinis, elektroninio tinklo, duomenų bazių, savarankiško darbo organizavimas... 2) Visą gyvenimą trunkantis mokymasis: Mokymasis organizuoti darbinę veiklą; Personalo mokymas; Finansinis planavimas, švietimas; 3) Įvadas į mokslinių tyrimų darbą: Įvadas į mokslo filosofiją; mokslo filosofijos pagrindai; Mokslo sociologija; Filosofinės aksiomos - Mokslo organizavimas: Pranešimo rengimas; Mokslo kalba; Plagiatas; Paraiškų, projektų teikimo pagrindai; Mokslinių tyrimų darbo etika "geroji praktika"; Retorika Mokslinių tyrimų rezultatų pristatymas: lentelės, grafikai, diagramos... 4) Organizacijos elgsena ir įvadas į valdymą ir vadovavimą Individualūs asmenybių skirtumai <i>Motyvacija: motyvacijos principai ir teorijos, motyvacija mokytis ir dirbti</i> <i>Asmenybė: Charakterio orientacijos, emocijos, stresai, polinkiai</i> <i>Bendravimas: bendravimo pagrindai ir būdai</i> <i>Grupės dinamika: Konfliktai Organizacinė kultūra</i> 5) Įvadas į valdymą ir vadovavimą: Vadybos samprata; Vadovavimo pobūdis; Skirtumai tarp valdymo ir vadovavimo.

2 CMC modulis: Įvadas į teisės studijas

Modulio tikslai ir mokslai	Modulio turinys
Tikslai: Modulis supažindina studentus su valstybės, teisės, juridinių ir politinių sistemų koncepcijomis. Mokslai: Teisė ir Politikos mokslai.	1) Nacionalinės ir tarptautinės teisės istorija <i>Senovės Graikijos ir romėnų teisė; Europos viduramžiai; Prancūzija (18 a.); Nacionalinė teisės istorija; ES valstybių narių teisės istorija (tradicijų ir religijų įtaka ES valstybių narių teisinėms sistemoms)</i> 2) Bendroji teisės teorija <i>a) Teisės sąvokos ir jų savybės; b) Teisėtas elgesys, teisinė atsakomybė, teisės pažeidimas ir jo rūšys c) teisinės nuostatos (nuostatos, normos), konfliktai (srietyse, kuriose įstatymai prieštarauja vieni kitiems) d) teisės normų hierarchija</i> Teisinės sistemos struktūra: VN justicijos ir teismų sistema: prokuratūra... 3) Konstitucinė teisė: Įvadas į konstitucijos ir valstybių teisės pagrindus: suverenitetas; valstybių teorijos; valstybių formos; b) VN konstitucijų turinys: VN organizavimo principai; Valstybės institucijos; Piliečių ir žmogaus teisių skirtumai 4) Žmogaus teisių studijų įvadas: a) Tarptautiniai žmogaus teisių užtikrinimo teisės aktai b) Pagrindinių žmogaus teisių gynimo organizacijų apžvalga 5) Civilinės teisės įvadas: Civilinės teisės principai, sistema, institutai; VN civilinės teisės ypatumai 6) Politologijos įvadas: Pagrindiniai tarptautinių politinių mokslų klausimai; VN politinės sistemos; Pagrindinės politinės partijos ir jų ideologijos.

3 CMC modulis: Europos SA užtikrinimo politika – 5 kr.

Modulio tikslai ir mokslai	Modulio turinys
Tikslai: Suteikti žinių apie ES istoriją, jos dabartį (sekti einamuosius įvykius) ir perspektyvas įgyvendinant saugumą, laisvę ir teisėsaugą SA srityje. Padės suprasti pagrindinius SA vadybos principus ES kontekste ir bendrus ES išorės sienų gynimo principus. Mokslai: Socialiniai mokslai ES teisė.	1. ES raida ir pagrindiniai dokumentai, sutartys: ES istoriniai, einamieji ir perspektyviniai procesai 2. ES institucijos ir su jomis susijusios tarptautinės organizacijos: ES institucijų paskirtis ir funkcijos, jų ryšys su kitomis tarptautinėmis organizacijomis; struktūra, uždaviniai, veiklos principai, valdymas 3. Einamieji ES įvykiai: ES dabartinė demografinė, politinė, ekonominė ir geografinė situacija; ES ir kitos valstybės; Kaimyninės valstybės, Probleminės valstybės 4. Žmogaus laisvių, justicijos ir saugumo užtikrinimo raida ir procesai ES: ES vystymosi žmogaus laisvių, justicijos ir saugumo procesai ir jų pokyčiai; emigracija, prieglobstis, organizuotas sienų pažeidimo nusikalstamumas, terorizmas, kiti susiję elementai; šių grėsmių ir veiksmų valdymo ir prognozavimo projektai; 5. Sienos apsaugos politika ES: <u>Sienų apsaugos politika</u> - SA politikos vystymasis ir dabartinė situacija; Valstybių vaidmuo ir ateities perspektyvos <u>SA institucijos Europos Sąjungoje:</u> pagrindinė struktūra; skirtumai; kitos bendradarbiaujančios institucijos ir organizacijos, jų sąveika 6. ES sienų apsaugos valdymas (menagement) <i>Charakterizuos SA esamą valdymo situaciją ir jo perspektyvas</i> - pagrindiniai SA valdymo principai; ES valdymo dokumentai, oficialūs raštai ir susirašinėjimas; ES papildoma veikla dėl SA valdymo integracijos; ES SA valdymo integracijai (suvienodinimas) stiprinti ateityje būtinos priemonės ir projektai; 7. Sienų valdymas ir sienų apsauga <i>Žinos ES SA valdymo poveikį pasieniečių darbui prie išorinių ES sienų)</i> - Frontex, jo veikla ir projektai; ES iniciatyvos dėl išorinių sienų apsaugos su kaimyninėmis arba susijusiomis valstybėmis; dvišaliai ir daugiašaliai susitarimai ir projektai; ES finansavimas ir lėšos 8. Įvadas į Šengeno aquis <i>Paaiškins Šengeno reikšmę, santykį su kitomis ES valstybėmis ir tarptautinius veiksmus SA užtikrinimo srityje</i> - Šengeno vieta ir vaidmuo žmogaus laisvių, justicijos ir saugumo ES teisės aktų srityje; - Bendra Šengeno aquis apžvalga - ES aktai ir tarptautinė veikla bei priemonės užtikrinant asmens laisvės. Justiciją ir saugumą.

4 CMC modulis: Sienos apsaugą reglamentuojantys nacionaliniai teisės aktai ir taktika

Modulio tikslai ir dalykai	Modulio turinys
Tikslai: Padėti suprasti nacionalinės sienos apsaugos tikslus ir teisinius pagrindus. Suvokti konkrečių užduočių vykdymo teisinį pagrindumą. Mokslai: Nacionalinė teisė, SA taktika ir administravimas.	1) Baudžiamoji teisė (bendroji dalis): BT ir jos taikymas (taikymo apribojimai); Sąvokos, principai; Nusikaltimai, Sankcijos; Mažumų apsaugos priemonės; Baudžiamosios atsakomybės šalinimo priežastys; Bausmės vykdymo šalinimo priežastys; Baudžiamosios atsakomybės pasekmės ir jų pašalinimo priežastys. 2). Administracinė teisė: AT aktų sąvokos; Administracinis pažeidimas, nuobaudos jų rūšys; administracinis reguliavimas; administracinės procedūros; jurisdikcija; konfliktai; administracinis susitarimas; administraciniai teisiniai santykiai; valstybės administracija, procesas, įstaigos, institucijos kompetencija 3) Nacionalinės sienos apsaugos teisinis reguliavimas: Nacionalinės SA situacijos ir problemų apžvalga; SA nacionaliniai uždaviniai ir įgaliojimai; SA organizacinė struktūra; Valstybės sienos apsaugos teisė; Nacionaliniai teisės aktai dėl sienų kontrolės ir stebėjimo 4) Pagrindinė / pradinė taktika standartinėms SA priemonėms įgyvendinti: Prievertos priemonės; Sienos stebėjimui principai; Patruliavimas prie sienų; Patruliavimo planavimo taktika; Sienų stebėjimas įvairiose vietovėse; Užduotys sienos perėjimo punktuose; Transporto priemonių kontrolė; Dokumentų tyrimo metodai. 5) Pagrindinė įranga (amunicija): Įranga nagrinėti ir tikrinti dokumentus; Įranga kontroliuoti transporto priemonės; Pasienio kontrolės valdymo ir stebėjimo įranga: telekomunikacijų, foto ir video įranga; Spec. transporto priemonių eksploatacija; Asmeniniai ir kiti ginklai ir saugos įranga.

5 CMC modulis: Sienos apsaugos teisinė sistema

Modulio tikslai ir mokslai	Modulio turinys
Tikslai: Modulis ugdo studentų žinias apie civilinės teisės ir kitus teisės aktus, reglamentuojančius žmogaus teises, ir supažindina su nacionaliniais teisės saugą užtikrinančiais teisės aktais. Mopkslai: Teisės, valdymo ir vadovavimo mokslai.	1) Žmogaus teisių apsauga: Žmogaus teisių nuostatos ir valstybės pareiga jas užtikrinti; Konvencija ir protokolai dėl pabėgėlių statuso. Nepražūtinimo principas; JT konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį arba baudimą; Nacionalinės procedūros, susijusios su prieglobsčio prašymu; JT Vaiko teisių konvencija ir kiti teisės aktai; Teismų praktika užtikrinant žmogaus ir vaikų teises; 2) Civilinė teisė: Civilinių santykių tipai; Pilietinės teisės, pareigos ir atsakomybė; Šeimos teisė (civilinis asmenų statusas); Juridiniai ir fiziniai asmenys; Atitinkamos tarptautinės privatinės teisės normos 3) Civilinio proceso teisė: Šaltiniai: Principai; Teismų kompetencijos: dalyviai, procesas; Teismų sprendimai civilinėse bylose; Sprendimų apeliacinė tvarka; Teismų sprendimų įgyvendinimas 4) Darbo teisė: DT normų principai; ES darbo teisės normos; Skirtingi darbuotojų tipai: jų teisinis reguliavimas; Atitinkamų viešųjų paslaugų teisės aktų nuostatos; Darbuotojų sauga. 5) Žmogiškųjų išteklių plėtra: Veiklos rezultatų vertinimo kriterijai; Vertinimo proceso įvertinimas; Darbuotojo vertinimo eiga / diskusijos; Klaidų rizikos sumažinimo būdai (objektyvumo užtikrinimas); Stebėsenos sistemos (vertinant pavaldinių veiklą; Atlygio ir pripažinimo taikymas; Darbinė konkurencija (skatinimas ir etiniai aspektai) 6) Kiti nacionaliniai teisės aktai, susiję su žmogaus teisėmis - Užsieniečių teisės; Komerčinės teisės; Aplinkosaugos teisės aktai; Ginklų teisės; - Narkotikų kontrolės normos; Muitų teisės aktai.

6 CMC modulis: Valstybės sienos apsauga ir tarptautinis bendradarbiavimas prie ES išorės sienų

Modulio tikslai ir mokslai	Modulio turinys
Tikslas: - išmokyti taikyti tarptautinius SA principus įgyvendinant tarptautinį bendradarbiavimą ES viduje. - supažindinti su SA valdymu ir teisine sistema laikantis žmogaus teisių. - išmokyti bendrą kovos su tarptautiniu nusikalstamumu standartų taikymo.	1) ES – Bendrijos ir tarptautinė teisė ES teisė: Šengeno konvencija; - Šengeno sienų kodeksas; .Prieglobsčio nuostatai Šengeno katalogai; Bendrosios konsulatų instrukcijos; Vizų kodeksas; Kiti susiję su ES, SA teisės aktai (SIS, VIS, terorizmo, narkotikų, ...). Elektroniniai dokumentai (ICONET, Eur-Lex, ...). Tarptautinė teisė :Dvišaliai ir daugiašaliai susitarimai; Tarptautinės konvencijos, susijusios su išorinių sienų saugumu (sausumos - oro - jūra).1961 m. Vienos konvenc 2) Veiklos aspektai: * Specialios procedūros: Išsiuntimas; Išvykimas; Repatrijavimas; Prieglobsčio prašytojai; Bendradarbiavimas su žmogaus teisių organizacijomis (JTVPK, TMO, NVO, ...) * ES veikla ir administracinės procedūros: - ES taisyklės ir procedūras; FRONTEX veikla; Geriausios praktikos nagrinėjimas; Dvišaliai ir daugiašaliai susitarimai; Ryšys tarp kaimyninių EEE / SST šalių; Ryšys su trečiosiomis šalimis. Praktinių veiksmų savaitė: Pristatymų metodai; Susitikimų, instruktažo ir ataskaitų rengimas. 3) Žmogaus teisės Europos Sąjungoje Žmogaus teisių raida ir dabartinė situacija; ES Žmogaus teisių chartijos; Pagrindinių teisių ES viduje užtikrinimo problemos; Sienų apsauga ir žmogaus teisių pažeidimai. 4) Kriminologija pasienio sargyboje Kriminologijos kaip mokslas; Nusikaltimai - vertinimo aspektai; Kriminaliniai nusikaltimai; Viktimologija; Nusikaltimų užkardymas; Nusikaltimai ir žiniasklaida 5) Apibūdinimas (skirstymas) Nelegalių migrantų skirstymas: Etniškumas ir kultūra; Religija, socialinės ir politinės grupės Tarpininko , bendrininko / pažeidėjo nustatymas: Ypatingi bruožai; Atvejų analizė. Skirtumai tarp oro, sausumos ir jūrų sienų pažeidimų: - Modus operandi; Kontrabanda. 6) Rizikos analizė. • Valdymo planavimo derinimas:- Projekto planavimas.- Pristatymas. • Duomenų surinkimas ir interpretavimas- Grėsmių analizės modeliavimas.- Duomenų vertinimo sistemą.- Žvalgybos duomenų analizė * Grėsmių analizė pratybos- Pavyzdžiai.- Lyginamoji analizė. 7) SA priemonės ir technologijos: praktinio darbo principai su įvairiomis technologijomis.

7 CMC modulis: Nusikaltimų tyrimas -15 kr.

Modulio tikslai ir mokslai	Modulio turinys
Tikslas: Šis modulis padės studentams identifikuoti nusikaltimus; įgyvendinti nusikaltimų	1) Baudžiamosios teisės specialioji dalis: Nusikaltimai valstybės saugumui, asmenims, nuosa- vybei, institucijoms, viešajam interesui; Klastotės; Nusikaltimai dėl tam tikros ekonominės veiklos; Nusikaltimai, susiję su socialiniais santykiais; Nusikaltimai taikai ir žmonija bei aplinkai 2) Baudžiamasis procesas: BP taisyklės; santykiai tarp nusikalstamos veikos ir civilinio ieškinio; įrodymai ir įrodinėjimo priemonės; Tyrimų ir procedūrų aktai; baudžiamasis persekiojimas; išankstinio skundo procedūra; sprendimo apskundimas; Bendrosios gynybos normos; Neeilinis gynimo įstatymas; galutinių sprendimų vykdymas

tyrimo priemonės.	baudžiamajame procese; Specialios procedūros 3) Duomenų apsauga ir informacijos saugumas - 3 kr. : Pavojai duomenų / informacijos technologijoms; Pagrindinės duomenų apsaugos priemonės; Duomenų apsaugos reglamentavimas. 4) Kriminalistika (kriminalistikos) – 6 kr: teismo ekspertizės santykis su kitais mokslais; identifikavimo tikslai ir formos; Kognityviniai kriminalistinių tyrimų metodai • Kriminalistinė technika (pvz., Dactyloscopy, biologinės pėdsakai, balistika, Fotoaparatas ir vaizdo dokumentai) • Kriminalistinė taktika Taktikos (tyrimas, nusikaltimo vietos tyrimas, Interviu, Priešprieša, dokumentacija, pripažinimo, rekonstrukcijos, paieška, tikrinimas, kompetencijos, modus operandi).

8 CMC modulis: Administravimas ir valdymas – 15 kr.

Modulio tikslai ir mokslai	Modulio turinys
Tikslas: Suteikti studentams: - Įvairių vadovavimo stilių žinių, leidžiančių atrasti ir plėtoti savo vadovavimo stilių - komandos formavimo ypatumus ir procesus; - verbalinės ir neverbalinės komunikacijos priemonės. - formuoti praktinius konfliktų valdymo ir formavimo įgūdžius; - suteikti pedagogikos žinių, pavaldinių auklėjimui bei komandos lavinimui plėtoti.	1) Valdymas: Valdymo principai, sąvokos ; Struktūra / proceso valdymas; Subordinacija ir atsakomybės už veiklą formavimas; Darbo organizavimo tipai; Sprendimų prėmimo tipai; Sprendimų priėmimo metodai; Valdymas pagal tikslus; Delegavimas; Kokybės vadyba: “ Tikslas –priemonių santykis”; Pokyčių (pertvarkos) valdymas; Laiko valdymas. 2) Vadovavimas: SA profesinė etika (deontologija) - Organizacijos tradicijos, org. kultūra, klimatas; Vadovavimo trikampis - Vadovo tipai (laipsnis, asmenybė, žinios, kompetencija); Vadovavimo stiliai: komandos formavimo būdai ; Kolektyvinio vadovavimo elementai; Vadovo vaidmenys ir atsakomybė; Misijos ataskaitos; Egesio kodeksas; Poveikio ir įtakos reikšmė ir būdai struktūrinių pokyčių visuomenėje; Savo veiklos organizavimas ir motyvacija 3) Komandos formavimas / kūrimas: Grupių tipai; Grupės tikslai; Neformalios grupės dinamika; Grupės vystymosi etapų psichologiniai aspektai; Vertybės ir normos / nerašytų taisyklių santykis ir sąveika; Grupės narių vaidmenys; Komandos formavimo metodai; Išorės veiksniai 4) Bendravimas: (pagrindai 1 kurse): Instrukcijų ir nurodymų suteikimas; Emocijų poveikis ir reikšmė; Gandų eskalavimas ir plitimas; Derybų menas; Efektyvi komunikacija ir stresas; Komunikacija stresiniais atvejais (mirtis, žala, depresija, nelaimė); Grįžtamojo ryšio technikos 5) Konfliktai: - Tipai – Kilmė – Etapai- Signalai – Konfliktavimo įpročiai – Konflikto valdymo metodai : Pabėgimas arba vengimo strategijos, konfrontacinės strategijos, de - eskalavimo strategijos, derybos. 6) Mokymo ir treniravimo įgūdžių formavimas: Didaktikos principai - Mokymo ir mokymosi metodai - Planavimo, rengimo ir vykdymo patirties lavinimas- Vertinimas / bandymo metodai.

9 CMC modulis: Integruotas SA valdymas/ užtikrinimas

Modulio tikslai ir mokslai	Modulio turinys
Tikslas: Modulio tikslas yra remti studentų gebėjimą organizuoti nacionalinių SA veiklą, siekiant palengvinti sienų kirtimą ir suaktyvinti kovą su nelegalia imigracija, vadovaujantis ES reikalavimais dėl nelegalaus sienų kirtimo.	1) Sienų kontrolė. - Pasienio tikrinimas. - Sienų stebėjimas.- Pasienio rizikos atvejų analizės ir žvalgyba - Technologijos - Sąveikos - Krizių valdymas – Darbas su žiniasklaida 2) Nelegalaus sienų kirtimo tyrimas ir nusikaltimų atskleidimas - Terorizmas.- Organizuotas nusikalstamumas.- Prekyba žmonėmis. - Kontrabanda K Keturių pakopų kontrolės modelis: 1) Vidaus vandenių veikla; 2) Sienų Kontrolė; 3) Bendradarbiavimas abipus sienos; 4) Veikla trečiojoje šalyse. 3) Tarpžinybinis bendradarbiavimas - Muitinių. - Interpolas. - Europolas. - Eurojustas. - Keitimosi teisėsaugos informacija 4) Suderinti veiksmai - Teisės aktai. - Įgūdžių formavimas

10 CMC modulis: Mokomoji praktika (stažuotė)

Modulio tikslai ir mokslai	Modulio turinys
Tikslas: Šio modulio tikslas yra suteikti galimybę taikyti žinias ir įgyti praktinių įgūdžių darbo vietoje.	Personalo valdymas 1. integruoti vadovavimo ir valdymo principus ir procesus į darbo praktiką Operacijų valdymas 2. taikyti žinias, įgytas nuo lygio, I, II ir III į kasdienę veiklą 3. vertinti (įvertinti) darbo praktiką, siekiant nustatyti stipriąsias ir silpnąsias puses 4. parengti ir įgyvendinti pasiūlymus, kaip pagerinti operacinius (veiklos) gebėjimus Valdymo taktika 5. įvertinti visa turima informacija, siekiant efektyviai organizuoti darbą, planuoti žmogiškuosius ir finansinius resursus.

11 CMC modulis: Tiriamasis darbas ir Bakalauro tezės

Modulio tikslai ir mokslai	Modulio turinys
Tikslas: Modulio tikslas yra remti studento gebėjimą atlikti savarankiškai mokslinį tiriamąjį darbą.	- Apibūdinti skirtumus tarp kokybinių ir kiekybinių tyrimų metodų. - Argumentuotai pasirinkti tyrimo metodus ir juos taikyti - Analizuoti ir vertinti tyrimų rezultatus remiantis duomenų bazėmis - Aiškiai be dviprasmybių suformuluoti tyrimo problemą - Atlikti pasirinktą tyrimą, atsižvelgiant į mokslinius principus - Analizuoti ir apibendrinti nuorodas į mokslinių tyrimų darbo rašymo procesą. - Nepriklausomai įgyti išsamių profesinių žinių per mokslinio darbo rašymo procesą - Pademonstruoti savo kompetenciją ir įgytas žinias ginant darbą Tyrimo metodai: - Duomenų rinkimo metodai - Atranka svarbių ir pagrįstų ir ne svarbių duomenų. - Plagiato ir etikos klausimai. - Duomenų apdorojimo: kokybiniai ir kiekybiniai metodai. - Naudojamas duomenų apdorojimo programinė įranga - Žodžiu duomenų ir jo taikymo pristatymas (debatai) Bakalauro baigiamasis darbas

12 CMC modulis: SA užtikrinimo įgūdžių lavinimas (*training*) ir užsienio kalba

Modulio tikslai	Modulio turinys
Suteikti teorinių žinių ir praktinių įgūdžių reikalingų vykdyti įprastines SA užduotis ir elgtis įvairiose situacijose Išsivins asmeninio saugumo, reikalingo vykdant SA užduotis, įgūdžius. Mokės saugiai elgtis ir naudotis šaunamaisiais ginklais; <i>Lavins savo fizinį pasirengimą, reikalingą įprastoje profesinėje veikloje.</i> Įgis kalbos ir rašybos (B 2 lygio) įgūdžių, supras teisinę terminologiją.	Praktiniai įgūdžiai: savigny; pirmoji medicininė pagalba; asmens saugumas; veiksmų planavimas Šaudymas: šaudymo politika ir taisyklės; technika; ginklų technologijos; amunicijos mokymas; šaudymo pratimai (stendas); situacinis šaudymas Sportas: teorinis pasirengimas; treniruočių plano sukūrimas; mitybos pagrindai; sportinių traumų prevencija; asmeninio plano plėtra Užsienio kalba: - anglų - antroji užsienio kalba

INFORMACIJA AUTORIAM

Straipsnio įforminimo reikalavimai

Periodiniame, recenzuojamame mokslinių straipsnių rinkinyje „Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka“ spausdinami dar nepublikuoti straipsniai, kurių turinys, tyrimo objektai siejasi su įvairiais Visuomenės saugumo aspektais. Originalūs, aktualūs, reikalavimus atitinkantys, anglų kalba parašyti straipsniai, redakcinės kolegijos siūlymu gali būti teikiami patalpinti į CEPOL duomenų bazę.

Mokslo straipsnyje turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas, nurodyti tyrimų objektai, metodai, aptartas nagrinėjamos problemos ištyrimo laipsnis, pateikti ir pagrįsti tyrimų rezultatai, išvados, nurodyta literatūra. Straipsnį recenzuoja du redakcinės kolegijos nariai arba kiti parinkti recenzentai.

Straipsnio dalys išdėstomos tokia tvarka:

1. Straipsnio pavadinimas
2. Metrikoje nurodomas autorius (-iai), institucija (-os), kuriai jis (jie) atstovauja, adresas, elektroninis paštas.
3. Pateikiama anotacija (abstract, annotation, résumé, аннотация - ne trumpesnė kaip 600 spaudos ženklų) ta kalba, kokia parašytas straipsnis (glaustai perteikiamas straipsnio turinys, analizuojami klausimai, pateikiami raktažodžiai – temą charakterizuojančios 4-5 pagrindinės sąvokos).
4. **Įvade** pagrindžiamas temos aktualumas, prasmingumas, pateikiamas tikslas, uždaviniai, tyrimo organizavimas, objektai, metodai, aptartas nagrinėjamos problemos ištyrimo laipsnis.
5. **Tyrimo rezultatai** pateikiami pagrindinėje straipsnio teksto dalyje. Ji gali būti suskirstyta į skyrius arba skirsnius (pvz.: 1.2.1., 2.2.1. ir t. t.).
6. **Gautų rezultatų aptarimo** skyriuje – įvairiais aspektais, lyginant su kitų autorių darbais aptariami straipsnyje pateikti rezultatai. Pabaigoje – mokslinius svarstymus arba sprendimus apibendrinančios išvados bei metodinės rekomendacijos.
7. Cituojamų šaltinių sąrašas. Visi straipsnyje minimi šaltiniai turi būti nurodyti literatūros sąrašė. Į šį sąrašą įrašomi tik tekste minėti teisės aktai, kiti šaltiniai ir jų autoriai. Literatūros sąrašas sudaromas tokia tvarka: iš pradžių nurodomi teisės aktai pagal hierarchiją (pvz.: Konstitucija, įstatymai, poįstatyminiai aktai ir kt.), vėliau – teismų praktika, po to abėcėlės tvarka nurodoma specialioji literatūra ir kiti šaltiniai

http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/mokslo_darbai/jurisprudencija/citavimo_tvarka_paisyta.doc).

8. Straipsnio pabaigoje – santrauka ir pagrindinės sąvokos lietuvių kalba, jei straipsnis parašytas (suderinus su redakcinės kolegijos atstovais) anglų (summary) ar kita kalba. Papildomai antra santrauka rašoma angliškai, jei straipsnis parašytas vokiečių, rusų ar kita kalba. Jei straipsnis parašytas lietuviškai, santrauka - tik anglų kalba. Santraukoje turi būti apie 2400 spaudos ženklų (vienas puslapis).

Nuorodos straipsnio tekste yra sudaromos vartojant viršutinius indeksus (Footnotes) arabiškais skaičiais, kiekvieno puslapio apačioje nurodant cituojamą literatūrą. Rankraštis turi būti išspausdintas 1,5 intervalu vienoje A4 formato lapo pusėje, iš visų kraštų paliekant 25 mm paraštes. Straipsnio apimtis neturėtų viršyti 18 puslapių.

Paveikslus, schemas, diagramas, esančius straipsnyje, reikėtų papildomai pateikti atskiroje el. laikmenoje. Paveikslų, schemų, diagramų, lentelių plotis – ne daugiau kaip 175 mm (per visą puslapį). Tinkamiausi grafinių rinkmenų formatai – Tagged Image Format File(TIFF), Word for Windows, Corel Draw, Excel. Teksto redaktorius – Microsoft Word. Straipsnį turi vertinti ne mažiau kaip 2 recenzentai – mokslininkai, straipsnyje nagrinėjamos mokslo srities specialistai, bent vienas jų – ne Mykolo Romerio universiteto darbuotojas, pageidautina ir fakulteto arba katedros nuomonė apie straipsnio mokslinę vertę, jo aktualumą, būtinybę jį spausdinti.

Atsakingajam redaktoriui straipsniai turi būti pateikti iki balandžio 1d. (pirmajam metų leidiniui) arba iki spalio 1 d. (antrajam metų leidiniui).

Requirements for the Preparation of an Electronic Form of an Article

Unedited articles are being published in a periodical reviewed publication “Public Security and Order”. The content of such articles associates with various aspects of public security. Original, topical and corresponding the requirements articles can be placed in CEPOL data basis according to the recommendations of editorial board.

The article should identify the purpose of the scholarly analysis, its object and methods and prior coverage of the issue. It should include research results, conclusions and the list of sources. The article should be reviewed by two members of an editorial board or other two selected reviewers.

The article should comply with the following structure:

1. Title.

2. Author, an institution the author is representing, its address, email.

3. A detailed summary (at least 600 symbols) in the language the article is written in. The summary should briefly present the content of the article, identify the issues analyzed, and should include the basic 4-5 keywords).

4. Introduction. It should address the topicality of the topic of the article, identify the purpose of the scholarly analysis, its object and method and prior coverage of the issue.

5. The main text should include the analysis proper. It is recommended to divide the text into parts and subparts (e.g.1.2.1.,2.2.1., etc.).

6. The article should be finalized with substantiated conclusions and recommendations.

7. The list of sources should include all sources referred to in the article. It should comply with the following structure: firstly, the primary legal sources in a hierarchical order (i.e. Constitution, laws, by-laws, etc.), followed by case law. This should be followed by scholarly writings listed in an alphabetical order, and other sources (http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/mokslo_darbai/jurisprudencija/rules_on_citation_and_bibliography.doc).

8. If an article is published in Lithuanian, it should be followed with a detailed summary and keywords in English. If an article is written in a language other than Lithuanian, the summary should be in Lithuanian and should contain the same information as identified above. The summaries should be at least one page long, i.e. approximately 2400 symbols.

References should be made in footnotes, numbered consecutively in Arabic numbers. The manuscript should be 1.5 spaced on one side of an A4 list paper, margins 25 mm. The article should be no longer than 18 pages.

Pictures, schemes, diagrams and tables should be presented in a separate CD. The width of the pictures, schemes, diagrams, tables should be 84 mm or 175 mm. They may be presented in the following formats: Tagged Image Format File (TIFF), Word for Windows, Corel Draw, Excel. Text editor – Microsoft Word.

An article should be reviewed by at least two scholars, specializing in the area relating to the topic of an article. At least one of them should be from a different institution than Mykolas Romeris University. A faculty or department opinion concerning the scholarly value of an article and the need to publish it, its topicality should be attached.

Articles have to be presented to the managing editor: by April 1 (for the first edition of the year) by October 1 (for the second edition of the year).

ISSN 2029–1701 (print)
ISSN 2335–2035 (online)

Mokslinių straipsnių rinkinys
VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA
PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER
2012 (7) Scientific articles

Autorių kolektyvas

Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (7): mokslinių straipsnių rinkinys. – Kaunas:
Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultetas, 2012. – 343 p.
ISSN 2029–1701 (print)
ISSN 2335–2035 (online)

Mokslinių straipsnių rinkinyje publikuojami darbai apie teisinius, socialinius, filosofinius visuomenės saugumo užtikrinimo aspektus.

VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA (7)
Mokslinių straipsnių rinkinys

PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER (7)
Scientific articles

Redaktorių kolegijos pirmininkė – prof. dr. Rūta Adamonienė
Atsakingas sekretorius – doc. dr. Algirdas Muliarčikas
Maketavo – Nėlė Visminienė, Pavel Lesko

2012-06-26
25 autoriniai lankai
Tiražas 50 vnt.

Išleido Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakultetas
V. Putvinskio g. 70, LT-44211, El.paštas vsf@mruni.eu
Kaunas 2012 m.
Tinklapis internete www.mruni.eu